

ČAST PRVÁ

I.

Čo ako sa usilovali ľudia, ktorých sa shromaždilo niekoľko stotisíc na neveľkom priestranstve, dokaličiť zem, kde sa tisli, čo ako vtĺkali do zeme kamene, aby nič na nej nerástlo, čo ako pleli každú zidenú trávku, čo ako čadili kamenným uhlím a petrolejom, čo ako obrezávali stromy a vyhánali všetko zvieratstvo a vtáčstvo — jar bola jarou ešte aj v meste. Slnce hrialo, tráva ožívala, rástla a zelenala sa všade, kde ju len nepošliapali, nielen na trávnikoch bulvárov, ale aj medzi kamennými dlaždicami, a brezy, topole a čremchy rozvíjaly lepkavé a voňavé listie, lipy pučaly otvárajúcimi sa púčkami; kavky, vrabce a holuby si už s jarnou radosťou chystaly hniezda a muchy bzučaly pri stenách, zohriate slncom. Veselé boli aj rastliny, aj vtáky, aj hmyz, aj deti. Ale ľudia — veľkí, dospelí ľudia — neprestávali klamať a mučiť, tak seba ako aj iných. Ľudia sa domnievali, že posvätné a dôležité nie je toto jarné ráno, nie táto krása božieho sveta, ktorá má obšťastniť všetko tvorstvo — krása, nalad'ujúca k pokoji, svornosti a láske — ale že posvätné a dôležité je to, čo si oni vymysleli, aby panovali jeden nad druhým.

Ani v kancelárii gubernskej väznice nepokladali za posvätné a dôležité, že všetky zvieratá a ľudia majú sa roznežniť a radosť z jari, ale pokladali za posvätné a dôležité, že predošlého večera došiel očíslovaný spis s pečatou a záhlavím, aby dnešného dňa, 28-ho apríla o deviatej ráno predviedli pred súd troch vyšetrovancov, ktorí sedeli vo väzení — dve ženy a jedného chlapa. Jedna zo žien, ako najväčšia vinníčka, mala byť predvedená osobitne. Preto, na základe tohto prípisu, 28-ho apríla o ôsmej ráno vošiel do tmavej, páchnúcej chod-

by ženského oddelenia hlavný dozorca. Vzápätí za ním vošla na chodbu žena s utrápenou tvárou, so zvlnenými šedivými vlasmi, oblečená do blúzy s rukávami, obšitými pozamentom a opásaná opaskom s belasou obrubou. Bola to dozorkyňa.

„Maslovovú?“ spýtala sa dozorkyňa a pristúpila s dozorcem v službe k jedným z dverí ciel, čo sa otváraly na chodbu.

Dozorca, rinčiac železom, odomkol zámku, dokorán otvoril dvere cely, z ktorej zavialo ešte smradľavejším povetím, ako bolo na chodbe, a zakričal:

„Maslovová, na súd!“ a zas privrel dvere a vyčkával.

Ešte aj na väzenskom dvore bolo čerstvé, oživujúce povetrie polí, ktoré vietor zanášal do mesta. Ale na chodbe bolo gniavivé, skazené povetrie, presiaknuté zápachom výkalov, dechtu a hniloby, ktoré zaraz vyvolávalo v každom novom príchodzom clivotu a zármutok. Toto hneď pocítila aj dozorkyňa, ktorá prišla z vonku, čo aj bola navyknutá na skazené povetrie. Keď vošla na chodbu, zrazu pocítila ustatosť a zachcelo sa jej spať.

V cele bolo počuť shon: ženské hlasy a kroky bosých nôh.

„Nože sa tam chytnejšie obracaj, Maslovová, počuješ!“ zakričal hlavný dozorca do dverí cely.

Asi o dve minúty z cely bystrou chôdzou vyšla, chytro sa zvtla a stala si k dozorcovi nevysoká mladá žena s veľmi plnými prsami, v sivom väzenskom plášti, oblečenom na bielej blúze a bielej sukni. Na nohách mala priadzové pančuchy, na pančuchách väzenskú obuv, na hlave mala uviazanú bielu šatôčku, zpod ktorej, zrejme naschvál, trčaly prstence kučeravých, čiernych vlasov. Celá tvár ženy bola taká neobyčajne biela, ako bývajú tváre ľudí, čo boli dlho zatvorení, a ktorých farba pripomína výhonky zemiakov v pivnici. Práve také boli aj neveľké, široké ruky a biele, plné hrdlo, ktoré bolo vidno zpoza veľkého goliera väzen-

ského plášťa. V tejto tvári prekvapovali, najmä v jej matnej bledosti, veľmi čierne, ligotavé, trochu podbehnuté, ale veľmi živé oči, z ktorých jedno trošičku škúlilo. Bola veľmi vystretá, vypínala plnú hrud'.

Keď vyšla na chodbu, trochu zvrátila hlavu, pozrela dozorcovi rovno do očí a zastala, prichystaná vykonať všetko, čo od nej budú žiadať. Dozorca už chcel zatvoriť dvere, keď z nich vykukla bledá, prísna, vráska-vá tvár prostovlasej, šedivej stareny. Stará začala čosi vravieť Maslovovej. Ale dozorca prichlopil dvere starene na hlavu a hlava zmizla. V cele sa ozval hlasitý ženský chichot. Aj Maslovová sa usmiala a obrátila sa k zamrežovanému oblôčku vo dverách. Starena sa pritisla k oblôčku s druhej strany a povedala chripľavým hlasom:

„A hlavne, nevypovedaj nič zbytočného, ostaň pri jednom a hotovo.“

„Veď už len jedno, horšie nebude,“ povedala Maslovová a hodila hlavou.

„Pravdaže jedno a nie dvojce,“ povedal hlavný dozorca s úradnou presvedčenosťou o vlastnom dôvtipe. „Za mnou, marš!“

Starenino oko, vykúkajúce oblôčkom, zmizlo, Maslovová došla doprostred chodby a rýchlymi, drobnými krôčikmi sa pobrala za hlavným dozorcom. Sišli dolu kamenným schodišťom, prešli popri mužských celách, ešte smradľavejších a hlučnejších ako boli ženské; zo všetkých oblôčkov na dverách ich sprevádzaly oči, a tak vošli do kancelárie, kde už stáli dvaja sprievodcovia-vojaci s puškami. Pisár, ktorý tam sedel, dal jednému z vojakov listinu, nasiaknutú tabakovým dymom, ukázal na uväznenú a povedal: „Prevezmi.“ Vojak — nižegorodský sedliak s červenou, rapavou tvárou — vložil si listinu za manžetu rukáva na plášti a s úsmevom žmurkol na uväznenú druhovi Čuvašovi so širokými lícnymi kosťami. Vojaci s uväznenou sišli dolu schodmi a pobrali sa k hlavnému východu.

Vo vrátach hlavného východu sa otvorila bránička a vojaci s uväznenou prekročili prah bráničky, vyšli z ohrady a pobrali sa mestom, prostriedkom dláždených ulíc.

Drožkári, kramári, kuchárky, robotníci a úradníci zastávali a zvedavo si obzerali áreštantku; niektorí krútili hlavami a mysleli si: „Hľa, k čomu privedú zlé mravy, nie také ako naše.“ Deti s hrôzou hľadely na zlodejku a upokojovalo ich iba to, že za ňou idú vojaci a že teraz už nič neurobí. Akýsi dedinčan, ktorý predal uhlie a vypil v krčme čaj, pristúpil k nej, prežehnal sa a podal jej kopejku. Áreštantka sa začervenala, sklonila hlavu a čosi povedala.

Cítila pohľady, uprené na seba, nebadane, neobraca-
júc hlavu poškuľovala na ľudí, čo sa dívali na ňu, a tešilo ju, že si ju všímajú. Tešila sa aj z čistého, v porovnaní s väzenským, jarného povetria, ale bolelo ju stúpať po kameňoch nohami, odvyknutými od chôdze a obutými do farbavej väzenskej obuvi, dívala sa teda pod nohy a usilovala sa kráčať čím ľahšie. Keď prechádzala popri obchode s múkou, popred ktorý knísavo chodily nikým nerušené holuby, áreštantka len-len že nestúpila na jedného sivobelasého: holub zatrepotal krídlami, vyletel, preletel uväznenej priam popri uchu, a oviaľ ju vetrík. Usmiala sa, ale potom sa rozpomenula na svoje polozenie a ťažko si vzdychla.

II.

História áreštantky Maslovovej bola veľmi obyčajná história. Maslovová bola dcéra nevydatej ženy z čeľade, ktorá žila s matkou-kraviarkou na dedine u dvoch slečien-sestier statkáriek. Táto nevydatá žena každý rok mala dieťa a ako už na dedinách obyčajne býva, decko pokrstili, potom matka nepridávala nevítané, nepotrebné a v robote zavadzajúce dieťa, ktoré čoskoro umrelo hladom.

Takto umrelo päť detí. Všetky pokrstili, potom nechovali, a deti pomrely. Šieste dieťa, od túlavého Cigána, bolo dievčatko a jeho osud by bol býval práve taký, keby náhodou jedna z dvoch starých slečien nebola zašla do stajne vyhrešiť kraviarky, že smotana razí kravou. V stajni ležala rodička s utešeným, zdravým dojčatom. Stará slečna vyhrešila kraviarky aj pre smotanu, aj preto, že rodičku pustily do stajne a už chcela odísť, keď zazrela dieťaťko, zľutovala sa nad ním a ponúkla sa mu za krstnú mať. Aj pokrstila dievčatko a potom z ľútosti k svojmu krstňatku dávala matke mlieko a peniaze, a dievčatko ostalo nažive. Staré slečny ho aj volaly „zachránená“.

Dieťa malo tri roky, keď mu matka ochorela a umrela. Starej materi, kraviarke, bola vnučka na ťarchu, vtedy staré slečny vzaly dievčatko k sebe. Z černoookého dievčatka sa vyklulo veľmi živé a milučké človeča a staré slečny mali z neho radosť.

Staré slečny boli dve: mladšia, láskavejšia — Sofia Ivanovna, ktorá bola dievčatku krstnou matkou, a staršia, prísnejšia — Mária Ivanovna. Sofia Ivanovna fintila dievčatko, učila ho čítať a chcela ho za chovanicu. Mária Ivanovna vrela, že z dievčatka treba vychovať robotnicu, dobrú chyžnú, preto bola náročná a keď mala zlú vôľu, dievčatko trestala, ba aj bójala. Takto, pod dvojakým vplyvom, keď dievčatko narástlo, bola z neho polochyžná, polochovanica. Aj volali ju stredným menom — nie Katka, ani Kateňka, ale Kaťuša. Dievča šilo, riadilo izby, čistilo kriedou sväté obrazy, pražilo, mlelo a podávalo kávu, sem-tam čosi prepieralo a niekedy sedávalo so slečnami a čítalo im.

Mala aj pytačov, ale nechcela sa vydať za nikoho, lebo cítila, že jej život s robotnými ľuďmi, čo ju pýtali, bol by ťažký pre ňu, zhýčkanú sladkým panským životom.

Takto žila do šestnástich rokov. Keď jej minulo šestnásť, k jej slečnám prišiel ich synovec-študent, bohatý

knieža, a Kaľuša sa zaľúbila do neho, aj keď sa k tomu neopováľala priznať nielen jemu, ale ani len sebe. Potom, o dva roky, ten istý synovec stavil sa u tetušíek cestou na vojnu, strávil u nich štyri dni a večer pred odchodom zvedol Kaľušu; posledný deň jej podstrčil storubľovú bankovku a odcestoval. Päť mesiacov po jeho odchode Kaľuša vedela naisto, že je tehotná.

Od tých čias sa jej všetko sprotivilo, rozmýšľala iba, ako sa striasť hanby, ktorá ju čakala, a nielen že už potom slúžila slečnám neochotne a zle, ale ani nevedela, ako sa to stalo — len zrazu vybuchla. Nagrobiana slečnám, čo neskôr aj ľutovala, a žiadala, aby ju vyplatili.

A slečny, veľmi nespokojné s ňou, ju prepustili. Od nich šla za chyžnú k policajnému komisárovi, ale vydržala tam iba tri mesiace, lebo policajný komisár, päťdesiatročný starec, dobiedzal do nej, a raz, keď bol neobyčajne dotieravý, vybuchla, nadala mu do hlupákov a starých čertov a tak ho búšila do prs, že spadol. Vyhodili ju pre surovosť. Ísť zas do služby už nemalo smyslu, čoskoro mala porodiť, ubytovala sa teda u dedinskej vdovy-pôrodnej babky, ktorá kupčila s pálenkou. Pôrod bol ľahký. Ale babica, ktorá bola v dedine pri pôrode chorej ženy, nakazila Kaľušu horúčkou omladníc a decko, chlapčeka, vypravila do nálezinca, kde chlapček, podľa slov stareny, čo ho ta viezla, umrel hneď po príchode.

Keď sa Kaľuša ubytovala u pôrodnej babky, mala všetkých peňazí sto dvadsaťsedem rubľov: dvadsaťsedem zarobených a sto rubľov, ktoré jej dal zvodca. Keď odišla od babice, ostalo jej všetkého 6 rubľov. Nevedela sporiť, míňala na seba a aj dávala každému, kto pýtal. Pôrodná babka vzala za bývanie — stravu a čaj — za dva mesiace štyridsať rubľov, dvadsaťpäť rubľov pošlo na vypravenie dieťaťa, štyridsať rubľov si pôrodná babka vyprosila poľičať na kravu, so dvadsať rubľov sa minulo len tak — na šaty, na darčeky,

takže keď Kaťuša vyzdravela; nemala peňazí a musela si hľadať miesto. Miesto sa našlo u horára. Horár bol ženatý, ale práve tak ako policajný komisár hneď od prvého dňa nedal Kaťuši pokoja. Bol jej protivný a usilovala sa mu vyhýbať. Ale bol skúsenejší a prefíkanejší ako ona a najmä bol jej pánom a mohol ju posielat' kam chcel, vyčkal teda príhodnú chvíľu a zmocnil sa jej. Žena sa to dozvedela a keď raz pristihla muža s Kaťušou v izbe, začala ju biť. Kaťuša sa nedala a strhla sa ruvačka, pre ktorú ju vyhnali z domu a nezaplatili, čo si zarobila. Vtedy Kaťuša odcestovala do mesta a složila sa tam u tetky. Tetkin muž bol knihár a predtým sa mu dobre vodilo, ale teraz stratil všetkých zákazníkov a dal sa na pijatiku, prepíjal všetko, čo sa mu dostalo pod ruku.

Tetka si teda zariadila malú pracovňu, tým sa živila s deťmi a podporovala svojho muža, strateného človeka. Navrhla Maslovovej, aby šla k nej za práčku. Ale keď Maslovová videla, aký ťažký život majú ženy-práčky, ktoré bývaly u tetky, váhala a hľadala si v sprostredkovateľniach miesto slúžky. A našla si miesto u panej, ktorá bývala so svojimi dvoma synmi-gymnazistami. Asi o týždeň po nastúpení miesta starší syn, fúzatý gymnazista šiestej triedy, prestal sa učiť a nedal Maslovovej pokoja, ustavične ju obťažoval. Matka zo všetkého obvinila Maslovovú a prepustila ju. Nové miesto sa nenaskytlo, ale keď Maslovová prišla do sprostredkovateľne slúžok, stretla tam paniu s prsteňmi a náramnicami na tučných holých rukách. Keď sa táto pani dozvedela, v akom položení je Maslovová a že hľadá miesto, dala jej svoju adresu a pozvala ju k sebe. Maslovová šla k nej. Pani ju vľúdne prijala, pohostila koláčmi a sladkým vínom a poslala kamsi svoju chyžnú s kartičkou. Večer vošiel do izby vysoký pán s dlhými, prešedivelými vlasmi a šedivou bradou; tento starec si hneď prisadol k Maslovovej, blýskal očami, usmieval sa a začal si ju obzerať a žartovať

s ňou. Domáca pani si ho zavolala do druhej izby a Maslovová počula, ako tam vravela: celkom svieža, dedinská. Potom pani zavolala Maslovovú a povedala jej, že pán je spisovateľ, má mnoho peňazí a bude veľmi štedrý, ak sa mu zapáči. Maslovová sa mu zapáčila, spisovateľ jej dal dvadsaťpäť rubľov a sľúbil, že sa s ňou bude často stretávať. Peniaze sa minuly veľmi chytro na vyplatenie bytu a stravy u tetky a na nové šaty, klobúčik a stužky. O niekoľko dní spisovateľ poslal po ňu druhý raz. Maslovová šla. Zas jej dal dvadsať päť rubľov a navrhol jej, aby sa preniesla do osobitného bytu.

Keď Maslovová bývala v byte, ktorý jej najal spisovateľ, zaľúbila sa do veselého predavača, ktorý býval na tom istom dvore. Sama to hneď povedala spisovateľovi a preniesla sa do osobitného maličkého bytu. No predavač, ktorý jej sľúbil, že si ju vezme za ženu, bez slova — zrejme aby sa jej striasol — odcestoval do Nižného a Maslovová ostala sama. Chcela potom bývať sama, ale jej nedovolili. A policajný dozorca jej povedal, že môže bývať sama, iba ak dostane žltú knižku a podrobí sa prehliadke. Vtedy zas šla k tetke. Keď tetka videla na nej moderné šaty, pelerínu a klobúk, s úctou ju prijala a už sa neopovážila navrhnúť jej, aby šla za práčku, lebo si myslela, že Maslovová dosiahla vyššie životné postavenie. Pre Maslovovú teraz už nebolo otázky, či ísť za práčku alebo nie. S poľutovaním hľadela teraz na otrocký život, ktorým žily v predných izbách bledé práčky s chudými rukami, z ktorých niektoré mali už suchoty, ako tam praly a hladily v tridsaťstupňovej mydlovej pare, v lete, v zime pri pootváraných oblokochoch, a hrozila sa myšlienky, že sa aj ona mohla dostať do takéhoto otročenia.

A práve v tom čase, neobyčajne ťažkom pre Maslovovú, lebo sa nenaskytl ani jeden dobrodinec, vyhľadala ju tajná šikovačka dievčeniec do verejných domov.

Maslovová fajčila už dávno, ale v poslednom čase, odkedy mala pomer s predavačom a potom, keď ju nechal, čoraz väčšmi si zvykala piť. Alkohol ju vábil nielen preto, že jej chutil, ale vábil ju najmä preto, že jej dával možnosť zabudnúť na všetko ťažké, čo prežila a dodával jej veselosti a presvedčenia o vlastnej dôstojnosti, a to bez neho nemala. Bez alkoholu bývala vždy smutná a hanblivá.

Tajná šikovačka vystrojila tetke hostinu a keď opila Maslovovú, navrhla jej, aby šla do dobrého, v meste najlepšieho verejného domu a vychválila jej všetky výhody a prednosti takého postavenia. Maslovová mala na výber: alebo ponížujúce zamestnanie slúžky, v ktorom ju určite budú prenasledovať mužskí a teda tajné, chvíľkové cudzoložstvá, alebo zabezpečené, pokojné, uzákonené zamestnanie a zjavné, zákonom chránené a dobre platené ustavičné smilstvo, a vybrala si posledné. Okrem toho chcela sa takto vyvršiť aj svojmu zvodcovi, aj predavačovi, aj všetkým ľudom, čo jej ublížili. Pritom ju vábilo a bolo jednou z príčin jej konečného rozhodnutia, že jej šikovačka povedala, že si môže objednávať šaty, aké si len zažiada — zamatové, tylové, hodvábne, plesové s holými plecami a rukami. A keď sa Maslovová v duchu videla v bledožltých hodvábnych šatách s čiernou zamatovou aplikáciou, hlboko dekoltovaných, nemohla odolať a dala šikovačke legitiáciu. Ešte toho večera šikovačka najala koč a odviezla ju do chýrneho domu Kitajevovej.

Od toho času začala Maslovová život chronického prestupovania božích a ľudských prikázaní, akým žijú stá a tisíce žien nielen s dovolením, ale aj pod záštitou vládnej moci, starajúcej sa o blaho svojich občanov, a ktorý sa deviatim z desiatich žien končí mučivými chorobami, predčasným chradnutím a smrťou.

Ráno a vo dne ťažký spánok po nočných orgiách. O tretej alebo o štvrtej popoludní ženy ustaté vstávajú zo špinavej postele, pijú selterskú vodu proti prepí-

tosti, kávu, lenivo sa vláčia po izbách v peigniroch, blúzach a županoch, dívajú sa z oblokov zpoza záclon, unudene sa hašteria medzi sebou; potom sa umývajú, mastia, voňavkujú telo a vlasy, skúšajú šaty, škriepia sa o ne s paňou, obzerajú sa v zrkadle, prifarbujú si tváre, obrvy, jedia sladkú a mastnú stravu; potom sa obliekajú do jasných hodvábnych šiat, obnažujúcich telo; potom vchádzajú do vyzdobenej, jasne osvetlenej sály, prichádzajú hostia, potom hudba, tance, bonbóny, víno, cigarety a smilstvo s mladými, staršími, polodeťmi a rozkladajúcimi sa starcami, slobodnými, ženatými, kupcami, predavačmi, Arménmi, Židmi, Tattármi, bohatými, chudobnými, zdravými, chorými, opitými, triezvymi, surovými, nežnými, vojakmi, civilmi, študentmi, gymnazistami — s ľuďmi všetkých možných vrstiev, veku a charakteru. A kriky a žarty, a bitky a hudba, a tabak a víno, a víno a tabak a hudba od večera do svitu. Len ráno vyslobodenie a ťažký spánok. A tak deň po deň, celý týždeň. Koncom týždňa sa vezú na kočoch do štátneho ústavu — na políciu, kde úradníci v štátnej službe, doktori, niekedy vážne a prísne, ale inokedy neviazane a veselo ubíjali stud, ktorý príroda dala nielen ľuďom, ale aj zvieratám na ochranu od hriechov, a prezerali tieto ženy a dávali im povolenie na pokračovanie v tých istých hriechoch, ktorých sa dopúšťali so svojimi partnermi celý týždeň. A zas taký týždeň. A tak každý deň, v lete, v zime, vo všedné dni aj vo sviatky.

Takto prežila Maslovová sedem rokov. Za tento čas dva razy menila domy a raz bola v nemocnici. V siedmom roku jej pobytu vo verejnom dome a v ôsmom roku po prvom poklesku, dvadsaťšesťročnej, stalo sa jej to, za čo ju posadili do väzenia a teraz viedli na súd, po šiestich mesiacoch, strávených vo väzení s vrahyňami a zlodejkami.

III.

V tom čase, keď Maslovová, vyčerpaná dlhou chôdzou, došla so svojimi strážcami k budove okresného súdu, synovec jej vychovávateľiek, knieža Dimitrij Ivanovič Nechľudov, ktorý ju zvedol, ležal ešte v svojej vysokej perovanej uváľanej posteli s páperovým matracom, rozopál si golier čistej holandskej nočnej košele s vyhladenými skladačkami na prsiach a fajčil cigaretu. Upreným pohľadom sa díval pred seba a rozmýšľal, čo má teraz robiť a čo bolo včera.

Keď sa rozpomenul na včerajší večer, strávený u Korčaginov, bohatých a urodzených ľudí, ktorých dcéru, ako každý očakával, mal si vziať za ženu, vzdychol, odhodil dofajčenú cigaretu, chcel si vziať zo strieborného cigaretníka druhú, ale si to rozmyslel, spustil s postele hladké, biele nohy, našiel nimi papuče, prehodil si na plné plecia hodvábny župan a rýchlo, ťažkou chôdzou sa pobral do kúpeľne, susediacej so spálňou a celej presiaknutej umelou vôňou elixírov, kolínskej vodičky, pomád a voňaviek. Tam si zvláštnym práškom vyčistil zuby, plombované na mnohých miestach, vyplákol si ich voňavou zubnou vodičkou, potom sa začal celý umývať a utierať rozličnými uterákmi. Voňavým mydlom si vyumýval ruky, starostlivo vyčistil kefôčkou dlhé, pestované nechty a keď si vo veľkom mramorovom umývadle umyl tvár a tučný krk, šiel do tretej izby od spálne, kde mal prichystanú sprchu. Tam si chladnou vodou umyl svalnaté, tukom obložené biele telo, vyutieral sa chlpatou plachtou a obliekol si čistú, vyhladenú bielizeň, obul si topánky, vyleštené ani zrkadlo, sadol si pred toaletný stolík, rozčesal si dvoma kefami krátku čiernu kučeravú bradu a vlnisté vlasy, zrednuté nad čelom.

Všetky veci, ktoré používal — toaletné potreby: bielizeň, oblek, obuv, kravaty, atď. — boli najlepšie a najdrahšie, nenápadné, jednoduché, trváce a cenné.

Keď si Nechľudov vybral z desiatich kravát a ihlíc, ktoré mu prvé prišli pod ruku — kedysi mu to bolo nové a zábavné, ale teraz mu už bolo všetko jedno — obliekol si vyčistené a na stoličke prichystané šaty a vošiel, čo aj nie celkom svieži, ale čistý a voňavý do dlhej jedálne s parketami, ktoré včera vyleštili traja muži, s ohromným dubovým príborníkom a tiež dubovým veľkým rozťahovacím stolom, ktorý mal čosi slávnostného v naširoko rozostavených nôžkach, vyrezávaných v podobe levských láb. Na tomto stole, pokrytom jemným, naškrobeným obrusom s veľkým ozdobným monogramom stály: strieborná kaňvička s voňavou kávou, strieborná cukornička, nádobka s horúcou smotánkou a košíček s čerstvým koláčom, suchármi a piškótami. Pri príbore ležaly došlé listy, noviny a nové číslo „Revue des deux Mondes“. Nechľudov si práve chcel prečítať listy, keď sa vo dverách z chodby vynorila tučná, obstarožná žena v smútku, s čipkovým čepcom na hlave, čo jej zakrýval postrapatený pútec. Bola to chyžná nebohej Nechľudovovej matky, čo umrela nedávno v tomto byte, Agrafena Petrovna, ktorá teraz ostala u syna za gazdinú.

Agrafena Petrovna strávila v rôznom čase so desať rokov v cudzine s Nechľudovovou matkou a vyzerala a správala sa ako pani. V dome Nechľudovovcov žila od detstva a poznala Dimitrija Ivanoviča ešte ako Míteňku.

„Dobré ráno, Dmitrij Ivanovič.“

„Dobré ráno, Agrafena Petrovna. Čo máme nového?“ spýtal sa Nechľudov žartovne.

„List, neviem, či od kňažnej a či od jej dcéry. Chyžná ho už dávno doniesla, čaká u mňa,“ povedala Agrafena Petrovna, podávajúc mu list s významným úsmevom.

„Dobre, hneď,“ povedal Nechľudov, vzal list a zachmúril sa, keď zbadal úsmev Agrafeny Petrovny.

Úsmev Agrafeny Petrovny značil, že list bol od

mladej kňažnej Korčaginovej, ktorú si, podľa mienky Agrafeny Petrovny, Nechľudov mal vziať za ženu. A táto domnienka, vyjadrená úsmevom Agrafeny Petrovny, bola Nechľudovovi nepríjemná.

„Tak jej poviem, aby počkala,“ a Agrafena Petrovna vzala kefôčku na smetanie so stola, ktorá nebola na obvyklom mieste, preložila ju na iné miesto a vyšla z jedálne.

Nechľudov rozpečatil voňavý list, ktorý mu doniesla Agrafena Petrovna a začal ho čítať.

„Plním na seba vzatú povinnosť byť Vám pamäťou,“ bolo napísané na hárku sivého, hrubého papiera s nerovnými okrajmi ostrým, ale rozťahaným písmom, „a pripomínam Vám, že dnes, 28-ho apríla, máte byť na porotnom súde a preto nijako nemôžete ísť s nami a s Kolosovom obzrieť si obrazy, ako ste s obvyklou ľahkomyselnosťou včera prisľúbili; à moins que Vous ne soyez disposé à payer à la cour d'assises les 300 roubles d'amende, que vous vous refusez pour votre cheval,¹ za to, že ste sa načas nedostanovili. Sišlo mi to na um včera, hneď ako ste odišli. Teda nezabudnite.

kň. M. Korčaginová.“

Na druhej strane bolo pripísané:

„Maman vous fait dire que votre couvert vous attendra jusq' à la nuit. Venez absolument à quelle heure cela soit.²

M. K.“

Nechľudov sa smraštil. List bol pokračovaním rafinovanej práce, ktorú teraz už dva mesiace konala s ním kňažná Korčaginová a ktorá pozostávala z toho, že ho neviditeľnými niťami čoraz väčšími a väčšími pripúta-

¹ ak len nemienite zaplatiť na porotnom súde 300 rubľov pokuty, ktoré si nedožičíte na koňa (franc.)

² Mama Vám odkazuje, že Váš príbor Vás bude čakať až do noci. Príďte určite, na čas nezáleží (franc.)

vala k sebe. A zatiaľ, okrem obvyklej nerozhodnosti nie najmladších a nie náruživých zaľúbených kandidátov ženby, Nechl'udov mal ešte jednu vážnu príčinu, pre ktorú, aj keby sa bol rozhodol, nemohol hneď popýtať o ruku. Táto príčina nespočívala v tom, že pred desiatimi rokmi zvedol Kaťušu a nechal ju, na to už celkom zabudol a nepovažoval to za prekážku svojej ženby; príčina bola tá, že práve mal pomer s vydatou ženou, ktorý síce teraz prerušil, ale ona ho ešte neuznala za prerušený.

Nechl'udov bol k ženám veľmi nesmelý, no práve jeho nesmelosť vyvolala v tejto vydatej žene túžbu podmaniť si ho. Táto žena bola manželkou prednáka šľachty v okrese, kde chodil Nechl'udov na voľby. A táto žena ho zatiahla do pomeru, ktorý Nechl'udova so dňa na deň čoraz väčšími strhával a zároveň aj čoraz väčšími odpudzoval. Zpočiatku Nechl'udov nemohol odolať pokušeniu, potom cítil, že sa proti nej previnil a nemohol prerušiť pomer bez jej súhlasu. A práve toto bola príčina, pre ktorú Nechl'udov myslel, že keby aj chcel, nemá práva popýtať Korčaginovú o ruku.

Na stole práve ležal list od muža tejto ženy. Keď Nechl'udov zazrel jeho písmo a pečiatku, začervenal sa a hneď aj pocítil známy prílev energie, ktorý cítil vždy pred blížiacim sa nebezpečenstvom. Ale jeho vzrušenie bolo zbytočné; muž, prednák šľachty v okrese, v ktorom mal Nechl'udov najväčšie majetky, oznamoval Nechl'udovovi, že na koniec mája určili mimoriadne shromaždenie zemstva a že prosí Nechl'udova, aby určite prišiel donner un coup d'épaule³ v nastávajúcich dôležitých otázkach o školách a bočných cestách, ktoré sa mali pokonávať na zemskom sneme a proti ktorým sa očakával mocný odpor reakčnej skupiny.

Prednák šľachty bol liberál a spolu s niekoľkými rovnako smýšľajúcimi bojoval proti reakcii, ktorá na-

³ poskytnúť pomoc (franc.)

stala za Alexandra III., a celý bol zaujatý týmto bojom, preto nič nevedel o vlastnom nešťastnom rodinnom živote.

Nechľudov sa rozpomenul na všetky trápne chvíle, ktoré zažil v styku s týmto človekom: rozpomenul sa, ako si raz myslel, že sa muž dozvedel, a chystal sa na súboj s ním, pri ktorom zamýšľal vystreliť do povetria; rozpomenul sa na strašnú scénu s ňou, keď v zúfalstve vybehla do sadu k rybníku, že sa utopí a on bežal za ňou. — Nemôžem teraz ta ísť a nemôžem nič podniknúť, kým nedostanem od nej odpoveď, — pomyslel si Nechľudov. Pred týždňom jej napísal rozhodný list, v ktorom uznával, že sa previnil, prejavil ochotu akokoľvek odčiniť svoju vinu, no jednako pokladal — pre jej šťastie — ich pomer za navždy skončený. A na tento list čakal a nedostával odpoveď. Že nedostával odpoveď, bolo čiastočne dobrým znakom. Keby nesúhlasila s rozchodom, bola by dávno napísala alebo sama prišla, ako robievala predtým. Nechľudov počul, že tam bol teraz akýsi dôstojník, ktorý jej dvoril a preto ho mučila žiarlivosť a zároveň tešila nádej na oslobodenie sa od trápneho klamstva.

Druhý list bol od správcu majetkov. Správca písal, že Nechľudov rozhodne musí sám prísť prevziať dedičstvo a aj rozriešiť otázku, ako ďalej gazdovať: či tak, ako sa gazdovalo za nebohej alebo tak, ako on navrhol nebohej kňaznej a teraz navrhuje mladému kniežaťu, totiž aby doplnili inventár a obrábali sami všetku pôdu, rozdelenú sedliakom. Správca písal, že takáto exploatácia bude omnoho výhodnejšia. Zároveň sa správca ospravedlňoval, že sa trochu oneskoril s odoslaním 3000 rubľov, ktoré podľa predpisu mali dôjsť do 1-ho. Tieto peniaze že pošle nasledujúcou poštou. Oneskoril sa s odoslaním, lebo ich nijako nemohol sosbierať od sedliakov, ktorí vo svojej nesvedomitosti došli až tak ďaleko, že sa musel obrátiť na úrady, aby ich prinútil platiť. Tento list bol Nechľu-

dovovi aj príjemný, aj nepríjemný. Príjemný bol pocit vlády nad veľkým majetkom a nepríjemné mu bolo, že za mladi bol oduševneným prívržencom Herberta Spencera, a keďže aj on bol veľkostatkárom, ohromilo ho najmä tvrdenie v „Social statics“, že spravodlivosť nepripúšťa súkromné pozemkové vlastníctvo. S mladistvou priamosťou a rozhodnosťou nielen že vtedy hovoril, že pôda nemôže byť predmetom súkromného vlastníctva a nielen že na univerzite písal o tom prácu, ale naozaj odovzdal v tom čase sedliakom neveľkú čiastku zemí (ktoré nepatrily jeho matke, ale ako dedičstvo po otcovi jemu osobne), lebo nechcel vládnuť zemou proti vlastnému presvedčeniu. Teraz, keď dedičstvo urobilo z neho veľkostatkára, mal si vybrať jedno z dvoch: alebo sa zriecť svojho vlastníctva, ako to urobil pred desiatimi rokmi s dvesto hektármi otcovských zemí, alebo mlčanlivým súhlasom uznať všetky svoje niekdajšie myšlienky za mylné a klamné.

Prvé nemohol urobiť, lebo okrem zemí nemal nijakých prostriedkov na živobytie. Do štátnej služby ísť nechcel a medzitým si už navykol žiť prepychove, čoho sa, podľa vlastnej mienky, už nemohol zriecť. Ba nebolo to ani treba, veď už nemal ani to silné presvedčenie, ani tú rozhodnosť, ani tú ctibažnosť a túžbu vyvolať obdiv, ktoré mával v mladosti. A to druhé — zrieknuť sa jasných a nezvratných dôvodov o nezákonnosti pozemkového vlastníctva, ktoré vtedy načerpал zo Spencerovej „Sociálnej statiky“ a ktorých skvelé potvrdenie našiel potom, už omnoho neskoršie v dielach Henryho Georgeho — nijako nemohol.

A preto mu bol správco list nepríjemný.

IV.

Keď Nechľudov vypil kávu, šiel do pracovne zistiť na predvolaní, o koľkej má byť na súde a napísať odpoveď kňaznej. Do pracovne bolo treba prejsť atelié-

rom. V ateliéri stál molbert so začatým obrazom, obráteným na opačnú stranu a boly tu rozvešané štúdie. Pohľad na obraz, s ktorým sa moril dva roky, na štúdie a na celý ateliér pripomenul mu jeho neschopnosť pokračovať v maliarstve, ktorú v poslednom čase pociťoval neobyčajne mocne. Vysvetľoval si tento pocit nadmieru jemne vyvinutým estetickým smyslom, no jednako toto vedomie mu bolo veľmi nepríjemné.

Pred siedmimi rokmi odišiel zo štátnej služby presvedčený, že má nadanie na maliarstvo a s výšky umeleckej činnosti hľadel trošku pohrdavo na všetky iné zamestnania. Teraz vysvitlo, že na to nemal práva. A preto mu bola nepríjemná každá rozpomienka na to. S ťažkým pocitom pozrel na celé prepychové zariadenie ateliéru a v neveselej nálade vošiel do pracovne. Pracovňa bola veľmi veľká, vysoká miestnosť so všakovými okrasami, všelijakým zariadením a pohodlím.

Hneď ako našiel v priečinku ohromného stola, v oddelení *s ú r n e*, predvolanie, v ktorom stálo, že na súde treba byť o jedenástej, Nechľudov si sadol napísať kňaznej lístok, že ďakuje za pozvanie a pousiluje sa prísť na obed. Ale keď napísal prvý lístok, roztrhal ho: bol priveľmi intímny; napísal druhý — tento bol zas chladný, skoro urážlivý. Zas ho roztrhal a pritlačil zvonec v stene. Do dverí vošiel obstarný, nevľúdny, vyholený lokaj s bokombriadkami, v sivej kalikovej zástere.

„Prosím vás, pošlite po drožkára.“

„Áno, prosím.“

„A povedzte — čakajú tu od Korčaginov — že ďakujem a pousilujem sa prísť.“

„Prosím.“

— Nesvedčí sa to, ale nemôžem písať. Aj tak sa s ňou dnes uvidím, — pomyslel si Nechľudov a šiel sa obliekať.

Keď oblečený vyšiel na schodíky, už ho čakal známy drožkár na koči s gumovými obručami.

„A včera, len čo ste odišli od kniežata Korčagina,“ povedal drožkár s poloobráteným mocným, ohoreným hrdlom v bielom golieri košeľe, „prišiel som ta a vrátnik mi vraví: „Práve odišli.“

— Aj drožkári vedia o mojich stykoch s Korčaginovcami, — pomyslel si Nechľudov a nevyriešená otázka, ktorá ho v poslednom čase ustavične zamestnávala — či si má vziať Korčaginovú za ženu, alebo nie — zas sa mu vynorila, a ako väčšinu otázok, čo sa mu v tom čase vynáraly, nemohol ju nijako vyriešiť, ani kladne, ani záporne.

Na prospech ženby vo všeobecnosti hovorilo po prvé to, že ženba, okrem príjemností rodinného kozuba, odstraňovala nepravidelnosť pohlavného života a poskytovala možnosť mravného života, ako Nechľudov volal taký rodinný život; po druhé, a to bolo hlavné, Nechľudov dúfal, že rodina a deti dodajú smyslu jeho životu, doteraz prázdneho. Toto teda hovorilo vo všeobecnosti na prospech ženby. Proti ženbe vo všeobecnosti hovoril po prvé: všetkým starším mládencom spoločný strach zo straty slobody a po druhé: mimovoľný strach pred tajomnou bytosťou ženy.

Na prospech ženby a to ženby práve s Missi (Korčaginová sa volala Mária, ale ako vo všetkých rodinách známych kruhov menovali ju inak) hovorilo po prvé, že bola urodzená vo všetkom, od šiat až po spôsob reči, chôdze, smiechu, že sa odlišovala od obyčajných ľudí, a to nie čímisi výnimočným, ale „poriadnosťou“ — Nechľudov nemal iného výrazu na ocenenie tejto vlastnosti a cenil si túto vlastnosť veľmi vysoko; po druhé aj to, že si ho Korčaginová cenila viac, ako všetkých ostatných ľudí, teda, ako to on chápal, rozumela mu. A toto porozumenie, totiž uznanie jeho vysokých predností, dokazovalo Nechľudovovi, že je rozumná a že má správny úsudok. Proti ženbe práve s Missi bolo po prvé, že skoro iste by si mohol nájsť dievčinu, ktorá by mala ešte omnoho viac pred-

ností ako Missi a preto by si skôr zaslúžila byť jeho ženou, a po druhé, že Missi mala dvadsaťsedem rokov a preto iste mala už aj predtým lásky — a táto myšlienka bola Nechl'udovovi trápna. Jeho hrdosť sa nemohla smieriť s tým, že by Missi, hoci v minulosti, bola mohla ľúbiť niekoho iného. Pravda, nemohla vedieť, že sa s ním stretne, ale urážala ho už aj myšlienka, že už predtým mohla niekoho ľúbiť.

Tak bolo práve toľko dôvodov pre ako aj proti; no aspoň významom sa tieto dôvody vyrovnaly a Nechl'udov sa vysmieval sám sebe a nazýval sa Buridanovým somárom. A predsa len ním ostával, lebo nevedel, do ktorej z dvoch otiepok sa má pustiť.

— Ostatne, kým nedostanem odpoveď od Márie Vasilevny (ženy prednáka šľachty) a neskončím s ňou načisto, nemôžem nič podniknúť, — povedal si v duchu.

A bolo mu príjemné vedomie, že môže, ba musí odkladať s rozhodnutím.

— Ostatne, toto všetko si premyslím neskoršie, — povedal si v duchu, keď sa bríčka už celkom tíško priblížila k asfaltovanému vchodu súdu.

— Teraz musím svedomite, ako vždy robievam a pokladám za potrebné, vykonať svoju občiansku povinnosť. Veď to často býva aj zaujímavé, — povedal si a prešiel popri vrátnikovi do súdnej budovy.

V.

Keď Nechl'udov vošiel do súdnej budovy, na chodbách súdu bolo už veľmi rušno.

Súdni sluhovia chodili vše chytro, vše aj behom, ani nedvíhali nohy s dlážky, iba sa šmýkali po nej a zadychčaní behali hore-dolu s rozkazmi a listinami. Súdni vykonávatelia, advokáti a sudcovia chodili sem a tam, žalobcovia a obžalovaní, ktorých nesprevádzaly stráže, smutne sa tmolili popri stenách alebo sedeli a vyčkávali.

„Kde je okresný súd?“ opýtal sa Nechľudov ktoréhosi súdneho sluhu.

„Ktorý hľadáte? Je tu civilné oddelenie a hlavný súd.“

„Som porotca.“

„Trestné oddelenie. Mali ste hneď povedať. Sem napravo, potom naľavo, druhé dvere.“

Nechľudov šiel, ako mu označili.

Pri označených dverách stáli dvaja ľudia a čakali: jeden bol vysoký, tučný kupec, dobráčisko, ktorý si zrejme vypil a zajedol a bol vo veľmi veselej nálade; druhý bol predavač židovského pôvodu. Shovárali sa o cene vlny, keď k nim prišiel Nechľudov a opýtal sa ich, či je tu miestnosť pre porotcov.

„Tu, pán môj, tu. Tiež ste z nás, porotcov?“ opýtal sa dobrácky kupec, veselo žmurkajúc. „No, čože, spolu sa pounúvame,“ pokračoval po Nechľudovovej kladnej odpovedi, „som kupec druhej gildy, Baklašov,“ povedal a podal mu mäkkú, širokú ruku, ktorá sa nedala stisnúť, „treba sa pounúvať. S kým mám česť?“

Nechľudov sa predstavil a vošiel do miestnosti pre porotcov.

V neveľkej miestnosti pre porotcov bolo so desať ľudí rozličného druhu. Všetci práve len prišli, niektorí sedeli, iní chodili, obzerali a predstavovali sa navzájom. Bol tu jeden penzista v uniforme, iní v kabátoch, žaketoch a len jeden v kamizoli.

Na tvárach všetkých — čo sa aj mnohí odtrhli od práce a čo aj vraveli, že im je toto na ťarchu, zračila sa určitá spokojnosť z povedomia, že konajú dôležitú verejnú povinnosť.

Porotcovia, poniektorí, čo sa už predstavili, a poniektorí, čo iba hádali, kto je kto, shovárali sa medzi sebou o počasí, o včasnej jari a o nastávajúcom pojednávaní. Tí, čo nepoznali Nechľudova, poponáhľali sa s ním soznámiť, lebo to zrejme pokladali za neobyčajnú česť. A Nechľudov, ako vždy medzi nezná-

mými ľuďmi, prijímal to ako niečo, čo mu patrí. Keby sa ho boli spýtali, prečo si namýšľa, že je niečo viac ako väčšina ľudí, nebol by mohol odpovedať, lebo v celom svojom živote ničím mimoriadnym nevynikal. Že dobre hovoril po anglicky, po francúzsky a po nemec-ky, že mal bielizeň, oblek, kravatu a manžetové gombíky od najlepších dodavateľov tohto tovaru, to ešte — ako sám chápal — nijako nemohlo byť príčinou pokladať sa za niečo viac. Ale zato Nechludov rozhodne uznával, že je niečo viac a prijímal prejavy úcty ako niečo, čo mu patrí, a urážal sa, keď sa tak nestalo. A práve v miestnosti pre porotcov musel zažiť tento nepríjemný pocit neúcty. Medzi porotcami našiel Nechludov známeho. Bol to Peter Gerasimovič (Nechludov nikdy nevedel, ba až sa trochu chvastal, že nevie jeho priezvisko), bývalý učiteľ sestriných detí. Tento Peter Gerasimovič skončil štúdiá a bol teraz profesorom na gymnáziu. Nechludov ho nikdy nemo-hol vystáť pre jeho familiárnosť, sebavedomý chechot a vôbec pre jeho „ordinárnosť“, ako vpravievala Nechludovova sestra.

„Ale, aj vy ste sa sem dostali,“ s hlasitým checho-tom privítal Peter Gerasimovič Nechludova. „Nevy-krútili ste sa z toho!“

„Ani som sa nechcel vykrútiť,“ povedal Nechludov prísne a stiesnene.

„No, to je občianska ušľachtilosť. Počkajte len, keď vyhladnete a nedajú vám spať, inak budete spievať!“ rozvravel sa Peter Gerasimovič ešte s hlasnejším chechotom.

— Tento popský syn mi ešte začne tykať, — pomyslel si Nechludov a zatváril sa tak smutne, že by to bolo bývalo prirodzené, iba keby sa bol práve dozvedel o smrti celej svojej rodiny; odišiel od neho a priblížil sa ku skupine, čo sa utvorila okolo vyholeného, vyso-kého, honosného pána, ktorý čosi živo rozprával. Tento pán rozprával o procese, ktorý práve prejednávali na

civilnom oddelení, ako o veci, ktorú veľmi dobre pozná a nazýval sudcov a chýrnych advokátov rodným a otcovským menom. Rozprával o skvelom obrate, ktorý urobil v celom procese chýrny advokát a pre ktorý jedna zo stránok, stará pani, hoci bola úplne v práve, bude musieť pre nič za nič zaplatiť veľké peniaze druhej stránke.

„Geniálny advokát!“ vrael.

Počúvali ho s úctou, niektorí sa usilovali povedať svoje pripomienky, ale pán každého prerušoval, ako by iba on mohol vedieť všetko, ako naozaj bolo.

Aj keď Nechľudov došiel neskoro, veru ešte dlho čakal. Pojednávanie zdržiavalo to, že ešte vždy nedošiel jeden z prísediacich sudcov.

VI.

Predseda súdu prišiel na súd zavčas. Bol to vysoký, tučný človek s veľkými, prešedivými bokombriadkami. Bol ženatý, ale žil veľmi hýrivým životom, práve tak ako aj jeho žena. Neprekázali si navzájom. Dnes ráno dostal lístok od Švajčiarky-vychovávateľky, ktorá bola u nich v lete a teraz cestovala z juhu do Petrohradu, v ktorom mu píše, že ho bude čakať v meste medzi treťou a šiestou popoludní v hoteli „Itália“. Preto by už bol rád začal dnešné zasadnutie a čím rýchlejšie ho skončil, aby do šiestej stihol navštíviť ryšavkavú Klaru Vasilievnu, s ktorou lanského leta na letovisku nadpriadol román.

Keď vošiel do pracovne, zahačkal dvere, vytiahol zo skrine na spisy, z dolnej poličky dve činky, dvadsať ráz ich zdvihol nahor pred seba, nabok a nadol, potom urobil tri drepy, pričom držal činky nad hlavou.

— Nič tak neosviežuje, ako polievať sa voďou a cvičiť, — pomyslel si a ohmatával si ľavou rukou so zlatým prsteňom na prstenníku napätý biceps na pravej

ruke. Ostávalo mu ešte urobiť moulinet (vždy robil tieto dva cviky pred dlhým vyseďávaním na zasadení), keď sa dvere zatriasly. Ktosi ich chcel otvoriť. Predseda chytro odložil činky na miesto a otvoril dvere.

„Prepáčte,“ povedal.

Do miestnosti vošiel jeden z prísediacich sudcov v zlatých okuliaroch, nevysoký, s nadvihnutými plecami a zachmúrenou tvárou.

„Matvej Nikitič zas neprišiel,“ povedal prísediaci nespokojne.

„Ešte neprišiel,“ odpovedal predseda, obliekajúc si uniformu. „Večne chodí neskoro.“

„Čudné, že sa nehanbí,“ povedal prísediaci, zlostne si sadol a vytiahol cigaretu.

Tento prísediaci sudca, veľmi dôkladný človek, mal dnes ráno nepríjemný výstup so ženou, lebo žena pred určenou lehotou pomíňala peniaze, ktoré dostala na celý mesiac. Prosila, aby jej dal niečo napred, ale on jej povedal, že zo svojho nepopustí. Bola z toho scéna. Žena povedala, že ak je tak, nebude ani obed, aby obed doma nečakal. S týmto aj odišiel v strachu, že žena dodrží svoju hrozbu, lebo od nej všetko vystalo. — A potom ži dobrým, mravným životom, myslel si, hľadiac na usmievavého, zdravého, veselého a doľahavého predsedu, ktorý roztiahol lakty naširoko a peknými, bielymi rukami si naprával husté a dlhé prešedivé bokombriadky po oboch stranách vyšívaného goliera: — Tento je vždy spokojný, veselý, a ja sa trápim.

Vošiel tajomník a doniesol akési spisy.

„Veľmi pekne vám ďakujem,“ povedal predseda a zapálil si cigaretu. „Ktorý prípad vezmeme prvý?“

„Myslím, že otrávenie,“ povedal tajomník ako by ľahostajne.

„No dobre, keď otrávenie, nuž otrávenie,“ povedal predseda, lebo si uvedomil, že je to proces, ktorý sa môže skončiť do štvrtej a on potom bude môcť odísť.

„A Matvej Nikitič ešte neprišiel?“

„Ešte vždy nie.“

„A Breve je tu?“

„Tu,“ odpovedal tajomník.

„Teda mu povedzte, ak ho uvidíte, že začneme otrávením.“

Breve bol zástupcom štátneho prokurátora a mal byť obžalobcom na tomto zasadaní.

Keď tajomník vyšiel na chodbu, stretol Breveho. Chytrý, skoro behom kráčať po chodbe s vysoko zdvihnutými plecami, v rozopätej uniforme, s aktovkou pod pazuchou, klopkal opätkami a rozháňal sa voľnou rukou tak, že rovina ruky bola kolmá k smeru jeho chôdze.

„Michail Petrovič prosil, aby som sa vás opýtal, či ste hotový,“ opýtal sa ho tajomník.

„Pravdaže, ja som vždy hotový, povedal zástupca prokurátora. „Ktorý prípad bude prvý?“

„Otrávenie.“

„Znamenite,“ povedal zástupca prokurátora, ale nebolo mu to ani trošku znamenité: celú noc nespál. Lúčili sa s priateľom, veľa pili a hrali sa v karty do druhej, potom sa zaviezli k dievčencom priam do toho domu, kde ešte pred šiestimi mesiacmi bola Maslovová, tak že práve spisy o otrávení si nestihol prečítať a teraz ich chcel aspoň prelistovať. A zas tajomník, ktorý vedel, že zástupca prokurátora spisy o otrávení nečítal, naschvál poradil predsedovi, aby najprv pojednávali otrávenie. Tajomník bol človek liberálneho, ba až radikálneho smýšľania. Breve bol naopak konzervatívce, ba až, ako všetci Nemci-úradníci v Rusku, bol neobyčajne oddaný pravoslávniu a tajomník ho nemal rád a závidel mu postavenie.

„No a čo so škopcami?“ opýtal sa tajomník.

„Povedal som, že nemôžem,“ povedal zástupca prokurátora: „Pre nedostatok svedkov, tak aj oznámim súdu.“

„Ale veď aj tak...“

„Nemôžem,“ povedal zástupca prokurátora, prebehol do svojej pracovne, tak isto sa rozháňajúc rukou.

Odkladal proces o škopcoch pre neprítomnosť celkom nedôležitého a nepotrebného svedka iba preto, lebo keby sa tento proces pojednával pred súdom, kde porota pozostávala z inteligentov, mohol sa skončiť oslobodením. No podľa dohovoru s predsedom mali tento proces preložiť na súdne pojednávanie v okresnom meste, kde porotcami budú väčšinou sedliaci a preto bude viac nádeje na odsúdenie.

Ruch na chodbe ustavične rástol. Najviac národa bolo pred sieňou civilného oddelenia, kde sa pojednával proces, o ktorom rozprával porotcom honosný pán, milovník súdnych procesov. V prestávke pojednávania vyšla z tejto siene starenka, ktorej geniálny advokát dokázal odobrať majetok v prospech kšeftára, čo nemal na tento majetok nijakého práva — toto vedeli aj sudcovia a tým skôr žalobca a jeho advokát; ale vymysleli taký postup, že nebolo možné neobrať starenku o majetok a nedať ho žalobcovi kšeftárovi. Starenka bola tučná žena v parádnych šatách a s ohromnými kvetmi na klobúku. Keď vyšla zo dverí, zastala na chodbe, rozkladala tučnými, krátkymi rukami a ustavične opakovala:

„Nuž, čože to bude? Ráčte vysvetliť! Akože je to?“ oslovila svojho advokáta. Advokát sa díval na kvety na jej klobúku, nepočúval ju a o čomsi rozmýšľal.

V zápäťi za starenkou chytro vyšiel zo dverí civilného oddelenia, s lesklou náprsenkou v široko vykrojenej veste a so samolúbou tvárou ten istý chýrečný advokát, čo to narafičil tak, že starenka s kvetmi nedostala nič, ale kšeftár, ktorý mu dal desaťtisíc rubľov, dostal vyše stotisíc. Všetky oči sa obrátili na advokáta, ktorý to pocítil, vyjadril akosi celým zovňajškom: — Netreba mi nijakých prejavov uznania, — a chytro prešiel popri všetkých.

VII.

Napokon došiel aj Matvej Nikitič a súdny vykonávateľ, chudý chlap s dlhým krkom, zakášavou chôdzou a práve tak nabok vykrivenou spodnou perou, vošiel do miestnosti porotcov.

Súdny vykonávateľ bol človek čestný, s univerzitným vzdelaním, ale nemohol sa udržať na jednom mieste, lebo sa s časom na čas spíjal. Pred tromi mesiacmi zaopatril mu toto miesto istá grófka, žičlivá jeho žene, a on sa doteraz na ňom udržal a tešil sa tomu.

„Tak čo, páni, sišli ste sa všetci?“ povedal, založil si cviker a díval sa cezeň.

„Vari všetci,“ povedal veselý kupec.

„Teda si to zistíme,“ povedal súdny vykonávateľ, vytiahol z vrečka listinu a začal vyvolávať mená, pričom hľadel na vyvolávaných hneď cez cviker, hneď ponadeň.

„Štátny radca I. M. Nikiforov.“

„Ja som,“ odpovedal honosný pán, ktorý sa vyznal v súdnictve.

„Plukovník vo výslužbe Ivan Semionovič Ivanov.“

„Tu,“ ozval sa chudý pán v uniforme vyslúžilca.

„Kupec druhej gildy Peter Baklašov.“

„Tu som,“ povedal dobrácky kupec, usmievajúc sa na celé kolo.

„Sme pripravení.“

„Gardový poručík knieža Dmitrij Nechludov.“

„Ja som,“ odpovedal Nechludov.

Súdny vykonávateľ, dívajúc sa ponad cviker, poklonil sa mu neobyčajne úctivo a vľúdne, ako by ho tým vyznačoval pred ostatnými.

„Kapitán Jurij Dmitrijevič Dančenko, kupec Grigorij Jefimovič Kulešov,“ atď., atď.

Všetci boli prítomní okrem dvoch.

„Teraz, páni, ráčte do siene,“ povedal súdny vykonávateľ a ľúbezne ukázal na dvere.

Všetci sa pohli a dávajúc si vzájomne prednosť vo dverách vyšli na chodbu a z chodby do zasadacej siene.

Súdna sieň bola priestranná, dlhá miestnosť. Na jednom konci bolo pódium, ku ktorému viedly tri schodíky. Na prostriedku pódia stál stôl, pokrytý zeleným súknom s tmavšie zeleným lemom. Za stolom stály tri kreslá s veľmi vysokými, dubovými vyrezávanými operadlami a za kreslami v zlatom ráme visel pestrý portrét cára v životnej veľkosti, v uniforme, so šerpou, s predsunutou nohou a šablou v ruke. V pravom kúte visel kiot s obrazom Krista s trňovou korunou a stál analog, a na pravom boku stál prokurátorov písomný pult. Na ľavej strane, naproti pultu bol v úzadí stolík tajomníka a bližšie k obecenstvu — točená dubová ohrádka a za ňou lavica obžalovaných, ešte prázdna. Vpravo na pódii stály dva rady stoličiek pre porotcov, tiež s vysokými operadlami, dolu stoly pre advokátov. Toto všetko bolo v prednej čiasťke súdnej siene, rozdelenej ohrádkou na dvoje. Zadná čiasťka bola plná lavíc, ktoré boli zvýšené v každom rade a šly až po zadnú stenu. V zadnej čiasťke siene na predných laviciach sedely štyri ženy, vari továrenské robotníčky alebo chyžné, a dvaja chlapi, tiež robotníci, ktorých zrejme zarážalo veľkolepé zariadenie dvorany a preto si len placho šepkali medzi sebou.

Hneď po príchode porotcov súdny vykonávateľ zákášavou chôdzou vyšiel na prostriedok siene a zakričal nahlas, ako by bol chcel naľakať prítomných:

„Súd prichádza!“

Všetci vstali a na pódium súdnej siene vyšli sudcovia: svalnatý predseda s utešenými bokombriadkami, potom zachmúrený prísediaci sudca v zlatých okuliaroch, ktorý bol teraz ešte zachmúrenejší, lebo priam pred zasadaním stretol švagra, kandidáta na sudcovskú hodnosť, ktorý mu oznámil, že bol u sestry a sestra vyhlásila, že obed nebude.

„Nuž čo, zrejme pôjdeme do krčmičky,“ povedal švagor so smiechom.

„To vôbec nie je do smiechu,“ povedal zachmúrený prísediaci sudca a ešte väčšmi sa zachmúril.

A napokon tretí sudca, práve ten Matvej Nikitič, ktorý vždy chodieval neskoro, bradatý, s veľkými vakmi pod dobráckymi očami. Tohto prísediaceho sudcu trápil žalúdočný katar a od dnešného rána na lekárovu radu začal novú kúru, ktorá ho dnes zdržala doma ešte dlhšie ako obyčajne. Keď teraz vystupoval na pódium, mal v tvári sústredený výraz, lebo mal vo zvyku všetkými možnými prostriedkami lúštiť otázky, ktoré si dával. Teraz si veštil: ak počet krokov odo dverí pracovne po kreslo bude deliteľný troma bez zvyšku, že ho nová kúra vylieči z kataru, ak nebude deliteľný, že ho nevylieči. Krokov bolo dvadsaťšesť, ale urobil ešte krôčik a práve dvadsiatym siedmym pristúpil ku kreslu.

Postavy predsedu súdu a prísediacich sudcov, ktorí vyšli na pódium v uniformách so zlatom vyšívanými goliermi, boli veľmi pôsobivé. Aj oni to cítili a všetci traja, ako by zmätení vlastnou vznešenosťou, chytro a skromne sklopili oči, sadli si do svojich vyrezávaných kresiel za stôl, pokrytý zeleným súknom, na ktorom vyčnieval trojboký ihlan s orlom, stály sklené nádoby, v akých bývajú v bufetoch cukríky, kalamár a perá, krásny čistý papier a čerstvo zastrúhané ceruzky rôznej veľkosti. Zároveň so sudcami vošiel aj zástupca prokurátora. Práve tak náhlivo, s aktovkou pod pazuchou a práve tak sa rozháňajúc rukou prešiel k svojmu miestu pri obloku a hneď sa zahrúžil do čítania a prezerania spisov, využívajúc každú chvíľku, aby sa pripravil na pojednávanie. Tento prokurátor bol ešte iba štvrtý raz žalobcom. Bol veľmi ctibažný a pevne rozhodnutý urobiť kariéru, preto rozhodne pokladal za potrebné domáhať sa odsúdenia v každom procese, v ktorom bude žalobcom. Obsah procesu o otrávení

poznal v hlavných črtách a už si zostavil plán reči, ale potreboval ešte niektoré údaje a tie si práve teraz chytro vypisoval zo spisov.

Tajomník sedel na opačnom konci pódia; prichystal si už všetky spisy, ktoré možno bude treba prečítať, a prezeral si zakázaný článok, ktorý včera dostal a prečítal. Rád by sa bol o tomto článku poshovárал s prísediacim sudcom s veľkou bradou, ktorý mal s ním rovnaké názory, ale chcel sa lepšie oboznámiť s článkom ešte pred rozhovorom.

VIII.

Predseda si prezrel spisy, dal niekoľko otázok súd-
mu vykonávateľovi a tajomníkovi a keď dostal klad-
odpovede, kázal predviesť obžalovaných. Vtom sa
otvorily dvere za mrežou a vošli dvaja žandári
v čiapkach, s obnaženými šablami, a za nimi najprv
obžalovaný, ryšavý, pehavý chlap a potom dve ženy.
Chlap mal oblečený väzenský plášť, ktorý mu bol pri-
šíroký a pridlhý. Keď vchádzal do súdnej siene, držal
ruky s rozťahnutými veľkými prstami napäto vystreté
na švíkoch, čím si pridržieval padajúce pridlhé rukávy.
Nepozrel na sudcov, ani na divákov, len sa pozorne
díval na lavicu, ktorú obchádzal. Keď ju obišiel, opatr-
ne si na ňu sadol z kraja, robiac miesto ostatným,
uprel oči na predsedu, a začal pohybovať lícnymi
svalmi, ako by čosi šepkal. Za ním vošla nemladá žena,
tiež vo väzenskom plášti. Na hlave mala uviazanú vä-
zenskú šatku, tvár mala sivobielu, bez obrv a mihal-
níc, ale oči červené. Táto žena vyzerala celkom po-
kojne. Keď prechodila na svoje miesto, plášť sa jej
o čosi zachytil, žena si ho starostlivo, pomaličky oslo-
bodila a sadla si.

Tretia obžalovaná bola Maslovová.

Len čo vošla, oči všetkých mužských, čo boli vo
dvorane, obrátili sa na ňu a dlho sa nemohly odtrhnúť

od jej bielej tváre s čiernymi, ligotavými očami a od dvíhajúcich sa vysokých prs pod väzenským plášťom. Ešte aj žandár, popri ktorom prechádzala, nespustil s nej očí, kým neprešla a nesadla si a len keď si už sadla, chytro sa odvrátil, ako by sa uznával za vinného, mykol sa a uprel oči do obloka rovno pred sebou.

Predseda vyčkal, kým obžalovaní zaujali svoje miesta, a len čo si Maslovová sadla, oslovil tajomníka.

Začala sa zvyčajná procedúra: čítali soznam porotcov, radili sa o tých, čo sa nedostavili, stanovili im pokuty, rozhodli o tých, čo sa ospravedlnili a doplnili neprítomných náhradníkmi. Potom predseda poskladal kartičky, vložil ich do sklenej nádoby, troška si vysúkal vyšívané rukávy na uniforme, obnažiac tak veľmi zarastené ruky a pohybmi kúzelníka začal po jednej vyberať kartičky, otvárať a čítať ich. Potom si predseda spustil rukávy a požiadal kňaza, aby sprisahal porotcov.

Staručký kňaz s opuchnutou bledožltou tvárou, v škoricovej kutni, so zlatým krížom na prsiach a ešte akýmsi drobným odznakom, pripichnutým na boku kutne, pomaly pohybujúc pod kutňou opuchnutými nohami, pristúpil k analoju, ktorý stál pod svätým obrazom.

Porotcovia vstali a v zástupe sa pohli k analoju.

„Ráče,“ povedal kňaz, dotkol sa tučnou rukou kríža na prsiach a čakal, kým všetci porotcovia dôjdu k nemu.

Tento kňaz zastával kňazský úrad už štyridsaťšesť rokov a chystal sa o tri roky osláviť svoje jubileum práve tak, ako ho nedávno oslávil kláštorský protojerej. Kňazom okresného súdu bol od toho času, ako zriadili súdy a bol veľmi hrdý na to, že už sprisahal niekoľko desaťtisíc ľudí a že ešte aj na sklonku života pracuje pre blaho cirkvi, vlasti a rodiny, ktorej zanechá okrem domu aspoň tridsaťtisícový kapitál, uložený v cenných papieroch. No nikdy mu nesišlo na um, že jeho práca na súde, pozostávajúca z toho, že dával

ľudom prisahať na evanjellum, v ktorom sa priamo zakazuje prísaha, nie je správna práca, ktorá nielen že mu nebola na ťarchu, ale ešte mal aj rád toto zamestnanie, na ktoré už navykol, a pri ktorom sa často soznamoval s dobre situovanými pánmi. Aj teraz ho veru tešilo, že sa soznámil s chýrečným advokátom, ktorý v ňom vzbudzoval veľkú úctu tým, že iba za jeden proces starency s ohromnými kvetmi na klobúku dostal desaťtisíc rubľov.

Keď všetci porotcovia vyšli hore schodíkmi na pódium, kňaz sklonil nabok plešivú a šedivú hlavu, vopchal ju do zamasteného otvoru epitrachila, prihladil si riedke vlasy a oslovil porotcov:

„Zdvihnite pravú ruku a takto složte prsty,“ povedal pomaly, stareckým hlasom, zdvihol tučnú ruku s jamôčkami nad každým prstom a složil prsty do štipky. „Teraz opakujte za mnou,“ povedal a začal: „Sľubujem a prisahám v mene všemohúceho boha, pred svätým jeho evanjeliom a spasiteľným krížom Hospodinovým, že pri procese, pri ktorom...“ vravel, robiac prestávky po každej vete. „Nespúšťajte ruku, držte ju tak,“ povedal mladému mužskému, ktorý spustil ruku „... že pri procese, pri ktorom...“

Honosný pán s bokombriadkami, plukovník, kupec a ešte niektorí držali ruky so složenými prstami tak, ako žiadal kňaz, a vari aj neobyčajne radostne, veľmi isto a vysoko, no iní akosi neochotne a neisto. Niektorí opakovali slová príliš nahlas, ako by vyzývavo a s výrazom, hovoriacim: — A ja predsa len budem a budem hovoriť, — iní zas iba šepkali, zaostávali za kňazom, no potom, ako by sa boli naľakali, po chvíľke ho dohonili; niektorí vyzývavými pohybmi tuho-tuho držali sovreté prsty, ako by sa báli, že čosi pustia, ale iní ich rozťahovali a zas stískali. Všetci sa cítili nepríjemne, iba staručký kňaz bol neochvejne presvedčený, že koná veľmi osožnú a dôležitú prácu. Po prísaha predsedu súdu vyzval porotcov, aby si vyvolili predsedu poroty.

Porotcovia vstali a v stisku prešli do poradnej siene, kde skoro všetci hneď vytiahli cigarety a začali fajčiť. Ktosi navrhol za predsedu honosného pána a všetci hneď súhlasili, pozahášali a poodhadzovali obhorky a vrátili sa do súdnej siene. Zvolený predseda poroty oznámil predsedovi súdu, že zvolili jeho, a zas všetci, stúpajúc si na päty, posadali si do dvoch radov na stoličky s vysokými operadlami.

Všetko šlo bez meškania, chytro a slávnostne, a tento poriadok, dôslednosť a slávnosť zrejme tešili zúčastnených, lebo utvrdzovaly v nich vedomie, že konajú vážnu a dôležitú verejnú prácu. Takýto pocit mal aj Nechľudov.

Len čo sa porotcovia usadili, predseda im predniesol reč o ich právach, povinnostiach a zodpovednosti. Pri reči predseda ustavične menil polohu: hneď sa podprel o lakeť ľavej, hneď zas pravej ruky, hneď sa oprel o operadlo alebo o rúčku kresla, hneď zas vystieral okraje papiera, hneď hladkal nožík na papier, hneď ohmatával ceruzku.

Podľa jeho slov, práva porotcov pozostávaly z toho, že prostredníctvom predsedu mohli klásť otázky obžalovaným, že mohli mať ceruzku a papier a mohli si obzrieť vecné dôkazy. Ich povinnosťou bolo súdiť spravodlivo a nie skrivodlivo. A ich zodpovednosť bola v tom, že ak nezachovajú v tajnosti rokovanie porád a nadviažu styky s nezainteresovanými osobami, podliehajú trestu.

Všetci počúvali s úctivou pozornosťou. Kupec, ktorý šíril naokolo pach vína a zdržiaval hlasné grganie, na každú vetu súhlasne prikyvoval hlavou.

IX.

Keď predseda dokončil reč, oslovil obžalovaných. „Simon Kartinkin, vstaňte,“ povedal. Simon nervózne vyskočil. Lícne svaly sa mu rozhybaly ešte chytrejšie.

„Vaše meno?“

„Simon Petrov Kartinkin,“ vyslovil chytro, prudkým hlasom, zrejme už vopred prichystaný odpovedať.

„Váš stav?“

„Sedliak.“

„Z ktorej gubernie, okresu?“

„Z Tulskej gubernie, Krapivenského okresu, Kupianskeho obvodu, z dediny Borky.“

„Koľko máte rokov?“

„Na tridsiaty štvrtý; narodil som sa tisícosemsto...“

„Akého náboženstva?“

„Náboženstva sme ruského, pravoslávneho.“

„Ženatý?“

„Veru nie, prosím.“

„Kde ste zamestnaný?“

„Bol som zamestnaný ako sluha v hoteli „Mauritánia“.“

„Súdili vás už niekedy predtým?“

„Nikdy nesúdili, pretože som predtým žil...“

„Nesúdili vás predtým?“

„Božechráň, nikdy.“

„Dostali ste kópiu žaloby?“

„Dostal.“

„Sadnite si. Jeufimia Ivanovna Bočkovová,“ vyzval predseda nasledujúcu obžalovanú.

Ale Simon len ďalej stál a zacláňal Bočkovovú.

„Kartinkin, sadnite si.“

Kartinkin ešte vždy stál.

„Kartinkin, sadnúť!“

No Kartinkin stále stál a sadol si iba vtedy, keď pribehol k nemu súdny vykonávateľ s hlavou, sklone nou nabok, s neprirodzene vypučenými očami a povedal mu tragickým šepotom: „Sadnúť, sadnúť!“

Kartinkin si sadol práve tak chytro, ako vstal, ukrútil sa do väzenského plášt'a a zas začal mlčky pohybovať lícnymi svalmi.

„Ako sa voláte?“ so vzdychom ustatosti oslovil

predseda druhú obžalovanú, no ani nepozrel na ňu a len si zisťoval voľačo v spise, ležiacom pred ním. Vypočúvania boli pre predsedu už také všedné, že mohol robiť dve práce naraz, aby urýchlil pojednávanie.

Bočkovová mala štyridsaťtri rokov, pôvodom bola kolomenská mešťianka, zamestnaním — chyžná v tom istom hoteli „Mauritánia“. Súdená ani vyšetrovaná nebola, kópiu obžaloby dostala. Na otázky odpovedala Bočkovová neobyčajne smelo a s takými intonáciami, ako by dokladala ku každej otázke: „Áno, som aj Jeufimia, aj Bočkovová, kópiu som dostala a som na to hrdá, a nikomu nedovolím, aby sa mi smial.“ Bočkovová ani nečakala, kým jej povedia, aby si sadla, sadla si hneď, len čo sa otázky skončili.

„Vaše meno?“ oslovil predseda, ktorý mal rád ženy, akosi nezvyčajne prívetivo tretiu obžalovanú. „Treba vstať,“ dodal mäkko a láskavo, keď zbadal, že Maslovová ešte sedí.

Maslovová vstala rýchlo a s výrazom pohotovosti vypäla vysoké prsia, ale neodpovedala, len sa dívala predsedovi priamo do tváre usmievajúcimi sa a trochu škľavými čiernymi očami.

„Ako sa voláte?“

„Lubov,“ povedala chytro.

Medzitým si Nechľudov založil cviker a díval sa na obžalovaných postupne, ako ich vypočúvali. — Ved' je to nie možné, — pomyslel si, nespúšťajúc oči s tváre obžalovanej. — Ale prečože Lubov, — rozmýšľal, keď počul jej odpoveď.

Predseda sa chcel opytovať ďalej, ale prísediaci sudca v okuliaroch ho pristavil, čosi mu zlostne pošepkal. Predseda naznačil hlavou, že súhlasí a oslovil obžalovanú:

„Akože Lubov?“ povedal. „Zapísaná ste inak.“

Obžalovaná mlčala.

„Opytujem sa vás na vaše skutočné meno.“

„Ako vás pokrstili?“ opýtal sa prísediaci sudca.

„Predtým ma volali Katarína.“

— Veď je to nie možné, — neprestával si v duchu vravieť Nechľudov, no zároveň vedel už celkom nepochybne, že je to ona, práve tá dievčina, chovanica-chyžná, do ktorej bol raz zaľúbený, áno zaľúbený a ktorú potom v akomsi šialenom opojení zviedol a nechal a na ktorú sa potom nikdy nerozpomínal, lebo rozpomienka na ňu bola príliš trápna, príliš jasne ho usviedčala a dokazovala, že on, taký hrdý na svoju poriadnosť, nielen že nebol poriadny, ale že sa k tejto žene správal priam podlo.

Áno. bola to ona. Videl teraz zreteľne tú výnimočnú, tajomnú zvláštnosť, čo odlišuje tvár od tváre a robí ju svojskou, jedinečnou a neopakovateľnou. Aj pri neprirodzenej belosti a plnosti tváre, táto jedinečnosť, milá, výnimočná jedinečnosť, zračila sa v jej tvári, v perách, v trošičku škulavých očiach, no najmä v navivnom, usmievavom pohľade a vo výraze odhodlanosti nielen v tvári, ale aj v celej postave.

„Tak ste mali hneď povedať,“ povedal predseda zas neobyčajne mäkko. „A otcovské meno?“

„Som — nemanželská,“ povedala Maslovová.

„No, predsa, ako vás volali po krstnom otcovi?“

„Michajlovna.“

— Čo len mohla vykonať? — pokračoval medzitým Nechľudov v myšlienkach a ťažko sa mu dýchalo.

„Ako sa voláte priezviskom, rodinným menom?“ pokračoval predseda.

„Po matke som sa písala Maslovová.“

„Pôvodom?“

„Meštianka.“

„Náboženstva pravoslávneho?“

„Pravoslávneho.“

„Zamestnanie? Kde ste boli zamestnaná?“

Maslovová mlčala.

„Aké ste mali zamestnanie?“ opakoval predseda.

„Bola som v istom dome,“ povedala.

„V akom dome?“ prísne sa opýtal prísediaci sudca v okuliaroch.

„Veď vy dobre viete v akom,“ povedala Maslovová, usmievala sa, no hneď sa chytro poobzerala a zas uprela oči na predsedu.

Bolo čosi také nezvyčajné vo výraze jej tváre a také strašné a žalostné vo význame slov, ktoré vyslovila, v tom úsmeve, v tom rýchлом pohľade, ktorým si pritom obzrela dvoranu, že predseda sklopil oči a v súdnej sieni nastalo na chvíľočku úplné ticho. Tichosť prerušil akýsi smiech v obecenstve. Ktosi zakričal: Pššt. Predseda zdvihol hlavu a pokračoval v otázkach.

„Boli ste už súdená alebo vyšetrovaná?“

„Nebola,“ povedala Maslovová ticho a vzdychla si.

„Dostali ste kópiu žaloby?“

„Dostala.“

„Sadnite si,“ povedal predseda.

Obžalovaná si nadvihla vzadu sukňu pohybom, akým si vyparádené ženy naprávajú vlečku a sadla si, potom si složila nevelké, biele ruky v rukávoch väzenského plášťa a nespúšťala oči s predsedom.

Potom zisťovali prítomnosť svedkov, nariadili, aby sa vzdialili, rozhodovali o znalcovi-lekárovi a pozvali znalca do zasadacej siene. Potom vstal tajomník a začal čítať obžalobu. Čítal zreteľne a nahlas, ale tak chytro, že hlas, s nesprávnym vyslovovaním „l“ a „r“, splýval do súvislého, neprestávajúceho a uspávajúceho hučania. Sudcovia sa podopierali lakťom raz o jednu, raz o druhú rúčku kresla, hneď zas o stôl, hneď o operadlo, to zatvárali, to zas otvárali oči a pošepky sa shovárali. Jeden žandár niekoľko ráz zdržal začiatok krčovitého zívania.

Z obžalovaných Kartinkin neprestajne pohyboval lícami. Bočkovová sedela úplne pokojne a vzpriamene, len si vše poškrabala hlavu pod šatkou.

Maslovová chvíľami sedela nehybne, počúvala číta-

júceho a dívala sa na neho, chvíľami sa strhávala, ako by chcela odporovať, červenala sa a potom ťažko vzdychala, menila polohu rúk, obzerala sa a zas upierala oči na čítajúceho.

Nechľudov, ktorý sedel v prvom rade na vysokej stoličke, druhý od kraja, sňal si cviker, díval sa na Maslovovú a duša mu pracovala složitou a mučivo.

X.

Obžaloba znela takto: „Dňa 17-ho januára roku 188*, v hoteli „Mauritánia“ náhle umrel Ferapont Jemeljanovič Smel'kov, cestujúci kurganský kupec druhej gildy.

Miestny policajný lekár zo štvrtého okresu zistil, že smrť Smel'kova nastala puknutím srdca, ktoré vyvolalo nadmerné požívanie liehových nápojov; Smel'kova pochovali.

O niekoľko dní vrátil sa z Petrohradu Smel'kovov krajan a priateľ, kupec Timochin a keď sa dozvedel o okolnostiach, pri ktorých táto smrť nastala, prejavil podozrenie, že Smel'kova otrávil, aby ukradli peniaze, ktoré mal pri sebe.

Toto podozrenie bolo potvrdené predbežným vyšetrovaním, z ktorého vysvitlo, že po prvé: Smel'kov dostal z banky nedlho pred smrťou tritisíc osemsto strieborných rubľov. Zatiaľ pri úradnom spisovaní majetku nebohého našli v hotovosti len tristo dvanásť rubľov a šestnásť kopejok. Po druhé, že Smel'kov celý deň a celú noc pred smrťou strávil s prostitútkou Ľubkou (Jekaterinou Maslovovou) vo verejnom dome a v hoteli „Mauritánia“, kam prišla Jekaterina Maslovová po peniaze na požiadanie Smel'kova a za jeho neprítomnosti, ale za prítomnosti chyžnej z hotelu „Mauritánia“ Jeufímie Bočkovovej a Simona Kartinkina, vybrala peniaze z jeho kufra, odomknúc ho kľúčom, ktorý jej

dal sám Smel'kov. Keď Maslovová odomykala Smel'kovov kufor, videla v ňom prítomná Bočkovová a Kartinkin sväzky bankoviek v hodnote sto rubľov. Po tretie, že prostitútka Lubka, keď sa so Smel'kovom vrátila z verejného domu do hotela „Mauritánia“, dala na radu hotelového sluhu Kartinkina vypiť Smel'kovovi v kašlišku koňaku biely prášok, ktorý jej dal Kartinkin. Po štvrté, že nasledujúceho dňa predala prostitútka Lubka (Jekaterina Maslovová) svojej panej, majiteľke verejného domu, svedkyni Kitajevovej, brilantový Smel'kovov prsteň, ktorý jej vraj daroval Smel'kov. Po piate, že chyžná Jeufimia Bočkovová na druhý deň po smrti kupca Smel'kova uložila na knižku v miestnej kupeckej banke tisíc osemsto strieborných rubľov.

Vykonalí súdnu lekársku prehliadku, otvorili mŕtve telo a chemickým vyšetrením vnútorností zistili, že v organizme nebohého je nepochybne jed, z čoho usúdili, že smrť nastala z otrávenia.

Obžalovaní Maslovová, Bočkovová a Kartinkin neuznali svoju vinu a vypovedali: Maslovová, že ju Smel'kov naozaj poslal z verejného domu, kde — ako sa vyjadrila — pracovala, do hotelu „Mauritánia“, aby mu doniesla peniaze a že tam kľúčom, ktorý jej dal kupec, otvorila jeho kufor a vzala z neho štyridsať strieborných rubľov, ako jej kázal, ale viac peňazí že nevzala, čo môžu dosvedčiť Bočkovová a Kartinkin, v prítomnosti ktorých odomykala a zamykala kufor a brala peniaze. Ďalej sa priznala, že druhý raz keď prišla do izby kupca Smel'kova, naozaj mu dala na radu Simona Kartinkina vypiť v koňaku akýsi prášok, o ktorom si myslela, že je na spanie, aby kupec zaspal a čím skôr ju prepustil. Prsteň že jej daroval sám Smel'kov potom, keď ju udrél a ona začala plakať a chcela od neho odísť.

Jeufimia Bočkovová vypovedala, že o stratených peniazoch nič nevie, že ona v kupcovej izbe ani nebola

a šafárila tam iba Lubka. A že ak kupcovi voľačo ukradli, mohla to ukradnúť iba Lubka, keď prišla s kupcovým kľúčom po peniaze.“ Pri čítaní tohto miesta sa Maslovová strhla, otvorila ústa a obzrela sa na Bočkovovú. „Keď Jeufimii Bočkovovej ukázali jej vkladnú knižku s vkladom tisíc osemsto strieborných rubľov,“ čítal tajomník ďalej, „a keď sa jej opýkali, kde vzala toľké peniaze, vypovedala, že si peniaze nagazdovala za dvanásť rokov spolu so Simonom Kartinkinom, za ktorého sa chcela vydať. Čo sa týka Simona Kartinkina, pri prvom výsluchu sa priznal, že spolu s Bočkovovou, na radu Maslovovej, ktorá sa doviezla s kľúčom z verejného domu, ukradol peniaze a rozdelil ich sebe, Maslovovej a Bočkovovej“. Pri tom sa Maslovová znovu strhla, veľmi sa začervenala a začala čosi hovoriť, ale súdny vykonávateľ ju prerušil. „Nakoniec,“ čítal tajomník ďalej, „Kartinkin sa priznal aj k tomu, že dal Maslovovej prášok na uspanie kupca; no pri druhej výpovedi popieral svoju účasť na krádeži peňazí a odovzdanie prášku Maslovovej a zo všetkého obviňoval iba Maslovovú. A o peniazoch, ktoré Bočkovová uložila do banky, vypovedal práve tak, ako aj ona, že tie peniaze si nagazdovali spolu za dvanásť rokov služby v hoteli od pánov, ktorí ich odmeňovali za služby.“

Potom nasledovali v žalobe opisy konfrontácií, výpovede svedkov, mienky znalcov a tak ďalej.

Obžaloba sa končila takto:

„Na základe všetkého vyššie uvedeného obviňujú sa sedliak z dediny Borky Simon Petrov Kartinkin, 33-ročný, meštianka Jeufimia Bočkovová, 43-ročná a meštianka Jekaterina Michajlovna Maslovová, 27-ročná, že 17-ho januára roku 188* po spoločnej dohode ukradli kupcovi Smel'kovovi peniaze a prsteň v obnose dvetisíc päťsto strieborných rubľov, a s úmyslom zbaviť ho života, dali mu vypiť jed, ktorý zapríčinil jeho smrť.

Tento zločin podlieha štvrtému a piatemu bodu paragrafu 1453 trestného zákonníka. Podľa toho a v smysle dvesto prvého článku trestného zákonníka sedliak Simon Kartinkin, Jeufimia Bočkovová a meštianka Jekaterina Maslovová podliehajú okresnému porotnému súdu.“

Takto dokončil tajomník čítanie dlhého obžalobného spisu, potom poskladal hárky, sadol si na miesto a oboma rukami si ponaprával dlhé vlasy. Všetci si uľahčene vydýchli s príjemným vedomím, že sa pojednávanie už začalo, a hneď sa všetko vysvetlí a urobí zadosť spravodlivosti. Iba Nechľudov nemal takýto pocit: celého ho pohltila hrôza z toho, čo mohla vykonať tá Maslovová, ktorú pred desiatimi rokmi poznal ako nevinné a pôvabné dievča.

XI.

Keď sa skončilo čítanie obžaloby, predseda sa poradil s prísediacimi a obrátil sa na Kartinkina s takým výrazom, čo zrejme svedčil, že sa už teraz čo najpodrobnejšie dozvieme všetko a celú pravdu.

„Sedliak Simon Kartinkin,“ začal predseda, nachýlený naľavo.

Simon Kartinkin vstal, vystrel ruky na šviky, celé telo nachýlil napred a neprestajne mlčky pohyboval lícami.

„Ste obvinený, že 17-ho januára roku 188* spolu s Jeufimiou Bočkovovou a Jekaterinou Maslovovou ukradli ste z kufra kupca Smelkova peniaze, ktoré mu patrily, že ste potom doniesli arzén a nahovorili Jekaterinu Maslovovú, aby dala kupcovi Smelkovovi vypiť jed v alkohole, čo zapríčinilo smrť Smelkova. Priznávate sa k vine?“ povedal a nachýlil sa napravo.

„Nijako sa nemôžem, lebo naša povinnosť je slúžiť hostom...“

„To povieť neskoršie. Priznávať sa k vine?“

„Vôbec nie, prosím, ja len...“

„To potom povieť. Priznávať sa k vine?“ opakoval predseda pokojne, ale rozhodne.

„To nemôžem urobiť, pretože...“

Súdny vykonávateľ zas priskočil k Simonovi Kartinkinovi a prerušil ho tragickým šepotom.

Predseda s vedomím, že s Kartinkinom je teraz už hotový, preložil lakeť ruky, v ktorej držal listinu, na iné miesto a oslovil Jeufimiu Bočkovovú.

„Jeufimia Bočkovová, ste obvinená, že 17-ho januára roku 188* ste v hoteli ‚Mauritánia‘ spolu so Simonom Kartinkinom a Jekaterinou Maslovovou ukradli kupcovi Smeľkovovi z jeho kufra peniaze a prsteň, a keď ste si korisť rozdelili medzi sebou, aby ste zahladili stopy svojho zločinu, dali ste kupcovi Smeľkovovi vypiť jed, ktorý zapríčinil jeho smrť. Priznávať sa k vine?“

„Ja som sa v ničom neprevinila,“ povedala obžalovaná smelo a odhodlane. „Ja som ani nevošla do jeho izby. Ale táto pľuha vošla, teda ona to všetko vykonala.“

„To povieť neskoršie,“ povedal predseda zas práve tak mätko a rozhodne. „Teda nepriznávať sa k vine?“

„Ja som nevzala peniaze, ani som mu nedala vypiť, ja som ani nebola v izbe. Keby som tam bola bývala, bola by som ju vyhodila.“

„Nepriznávať sa k vine?“

„Nikdy.“

„Výborne.“

„Jekaterina Maslovová,“ oslovil predseda tretiu obžalovanú, „ste obvinená, že ste ukradli z kufra kupca Smeľkova peniaze a prsteň, keď ste prišli z verejného domu do izby v hoteli ‚Mauritánia‘, s kľúčom od jeho kufra,“ predseda to vravel ako naučenú úlohu, a pritom nakláňal ucho k prísediacemu sudcovi vľavo, ktorý mu vravel, že medzi vecnými dôkazmi chýbí

sklenička. „Že ste ukradli z kufra peniaze a prsteň,“ opakoval predseda, „a keď ste si rozdelili korisť a potom opäť prišli s kupcom Smel'kovom do hotela ‚Mauritánia‘, dali ste Smel'kovovi vypiť alkohol s jedom, ktorý zapríčinil jeho smrť. Priznávate sa k vine?“

„V ničom som sa neprevinila,“ začala Maslovová chytro. — „Ako som povedala na začiatku, tak vravím aj teraz: nevzala som, nevzala a nevzala, nič som nevzala a prsteň mi dal on.“

„Nepriznávate sa ku krádeži dvetisíc päťsto rubľov?“ opýtal sa predseda.

„Vravím, nič som nevzala, iba štyridsať rubľov.“

„No a k tomu sa priznávate, že ste kupcovi Smel'kovovi dali prášok v alkohole?“

„K tomu sa priznávam. Tbaže som myslela, ako mi povedali, že je to prášok na spanie, že mu od neho nič nebude. Otráviť som ho nemala v úmysle a ani som nechcela. Boh mi je svedkom, nechcela,“ povedala Maslovová.

„Teda sa nepriznávate, že ste kupcovi Smel'kovovi ukradli peniaze a prsteň,“ povedal predseda. „Ale priznávate sa, že ste mu dali prášok?“

„K tomu sa teda priznávam, lenže som myslela, že je to prášok na spanie. Dala som mu ho len preto, aby zaspal, otráviť som ho nechcela a nezamýšľala.“

„Výborne,“ povedal predseda, zrejme spokojný s dosiahnutými výsledkami. „Teda porozprávajte, ako to bolo,“ povedal, podoprel sa lakťami o operadlo a položil obe ruky na stôl. „Rozpovedzte všetko, ako bolo. Úprimným priznaním si môžete obľahčiť osud.“

Maslovová stále rovnako priamo hľadela na predsedu a mlčala.

„Porozprávajte, ako to bolo.“

„Ako to bolo?“ začala zrazu Maslovová chytro.

„Prišla som do hotela, zaviedli ma do jeho izby, on tam bol, a už veľmi opitý.“ S neobyčajným výrazom hrôzy a s rozšírenými očami vyslovila slovo *on*. „Chcela som odísť, ale ma nepustil.“

Zatíchla, ako by zrazu bola stratila niť alebo sa rozpomenula na inšie.

„No a potom?“

„Čo potom? Potom som tam chvíľu pobudla a šla som domov.“

Vtedy sa zástupca prokurátora napolo nadvihol, neprirodzene sa podopierajúc o jeden lakeť.

„Želáte si dať otázku?“ opýtal sa predseda a na zástupcovu kladnú odpoveď, naznačil mu kývnutím, že mu udeľuje právo dať otázku.

„Chcel by som predložiť otázku, či obžalovaná poznala Simona Kartinkina už predtým,“ povedal zástupca prokurátora, nehľadiac na Maslovovú.

Keď sa opýtal, stisol pery a zachmúril sa.

Predseda zopakoval otázku. Maslovová naľakane uprela oči na zástupcu prokurátora.

„Simona? Poznala som,“ povedala.

„Teraz by som chcel vedieť, aká bola známosť obžalovanej s Kartinkinom. Či sa často stretávali?“

„Aká to bola známosť? Volával ma k hosťom, to vôbec nebola známosť,“ odpovedala Maslovová a nepokojne behala očima so zástupcu prokurátora na predsedu a naopak.

„Rád by som vedel, prečo Kartinkin volával k hosťom práve Maslovovú a nie iné dievčence,“ povedal zástupca prokurátora so zažmúrenými očami, ale s bezstarostným mefistovsky prefíkaným úsmevom.

„Neviem. Akože to môžem vedieť,“ odpovedala Maslovová, naľakane sa poobzerala a na okamih zastala pohľadom na Nechľudovovi: „Koho chcel, toho si volal.“

— Vari ma poznala? — pòmyslel si Nechľudov s hrôzou a cítil, ako sa mu krv valí do tváre; ale Maslovová si ho nevšímala viac ako ostatných, hneď sa odvrátila a s vylákaným výrazom zas uprela oči na zástupcu prokurátora.

„Obžalovaná teda popiera, že by mala nejaký bližší

vzťah ku Kartinkinovi! Veľmi dobre. Ďalších otázok nemám.“

A zástupca prokurátora hneď sňal lakeť s písomného pulta a začal si čosi zapisovať. V skutočnosti si nič nezapisoval, len perom obťahoval písmená svojich poznámok, ale videl, ako to robievajú prokurátori a advokáti: po šikovnej otázke si vpisujú do svojej reči poznámku, ktorá má zničiť protivníka.

Predseda sa hneď neobrátil k obžalovanej, lebo sa práve vtedy opytoval prísediaceho sudcu v okuliároch, či súhlasí so znením otázok, ktoré boli už vopred prichystané a napísané.

„A čo bolo potom?“ opytoval sa predseda ďalej.

„Prišla som domov,“ pokračovala Maslovová, hľadiac už smelšie len na predsedu, „odovzdala som panej peniaze a ľahla som si spať. Len čo som zaspala — budí ma naše dievča Berta. ‚Chod’, zas prišiel ten tvoj kupec.‘ Nechcela som ísť, ale madam kázala. Tam *on*,“ zas vyslovila slovo *on* so zjavnou hrôzou, „*on* ustavične dával piť našim dievčencom, potom chcel ešte poslať po pijatiku, ale minuly sa mu všetky peniaze. Pani mu nechcela dať na úver. Vtedy ma poslal do svojej izby. Povedal, kde sú peniaze a koľko mám vziať. Nuž som šla.“

Práve vtedy si predseda šepkal čosi s prísediacim sudcom vľavo a nepočul, čo vravela Maslovová, ale aby ukázal, že všetko počul, opakoval jej posledné slová.

„Teda ste šli. No a čo ďalej?“ opýtal sa.

„Prišla som a urobila som všetko, ako mi prikázal: šla som do jeho izby. Nešla som do izby sama, ale zavolala som si aj Simona Michajloviča, aj ju,“ povedala a ukázala na Bočkovovú.

„Cigáni, vojsť som nevošla...“ už začala Bočkovová, ale vtom ju prerušili.

„Pred nimi som vzala štyri desiatky,“ pokračovala Maslovová zamračené a nedívajúc sa na Bočkovovú.

„No a nevšimla si obžalovanú, keď brala štyridsať

rubľov, koľko tam bolo peňazí?“ zas sa spýtal prokurátor.

Maslovová sa strhla, len čo ju prokurátor oslovil. Nevedela, ako a prečo, ale cítila že jej chce zle.

„Nerátala som ich; videla som iba, že tam boli stovky.“

„Obžalovaná videla storubľovky — nemám viac otázok.“

„No a čo, doniesli ste peniaze?“ opytoval sa ďalej predseda, hľadiac na hodinky.

„Doniesla.“

„No a potom?“ opýtal sa predseda.

„Potom ma *on* zase vzal so sebou,“ povedala Maslovová.

„No a ako ste mu dali prášok v alkohole?“ spýtal sa predseda.

„Ako som mu dala? Nasypala som ho do koňaku a dala som mu.“

„Prečo ste mu ho dali?“

Neodpovedala, iba ťažko a zhlboka vzdychla.

„Ešte vždy ma nechcel pustiť,“ povedala po chvíľke mlčania. „Celkom ma umoril. Vyšla som na chodbu a vravím Simonovi Michajlovičovi: ‚Keby ma už pustil. Už som ustatá.‘ A Simon Michajlovič vraví: ‚Aj my ho už máme dosť. Chceme mu dať prášok na spanie; zaspí a odídeš.‘ Ja vravím: ‚Dobre.‘ Myslela som si, že je to neškodný prášok. A Simon mi dal papierik. Vošla som do izby a *on* ležal za priečkou a hneď mi kázal, aby som mu doniesla koňaku. Vzala som so stola fľašu fine-champagne, naliala som dva poháre — sebe a jemu a do jeho pohára som vysypala prášok a dala som mu. Či by som mu bola dala, keby som bola vedela.“

„No a ako sa k vám dostal prsteň?“ opýtal sa predseda.

„Prsteň mi daroval.“

„Kedy vám ho daroval?“

„Ale keď som prišla s ním do izby a chcela som odísť, on ma udrel po hlave a polámal mi hrebeň. Nazlostila som sa a chcela som odísť. Stiahol si prsteň s prsta a daroval mi ho, aby som neodišla,“ povedala Maslovová.

Vtedy zas vstal zástupca prokurátora a zas s takým pokrytecky naivným výzorom poprosil o dovoľenie dať ešte niekoľko otázok a keď dostal dovoľenie, sklonil hlavu nad vyšívaným golierom a opýtal sa:

„Rád by som vedel, ako dlho pobudla obžalovaná v izbe kupca Smelkova.“

Maslovovú zas pochytil strach, nepokojne behala očami so zástupcu prokurátora na predsedu a chytro povedala:

„Nepamätám sa, ako dlho.“

„No a nepamätá sa obžalovaná, či si zašla niekam v hoteli, keď vyšla od kupca Smelkova?“

Maslovová porozmýšľala.

„Zašla som do susednej neobsadenej izby,“ povedala.

„Načo ste ta zašli?“ opýtal sa zástupca prokurátora, taký zaujatý, že ju oslovil priamo.

„Zašla som dať sa do poriadku a čakala som tam na drožkára.“

„A Kartinkin bol v izbe s obžalovanou, či nebol?“

„Aj on prišiel.“

„A načo prišiel?“

„Kupcovi zvýšilo fine-champagne, spolu sme ho dopili.“

„Ahá, spolu ste ho dopili. Veľmi dobre.“

„A shovárala sa obžalovaná so Simonom a o čom?“

Maslovová sa zrazu zachmúrila, tuho sa začervenala a povedala chytro:

„Čo som mu vravela? Nič som nevravela. Rozpovedala som všetko, ako bolo a už nič neviem. Robte so mnou, čo chcete. Nie som vinná a to je všetko.“

„Nemám sa už čo opýtať,“ povedal prokurátor predsedovi, neprirodzene nadvihol plec a začal si chytro

zapisovať do konceptu svojej reči priznanie obžalovanej, že bola s Kartinkinom v prázdnej izbe.

Nastalo mlčanie.

„Chcete ešte niečo povedať?“

„Všetko som povedala,“ povedala Maslovová so vzdychom a sadla si.

Hneď nato predseda zapísal čosi na papier a keď vypočul, čo mu prísediaci sudca zľava pošepkal, vyhlásil desaťminútovú prestávku v pojednávaní, chytro vstal a vyšiel zo súdnej siene. Predseda a prísediaci sudca zľava, vysoký, bradatý, s veľkými, dobráckymi očami sa radili o tom, že prísediaci sudca pocítil ľahkú bolesť žalúdka, chcel sa pomasírovať a užiť kvapky. Toto oznámil predsedovi a na jeho žiadosť urobili prestávku.

Hneď za sudcami vstali aj porotcovia, advokáti a svedkovia a s príjemným vedomím, že už vykonali kus dôležitej práce, začali sa prechádzať sem a ta.

Nechľudov vošiel do miestnosti pre porotcov a sadol si tam k obloku.

XII.

Áno, bola to Kaťuša.

Nechľudovove vzťahy ku Kaťuši boli takéto:

Prvý raz videl Nechľudov Kaťušu, keď v treťom ročníku univerzitných štúdií písal prácu o pozemkovom vlastníctve a strávil leto u tetušiek. Lebo obyčajne trávil s matkou a sestrou na matkinom veľkom majetku neďaleko Moskvy. Ale toho roku sa sestra vydala a matka odcestovala do cudziny, do kúpeľov. A Nechľudov mal písať prácu, preto sa rozhodol stráviť leto u tetušiek. Tam, v ich zákutí bolo ticho, nemalo ho čo rozptyľovať; a tetušky nežne ľúbily synovca a dediča, aj on ich mal rád, mal rád ich staromódnosť a prostý život.

Tohto leta prežíval Nechľudov u tetušiek vzrušenie

mladého šuhaja, ktorý prvý raz, nie na radu iných, ale sám od seba poznáva všetku krásu a dôležitosť života a celý význam práce, ktorá je údelom človeka, vidí možnosť nekonečného zdokonaľovania seba a aj celého sveta a oddáva sa tomu zdokonaľovaniu nielen s nádejou, ale aj s úplnou istotou, že dosiahne všetku dokonalosť, ktorú chce dosiahnuť. Toho roku, ešte na univerzite prečítal Nechľudov Spencerovu „Sociálnu statiku“, a Spencerove úvahy o pozemkovom vlastníctve spravily na neho hlboký dojem najmä preto, lebo aj on bol synom veľkostatkárky. Jeho otec nebol bohatý, ale matka dostala do vena asi desaťtisíc hektárov pôdy. Vtedy prvý raz pochopil Nechľudov celú ukrutnosť a nespravodlivosť súkromného pozemkového vlastníctva, a pretože bol z ľudí, ktorým obeť pre mravné požiadavky poskytuje vysoký duchovný pôžitok, rozhodol sa, že nepoužije práva na pozemkové vlastníctvo a hneď vtedy rozdal sedliakom zeme, ktoré zdedil po otcovi. A teraz na túto tému písal prácu.

Toho roku na dedine, u tetušiek, žil takto: vstával veľmi zavčasu, niekedy už o tretej a pred východom slnca sa chodil kúpať do rieky pod horu, niekedy ešte v raňajšej hmle a vracal sa, keď ešte rosa ležala na tráve a kvetoch. Zavše ráno, keď si vypil kávu, sadol si k svojej práci alebo k čítaniu prameňov k nej, ale veľmi často miesto čítania a písania zas odišiel z domu a blúdil po poliach a lesoch. Pred obedom si pospal niekde v sade, potom pri obede zabával a rozveseľoval tetušky svojím vtipom, potom jazdil na koni alebo sa člnkoval a večer zas čítal alebo sedel s tetuškami a vykladal si pasians. V noci, najmä za mesačných nocí, často nemohol spať iba preto, že cítil až priveľkú, vzrušujúcu radosť zo života a miesto spania niekedy sa až do svitu prechádzal po sade, rojčil a rozmýšľal.

Takto šťastne a spokojne prežil u tetušiek prvý mesiac a ani trošku si nevšimol polochyžnej-polochovanice, černookej, bystronohej Kaťuše.

Devätnásťročný Nechl'udov, vychovaný pod matkinými krídlami, bol vtedy ešte celkom nevinným šuhajom. Sníval o žene iba ako o manželke. Každá žena, ktorá podľa jeho pochopu nemohla byť jeho manželkou, nebola pre neho ženou, ale človekom. No náhodou toho leta na Vstúpenie prišla k tetuškám susedka s deťmi: dvoma slečnami, gymnazistom a mladým umelcom, sedliackeho pôvodu, ktorý bol u nich na návšteve.

Po čaji sa hrali na naháňačku na pokosenej už lúčke pred domom. Vzali aj Kaťušu. Po niekoľkých výmenách mal Nechl'udov bežať s Kaťušou. Nechl'udovovi bolo vždy príjemné vidieť ju, ale ani na um mu nesišlo, že by sa medzi nimi mohli vyvinúť nejaké osobitné vzťahy.

„No, teraz týchto dvoch veru nedolapíš, ani za neviem čo,“ povedal veselý umelec, ktorý naháňal a veľmi chytro vedel bežať na krátkych a krivých, ale mocných sedliackych nohách, „iba ak sa potknú.“

„Veruže nás nechytíte.“

„Raz, dva, tri.“

Tri razy zatľapkali. Kaťuša ledva zdržiavajúc smiech, chytro si vymenila miesto s Nechl'udovom, stisla mocnou, drsnou maličkou rukou jeho veľkú ruku a rozbehla sa naľavo, šuštiac naškrobenou sukňou.

Nechl'udov utekal chytro; nechcel, aby ho umelec chytil, preto sa rozbehol ako len vládal. Keď sa obzrel, uvidel umelca uháňať za Kaťušou, ale Kaťuša bystro preberala pružnými, mladými nohami, nedala sa mu chytiť a vzd'aľovala sa naľavo. Pred nimi bola hriadka bazičkových kríkov, za ktorú nikto nebežal, ale Kaťuša sa obzrela na Nechl'udova a naznačila mu hlavou, že sa sídu za hriadkou. Nechl'udov porozumel a rozbehol sa za kríky. Ale tu za krami bol jarok, o ktorom nevedel, zarastený prhľavou; potkol sa v ňom, poprhľil si ruky, namočil si ich v rose, čo už padla podvečer, spadol, ale hneď sa aj posbieral a smejúc sa nad sebou, upravil sa a vybehol na čistinku.

Kaťuša mu letela v ústrety, žiariac úsmevom a očami, čiernymi ako mokré ríbezle. Dobešli k sebe a chytili sa za ruky.

„Vari ste sa poprhli,“ povedala; voľnou rukou si upravovala rozpletený vrkoč, ťažko dýchala, usmievala sa a dívala sa mu zdola nahor rovno do očí.

„Nevedel som, že je tam jarok,“ — povedal Nechludov tiež s úsmevom, držiac jej ruku.

Pristúpila bližšie k nemu a on ani nevedel, ako sa to stalo, pritúlil sa tvárou k nej; neodtiahla sa, a on jej tuhšie stisol ruku a bozkal ju na ústa.

„Juj, ty!“ povedala, rýchlo si vytrhla ruku a rozbehla sa preč od neho.

Keď dobehla ku kriku bazičky, odtrhla z neho dve vetvičky bielej, už prchnúcej bazičky, a šľahajúc sa nimi po rozhorúčenej tvári, obzerajúc sa na neho a živo rozháňajúc rukami pred sebou, šla nazpät k ostatným hráčom.

Odvtedy sa zmenil pomer medzi Nechludovom a Kaťušou a vznikol zvláštny vzťah, aký býva medzi nevinným mladým šuhajom a práve takou nevinnou dievčinou, ktorí cítia vzájomnú náklonnosť.

Len čo Kaťuša vošla do izby, ba len čo Nechludov zďaleka zazrel jej bielu zásterku, všetko ako by sa osvietilo slncom, všetko hneď bolo zaujímavejšie, veselšie, významnejšie; žilo sa radostnejšie. To isté cítila aj ona. No nielen prítomnosť a blízkosť Kaťuše takto účinkovaly na Nechludova; práve tak účinkovalo na neho už aj vedomie, že je na svete Kaťuša, a na ňu zas, že je na svete Nechludov. Či dostal Nechludov od matky nepríjemný list, či sa mu nedarila práca, či pociťoval neodôvodnenú mladícku clivotu, stačilo mu len rozpomenúť sa, že je tu Kaťuša, že ju vidí, a všetko sa rozptýlilo.

Kaťuša mala mnoho roboty po dome, ale stihla si všetko porobiť a vo voľných chvíľach čítavala. Nechludov jej dával Dostojevského a Turgeneva, ktorých

práve prečítal. Najlepšie sa jej páčilo „Zátišie“ od Turgeneva. Shovárali sa spolu iba chvíľkami, keď sa stretli na chodbe, na balkóne, vo dvore a niekedy v izbe starej chýžnej, Matriony Pavlovny, s ktorou Kaťuša bývala a do izbičky ktorej chodieval vše Nechľudov popíjať čaj. A tieto rozhovory v prítomnosti Matriony Pavlovny boli najprijemnejšie. Ťažšie sa im shováralo, keď boli osamote. Ved' vtedy oči začaly hovoriť niečo celkom inšie, omnoho dôležitejšie, ako čo vravely ústa, hlas sa zasekoval, bývalo im akosi úzko a chytro sa rozchádzali.

Takéto vzťahy trvaly medzi Nechľudovom a Kaťušou celý čas jeho prvého pobytu u tetušiek. Tetušky zbadaly ich pomer, naľakaly sa, ba napísaly o tom aj kňaznej Jelene Ivanovne, Nechľudovovej matke, do cudziny. Tetuška Mária Ivanovna sa obávala, aby sa Nechľudov nesviazal s Kaťušou. Ale darmo sa bála: Nechľudov celkom nevedomky ľúbil Kaťušu, ako ľúbia nevinní ľudia, a jeho láska bola aj jemu, aj jej hlavnou záštitou pred pokleskom. Nechľudov nielen že netúžil premôcť ju fyzicky, ale sa až hrozil myšlienky na možnosť takého pomeru k nej. Omnoho opodstatnenejšie boli obavy poetickej Sofie Ivanovny, aby Dimitrij so svojou ucelenou, rozhodnou povahou, zaľúbený do dievčaťa, nesmyslel si vziať si ju za ženu, bez ohľadu na jej pôvod a postavenie.

Keby si bol Nechľudov vtedy jasne uvedomil svoju lásku ku Kaťuši a keby ho ešte boli začali presviedčať, že nijako nemôže a nesmie spojiť svoj osud s týmto dievčaťom, mohlo sa veľmi ľahko stať, že Nechľudov, ktorý vo všetkom postupoval tak rozhodne, bol by usúdil, že niet nijakých príčin nevziať si za ženu túto dievčinu, nech by bola akéhokoľvek pôvodu, len nech ju ľúbi. Ale tetušky sa mu nezmienili o svojich obavách a Nechľudov aj odcestoval prv, ako si uvedomil svoju lásku ku Kaťuši.

Bol presvedčený, že jeho cit ku Kaťuši je iba jedným

z prejavov radosti zo života, ktorá mu vtedy naplňala celú bytosť a o ktorú sa s ním delilo toto milé veselé dievča. No keď odchádzal a Kaťuša stála s tetuškami na schodíkoch pred domom a vyprevádzala ho čiernymi očami, plnými slz a trošičku škuľavými, predsa len pocítil, že opúšťa čosi utešené, drahé, čosi, čo sa už nikdy nevráti. A bolo mu veľmi smutno.

„Sbohom, Kaťuša, ďakujem za všetko,“ povedal ponad čepiec Sofie Ivanovny, keď nasadal na bričku.

„Sbohom, Dmitrij Ivanovič,“ povedala Kaťuša zvyčajným príjemným, láskajúcim hlasom a zdržiavajúc slzy, čo sa jej tisly do očí, odbehla do pitvora, kde sa mohla slobodne vyplakať.

XIII.

Od toho času sa Nechľudov nevidel s Kaťušou celé tri roky. Stretol sa s ňou len vtedy, keď zašiel k tetuškám cestou do armády, práve povýšený na dôstojníka, už ako celkom iný človek, nie taký, aký bol, keď trávil u nich leto pred troma rokmi.

Vtedy bol čestným, skromným šuhajom, ochotným obetovať sa akejkoľvek dobrej veci; teraz bol z neho skazený, prefíkaný sebec, ktorý mal rád iba vlastný pôžitok. Vtedy mu boží svet bol tajomstvom, ktoré sa s radosťou a so zápalom usiloval dobyť, teraz mu všetko v živote bolo prosté a jasné, obmedzené životnými podmienkami, v ktorých práve žil. Vtedy bolo pre neho dôležité a potrebné obcovať s prírodou a s ľuďmi, ktorí okolo neho žili, mysleli a cítili (filozofi, básnici); teraz mu byly potrebné a dôležité ľudské ustanovizne a styky s priateľmi. Vtedy mu žena bola tajomným a pôvabným stvorením — pôvabným práve touto tajomnosťou; teraz mu bol význam ženy, každej ženy, okrem žien zo svojej rodiny a žien priateľov, presne určený: žena bola jedným z najlepších zdrojov pôžitku, ktorý

už okúsil. Vtedy nepotreboval peňazí a mohol sa zabíjať aj s necelou tretinou toho, čo mu dávala matka, mohol sa zrieknuť otcovho majetku a rozdať ho sedliakom — a teraz mu nevystačilo ani tých tisíc päťsto rubľov mesačne, ktoré mu matka dávala, a mával s ňou až nepríjemné rozhovory pre peniaze. Vtedy pokladal za svoje skutočné *ja* svoju duchovnú bytosť, — teraz pokladal za svoje *ja* iba zdravé, boдрé živočíšne *ja*.

A celá táto strašná premena stala sa s ním len preto, že prestal veriť sebe a začal veriť iným. A preto prestal veriť sebe a začal veriť iným, lebo žiť, keď veril sebe, bolo príťažko: keď veril sebe, musel každú otázku riešiť nie vždy v prospech svojho živočíšneho *ja*, ktoré vyhľadávalo plytké radosti, ale skoro vždy proti nemu; no keď veril iným, nebolo ani čo riešiť, všetko už bolo vyriešené, a vyriešené bolo vždy proti duchovnému a v prospech živočíšneho *ja*. Ba čo viac, keď veril sebe, vždy ho ľudia odsudzovali, ale keď iným, ľudia, čo žili okolo neho mu to schvaľovali.

Teda, keď Nechľudov rozmýšľal, čítal, hovoril o bohu, o pravde, o bohatstve, o chudobe — všetci naokolo to pokladali za nemiestne a čiastočne aj smiešne, a matka a tetka ho s dobráckou iróniou volaly *notre cher philosophe*⁴; ale keď čítal romány, rozprával oplzlé anekdoty, chodieval do francúzskeho divadla na smiešne frašky, a veselo ich reprodukoval — každý ho chválil a povzbudzoval. Keď pokladal za potrebné obmedziť svoje potreby, nosil starý plášť a nepil alkohol, všetci to pokladali za výstrednosť a akúsi chvastúnsku originalnosť, ale keď márnili ťažké peniaze na poľovačku alebo na zariadenie neobyčajne prepychovej pracovne, všetci chválili jeho vkus a darovali mu cenné veci. Keď bol panicom a chcel ním ostať do ženby, rodina sa bála o jeho zdravie, a ani

⁴ náš drahý filozof (franc.)

len matku nemrzelo, ba azda skôr tešilo, keď sa dozvedela, že je z neho už naozaj muž a že odviezol priateľovi akúsi francúzsku dámu. No na epizódu s Kaťušou, na to, že by mu mohlo sísť na um vziať si ju za ženu, kňažná-matka nemohla bez hrôzy ani pomyslieť.

Práve tak, keď sa stal Nechľudov plnoletým a odovzdal sedliakom nevelký majetok, zdedený po otcovi, lebo pokladal pozemkové vlastníctvo za nespravodlivé — jeho skutok vyvolal u matky a rodiny hrôzu a bol predmetom ustavičných výčitiek a posmeškov všetkých jeho príbuzných. Neprestajne mu rozprávali, že sedliaci, ktorí dostali zeme, nielen že nezbohatli, ale schudobneli, že si otvorili tri krčmy a celkom prestali pracovať. A keď vstúpil Nechľudov do gardy a so svojimi vysokopostavenými priateľmi toľko premárnil a prehral, že si Jelena Ivanovna musela vyberať peniaze z kapitálu, ani sa skoro nerozhorčila, lebo bola presvedčená, že je prirodzené, ba aj dobré, keď sa takáto choroba chytí za mladi a v dobrej spoločnosti.

Zpočiatku Nechľudov zápasil, ale zápasieť bolo príťažko, lebo všetko, čo pokladal za dobré, keď veril sebe, pokladali za zlé ostatní, a naopak všetko, čo pokladal za zlé, keď veril sebe, pokladali za dobré všetci okolo neho. Skončilo sa to tým, že sa Nechľudov poddal, prestal veriť sebe a uveril iným. Zpočiatku mu bolo toto zrieknutie sa seba nepríjemné, no nepríjemný pocit trval veľmi krátko a Nechľudov, ktorý sa zároveň naučil fajčiť a piť alkohol, veľmi chytro prestal mať takýto nepríjemný pocit, ba pocítil až veľkú úľavu.

A Nechľudov so svojou náruživou povahou celý sa oddal tomuto novému životu, ktorý schvaľovala celá jeho spoločnosť, a načisto udusil v sebe hlas, ktorý si žiadal dačo iné. Začalo sa to po odchode do Petrohradu a dovŕšilo sa nastúpením vojenskej služby.

Vojenská služba vo všeobecnosti kazí ľudí, poskytuje

tým, čo do nej vstupujú, možnosť úplnej nečinnosti, totiž nedáva im rozumnú a osožnú prácu, oslobodzuje ich od zvyčajných ľudských povinností a za náhradu vyzdvihuje iba podmienenú česť pluku, uniformy a zástavy, potom na jednej strane neobmedzenú moc nad inými ľuďmi a na druhej — otrockú poslušnosť vyšším predstaveným.

No keď sa k tomuto znemravneniu, spôsobenému vojenskou službou vôbec, s jej člou uniformy a zástavy, s povolením násilia a vraždy, pripojí znemravnenie, spôsobené ešte aj bohatstvom a blízkym stykom s cárskou rodinou, ako to býva v kruhoch vybraných gardových plukov, v ktorých slúžia iba bohatí a urodzení dôstojníci, vtedy toto znemravnenie dochádza u ľudí, ktorí mu podľahli, až do úplného, šíleného sebeckva. V takom šílenom sebeckve žil Nechl'udov odvtedy, ako nastúpil vojenskú službu a začal žiť, ako žili jeho priatelia.

Nemal žiadnu robotu, iba v skvelej uniforme, ktorú ani neušil, ani nevyčistil on, ale iní ľudia, v prilbici a so zbraňou, ktorú mu tiež vyhotovili, vyčistili a podali iní ľudia, s práve takými ako on, jazdiť na cvičenia, alebo na prehliadky na utešenom koni, ktorého tiež vypestovali, vyjazdili a vykrmili iní ľudia, pretekať sa, šermovať, strieľať a učiť tomuto všetkému druhých ľudí. Inej roboty nebolo, a aj najvyššie postavení: mladí, starí, cár a aj jeho najbližší, nielen že schvaľovali toto zamestnanie, ale ho aj chválili a ďakovali zaň. Okrem toho považovali za dobré a dôležité rozhadzovať peniaze, ktoré dostávali nevedno odkiaľ, schádzať sa v dôstojníckych kluboch alebo v najdrahších hostincoch, jesť a najmä piť; potom chodiť do divadla, na plesy, za ženami a potom zas jazdiť na koňoch, šermovať, pretekať a zasa márneť peniaze na víno, karty a ženy.

Veľmi znemravňujúco účinkuje takýto život na vojakov najmä preto, lebo ak takýmto životom žije civil,

nemôže sa v hĺbke duše zaň nehanbiť. Ale vojaci sa domnievajú, že tak to má byť, chvascú a pýšia sa takýmto životom najmä za vojny, ako bolo s Nechľudovom, ktorý vstúpil do vojenskej služby po vyhlásení vojny Turecku. — Sme prichystaní na vojne obetovať život, preto takýto bezstarostný, veselý život nám nie len možno odpustiť, ale ho rozhodne potrebujeme. Preto tak žijeme.

Také čierne boly Nechľudovove myšlienky v tomto období jeho života; po celý tento čas bol nadšený, že sa oslobodil od všetkých mravných zábran, ktoré si kládol predtým a neprestajne býval v chronickom rozporení šialeného sebeckta.

Takýto bol Nechľudov, keď sa po troch rokoch stavil u tetušiek.

XIV.

Nechľudov sa stavil u tetušiek preto, lebo ich majetok bol na ceste k pluku, ktorý šiel už pred ním, a aj preto, lebo ho veľmi prosily, ale najmä preto, aby videl Kaťušu. Možno mal už v hĺbke duše zlé zámery s Kaťušou, ktoré mu našepkával teraz už bezuzdný, zvierací človek v ňom, ale neuvedomoval si tieto zámery a len prosto chcel pobudnúť na miestach, kde mu bývalo tak dobre, a vidieť trošku smiešne, ale milé, srdečné tetušky, ktoré ho vždy nebadane obklopovaly ovzduším lásky a obdivu, a vidieť milú Kaťušu, na ktorú mu ostala taká milá rozpomienka.

Prišiel koncom marca, na Veľký piatok, v najväčšej plačkanici a lejaku, premoknutý až do nitky, preziabnutý, ale veselý a rozjarený, aký vždy býval v tom čase. — Je Kaťuša ešte u nich? — rozmýšľal, keď vchádzal do známeho, starodávneho zemianskeho dvora, zavaleného snehom, čo sa sosypal so striech, a ohradeného tehlovým múrikom. Čakal, že na jeho zvonce vybehne Kaťuša na schodíky, ale na čeladné schodíky vyšly dve

bosé, podkasané ženy s vedrami, ktoré zrejme umývaly dlážku. Nebola ani na parádnych schodoch; vyšiel iba lokaj Tichon, tiež v zástere, zrejme aj on riadil. Do pitvora vyšla Sofia Ivanovna v hodvábnych šatách a čepci.

„Aké milé od teba, že si prišiel!“ povedala Sofia Ivanovna, keď ho bozkávala. „Mašeňka trochu prechorela, ustala v kostole. Boly sme pri spovedi.“

„Šťastlivé sviatky, teta Soňa,“ povedal Nechľudov a bozkával ruky Sofii Ivanovne; „odpusťte, zamočil som vás.“

„Chod’ do svojej izby. Celý si premokol. A už máš aj fúzy. Kaťuša! Kaťuša! Chytro mu dones kávy.“

„Hneď!“ ozval sa z pitvora známy, príjemný hlas.

A Nechľudovovi sa radostne rozbúchalo srdce. — Je tu! — Ako by slnce vykuklo zpoza chmár. Nechľudov sa veselo pobral s Tichonom do svojej bývalej izby preobliecť sa.

Nechľudov by sa rád bol opýtal Tichona na Kaťušu: čo robí, ako sa má? Či sa nevydáva? Ale Tichon bol taký úctivý a zároveň neprístupný, tak pevne nástojil, že mu naleje z krčaha vody na ruky, že sa Nechľudov neopovážil opýtať sa ho na Kaťušu a spýtal sa len na jeho vnukov, na starého, „pána bratovho“ žrebca, na strážneho psa Polkana. Všetci žili a boli zdraví, okrem Polkana, ktorý sa vlani zbesnel.

Nechľudov shodil so seba všetko mokré a len čo sa začal obliekať, začul rýchle kroky a zaklopanie na dvere. Nechľudov poznal aj kroky, aj klopanie. Tak chodila a klopala iba ona.

Prehodil na seba mokrý plášť a podišiel ku dverám.

„Voľno!“

Bola to ona, Kaťuša. Stále rovnaká a ešte milšia ako predtým. Práve tak zdola nahor hľadely usmievavé, naivné, byťku škulavé čierne oči. Ako predtým bola v čistej bielej zásterke. Doniesla od tetušiek kúsok voňavého mydla, práve vybaleného z papierika,

a dva ručníky: veľký ruský a frotírový. Aj nedotknuté mydlo s vytlačenými literami, aj ručníky, aj Kaťuša — všetko bolo rovnako čisté, svieže, nedotknuté, príjemné. Milé, pevné, červené pery práve tak ako kedysi špúlila od netajenej radosti, keď ho videla.

„Pekne vás vítam, Dmitrij Ivanovič!“ vyslovila horoko-ťažko a tvár jej zalial rumenec.

„Dobrý deň... dobrý deň vám,“ Nechľudov nevedel, či jej tykať alebo vykať a začervenal sa práve tak ako ona. „Žijete? Zdravá?“

„Ďakovať bohu... Tetuška vám tuto poslala vaše obľúbené mydlo, ružové...“ povedala a položila mydlo na stôl a uteráky na rúčky kresiel.

„Majú svoje,“ povedal Tichon, brániac hostovu nezávislosť a hrdo ukázal na Nechľudovov veľký, otvorený necesér so striebornými vrchnáčikmi a s ohromným množstvom skleničiek, kefiek, pomád, voňaviek a všakových toaletných potrieb.

„Poďakujte tetuške za mňa. Aký som rád, že som prišiel,“ povedal Nechľudov, ktorý pocítil, že mu je zrazu na duši práve tak jasne a milo, ako mu bývalo predtým.

Kaťuša sa iba usmiala na tieto slová miesto odpovede a odišla.

Tetušky, ktoré vždy mali rady Nechľudova, privítaly ho tentoraz ešte srdečnejšie ako obyčajne. Veď Dmitrij šiel na vojnu, kde ho mohli raniť, zabiť. To tetušky dojímalo.

Nechľudov si tak rozdelil cestu, že u tetušiek pobudne iba jeden deň a noc, ale keď videl Kaťušu, privolil, že tu vyčká Veľkú noc, ktorá mala byť o dva dni, a telegrafoval priateľovi a druhovi Šenbokovi, s ktorým sa mal sísť v Odese, aby sa aj on stavil u tetušiek.

Od prvého dňa, ako Nechľudov videl Kaťušu, zas pocítil k nej to, čo aj predtým. Ako predtým, ani teraz nemohol bez vzrušenia pozeráť na Kaťušinu bielu

zásterku, nemohol počuť jej kroky, jej hlas a smiech, že by sa nepotešil, nemohol bez dojatia hľadiť do jej očí, čiernych ako vlhké ríbezle, najmä keď sa usmievala, a najmä nemohol nebyť v rozpakoch, keď videl, ako sa pri stretnutí červenala. Cítil, že je zaľúbený, ale nie tak ako predtým, keď mu bola táto láska tajomstvom, keď sa neopovážil priznať ani len sebe, že ľúbi, a keď bol presvedčený, že ľubiť môže človek iba raz — teraz bol zaľúbený, vedel to a tešil sa tomu, hoci si to nejasne uvedomoval a hoci zatajoval pred sebou, z čoho pozostáva táto láska a čo z nej môže byť.

V Nechľudovovi, ako vo všetkých ľuďoch, boli dvaja ľudia. Jeden duchovný, túžiaci iba po takom šťastí, ktoré by bolo aj šťastím iných ľudí, a druhý — človek-živočích, hľadajúci šťastie len pre seba a ochotný zaň obetovať šťastie celého ľudstva. V tomto čase, čase šialeného sebecka, ktorý v ňom vzbudil život v Petrohrade a na vojenčine, prevládol v ňom človek-živočích a celkom premohol duchovného človeka. No keď uvidel Kaťušu, a znovu pocítil, čo cítil k nej vtedy, duchovný človek zdvihol hlavu a začal sa hlásiť o svoje práva. A v Nechľudovovi neprestajne, celé tie dva dni do Veľkej noci, odohrával sa vnútorný zápas, ktorý si ani neuvedomoval.

V hĺbke duše vedel, že by mal odcestovať, že teraz nemá prečo dlhšie sa zdržať u tetušiek, vedel, že z toho nemôže byť nič dobrého, ale bolo mu tak radostne a príjemne, že si to nepovedal a ostal.

V sobotu večer, totiž v predvečer jasného Kristovho vzkriesenia, prišiel kňaz s diakonom a diačkom odslúžiť rannú pobožnosť a, ako vraveli, horko-ťažko prešli na saniach tie tri versty, čo delily kostol od domu tetušiek.

Nechľudov s tetuškami a služobníctvom stál cez celú rannú pobožnosť a neprestajne pokukoval na Kaťušu, ktorá stála pri dverách a podávala kadidlo, po-

bozkal sa podľa veľkonočného zvyku s kňazom a tetuškami a už chcel ísť spať, keď začul, ako sa v pítvore sberajú do kostola Matriona Pavlovna, stará chyžná Márie Ivanovny a Kaťuša, posvätiť veľkonočné koláče a jedlá. — Pôjdem aj ja, — pomyslel si.

Do kostola sa nedalo ísť ani na voze, ani na saniach a preto Nechľudov, ktorý si u tetušiek rozkázaval ako doma, kázal osedlať koňa, takzvaného „pána bratovho“ žrebca, a miesto toho, aby si ľahol spať, vyobliekal sa do parádnej uniformy s obtiahnutými jazdeckými nohavicami, na ňu si obliekol plášť a pobral sa na vypasenom, ťažkopádnom, starom žrebcovi, neprestajne erdžiacom vo tme, po kalužiach a snehu do kostola.

XV.

Táto ranná pobožnosť ostala potom Nechľudovovi na celý život jednou z najjasnejších a najmocnejších rozpomienok.

Keď ešte za tmy, len kde-tu osvetlenej belejúcim sa snehom, čvachtajúc vo vode vošiel do kostolného dvora na žrebcovi, čo strihal ušami, a keď zočil kahance, pozažíhané okolo kostola, bohoslužba bola už v prúde.

Sedliaci poznali synovca Márie Ivanovny a zaviedli ho na suché miestečko — aby mohol sosadnúť, uviazali mu koňa a zaviedli ho do kostola. Kostol bol plný sviatočného ľudu.

Napravo chlapi: starci v doma robených kaftanoch, v krpcoch a čistých bielych onuciach, mladí v nových súkenných kaftanoch, prepásaných pestrými opaskami a v čižmách. Naľavo — ženy v červených hodvábnych šatkách, plyšových kamizolách s jasnočervenými rukávami, v belasých, zelených, červených a pestrých sukniach a v topánkach s podkovičkami. Za nimi skromné starenky v bielych šatkách, sivých kafta-

noch, starodávnych sukniach, v topánkach alebo nových krpcoch; medzi chlapmi a ženami stály vyobliekané deti s namastenými hlavami. Chlapi sa prežehnávali a klaňali, potriasajúc hlavou; ženy, najmä starenky s vyblednutými očami, upretými na jednu ikonu so sviečkami, tuho pritískaly složené prsty k šatke na čele, k pleciam a bruchu, čosi šepkaly a postojačky sa klaňali alebo si kľakaly. Deti napodobňovali dospelých a usilovne sa modlili, keď sa na ne dívali. Zlatý ikonostas žiaril sviečkami, ktoré so všetkých strán obkolesovali hrubé, pozlátené veľké sviece. Veľký luster bol plnučký sviec, s chórov sa ozývaly jasavé nápevy spevákovo-ochotníkov s dunivými basmi a s tenkými diskantmi chlapcov.

Nechľudov prešiel na predok. V prostriedku stála aristokracia: statkár so ženou a synom v námorníckom kabátiku, okresný policajný komisár, telegrafista, kupec v čižmách s tvrdou sárou, richtár s medailou a napravo od kazateľnice, za statkárkou, Matriona Pavlovna v meňavých lilavých šatách a s bielym ovrúbeným šálom a Kaľuša v bielych šatách so skladačkami na živôtiku, s belasým opaskom a červenou stužtičkou v čiernych vlasoch.

Všetko bolo sviatočné, slávnostné, veselé a utešené: aj kňazi v jasných strieborných ornátoch so zlatými krížmi, aj diakon a diačkovia v sviatočných strieborných a zlatých rúchach s rukávmi, aj vyobliekaní speváci-ochotníci s namastenými vlasmi, aj veselé, tanečné nápevy sviatočných piesní, aj neprestajné požehnávanie kňazov, čo požehnávali ľudu trojitými, kvetmi okrášlenými sviečkami, s ustavične sa opakujúcim volaním: „Kristus vstal z mŕtvych! Kristus vstal z mŕtvych!“ Všetko bolo utešené, ale najkrajšia zo všetkého bola Kaľuša v bielych šatách s belasým opašekom, s červenou stužtičkou v čiernych vlasoch a s očami, žiariacimi od vzrušenia.

Nechľudov cítil, že ho videla, aj keď sa neobzrela.

Videl to, keď neďaleko nej prechádzal k oltáru. Nemal jej čo povedať, ale vymyslel si, a keď šiel okolo nej, povedal:

„Tetuška vravela, že po veľkej pobožnosti oslávi koniec pôstu.“

Svieža krv, ako vždy pri pohľade na neho, zaliala celú milú tvár a čierne oči, rozosmiate a natešené, naivne pozrely zdola nahor a zastavily sa na Nechľudovi.

„Viem,“ povedala s úsmevom.

Práve vtedy sa pretískal národom diačok s medenou kaňvičkou a keď šiel popri Kaťuši, nepozrel na ňu a zachytil sa o ňu kamžou. Diačok zrejme z úcty k Nechľudovi chcel ho obísť a drgol sa do Kaťuše. A Nechľudov sa čudoval, ako tento diačok môže nechápať, že všetko tu naokolo a na celom svete jestvuje len pre Kaťušu a že pohrdnúť možno všetkým na svete, len nie ňou, lebo ona je stredom všetkého. Pre ňu sa jagalo zlato ikonostasa a horely všetky sviece v lastroch a svietnikoch, pre ňu sa radostne spievalo: „Veľká noc božia, radujte sa ľudia.“ A všetko, čo len bolo krásne na svete, všetko bolo pre ňu. A zdalo sa mu, že aj Kaťuša chápala, že to všetko je pre ňu. Tak sa zdalo Nechľudovi, keď chvíľkami hľadel na jej driečnu postavu v bielych šatách so skladačkami a na radostne sústredenú tvár, z výrazu ktorej videl, že presne to isté, čo spieva v jeho duši, spieva v duši aj jej.

V prestávke medzi rannou a veľkou pobožnosťou vyšiel Nechľudov z kostola. Ľudia sa rozostupovali pred ním a pozdravovali sa mu. Poniektorí ho poznali a poniektorí sa opytovali: „Kto je to?“ Zastal pred chrámovými schodmi. Obstali ho žobráci, rozdal im všetky drobné, čo mal v peňaženke, a sišiel dolu schodmi.

Už sa natoľko rozbrieždilo, že bolo vidno, ale slnce ešte nevychádzalo. Ľudia si posadali na hroby okolo

kostola. Kaťuša ešte nevyšla z chrámu a Nechl'udov zastal, lebo ju chcel počkať.

Ľudia ešte vždy vychádzali a klopkejúc klinecami či žiemi po dlaždiciach, schádzali dolu schodmi a rozchádzali sa po kostolnom dvore a cimiteri.

Veľmi staručký starec, cukrár Márie Ivanovny, s trasúcou sa hlavou, pristavil Nechl'udova, pobožkal sa s ním podľa veľkonočného zvyku a jeho žena, starká so svrášteným ohryzkom pod hodvábnou šatkou vyňala z batôžka žlté, šafránové vajce a dala mu ho. Hneď pristúpil k nemu aj mladý, usmiaty, svalnatý sedliak v novej kamizole so zeleným opaskom.

„Kristus vstal z mŕtvych,“ povedal so smejúcimi sa očami, pritiahol sa k Nechl'udovovi, ovial ho zvláštnou, sedliackou, príjemnou vôňou, a štekliac ho kučeravou briadkou, tri razy ho pobožkal tuhými, sviežimi perami rovno na ústa.

Práve vtedy, keď sa Nechl'udov bozkával so sedliakom a bral od neho tmavoškoricové vajce, zjavily sa meňavé šaty Matriony Pavlovny a milá čierna hlavička s červenou stužtičkou.

Kaťuša ho hneď zazrela ponad hlavy ľudí, čo šli pred ňou, a Nechl'udov videl, ako jej zažiarila tvár.

Vyšly s Matrionou Pavlovnou pred chrámove schoddy, zastaly a obdarúvaly žobrákov. Žobrák s červenou, zahojenou jazvou miesto nosa, pristúpil ku Kaťuši. Kaťuša vytiahla čosi zo šatôčky, dala mu, potom sa priblížila k nemu a bez najmenšieho výrazu odporu, ba naopak, s rovnako radostne žiariacimi očami tri razy ho pobožkala. A priam vtedy, keď bozkávala žobráka, stretly sa jej oči s Nechl'udovovým pohľadom. Ako by sa bola opytovala: je to dobre, konám správne?

— Tak, tak, milá, všetko je dobre, všetko je utešené, ľúbim ťa.

Sišly dolu schodmi a Nechl'udov pristúpil k nej. Nechcel sa s ňou bozkávať, len chcel byť k nej bližšie.

„Kristus vstal z mŕtvych!“ povedala Matriona Pav-

lovna so sklonenou hlavou, s úsmevom a takým tónom, ktorý hovoril, že teraz sú si všetci rovní, utrela si ústa sošúľanou šatôčkou a natiahla ich k nemu.

„Vpravde vstal!“ odpovedal Nechľudov a pobožkal ju.

Obzrel sa na Kaťušu. Zapálila sa a hneď aj pristúpila k nemu.

„Kristus vstal z mŕtvych, Dmitrij Ivanovič.“

„Vpravde vstal,“ povedal Nechľudov. Pobožkali sa dva razy, potom ako by boli rozmýšľali, či ešte treba aj tretí raz, a ako by sa boli rozhodli, že treba, pobožkali sa aj tretí raz a obaja sa usmiali.

„Nepôjdete ku kňazovi?“ opýtal sa Nechľudov.

„Nie, Dmitrij Ivanovič, tu si posedíme,“ povedala Kaťuša a ťažko si vzdychla z plných pľúc, ako po radostnej, ťažkej práci a hľadela mu rovno do očí pokornými, dievčenskými, ľúbiacimi a byťku škulaťavými očami.

V láske medzi mužským a ženou býva vždy chvíľočka, keď ich láska dosahuje vrcholu, keď v nej niet nič vedomého, rozumového, keď niet nič smyselného. Takouto chvíľou bola Nechľudovovi tá noc jasného Kristovho vzkriesenia. Keď sa teraz rozpomínal na Kaťušu, zo všetkých okolností, v ktorých ju videl, táto chvíľa zastierala všetky ostatné. Čierna, hladká, lesklá hlavička, biele šaty so skladačkami, čo obopínaly jej dievčenský strojný driek a nevysoké prsia, ten rumenec a tie ako by od nevyspatej noci byťku škúliace nežné, ligotavé, čierne oči, a v celej jej bytosti dve hlavné črty: čistota dievčenskej lásky nielen k nemu — veď to vedel — ale ku každému a všetkému, nielen ku všetkému krásnemu, čo je na svete, ale aj k žobrákovi, s ktorým sa pobožkala.

Vedel, že v nej bola táto láska, lebo ju tej noci a toho rána v sebe cítil a uvedomoval si, že v tejto láske splývajú v jedno.

Ach, keby všetko bolo ostalo pri cite, ktorý ho ovlá-

dal v tú noc! — Áno, všetko hrozné sa stalo až po tej noci jasného Kristovho vzkriesenia! — rozmýšľal Nechludov teraz, keď sedel pri obloku v miestnosti pre porotcov.

XVI.

Keď sa Nechludov vrátil z kostola, oslávil s tetuškami koniec pôstu a aby sa posilnil, podľa zvyku, ktorý si osvojil v pluku, vypil si vodky a vína, potom odišiel do svojej izby a hneď oblečený zaspal. Zobudilo ho klopanie na dvere. Po klopaní poznal, že to bola ona, nadvihol sa, pretrel si oči a začal sa prehovárať.

„Si to ty, Kaťuša? Pod' ďalej,“ povedal vstávajúc. Odchýlila dvere.

„Volajú vás ješ',“ povedala.

Bola ešte vždy v bielych šatách, ale bez stužky vo vlasoch. Keď mu pozrela do očí, zažiarila, ako by mu bola oznámila čosi neobyčajne radostné.

„Hneď idem,“ povedal a bral hrebeň, že si pričeše vlasy.

Postála chvíľku dlhšie, ako mala. On to zbadal, odhodil hrebeň a pohol sa k nej. Ale práve vtedy sa Kaťuša chytro zvrtila a svojou ľahkou a rýchlou chôdzou pobrala sa po koberci v pitvore.

— Aký som ja hlupák, — povedal si Nechludov, — prečo som ju len nezdržal?

Pobehol za ňou a dohonil ju v pitvore.

Ani sám nevedel, čo od nej chce. Ale zdalo sa mu, že keď prišla k nemu do izby, mal urobiť čosi, čo za takých okolností robia všetci, ale on to neurobil.

„Kaťuša, počkaj,“ povedal.

Obzrela sa.

„Čo chcete?“ opýtala sa a zastala.

„Nič, iba...“

Premohol sa, ale keď sa rozpomenul, ako za ta-

kýchto okolností postupujú všetci ľudia v podobnej situácii, objal Kaľušu okolo drieku.

Zastala a pozrela mu do očí.

„Nieže, Dmitrij Ivanovič, nieže,“ povedala, začervenala sa až po uši a tvrdou, mocnou rukou mu odtiahla ruku, ktorou ju objal.

Nechľudov ju pustil a na chvíľočku nielen že sa cítil stiesnene, nielen že sa hanbil, ale aj sa bridil sám sebe. Mal uveriť sebe, ale nepochopil, že táto stiesnenosť a hanba byly najlepšie city jeho duše, ktoré sa chcely predrať na povrch, no naopak, zdalo sa mu, že to v ňom hovorí hlúposť, že treba robiť, ako robia všetci.

Dohonil ju ešte raz, zas ju objal a bozkal na hrdlo. Tento bozk už vôbec nebol taký, ako tie prvé dva bozky: jeden náhodný za bazičkovým krom a druhý dnes v kostole. Tento bol strašný a Kaľuša ho pocítila.

„Čo to robíte?“ vykrikla takým hlasom, ako by bol na kusy rozbil čosi nekonečne vzácne, a rýchlo odbehla od neho.

Prišiel do jedálne. Vystrojené tetušky, doktora a susedku našiel pri lahôdkach. Všetko bolo celkom zvyčajné, ale v Nechľudovovej duši sa čosi búrilo. Nerozumel nič, čo mu vraveli, odpovedal nevhodne a myslel len na Kaľušu — rozpomínal sa na pocit pri poslednom bozku, keď ju dohonil v pitvore. O ničom inom nemohol rozmýšľať. Keď vošla do izby, nehľadel síce na ňu, ale celou svojou bytosťou cítil jej prítomnosť a musel sa veľmi premáhať, aby na ňu nepozrel.

Hneď po obede odišiel do svojej izby a veľmi rozčúlený dlho chodil po nej, počúval zvuky v dome a očakával jej kroky. Živočíšny človek, ktorý v ňom žil, nielen že teraz zdvihol hlavu, ale pošliapal toho duchovného človeka, ktorým bol Nechľudov, keď sem prišiel prvý raz, ba ešte aj dnes ráno v kostole; a tento strašný zvierací človek mu teraz sám vládol

v duši. Aj keď Nechľudov neprestával striechnúť na Kaťušu, v ten deň sa mu nepodarilo stretnúť sa s ňou osamote. Iste sa mu vyhýbala. Ale podvečer náhodou musela ísť do izby, susediacej s izbou Nechľudova. Doktor ostal nocovať a Kaťuša musela ísť postlať hostovi posteľ. Keď Nechľudov začul jej kroky, ticho a so zdržiavaným dychom, ako by sa chystal na zločin, vošiel za ňou.

S oboma rukami zastrčenými v čistej obliečke, držiac nimi hlavnicu za rožky, obzrela sa na neho a usmiala sa, ale už nie úsmevom veselým a radostným ako predtým, ale vyľakaným a smutným. Tento úsmev ako by mu bol vravel, že čo robí — zle robí. Na chvíľku sa zarazil. Bola tu ešte možnosť zápasit'. Hoci slabo, ale predsa len sa ozýval hlas opravdivej lásky k nej, ktorý mu hovoril o *nej*, o *jej* citoch, o *jej* živote. Ale druhý hlas hovoril: Daj pozor, prepasieš svoj pôžitok, *svoje* šťastie. A tento druhý hlas prehlušil prvý. Nechľudov rozhodne pristúpil k nej. A zmocnil sa ho strašný, nepremožiteľný, zvierací pud.

Nechľudov ju držal v objatí, v objatí ju posadil na posteľ a cítiac, že ešte čosi treba urobiť, sadol si k nej.

„Dmitrij Ivanovič, holúbok, prosím vás, pusťte ma,“ vravela Kaťuša žalostným hlasom. „Matriona Pavlovna ide!“ vykrikla, vytrhnúc sa mu, a naozaj sa ktosi blížil ku dverám.

„Teda prídem k tebe v noci,“ povedal Nechľudov. „Veď si sama?“

„Čo vám to prišlo na um? Ani za svet! Nesmiete,“ vravela iba ústami, ale celá jej rozrušená, zmätená bytosť hovorila inšie.

Ku dverám naozaj prišla Matriona Pavlovna. Vošla do izby s prikrývkou v ruke, vyčítavo pozrela na Nechľudova a vyhrešila Kaťušu, že vzala inú prikrývku.

Nechľudov mlčky odišiel. Ani sa len nezahanbil. Z výrazu tváre Matriony Pavlovny videl, že ho od-

sudzuje a že má pravdu, keď ho odsudzuje, vedel, že je škaredé, čo robí, ale zvierací pud, ktorý sa v ňom vynoril zpopod predošlého citu opravdivej lásky k nej, ho ovládol a panoval len on a nič iného neuznával. Nechľudov už teraz vedel, čo treba robiť na ukojenie chůtok a hľadal spôsoby, ako to urobiť.

Celý večer bol celkom nesvoj: hneď zašiel k tetuš-kám, hneď odišiel od nich do svojej izby a na schody pred domom a myslel len na to, ako by ju zastihol samotnú; ale Kaťuša sa mu vyhýbala a Matriona Pavlovna sa starala, by ju nespustila s očí.

XVII.

Tak prešiel celý večer a nastala noc. Doktor odišiel spať. Tetušky si tiež ľahly. Nechľudov vedel, že Matriona Pavlovna je teraz v spálni u tetušiek a Kaťuša že je v čeladnej — sama. Zas vyšiel na schody pred domom. Vonku bolo tma, vlhko, teplo, a biela hmla, čo na jar roztápa posledný sneh alebo sa šíri od topiaceho sa posledného snehu, naplňala celé ovzdušie. S rieky, ktorá bola na sto krokov pod strminou pred domom, bolo počuť čudné zvuky: lámaly sa ľady.

Nechľudov sišiel so schodíkov, kráčať po kalužiach a po primrznutom snehu, až došiel k obloku čeladnej izby. Srdce v prsiach mu tak búchalo, že ho až počul; dych mu raz vynechával, raz zas bol trhaný od ťažkých vzdychov. V čeladnej horela lampôčka. Kaťuša sedela za stolom sama, zamyslená, a hľadela pred seba. Nechľudov sa dlho, nehybne díval na ňu, chcel vedieť, čo bude robiť, keď si myslí, že ju nikto nevidí. So dve minúty sedela nehybne, potom zdvihla oči, usmiala sa, pokrútila hlavou, ako by si niečo vyčítala, zmenila polohu, prudko a chytro položila obe ruky na stôl a uprela oči pred seba.

Nechľudov stál a díval sa na ňu a nevoľky zároveň

počul klopanie vlastného srdca a čudné zvuky, čo sa ozývaly s riekou. Tam, na rieke, v hmle, neprestajne, pomaly sa čosi robilo, hneď voľačo sipelo, hneď prašťalo, hneď sa sosýpalo, hneď rinčaly ako sklo tenké ľadové kryhy.

Nechľudov stál, lebo sa zahľadel na zadumanú Kaťušinu tvár, ktorú mučil akýsi vnútorný boj a bolo mu jej ľúto, ale napodiv, táto ľútosť iba zväčšovala náruživosť k nej.

Náruživosť ho ovládala celého.

Zaklopal na oblok. Strhla sa celým telom, ako by zasiahnutá elektrickým prúdom a hrôza sa jej zračila v tvári. Potom vyskočila, podišla k obloku a pritiahla tvár ku sklu. Výraz hrôzy jej nezmizol s tváre, ani keď si oboma rukami zaclonila oči a poznala ho. Tvár mala nezvyčajne vážnu — nikdy ju nevidel takú. Usmiala sa, iba keď sa on usmial, usmiala sa iba, ako by sa mu korila, ale vo vnútri sa neusmievala — bála sa. Kývol jej rukou, aby vyšla k nemu na dvor. Pokrútila hlavou, že nie, že nevyjde a ostala stáť pri obloku. Priblížil ešte raz tvár k obloku a chcel jej zakričať, aby vyšla, ale práve vtedy sa obrátila ku dverám — zrejme ju niekto volal. Nechľudov odišiel od obloka. Hmla bola taká hustá, že ako odišiel na päť krokov od domu, už nebolo vidno obloky, iba čiernu tmú a v nej svietilo červené svetlo lampy, ktoré sa zdalo ohromným. Na rieke pokračovalo strašné sipenie, praskanie, pukanie a trešťanie ľadu. Neďaleko vo dvore v hmle zakikiríkal kohút, zblízka sa mu ozvaly iné a zďaleka, z dediny sa ozývalo splývavé kikiríkanie, ktorým sa kohúty vzájomne prekrikovaly. Inak všade naokolo, okrem rieky, bolo úplné ticho. Toto bolo už druhé kikiríkanie.

Nechľudov sa prešiel za rohom domu so dva razy hore-dolu, pričom niekoľko ráz stúpil do kaluže. a potom sa zas vrátil k obloku čeladnej izby. Lampa ešte vždy horela a Kaťuša zas sedela sama za stolom akási

nerozhodná. Len čo pristúpil k obloku, pozrela doň. Zaklopal. Kaťuša sa ani nepresvedčila, kto zaklopal, len hneď vybehla z čel'adnej a Nechľudov počul, ako sa pootvorily a potom vrzly vchodové dvere. Čakal ju pri pitvore a hneď ju mlčky objal. Pritisla sa k nemu, zdvihla hlavu a ústami šla v ústrety jeho bozku. Stáli za rohom pitvora na obschnutom mieste, kde sa už stopil sneh, a Nechľudov bol plný mučivej, neukojenej túžby. Zrazu zas práve tak vrzly a rovnako zaškripely vchodové dvere a ozval sa zlostný hlas Matriony Ivanovny:

„Kaťuša!“

Vytrhla sa mu a vrátila sa do čel'adnej. Počul, ako buchla závora. Hneď nato všetko zatíchlo, červené oko zmizlo z obloka, ostala iba hmla a hrmot na rieke.

Nechľudov pristúpil k obloku, ale nikoho nevidel. Zaklopal — no nik mu neodpovedal. Nechľudov sa vrátil do domu vchodom pre panstvo, ale nezaspal. Zobul si čižmy a bosý šiel po chodbe ku Kaťušiným dverám, ktoré susedily s izbou Matriony Pavlovny. Najprv počul, ako Matriona Pavlovna pokojne chrápe a chcel už vojsť, ale zrazu sa Matriona Pavlovna rozkašľala a obrátila vo vŕzgajúcej posteli. Strpol a postál tak asi päť minút. Keď zas všetko zatíchlo a opäť sa ozvalo pokojné chrápanie, Nechľudov, usilujúc sa stúpať na dosky, čo nevŕzgaly, pobral sa ďalej a došiel až ku jej dverám. Všade bolo ticho. Zrejme nespala, lebo ju nebolo počuť dýchať. No len čo zašepkal: „Kaťuša!“ — vyskočila, podišla ku dverám a zlostne, ako sa mu zdalo, začala ho prehovárať, aby odišiel.

„Nuž či sa to svedčí? Či to slobodno? Tetušky počujú,“ vravely jej ústa, ale celá jej bytosť hovorila: „Som celá tvoja.“

A Nechľudov chápal iba *toto*.

„No len otvor na chvíľočku. Pekne ťa prosím,“ vravel nesmyselné slová.

Zatíchla, potom počul šramot ruky, hľadajúcej háčik.

Háčik šľukol a Nechľudov sa prekľzol otvorenými dvermi.

Schytil ju, ako bola, v hrubej, surovej košeli, s hoľými rukami, zdvihol ju a niesol.

„Ach! Čo to robíte?“ šepkala.

Nevšímal si jej slov a len ju niesol k sebe.

„Ach, nieže, nie, pusťte,“ vravela, ale sama sa prítískala k nemu.

Keď Kaťuša odišla od neho rozochvená a zamlkla, neodpovedajúca na jeho slová, Nechľudov vyšiel na schody pred domom, zastal a namáhal sa uvedomiť si význam všetkého, čo sa stalo.

Vonku už bolo vidnejšie; dolu na rieke sa ešte zosilnilo pukanie, rinčanie a sipenie ľadových kryh a k predošlým zvukom sa pripojilo zurčanie. Hmla pomaly klesala a zpoza jej steny sa vynoril kosáček mesiaca, čo nejasne osvetľoval čosi čierne a strašné.

— Čože je to: stretlo ma veľké šťastie a či veľké nešťastie? — opytoval sa Nechľudov v duchu. — Vždy tak býva, všetci tak robia, — povedal si a šiel spať.

XVIII.

Na druhý deň sa zastavil u tetušiek po Nechľudova skvelý, veselý Šenbok a celkom ich omámil elegantnosťou, prívetivosťou, veselosťou, štedrosťou a láskou k Dmitrijovi. Jeho štedrosť sa síce tetuškám veľmi zapáčila, ale doviedla ich až do akéhosi pomýkova svojou prehnanosťou. Slepým žobrákom, čo práve prišli, dal rubel', sluhom na prepitné rozdal pätnásť rubľov, a keď si Susetka, boloňská sučka Sofie Ivanovny, pred ním odrela nohu do krvi, hneď sa ponúkol obviazať jej ju, bez akéhokoľvek rozmýšľania hneď roztrhol batistovú šatôčku s peknou obrubou (Sofia Ivanovna vedela, že tucet takých šatôčiek stojí najme-

nej pätnásť rubľov) a urobil z nej obväz Susetke. Tetušky nechyrovaly o takých ľuďoch a nevedely, že tento Šenbok má dvestotisíc dlžoby, ktorú — ako vedel — nikdy nezaplatí, a že preto mu bolo celkom jedno, či má o dvadsaťpäť rubľov viac alebo menej.

Šenbok pobudol iba deň a nasledujúcej noci odcestoval spolu s Nechľudovom. Nemohli ostať dlhšie, lebo to bol už posledný termín hlásiť sa v pluku.

V tento posledný deň, strávený u tetušiek, keď rozpomienky na noc boli ešte svieže, v Nechľudovovej duši sa ozývaly a zápasily dva city: cítil jednak páľčivé, smyselné rozpomienky na zvieraciu lásku, ktorá mu ani zďaleka neposkytla, čo sľubovala, a akúsi spokojnosť so sebou, že dosiahol cieľa; jednak cítil, že vykonal čosi veľmi škaredé, že to škaredé treba napraviť a to napraviť nie kvôli nej, ale kvôli sebe.

V tomto rozpoložení šialeného sebeckta, ktoré ho ovládalo, Nechľudov myslel iba na seba — na to, či ho budú veľmi odsudzovať, keď sa dozvedia, ako sa k nej správal, a nie na to, čo cíti ona a čo bude s ňou.

Myslel si, že Šenbok uhádol, v akom pomere je s Kaľušou a to lichotilo jeho ctibažnosti.

„Preto si si ty tak zrazu obľúbil tetušky,“ povedal mu Šenbok, keď videl Kaľušu, „že celý týždeň tráviš u nich. Veru na tvojom mieste by som ani ja neodcestoval. Utešená!“

Nechľudov rozmýšľal aj o tom, že čo ako ľúto mu je odísť teraz, keď sa ešte úplne nenabažil lásky s ňou, musí odísť, čo má tú výhodu, že naraz roztrhne pomer, ktorý by bolo ťažko udržať. A rozmýšľal aj o tom, že jej musí dať peniaze, nie pre ňu, ani nie preto, že ich môže potrebovať, ale preto, že sa vždy tak robieva a že by ho pokladali za nečestného, keby ju využil a nezaplatil jej za to. A aj jej dal peniaze — toľko, koľko pokladal za primerané svojmu a jej postaveniu.

V deň odchodu, po obede, vyčkal ju v pitvore. Za-

pálila sa, keď ho zazrela a chcela prejsť popri ňom, ukazujúc očami na otvorené dvere čeladnej izby, ale ju pristavil.

„Chcel som sa rozlúčiť,“ povedal a žmolil v ruke obálku so storubľovou bankovkou. „Tu máš, veď ja...“

Uhádla, čo chce, zamračila sa, pokrútila hlavou a odtisla mu ruku.

„Len si vezmi,“ zahundral a strčil jej obálku do záhrenia a ako by sa bol popálil, smraštil sa a stenúc rozbehol sa do svojej izby.

A dlho potom len chodil a chodil po svojej izbe a krčil sa, ba až vyskakoval, nahlas jajkal ako od fyzickej bolesti, len čo sa rozpomenul na túto scénu.

Ale čo robiť? Vždy to tak býva. Tak bolo aj so Šenbokom a vychovávateľkou, o ktorej rozprával, tak bolo aj so strýkom Gríšom, tak bolo aj s otcom, keď žil na dedine a keď mu sedliacka porodila nemanželského syna Míteňku, ktorý ešte aj teraz žije. A keď všetci tak robia, teda vari to tak aj musí byť. Takto sa utešoval, ale nijako sa nemohol utešiť. Rozpomienka mu pálila svedomie.

V hĺbke, v najväčšej hĺbke duše cítil, že sa správal tak hnusne, podlo a ukrutne, že s vedomím takého skutku nielen nemôže nikoho odsudzovať, ale ani pozrieť ľuďom do očí, už ani nevraviac, že by sa mohol pokladať za veľmi dobrého, šľachetného, veľkodušného mladíka, za akého sa pokladal. Ale potreboval pokladať sa za takého, aby mohol aj naďalej neviazane smelo a veselo žiť. A na to bol len jeden prostriedok: nerozmýšľať o tom. Tak aj urobil.

Život, ktorý sa začínal — nové miesto, priatelia, vojna, mu k tomu dopomohli. A zabúdal, čím ďalej, tým väčšmi, až napokon naozaj celkom zabudol.

Iba raz, keď sa po vojne, v nádeji, že uvidí Kaťušu, zastavil u tetušiek a dozvedel sa, že už nie je tam, že onedlho po jeho odchode odišla od nich porodiť, že kdesi porodila, a ako tetky počuly, celkom sa skazila

— stislo mu srdce. Podľa času dieťa, ktoré porodila, mohlo byť jeho, ale aj nemuselo byť jeho. Tetušky vravely, že sa pokazila a bola to už skazená nátura, práve taká ako jej matka. A táto mienka tetušiek mu bola príjemná, lebo ho akosi ospravedlňovala. Zprvoti ju jednako chcel vyhl'adať aj s dieťaťom, ale potom, najmä preto, že sa v hĺbke duše hanbil a že ho až priveľmi trápila myšlienka na ňu, nevynaložil potrebné úsilie, aby ju vyhl'adal, ale ešte väčšmi zabudol na svoj hriech a prestal naň myslieť.

No teraz táto neobyčajná náhoda mu všetko pripomenula a vyžadovala od neho, aby sa priznal k svojej bezcitnosti, ukrutnosti a podlosti, ktoré mu nebránily pokojne prežiť celých desať rokov s takým hriechom na svedomí. Ale teraz bol ešte ďaleko od takéhoto priznania a rozmýšľal iba, čo urobiť, aby hneď nevyšlo všetko najavo a aby to ona alebo jej advokát nevyrozprávali a nepotupili ho pred všetkými.

XIX.

V takomto duševnom rozpoložení bol Nechl'udov, keď vyšiel zo súdnej siene do miestnosti pre porotcov. Sedel pri obloku, načúval rozhovory, čo sa nadpriadly okolo neho, a neprestajne fajčil.

Veselý kupec zrejme z celej duše závidel kupcovi Smeľkovovi, ako trávil čas.

„No braček, veru si poriadne zahýril, po sibírsky. Vie len čo je dobré, keď si vybral takú dievčinu.“

Predseda poroty prejavil určitú mienku, že všetko závisí od posudku znalcov. Peter Gerasimovič žartoval o čomsi so židom-obchodným pomocníkom a na niečom sa rozrehotali. Nechl'udov odpovedal jednoslabične, keď sa ho na niečo opytovali, a želal si len, aby mu dali pokoj.

Keď súdny vykonávateľ so zakášavou chôdzou zas

zavolať porotcov do súdnej siene, Nechludov pocítil strach, ako by nešiel súdiť on, ale ako by jeho viedli pred súd. V hĺbke duše už cítil, že je ničomník, ktorý by sa mal hanbiť pozrieť ľuďom do očí, ale ešte vždy, podľa zvyku so zvyčajnými sebaistými pohybmi vyšiel na pódium a sadol si na svoje miesto, druhý od predsedu poroty, preložil si nohy a hral sa s cvikrom.

Aj obžalovaných kamsi odviedli a práve ich voviedli nazpät.

Vo dvorane boli nové osoby — svedkovia, a Nechludov zbadal, že Maslovová niekoľko ráz pozrela, ba ako by od nej nemohla odtrhnúť oči, na tučnú ženu, veľmi vyparádenú v hodvábe a v zamate, vo vysokom klobúku s veľkou stuhou a elegantným ridikulom na ruke, holej po lakeť, ktorá sedela v prvom rade pred ohrádkou. Ako sa Nechludov neskôr dozvedel, bola to svedkyňa, majiteľka verejného domu, v ktorom žila Maslovová.

Začal sa výsluch svedkov: meno, náboženstvo a tak ďalej. Potom, keď sa opýtali stránok, ako chcú, aby boli vypočúvaní svedkovia: pod prísahou alebo nie, zas prišiel staručký kňaz, ťažko vlečúc nohy, a zas si práve tak naprával zlatý kríž na hodvábnych prsiach a s takou istou spokojnosťou a presvedčením, že robí veľmi osožnú a dôležitú prácu, sprisahal svedkov a súdneho znalca. Keď sa prísaha skončila, odviedli všetkých svedkov, okrem jednej svedkyne, práve Kitajevovej, majiteľky verejného domu. Opýtali sa jej, čo vie o tejto veci; Kitajevová s pokryteckým úsmevom, s nemeckým prízvukom rozprávala podrobne a súvislo, pričom sa jej hlava topila v klobúku pri každej vete.

Najsamprv prišiel do jej domu známy hotelový sluha Simon po dievča pre bohatého sibírskeho kupca. Poslala Ľubašu. Onedlho sa Ľubaša vrátila aj s kupcom.

„Kupec bol už v extáze,“ rozprávala Kitajevová s úsmevčekom, „a u nás ďalej pil a častoval dievčence; ale pretože mu už nestačily peniaze, poslal do

svojej izby v hoteli práve túto Ľubašu, ku ktorej cítil „predilekciu“,“ povedala a pozrela na obžalovanú.

Nechľudovovi sa zdalo, že pri týchto slovách sa Maslovová usmiala a jej úsmev mu bol odporný. Vzbudil sa v ňom čudný, neurčitý pocit zhnusenía, smiešaný so súcitom.

„A akú mienku ste mali o Maslovovej?“ opýtal sa ostýchavý a zapýrený kandidát na sudcovskú hodnosť, obhajca Maslovovej.

„Len najlepší,“ odpovedala Kitajevová: „dievča je vzdelaný a tip-top. Vychoval ho dobrý rodina, aj po francúzsky vedeli čítať. Niekedy primnoho pil, ale nikdy sa nepozabudol. Veľmi dobrý dievča.“

Kaťuša sa dívala na paniu, no potom zrazu obrátila pohľad na porotcov, zastala očami na Nechľudovovi a tvár jej zväžnela, ba až sprísnela. Jedno z prísnych očí škúľilo. Tieto dve čudne hľadiace oči dosť dlho uprene pozeraly na Nechľudova a Nechľudov aj pri všetkej hrôze, čo sa ho zmocnila, nemohol odvrátiť zrak od jej škuľavých očí s čisto biclymi bielkami. Rozpomenul sa na tú strašnú noc s pukaním ľadov, hmlou, a najmä na ten naštrbený, obrátený mesiac, ktorý vyšiel na úsvite a osvetľoval čosi čierne a strašné. Tieto dve čierne oči, hľadiace aj na neho, aj mimo neho, pripomínaly mu čosi čierne a strašné.

— Poznala ma! — pomyslel si. A Nechľudov sa schúlil, ako by očakával úder. Ale Kaťuša ho nepoznala. Pokojne vzdychla a zas sa zahľadela na predsedu. Aj Nechľudov vzdychol. — Ach, keby bolo čím skôr po tom, — pomyslel si. Mal teraz podobný pocit, ako mával na poľovačke, keď musel dobiť raneného vtáka: cítil aj odpor, aj ľútosť, aj mrzutosť. Postrelený vták sa trepoce v poľovníckej kapse: aj ti je protivne, aj ľúto, aj by si ho rád čím skôr dobil a zabudol naň.

Takéto smiešné pocity mal Nechľudov teraz, keď počúval výpovede svedkov.

No ako jemu naprotiveň pojednávanie sa preťahovalo: po vypočutí jednotlivých svedkov a súdneho znalca a po všetkých zbytočných otázkach zástupcu prokurátora a obhajcov, ktoré dávali ako obyčajne s dôležitým výrazom v tvári, predseda navrhol porotcom, aby si obzreli vecné dôkazy, totiž prsteň ohromných rozmerov s brilantovou ružičkou, ktorý sa zrejme nosil na najhrubšom ukazováku, a filter, v ktorom bol zistený jed. Tieto veci boli zapečatené a boli na nich značky.

Porotcovia sa už chystali obzrieť si tieto predmety, keď znovu vstal zástupca prokurátora a požiadal, aby pred prezretím vecných dôkazov prečítali lekársky posudok o mŕtvole.

Predseda súdu, ktorý hnal pojednávanie, ako len mohol, aby zastihol svoju Švajčiarku, síce dobre vedel, že prečítanie tejto listiny nemôže mať nijaký iný výsledok ako nudu a oddialenie obeda a že zástupca prokurátora žiada čítanie iba preto, lebo vie, že má na to právo, ale predseda len nemohol odoprieť a prejavil súhlas. Tajomník vytiahol listinu a zas svojím hlasom, ktorý zle vyslovoval „l“ a „r“, začal čítať:

Pri vonkajšom vyšetrovaní sa zistilo, že:

1. Ferapont Smeľkov bol vysoký 2 aršíny a 12 palcov.

„Bol to teda poriadny chlapisko,“ ustarostene pošepkal kupec Nechludovovi do ucha.

2. Vek podľa zovňajšku možno určiť približne na štyridsať rokov.

3. Mŕtvola bola napuchnutá.

4. Farba pokožky všade zelenkastá, miestami spestrená tmavými škvrnami.

5. Pokožka na povrchu vydutá do plúzgiev rôznej veľkosti, ale miestami zlúpaná visí v podobe veľkých zdrapov.

6. Vlasý tmavoryšavé, husté a pri dotyku ľahko plžnu s pokožky.

7. Oči vyliezly z jamôk a povlak rohovky je zakaľený.

8. Z nosných otvorov, z oboch uší a z ústnej dutiny vyteká penistá súkrvičná tekutina, ústa sú pootvorené.

9. Hrdla skoro niet pre napuchnutú tvár a hrudník.

A tak ďalej a tak ďalej.

Na štyroch stránkach v dvadsiatich siedmich bodoch boli takto opísané všetky podrobnosti, zistené vonkajším vyšetrením strašnej, velikánskej, tučnej a ešte k tomu napuchnutej, rozkladajúcej sa mŕtvolý kupca, ktorý sa pozabával v meste. Pocit neurčitého odporu, ktorý ovládol Nechľudova, ešte vzrástol pri čítaní opisu mŕtvolý. Kaľušin život a súkrvica, vytekajúca z nozdier a oči, čo vyliezly z jamôk, a jeho správanie sa k nej — toto všetko, ako sa mu zdalo, bolo celkom rovnakého druhu a Nechľudov bol tým so všetkých strán obkolesený a pohľtený. Keď sa napokon skončilo čítanie zovňajšieho vyšetrovania, predseda ťažko vzdychol a zdvihol hlavu, lebo dúfal, že je už koniec. Ale tajomník hneď začal čítať opis vnútorného vyšetrenia.

Predseda zas sklonil hlavu, podoprel sa o ruku a ztvoril oči. Kupec, čo sedel pri Nechľudovovi, nasilu premáhal spánok a vše kľuckal; obžalovaní, práve tak ako žandári za nimi, sedeli nehybne.

Vnútorným vyšetrovaním sa zistilo, že:

1. Pokožka na lebke sa ľahko odlupuje od lebečných kostí a nikde sa nezistily krvné podliatiny.

2. Kosti lebky sú strednej hrúbky a neporušené.

3. Na pevnej mozgovej blane sú dve neveľké pigmentové škvrny veľkosti približne jedného centimetra, blana je bledomatnej farby — a tak ďalej a tak ďalej, a ešte trinásť bodov.

Potom nasledovaly mená svedkov pri vyšetrovaní,

podpisy a nato posudok lekára, z ktorého vysvitalo, že zmeny v žalúdku a čiastočne aj v črevách a obličkách, ktoré sa zistily pri pitve a boli zapísané do protokolu, dávajú právo uzatvárať s *veľkou pravdepodobnosťou*, že smrť Smeľkova nastala od otrávenia jedom, ktorý sa mu dostal do žalúdku s alkoholom. Podľa zmien, nájdených na žalúdku a črevách, ťažko presne povedať, aký jed sa dostal do žalúdku; no že sa jed dostal do žalúdku s alkoholom, možno uzatvárať z toho, že v Smeľkovom žalúdku sa našlo veľké množstvo alkoholu.

„Vidno, vedel poriadne slopať,“ zas zašepkal kupec, ktorý sa práve prebral.

No ani čítanie protokolu, ktoré trvalo asi hodinu neuspokojilo zástupcu prokurátora. Keď dočítali protokol, oslovil ho predseda:

„Myslím, že je zbytočné čítať posudky o vyšetrení vnútorností:

„Prosil by som prečítať aj tieto,“ prísne povedal zástupca prokurátora, nehl'adiac na predsedu a vstávajúc trochu bokom, a tónom hlasu dal pocítiť, že má právo žiadať, aby sa čítaly všetky dôkazy, že sa nezrieka tohto práva a že odmietnutie bude príčinou kassácie.

Prísediaci sudca s veľkou bradou a dobráckymi očami s ovisnutými vakmi, trpiaci katarom, cítil sa veľmi slabý, preto oslovil predsedu:

„Ale načože to čítať. Iba sa preľahuje. Tieto nové metly nezametajú čistejšie, iba dlhšie.“

Prísediaci v zlatých okuliároch nepovedal nič a len hľadel zachmúrene a rozhodne pred seba, neočakávajúci ani od svojej ženy, ani od života nič dobrého.

Začali čítať spis:

„Dňa 15-ho februára roku 188*, ja, dolupodpísaný, podľa nariadenia lekárskeho oddelenia pod č. 638,“ začal tajomník odhodlane a hlasom zvýšeným o oktavu, ako by chcel rozhnať driemoty, čo opantávaly

všetkých přítomných, „v přítomnosti zástupcu lékařského inspektora vykonal som vyšetrenie vnútorností:

1. Pravých pľúc a srdca (v šesťfuntovej sklenej nádobe).

2. Obsahu žalúdka (v šesťfuntovej sklenej nádobe).

3. Samého žalúdka (v šesťfuntovej sklenej nádobe).

4. Pečene, sleziny a obličiek (v trojfuntovej sklenej nádobe).

5. Čriev (v šesťfuntovej hlinenej nádobe).“

Na začiatku tohto čítania sa predseda nachýlil k jednému z prísediacich sudcov a pošepol mu čosi, potom k druhému, a keď dostal súhlasnú odpoveď, prerušil čítanie na tomto mieste.

„Súd považuje za zbytočné čítať tento spis,“ povedal.

Tajomník zatíchol a složil listiny; zástupca prokurátora si zlostne čosi zapísal.

„Páni porotcovia si môžu obzrieť vecné dôkazy,“ povedal predseda súdu.

Predseda poroty a niektorí z porotcov vstali a ako by nevedeli, čo si počať s rukami, ako nimi pohybovať, ako ich držať, pristúpili ku stolu a rad-radom si prezreli prsteň, pohár a filter. Ba kupec si aj skúsil prsteň na prst.

„No, ale mal poriadny prstisko,“ povedal, keď sa vracal na svoje miesto. „Ako dobrú uhorku,“ dodal, zrejme potešený predstavou bohatiera, ktorú si vytvoril o otrávenom kupcovi.

XXI.

Keď sa skončila prehliadka vecných dôkazov, predseda vyhlásil súdne vyšetrovanie za skončené a bez prestávky, pretože sa chcel čím skôr uvoľniť, dal slovo žalobcovi, dúfajúc, že je to tiež človek, že tiež chce

aj fajčiť, aj obedovať a že sa nad nimi zľutuje. Ale zástupca prokurátora neľutoval ani seba, ani ich. Zástupca prokurátora bol od prírody veľmi hlúpy; no aj pri tom na nešťastie skončil gymnázium s vyznamenaním a dostal na univerzite odmenu za prácu o servitutoch z rímskeho práva, preto bol nesmierne namyslený, spokojný so sebou (k čomu mu ešte dopomáhaly úspechy u dám), a pre toto všetko bol neobyčajne hlúpy. Keď mu udelili slovo, pomaly vstal, vystavil na obdiv celú svoju gracióznú postavu vo vyšívanej uniforme, položil si obe ruky na písomný pult, zľahka sklonil hlavu, obzrel si dvoranu, pri čom sa vyhol pohľadu na obžalovaných, a začal:

„Zločin, ktorý máte posúdiť, páni porotcovia,“ začal svoju reč, ktorú si pripravil, kým sa čítali protokoly a posudky, „je charakteristický, ak sa možno takto vyjadriť o zločine.“

Reč zástupcu prokurátora, podľa jeho mienky mala mať spoločenský význam, ako slávne reči, ktoré predniesli teraz už chýrni advokáti. Pravda, obecenstvo tvorily iba tri ženy: krajčírka, kuchárka a Simonova sestra a ešte akýsi pohonič, ale to bolo jedno. Aj tí vychýrení začínali práve takto. Veď pravidlom zástupcu prokurátora bolo, aby vždy zotrval na výške svojho postavenia, totiž prenikol do hĺbky psychologického významu zločinu a odhalil chyby spoločnosti.

„Páni porotcovia, máte pred sebou, ak sa smiem tak vyjadriť, charakteristický zločin konca tohto storočia, ktorý, aby som tak povedal, ukazuje špecifické črty smutného javu rozkladu, ktorému v súčasnosti podliehajú tie živly našej spoločnosti, čo sa dostaly, aby som tak povedal, pod neobyčajne páľčivé lúče tohto procesu...“

Zástupca prokurátora hovoril veľmi dlho, pretože sa usiloval rozpomenúť sa na všetky múdrosti, ktoré si povymýšľal, a pretože, a to bolo hlavné, usiloval sa nezastať v reči ani na minútu a rečniť tak, aby svoju

reč chrľil neprestajne hodinu a štvrt'. Iba raz sa zasekol a dosť dlho prežieral sliny, ale hneď sa premoľol a vynahradil si oneskorenie zvýšenou výrečnosťou. Hovoril raz nežným, ľíškovým hlasom, pričom prestupoval s nohy na nohu a díval sa na porotcov, raz tichým, vecným tónom, nazerajúc do poznámok, a raz zas mocným, usvedčujúcim hlasom, obracajúc sa to k divákovi, to k porotcovi. Iba na obžalovaných, ktorí sa všetci traja vpili do neho očami, nepozrel ani raz. V jeho reči bolo všetko najnovšie, čo vtedy bolo v móde v jeho kruhoch a čo sa prijímalo a ešte sa vždy prijíma za posledné slovo vedeckej múdrosti. Bola tam aj dedičnosť, aj vrodená zločinnosť, aj Lombroso, aj Tard, aj evolúcia, aj boj o existenciu, aj hypnotizmus, aj sugescia, aj Charcot, aj dekadencia.

Kupec Smeľkov, podľa opisu zástupcu prokurátora, bol typ mohutného, nedotknutého ruského človeka s jeho širokou povahou, čo pre svoju dôverčivosť a veľkodušnosť stal sa obeťou mravne hľboko skazených indíviuľ, ktorým sa dostal do rúk.

Simon Kartinkin bol atavistický výtvor nevoľníckeho práva, človek zadubený, bez vzdelania, bez zásad, ba aj bez náboženstva. Jeufimia bola jeho milenka a obeť dedičnosti. Bolo v nej badať všetky príznaky degenerovanej osoby. No hlavnou hybnou silou zločinu bola Maslovová, predstaviteľka dekadencie v jej najnižších prejavoch.

„Tejto žene,“ vravel zástupca prokurátora, ale nehľadel na ňu, „sa dostalo vzdelania; počuli sme tu, na súde, výpoveď jej zamestnávateľky. Nielen že vie čítať a písať, ale vie aj po francúzsky; táto sirota, ktorá zrejme nosí v sebe zárodok zločinnosti, bola vchovaná v inteligentnej šľachtickej rodine a mohla by sa živiť čestnou prácou; ale ona opustila svojich dobrodincov, oddala sa svojim náruživostiam, a aby ich ukoľila, šla do verejného domu, kde vzdelaním vyniká nad družkami a najmä, ako ste tu, páni porotcovia,

počuli od jej zamestnávateľky, vyniká umením vplývať na hostí tou tajomnou schopnosťou, ktorá bola v poslednom čase vedecky preskúmaná hlavne Charcotovou školou a je známa pod menom sugescia. A práve touto schopnosťou ovládne ruského bohatera, dobráckeho, dôverčivého Sadka, bohatého hosta, a prejavenu dôveru použije na to, aby ho najprv okradla a potom mu neľútostne vzala život.“

„No, toto už vari celkom pomotal,“ s úsmevom povedal predseda, nakloniac sa k prísnemu prísediacemu sudcovi.

„Hrozný drúk,“ povedal prísny prísediaci.

„Páni porotcovia,“ pokračoval medzitým zástupca prokurátora a pôvabne krútil tenkým driekom. „Máte v moci osud týchto ľudí, ale máte čiastočne v moci aj osud spoločnosti, na ktorý vplývate svojím rozsudkom. Uvedomte si dosah tohto zločinu, nebezpečenstvo, ktoré hrozí spoločnosti od takých, aby som tak povedal, patologických individuí, ako je Maslovová, a zachráňte spoločnosť od nákazy, ochráňte nevinné, mocné živly tejto spoločnosti od nákazy a od prípadnej skazy.“

A zástupca prokurátora, ako by sám bol sklúčený dôležitosťou nástavajúceho rozhodnutia, zrejme do krajnosti nadšený svojou rečou, klesol na stoličku.

Smysel jeho reči, okrem kvetnatého štýlu, bol ten, že Maslovová zhypnotizovala kupca, získala si jeho dôveru a keď prišla do hostinca s kľúčom po peniaze, chcela sama všetko pobrať, ale keďže ju Simon s Jeufimiou pri tom prichytili, musela sa s nimi podeliť. No potom, aby zakryla stopy svojho zločinu, prišla znovu do hostinca s kupcom a tam ho otráвила.

Po reči zástupcu prokurátora vstal s advokátskej lavice pán stredného veku, vo fraku, so širokým polokruhým na bielej naškrobenej košeli a smelo predniesol reč na obhajobu Kartinkina a Bočkovovej. Bol to advokát, ktorého si najali za tristo rubľov. Oboch ich ospravedlňoval a všetku vinu svaľoval na Maslovovú.

Zamietal výpoveď Maslovovej, že Bočkovová a Kartinkin boli s ňou, keď brala peniaze a dokazoval, že jej výpoveď, keďže ju usvedčili z otrávenia, nemôže zaväzovať. Dvetisíc päťsto rubľov, vravel advokát, mohli si dvaja pracovití a čestní ľudia zarobiť, lebo dostávali od hostí denne niekedy tri až päť rubľov. Ale kupcove peniaze vzala Maslovová a alebo ich niekomu dala, alebo možno aj stratila, lebo nebola v normálnom stave. Otrávenie spáchala Maslovová sama.

Preto prosil porotcov, aby uznali Kartinkina a Bočkovovú za nevinných z krádeže peňazí; ak by ich aj uznali za vinných z krádeže, aj tak nemajú účasť na otrávení a nemali ani takýto úmysel.

Napokon advokát na zlosť zástupcovi prokurátora podotkol, že hoci skvelé úvahy pána zástupcu prokurátora o dedičnosti vysvetľujú vedecké otázky dedičnosti, v tomto prípade sú celkom nemiestne, lebo Bočkovová je dcéra neznámych rodičov.

Zástupca prokurátora si zlostne, ako by odvrkoval, zapísal čosi na papier a s pohrďavým prekvapením pokrčil plecami.

Potom vstal obhajca Maslovovej a placho, jachtavo predniesol svoju obhajobu. Nepopieral, že sa Maslovová zúčastnila na krádeži peňazí, iba nástojil, že nemala v úmysle otráviť Smelkova a dala mu prášok len preto, aby zaspal. Aby sa blysol výrečnosťou, opísal, ako Maslovovú doviedol do skazy mužský, ktorý ostal bez trestu, kým ona musí nieť celú ťarchu svojho poklesku, ale táto exkurzia do oblasti psychologie sa mu vôbec nepodarila, takže všetkým bolo trápne. Keď mumlal o ukrutnosti mužských a bezmocnosti žien, predseda, ktorý mu chcel pomôcť, ho požiadal, aby sa pridržal podstaty veci.

Po tomto obhajcovi zas vstal zástupca prokurátora a najprv obhájal svoje tézy o dedičnosti proti prvému obhajcovi tým, že čo aj je Bočkovová dcéra neznámych rodičov, nijako tým neutrpí správnosť učenia o dedič-

nosti. lebo zákon dedičnosti veda už natoľko ustálila, že môžeme vyvodzovať nielen zločin z dedičnosti, ale aj dedičnosť zo zločinu. A čo sa týka dohady v obhajobe, že Maslovovú skazil domnelý (neobyčajne jedovate vyslovil slovo: domnelý) zvodca, všetky fakty svedčia skôr o tom, že ona zviedla mnohé a mnohé obete, ktoré jej prešli cez ruky. Po tomto si víťazne sadol.

Potom vyzvali obžalovaných, aby povedali, čo majú na vlastnú obhajobu.

Jeufimia Bočkovová opakovala, že o ničom nevedela, na ničom sa nezúčastnila a úporne dokazovala, že všetkému na vine je Maslovová. Simon iba opakoval niekoľko ráz:

„Ako rozkážete, ibaže bez viny, bez príčiny.“

A Maslovová nepovedala vôbec nič. Na predsedovo vyzvanie, aby povedala, čo má na svoju obranu, iba zdvihla na neho oči, obzrela sa na všetkých ako prenasledované zviera a hneď aj sklopila oči, rozplakala sa a hlasito fíkala.

„Čo vám je?“ opýtal sa kupec, ktorý sedel pri Nechľudovovi, keď začul čudný zvuk, čo zrazu vydal Nechľudov. Bolo to zdržiavané vzlykanie.

Nechľudov ešte vždy nechápal celú hĺbku tohto svojho rozpoloženia a pripisoval slabosti nervov vzlykanie a slzy, ktoré sa mu tisly do očí a ktoré sotva mohol udržať. Založil si cviker, aby ich zakryl, potom vytiahol šatôčku a začal smrkať.

Strach pred potupou, ktorá by ho zavalila, keby sa tu v súdnej sieni, dozvedeli, ako sa správal, prehlušoval všetko, čo sa odohrало v jeho vnútri. A v tejto prvej chvíli bol strach v ňom mocnejší ako všetko ostatné.

Po poslednom slove obžalovaných a po dosť dlhých poradách stránok o formulácii otázok, boly otázky zostavené a predseda začal svoje resumé.

Pred rozoberaním procesu veľmi dlho, príjemným priateľským tónom vysvetľoval porotcom, že lúpež je lúpež a krádež je krádež, a že krádež zo zamknutého miesta je krádež zo zamknutého miesta, ale krádež z nezamknutého miesta je krádež z nezamknutého miesta. A keď to vysvetľoval, veľmi často pozeral na Nechľudova, ako by najmä jemu chcel vstúpiť tieto dôležité okolnosti, dúfajúc, keď ho Nechľudov pochopí, že to vysvetlí aj svojim druhom. Potom, keď sa domnieval, že porotcovia už dostatočne vnikli do týchto právd, začal rozvíjať inú pravdu, a to, že vraždou sa nazýva taký skutok, ktorého následkom je smrť človeka — a že otrávenie je preto tiež vražda. A keď, podľa jeho mienky, porotcovia pochopili aj túto pravdu, vysvetlil im, že ak krádež a vražda sú spáchané naraz, vtedy zločin pozostáva z krádeže a vraždy.

Hoci sa chcel čím skôr uvoľniť a hoci ho Švajčiarka už čakala, natoľko navykol na svoje zamestnanie, že sa už nijako nemohol zastaviť, keď raz začal hovoriť; preto podrobne vysvetľoval porotcom, že ak uznajú obžalovaných za vinných, majú právo uznať ich za vinných, ale ak ich uznajú za nevinných, tak majú právo uznať ich za nevinných; no ak ich uznajú za vinných z jedného zločinu, ale za nevinných z druhého, môžu ich uznať za vinných z jedného zločinu, ale za nevinných z druhého. Potom im ešte vysvetlil, že hoci im prislúcha toto právo, musia ho použiť rozumne. Chcel im ešte vysvetliť, že ak na danú otázku odpovedia kladne, touto odpoveďou uznajú všetko, čo obsahuje otázka, a ak neuznávajú všetko, čo obsahuje otázka, musia povedať, čo neuznávajú. Ale pozrel na hodinky, videl, že je už o päť minút tri a rozhodol sa prejsť hneď k rozboru procesu.

„Okolnosti tohto procesu sú nasledovné,“ začal a zopakoval všetko, čo už obhajcovia, aj zástupca prokurátora, aj svedkovia niekoľko ráz povedali.

Predseda hovoril a prísediaci sudcovia s oboch strán ho počúvali s hlboko zamyslenými tvármi a vše pozreli na hodinky, lebo aj keď jeho reč považovali za veľmi dobrú, totiž za takú, akou mala byť, predseda sa im zdala trošku dlhá. Takej mienky bol aj zástupca prokurátora, ako aj všetci členovia súdu a vôbec všetci v súdnej dvorane. Predseda skončil resumé.

Zdalo sa, že sa povedalo všetko. No predseda sa nijako nemohol zrieknuť svojho práva hovoriť — tak príjemne sa mu počúvaly pôsobivé intonácie vlastného hlasu — a uznal za potrebné povedať ešte niekoľko slov o dôležitosti práva, ktoré majú porotcovia a o tom, ako pozorne a ostražito majú použiť a nie zneužiť toto právo, o tom, že složili prisahu, že sú svedomím spoločnosti a že tajomstvo poradnej siene musí byť posvätné a tak ďalej a tak ďalej.

Odvtedy, ako predseda začal hovoriť, Maslovová nespúšťala s neho oči, neprestajne sa na neho dívala, ako by sa bála prepásť niektoré slovo a preto sa Nechľudov nebál, že sa stretne s jej pohľadom a ustavične sa díval na ňu. A v predstavách sa mu odohrával obvyklý zjav, že dlho nevidená tvár milovaného človeka, ktorá zprvu prekvapuje vonkajšími zmenami, čo nastaly za neprítomnosti, stáva sa potom pomaličky práve takou, akou bola pred mnohými rokmi, všetky zmeny miznú a pred duchovnými očami sa vynára iba hlavný výraz jedinečnej neopakovateľnej duchovnej osobnosti.

Práve toto sa odohrávalo v Nechľudovovi.

Áno, hoci mala väzenský plášť, stučnené telo a vyššie poprsie, hoci mala rozšírenú dolnú časť tváre, vrásočky na čele a na sluchách, hoci mala podbehnuté oči, bola to určite tá Kaťuša, čo v deň jasného Kristovho vzkriesenia tak nevinne, zdola nahor hľadela na

neho, na milovaného človeka svojimi zaľúbenými očami, plnými života a smejúcimi sa od radosti.

— A takáto prekvapujúca náhoda! Práve tento proces sa musí pojednávať za mojej prítomnosti, aby som ju ja, ktorý som ju ani raz nestretol za desať rokov, videl práve tu, na lavici obžalovaných! A ako sa to všetko skončí? Ach, len keby čím skôr, čím skôr bolo po tom!

Ešte vždy sa bránil citu pokánia, ktorý sa v ňom začal ozývať. Domnieval sa, že je to iba náhoda, ktorá sa minie a nenaruší mu život. Cítil sa ako šteňa, čo sa neslušne zachovalo v izbe, ktoré pán chytil za šiju a pchá mu nos do spravenej nečistoty. Šteňa skučí, odťahuje sa, aby ušlo čo najďalej od následkov svojho činu a zabudlo na ne; ale neúprosný pán ho len drží. Tak cítil už Nechludov aj všetku ošklivosť svojho skutku, cítil aj mohutnú pánovu ruku, ale ešte vždy nechápal dosah toho, čo porobil a neuznával ani pána. Ešte vždy nechcel uveriť, že to, čo bolo pred ním, bolo jeho dielom. No neúprosná, neviditeľná ruka ho držala a on už šípil, že sa nevykrúti. No ešte sa chlapil a podľa osvojeného zvyku si preložil nohy, ľahostajne sa hral s cvikrom a pyšne sedel na svojom druhom mieste v prvom rade. Ale zatiaľ v hĺbke duše už cítil všetku ukrutnosť, podlosť a nízkosť nielen svojho skutku, ale aj celého svojho prázdneho, nemravného, bezohľadného a svojvoľného života a strašná opona, čo akýmsi zázrakom celý ten čas, celých tých dvanásť rokov skrývala pred ním aj jeho zločin, aj celý jeho ďalší život, už sa hýbala a on chvíľami nazeral už za ňu.

XXIII.

Napokon predseda skončil reč, gracióznym pohybom zdvihol hárok s otázkami a dal ho predsedovi poroty, ktorý pristúpil k nemu. Porotcovia vstali, naradovaní,

že môžu odísť a nevediac, čo si počať s rukami, ako by sa za niečo hanbili, jeden za druhým sa pobrali do poradnej siene. Len čo sa dvere za nimi zatvorily, pristúpil k nim žandár, vytiahol šabľu z pošvy, položil si ju na plece a zastal pri dverách. Sudcovia vstali a odišli. Odviedli aj obžalovaných.

Keď porotcovia vošli do poradnej siene, aj teraz, ako predtým, najsamprv vytiahli cigarety a začali fajčiť. Neprirodzenosť a falošnosť svojho postavenia, ktorú viac-menej cítili, keď sedeli v súdnej dvorane na svojich miestach, prestali cítiť, len čo vošli do poradnej siene a zapálili si cigarety, s pocitom úľavy sa tu rozsadili a hneď sa rozprúdil živý rozhovor.

„Dievča je nevinné, zaplietlo sa,“ povedal dobrácky kupec, — musíme k nej byť zhovievaví.

„O tom hneď pouvažujeme,“ povedal predseda poroty. „Nesmieme sa dať uniesť osobným dojmom.“

„Predseda pekne predniesol resumé,“ poznamenal plukovník.

„Veru krásne! — Len-len že som nezaspal.“

„Hlavné je, že sluhovia nemohli vedieť o peniazoch, keby Maslovová nebola bývala s nimi usrozumená,“ povedal pomocník židovského typu.

„Teda vy myslíte, že ukradla ona?“ opýtal sa ktorýsi porotca.

„To neuverím ani neviem za čo,“ zakričal dobrácky kupec. „Všetko navyčínala len tá šelma karpavá.“

„Všetci sú dobrí vtáci,“ povedal plukovník.

„Ale veď tá vraví, že ani nevošla do izby.“

„Len si jej verte. Tej pluhe by som nikdy v živote neuveril.“

„No čože, to ešte nestačí, že by ste vy neuverili,“ povedal predavač.

„Mala kľúč.“

„A čože, keď aj mala,“ odporoval kupec.

„A prsteň?“

„Veď o tom vypovedala,“ zas zvolal kupec. „Kup-

čisko hlavatý a ešte opitý, zmlátil ju. No a potom, vieme, poľutoval. Na, reku, neplač. Bol to chlapisko: ved' som počul, dvojmetrový a vari sto tridsaťkilový.“

„O to nejde,“ prerušil ho Peter Gerasimovič, „otázka je, či všetko ushovorila a vyhútala ona alebo sluhovia?“

„Sluhovia to nemohli sami urobiť. Kľúč mala ona.“
Nesúvislá beseda trvala dosť dlho.

„Nože, dovoľte páni,“ povedal predseda. „Posadajme si za stôl a pouvažujme, nech sa páči,“ povedal a sadol si na predsednícke miesto.

„Veď také dievčence sú len hnusoty,“ povedal predavač a na potvrdenie mienky, že hlavnou vinníčkou je Maslovová, porozprával, ako jedna taká ukradla na bulvári jeho priateľovi hodinky.

Pri tejto príležitosti začal plukovník rozprávať ešte ohromujúcejšiu udalosť o krádeži strieborného samovaru.

„Páni, prosím, držme sa otázok,“ povedal predseda a klopkaľ ceruzkou na stôl.

Všetci zatíchli. Otázky zneli takto:

1. Či sedliak z dediny Borky, Krapivenského okresu, Simon Petrov Kartinkin, 33-ročný, je vinný, že 17. januára roku 188* v meste N. s úmyslom zbaviť života kupca Smeľkova, a s cieľom okradnúť ho, v dohode s inými osobami, dal mu v koňaku jed, ktorý zapríčinil smrť kupca Smeľkova, a ukradol mu peniaze, asi dvetisíc päťsto rubľov a briliantový prsteň?

2. Či je vinná v zločine, opísanom v prvej otázke, meštianka Jeufimia Bočkovová, 43-ročná?

3. Či je vinná v zločine, opísanom v prvej otázke, meštianka Jekaterina Michajlovna Maslovová, 27-ročná?

4. Ak obžalovaná Jeufimia Bočkovová nie je vinná podľa prvej otázky, či nie je vinná, že 17-ho januára roku 188*, v meste N. ako služobná v hoteli „Mauritánia“ tajne ukradla zo zamknutého kufra, nachodia-

ceho sa v izbe hosťa tohto hotela, kupca Smelkova, dvetisíc päťsto rubľov a aby to urobila, otvorila kufor na mieste vhodným kľúčom, ktorý doniesla?

Predseda prečítal prvú otázku.

„No tak, páni?“

Na túto otázku odpovedali veľmi chytro. Všetci súhlasili s odpoveďou: „Áno, je vinný“, čím uznali Kartinkinovu účasť na otrávení a na krádeži. Iba starý remeselník, ktorý na všetky otázky odpovedal v smysle nevinu, nechcel uznať Kartinkina za vinného.

Predseda poroty myslel, že remeselník nerozumie a vysvetlil mu, že Kartinkin a Bočkovová sú nadovšetku pochybnosť vinní, ale remeselník odpovedal, že rozumie, no že vždy je lepšie poľutovať. „Ani my nie sme svätí,“ povedal, trvajúc na svojom.

Na druhú otázku o Bočkovovej odpovedali po dlhých škriepkach a vysvetľovačkách: „Nie je vinná,“ lebo nebolo zjavných dôkazov, žeby mala účasť na otrávení, čo zvlášť zdôrazňoval jej advokát.

Kupec, ktorý chcel oslobodiť Maslovovú, nástojil, že Bočkovová je hlavným pôvodcom všetkého. Mnohí porotcovia s ním súhlasili; ale predseda, ktorý sa chcel prísne pridržať zákona, povedal, že niet podkladu uznať jej účasť na otrávení. Po dlhých škriepkach zvíťazila mienka predsedu.

Na štvrtú otázku, zas o Bočkovovej, odpovedali: „Áno, je vinná,“ ale na naliehanie remeselníka dodali: „ale zasluhuje zhovievavosť“.

Tretia otázka o Maslovovej vyvolala prudkú škriepku. Predseda trval na tom, že je vinná aj v otrávení, aj v krádeži, kupec s ním nesúhlasil a k nemu sa pridal plukovník, predavač a remeselník — ostatní akosi váhali, ale predsedova mienka začala prevládať najmä preto, lebo všetci porotcovia boli už ustatí a ochotnejšie sa pridávali k mienke, čo sľubovala skôr všetkých sjednotiť a tým aj vyslobodiť všetkých porotcov.



Podľa všetkého, čo sa odohrávalo na súdnom pojednávaní a podľa toho, ako Nechludov poznal Maslovovú, bol presvedčený, že nie je vinná ani v krádeži, ani v otrávení a zpočiatku bol presvedčený, že to všetci uznajú; no keď Nechludov videl, že na základe neobratnej kupcovej obhajoby, vyplývajúcej zrejme z toho, že sa mu Maslovová fyzicky páčila, čo ani netajil, a na základe predsedovho odporu vyplývajúceho tiež z tohto podkladu, no najmä preto, že boli všetci ustatí, začínalo sa rozhodnutie prikláňať k obvineniu, chcel odporovať, ale bolo mu strašné hovoriť v prospech Maslovovej — zdalo sa mu, že hneď všetci poznajú jeho pomer k nej. Ale zároveň cítil, že to nemôže tak nechať, že musí protestovať. Červenal sa a bledol a práve keď už chcel začať hovoriť, Peter Gerasimovič, ktorý doteraz mlčal, zrejme podráždený autoritatívnym tónom predsedu, zrazu mu začal odporovať a vraviť práve to, čo chcel povedať Nechludov.

„Dovoľte,“ povedal, „vravíte, že Maslovová ukradla preto, lebo mala kľúč, ale či sluhovia nemohli po jej odchode otvoriť kufor iným vhodným kľúčom?“

„Veru áno, veru áno,“ prisviedčal kupec.

„Ona nemohla vziať peniaze, lebo vo svojom postavení ich nemala kde podieť.“

„To isté vravím i ja,“ potvrdil kupec.

„Skôr jej príchod vnukol myšlienku sluhom, ktorí využili príležitosť a potom všetko zvalili na ňu.“

Peter Gerasimovič hovoril podráždene. A jeho podráždenie prešlo na predsedu, ktorý práve preto neobyčajne zaťato trval na opačnej mienke, ale Peter Gerasimovič hovoril tak presvedčivo, že väčšina súhlasila s ním a uznala, že Maslovová sa nezúčastnila na krádeži peňazí a prsteňa, že prsteň dostala do daru. Keď došla reč na jej účasť v otrávení, zas povedal jej horlivý zástanca-kupec, že ju treba uznať za nevinnú, lebo nemala prečo otráviť kupca. Ale predseda povedal,

že ju nemožno uznať za nevinnú, lebo sama sa priznala, že mu dala prášok.

„Dala, ale myslela si, že je to ópium,“ povedal kupec.

„Aj ópium ho mohla usmrtiť,“ povedal plukovník, ktorý rád odbočoval a pri tejto príležitosti začal rozprávať ako sa švagrova žena otrávila ópium a bola by umrela, keby nablízku nebol býval lekár a keby včas neboli zakročili. Plukovník rozprával tak presvedčivo, povedome a tak dôstojne, že nikto nemal odvahu ho prerušiť, ba predavač posmelený príkladom, odhodlal sa prerušiť ho a rozpovedať svoje.

„Poniekto tak navyknú,“ začal, „že môžu užiť aj štyridsať kvapiek; mám v rodine...“

Ale plukovník sa nedal prerušiť a len ďalej rozprával, aké následky malo ópium na švagrovu ženu.

„Ale veď je už päť hodín, páni,“ povedal ktorýsi porotca.

„Teda ako, páni,“ oslovil všetkých predseda, „uznáme ju za vinnú bez úmyslu krádeže a že movitosť neukradla. Dobre?“

Peter Gerasimovič, spokojný so svojím víťazstvom súhlasil.

„Ale zasluhuje si zhovievavosť,“ dodal kupec.

Všetci súhlasili, iba remeselník nástojil, aby sa vyslovili: „Nie, nie je vinná.“

„Ale veď to už z toho vyplýva,“ vysvetlil predseda, „bez úmyslu krádeže a movitosť neukradla. Teda je nevinná.“

„Dodaj tak, že si zasluhuje zhovievavosť; to značí, že aj ostatné treba odpustiť,“ veselo povedal kupec.

Všetci boli takí ustatí, tak sa zapantali v škriepkach, že sa nikto nedovtipil pripísať k otázke: *áno, ale bez úmyslu zbaviť života.*

Nechľudov bol taký rozrušený, že to ani on nezbadal. V tomto znení odpovede aj zapísali a odniesli súdu.

Rabelais píše, že právnik, ku ktorému sa prišli súdiť, keď poukáže na všetky možné zákony a prečíta dva-

dsať stránok právnickej, nesmyselnej latinčiny, navrhne súdiacim sa, aby hodili kocky. Pár-nepár. Ak vyjde pár má pravdu žalobca, ak nepár, má pravdu obžalovaný.

Tak bolo aj tu. Toto a nie iné rozhodnutie prijali nie preto, že všetci súhlasili, ale po prvé preto, že predseda súdu, ktorý tak dlho hovoril svoje resumé, tentoraz zabudol povedať, čo vždy hovoril, to jest, že keď porotcovia odpovedajú na otázku, môžu odpovedať: „Áno, je vinná, ale bez úmyslu zbaviť života“; po druhé preto, že plukovník veľmi dlho a nudne rozprával, čo sa stalo švagrovej žene; po tretie preto, lebo Nechludov bol veľmi rozrušený a preto si nevšimol práve vynechanie výroku, že tu nebol úmysel zbaviť života, a myslel si, že výrok: „bez úmyslu kraďnúť“, odstraňuje obvinenie; po štvrté preto, že Peter Gerasimovič nebol v miestnosti a vyšiel von práve vtedy, keď predseda poroty čítal otázky a odpovede, ale najmä preto, že všetci už boli ustatí, všetci sa chceli čím skôr vyslobodiť a preto súhlasili s rozhodnutím, pri ktorom sa všetko chytrejšie skončí.

Porotcovia zacengali. Žandár, čo stál s obnaženou šablou pri dverách, vložil si ju do pošvy a vystúpil sa. Sudcovia si posadali na miesta a porotcovia vyšli jeden za druhým.

Predseda poroty so slávnostnou tvárou niesol hárok. Pristúpil k predsedovi súdu a podal mu ho. Predseda súdu si ho prečítal, zrejme prekvapene rozložil rukami, a obrátil sa k prísediacim sudcom, aby sa s nimi poradil. Predsedu prekvapilo, že porotcovia, hoci vyriekli prvý výrok: „bez úmyslu kraďnúť“, nevyriekli druhý: „bez úmyslu zbaviť života“. Z rozhodnutia porotcov vysvitlo, že Maslovová nekradla, ani neokradla, ale zároveň že otráвила človeka bez akéhokoľvek jasného cieľa.

„Pozrite, ako nehorázne rozhodli,“ povedal prísedia-

cemu sudcovi vľavo. „Veď na to sú nútené práce, a ona je nevinná.“

„No, akože nevinná,“ povedal prísny prísediaci.

„Nuž jednoducho nevinná. Podľa mňa je to prípad na použitie paragrafu 818.“ (818. paragraf znie, že ak súd uzná obvinenie za nespravodlivé, môže zrušiť rozhodnutie porotcov.)

„Čo myslíte?“ oslovil predseda dobráckeho prísediaceho.

Tento hneď neodpovedal, len pozrel na číslo spisu, ktorý ležal pred ním a spočítal číslice, neboly deliteľné tromi. Povedal si, že ak číslo bude deliteľné tromi, bude súhlasiť, no hoci nebolo, bol taký dobrák, že súhlasil.

„Aj ja myslím, že by bolo treba,“ povedal.

„A vy?“ obrátil sa predseda k zlostnému prísediacemu.

„Rozhodne nie,“ odpovedal tento dôrazne. „Aj tak píš v novinách, že porotcovia oslobodzujú zločincov; čože napíš, keď aj súd oslobodí. Rozhodne nesúhlasím.“

Predseda pozrel na hodinky.

„Lutujem, ale čo robiť,“ a podal otázky predsedovi poroty, aby ich prečítal.

Všetci vstali a predseda poroty prestupujúc s nohy na nohu, odkašľal si a prečítal otázky aj odpovede. Na celom súde, na tajomníkovi, advokátoch, ba ešte aj na prokurátorovi bolo vidno, že sú prekvapení.

Obžalovaní sedeli celkom pokojne, zrejme nechápali smysel odpovedí. Zas si všetci sadli a predseda súdu sa opýtal prokurátora, aké tresty navrhuje obžalovaným.

Prokurátor, natešený neočakávaným úspechom v prípade Maslovovej, pripisoval tento úspech svojej výrečnosti, prezrel si ešte čo-to, potom sa nadvihol a povedal:

„Simona Kartinkina by som navrhoval odsúdiť podľa

paragrafu 1452, a podľa štvrtého článku paragrafu 1453, Jefimiu Bočkovovú podľa paragrafu 1659 a Jekaterinu Maslovovú podľa paragrafu 1454.

Všetky tieto tresty boli najprísnejšie, aké sa len daly uložiť.

„Súd sa vzdiali, aby vyniesol rozsudok,“ povedal predseda a vstal.

Všetci vstali za ním, a s pocitom úľavy a s príjemným pocitom dobre vykonanej práce začali vychádzať alebo sa prechádzať v súdnej sieni.

„Ale veď sme my, baťko, vyviedli hanebnosť,“ povedal Peter Gerasimovič, pristúpiac k Nechludovovi, ktorému predseda poroty čosi rozprával. „Veď sme ju my zahnali na nútené roboty.“

„Čo to vravíte?“ vykrikol Nechludov a tentoraz ani trochu nepocítil nepríjemnú učiteľovu familiárnosť.

„Nuž, akože“ povedal učiteľ. „Nedoložili sme k odpovedi: „Je vinná, ale bez úmyslu zbaviť života.“ Teraz mi povedal tajomník, že prokurátor jej navrhol pätnásť rokov nútených prác.“

„Nuž veď sme tak rozhodli,“ povedal predseda poroty.

Peter Gerasimovič sa začal škriepiť, vravel, že je celkom jasné, keď nevzala peniaze, nemohla mať ani úmysel zbaviť ho života.

„Nuž veď som prečítal odpovede prv, ako sme vyšli,“ ospravedlňoval sa predseda. „Nikto nič nenamietal.“

„Ja som práve vtedy vyšiel z miestnosti,“ povedal Peter Gerasimovič. „Ale ako ste to mohli prepásť?“

„Vôbec som na to nepomyslel,“ povedal Nechludov.

„Veru nepomysleli.“

„Ale veď sa to dá napraviť,“ povedal Nechludov.

„Veru nedá, teraz je už koniec.“

Nechludov pozrel na obžalovaných. Všetci, o ktorých osude sa rozhodovalo, sedeli stále tak nehybne za ohrádkou, pred vojakmi. Maslovová sa čomusi usmievala. Nechludov pocítil v duši nepríjemný pocit. Pred-

tým, keď predvídal, že ju oslobodia a bude ďalej bývať v meste, nemohol sa rozhodnúť, ako sa k nej zachovať; bolo to pre neho ťažké. No nútené práce a Sibír hneď odstránily možnosť akéhokoľvek styku s ňou: postrelený vták by sa prestal trepotiť v poľovníckej kapse a už by nedával o sebe znáť.

XXIV.

Predpoklad Petra Gerasimoviča bol správny.

Keď sa predseda vrátil z poradnej siene, vzal listinu a čítal:

„Dňa 28-apríla roku 188*, na nariadenie jeho imperátorského Veličenstva, okresný súd, trestné oddelenie, podľa rozhodnutia pánov porotcov, na základe tretieho čl. § 771 a tretieho čl. § 776 a § 777 Trestného zákonníka vyniesol nasledovný rozsudok: sedliaka Simona Kartinkina, 33-ročného a meštianku Jakaterinu Maslovovú, 27-ročnú, pozbaviť všetkých občianskych práv a poslať na nútené práce: Kartinkina na osem rokov a Maslovovú na štyri roky s následkami pre oboch podľa § 25 platného zákona. Meštianku Jeufimiu Bočkovovú, 43-ročnú, zbaviť všetkých osobitných, osobne a podľa stavu jej patriacich práv a výsad a zatvoriť do väzenia na tri roky, s následkami podľa § 49 platného zákona. Súdne trovy, spojené s týmto procesom, rozdeliť rovnakou čiastkou na odsúdených a v prípade ich nemajetnosti postúpiť na účet štátnej pokladnice. Vecné dôkazy z tohto procesu predať, prsteň vrátiť a poháre zničiť.“

Kartinkin stál zas s vypätými prsami, držiak ruky s rozťahnutými prstami na švíkoch, a pohyboval lícami. Bočkovová vyzerala celkom spokojne. Maslovová sa tuho začervenala.

„Som nevinná, nevinná,“ vykrikla zrazu, až sa v dvorane rozľahlo. „To je hriech. Som nevinná. Nechcela som, nezamýšľala som, pravdu vravím. Pravdu.“ A klesla na lavicu a nahlas sa rozplakala.

Keď Kartinkin a Bočkovová odišli, Maslovová ešte vždy sedela na mieste a plakala, takže ju žandár musel potiahnuť za rukáv väzenského plášťa.

— Nie, toto nemožno tak nechať, — povedal si v duchu Nechľudov, ktorý celkom zabudol na svoj nepríjemný pocit a ani nevedel prečo, len sa poponáhlal, aby ju na chodbe ešte raz videl. Vo dverách sa tisol živý zástup vychádzajúcich porotcov a advokátov, spokojných, že sa pojednávanie skončilo, takže sa Nechľudov niekoľko minút zdržal vo dverách. Keď vyšiel na chodbu, Maslovová bola už ďaleko. Rýchlymi krokmi, ani nepomysliac na to, že vzbudzuje pozornosť, dohonil ju, predbehol a zastal. Už prestala plakať, iba trhane fíkala a utierala si tvár s červenými škvrnami rožkom ručníka; tak prešla popri ňom, a ani sa neobzrela. Keď prešla, Nechľudov sa chytro vrátil, aby zastihol predsedu, ale predseda súdu už odišiel.

Nechľudov ho dohonil len na vrátnici.

„Pán predseda,“ povedal Nechľudov, pristúpiac k nemu vo chvíli, keď si predseda už obliekal bledý svrchník a vzal palicu so striebornou hlavičkou, ktorú mu podal vrátnik, „mohol by som sa poshovárať s vami o procese, ktorý sa práve skončil? Som porotca.“

„Áno, akože by nie, knieža Nechľudov! Veľmi ma teší, už sme sa stretli,“ povedal predseda, stisol mu ruku a s radosťou sa rozpomínal, ako dobre a veselo si zatancoval, lepšie ako všetci mladí, vtedy večer, keď sa soznámil s Nechľudovom. „Čím môžem poslúžiť?“

„Došlo k nedorozumeniu vo výroku o Maslovovej. Nie je vinná v otrávení, a predsa ju odsúdili na nútené práce,“ povedal Nechľudov so sústredenou zachmúrenou tvárou.

„Súd vyniesol rozsudok na základe odpovedí, ktoré ste dali,“ povedal predseda a pobral sa k východu, „hoci sa aj súdu zdalo, že odpovede nezodpovedajú pravde.“

Rozpomenul sa, že chcel porotcom vysvetliť, že ich odpoveď: „Áno, je vinná,“ ak pritom nezamietnu úmysel vraždy, potvrdí úmyselnú vraždu, ale že to neurobil, lebo sa ponáhľal.

„A či sa chyba nedá napraviť?“

„Dôvod ku kasácii sa vždy nájde. Treba sa obrátiť na advokátov,“ povedal predseda a položil na hlavu klobúk trošku nabok a šiel ďalej k východu.

„Nuž veď je to hrozné.“

„Pozrite, Maslovovú očakávalo jedno z dvoch,“ povedal predseda, ktorý chcel byť k Nechľudovovi čo najpríjemnejší a najúctivejší, potom si napravil bokom briadky nad golierom svrchníka, chytil Nechľudova popod pazuchu a pobral sa ďalej k východu pokračujúc: „Veď už aj vy idete?“

„Áno,“ povedal Nechľudov, ktorý chytro sa obliekol a šiel s ním.

Vyšli na jasné veselé slnce a hneď bolo treba hovoriť hlasnejšie pre hrkot kolies na dlažbe.

„Ráčite vedieť, je to čudná situácia,“ pokračoval predseda zvýšeným hlasom: „ju, tú Maslovovú, očakávalo jedno z dvoch: alebo skoro úplné oslobodenie, uväznenie, do ktorého sa mohol započítať čas, čo si už odsedela, čiže ľahké väzenie, alebo nútené práce — strednej cesty nebolo. Keby ste boli doložili slová: ‚Ale bez úmyslu zapríčiniť smrť,‘ bola by bývala oslobodená.“

„Nemôžem si odpustiť, že som to prepásol,“ povedal Nechľudov.

„Práve v tom väzí všetko,“ s úsmevom povedal predseda a pozrel na hodinky.

Ostávalo už len trištvrte hodiny do termínu určitého Klárou.

„Teraz, ak chcete, obráťte sa na advokáta. Treba nájsť dôvod ku kasácii. Vždy sa dá nájsť. Na Dvorianskú,“ odpovedal drožkárovi, „tridsať kopejok, nikdy neplatím viac.“

„Ráčte, vaša excelencia.“

„Moja úcta. Ak môžem niečím poslúžiť, teda dom Dvornikova na Dvorianskej, ľahko si zapamätáte.“

Milo sa poklonil a odviezol sa na koči.

XXV.

Rozhovor s predsedom a čisté povetie Nechľudova trochu upokojily. Pomyslel si teraz, že svoj pocit zveľičoval, a to preto, že celé dopoludnie strávil v takých nezvyčajných okolnostiach.

— Pravda, je to čudná a prekvapujúca náhoda! A rozhodne musím urobiť všetko, čo sa dá, aby som jej obľahčil osud, a musím to urobiť čím skôr. Hneď teraz. Áno, musím sa hneď tu, na súde dozvedieť, kde býva Fanarin alebo Mikišin, — rozpomenul sa na dvoch chýrnych advokátov.

Nechľudov sa vrátil do súdnej budovy, sbliekol si s vrchníkom a šiel hore. Hneď na prvej chodbe stretol Fanarina. Pristavil ho a povedal mu, že by sa s ním rád poshováral. Fanarin ho poznal z videnia aj po mene a povedal mu, že mu veľmi rád urobí, čo si praje.

„Som síce ustatý... ale ak to nepotrvá dlho, rozpovedzte mi, o čo ide — poďme sem.“

Fanarin zaviedol Nechľudova do akejsi miestnosti, zrejme pracovne niektorého sudcu. Sadli si za stôl.

„No, prosím, o čo ide?“

„Predovšetkým vás chcem poprosiť,“ povedal Nechľudov, „aby sa nikto nedozvedel, že sa starám o túto vec.“

„No, to je samozrejmé. Teda . . .“

„Bol som práve porotcom a odsúdili sme jednu ženu na nútené práce — nevinnú ženu. A to ma trápi.“

Nechľudov sa nečakane začervenal a zarazil sa.

Fanarin blysol na neho očami, no hneď ich sklopil a načúval.

„No, prosím,“ iba toľko povedal.

„Odsúdili sme nevinnú, a ja by som chcel zrušiť rozsudok a previesť ho na vyššiu inštanciu.“

„Do senátu,“ opravil ho Fanarin.

„A teda vás prosím, aby ste sa toho ujali.“

Nechľudov chcel čím skôr skončiť aj najťažšie a preto hneď teraz povedal:

„Odmenu a výdavky s týmto spojené beriem na seba, nech sú akékoľvek,“ povedal a zas sa začervenal.

„No, o tom sa dohodujeme,“ povedal advokát a zhovievavo sa usmial jeho neskúsenosti.

„O čo teda ide?“

Nechľudov porozprával.

„Dobre teda, zajtra si vezmem spisy a prezriem si ich. A pozajtre, nie — vo štvrtok prídte ku mne o šiestej večer, dám vám odpoveď. Dobre? No a teraz poďme, musím si tu niečo ešte pozisťovať.“

Nechľudov sa odobral od neho a odišiel.

Rozhovor s advokátom a vedomie, že už urobil kroky na obranu Maslovovej, uspokojujú ho ešte väčšmi. Vyšiel von: počasie bolo utešené a Nechľudov radostne vdychoval jarné povetie. Drožkári núkali svoje služby, ale šiel pešo a hneď mu zakrúžil v hlave celý roj myšlienok a rozpomienok na Kaťušu a na to, ako sa k nej správali. A hneď zosmutnel a zdalo sa mu, že je všetko chmúrne. — Nie, toto si rozmyslím potom, — povedal si, — teraz naopak musím sa rozptýliť z ťažkých dojmov.

Sišiel mu na um obed u Korčaginovcov a pozrel na hodinky. Nebolo ešte neskoro, mohol dôjsť na obed. Popri ňom zacengala konská dráha. Rozbehol sa a

skočil do nej. Na námestí sosadol, vzal si dobrého drožkára a asi o desať minút bol už pred vchodom veľkého domu Korčaginovcov.

XXVI.

„Ráčte, vaša jasnosť! Čakajú vás,“ povedal vl'údny, tučný vrátnik veľkého Korčaginovského domu, keď otváral tíško, na anglických závesoch sa pohybujúce dubové dvere hlavného vchodu. „Obedujú, len vás smiem pustiť.“

Vrátnik pristúpil ku schodištu a zacengal nahor.

„Je tam niekto?“ opýtal sa Nechl'udov, keď sa so-bliekal.

„Pán Kolosov a Michail Sergejevič, inak všetko svoji,“ odpovedal vrátnik.

So schodišta vykukol lokaj-krásavec vo fraku a biele-lych rukavičkách.

„Ráčte, vaša jasnosť,“ povedal. „Kázali, aby sa vám páčilo.“

Nechl'udov vyšiel hore schodmi a cez známu, nádhernú a priestrannú dvoranu vošiel do jedálne. V jedálni za stolom sedela celá rodina, okrem matky, kňažnej Sofie Vasilievny, ktorá nikdy nevyšla zo svojej izby. Za vrchstolom sedel starý Korčagin; pri ňom naľavo doktor, napravo hosť, Ivan Ivanovič Kolosov, bývalý gubernský prednák šľachty a teraz člen bankovej správy, Korčaginov priateľ-liberál; potom naľavo — miss Rader, vychovávateľka Missinej malej sestričky a malé, štvorročné dievčatko; napravo naproti Missin brat Peťa, jediný syn Korčaginovcov, žiak VI-tej triedy gymnázia, pre ktorého sa celá rodina zdržala v meste, lebo mal skladať skúšky, a pri ňom študent-domáci učiteľ; potom naľavo Katerina Alexejevna, štyridsaťročná slečna-slavianofilka; naproti Michail Sergejevič, čiže Míša Telegin, Missin bra-

tanec a na konci stola Missi a pri nej nedotknutý príbor.

„No, znamenite! Sadnite si, ešte sme len pri rybe,“ ťažko a opatrne žujúc umelými zubmi povedal starý Korčagin a zdvihol na Nechľudova krvou podliate oči, s neviditeľnými viečkami. „Stepan,“ zavolať s plnými ústami tučného, vznešeného lokaja a ukázal očami na prázdny tanier.

Hoci Nechľudov dobre poznal a mnoho ráz videl starého Korčagina pri obede, teraz ho akosi nepríjemne zarazila jeho červená tvár so smyselnými, pažravými ústami nad servítkou, založenou za vestu, a tučný krk, ale najmä — celá jeho vypasená vojenská, generálska postava. Nechľudovovi nevoľky sišlo na um, čo vedel o ukrutnosti tohto človeka, ktorý — bohvie prečo — veď bol aj bohatý, aj urodzený, a nebol odkázaný robiť si u nikoho dobré oko — dával biť, ba aj vešať ľudí, keď bol krajským náčelníkom.

„Hneď a zaraz vás obslúžia, vaša jasnosť,“ povedal Stepan, vyberajúc z príborníka, zastavaného striebornými nádobami, veľkú naberačku a kývol na krásavca-lokaja s bokombriadkami, ktorý hneď začal naprávať nedotknutý príbor pri Missi, zakrytý umelecky poskladanou naškrobenou servítkou s vypuklým erbom.

Nechľudov obišiel celý stôl a každému stisol ruku. Všetci, okrem starého Korčagina a dám, vstali, keď sa k nim približoval. Aj to, že obchádzal stôl, že podával ruku všetkým prítomným, hoci sa s väčšinou z nich nikdy neshováral, zdalo sa mu teraz veľmi nepríjemným a smiešnym. Ospravedlnil sa, že sa oneskoril a už si chcel sadnúť na prázdne miesto na konci stola medzi Missi a Katerinu Alexejevnu, ale starý Korčagin si žiadal, keď už vraj nepije vodku, aby si aspoň dačo zahryzil so stola, na ktorom byly morské raky, kaviár, syry a slede. Nechľudov si ani nemyslel, že je taký hladný, ale keď začal jesť chlieb so syrom, nemohol prestať a s chuťou jedol.

„No čo, podkopávali ste zásady?“ povedal Kolosov ironicky, použijúc výraz reakčných novín, ktoré napádaly porotné súdy. „Oslobodili ste vinníkov a odsúdili nevinných, však?“

„Podkopávali zásady... podkopávali zásady...“ opakoval so smiechom knieža, ktorý neobmedzene dôveroval rozumu a učenosti svojho liberálneho priateľa a druha.

Nechľudov, riskujúc nezdvorilosť, neodpovedal Kolosovovi, sadol si k pariacej sa polievke, ktorú mu práve doniesli a len ďalej vyžúval.

„Dajte sa mu najesť,“ povedala s úsmevom Missi; tým, že použila zámeno „mu“ pripomenula svoje blízke vzťahy k nemu.

Medzitým Kolosov smelo a nahlas rozprával obsah článku proti porotným súdom, ktorý ho pobúrila. Prísvedčal mu synovec Michail Sergejevič, ktorý porozprával obsah iného článku z tých istých novín.

Missi bola ako vždy veľmi distinguée⁵ a pekne, nenápadne pekne oblečená.

„Iste ste strašne ustali a vyhladli,“ povedala Nechľudovovi, vyčkajúc, kým dožul.

„Nie, ani nie veľmi. A vy? Boli ste si obzrieť obrazy?“ opýtal sa.

„Nie, odložili sme to. Ale boli sme na lawn-tennise u Salamatovcov. A mister⁶ Croocs hral naozaj znameňte.“

Nechľudov sem prišiel, aby sa rozptýlil a v tomto dome mu vždy bývalo príjemne, nielen pre nádheru, čo mu príjemne pôsobila na smysly, no aj pre ovzdušie lichotivej láskavosti, čo ho nebadane obkolesovalo. No teraz, napodiv, všetko mu bolo v tomto dome protivné — všetko, počnúc vrátnikom, širokým schodišťom, kvetmi, lokajmi, prestretím stola až priam po Missi,

⁵ pôvabná (franc.)

⁶ pán (angl.)

ktorá sa mu teraz zdala nevábnu a neprirodzenou. Neprijemný mu bol aj nafúkaný, banálny, liberálny tón Kolosova, neprijemná mu bola býcia, namyslená, smyselná figúra starého Korčagina, neprijemné mu boli francúzske frázy slavianofilky Kateriny Alexejevny, neprijemná mu bola stiesnená tvár vychovávateľky a domáceho učiteľa a najneprijemnejšie mu bolo zámeno „mu“, povedané o ňom... Nechludov vždy kolísal medzi dvojakým vzťahom k Missi: vše ako prižmúrenými očami alebo ako pri mesačnom svetle videl v nej len všetko utešené: zdalo sa mu, že je aj svieža, aj krásna, aj rozumná, aj prirodzená... Ale zrazu ako pri prudkom slnečnom svetle videl a nemohol nevidieť všetky jej chyby. Dnes mal takýto deň. Dnes videl všetky vrásočky na jej tvári, vedel, videl, ako má našuchorené vlasy, videl končisté lakty a najmä široký necht na palci, čo pripomínal práve taký necht jej otca.

„Strašne nudná hra,“ povedal Kolosov o tenise, „omnoho veselšia bola lopta, ako sme sa hrávali v detstve.“

„Nie, neskúsili ste to. Je to strašne pútavé,“ odporovala Missi a veľmi neprirodzene, ako sa zdalo Nechludovovi, vyslovila slovo „strašne“.

Začala sa škriepka, do ktorej sa zamiešal aj Michail Sergejevič, aj Katerina Alexejevna. Iba vychovávateľka, učiteľ a deti mlčali a zrejme sa nudili.

„Večne sa škriepia!“ povedal starý Korčagin s hlasitým chechotom, vytiahol si servítku zpoza vesty a zhrmotiac stoličkou, ktorú mu lokaj hneď odtiahol, vstal od stola. Za ním vstali aj všetci ostatní a šli ku stolíku, kde boli prichystané misky na vyplakovanie s teplou, voňavou vodou, a keď si vyplákli ústa, pokračovali v rozhovore, ktorý nikoho nezaujímal.

„Nie je pravda?“ opýtala sa Missi Nechludova, vyzývajúc ho potvrdiť jej mienku, že v ničom sa tak neprejaví charakter ľudí ako práve v hre. Videla mu

v tvári sústredenosť, a ako sa jej zdalo, odsudzujúci výraz, ktorého sa v ňom bála, a chcela vedieť, čo ho vyvolalo.

„Naozaj neviem, nikdy som o tom nerozmýšľal,“ odpovedal Nechľudov.

„Pôjdete k mamá? opýtala sa Missi.

„Áno, áno,“ povedal tónom, čo zrejme prezrádza, že sa mu veľmi chce ísť a vyťahoval si cigaretu.

Missi hľadela na neho mlčky, s otázkou a Nechľudov za zrazu zahanbil. — Naozaj prísť na návštevu a len tu ľudí nudiť, — pomyslel si o sebe, pousiloval sa byť vľúdny a povedal, že s radosťou pôjde, ak ho kňazná prijme.

„Áno, áno, mamá bude rada. Zafajčiť si môžete aj tam. Je tam aj Ivan Ivanovič.“

Domáca pani kňazná Sofia Vasilievna bola polihujúca dáma. Už ôsmy rok aj v prítomnosti hostí ležala, v čipkách a stužkách, v zamate, obklopená pozlátkou, slonovou kosťou, bronzom, lakom, kvetmi, nikde nechodievala a prijímala, ako sa vyjadrovala len „svojich priateľov“, totiž každého, kto podľa jej mienky niečím vynikal z plebsu. Nechľudova počítala medzi priateľov preto, lebo ho pokladala za rozumného mladíka, aj preto, že matka bola blízkou priateľkou jej rodiny a aj preto, lebo by bolo dobre, keby sa Missi za neho vydala.

Izba kňaznej Sofie Vasilievny bola za veľkým a malým salónom. Missi, ktorá šla pred Nechľudovom, odhodlane zastala vo veľkom salóne, chytila sa operadla pozlátenej malej stoličky a pozrela na neho.

Missi sa veľmi chcela vydať a Nechľudov bol dobrá partia. Aj sa jej páčil a navykla si už na myšlienku, že bude jej (nie že ona bude jeho, ale on jej), a s podvedomou, ale nástojčivou prefíkanosťou, s takou, aká býva u duševne chorých, dosahovala svojho cieľa. Teraz nadpriadla s ním rozhovor, aby ho donútila k vyznaniu lásky.

„Vidím, že sa vám čosi stalo,“ povedala, „čo vám je?“

Pripomenul si stretnutie na súde, zachmúril sa aj začervenal.

„Áno, stalo,“ povedal, lebo nechcel klamať, „je to aj čudná, neobyčajná, aj dôležitá udalosť.“

„A čo? Nemôžete mi to povedať?“

„Teraz nemôžem. Odpusťte, nemôžem povedať. Stalo sa čosi, čo som si ešte nestihol dobre premyslieť,“ povedal a ešte väčšmi sa začervenal.

„Teda mi to nepoviete?“ Trhlo jej svalom na tvári a pohla stoličkou, ktorej sa držala.

„Nie, nemôžem,“ odpovedal a cítil, že takouto odpoveďou odpovedá sebe a uznáva, že sa mu naozaj stalo čosi veľmi dôležité.

„No, teda poďme.“

Pohodila hlavou, ako by odháňala nepotrebné myšlienky a pobrala sa ďalej krokom rýchlejšim ako obyčajne.

A Nechl'udovovi sa zdalo, že neprirodzene stisla ústa, aby zadržala slzy. Trápilo a bolelo ho, že ju zarmútil, ale vedel, že najmenšia slabosť by ho zničila, totiž sputnala. A tohto sa teraz obával nadovšetko, preto len mlčky šiel za ňou do kňazninej izby.

XXVII.

Kňazná Sofia Vasilievna práve dojedla obed, veľmi dobre pripravený a veľmi výživný, ktorý vždy jedávala sama, aby ju nikto nevidel pri takom nepoetickom akte. Pri jej pohovke stál stolík s kávou a kňazná fajčila cigaretu. Kňazná Sofia Vasilievna bola chudá vysoká bruneta, ktorá sa ešte vždy cítila mladá, mala dlhé zuby a veľké čierne oči.

Mrzko rozprávali o jej pomere s doktorom. Nechl'u-

dov na to predtým nedal, no teraz nielen že si to pripomenul, ale keď videl pri jej kresle doktora s namastenou, lesknúcou sa, rozdvojenou bradou, bolo mu hrozne protivne.

Pri Sofii Vasilievne v nízkom, mäkkom kresle sedel za stolíkom Kolosov a miešal kávu. Na stolíku stál kašička likéru.

Missi vošla s Nechľudovom k matke, ale neostala v izbe.

„Keď sa mama unaví a vyhodí vás, príd'te ku mne,“ povedala Kolosovovi a Nechľudovovi takým tónom, ako by sa medzi nimi nebolo nič stalo a s veselým úsmevom ticho vyšla z izby po hrubom pokrovci.

„Teda vitajte, priateľ môj, sadnite si a rozprávajte,“ povedala kňazná Sofia Vasilievna so svojím umelým, strojeným úsmevom, ktorý sa celkom podobal prirodzenému úsmevu a odhaľoval utešené dlhé zuby, urobené nezvyčajne umelecky, celkom také ako pravé. „Vravia mi, že ste prišli zo súdu vo veľmi zlej nálade. Myslím, že to veľmi ťaží ľudí, čo majú srdce,“ povedala po francúzsky.

„Áno, to je pravda,“ povedal Nechľudov: „človek často cíti vlastnú ne... cíti, že nemá práva súdiť...“

„Comme c'est vrai,“⁷ vykrikla kňazná, ako by prekvapená pravdivosťou jeho poznámky, čím ako vždy strojene lichotila svojmu spoločníkovi.

„No a čo robí váš obraz, veľmi ma zaujíma,“ dodala, „keby nie moja choroba, už dávno by som bola u vás.“

„Celkom som to nechal,“ sucho odpovedal Nechľudov, ktorému bolo teraz jej pretvarovanie práve také zrejmé, ako skrývaná staroba. Nijako sa nemohol prinútiť, aby bol prívetivý.

„To je škoda! Viete, mne sám Repin povedal, že rozhodne má talent,“ povedala kňazná Kolosovovi.

⁷ Aké pravdivé (franc.)

— Že sa nehanbí tak cigániť, — pomyslel si Nechludov a zachmúril sa.

Keď sa Sofia Vasilievna presvedčila, že Nechludov má zlú náladu a že sa nedá zatiahnuť do príjemného a múdreho rozhovoru, obrátila sa na Kolosovova, akú mienku má o novej dráme, a to takým tónom, ako by Kolosovova mienka mala vyriešiť všetky pochybnosti a ako by každé slovo jeho mienky malo byť sväté. Kolosov odsudzoval drámu a pri tejto príležitosti vyslovil svoju mienku o umení. Kňazná Sofia Vasilievna, ohromená správnosťou jeho úsudkov, pokúšala sa hájiť autora drámy, ale hneď aj sa poddala alebo našla strednú cestu. Nechludov sa díval a načúval, ale videl a počul celkom inšie, ako čo sa dialo pred ním.

Keď Nechludov počúval raz Sofiu Vasilievnu, raz Kolosova, videl: po prvé, že ani Sofia Vasilievna, ani Kolosov nemajú nič spoločného ani s drámou, ani jeden s druhým, a že ak rozprávajú, je to iba preto, aby uspokojili fyziologickú potrebu pohýbať svalmi jazyka a hrdla po jedle: po druhé, že Kolosov, ktorý si vypil vodky, vína a likéru, bol podnapitý, nie tak opitý, ako bývajú sedliaci, čo pijú iba príležitostne, ale ako bývajú opití ľudia, ktorým je alkohol už zvykom. Netackal sa, netáral hlúposti, ale bol v nenormálnom, rozjarenom a samolúbom stave: po tretie, Nechludov videl, že kňazná Sofia Vasilievna medzi rečou nepokojne pozerala na oblok, ktorým sa začal k nej blížiť kosý lúč slnca, čo mohol prijasne osvetliť jej starobu.

„Aké je to pravdivé,“ povedala o akejsi Kolosovovej poznámke a pritisla v stene pri pohovke gombičku cengáča.

Vtedy doktor vstal a ako domáci bez slova vyšiel z izby.

Sofia Vasilievna ho vypravadila očami a pokračovala v rozhovore.

„Filip, prosím vás, spustte tú záclonu,“ povedala a ukázala očami na obločnú záclonu, keď na jej cenganie vošiel lokaj-krásavec.

„Nie, vravte si, čo chcete, je v ňom mysticizmus a bez mysticizmu niet poézie,“ vravela kňažná a jedným čiernym okom zlostne pozorovala pohyby lokaja, ktorý spúšťal záclonu.

„Mysticizmus bez poézie je povera a poézia bez mysticizmu je próza,“ povedala so smutným úsmevom a nespúšťala oči s lokaja, ktorý naprával záclonu.

„Filip, nie tú záclonu, ale tú na veľkom obloku,“ trpiteľsky povedala Sofia Vasilievna, lebo sa zrejme ľutovala za námahu, ktorú musela vynaložiť, aby vyslovila tieto slová, a aby sa upokojila, hneď si rukou plnou prsteňov zdvihla k ústam voňavú, dymiacu cigaretu.

Svalnatý krásavec Filip so širokým hrudníkom sa ľahko poklonil, ako by sa ospravedlňoval, a mätko stúpajúc po pokrovci mocnými nohami s vystúplymi lýtkami, poslušne a mlčky prešiel k druhému obloku, starostlivo pokukoval na kňažnú a tak naprával záclonu, aby sa ani jeden slnečný lúč neopovážil padnúť na ňu. Ale ani teraz to neurobil dobre a utrápená Sofia Vasilievna zas musela prerušiť reč o mysticizme a napomenúť nechápavého Filipa, ktorý ju tak neľútostne trápil. Vo Filipových očiach vzblkol na mih plamienok.

— Ale parom sa v tebe vyzná, čo vlastne chceš — iste si vraví Filip v duchu, — pomyslel si Nechľudov, keď pozoroval celú túto hru. No krásavec-silák Filip hneď potlačil prejav netrpezlivosti a pokojne robil, čo mu rozkazovala vyčerpaná, nevládna a celá falošná kňažná Sofia Vasilievna.

„Je síce mnoho pravdy v Darwinovom učení,“ vravel Kolosov, rozvalený v nízkom kresle, a ospanlivými očami hľadel na kňažnú Sofiu Vasilievnu, „ale prekračuje hranice. Áno.“

„A vy veríte v dedičnosť?“ opýtala sa Nechľudova kňažná Sofia Vasilievna, ktorej bolo trápne jeho mlčanie.

„V dedičnosť?“ odpovedal Nechľudov otázkou. „Nie, neverím,“ povedal, práve vtedy celkom zahŕúžený do čudných obrazov, čo sa mu — ktovie prečo — vynáraly v predstavách. Popri silákovi-krásavcovi Filipovi, ktorého si predstavoval ako živý model, videl aj Kolosova nahého, s bruchom ani dyňa, s plešivou hlavou a rukami bez svalov ako biče. Priam tak nejasne sa mu vynáraly aj plecía Sofie Vasilievny, zakryté teraz hodvábom a zamatom, aké asi byly v skutočnosti, no táto predstava bola prистраšná a Nechľudov sa usiloval ju odohnať.

Sofia Vasilievna si ho premerala očami.

„No, ale Missi vás čaká,“ povedala. „Chod'te k nej, chce vám zahrať Schumannovu skladbu... Veľmi zaujímavú.“

— Nič mi nechce zahrať. Všetko to len, bohvie prečo, cigáni, — pomyslel si Nechľudov, ale vstal a stisol priezračnú, kostnatú ruku Sofie Ivanovny, plnú prsteňov.

V salóne ho stretla Katerina Alexejevna a hneď sa rozvravela:

„Predsa len vidím, že povinnosti porotcu pôsobia na vás drvivo,“ povedala, ako vždy po francúzsky.

„Áno, odpusťte mi, mám zlú vôľu a nemám práva nudiť iných,“ povedal Nechľudov.

„Prečo máte zlú vôľu?“

„Dovoľte, aby som o tom nehovoril,“ povedal Nechľudov a hľadal si klobúk.

„A pamätáte sa, ako ste vraveli, že treba vždy hovoriť pravdu, a ako ste vtedy nám všetkým povraveli také ukrutné pravdy? Prečo teraz nechcete povedať? Pamätáš sa Missi?“ oslovila Katerina Alexejevna Missi, ktorá práve k nim prišla.

„Pretože to bola hra,“ odpovedal Nechľudov vážne. „V hre sa to dá. Ale v skutočnosti sme takí zlí, totiž aspoň ja som taký zlý, že nemôžem hovoriť pravdu.“

„Nevyhovárajte sa a radšej povedzte, ako to, že sme

takí zlí," povedala Katerina Alexejevna ihrajúc sa so slovami a ako by nebadala, že Nechľudov je celkom vážny.

„Niet nič horšieho, ako sa priznať k zlej vôli," povedala Missi. „Ja sa k tomu nikdy nepriznám a preto som vždy dobrej vôle. Viete čo, poďte ku mne. Pousilujeme sa rozptýliť vašu mauvaise humeur.“⁸

Nechľudov sa cítil tak, ako sa cíti kôň, keď ho hladkajú, aby mu navliekli uzdu a zapriahli ho. A jemu bolo teraz väčšmi ako inokedy nepríjemné ťahať. Ospravedlnil sa, že musí ísť domov a začal sa odobe-
rať. Missi mu podržala ruku dlhšie ako obyčajne.

„Nezabúdajte, že čo je dôležité pre vás, je dôležité aj pre vašich priateľov," povedala. „Prídete zajtra?"

„Sotva," povedal Nechľudov, no hneď sa zahanbil, ani nevedel, či za seba a či za ňu, začervenal sa a rýchle odišiel.

„Čože je to? Comme cela m'intrigue,"⁹ povedala Katerina Alexejevna, keď Nechľudov odišiel. „Určite sa to dozviem! Voľajaká affaire d'amour-propre: il est très susceptible, notre cher Miša."¹⁰

— Plutôt une affaire d'amour sale,¹¹ — chcela Missi povedať, ale nepovedala a len hľadela pred seba, celkom inakšou, vyhasnutou tvárou, nie takou, akou sa dívala na Nechľudova, ale nevyslovila ani pred Katerinou Alexejevnou túto nepeknú slovnú hru, povedala iba toľko:

„Všetci mávame aj zlé, aj dobré dni."

— Vari aj tento sklame, — pomyslela si. — Po všetkom čo bolo, bolo by to od neho veľmi škaredé.

Keby Missi bola mala vysvetliť, čo myslí slovami: „Po všetkom, čo bolo", nebola by mohla povedať nič

⁸ zlú náladu (franc.)

⁹ Ako ma to zaujíma (franc.)

¹⁰ Urážka samolúbosti: náš drahý Miša je veľmi urážlivý (franc.)

¹¹ Skôr akási aféra špinavej lásky (franc.)

určitého, no zároveň bezpečne vedela, že Nechl'udov nielen že vzbudil v nej nádej, ale že jej už skoro dal sľub. Ešte to neboly určité slová, len pohľady, úsmevy, náražky, chvíľkové mlčanie. No jednako ho už pokladala za svojho a bolo jej veľmi ťažko ho stratiť.

XXVIII.

— Hanba a podlosť, podlosť a hanba, — rozmýšľal Nechl'udov, keď sa pešo vracal domov známymi ulicami. Ťažký pocit, vyvolaný rozhovorom s Missi, ho nepúšťal. Cítil, že formálne, ak sa možno takto vyjadriť, bol pred ňou čistý, nepovedal jej nič takého, čo by ho zaväzovalo, ani ju nepopýtal o ruku, no v podstate cítil, že sa s ňou sviazal, dal jej sľub, ale zároveň teraz pocítil celou svojou bytosťou, že si ju nemôže vziať za ženu. — Je to hanba a podlosť, podlosť a hanba, — opakoval si nielen o svojich vzťahoch k Missi, ale o všetkom. — Všetko je hanebné a podlé, — opakoval si, keď vychádzal na schodíky svojho domu.

„Večerať nebudem,“ povedal Kornejovi, ktorý prišiel za ním do jedálne, kde bol prichystaný príbor a čaj. „Môžete odísť.“

„Prosím,“ povedal Kornej, no neodišiel, ale začal sberať so stola. Nechl'udov sa díval na Korneja a pocítil na neho akúsi zlosť. Chcel, aby mu všetci dali pokoj, ale zdalo sa mu, že ho ako náročky všetci trápia. Keď odišiel Kornej s príborom, Nechl'udov už chcel ísť k samovaru zapariť si čaj, ale začul kroky Agrafeny Petrovny, a aby sa s ňou nestretol, chytro odišiel do salónu a zavrel za sebou dvere. Práve v tejto izbe — v salóne — mu pred tromi mesiacmi umrela matka. Keď teraz vošiel do tejto izby, osvetlenej dvoma lampami s reflektormi — jedným pri portréte otca a druhým pri portréte matky, rozpomenul sa, čo cítil naposledy k matke a aj tento cit sa mu zdal ne-

prirodzeným a odporným. Aj toto bolo hanebné a podlé. Sišlo mu na um, že v poslednom čase jej choroby si priam želal jej smrť. Navrával si, že si to želal preto, aby sa čím skôr vyslobodila z utrpenia, ale v skutočnosti si to želal preto, aby sa striasol pohľadu na jej utrpenie.

Chcel vyvolať v sebe pekné rozpomienky na ňu a preto hľadel na jej portrét, ktorý namaľoval chýrny portrétista za päťtisíc rubľov. Bola namaľovaná v čiernych zamatových šatách s obnaženými prsami. Maliar zrejme neobyčajne starostlivo namaľoval poprsie, priehlbinku medzi dvoma prsníkmi, a plecيا a hrdlo, oslepujúce krásou. Toto už bolo celkom ohavné a hnusné. Bolo čosi odporného a rúhavého v tomto zobrazení matky ako poloobnaženej krásavice, a bolo to tým odpornejšie, že práve v tejto izbe ležala pred troma mesiacmi tá istá žena, soschnutá ako múmia a jednako naplňajúca mučivo ťažkým pachom, ktorý sa nijako nedal utlmiť, nielen celú izbu, ale aj celý dom. Zdalo sa mu, že ešte aj teraz cíti ten zápach. A rozpomenul sa, ako ho deň pred smrťou chytila kostnatou, černejúcou rukou za mocnú bielu ruku, pozrela mu do očí a povedala: — Neodsudzuj ma, Míťa, ak som dačo neurobila ako som mala, — a oči, vyblednuté od utrpenia sa jej zalialy slzami. — Aké odporné! — povedal si znovu, keď pozrel na poloobnaženú ženu s utešenými mramorovými pleciami a rukami a s víťazným úsmevom. Obnažené prsia na portréte mu pripomenuly inú mladú ženu, ktorú videl nedávno práve tak obnaženú. Bola to Missi, ktorá si ho pozvala večer pod zámienkou ukázať sa mu v plesových šatách, v ktorých šla na ples. S odporom sa rozpomenul na jej utešené plecيا a ruky. Aj ten surový, zverský otec so svojou minulosťou a ukrutnosťou, aj matka s pochybnou reputáciou bel esprit,¹² všetko mu bolo odporné a zároveň hanebné. Hanebné a podlé, podlé a hanebné.

¹² dôvtipu (franc.)

— Nie, nie, — rozmýšľal, — musím sa oslobodiť, oslobodiť od všetkých týchto falošných vzťahov aj ku Korčaginovcom, aj k Márii Vasilievne, aj k dedičstvu, aj ku všetkému ostatnému... Áno, slobodne si vydýchnuť. Odcestovať do cudziny, do Ríma, zaoberať sa svojím obrazom... Sišly mu na um pochybnosti o vlastnom talente. — No, aj tak všetko jedno, len si slobodne vydýchnuť. Najprv do Carihradu, potom do Ríma, len čím skôr sa striasť členstva v porote. A zariadiť tú vec s advokátom.

A zrazu sa mu v predstavách neobyčajne živo vynorila uväznená, s čiernymi, škuľavými očami. A to, ako sa rozplakala pri poslednom slove obžalovaných! Chytro odháňajúc obraz, pritlačil v popolníku dofajčenú cigaretu, zapálil si druhú a začal mlčky chodiť hore-dolu po izbe. A v predstavách sa mu rad-radom vynáraly všetky chvíle, prežité s Kaťušou. Rozpomenul sa na posledné stretnutie s ňou, na zvieraciu náruživosť, čo ho vtedy ovládla, a na sklamanie, ktoré pocítil, keď ukojil vášeň. Rozpomenul sa na biele šaty s belasou stužkou, na raňajšie bohoslužby. — Ved' som ju tej noci ľúbil, naozaj ľúbil, dobrou, čistou láskou, ľúbil som ju už aj predtým a ešte ako som ju ľúbil, keď som prvý raz bol u tetušiek a písal svoju prácu! — A rozpomenul sa na seba, na takého, akým bol vtedy. Oviaľo ho tou sviežosťou, mladosťou, plnosťou života a cítil mučivý smútok.

Rozdiel medzi ním, akým bol vtedy a akým bol teraz, bol ohromný: bol práve taký, ak nie väčší, ako rozdiel medzi Kaťušou v kostole a prostitútkou, ktorá sa opila s kupcom, a ktorú súdili dnes ráno. Vtedy bol veselý, slobodný človek, ktorému sa otváraly nekonečné možnosti — teraz sa cítil so všetkých strán lapený do osídel hlúpeho, prázdneho, bezúčelného, ničomného života, z ktorých vôbec nevidel východiska, ba vlastne ani nechcel vidieť. Rozpomenul sa, aký bol kedysi hrdý na svoju otvorenosť, ako si kedysi určil pravidlom ho-

voríť vždy pravdu a naozaj bol úprimný, a ako bol teraz celý v klamstve — v najstrašnejšom klamstve, v klamstve, ktoré všetci ľudia okolo neho pokladali za pravdu. Z tohto klamstva nebolo nijakého východu — aspoň on ho nevidel. Zaboril sa do neho, navykol naň a voľkal si v ňom.

Ako rozviazať pomer s Máriou Vasilievnou a s jej mužom tak, aby sa nehanbil pozrieť do očí jemu a jeho deťom? Ako bez cigánenia rozuzliť pomer s Missi? Ako vybrádnúť z protikladov medzi uznávaním nezákonnosti pozemkového vlastníctva a používaním dedičstva po matke? Ako zahladať svoj hriech voči Kaťuši? Ved' to nemožno tak nechať. — Nemôžem opustiť ženu, ktorú som ľúbil a uspokojiť sa tým, že zaplatím advokátovi a oslobodím ju od nútených prác, ktoré si aj tak nezaslúži, teda, že zahladím vinu peniazmi, ako som vtedy myslel, že som urobil, čo bolo treba, keď som jej dal peniaze.

Živo si pripomenul chvíľu, keď ju dohonil na chodbe, podstrčil jej peniaze a ušiel od nej. — Ach, tie peniaze! — rozpomínal sa na tú chvíľu s práve takou hrôzou a odporom, aké cítil vtedy. „Ach, ach! Aká podlosť!“ povedal nahlas, práve tak, ako vtedy. „To mohol urobiť iba podliak a ničomník! A ja, ja som ten podliak a ničomník,“ rozvravel sa nahlas. „Nuž a či som ja naozaj (prestal chodiť), či som ja už naozaj taký, či som ja naozaj ničomník? A čo inšie“ odpovedal si. „Ved' či bolo iba toto?“ obviňoval sa ďalej. „Či nie je hnusný a podlý tvoj pomer k Márii Vasilievne a jej mužovi? A tvoj pomer k majetku? Pod zámienkou, že peniaze sú od matky, užívaš bohatstvo, ktoré pokladáš za nezákonné! A celý tvoj prázdny, hnusný život. A vrchol všetkého — tvoje správanie sa ku Kaťuši. Ničomník, podliak! Tamtí (ľudia) nech súdia o mne, ako chcú, ich môžem oklamať, ale seba neoklamem.“

A zrazu pochopil, že odpor, ktorý v poslednom čase,

a najmä dnes, cítil k ľuďom, aj ku kniežatu, aj k Sofii Vasilievne, aj k Missi, aj ku Kornejovi, bol iba odporom k samému sebe. A napodiv: V tomto priznaní vlastnej podlosti bolo čosi bolestného a zároveň radostného a uspokojujúceho.

Nechľudov už neraz v živote prežil to, čo nazýval „očistou duše“. Očistou duše nazýval duševný stav, pri ktorom si niekedy po dlhej časovej prestávke zrazu uvedomil spomalenie, ba vše až zastavenie vnútorného života a priberal sa vyčistiť všetku špinu, čo sa mu nakopila v duši a zapríčinila túto stagnáciu.

Po takom prebudení si Nechľudov vždy zostavoval zásady a umienil si, že ich bude vždy dodržiavať: písal si denník a začínal nový život, o ktorom dúfal, že sa už nikdy nepremení — *turning a new leaf*,¹³ — vravieval si. Ale pokúšenia sveta ho vždy opantávaly a ani nevedel ako, zas klesal a často ešte nižšie, ako bol predtým.

Takto sa očisťoval a povznášal niekoľko ráz; tak bolo s ním prvý raz, keď prišiel na leto k tetuškám. To bolo najživšie, najnadšenejšie prebudenie. A jeho následky trvaly dosť dlho. Potom sa práve tak prebudil, keď odišiel zo štátnej služby a ochotný obetovať život, nastúpil za vojny vojenskú službu. Ale tu zas veľmi chytro klesol. Potom sa zas prebudil, keď šiel do výslužby a odcestoval do cudziny, kde sa začal zaoberať maliarstvom.

Odvtedy až do dnešného dňa prešlo dlhé obdobie bez očisty a preto ešte nikdy nebol natoľko poškrvený, nikdy nebol v takom rozpore medzi tým, čo si žiadalo jeho svedomie a životom, ktorým žil, preto sa zhrozil, keď si uvedomil tento rozdiel.

Rozdiel bol taký veľký a špiny bolo toľko, že si v prvej chvíli zúfal nad možnosťou očisty. — Veď si sa už pokúšal zdokonaľiť sa a byť lepším, a nič z toho

¹³ obrátiť stránku — začať nový život (angl.)

nebolo, — vravel mu v duchu hlas pokušiteľa, — teda načo sa pokúšať ešte raz? Nie si sám, všetci sú takí — taký je život, — vravel mu ten hlas. Ale slobodná, duchovná bytosť, ktorá jediná je opravdivá, jediná je mohutná a večná, prebudila sa už v Nechľudovovi. A nemohol jej neveriť. Čo aký ohromný bol rozdiel medzi tým, akým bol a akým chcel byť — prebudenej duchovnej bytosti sa zdalo, že je všetko možné.

„Rozborím klamstvo, čo ma putná, nech ma to stojí čokoľvek, priznám sa ku všetkému, všetkým poviem pravdu a budem konať podľa pravdy,“ povedal si odhodlane a nahlas. „Poviem pravdu Missi, že som zhýralec a že si ju nemôžem vziať za ženu, že som ju iba darmo plašil; poviem Márii Vasilievne (žene prednáka šľachty) — vlastne jej nemám čo povedať, poviem jej mužovi, že som ničomník, ktorý ho klamal; aj s dedičstvom porobím poriadky podľa pravdy. Poviem aj jej, Kaťuši, že som lotor, že som sa previnil proti nej a že urobím všetko, čo môžem, aby som jej obľahčil osud. Áno, pôjdem k nej a poprosím ju, aby mi odpustila. Áno, budem prosiť o odpustenie, ako prosia deti.“ Zastal. „Vezmem si ju za ženu, ak bude treba.“

Zastal, složil si ruky na prsiach, ako robieval, keď bol maličký, zdvihol oči dohora a povedal, oslovujúc kohosi:

„Bože, pomôž mi, pouč ma, príď a vstúp do mňa, zbav ma od všetkého zlého!“

Modlil sa, prosil boha, aby mu pomohol, aby vstúpil do neho a očistil ho a medzitým sa už uskutočnilo, čo prosil. Boh, ktorý v ňom žil, prebudil sa mu vo vedomí. Pocítil ho v sebe a preto pocítil nielen slobodu, bodrosť a radosť zo života, ale pocítil aj všetku moc dobra. Cítil sa teraz schopným vykonať všetko, všetko najlepšie, čo len môže človek vykonať.

Keď si to vravel, v očiach mal slzy, aj dobré, aj zlé; dobré slzy preto, lebo to byly slzy radosti, že sa v ňom prebudila duchovná bytosť, čo v ňom všetky

tie roky spala, a zlé preto, lebo to byly slzy dojatia nad sebou, nad vlastnou ctnosťou.

Bolo mu horúce. Pristúpil k obloku so svesenými okenicami a otvoril ho. Oblok bol do sadu. Bola mesačná, tichá, svieža noc, po ulici zarachotily kolesá a potom všetko zatíchlo. Priam pod oblokom bolo vidno tónu konárov opríchnutého, vysokého topoľa, ktorá všetkými svojimi rázsochami zreteľne ležala na piesku očisteného miesta. Naľavo bola strecha kôlne, ktorá sa zdala bielou v jasnom mesačnom svetle. V popredí sa prepletaly konáre stromov, zpoza ktorých bolo vidieť čiernu tónu plota. Nechľudov sa díval na sad osvetlený mesiacom, na strechu, na tónu topoľa a vdychoval osvežujúce čerstvé povetrie.

„Aké je to správne! Aké správne, božemôj, aké správne!“ vravel o tom, o čom rozmýšľal.

XXIX.

Maslovová sa vrátila nazad do svojej cely iba o šiestej večer, ustatá, s ubolenými nohami, veď si odvykla chodiť, a teraz prešla vyše pätnásť kilometrov po dlažbe a bola aj zronená nečakane prísnyim rozsudkom a ešte k tomu hladná.

Už cez ktorúsi prestávku, keď stráže pri nej jedly chlieb s vajcami na tvrdo, ústa sa jej naplnily slinami a pocítila hlad, ale zdalo sa jej, že by sa ponížila, keby si od nich pýtala. No keď potom prešly ešte tri hodiny, už sa jej nechcelo jesť a cítila iba slabosť. V takom stave vypočula neočakávaný rozsudok. V prvej chvíli si myslela, že zle začula, nemohla hned' uveriť počutému, nemohla sa smieriť s pojmom trestankyne. No keď videla pokojné, úradné tváre sudcov a porotcov, ktorí prijali túto zprávu ako čosi celkom prirodzené, zhrozila sa a hlasno vykrikla, že je nevinná.

Ale keď videla, že aj jej výkrik prijali ako čosi prirodzené, očakávané, čo už nemôže nič zmeniť, rozplakala sa, lebo cítila, že sa musí pokoriť ukrutnej a zarážajúcej nespravodlivosti, ktorú na nej spáchali. Najväčšmi ju prekvapovalo, že ju tak ukrutne odsúdili mužskí — mladí, nie starí mužskí, práve tí, čo vždy tak láskavo na ňu hľadeli. Jedného — zástupcu prokurátora — vidala v celkom inakšej nálade. Keď sedela v miestnosti pre obžalovaných a čakala na súd, v prestávkach pojednávania videla, že títo mužskí, tváriac sa, že majú nejakú robotu, prechádzali popri dverách alebo vchádzali do miestnosti iba preto, aby si ju obzreli. A zrazu, pre čosi, odsúdili ju práve títo mužskí na nútené práce aj pri tom všetkom, že bola nevinná v tom, z čoho ju obviňovali. Zprvu plakala, ale potom zatíchla a celkom otupená sedela v miestnosti pre väzňov a čakala, kým ju odvedú. Mala iba jednu žiadosť: zafajčiť si. V takomto rozpoložení ju našli Bočkovová a Kartinkin, ktorých po vynesení rozsudku tiež voviedli do tejto miestnosti. Bočkovová hneď začala Maslovovej nadávať a volať ju trestankyňou.

„Tak čo, vyhrala si? Už ti je dobre? Predsa si sa nevykrútila, cundra voľáka! Dostala si, čo si si zaslúžila. Veru na nútených prácach sa prestaneš fintiť.“

Maslovová sedela s rukami, vopchatými do rukávov väzenského plášťa, s nízko sklonenou hlavou, nehybne hľadela dva kroky pred seba na postúpanú dlážku a povedala iba toľko:

„Nič vám nerobím, aj vy mi dajte pokoj. Veď vám nič nerobím,“ opakovala niekoľko ráz a potom celkom zatíchla. Trošku ožila iba vtedy, keď Bočkovovú a Kartinkina odviedli a keď jej strážnik doniesol tri ruble.

„Ty si Maslovová?“ opýtal sa. „Tu máš, pani ti poslala,“ povedal a podal jej peniaze.

„Aká pani?“

„Ber a dost', ešte sa budem s takýmito sťahovať.“

Peniaze jej poslala Kitajevová, majiteľka verejného domu. Keď odchádzala zo súdu, opýtala sa súdneho vykonávateľa, či môže Maslovovej poslať nejaké peniaze. Súdny vykonávateľ povedal, že môže. Keď teda dostala dovolenie, stiahla si s bielej, okrúhlej ruky semišovú rukavičku s troma gombičkami, vytiahla zo zadných záhybov hodvábnej sukne modernú peňaženku, vybrala z dost' veľkého množstva ústrižkov, práve odstrihnutých z účastín, ktoré zarobila vo svojom dome, jeden na dva ruble a päťdesiat kopejok, pripojila k nemu dve dvadsaťkopejky a jednu desaťkopejku a odovzdala ich súdnemu vykonávateľovi. Súdny vykonávateľ zavolať strážnika a pred ňou mu odovzdal peniaze.

„Prosím vás, odovzdajte v poriadku,“ povedala Karolina Albertovna strážnikovi.

Strážnika urazila taká nedôvera a preto odbavil Maslovovú tak zlostne.

Maslovová sa potešila peniazom, lebo jej poskytovaly to, za čím teraz jedine túžila.

— Len si zadovážiť cigarety a zafajčiť si, — rozmýšľala a všetky myšlienky sa jej sústredily na túžbu zafajčiť si. Tak sa jej chcelo fajčiť, že dychtivo vľahovala povetrie, keď v ňom pocítila vôňu tabakového dymu, čo sa tisol na chodbu dverami pracovne. Ale musela ešte dlho čakať, lebo tajomník, ktorý ju mal prepustiť, zabudol na obžalovaných a nadpriadol rozhovor, ba až škriepku o zakázanom článku s ktorýmsi advokátom. Aj po skončení súdu prišlo niekoľko mladých aj starých ľudí pozrieť si ju a voľačo si šepkali. Ale teraz ich ani nezbadala.

Napokon o piatej ju prepustili a sprievodní vojaci — Nižegorodčan a Čuvaš — ju odviedli zo súdu zadným východom. Ešte na chodbe súdu im dala dvadsať kopejok a poprosila ich, aby jej kúpili dva koláče a cigarety. Čuvaš sa zasmial, vzal peniaze a povedal:

„Dobre, kúpime,“ a naozaj statočne kúpil aj cigarety, aj koláče a vrátil, čo mu vydali.

Cestou sa nedalo fajčiť, a tak došla Maslovová k väznici ešte vždy s neuspokojenou túžbou zafajčiť si. Práve keď ju doviedli k vrátam, doviedli z vlaku, zo železnice, asi sto väzňov. Pri vchode sa Maslovová s nimi stretla.

Väzni — bradatí, oholení, starí, mladí, Rusi, inorodci — niektorí s hlavami oholenými do polovice, rinčali okovami na nohách a naplňali predsieň prachom, hromotom krokov, vravou a ostrým zápachom potu. Keď prechádzali väzni popri Maslovovej, všetci ju chlipne, okukovali a niektorí s tvármi zmenenými od smyselnej túžby pristupovali až k nej a dobiedzali do nej.

„Hej, pekná dievka,“ povedal jeden.

„Moja úcta, tetuška,“ povedal iný a žmurkol na ňu.

Akýsi čierny s vyholeným belasým tylom a fúzmi na vyholenej tvári, potkynajúc sa v okovách a rinčiac nimi, priskočil k Maslovovej a objal ju.

„Vari si si nepoznala priateľka? Ešte bude robiť drahoty!“ vykrikoval, vyceril zuby a zabľýskal očami, keď ho odsotila.

„Čože vystrájaš, ty naničhodník!“ zakričal zástupca správcu väznice, ktorý k nim došiel od chrbta.

Väzeň sa celý schúlil a chytro odskočil. A zástupca správcu sa oboril na Maslovovú.

„Čo tu robíš?“

Maslovová chcela povedať, že ju doviedli zo súdu, ale bola taká ustatá, že sa jej nechcelo hovoriť.

„Zo súdu, vaše blahorodie,“ povedal hlavný sprievodca, predral sa pomedzi prechodiacich a priložil ruku k čiapke.

„Teda odovzdaj predstavenému. Kto to kedy slýchal!“

„Podľa rozkazu, vaše blahorodie.“

„Sokolov! Prevziať,“ zakričal zástupca.

Hlavný dozorca prišiel, zlostne dlbol Maslovovú do

pleca, kývol jej hlavou a viedol ju na ženskú chodbu. V ženskej chodbe ju celú omakali, prehliadli a keď nič nenašli (škatuľku cigariet vopchala do koláča), vpustili ju do cely, z ktorej vyšla ráno.

XXX.

Cela, v ktorej bola zatvorená Maslovová, bola podlhovastá miestnosť, dlhá šesť a pol metra a široká päť metrov, s dvoma oblokmí, vypuklou, ošarpanou pecou a pričami z rozoschnutých dosiek, ktoré zaberaly dve tretiny priestoru. Na prostriedku, naproti dverám bola tmavá ikona s prilepenou voskovou sviečkou a pod ňou kytka zaprášených slamenákov. Za dverami vľavo bol očernetý kus dlážky, na ktorom stála smradľavá drevená kaďa. Kontrola práve prešla a ženy už boli zamknuté na noc.

Všetkých obyvateľiek cely bolo pätnásť: dvanásť žien a troje detí.

Bolo ešte celkom vidno a iba dve ženy ležaly na pričiach: jedna, celá aj s hlavou zakrytá plášťom — nasprostastá, ktorú zavreli, lebo nemala preukazov — skoro ustavične spala, a druhá, suchotinárka, ktorá si odpykávala trest za krádež. Táto nespala, len ležala, hlavu mala položenú na plášti, oči široko otvorené a s námahou, aby nekašľala, zdržiavala v hrdle hlien, čo sa jej doň tisol a štekľil ju. Ostatné ženy, všetky prostovlasé a iba v košeliach zo surového plátna — poniektoré sedely na pričiach a šily, poniektoré stály pri obloku a dívaly sa na väzňov, čo chodili po dvore. Z troch žien, ktoré šily, jedna bola starká, čo vypravádzala Maslovovú — Korablevová — pochmúrneho výzoru, zamračená, vráskavá, s visiacim mieškom kože pod bradou, vysoká, mocná žena, s krátkym vrkôčikom plavých vlasov, prešedivých na sluchách a s chlpatou bradovicou na líci. Túto starenu odsúdili

na nútené roboty, lebo sekerou zabila muža. A zabila ho preto, lebo nedal pokoja dcére. Korablevová bola starostkou cely a kupčila s pálenkou. Šila v okuliaroch, držiac vo veľkých, vyrobených rukách ihlu po sedliacky, troma prstami a hrotom k sebe. Pri nej sedela a tiež z rezného plátna šila vrecia nevysoká počerná žena s nosom dohora a drobnými, čiernymi očami, dobrácka a shovorčivá. Bola strážničkou v železničnej búde a odsúdili ju na tri mesiace väzenia, lebo nevyšla so zástavkou k vlaku, s ktorým sa preto stalo nešťastie. Tretia žena, čo šila, bola Fedosia — Fenička, ako ju volaly družky — biela, rumenná, s jasnými detskými belasými očami a dvoma dlhými plavými vrkočmi, okrútenými okolo neveľkej hlavy, ešte celkom mladá, veľmi milučká žena. Zatvorili ju pre pokus otráviť muža. Chcela ho otráviť hneď po svadbe, lebo ju vydali šestnásťročnú. Za osem mesiacov, keď si ju vzali domov na záruku a kým čakala na súd, nielen že sa pomerila s mužom, ale tak sa do neho zaľúbila, že súd ju zastihol, keď už žili s mužom ako jedna duša. Hoci sa muž a svokor, a najmä svokra, ktorá si ju veľmi obľúbila, usilovali zo všetkých síl ospravedlniť ju pred súdom, odsúdili ju do vyhnanstva na Sibír na nútené práce. Táto dobrá, veselá, usmievavá Fedosia bola Maslovovej susedkou na priči, a nielen že si Maslovovú obľúbila, ale pokladala si za povinnosť aj starať sa o ňu, aj slúžiť jej. Ešte dve ženy sedely na pričiach bez roboty. Jedna štyridsiatnica, s bledou, chudou tvárou, iste kedysi veľmi krásna, ale teraz chudá a bledá, — držala na rukách dieťaťko a pridávala ho z bieleho, dlhého prsníka. Jej zločin spočíval v tom, že keď z dediny odvážali regrúta, ktorý bol podľa sedliackeho názoru nezákonite odobratý, ľud zastavil policajného komisára a regrúta mu odobral. A táto žena, tetka nezákonite odobratého šuhaja, prvá chytila za opraty koňa, na ktorom odvážali regrúta. Potom ešte bez roboty sedela na priči nevysoká, dob-

rácka starká, celá vráskavá, so šedivými vlasmi a hrbatým chrbtom. Táto starká sedela na priči pri peci a robila sa, že chytá štvorročného, nakrátko ostrihaného, bruchatého chlapčeka, ktorý behal popri nej a zachodil sa od smiechu. Chlapča, len v košeli, prebehovalo popri nej a ustavične opakovalo: „Díš, nechýtila si ma!“ Táto starká, ktorú spolu so synom odsúdili pre podpaľačstvo, znášala uväznenie nanajvýš spokojne, trápila sa iba o syna, čo súčasne s ňou sedel vo väzení, ale najväčšmi sa trápila o svojho starého, ktorý, ako sa obávala, bez nej celkom zavšievavie, lebo nevesta odišla a nemá ho kto poumývať.

Okrem týchto siedmich žien boli ešte štyri; tieto stály pri jednom z otvorených oblokov, držaly sa železnej mreže a znakmi a výkrikmi sa dorozumievaly s väzňami, ktorí prechádzali cez dvor, práve s tými, s ktorými sa stretla Maslovová pri vchode. Jedna z týchto žien, ktorá si odpykávala trest za krádež, bola robustná a ťarbavá ryšavá žena s ovisnutým telom a žltobledou pehavou tvárou, pehavými rukami a pehavým tučným hrdlom, čo jej vykúkalo zpod rozviazaného, rozhaleného goliera. Nahlas vykrikovala do obloka zachrípnutým hlasom neslušné slová. Pri nej stála počerná, neúhladná áreštantka, vysoká asi ako desaťročné dievčatko, s dlhým chrbtom a celkom krátkymi nohami. Mala červenú škvrnitú tvár, čierne naširoko rozostavené oči, tučné malé pery, čo nezakryly biele vytrčené zuby. Piskľavo a trhane sa smiala nad tým, čo sa robilo na dvore. Táto áreštantka, ktorú volali Parádnicou, lebo sa ustavične fintila, bola odsúdená za krádež a podpaľačstvo. Za nimi stála vo veľmi špinavej, sivej košeli, chudá, žilnatá žena biedneho výzoru, s ohromným bruchom, ťarchavá, ktorú odsúdili za to, že ukrývala ukradnuté veci. Táto žena mlčala, ale celý čas sa súhlasne a dojata usmievala tomu, čo sa dialo na dvore. Štvrtá žena pri obloku bola nevysoká, územčistá dedinčianka s veľmi vy-

puklými očami a dobráčkou tvárou, ktorá si odpýkala trest pre zakázané predávanie pálenky. Táto žena matka chlapčeka, čo sa hral so starkou, a sedemročného dievčatka, čo boli s ňou vo väzení, lebo ich nemala na koho nechať — tiež tak ako ostatné dívala sa oblokom, ale neprestajne plietla pančuchu a mračila sa na znak nesúhlasu a zatvárala oči nad tým, čo vraveli väzni, ktorí prechádzali po dvore. A jej dcérka, sedemročné dievčatko, s rozpustenými pobelavými vlasmi, stála len v košielke pri ryšavej, chytila sa jej chudučkou, drobnoučkou ručičkou za sukňu a s upretými očami načúvala oplzlé slová, ktorými sa dohováraly ženy s väzňami, a pošepky si ich opakovala, ako by sa ich učila nazpamäť. Dvanásta áreštantka bola diačkova dcéra, ktorá v studni utopila vlastné dieťa. Bola to vysoká, urastená dievčina, s pokudlenými vlasmi, čo sa jej uvoľnily z nedlhého, hrubého, plavého vrkoča, a s meravými, vypuklými očami. Ani troška si nevšímala, čo sa robilo okolo nej, chodila bosá, iba v špinavej, sivej košeli, hore-dolu po voľnom mieste cely a zakaždým, keď došla k stene, prudko a chytro sa obrátila.

XXXI.

Keď zrinčala zámka a Maslovovú vpustili do cely, všetky sa obrátili k nej. Ešte aj diačkova dcéra chvíľočku zastala, pozrela na vchodiacu so zdvihnutými obrvami, ale bez slova a zas začala chodiť ako obvykle veľkými, ráznymi krokmi.

Korablevová zabolila ihlu do surového plátna a skúmavo, ponad okuliare, uprela oči na Maslovovú.

„Ech, ľaľa! Vrátila sa! A ja som veru myslela, že ťa vyslobodia,“ povedala zvyčajným chriplavým basovým, skoro mužským hlasom. „Vidno, pozvrátili ťa.“

Sňala si okuliare a položila šitie vedľa seba na priču.

„A my tuto s tetuškou, moja milá, sme vraveli, že

ľa, reku, hneď oslobodia. Ved', vraveli sme aj, že vše tak býva. Ešte aj peňazí dajú, ak na takú chvíľu natrafiš," hneď začala strážnička spevavým hlasom. „A tu ho máš. Vidno, nehádaly sme dobre. Vidno, boh rozhodol inak, moja milá," vravela ďalej bez prestania láskavo a ľubozvučne.

„Vari ľa naozaj odsúdili?" opýtala sa Fedosia so súcitnou nežnosťou, pozrela na Maslovovú detskými, bledobelasými očami, a celá jej veselá, mladá tvár sa premenila, ako by sa už-už chcela rozplakať.

Maslovová neodpovedala, len mlčky šla k svojmu miestu, druhému od kraja pri Korablevovej a sadla si na dosky priče.

„Myslím, že si ani nejedla," povedala Fedosia, vstala a pristúpila k Maslovovej.

Maslovová neodpovedala, položila koláče na záhlavie a začala sa vyzliekať: sňala si zaprášený väzenský plášť aj šatku s kučeravých čiernych vlasov a sadla si.

Hrbatá starká, čo sa na druhom konci priče hrala s chlapčekom, tiež pristúpila a zastala si naproti Maslovovej.

„Ts, ts, ts!" zacmukala jazykom a ľútostivo pokrútila hlavou.

Aj chlapča prišlo za starkou, vypleštilo oči, otrčilo vrchnú peru a zahľadelo sa na koláče, ktoré doniesla Maslovová. Keď videla Maslovová ich ľútostivé tváre po tom všetkom, čo sa s ňou dnes stalo, chcelo sa jej plakať a pery sa jej rozochvely. Ale snažila sa zdržať a zdržala sa, až kým neprišla k nej starká s chlapcom. No keď začula dobrácke, ľútostivé cmukanie starkej a najmä, keď sa stretla očami s chlapčekom, ktorý obrátil vážne oči s koláčov na ňu, už sa nemohla zdržať. Celá tvár sa jej zachvela a Maslovová sa rozplakala.

„Vravela som: postaraj sa o poriadneho obhajcu," povedala Korablevová. „A čo, do vyhnanstva?" opýtala sa.

Maslovová chcela odpovedať, ale nemohla, rozplakala sa a vytiahla z koláča škatuľku s cigaretami, na ktorej bol obrázok rumennej dámy s veľmi vysokým účesom s trojuholníkovitým výstrihom na prsiach a podala ju Korablevovej. Korablevová pozrela na obrázok, nesúhlasne pokrútila hlavou najmä preto, že Maslovová tak hlúpo márnila peniaze, potom vytiahla jednu cigaretu, zapálila ju o lampu, potiahla si z nej a podala ju Maslovovej. Maslovová neprestávajúc plakať, zároveň dychtivo, jedno za druhým vťahovala a vyfukovala tabakový dym.

„Nútené práce,“ povedala fikajúc.

„Že sa boha neboja, tí vydriduchovia a upíri priekliati,“ povedala Korablevová. „Pre nič za nič odsúdiť dievku.“

Práve vtedy sa ozval výbuch smiechu medzi ženami, čo stály pri okne. Aj dievčatko sa smialo a jeho tenký, detský smiech splýval s chriplavým a piskľavým smiechom tých troch. Väzeň na dvore urobil čosi, čo tak zaúčinkovalo na ženy, dívajúce sa oblokom.

„Ach, frajer vyholený, čo vystrája,“ povedala ryšavá a osievajúc celým tučným telom, pritísila tvár k mrežiam a vykrikla nesmyselné, oplzlé slová.

„No, trúba sprostá, čože sa rehoce!“ povedala Korablevová, kývla hlavou na ryšavú a zas sa obrátila k Maslovovej. „Na veľa rokov?“

„Na štyri,“ odpovedala Maslovová a slzy jej začaly tak veľmi tiecť z očí, že jedna padla na cigaretu.

Maslovová ju zlostne zhúžvala, odhodila a vzala si druhú.

Strážnička, čo aj nefajčila, hneď zdvihla ohorok a začala ho vystierať, neprestajne rozprávajúc.

„Vidno, že pravdu, moja milá,“ vravela, „že pravdu už svine zožraly. Robia si, čo chcú. A my sme sa hádaly, že ťa oslobodia. Matvejevna vraví: oslobodia, ale ja vravím: nie, reku, moja milá, čuje moje srdce, že ju znivočia, našu drahú, a tak sa aj stalo,“ vravela a zrejme neobyčajne radostne počúvala zvuk svojho hlasu.

Vtedy už všetci väzni prešli cez dvor a ženy, čo sa s nimi dohováraly, odišly od obloka a tiež prišli k Maslovovej. Prvá k nej prišla pálenčiarka s vypuklými očami aj s dcérou.

— Tak čo, veľmi prísne? — opýtala sa, sadla si k Maslovovej a ďalej chytro plietla pančuchu.

„Preto prísne, že niet peňazí. Keby boli peniažky, mohla si najať šikovného fiškála, iste by ju boli oslobodili,“ povedala Korablevová. „Taký, verabože, všetkými masťami natretý, ten ti, duša moja, aj z vody suchého vytiahne. Takého keby si človek mohol najať.

„Akože si takého nájmeš,“ s vycerenými zubmi povedala Parádnica, ktorá si tiež k nim sadla, „ten sa ti niže tisícky ani len odpľuť nepodoberie.“

„Veru, vidno, takú už máš planétu,“ zamiešala sa starká, ktorá sedela za podpaľačstvo. „Či je mne ľahko! Chlapcovi vzali matku, posadili ho do väzenia vši kŕmiť a mňa tiež sem na staré kolená,“ začala už vari stý raz rozprávať svoju históriu. „Väzeniu a žobráckej palici veru neujdeš. Keď nie žobrácka palica — nuž väzenie.“

„Vidno, tí vždy len tak,“ povedala pálenčiarka a keď sa zahľadela dievčatku na hlavu, položila pančuchu vedľa seba, pritiahla si dievčatko medzi kolená a začala mu rýchle ískať vo vlasoch.

„Prečo kupčíš s pálenkou?“ A čímže nakŕmiť deti?“ vravela, pokračujúc v zvyčajnej robote.

Tieto pálenčiarkine slová pripomenuly Maslovovej pálenku.

„Keby tak bolo vypiť,“ povedala Korablevovej, utierajúc si rukávom slzy a už len vše zafikala.

„Gamyrky? Pre mňa, daj peniaze,“ povedala Korablevová.

Maslovová vytiahla peniaze zasa z koláča a podala Korablevovej kupon. Korablevová vzala kupon, poobzerala si ho, a čo aj nevedela čítať, uverila vševedke Parádnici, že ten papierik má cenu dva a pol rubľa a pobrala sa k vetraciemu oblôčku po fľašu pálenky, ktorú tam mala ukrytú. Keď to videly ženy, ktoré neboly susedkami na pričiach, odišly na svoje miesta. Medzitým Maslovová vyprášila šatku a plášť, vyliezla na priču a začala jesť koláč.

„Čaj som ti odložila, ale nebodaj už vychladol,“ povedala jej Fedosia a brala s poličky onucou okrátený plechový čajník a hrnček.

Nápoj bol celkom chladný a razil väčšmi plechom ako čajom, ale Maslovová si naliala a zapíjala koláč.

„Finaška, na,“ zakričala, odlomila kúsok koláča a dala chlapčekomu, čo sa jej díval do úst.

Korablevová zatiaľ doniesla fľašu s pálenkou a hrnček. Maslovová ponúkla Korablevovú a Parádnicu. Tieto tri áreštantky tvorily aristokraciu cely, lebo maly peniaze a delily sa o všetko, čo maly.

O niekoľko minút Maslovová ožila a veselo rozprávala o súde, vysmievala sa z prokurátora a zo všetkého, čo ju na súde najväčšmi prekvapilo. Rozprávala, ako sa na súde všetci dívali na ňu, so zrejým pôžitkom a podchvíľou náročky chodili do miestnosti pre väzňov.

„Veď mi strážca aj povedal: to sa chodia len na teba dívať. Príde jeden: kdeže je tu akási listina alebo dačo inšie, ale ja vidím, nepotrebuje ten listinu, a mňa len tak hlce očami,“ rozprávala s úsmevom a ako by rozpačite krútila hlavou. „To sú tiež majstri.“

„Veru, už je tak,“ poznamenala strážnička a už sa aj liala jej spevavá reč. „Ani muchy na cukor. Na inšie nejdú, ale na toto sa chytajú. Takých chlebom nenakŕmiš...“

„A ešte aj tu,“ prerušila ju Maslovová. „Ešte aj tu

sa mi dostalo. Len čo ma dovedli, došla skupina zo stanice. Tak sa na mňa oborili, že som nevedela ako ich odbiť. Chvalabohu zástupca ich odohnal. Jeden tak dobiedzal, že som ho ledva odbila.

„A akože vyzeral?“ opýtala sa Parádnica.

„Taký počerný, s fúzmi.“

„To bol iste on.“

„Kto?“

„Ale Ščeglov. Čo práve teraz prešiel.“

„A kto je to, ten Ščeglov?“

„O Ščeglovovi nevie! Ščeglov dva razy ušiel z nútených prác. Teraz ho chytili. Ale zas ujde. Toho sa ešte aj dozorcovia boja,“ rozprávala Parádnica, ktorá doručovala väzňom kartičky a vedela o všetkom čo sa robilo vo väznici. „Určite ujde.“

„Nech ujde, aj tak nás so sebou nevezme,“ povedala Korablevová, „A ty nám radšej rozpovedz,“ oslovila Maslovovú, „čo ti fiškál povedal o prosbe, veď ti teraz treba podať prosbu!“

Maslovová povedala, že nevie o ničom.

Vtedy k aristokratkám, čo pily pálenku, pristúpila ryšavá žena, zasunula si obe ruky, pokryté pehami, do pokudlených hustých, ryšavých vlasov a škrabala si nechtami hlavu.

„Ja ti, Katerina, všetko poviem,“ začala. „Najsamprv musíš napísať: som nespokojná so súdom, a potom to musíš oznámiť prokurátorovi.“

„A ty tu čo chceš?“ okríkla ju Korablevová zlostným hlasom. „Pálenku si zaňuchala, nadarmo ti sliny tečú. Aj bez teba vieme, čo robiť, nepotrebujeme ťa.“

„Nevravím tebe, čo sa do mňa starieš?“

„Pálenky sa ti zachcelo! Líškaš sa!“

„Ale nuž, daj aj jej,“ povedala Maslovová, ktorá vždy rozdávala všetko, čo mala.

„Ja jej takô dám...“

„No len, no!“ povedala ryšavá, útočiac na Korablevovú. „Teba sa ja nebojím.“

„Väzenská koža!“

„Ešte aj taká sa ozýva.“

„Rozvarené kutle!“

„Ja a kutle? Trestankyňa, mordárka!“ vykrikla ryšavá.

„Prac sa, vravím ti,“ povedala Korablevová zachmúrene.

Ale ryšavá sa čoraz väčšmi približovala, až ju Korablevová sotila do obnažených tučných prs. Ryšavá, ako by len na to bola čakala, nečakane, rýchlo sa zaborila Korablevovej jednou rukou do vlasov a druhou ju chcela udrieť po tvári, ale Korablevová jej zachytila ruku. Maslovová a Parádnica chytily ryšavú za ruky, chcely ju odtrhnúť, ale ruka ryšavej, zaborená do vrkoča nedala sa rozťahnuť. Na mih popustila vlasy, ale iba preto, aby si ich okrútila okolo päsť. A Korablevová s vykrivenou hlavou mlátila ryšavú jednou rukou po tele a chcela jej zahryznúť do ruky. Ženy sa shrkly okolo bijúcich sa, roztrhaly ich a kričaly. Ešte aj suchotinárka pristúpila k nim, kašľala a dívala sa, ako sa ženy pochytily. Deti sa tisly jedno k druhému a plakaly. Na krik vošla dozorkyňa s dozorcem. Roztrhli bijúce sa ženy, Korablevová si rozprietla šedivý vrkoč a vyberala si z neho vytrhané chlpy vlasov, a ryšavá si pridržiavala na počerných prsiach celkom roztrhanú košeľu — obe kričaly, vysvetľovali a ponosovali sa.

„Veď ja viem, že to všetko pálenka; hneď zajtra poviem správcovi, ten vás naučí. Ňuchám — zaváňa,“ vravela dozorkyňa. „Dajte si pozor, odpracte všetko, lebo bude zle, nemám sa kedy s vami zabávať. Na miesta a čušať.“

Ale mlčanie ešte dlho nenastalo. Ženy si ešte dlho nadávaly, rozprávaly sa, ako sa to začalo a kto je na príčine. Napokon dozorca s dozorkyňou odišli, ženy sa začaly utišovať a ukladať. Starká stála pred ikonou a začala sa modliť.

„Sišly sa dve trestankyne,“ zrazu sa chriplavým hlasom rozvravela ryšavá s druhého konca pričí, spre-
vádzajúc každé slovo do krajnosti ostrými nádavka-
mi.

„Daj si pozor, aby sa ti ešte neušlo,“ pohotove od-
povedala Korablevová a pripojila práve také nádavky.
Obe zatíchly.

„Keby mi neboli prekazili, bola by som ti oči vy-
škriabala...“ zas sa rozvravela ryšavá a zas nedala
na seba čakať rovnakou odpoveďou Korablevová.

Potom nastala trochu dlhšia prestávka, a potom zas
nádavky. Prestávky boli čoraz dlhšie a napokon všet-
ko celkom zatíchlo.

Všetky ležaly, niektoré už chrápaly, iba starká, ktorá
sa vždy dlho modlievala, ešte vždy sa klaňala pred
ikonou, a diačkova dcéra, len čo dozorkyňa odišla,
zas vstala a začala chodiť hore-dolu po cele.

Maslovová nespala a ustavične myslela na to, že je
trestankyňou a že ju už dva razy tak nazvali: tak ju
nazvala Bočkovová a ryšavá — a nemohla navyknúť
na túto myšlienku. Korablevová, ktorá ležala k nej
chrptom, sa obrátila.

„Veru som si nemyslela, veru som sa nenazdala,“
povedala Maslovová ticho. „Iní čo navyčínajú a nič sa
im nestane, a ja pre nič, za nič musím trpieť.“

„Nekormúť sa, dievka. Aj na Sibíri ľudia žijú. Ty
sa ani tam nestratíš,“ potešovala ju Korablevová.

„Viem, že sa nestratím, ale jednako ma to škrie.
Zaslúžila som si inakší osud, navykla som na dobrý
život!“

„Boha za nohy nestiahneš,“ povedala Korablevová
so vzdychom, „proti nemu nič nezmôžeš.“

„Viem, tetka, a predsa mi je ťažko.“

Zamĺkly.

„Počuješ? To tá cundra,“ povedala Korablevová,
upozorňujúc Maslovovú na čudné zvuky, ktoré bolo
počuť s druhej strany pričí.

Bolo to zdržiavané fikanie ryšavej. Ryšavá plakala preto, že jej pred chvíľou nadaly, že ju zbily a nedaly jej pálenky, ktorej sa jej tak žiadalo. Plakala aj preto, že v celom svojom živote nezažila nič inšie, iba nádavky, posmešky, urážky a bitku. Chcela sa potešiť rozpomienkou na svoju prvú lásku k továrenskému robotníkovi, Fed'kovi Molod'onkovovi, ale keď sa rozpomenula na túto lásku, prišlo jej na um, ako aj sa tá láska skončila. A skončila sa tá láska tak, že opitý Molod'onkov zo žartu jej čľupol vitriolu na najcitlivejšie miesto a potom sa rehotal s priateľmi, keď videl, ako sa krčila od bolesti. Keď sa na toto rozpomenula, zrazu sa poľutovala a mysliac, že ju nikto nepočuje, rozplakala sa a plakala ako dieťa — stenala pritom, smrkala a prehítala slané slzy.

„Lúto mi jej je,“ povedala Maslovová.

„Pravdaže ľúto, ale nech nedobiedza.“

XXXIII.

Prvé, čo Nechľudov pocítil, keď sa na druhý deň ráno zobudil, bolo vedomie, že sa s ním čosi stalo a ešte prv, ako sa rozpomenul, čo sa stalo, vedel, že sa stalo čosi vážne a príjemné. — Kaťuša, súd. — Áno, a treba prestať klamať a povedať úplnú pravdu. A ako zvláštnou shodou, práve toho rána došiel napokon dávno očakávaný list od Márie Vasilievny, ženy prednáka šľachty, práve ten list, ktorý teraz tak veľmi potreboval. Dávala mu úplnú slobodu a želala mu mnoho šťastia k zamýšľanej ženbe.

„Ženba!“ povedal si ironicky. „A ako d'aleko som teraz od toho!“

A rozpomenul sa na svoj včerajší úmysel povedať všetko jej mužovi, pokajať sa pred ním a vyjadriť ochotu, na akékoľvek zadostučinenie. Ale dnes ráno sa mu to nezdalo také ľahké ako včera. — A potom,

načo robiť nešťastným človeka, ak o ničom nevie. Ak sa opýta, áno, poviem mu. Ale schválne ísť a povedať mu? Nie, netreba.

Práve takým ťažkým sa mu teraz ráno zdalo povedať čistú pravdu Missi. Zás nemohol začať rozprávať — bolo by to urážlivé. Rozhodne bolo treba prejsť ponad to, ako sa v živote často stáva, ako ponad niečo, čo sa rozumie samo sebou. Dnes ráno sa rozhodol len na jednom: prestane k nim chodiť a povie pravdu, ak sa ho opýtajú.

No zato v pomere ku Kaľuši nesmeli ostať nič nedopovedané.

— Pôjdem do väzenia, poviem jej, poprosím ju, aby mi odpustila. A ak treba, áno, ak treba, vezmem si ju za ženu, — rozmýšľal.

Myšlienka, že by pre mravné uspokojenie obetoval všetko a vzal si ju za ženu, teraz ráno ho neobyčajne dojímala.

Dávno neprivítal deň s toľkou energiou. Len čo Agrafena Petrovna vošla, oznámil jej rozhodne, čo ani sám nečakal, že už nepotrebuje tento byt, ani jej služby. Doterajšie mlčanie svedčilo o tom, že si drží veľký a drahý byt, aby si do neho doviedol ženu. Zrieknutie sa bytu malo teda osobitný význam. Agrafena Petrovna pozrela na neho prekvapene.

„Veľmi pekne vám ďakujem, Agrafena Petrovna, za všetku starostlivosť o mňa, ale teraz nepotrebujem takýto veľký byt, ani toľko služobníctva. Ak mi chcete pomôcť, buďte taká dobrá, usporiadajte veci a predbežne ich pobaľte, ako sa robievalo za mamy. Potom príde Nataša a porobí poriadky.“ (Nataša bola Nechľudovova sestra.)

Agrafena Petrovna pokrútila hlavou.

„Akože to usporiadať. Veď sa možno ešte všetko zide,“ povedala.

„Nie, nezide, Agrafena Petrovna, celkom iste sa nezide,“ povedal Nechľudov a tým odpovedal na to, čo

vyjadrovalo jej krútenie hlavou. „Povedzte, prosím vás, aj Kornejovi, že mu vyplatím plat na dva mesiace vopred a že ho už nepotrebujem.“

„Nemali by ste takto robiť, Dmitrij Ivanovič,“ povedala Agrafena Petrovna. „Veď ak aj odcestujete do cudziny, predsa sa vám len byt zide.“

„Mýlite sa, Agrafena Petrovna. Nepôjdem do cudziny; ak aj odcestujem, teda na celkom iné miesto.“

Zrazu sa tuho začervenal.

— Áno, treba jej povedať, — pomyslel si, — načo zamlčovať. Treba všetkým povedať všetko.

„Včera sa mi stalo čosi naozaj čudné a dôležité. Pamätáte sa na Kaťušu u tetušky Márie Ivanovny?“

„Akože by nie, veď som ju učila šiť.“

„No, tak včera pred súdom súdili Kaťušu a ja som bol porotcom.“

„Ach, bože môj, aký žal!“ povedala Agrafena Petrovna. „A prečo ju súdili?“

„Pre vraždu — a to všetko som vykonal ja.“

„Akože ste to mohli vykonať vy? To už rozprávate naozaj čudne,“ povedala Agrafena Petrovna a v starých očiach sa jej rozohorely potmehúdske plamienky.

Poznala Kaťušin príbeh.

„Áno, ja som všetkému na príčine. Práve toto zmenilo všetky moje plány.“

„Ale akú zmenu to môže značiť pre vás?“ povedala Agrafena Petrovna, zdržiavajúc úsmev.

„Nuž takú, že ak som ja zapríčinil, že sa dostala na túto cestu, musím urobiť, čo môžem, aby som jej pomohol.“

„To je vaša dobrá vôľa, ale vy na tom nemáte nijakú zvláštnu vinu. To sa stane hocikomu, a ak ľudia majú rozum, všetko sa urovná a zabudne a ľudia žijú,“ povedala Agrafena Petrovna prísne a vážne, „nemáte prečo brať to na seba. Už predtým som počula, že sa dala na zlé cesty, nuž ktože je tu na vine?“

„Ja som na vine. A preto to chcem napraviť.“

„No, to sa už ťažko dá napraviť.“

„To je moja vec. Ale ak myslíte, že si mama želala, aby som vás...“

„Nemyslím na seba. Mne nebohá toľko dobrého preukázali, že si nič nežiadam. Lizaňka ma volá (bola to jej vydatá neter), pôjdem teda k nej, keď tu nebudem potrebná. Lenže ste si to nemali tak brať k srdcu — každému sa to môže stať.“

„No, ja rozmýšľam inak. Ale jednako vás prosím, pomôžte mi uvoľniť byt a upratať veci. A nehnevajte sa na mňa. Som vám veľmi, veľmi povďačný za všetko.“

A napodiv: hneď ako Nechľudov pochopil, že je zlý a odporový sám sebe, prestali mu byť odporní ostatní; naopak cítil k Agrafene Petrovne a ku Kornejovi láskavosť a úctu. Chcel sa pokajať aj pred Kornejom, ale Kornejov výraz vyjadroval takú hlbokú úctu, že sa na to neodhodlal.

Cestou na súd viezol sa Nechľudov tými istými ulicami na tej istej drožke a čudoval sa, akým iným človekom sa teraz cítil.

Ženba s Missi, ktorá sa mu ešte včera zdala takou blízkou, javila sa mu teraz celkom nemožnou. Včera ešte chápal svoje postavenie tak, že nebolo vôbec pochybnosti, že Missi bude celkom určite šťastná, ak sa vydá za neho; teraz sa nepokladal za hodného nielen byť jej mužom, ale ani byť v jej blízkosti. „Keby len vedela, aký som, nechcela by ma ani za neviem čo. A ja som jej ešte vyčítal, že koketuje s tým pánom. Nie, nie. Ak by teraz aj šla za mňa, či by som mohol byť, ani nevravím šťastný, ale aspoň spokojný, keď viem, že tamtá je vo väzení a zajtra-pozajtre pôjde so skupinou na nútené práce. Žena, ktorú som znivočil, pôjde na nútené práce a ja budem tu prijímať gratulácie a chodiť po návštevách s mladou ženou. Alebo budem s prednákom šľachty, ktorého som hanebne podvádzať s jeho ženou, na schôdzke počítat hlasy, za a proti nariadeniu zemskej inšpekcie v školách a tak

d'alej a potom si dám schôdzku s jeho ženou (aká hanebnosť!); alebo budem d'alej maľovať obraz, ktorý zrejme nikdy nedokončím, lebo sa mi ani nesvedčí zaoberať sa takými daromnicami a teraz nič takého nemôžem robiť," vravel si a neprestajne sa radoval z vnútornej premeny, ktorú cítil.

— Predovšetkým, — rozmýšľal, — musím sa teraz sísť s advokátom a dozvedieť sa, ako sa rozhodol, a potom... potom vyhľadať vo väzení ju, včerajšiu obžalovanú, a povedať jej všetko.

A už len pri myšlienke, ako ju uvidí, ako jej všetko povie, ako sa pred ňou pokajá zo svojej viny, ako jej oznámi, že urobí všetko, čo môže, že si ju vezme za ženu, aby zahladil svoju vinu — zmocnil sa ho pocit nesmierneho nadšenia a slzy sa mu tisly do očí.

XXXIV.

Keď Nechľudov prišiel na súd, hneď na chodbe stretol včerajšieho súdneho vykonávateľa a povypytoval sa ho, kde sú väzni, ktorých súd už odsúdil, a od koho závisí dovolenie navštíviť ich. Súdny vykonávateľ mu vysvetlil, že väzňov držia na rôznych miestach a že do vyhlásenia rozsudku v konečnej forme dovolenie vidieť ich, závisí od prokurátora.

„Poviem vám a zavediem vás k nemu po zasadaní. Prokurátor nie je ešte ani tu. Ale po zasadaní. Teraz ráčte na súd. Hneď sa začne.“

Nechľudov sa poďakoval súdnemu vykonávateľovi, ktorý sa mu teraz zdal neobyčajne úbohým, za láskavosť a šiel do miestnosti pre porotcov.

Keď dochádzal k miestnosti, porotcovia už vychádzali a šli do súdnej siene. Kupec bol práve taký veselý, práve tak si zajedol a vypil ako včera, a privítal Nechľudova ako starého priateľa. Ani Peter Gerasi-

movič nevyvolával dnes v Nechludovovi nijaký nepríjemný pocit svojou familiárnosťou a chechotom.

Nechludovovi sa žiadalo povedať aj všetkým porotcom o svojom pomere k včerajšej obžalovanej. — Popravde, — rozmýšľal, — včera pred súdom som mal vstať a verejne sa priznať k svojej vine. — Ale keď spolu s porotcami vošiel do súdnej siene a keď sa začala včerajšia procedúra: zas „súd prichádza“, zas na pódiu traja v golieroch, zas mlčanie, usadzovanie porotcov na stoličky s vysokými operadlami, žandári, portrét, kňaz — pocítil, že hoci to mal urobiť, ani včera by nebol narušil túto slávnosť.

Prípravy na súd boli rovnaké ako včera (s výnimkou sprisahania porotcov a predsedovej reči k nim).

Dnes sa pojednávala krádež s vlámaním. Obžalovaný bol chudý, dvadsaťročný šuhaj s úzkymi plecami v sivom väzenskom plášti a so sivou, bledou tvárou, strážený dvoma žandármi s obnaženými šablami. Sedel sám na lavici obžalovaných a zazeral na vchodiacich. Chlapca obvinili, že spolu s priateľom vylomil zámku na kôlni a ukradol odtiaľ staré pokrovce v cene tri ruble a šesťdesiatsedem kopejok. Z obžalobného spisu vysvitlo, že mestský policajt pristihol chlapca, ako šiel s priateľom, ktorý niesol pokrovce na pleci. Chlapec aj s priateľom sa hneď priznali a oboch posadili do väzenia. Chlapcov priateľ, zámočník, umrel vo väzení, a preto teraz súdili len tohto chlapca. Staré pokrovce ležaly na stole ako vecné dôkazy.

Pojednávanie prebiehalo práve tak ako včera, celý arzenál dôkazov, usvedčení, svedkovia, ich prísaha, výsluch, súdni znalcovia a krížové otázky. Svedok-policajt mechanicky vyrážal na otázky predsedu, žalobcu, obhajcu: „Áno, prosím,“ „neviem, prosím,“ a zas „áno, prosím“... ale aj pri všetkom jeho vojenskom ohlúpení a bezmyšlienkovitosti bolo vidno, že ľutoval chlapca a len neochotne rozprával, ako ho dolapil.

Druhý svedok, poškodený starček, majiteľ domu a

vlastník pokrovcov, zrejme zlostný chlap, keď sa ho opytovali, či si poznáva pokrovce, veľmi neochotne sa k nim priznal, a keď sa ho zástupca prokurátora začal pýtať, načo zamýšľal použiť pokrovce, či ich veľmi potreboval, nazlostil sa a odpovedal:

„Bodaj sa prepadly aj s pokrovcami, vôbec ich nepotrebujem. Keby som bol vedel, že bude pre ne toľko oštary, nielen že by som ich nebol hľadal, ale bol by som doplatil ešte desiatku, ba možno aj dve, len aby ma neťahali po súdoch. Iba na drožky som premárnil päť rubľov. A ešte som aj nezdravý. Mám aj prietrž, aj reumatizmus.“

Takto hovorili svedkovia, ale obžalovaný sa priznal ku všetkému a ako lapené zviera nepričítne sa obzeral na všetky strany, keď trhaným hlasom rozprával všetko, ako bolo.

Všetko bolo jasné, ale zástupca prokurátora, práve tak ako včera, nadvihujúc plec, dával prefíkané otázky, ktoré mali usvedčiť podkutého previnilca.

Dokazoval v svojej reči, že krádež sa stala na obývanom mieste, že to bolo vlastne vlámanie a preto treba chlapca potrestať najťažším trestom.

A súdom určený obhajca dokazoval, že krádež sa nestala na obývanom mieste a že zločin síce nemožno popierať, ale predsa len zločinec nie je natoľko nebezpečný spoločnosti, ako to tvrdil zástupca prokurátora.

Predseda súdu, práve tak ako včera, robil sa, že je nestranný a spravodlivý a podrobne vysvetľoval a vštepoval porotcom, čo už vedeli a nemohli nevedieť. Práve tak ako včera robili prestávky, práve tak fajčili; rovnako vykrikoval súdny vykonávateľ: „Súd prichádza“, a práve tak, usilujúc sa nezaspať, sedeli dvaja žandári s obnaženou zbraňou, aby v zločincovi vyvolali hrôzu.

Z pojednávania vysvitlo, že otec dal chlapca ešte celkom malého do tabakovej továrne, kde chlapec prežil päť rokov. Tohto roku, po nepríjemnostiach s robotníkmi, ho zamestnávateľ prepustil a chlapec ostal

bez miesta, bez práce chodil po meste a prepíjal posledné, čo mal na sebe. V krčme sa sišiel práve s takým zámočníkom, čo prv stratil miesto a veľmi pil a potom spolu, v noci opití, vylomili zámku a vzali z kčlne prvé, čo im prišlo pod ruky. Chytili ich. Ku všetkému sa priznali. Posadili ich do väzenia, kde zámočník umrel medzitým, čo čakal na súd. A chlapca teraz súdili ako nebezpečného tvora, pred ktorým treba chrániť spoločnosť.

— Chlapec je práve taký nebezpečný tvor ako včerajšia zločinka, — pomyslel si Nechl'udov, načúvajúc, čo sa robilo okolo neho. — Tí sú nebezpeční, a my nie sme nebezpeční? ... Som zhýralec, hriešnik, klamár, a my všetci, všetci tí, čo ma poznajú takým, akým som, nielen že mnou nepohrdali, ale ešte si ma ctili. — Aj keby bol tento chlapec zo všetkých ľudí, čo sú v tejto dvorane, najnebezpečnejší, nuž čo sa dá urobiť, zdravo uvažujme, keď ho už dolapili?

Ved' je zrejmé, že tento chlapec nie je nejakým mimoriadnym zločincem, je to najobyčajnejší človek — to vidia všetci — a že sa stal takým, akým je, to iba preto, že žil v pomeroch, čo plodia takých ľudí. A preto je vari jasné, že na to, aby nebolo takýchto chlapcov, treba odstrániť pomery, v ktorých sa vytvárajú takéto nešťastné tvory.

A čo robíme my? Chytili sme jedného chlapčeka, ktorý sa nám náhodou dostal do rúk, hoci vieme veľmi dobre, že tisíce takých ostávajú na slobode, a posadili sme ho do väzenia, do podmienok úplnej nečinnosti alebo nezdravej, nesmyselnej práce, do spoločnosti takých ako on, ľudí oslabnutých a poblúdených v živote a potom ho na štátne útraty posielame do spoločnosti zvrhlých ľudí z Moskovskej gubernie do Irkutskej.

Ale nato, aby sme odstránili podmienky, v ktorých sa takíto ľudia vytvárajú, nielen že nič nerobíme, my ešte podporujeme podniky, ktoré ich vychovávajú. Tieto podniky sú známe: sú to továrne, závody, dielne,

krčmy, putiky, verejné domy. A my nielen že neodstraňujeme tieto podniky, ale pokladáme ich za potrebné, podporujeme ich a staráme sa o ne.

Vychovávame nie jedného, ale milióny takých ľudí a potom dolapíme jedného a myslíme si, že sme niečo vykonali, zachránili sa, a že netreba od nás už nič viac žiadať, keď sme ho poslali z Moskovskej gubernie do Irkutskej, — neobyčajne živo a triezvo rozmýšľal Nechľudov, keď sedel na svojej stoličke vedľa plukovníka a počúval rôzne intonácie hlasov obhajcu, prokurátora a predsedu a pozeral na ich samolúbe pohyby. — A okrem toho koľko, a aké intenzívne úsilie vyžaduje toto pretvarovanie sa, — rozmýšľal ďalej Nechľudov a obzeral si ohromnú dvoranu, portréty, lampy, kreslá, uniformy, hrubé steny, obloky a rozpomínal sa na celú mohutnosť tejto budovy a ešte väčšiu mohutnosť samého úradu, na celú armádu úradníkov, pisárov, strážnikov, kuriérov, nielen tu, ale po celom Rusku, ktorých platia za túto, nikomu nepotrebnú komédiu. — Čo keby sme aspoň stotinu námahy venovali tomu, aby sme pomohli opusteným tvorom, na ktoré hľadáme teraz len ako na ruky a telá, potrebné pre naše uspokojenie a pohodlie. Ved' by bolo stačilo, aby sa našiel človek, — rozmýšľal Nechľudov pri pohľade na chorobnú, vystrašenú chlapcovu tvár, — čo by ho bol poľutoval ešte vtedy, keď ho z núdze posielali z dediny do mesta, a čo by bol odpomohol jeho biede; alebo aspoň potom, keď už bol v meste a po dvanásťhodinovej práci v továrni šiel do krčmy so staršími kamarátmi, ktorí ho zväbili, keby sa bol vtedy našiel človek, čo by bol povedal: „Nechod', Váža, to nie je pekné,“ — chlapec by nebol šiel, nebol by sa zapantal s nimi a nebol by vykonal nič zlého.

Ale nenašiel sa ani jeden človek, čo by ho bol poľutoval, nenašiel sa za celý ten čas, kým chlapec ako zvieratko prežíval v meste učňovské roky a nakrátko ostrihaný, aby nezavšivel, behal majstrom nakupovať;

naopak, všetko, čo počul od majstrov a pomocníkov odvtedy ako žil v meste, bolo, že to je chlap, čo oklame, čo si vypije, čo nadáva, čo sa bije a čo nemravne žije.

A keď chlapec chorý a skazený od škodlivej roboty, pijatyky, hýrenia, ohlúpený a omámený, ako vo sne, potľkal sa bez cieľa po meste a z hlúposti vliezol do akejsi kôlne a potiahol odtiaľ nikomu nepotrebné pokrovce, my všetci, dosť bohatí a vzdelaní ľudia, nie že by sme sa postarali odstrániť príčiny, ktoré ho viedly do terajšieho položenia, ale chceme všetko napraviť tým, že chlapca ťažko potresceme!

To je hrozné! Človek nevie, čoho je tu viac — surovosti alebo nehoráznosti. Ale zdá sa, že aj jedno, aj druhé dosahuje najvyšší stupeň!!

Nechľudov rozmýšľal o tomto všetkom, a už nepočúval, čo sa robilo okolo neho. A hrozil sa toho, čo sa mu odhaľovalo. Čudoval sa, ako to mohol nevidieť už predtým, ako to mohli nevidieť ostatní.

XXXV.

Len čo vyhlásili prvú prestávku, Nechľudov vstal a vyšiel na chodbu s úmyslom, že sa už nevráti na súd. Nech s ním urobia, čo chcú, ale on už nemôže hrať v tejto strašnej, hanebnej komédii.

Nechľudov sa dozvedel, kde je prokurátorova pracovňa a pobral sa k nemu. Sluha ho nechcel pustiť dnu, povedal, že prokurátor je práve zaujatý. Ale Nechľudov ho nepočúval, vošiel do dverí, oslovil úradníka, ktorý ho stretol, a poprosil ho, aby oznámil prokurátorovi, že je porotcom a musí s ním hovoriť vo veľmi vážnej veci. Nechľudovovi pomohol kniežací titul a pekný oblek. Úradník ho oznámil prokurátorovi a Nechľudova pustili dnu. Prokurátor ho prijal po-

stojacky, zrejme nespokojný s nástojčivosťou, s ktorou sa Nechľudov domáhal schôdzky s ním.

„Čo ráčite?“ opýtal sa prokurátor prísne.

„Som porotca, volám sa Nechľudov, a musím navštíviť obžalovanú Maslovovú,“ povedal Nechľudov chytro a rozhodne, červenajúc sa a cítiac, že koná skutok, čo bude mať rozhodujúci vplyv na jeho život.

Prokurátor bol nevysoký, počerný, s krátkymi, šedivejúcimi vlasmi, lesklými, bystrými očami a strihanou hustou bradou na vyčnievajúcej dolnej sánke.

„Maslovovú? Áno, viem. Obžalovaná z otrávenia,“ povedal prokurátor pokojne. „A načo ju chcete vidieť?“ A potom, ako by chcel byť mäkším, doložil: „Nemôžem vám dať dovolenie, kým neviem, načo ho potrebujete.“

„Musím ju vidieť, lebo je to pre mňa veľmi dôležité,“ začal Nechľudov a zapálil sa.

„Tak prosím,“ povedal prokurátor, zdvihol oči a veľmi pozorne si obzrel Nechľudova. „Jej zločin sa už pojednával, či ešte nie?“

„Včera ju súdili a odsúdili celkom nespravodlivo na štyri roky nútených prác. Je nevinná.“

„Tak prosím. Ak ju odsúdili iba včera,“ povedal prokurátor, vôbec si nevšímajúc Nechľudovo vyhlásenie o nevine Maslovovej, „tak do vyhlásenia rozsudku v konečnej forme má byť uväznená ešte vo vyšetrovacej väzbe. Návštevy sú tam dovolené iba v určité dni. Radím vám, obráťte sa ta.“

„Ale musím ju vidieť čo najskôr,“ povedal Nechľudov a dolná sánka sa mu chvela, lebo cítil, že sa blíži rozhodujúca chvíľa.

„Prečo musíte?“ opýtal sa prokurátor a akosi nepokojne zdvihol obrvy.

„Preto, že je nevinná a odsúdili ju na nútené práce. A všetko som zavinil ja,“ povedal Nechľudov trasúcim sa hlasom a zároveň cítil, že vraví, čo by nemal povedať.

„A to ako?“ opýtal sa prokurátor.

„Tak, že som ju oklamal a zapríčinil som jej terajšiu situáciu. Keby nebola tým, do čoho som ju ja doviedol, nebolo by došlo k takému obvineniu.“

„Jednako nevidím, ako to súvisí s vašou návštevou.“

„No tak, že ju chcem sprevádzať... vziať si ju za ženu,“ povedal Nechludov. A ako vždy, len čo sa o tom rozpravalo, slzy sa mu tísly do očí.

„Á? Teda tak!“ povedal prokurátor. „To je naozaj veľmi výnimočný prípad. Myslím, že ste členom krasnoperského zemstva,“ povedal prokurátor, ako by sa bol rozpomenul, že už predtým počul o tomto Nechludovovi, ktorý mu teraz oznámil také čudné rozhodnutie.

„Odpusťte, nemyslím, že by to súviselo s mojou žiadosťou,“ odpovedal Nechludov zlostne a zapálil sa.

„Pravdaže nie,“ povedal prokurátor, trošičku sa usmial a vôbec neprišiel do pomykova, „ale vaše želanie je také neobyčajné a vôbec sa nesrovnáva s obvyklými formami...“

„Teda môžem dostať dovolenie?“

„Dovolenie? Áno, hneď vám dám priepustku. Ráčte si na chvíľu sadnúť.“

Pristúpil k stolu, sadol si a začal písať.

„Nech sa páči, sadnite si.“

Nechludov stál.

Keď prokurátor napísal priepustku, podal lístok Nechludovovi a zvedavo sa díval na neho.

„Ešte vám musím oznámiť,“ povedal Nechludov, „že sa už nemôžem zúčastniť na súdnom zasadaní.“

„Ako viete, závažné príčiny treba oznámiť súdu.“

„Príčiny sú tie, že pokladám každý súd nielen za neosožný, ale aj za nemravný.“

„Tak prosím,“ povedal prokurátor ešte vždy s rovnakým sotva badateľným úsmevom, ktorým ako by naznačoval, že takéto vyhlásenia už dobre pozná a že patria do známej mu zábavnej kategórie. „Dobre pro-

sím, ale zrejme chápete, že ja, ako súdny prokurátor, nemôžem s vami súhlasiť. Preto vám radím, oznámte to súdu a súd rozhodne o vašom vyhlásení, uzná ho za závažné alebo nezávažné a v poslednom prípade vám uloží pokutu. Obráťte sa na súd.“

„Už som to oznámil a už nikde nepôjdem,“ povedal Nechľudov zlostne.

„Moja úcta,“ povedal prokurátor a naklonil hlavu so zrejším úmyslom čo najskôr sa striasť tejto čudnej návštevy.

„Kto to bol u vás?“ opýtal sa prísediaci sudca, ktorý vošiel do prokurátorovej pracovne, hneď ako z nej vyšiel Nechľudov.

„Nechľudov, viete, ten, čo už v Krasnoperskom okrese, v zemstve, podával také čudné vyhlásenia. A pomyslite si, je porotcom a medzi obžalovanými sa našla žena, či dievčina, odsúdená na nútené práce, ktorú, ako vravel, on oklamal a ktorú si teraz chce vziať za ženu.“

„Ale vari naozaj?“

„Tak mi povedal... A v akomsi čudnom rozčúlení.“

„Čosi, akási nenormálnosť je v dnešných mladých ľuďoch.“

„Ale veď je už nie veľmi mladý.“

„No, keby ste vedeli, ako sa už zunoval, báfuška, ten náš preslávený Ivašenkov. Načisto umorí: reční a reční bez konca-kraja.“

„Takým treba prosto vziať slovo, inak sú to skutoční obštrukcionisti...“

XXXVI.

Od prokurátora sa Nechľudov zaviezol rovno do väznice pre väzňov vo vyšetrovacej väzbe. Ale vysvitlo, že tam nebola nijaká Maslovová a dozorca vysvetlil Nechľudovovi, že iste bude v starom väzení pre vyhnančov. Nechľudov sa pobral ta.

A naozaj, Jekaterina Maslovová bola tam. Prokurátor zabudol, že pred šiestimi mesiacmi žandári, ako vysvitlo, odhalili politický prípad veľkého rozsahu a všetky miesta vyšetrovacej väzby boli obsadené študentami, lekármi, robotníkmi, poslucháčkami vysokých škôl, felčiarkami.

Vzdialenosť od vyšetrovacej väzby po väznicu pre vyhnančov bola ohromná a Nechľudov došiel k väznici iba podvečer. Chcel pristúpiť k vrátam ohromnej, pochmúrnej budovy, ale strážnik ho nevpustil, iba zacengal. Na cenganie vyšiel dozorca. Nechľudov mu ukázal priepustku, ale dozorca povedal, že bez správcu ho nemôže vpustiť. Nechľudov sa pobral k správcovi. Už keď šiel hore schodmi, počul zpoza dverí zvuky akejsi složitej, bravúrnej skladby, ktorú hrali na klavíri. A keď mu otvorila dvere nazlostená chyžná s obviazaným okom, tieto zvuky ani čo by sa vyrútily z izby, až ho ohlušili. Bola to otrepaná Lisztova rapsódia, hraná utešene, ale len po určité miesto. Keď došla k tomuto miestu, zas sa opakovala od začiatku. Nechľudov sa opýtal obviazanej chyžnej, či je správca doma.

„Chyžná povedala, že nie.

„Vráti sa chytro?“

Rapsódia zas prestala a zas sa skvostne a hlučne opakovala po začarené miesto.

„Pôjdem sa opýtať.“

A chyžná odišla.

Rapsódia sa zas práve rozzvučala, ale nedošla po začarené miesto, pretrhla sa a ozval sa hlas.

„Povedz mu, že nie, a že dnes už nepríde. Je na návšteve, čo nedajú pokoj,“ ozval sa zpoza dverí ženský hlas a zas bolo počuť rapsódiu, ale zas prestalo a bolo počuť zvuk odtiskanej stoličky. Nazlostená klavíristka zrejme chcela sama vyčítať kázeň dotieravému hosťovi, čo prišiel v taký nevhodný čas.

„Otecko nie je doma,“ zlostne povedala bledá diev-

čina, vychádzajúc z izby, biedna na výzor, s postrapatenými vlasmi a čiernymi podkovami pod smutnými očami. Keď zazrela mladého pána v peknom svrchníku, obmäkčila sa. „Nech sa páči ďalej. Čo si želáte?“

„Chcem navštíviť zatvorenú v žalári.“

„Iste politickú?“

„Nie, nie politickú. Mám dovolenie od prokurátora.“

„No, ja neviem, otecko nie je doma. Ale nech sa vám páči ďalej,“ zas ho pozvala z neveľkej predizby.

„Alebo sa obráťte na zástupcu, je teraz v kancelárii, s ním sa poshovárajte. Ako sa voláte?“

„Ďakujem vám,“ povedal Nechľudov a odišiel bez odpovede na jej otázku.

Ešte nestihli zatvoriť za ním dvere a už sa zas ozvaly všetky tie ostré, veselé zvuky, čo tak nepristaly k miestu, kde ich hrali, ani k tvári biednej dievčiny, ktorá sa ich tak úporne cvičila. Na dvore stretol Nechľudov mladého dôstojníka s naježenými načiernenými fúzmi a opýtal sa ho na správcovho zástupcu. Bol to sám zástupca. Vzal priepustku, pozrel si ju a povedal, že na priepustku do vyšetrovacej väzby nemôže ho pustiť sem. A už je aj neskoro.

„Nech sa páči prísť zajtra. Zajtra o desiatej je dovolená návšteva každému; príd'te, bude doma aj správca. Vtedy môžete vidieť odsúdenú v spoločnej hovorni a ak správca dovoľí, možno aj v kancelárii.“

Nechľudov sa teda tento deň nedostal ku Kaťuši a pobral sa domov. Rozrušený myšlienkou, že ju uvidí, šiel ulicami a nemyslel teraz na súd, ale na rozhovory s prokurátorom a správcami. Tak ho vzrušilo toto vykonávanie stretnutia s ňou a to, že povedal prokurátorovi o svojom úmysle a bol vo dvoch väzeniach, že sa dlho nemohol upokojiť. Keď sa doviezol domov, hneď si vytiahol dávno nedotknuté denníky, prečítal si z nich niektoré miesta a napísal toto: „Dva roky som si nepísal denník a myslel som, že sa už nikdy nevrátim k tejto detskosti. No nebola to detskosť, bol

to rozhovor so sebou, s tým opravdivým, božským ja, ktoré žije v každom človeku. Toto ja spalo za celý čas a nemal som sa s kým poshovárať. Prebudila ho neobyčajná udalosť 28-ho apríla na súde, kde som bol porotcom. Na lavici obžalovaných som videl vo väzenskom plášti ju, Kaťušu, ktorú som oklamal. Pre čudné nedorozumenie a z mojej viny ju odsúdili na nútené práce. Práve som bol u prokurátora a vo väznici. Nepustili ma k nej, ale rozhodol som sa urobiť všetko, aby som ju mohol vidieť, pokajať sa pred ňou a zahladať svoju vinu hoci aj ženbou. Hospodine, pomôž mi! Je mi veľmi dobre, radostne na duši.“

XXXVII.

Tej noci Maslovová dlho nemohla zaspáť, ležala s otvorenými očami, dívala sa na dvere, ktoré zacláňala diačkova dcéra, čo chodila hore-dolu, a rozmýšľala.

Rozmýšľala, že sa ani za neviem čo nevydá za trestanca na Sachaline, že sa už zariadi voľajako inak — s niektorým z predstavených, s pisárom, hoci aj s dozorcom alebo s jeho zástupcom. Tí všetci za tým lipnú. — Len nesmieš schudnúť, lebo zahynieš. — Sišlo jej na um, ako sa díval na ňu obhajca, ako sa díval predseda súdu a ako sa na ňu dívali mužskí, ktorí ju stretali a ktorí na súde schválne chodili popri nej. Sišlo jej na um, ako jej rozprávala Berta, keď ju navštívila vo väzení, že študent, ktorého ľúbila, keď žila u Kitajevovej, prišiel k nim, opytoval sa na ňu a veľmi ju ľutoval. Rozpomenula sa na bitku s ryšavou a ľutovala ju; rozpomenula sa na pekára, ktorý jej poslal koláč navyše. Rozpomínala sa na mnohých, len nie na Nechludova. Nikdy sa nerozpomínala na svoje detstvo a mladosť a najmä nie na lásku k Nechludovovi. To bolo príbolestné. Tieto rozpomienky jej ležaly v duši kdesi hlboko.

ko, nedotknuté. Ani len vo sne nikdy nevidela Nechl'udova. Teraz na súde ho nepoznala nielen preto, že naposledy, keď ho videla, bol vojakom, bez brady, s malými fúzikmi a čo aj krátkymi, ale hustými kučera-vými vlasmi, a teraz to bol obstarožný pán s bradou, ale skôr preto, že nikdy na neho nemyslela. Pochovala všetky rozpomienky na svoju minulosť s ním v tú hroznú tmavú noc, keď sa vracal od vojska a nestavil sa u tetušiek.

Po túto noc, kým dúfala, že sa staví u nich, nielen že jej nebolo na ťarchu dieťa, ktoré nosila pod srdcom, ale často ju podivne dojímalo, keď pocítila v sebe jeho mäkké a niekedy prudké pohyby. Ale od tejto noci sa všetko zmenilo. A dieťa, ktoré čakala, jej vo všetkom len prekážalo.

Tetušky čakaly Nechl'udova, prosily ho, aby sa staval u nich, ale on telegrafoval, že nemôže, lebo musí byť v Petrohrade v určený čas. Keď sa to Kaťuša dozvedela, rozhodla sa, že pôjde na stanicu, aby ho videla. Vlak prechádzal stanicou v noci o druhej. Kaťuša uložila slečny spať, nahovorila dievčatko, kuchárkinu dcéru Mašku, aby šla s ňou, obula si staré topánky, ukrútila sa do šatky, podkasala si sukne a rozbehla sa na stanicu.

Bola temná, jesenná, daždivá a veterná noc. Dážď hneď začal šibať teplými, veľkými kvapkami, hneď zas prestával. V poli nebolo vidno cesty pod nohami, v lese bola tma ako v rohu, a Kaťuša, čo aj dobre poznala cestu, zablúdila v lese a došla na stanicu, kde vlak stál tri minúty, nie včásšie, ako dúfala, ale len po druhom cenganí. Vybehla na nástupište. Kaťuša ho hneď aj zazrela v obloku vozňa prvej triedy. Vo vozni bolo neobyčajne jasné svetlo. Na zamatových kreslách sedeli naproti sebe dvaja dôstojníci a hrali sa v karty. Na stolíku pri obloku horely otečené hrubé sviece. Nechl'udov v priliehavých jazdeckých nohavi-ciach a bielej košeli sedel na rúčke kresla, lakťom pod-

opretý o operadlo a čomusi sa smial. Len čo ho Kaťuša poznala, zaklopala na oblok oziabnutou rukou. No práve vtedy sa ozvalo tretie cenganie a vlak sa pomaly pohol, najprv nazad a potom rušal vopred a vozne búchaly nárazníkmi jeden do druhého. Jeden z hráčov vstal s kartami v rukách a zahľadel sa do obloka. Kaťuša zaklopala ešte raz a pritisla tvár na sklo. Práve vtedy trhlo vozňom, pri ktorom stála, a vozeň sa pohol. Šla popri ňom a hľadela do obloka. Dôstojník chcel spustiť oblok, ale nijako nemohol. Nechľudov vstal, odtisol dôstojníka a chcel spustiť oblok. Vlak sa začal rýchlejšie pohybovať. Kaťuša šla rýchlym krokom, aby nezaostávala, ale vlak šiel stále rýchlejšie a rýchlejšie a práve, keď sa oblok spustil, sprievodca ju odsotil a vyskočil do vozňa. Zaostala, ale ešte vždy bežala po mokrých doskách nástupišta; potom sa nástupište skončilo a Kaťuša sa len s námahou udržala, aby nespadla a sbehla dolu schodíkmi na zem. Bežala, ale vozeň prvej triedy bol už ďaleko napredku. Popri nej rušaly vozne druhej triedy a potom ešte rýchlejšie vozne tretej triedy, ale predsa len bežala. Keď prebehol posledný vozeň s lampášmi, bola už za vodárňou, za ohradou a vietor sa oboril na ňu, trhal jej šatôčku s hlavy a lepil jej šaty s jednej strany na nohy. Vietor jej strhol šatku, ale ešte vždy bežala.

„Tetuška Michajlovna!“ kričalo dievčatko, sotva stačiac bežať za ňou. „Šatku ste stratili.“

— Sedí si v osvetlenom vozni na zamatovom kresle, žartuje, pije — a ja tu, v blate, vo tme, v daždi a vetre stojím a plačem, — pomyslela si Kaťuša, zastala, vyvrátila hlavu, chytila si ju rukami a rozplakala sa.

„Odišiel!“ vykrikla.

Dievčatko sa naľakalo a objalo ju za mokré šaty.

„Tetuška, poďme domov.“

— Pôjde vlak — pod vozeň a koniec — rozmýšľala medzitým Kaťuša a neodpovedala dievčatku.

Rozhodla sa, že tak urobí. Ale práve vtedy, ako vždy býva v prvej chvíli utíšenia po rozčúlení, dieťa — jeho dieťa, ktoré nosila — zrazu sa pohlo, koplo, ťahavo sa vystrelo a zas zakopkalo čímisi tenkým, nežným a ostrým. A zrazu všetko, čo ju ešte pred chvíľou tak mučilo, až sa jej zdalo, že nemôže žiť, všetok hnev na neho a túžba pomstiť sa mu hoci aj vlastnou smrťou — všetko toto zrazu zmizlo. Uspokojila sa, upravila sa, uviazala si na hlavu šatku a chytro sa pobrala domov.

Vrátila sa domov zmučená, mokrá a zablatená a od toho dňa sa v nej začal duševný obrat, ktorý spôsobil, že sa stala takou, akou bola teraz. Od tejto strašnej noci prestala veriť v dobro. Predtým verila v dobro aj v to, že ľudia veria voň, ale tejto noci sa presvedčila, že nikto v dobro neverí a že všetko, čo vravia o bohu a o dobre, robia len preto, aby klamali ľudí. Ten, ktorého ľúbila a ktorý ju ľúbil — toto vedela — nabažil sa jej, nechal ju a zneuctil jej city. A on bol najlepší zo všetkých ľudí, ktorých poznala. Všetci ostatní boli ešte horší. A všetko, čo sa s ňou stalo, jej to potvrdzovalo na každom kroku. Jeho tetky, pobožné stareny, ju vyhnaly, keď im už nemohla slúžiť ako predtým. Všetci ľudia, s ktorými sa sišla — ženy sa usilovali dostať jej prostredníctvom peniaze a mužskí, počnúc starým policajným komisárom až po väzenských dozorcov, hľadeli na ňu ako na predmet pôžitku. A pre nikoho nejestvovalo nič inšieho na svete, ako pôžitok, práve tento pôžitok. O tom ju ešte lepšie presvedčil starý spisovateľ, s ktorým sa sišla v druhý rok svojho života na slobode. On jej aj priamo povedal, že v tomto — nazýval to poéziou a estetikou — je všetko šťastie.

Všetci ľudia žili iba pre seba, pre vlastnú potechu a všetky slová o bohu a dobre byly klamstvo. Ak sa dakedy aj vynáraly otázky, prečo je na svete všetko tak škaredo zariadené, že si ľudia navzájom robia zle

a všetci trpia, bolo treba len nemyslieť na to. Keď jej bolo clivo — zafajčila si, vypila, alebo, a to bolo najlepšie, pomilovala sa s mužským a všetko prešlo.

XXXVIII.

Na druhý deň v nedeľu, ráno o piatej, keď sa na väzenskej ženskej chodbe ozvalo obvyklé pískanie, Korablevová, ktorá už nespala, zobudila Maslovovú.

— Trestankyňa, — s hrôzou si pomyslela Maslovová, keď si pretierala oči a mimovoľne vdychovala do seba nad ránom hrozne smradľavý vzduch, aj chcela zas zaspať, ujsť do bezvedomia, ale obvyklý strach premohol spánok a Maslovová sa zdvihla, skrčila nohy pod seba, sadla si a poobzerala sa. Ženy už vstávaly, iba deti ešte spaly. Pálenčiarka s vypuklými očami, opatrne, aby nezobudila deti, vyťahovala zpod nich plášť. Burička rozvešovala pri peci handry, ktoré používala miesto plienok a decko sa zachodilo zúfalým nárekom na rukách belasookej Fedosie, ktorá ho kolembala a čičíkala nežným hlasom. Suchotinárka sa chytila za prsia a s tvárou, podliatou krvou, odkašľovala a v prestávkach vzdychala, ba skoro vykrikovala. Ryšavá sa zobudila a ležala horeznačky, so skrčenými tučnými nohami a nahlas a veselo rozprávala, čo sa jej prisnilo. Starenka-podpaľačka zase stála pred svätým obrazom, šepkala stále tie isté slová, prežehnávala sa a klaňala. Diačková dcéra nehybne sedela na priči a rozospatým, tupým pohľadom pozerala pred seba. Parádnica si nakrúcala na prst mastné, hrubé, čierne vlasy.

Na chodbe sa ozvaly kroky v šulpavej väzenskej obuvi, zrachotila zámka a vošli dvaja väzni-čističi v kazajkách a krátkych sivých nohaviciach, hodne vyše členkov, s vážnymi, srditými tvármi, zdvihli na nášiky smradľavú kaďu a vyniesli ju von z cely. Ženy

vyšly na chodbu ku kohútikom umývať sa. Pri vode sa strhla zvada medzi ryšavou a ženou, čo vyšla z druhej, susednej cely. Zas sa ozývaly nádavky, kriky, ponosy...

„Vari sa vám karcera zachcelo!“ zakričal dozorca a tresol ryšavú po tučnom holom chrbte, že to pľaslo na celú chodbu. „Aby som ťa už nepočul ani muknúť.“

„Vidiš ho, starého, ako sa roztatáril,“ povedala ryšavá, ktorá pokladala jeho prejav za poláskanie.

„Nože sa chytro. Ogabte sa na pobožnosť.“

Maslovová sa sotva stihla učesať, už prišiel správca so sprievodom.

„Na kontrolu!“ zakričal dozorca.

Z druhej cely vyšly iné áreštantky a všetky si staly do dvoch radov pozdĺž chodby, pričom ženy zo zadného radu musely položiť ruky na plecia žien z prvého radu. Všetky spočítali.

Po kontrole prišla dozorkyňa a viedla áreštantky do kostola. Maslovová s Fedosiou šly v prostriedku sprievodu, v ktorom bolo vyše sto žien, čo vyšly zo všetkých ciel. Všetky mali biele šatky, blúzy a sukne, iba tu a tam boly medzi nimi ženy vo vlastných farebných šatách. To boly ženy s deťmi, ktoré sprevádzaly mužov. Celé schodište bolo zaplnené sprievodom. Bolo počuť mäkký dupot nôh, obutých do väzenskej obuvi, vravu a chvíľami aj smiech. Na zákrute Maslovová zazrela zlostnú tvár svojej nepriateľky Bočkovovej, ktorá šla napredku, a ukázala ju Fedosii. Keď sišly ženy dolu, zamĺkly, prežehnávaly sa, klaňaly a tak vchádzaly do otvorených dverí kostola ešte prázdneho, lesknúceho sa zlatom. Ich miesto bolo napravo; tisly a tlačily sa na seba, keď sa rozostavovaly. Hneď za ženami vošli v sivých plášťoch vyhnanci a vypovedanci podľa rozsudkov obcí, nahlas odkašliavali a zastali si v tesnom zástupe naľavo a na prostriedok kostola. A hore na chóroch už stáli — s jednej strany trestanci s hlavami oholenými do polovice, ktorí prejavovali

svoju prítomnosť rinčaním reťazí, s druhej neoholení vyšetrovanci bez okov.

Väzenský kostol novo vystaval a okrášľil bohatý kupec, ktorý vydal na toto dielo niekoľko desaťtisíc rubľov, a kostol sa celý jagal jasnými farbami a zlatom.

Chvíľu bolo v kostole ticho, bolo počuť iba smrkanie, odkašliavanie, krik dojčeniec a zriedkakedy štrkot reťazí. Ale zrazu sa väzni, čo stáli naprostriedku, rozhýbali, tisli sa na seba, robiac uličku v prostriedku a touto uličkou prešiel správca väznice a stal si pred všetkých, naprostred kostola.

XXXIX.

Začaly sa bohoslužby.

Bohoslužby pozostávaly z toho, že kňaz, ktorý si obliekol neobyčajne čudný a veľmi nepohodlný brokátový odev, krájal a rozkladal kúsočky chleba na mištičku, potom ich kládol do kalicha s vínom a pritom vyslovoval rozličné mená a modlitby. A diačok medzitým neprestajne najprv odriekal a potom spieval striedavo so sborom väzňov všakovaké staroslovanské modlitby, aj tak neveľmi srozumiteľné, a ešte nesrozumiteľnejšie preto, že ich odriekali a spievali veľmi chytro. Obsah modlitieb pozostával väčšinou zo želania veľa šťastia hosudarovi-imperátorovi a jeho rodine. O to sa modlili kolenačky mnoho ráz, zároveň v iných modlitbách, a aj osobitne. Okrem toto diačok prečítal niekoľko veršov zo Skutkov apoštolských takým čudným a napätým hlasom, že sa nič nedalo vyrozumieť, a kňaz zas veľmi zreteľne prečítal miesto z evanjelia Marka, v ktorom sa hovorilo, že vzkriesený Kristus, prv ako vstúpil na nebesá a sadol si po pravici svojho otca, zjavil sa najprv Márii Magdaléne, z ktorej vyhnal sedem diablov, a potom jedenástim

učenikom a že im kázal hlásať evanjelium všetkému tvorstvu, pričom vyhlásil, že kto neuverí — bude zatratený, ale kto uverí a pokrstí sa — bude spasený a okrem toho bude vyhánať diablov, bude uzdravovať chorých tým, že na nich položí ruky, bude hovoriť novými jazykmi, bude chytať hady a keby aj jed vypil, neumrie, ale ostane zdravý.

Podstatu bohoslužieb tvorila domnienka, že kúsky chleba, ktoré kňaz nakrájal a položil do vína, premenia sa pri istých manipuláciách a modlitbách na telo a krv Kristovu. A manipulácie pozostávaly z toho, že kňaz pravidelne, bez ohľadu na to, že mu pritom prekážalo brokátové vrece, ktoré mal oblečené, dvíhal obe ruky dohora a držal ich tak, potom si kľakol na kolenná a bozkával stôl a to, čo bolo na ňom. Ale najdôležitejšie bolo, keď kňaz chytil oboma rukami obrúsok a pravidelne a mätko ním mával nad mištičkou a zlatým kalichom. Predpokladalo sa, že práve v tejto chvíli mení sa chlieb a víno na telo a krv a preto toto miesto služieb božích sprevádzala osobitná slávnosť.

„Chváľme presvätú, prečistú a preblahoslavenú Matku božiu,“ zakričal potom nahlas kňaz zpoza stienky a sbor slávnostne začal spievať, že je prekrásne oslavovať nepoškvrnenú Pannu Máriu, ktorá porodila Krista, ktorú za to uctieľujú väčšou úctou ako nejakých cherubínov a väčšou slávou ako nejakých serafínov. Potom sa predpokladalo, že premena je dovriešená a kňaz sňal obrúsok s mištičky, rozkrojil prostredný kúsok na štvoro a položil ho najprv do vína a potom sebe do úst. Predpokladalo sa, že zjedol kúsok božieho tela a vypil dúšok božej krvi. Potom kňaz odťahol záclonku, otvoril prostredné dvere, chytil do rúk pozlátený kalich, vošiel s ním do prostredných dverí a povolal tých, čo si tiež želajú jesť božie telo a piť božiu krv, ktoré boli v kalichu.

Želalo si to iba niekoľko detí.

Kňaz sa vopred povypytoval detí na mená, potom

opatrne načrel lyžičkou z kalicha, vopchal hlboko do úst každému z detí rad-radom po kúsku chleba vo víne, a diačok hned' na to utieral deťom ústa a veselým hlasom spieval pesničku, že deti jedia božie telo a pijú božiu krv. Potom kňaz odniesol kalich za stienku, tam dopil z kalicha všetku krv a dojedol všetky kúsky božieho tela, starostlivo si obcmúľal fúzy, utrel ústa a kalich, a vo veľmi dobrej nálade, vŕzgajúc jemnými podošvami čižiem z tel'acej kože, vrtkým krokom vyšiel zpoza stienky.

Týmto sa zakončily hlavné kresťanské bohoslužby. Ale kňaz chcel potešiť nešťastných väzňov a pridal k obvyklým bohoslužbám ešte osobitnú. Táto osobitná pobožnosť pozostávala z toho, že kňaz si zastal pred domnelou, ukutou a pozlátenou podobou (s čiernou tvárou a čiernymi rukami) toho istého boha, ktorého jedol, osvietenou desiatkami voskových sviec, začal čudným a falošným hlasom napoly spievať, napoly hovoriť nasledujúce slová: „Ježišu najsladší, apoštolov sláva, Ježišu môj, chlúba mučeníkov, vládca všemocný, spas ma, Ježišu, Spasiteľu môj, Ježišu môj najkrajší, k tebe sa utiekam, Ježišu Spasiteľu, zmiluj sa nado mnou, pre modlitby Matky tvojej a všetkých, Ježišu tvojich svätých a všetkých prorokov, Spasiteľu môj, Ježišu, a milostivo udel rajských sladkostí, Ježišu, ktorý miluješ ľudstvo.“

Pri tomto zastal, vydýchol si, prežehnal sa, poklonil sa až po zem, a všetci to urobili za ním. Klaňal sa správca, dozorcovia, väzni a na chóre neobyčajne často zarinčaly okovy.

„Stvoriteľ anjelov a mocný bože, — pokračoval kňaz. — Ježišu zázračný, anjelmi obdivovaný, Ježišu premocný, prarodičov Vykupiteľ, Ježišu presladký, patriarchov chlúba, Ježišu preslávny, cárov posila, Ježišu preblahý, prorokov naplnenie, Ježišu zázračný, posila mučeníkov, Ježišu pretichý, útecha mníchov, Ježišu premilostivý, slasť presbyterov,

Ježišu premilosrdný, striedmosť pôstnikov, Ježišu presladký, svätých potešenie, Ježišu prečistý, čistota panicov, Ježišu odveký, hriešnikov spasenie, Ježišu, synu boží, zmiluj sa nado mnou,“ čoraz piskľavejšie opakujúc slovo „Ježišu“, dostal sa napokon k prestávke, pridržiaval si rukou kamžu s hodvábnou podšívku, kľakol si na jedno koleno, poklonil sa po zem a sbor začal spievať posledné slová:

„Ježišu, synu boží, zmiluj sa nado mnou.“

A väzni padali a vstávali, potriasali vlasmi, čo im ostaly na polhlave a rinčali okovami, čo im odieraly chudé nohy.

Toto trvalo veľmi dlho. Najprv sa spievaly chválospevy, ktoré sa končili slovami: „Zmiluj sa nado mnou“, potom nové chválospevy, končiace sa slovom „Aleluja“. A väzni sa prežehnávali, klaňali sa a padali na zem. Najprv sa klaňali v každej prestávke, ale potom už len každý druhý raz, alebo aj každý tretí, a všetci boli veľmi radi, keď sa všetky chválospevy skončili a kňaz si obľahčene vzdychol, zatvoril knižku a odišiel za stienku. Ostávalo už len urobiť posledné, čo pozostávalo z toho, že kňaz vzal s veľkého stola pozlátený kríž s emailovými medailónikmi na koncoch, ktorý ležal na ňom a vyšiel s ním naprostred kostola. Najprv pristúpil ku kňazovi a bozkal kríž správca, potom zástupca, potom dozorcovia a potom začali prichádzať väzni, ktorí sa tisli na seba a pošepky si nadávali. Kňaz sa shováral so správcom a pchal kríž a ruku do úst a niekedy aj do nosa väzňom, pristupujúcim k nemu a zas väzni sa usilovali bozkať kríž a kňazovu ruku. Takto sa skončili kresťanské bohoslužby, konané na útechu a poučenie zblúdilých bratov.

A nikomu z prítomných, počnúc kňazom a správcom a končiac Maslovovou, ani na um nesišlo, že práve Ježiš, ktorého meno piskľavo opakoval kňaz tak nekonečne mnoho ráz a ktorého velebil všakovakými čudnými menami, zakazoval práve všetko to, čo sa tu robilo; zakázal nielen také nesmyselné množstvo prázdnych slov a rúhavé čary kňazov-učiteľov nad chlebom a vínom, ale čo najrozhodnejšie zakázal jedným ľuďom nazývať sa učiteľmi iných ľudí, zakázal modlitby v chrámoch, a kázal každému modliť sa osamote, ba zakázal aj chrámy, keď povedal, že ich prišiel zbúrať a že sa netreba modliť v chrámoch, ale v duchu a pravde; no najmä nielen že zakázal ľuďi súdiť, držať ich vo väzení, mučiť, potupovať a popravovať, ako sa robilo tu, ale zakázal každé násilie nad ľuďmi, keď povedal, že prišiel oslobodiť zajatých.

Nikomu z prítomných nesišlo na um, že všetko, čo sa tu robilo, bolo najväčším rúhačstvom a výsmechom práve z toho Krista, v mene ktorého sa to všetko robilo. Nikomu nesišlo na um, že pozlátený kríž s emailovými medailónikmi na koncoch, ktorý vyniesol kňaz a dával bozkávať ľuďom, nebol ničím iným, ako obrazom šibenice, na ktorej popravili Krista práve za to, že zakázal toto, čo sa teraz v jeho mene tu robilo. Nikomu ani na um nesišlo, že kňazi, ktorí si namýšľajú, že v podobe chleba a vína jedia telo a pijú Kristovu krv, naozaj jedia jeho telo a pijú jeho krv, ale nie v kúskoch chleba a vo víne, ale tým, že pokúšajú „jeho maličkých“, s ktorými sa Kristus stotožňoval, ale tým aj odoberajú najväčšie blaho a podrobujú ich najukrutnejším mukám, čím skrývajú pred ľuďmi zvestovanie blaženosti, ktorú im Kristus priniesol.

Kňaz robil toto všetko s pokojným svedomím, lebo od detstva ho vychovávali tak, že toto je jediná pravá viera, v ktorú verili všetci svätí, čo žili pred ním, a

v ktorú teraz verí duchovná a svetská vrchnosť. Kňaz neveril, že chlieb sa premení na telo, že duši osoží vyslovovať mnoho slov alebo že naozaj zjedol kúsok boha — v toto nemožno veriť — ale veril, že treba veriť v túto vieru. A v tejto viere ho utvrdzovalo najmä to, že za vykonávanie obradov tejto viery už osemnásť rokov dostával dôchodok, ktorým si vydržiaval rodinu, syna v gymnáziu a dcéru v cirkevnom ústave. Práve tak veril aj diačok, ba ešte pevnejšie ako kňaz, lebo už celkom zabudol na podstatu dogiem tejto viery a vedel len, že za svätenú vodu, za motlitby za zomrelých, za pobožnosti, za tichú omšu a za omšu s chválospevom — za toto všetko je ustálená cena, ktorú naozajstní kresťania ochotne platia, a preto vykrikoval svoje „zmiluj sa, zmiluj sa“ a spieval a čítal, čo bolo treba, práve s takou pokojnou presvedčenosťou, že je to potrebné, s akou ľudia predávajú drevo, múku a zemiaky. A zas správca väzenia a dozorcovia, čo aj nikdy nepoznali a nevnikli do toho, z čoho pozostávajú dogmy tejto viery a čo značí všetko to, čo sa koná v kostole — verili, že rozhodne treba veriť v túto vieru, lebo v ňu verí vyššia vrchnosť a sám cár. Okrem toho cítili, čo aj nejasne (nijako by neboli mohli vysvetliť, prečo), že táto viera ospravedlňuje ich ukrutnú službu. Nebyť tejto viery, nielen že by im bolo bývalo ťažšie, ale vari aj nemožné vynakladať všetky svoje sily na mučenie ľudí, ako to teraz robili s celkom pokojným svedomím. Správca bol človek takého dobrého srdca, že by vôbec nebol mohol žiť takto, keby nenašiel oporu v tejto viere. A preto stál nehybne, vzpriamený, horlivo sa klaňal a prežehnával, usiloval sa, aby bol dojatý, keď spievali: „Aj, cherubíni“, a keď deti pristupovali k prijímaniu, vyšiel napred, vlastnými rukami zdvihol chlapčeka, ktorému dávali prijímať, a podržal ho.

No väčšina väzňov, s výnimkou niekoľkých, čo jasne videli všetko toto klamstvo, ktorého sa dopúšťali na

týchto veriacich ľudoch, a čo sa z tejto viery v duchu vysmievali, väčšina väzňov verila, že v týchto pozlátených ikonách, sviečkach, kalichoch, rúchach, krížoch, opakovaníach nepochopiteľných slov: „Ježišu najsladší“ a „zmiluj sa“ skrýva sa tajomná moc, pomocou ktorej možno si zadovážiť viac pohodlia v tomto aj v budúcom živote. Čo sa aj väčšina z nich už niekoľko ráz pokúsila zadovážiť si pohodlie v tomto živote pomocou modlitieb, bohoslužieb a sviečok a nedosiahla ho — modlitby ostaly nevyslyšané — každý bol pevne presvedčený, že je to iba náhodný neúspech a že táto ustanovizeň, schvaľovaná učenými ľuďmi a metropolitmi je predsa veľmi dôležitou ustanovizňou, rozhodne potrebnou, ak už aj nie pre tento, teda pre budúci život.

Práve tak verila aj Maslovová. Ako iní, aj ona cítila pri službách božích smiešaný pocit zbožnosti a nudy. Najprv stála uprostred zástupu za stienkou a nemohla vidieť nikoho okrem svojich družiek: ale keď sa svedníci pohli napred, aj ona vystúpila napredok spolu s Fedosiou a zbadala správcu a za správcom medzi dozorcami sedliacka s jasnobelavou briadkou a plavými vlasmi — Fedosiinho muža, ktorý upretými očami hľadel na ženu. Pri chválospeve sa Maslovová zaoberala tým, že si ho obzerala a šuškala si s Fedosiou, a prežehnávala a klaňala sa iba vtedy, keď to robili všetci.

XLI.

Nechľudov sa vybral z domu zavčasu. Uličkou šiel ešte na voze dedinský sedliak a vykrikoval čudným hlasom:

„Mlieko, mlieko, mlieko!“

Predošlý večer spáchol prvý teplý jarný dážď. Všade, kde nebola dlažba, zrazu sa zazelenala tráva; brezy v záhradách sa osypaly zeleným páperím, čremchy a

topole rozvíjaly dlhé voňavé lístočky a v domoch a v obchodoch skladali a utierali zimné rámy. Na starinárskom trhu, popri ktorom sa Nechľudov viezol, hmýril sa pri šiatroch, postavených do radu, hustý zástup a tmolili sa otrhanci s čižmami pod pazuchou a s vyhladenými nohavicami a vestami, prehodenými cez plece.

Pri krčmách sa už tisli chlapi, vyslobodení z tovární, v čistých kamizolách a ligotavých čižmách a ženy v hodvábnych, krikľavých šatkách na hlavách a kabátikoch so sklenými gombičkami. Mestskí policajti so žltými šnúrami na pištoliach stáli na stanovištiach a sledili za neporiadkami, čo by im mohli rozohnať trápnu nudu. Na chodníkoch bulvárov a na zelenom trávniku, čo práve len dostal farbu, behaly a hraly sa deti a psi — a veselé pestúanky sedely na lavičkách a shováraly sa medzi sebou.

Po uliciach, ešte chladných a vlhkých na ľavej strane v tóni, a vyschnutých naprostriedku, neprestajne rachotily na dlažbe ťažké vozy povozníkov, hrkotaly bričky a cengaly konské dráhy. So všetkých strán sa povetrie otriasalo od rozmanitého vyzváňania a hlaholu zvonov, povolávajúcich ľudí na práve také bohoslužby, ako sa teraz odbavovala vo väzení. A vyobliekaní ľudia sa rozchádzali každý do svojho kostola.

Drožkár nezaviezol Nechľudova až k väzeniu, iba k zákrute, ktorá k nemu viedla.

Niekoľko ľudí, chlapov a žien, väčšinou s batôžkami, stálo na zákrute, asi sto krokov od väzenia. Napravo boli nevelké drevené staviská, naľavo poschodový dom s akousi vývesnou tabuľou. Napredku bola ohromná murovaná budova väzenia, ku ktorej ešte nepúšťali návštevníkov. Strážny s puškou chodil hore-dolu a prísne okrikoval každého, kto ho chcel obísť.

Pri bráničke drevených stavísk na pravej strane, naproti strážnemu, sedel na lavičke dozorca v uniforme s pozamentom a s poznámkovým sošitom. K nemu chodili návštevníci a vraveli mená väzňov, ktorých

chceli navštíviť, a dozorca si ich zapisoval. Aj Nechľudov pristúpil k nemu a povedal meno Kateriny Maslovovej. Dozorca s pozamentom si ho zapísal.

„Prečo ešte nepúšťajú?“ spýtal sa Nechľudov.

„Odbavujú bohoslužby. Keď odbavia, pustia.“

Nechľudov odišiel k zástupu čakajúcich. Zo zástupu vyšiel chlap v otrhanom obleku a pokrčenom klobúku, v starých, roztrhaných topánkach na boso, s červenými pruhmi po celej tvári a pobral sa k väzeniu.

„Kde sa pcháš?“ okríkol ho vojak s puškou.

„A ty čo reveš?“ odpovedal otrhanec, ani trochu nezmätený, že ho strážny okríkol a vrátil sa nazad.

„Keď nepustíš — počkám. A on reve ani generál.“

V zástupe sa zasmiali na súhlas. Návštevníci boli zväčša chudobne oblečení, ba aj otrhaní, ale našli sa mužskí a ženy aj slušní na výzor. Pri Nechľudovovi stál pekne oblečený, vyholený, tučný červený chlap s batôžkom v ruke, v ktorom zrejme bola bielizeň. Nechľudov sa ho opýtal, či je tu prvý raz. Chlap s batôžkom odpovedal, že sem chodíva každú nedeľu, a potom sa rozhovorili. Bol to vrátnik z banky, prišiel navštíviť brata, ktorého súdili za spreneveru. Tento dobrácky človek rozpovedal Nechľudovovi celú svoju históriu a chcel sa ho tiež povypytovať, keď ich pozornosť upútal študent s dámou v závoji, ktorí sa dovezli na bričke s gumovými obručami, ťahanej mocným čistokrvným vraníkom. Študent niesol v rukách veľký batoh. Pristúpil k Nechľudovovi a spýtal sa ho, či púšťajú a čo treba urobiť, aby mohol odovzdať milodar — koláče, ktoré dovezol.

„Robím to na žiadosť verenice. Toto je moja verenica. Jej rodičia nám poradili, aby sme dačo zaviezli uväzneným.“

„Ja som tu iba prvý raz, teda neviem, ale myslím, že sa treba spýtať tamtoho človeka,“ povedal Nechľudov a ukázal na dozorca s pozamentom, čo sedel napravo so sošitom.

Práve vtedy, keď sa Nechľudov shováral so študentom, otvorily sa veľké železné väzenské vráta s oblôčkom na prostriedku a vyšiel z nich dôstojník v uniforme s druhým dozorcom a dozorca so sošitom oznámil, že začínajú vpúšťať návštevníkov. Strážny odišiel a všetci návštevníci, ako by sa báli, že sa oneskoria, rýchlo sa hrnuli k väzenským vrátam, ba poniektorí aj bežali. Pri vrátach stál jeden dozorca, ktorý podľa toho, ako návštevníci prechodili popri ňom, počítal ich a nahlas vyslovoval: šesťnásť, sedemnásť atď. Druhý dozorca, dnu v budove, dotknúc sa každého rukou, tiež počítal návštevníkov v nasledujúcich dverách, aby mohli pri vypúšťaní skontrolovať počet a nenechali ani jedného návštevníka vo väzení a nevypustili ani jedného väzňa. Počítajúci si nevšímal ľudí, čo prechodili popri ňom a pacol Nechľudova rukou po chrbte, tento dotyk dozorcovej ruky v prvej chvíli Nechľudova urazil, ale hneď sa rozpomenul, načo sem prišiel a zahanbil sa za pocit nespokojnosti a urážky.

Prvá miestnosť za dverami bola veľká sklepená izba so železnými mrežami v nevelkých oblokoch. Nechľudov celkom neočakávane zazrel vo výklenku veľký kríž s Ukrižovaným.

— Načo je to? — pomyslel si, lebo si mimovoľne spájal obraz Krista so slobodnými a nie s uväznenými.

Nechľudov šiel pomaly, púšťal napred návštevníkov, čo sa ponáhľali a cítil smiešané pocity, pocit hrôzy zo zločincov, čo sú tu zatvorení, a súcitu k takým nevinným, ako bol včerajší chlapec a Kaľuša, ktorí musia tu byť, a pocit plachosti a dojatia pred stretnutím, ktoré ho čakalo. Pri východe z prvej miestnosti, na jej druhom konci, dozorca čosi povedal. Ale Nechľudov, zahŕúžený do vlastných myšlienok, si to nevšimol a šiel len ďalej ta, kam šla väčšina návštevníkov, totiž do mužského oddelenia a nie do ženského, kam mal ísť.

Púšťal napred ponáhľajúcich sa a tak vošiel posledný do miestnosti, určenej pre návštevy. Prvé, čo ho ohromilo, keď otvoril dvere a vošiel do miestnosti, bol ohlušujúci krik stoviek hlasov, splývajúci do jedného huriavku. Iba keď Nechľudov podišiel bližšie k ľudom, čo sa ani muchy, ktoré sa slietly na cukor, pripili k sieti deliacej miestnosť na dvoje, pochopil, o čo ide. Miestnosť s oblokmí v zadnej stene bola od povaly až po zem rozdelená na dvoje, nie jednou, ale dvoma drótenými sieťami. Medzi sieťami chodili dozorcovia. Na tamtej strane siete boli väzni, na tejto strane — návštevníci. Medzi tamtými a týmito boli dve siete a asi dva a pol metrová medzera, takže najmä nedovidný človek nielen že nemohol nič odovzdať, ale ani len rozoznať tvár. Bolo ťažko aj hovoriť, treba bolo kričať z celej sily, aby človeka počuli. S oboch strán boli na siete pritísnuté tváre: žien, mužov, otcov, matiek, detí, ktorí sa snažili vidieť sa a povedať si, čo treba. Ale pretože sa každý usiloval rozprávať tak, aby ho počul ten, komu rozprával, a pretože aj jeho sused chcel to isté a ich hlasy si vzájomne prekážaly, usiloval sa jeden prekričať druhého. Preto tu bol taký huk, prerušovaný výkrikmi, ktorý zarazil Nechľudova, len čo vošiel do miestnosti. Vyznať sa v tom, čo tu hovorili, nebolo nijako možné. Dalo sa iba z tvári domyslieť si, o čom sa rozprávali a v akom vzťahu boli hovoriaci. Najbližšie k Nechľudovovi bola starénka v šatôčke, ktorá, pritísnutá k sieti, s trasúcou sa bradou, kričala čosi bledému mladému šuhajovi s hlavou oholenou dopolovice. Väzeň zdvihol obru, smraštil čelo a pozorne ju načúval. Pri starénke bol mladý človek v kamizole, ktorý priložiac ruku k uchu, otočil hlavu a načúval, čo mu vravel väzeň s utrápenou tvárou a prešedivelou bradou, čo sa na neho ponášal. Trochu ďalej stál otrhanec, rozháňal sa rukou, čosi kričal a smial sa. A pri ňom sedela na dlážke žena s dieťaťom, v peknej vlnenej šatke a nariekala, lebo zrejme

prvý raz videla šedivého chlapa, čo bol na druhej strane, vo väzenskej kazajke s oholenou hlavou a v okovách. A ponad túto ženu kričal z celej sily vrátnik, s ktorým sa Nechľudov shováral, na plešivého väžňa s lesklými očami, čo stál na druhej strane. Keď si Nechľudov uvedomil, že sa bude shovárať za takýchto okolností, prebudil sa v ňom pocit roztrpčenia proti ľuďom, ktorí toto mohli zariadiť a dodržať. Čudoval sa, že takáto hrozná situácia, takýto posmech ľudských citov nikoho neurážal. Aj vojaci, aj správca, aj návštevníci, aj väzni sa správali, ako by uznávali, že to tak má byť.

Nechľudov pobudol v tejto miestnosti asi päť minút a pocítil akúsi čudnú clivotu, lebo si uvedomil svoju bezmocnosť a nesúhlas s celým svetom a ovládol ho mravný pocit nevoľnosti ako na rozkolísanej lodi.

XLII.

„Predsa treba robiť, po čom som prišiel,“ povedal si na posmelenie. „Ale ako to urobiť.“

Začal hľadať očami vrchnosť a keď zazrel nevysokého chudého človeka s fúzmi a dôstojníckymi výložkami na pleciach, ktorý chodil poza ľudí, oslovil ho:

„Milostivý pane, nemohli by ste mi povedať,“ opýtal sa s neobyčajne prepiatou zdvorilosťou, „kde sú ženy a kde je dovolené navštíviť ich?“

„A vy vari chcete do ženského oddelenia?“

„Áno, chcel by som vidieť istú ženu z uväznených,“ odpovedal Nechľudov s rovnako prepiatou zdvorilosťou.

„Mali ste to povedať už v shromažďovacej miestnosti. Koho chcete navštíviť?“

„Chcem navštíviť Jekaterinu Maslovovú.“

„Je politická?“ opýtal sa zástupca správcu.

„Nie, je proste...“

„A čo, je už odsúdená?“

„Áno, predvčerom ju odsúdili,“ pokorne odpovedal Nechľudov, lebo sa obával, aby nejako nepokazil náladu správcovi, ktorý ako by bol s ním cítil.

„Ak chcete ísť do ženského, teda nech sa vám páči tadiaľto,“ povedal správca, ktorý zrejme z Nechľudovovho zovňajšku usúdil, že si zaslúži pozornosť. „Sidorov,“ zavolať fúzatého poddôstojníka s medailami, „nože ich zaved’ do ženského.“

„Na rozkaz, prosím.“

Vtom sa ozval pri sieti čísi srdcervúci nárek.

Nechľudovovi bolo všetko čudné a najčudnejšie, že musel poďakovať a cítiť sa povďačným správcovi a hlavnému dozorcovi, teda ľuďom, čo vykonávali všetky ukrutnosti, ktoré sa páchaly v tomto dome.

Dozorca vyviédl Nechľudova z mužskej hovorne na chodbu a hneď, dverami naproti, voviedol ho do ženskej návštevej miestnosti.

Aj táto miestnosť, práve tak ako mužská, bola rozdelená na troje dvoma sieťami, ale bola omnoho menšia, bolo v nej menej aj návštevníkov aj uväznených, ale krik a huk bol práve taký ako v mužskej. Medzi sieťami práve tak chodila vrchnosť. Vrchnosť tu predstavovala dozorkyňa v uniforme s výložkami na rukávoch, s belasými obrubami a práve takým opaskom ako mali dozorcovia. A práve tak ako aj v mužskej, s oboch strán sa lepili k sieťam ľudia: s tejto strany — mestskí obyvatelia v rozmanitých oblekoch a s tamtej — uväznené, niektoré v bielych a niektoré vo vlastných šatách. Celá sieť bola zaujatá ľuďmi. Dvíhali sa na prsty, aby ich počuli ponad hlavy iných, niektorí sedeli na dlážke a tak sa shovárali.

Najnápadnejšou zo všetkých uväznených žien aj zarážajúcim krikom a aj výzorom bola strapatá, chudá áreštantka-Cigánka v šatke, čo sa jej sklzla s kučeravých vlasov. Stála skoro na prostriedku miestnosti na druhej strane siete pri stĺpe a s rýchlymi gestami kričala čosi Cigánovi v belasom kabáte, opásanom

nízko a tuho. Hneď pri Cigánovi sa pričupil k zemi vojak, ktorý sa shováral s áreštantkou, potom stál prilepený k sieti mladý sedliačik s pobelavou briadkou, v krpcoch, celý červený v tvári, ktorý zrejme len s námahou zdržiaval slzy. Shovárala sa s ním milá, pobelavá áreštantka, s belasými očami sa dívala na neho. Bola to Fedosia so svojím mužom. Pri nich stál otrhanec, ktorý sa shováral s rozgajdanou ženou širokej tváre; potom dve ženy, mužský a zas žena — a naproti každému bola áreštantka. Maslovová medzi nimi nebola. Ale za uväznenými na druhej strane stála ešte jedna žena a Nechľudov si hneď uvedomil, že je to ona, a hneď aj pocítil, že sa mu mocnejšie rozbúchalo srdce a že sa mu zastavuje dych. Blížila sa rozhodujúca chvíľa. Pristúpil k sieťke a poznal ju. Stála za belasookou Fedosiou a s úsmevom načúvala, čo vravela Fedosia. Nebola vo väzenskom plášti ako predvčerom, ale v bielej blúze, tuho stiahnutej opaskom a vysoko sa dvíhajúcej na prsiach. Zpopod šatky jej vykúkaly kučeravé čierne vlasy ako na súde.

— Teraz sa všetko rozhodne, — rozmýšľal. — Ako ju mám zavolať? Či príde sama?

Ale Maslovová sa nepoberala. Čakala Kláru a ani nepomyšlela, že ten pán prišiel k nej.

„Koho chcete?“ opýtala sa dozorkyňa, čo chodila medzi sieťkami, keď došla k Nechľudovovi.

„Katerinu Maslovovú,“ sotva mohol vysloviť Nechľudov.

„Maslovová, k tebe!“ zakričala dozorkyňa.

XLIII.

Maslovová sa obzrela, zdvihla hlavu, rovno vypála prsia a so svojím Nechľudovovi známym výrazom ochoty pristúpila k sieti, pretisla sa pomedzi dve uväz-

nené a prekvapene — s otázkou uprela oči na Nechl'udova, lebo ho nepoznávala.

No keď podľa obleku poznala v ňom bohatého pána, usmiala sa.

„Prišli ste ku mne?“ opýtala sa a priblížila k mriežkam usmievavú tvár so škúliacimi očami.

„Chcel som vidieť...“ Nechl'udov nevedel, ako povedať: či ‚vás‘, či ‚teba‘, a rozhodol sa, že povie ‚vás‘. Nerozprával hlasnejšie ako obyčajne. „Chcel som vás vidieť... ja...“

„Ty mi tu nič nezahováráj,“ zakričal pri ňom otrhanec. „Vzala, či nevzala?“

„Veď ti vravím, že umiera, čože ešte chceš?“ kričal ktosi s druhej strany.

Maslovová nemohla počuť, čo vravel Nechl'udov, no výraz jeho tváre keď hovoril, zrazu jej ho pripomenul. Ale neverila si. No jednako úsmev jej zmizol s tváre a čelo sa jej trpiteľsky pokrčilo.

„Nepočuť, čo vravíte,“ zakričala s prižmúrenými očami a čoraz väčšími krčila čelo.

„Prišiel som...“

— Áno, robím, čo treba, kajám sa, — pomyslel si Nechl'udov.

A len čo si to pomyslel, slzy mu vyhrkly do očí a tiekly k hrdlu; zachytil sa prstami o sieť, zamĺkol a premáhal sa, aby sa nerozplakal.

„Vravím: načo sa pcháš, kde ti netreba...“ kričali s jednej strany.

„Ver bohu, ani o tom nechyrujem,“ kričala áreštantka s druhej strany.

Maslovová videla jeho rozčúlenie a poznala ho.

„Ponášate sa, ale nepoznávam,“ zakričala nehľadiac na neho, a zrazu sa jej tvár začervenala a ešte väčšími sa zachmúrila.

„Prišiel som ťa poprosiť o odpustenie,“ zakričal Nechl'udov veľmi nahlas, bez intonácie, ako úlohu naučenú nazpamäť.

Keď vykrikol tieto slová, zahanbil sa a obzrel. Ale hneď mu sišlo na um, že ak sa hanbí, je to tým lepšie, lebo sa aj má za čo hanbiť a pokračoval nahlas:

„Odpusť mi, strašne som sa previnil...“ zakričal ešte.

Stála nehybne a nespúšťala s neho škuľavý pohľad.

Nemohol ďalej hovoriť, odišiel od siete a namáhal sa, aby zdržal plač, od ktorého sa mu chvely prsia.

Ten istý správca, ktorý poslal Nechľudova na ženské oddelenie a ktorého Nechľudov zrejme zaujímal, prišiel na toto oddelenie, a keď videl, že Nechľudov nestojí pri mreži, spýtal sa ho, prečo sa neshovára s uväznenou, s ktorou sa chcel shovárať. Nechľudov sa vysiakal, spamätal, pousiloval sa vyzeráť pokojne a odpovedal:

„Nemôžem sa shovárať cez mrežu, nič nepočuť.“

Správca sa zamyslel.

„No čo, môžem ju na chvíľu vyviesť sem.“

„Mária Karlovna!“ zavolať dozorkyňu. „Doved'te sem Maslovovú.“

O chvíľočku vyšla z bočných dverí Maslovová. Mäkkou chôdzou podišla až k Nechľudovovi, potom zastala a pozrela na neho zpod čela. Čierne vlasy jej vykúkaly v kučeravých prstencoch, práve tak ako predvčerom, tvár, nezdravá, odutá a biela, bola prívetivá a celkom pokojná; iba ligotavo čierne, škuľavé oči sa jej neobyčajne leskli pod podbehnutými viečkami.

„Tu sa môžete poshovárať,“ povedal správca a odišiel.

Nechľudov pristúpil k lavici pri stene.

Maslovová skúmavo pozrela na správcovho zástupcu, potom ako by prekvapená, pokrčila plecami, šla za Nechľudovom k lavici, sadla si k nemu a napravila si sukňu.

„Viem, že vám je ťažko odpustiť mi,“ začal Nechľudov, ale zas sa zarazil, lebo cítil, že pre slzy nemôže hovoriť, „ale ak sa minulosť aj nedá napraviť, teda teraz urobím všetko, čo môžem. Povedzte...“

„Ako ste ma našli?“ opýtala sa, neodpovedajúc mu na otázku a aj hľadela aj nehl'adela na neho škul'avými očami.

— Bože môj! Pomôž mi. Vnukni mi, čo urobiť! — vrazil si v duchu Nechľudov, keď hľadel na jej zmenenú, teraz nepeknú tvár.

„Predvčera som bol porotcom,“ povedal, „keď vás súdili. Nepoznali ste ma?“

„Nie, nepoznala. Nebolo kedy poznávať. Ba ani som sa neďívala,“ povedala.

„Ved' ste mali dieťa!“ povedal a pocítil, ako sa začervenal v tvári.

„Hneď vtedy, chvalabohu, umrelo,“ odpovedala stručne a zlostne a odvrátila od neho pohľad.

„Ako, prečo?“

„Aj ja som bola chorá, len-len že som neumrela,“ povedala a nezdvihla oči.

„Ako to, tetušky vás prepustily?“

„Ktože bude držať chyžnú s deckom? Keď zbadaly, vyhnaly ma. Ale načo o tom rozprávať — na nič sa nepamätám, všetko som zabudla. To sa už skončilo.“

„Nie, neskončilo. Nemôžem to len tak nechať. Aspoň teraz chcem odčiniť svoj hriech.“

„Nemáte čo odčinovať; čo bolo, bolo a pominulo,“ povedala a čo vôbec neočakával, zrazu pozrela na neho a nepříjemne, vábne a žalostne sa usmiala.

Maslovová vôbec nečakala, že ho uvidí, najmä teraz a tu, preto ju v prvej chvíli jeho príchod prekvapil a prinútil, aby sa rozpomenula na to, na čo nikdy sa nerozpomínala. Najprv sa hmliato rozpomenula na ten nový, čudný svet citov a myšlienok, čo v nej vzbudil utešený šuhaj, ktorý ju ľúbil a ktorého ľúbila aj ona, potom sa rozpomenula na jeho nepochopiteľnú ukrutnosť a časté ponižovanie a utrpenie, čo nasledovalo za týmto čarovným šťastím a vyvieralo z neho. A pocítila bolesť. Ale pretože nemala síl vyznať sa v tom,

urobila aj teraz, ako robievala vždy: odohnala od seba tieto rozpomienky a pousilovala sa zastrieť ich zvláštnou hmlou hýrivého života; práve tak urobila aj teraz. V prvej chvíli si stotožnila človeka, čo teraz pred ňou sedel, so šuhajom, ktorého kedysi ľúbila, ale potom, keď pocítila, že to priveľmi bolí, prestala si ho takto stotožňovať. Teraz tento čisto oblečený, pestovaný pán s navoňavkovanou bradou nebol pre ňu už Nechludovom, ktorého ľúbila, ale iba jedným z tých, ktorí, keď potrebovali, využívali stvorenia, ako bola ona, a ktorých stvorenia ako ona musely využiť na svoj najväčší ošoh. Preto sa mu vábne usmiala. Mlčala a rozmýšľala, ako by ho mohla využiť.

„To všetko sa skončilo,“ povedala. „Ved’ ma teraz odsúdili na nútené práce.“

A pery sa jej zachvely, keď vyslovila tieto strašné slová.

„Vedel som, bol som presvedčený, že ste nevinná,“ povedal Nechludov.

„Pravdaže som nevinná. Vari som nie zlodejka alebo zbojníčka. Naši vravia, že všetko závisí od advokáta,“ pokračovala. „Vravia, že treba podať prosbu. Lenže vravia, že je to drahé, berú...“

„Áno, rozhodne,“ povedal Nechludov. „Už som sa shováral s advokátom.“

„Netreba ľutovať peniaze, treba dobrého,“ povedala.

„Urobím všetko, čo sa dá.“

Nastalo mlčanie.

Maslovová sa zas tak usmiala.

„A chcem vás poprosiť o... peniaze, ak môžete. Nie veľa... desať rubľov, viac netreba,“ povedala zrazu.

„Áno, áno,“ povedal zmätený Nechludov a chytil sa za peňaženku.

Chytré pozrela na správcu, ktorý chodil hore-dolu po miestnosti.

„Pred ním nedávajte, len keď odíde, lebo odoberú.“

Nechludov vytiahol peňaženku, len čo sa dozorca

obrátil, ale nestihol jej podať desaťrubľovku, lebo dozorca sa zas zvrtol tvárou k nim. Stisol ju v ruke.

— Veď je toto mŕtva žena, — rozmýšľal Nechl'udov, keď sa díval na jej kedysi milučkú, ale teraz ošpatnenú, oduťú tvár s ligotavým nepekným leskom čiernych škuľavých očí, slediacich za dozorcom a jeho rukou, v ktorej stískal peniaze. A na chvíľočku zaváhal.

Pokušiteľ, ktorý hovoril včera v noci, zas sa ozval Nechl'udovovi v duši a ako vždy, usiloval sa odviešť ho od otázky, čo treba urobiť, k otázke, čo vznikne z jeho skutkov a čo je osožné.

— Z tejto ženskej ty nič neurobiš, — vravel ten hlas, — iba si na krk obesíš kameň, čo ťa utopí a zabráni ti, aby si bol osožný iným. Dať jej peniaze, všetky, čo má pri sebe, odobrať sa od nej a skoncovať s ňou navždy! — mihla sa mu myšlienka.

No zároveň pocítil, že práve teraz sa mu dovršuje v duši čosi veľmi dôležité, že jeho vnútorný život leží v tejto chvíli ako by na kolíšúcich sa váhach, ktoré najmenšie úsilie môže prevážiť na jednu alebo na druhú stranu. A vynaložil toto úsilie, zavolať si boha, ktorého včera pocítil v duši, a boh sa hneď v ňom ozval. Rozhodol sa, že jej hneď všetko povie.

„Kaťuša! Prišiel som ťa prosiť o odpustenie, ale ty si mi neodpovedala, či si mi odpustila a či mi dakedy odpustiš,“ povedal a zrazu jej začal tykať.

Nepočúvala ho, len sa dívala hneď na jeho ruku, hneď na dozorca. Keď sa dozorca odvrátil, chytro nachiahla k nemu ruku, vychytila mu bankovku a položila si ju za opasok.

„Čudne rozprávate,“ povedala a ako sa mu zdalo pohŕdavou sa usmiala.

Nechl'udov cítil, že je v nej čosi, čo mu je priam nepriateľské, čosi, čo jej káže, aby ostala takou, ako je teraz a čo mu bráni vniknúť jej do srdca.

Ale napodiv, nielen že ho to neodpuďovalo, ale ešte väčšmi priťahovalo akousi zvláštnou, novou silou. Cítil,

že ju musí prebudiť duchovne a že je to strašne ťažké; ale práve to ho upútalo. Teraz cítil k nej čosi také, čo ešte nepocítil ani k nej, ani k nikomu inému a v tomto jeho pociť nebolo nič osobného: nechcel od nej nič pre seba a túžil iba, aby prestala byť takou, akou je teraz, aby sa prebudila a bola zase takou, akou bola predtým.

„Kaťuša, prečo takto hovoríš? Veď ťa poznám, pamätám sa, aká si bola vtedy, v Panove...“

„Načo staré spomínať,“ povedala sucho.

„Spomínam preto, aby som zahladil, odčinil svoj hriech, Kaťuša,“ začal a už jej chcel povedať, že si ju vezme za ženu, ale stretol sa s jej pohľadom a vyčítal z neho čosi také strašné a surové, také odpudzujúce, že nemohol dohovoriť.

Práve vtedy začali odchádzať návštevníci. Dozorca pristúpil k Nechľudovovi a povedal, že čas návštevy sa minul. Maslovová vstala a poslušne čakala, kým ju vpustia.

„Dobre sa majte, mám vám ešte mnoho povedať, ale ako vidíte, teraz sa nedá,“ povedal Nechľudov a podal jej ruku. „Ešte prídem...“

„Myslím, že ste povedali všetko...“

Podala mu ruku ale nestisla ju.

„Nie, postarám sa, aby sme sa stretli, kde by sa dalo poshovárať, a potom vám poviem niečo veľmi dôležité, čo vám musím povedať,“ povedal Nechľudov.

„Pre mňa, príďte,“ povedala a usmievala sa úsmevom, akým sa usmievala na mužských, ktorým sa chcela páčiť.

„Ste mi bližšia ako sestra,“ povedal Nechľudov.

„To je čudné,“ povedala a krútiac hlavou odišla za mrežu.

Nechľudov očakával, že pri prvom stretnutí Kaťuša, hneď ako ho uvidí a pozná jeho úmysel slúžiť jej a jeho pokánie, poteší sa a bude dojatá a zas bude tou Kaťušou akou bola, ale sa zhrozil, keď videl, že Kaťuše už niet a že je iba Maslovová. To ho prekvapilo a ohromilo.

Nadovšetko ho prekvapilo, že Maslovová nielen že sa nehanbila za svoje postavenie — nie áreštantky (za toto sa hanbila), ale za svoje postavenie prostitútky, ba ako by bola s ním až spokojná a skoro naň hrdá. A predsa nemohlo byť inak. Každý človek, aby mohol pracovať, musí rozhodne pokladať svoju prácu za dôležitú a dobrú. A preto, čo v akom postavení je človek, celkom určite si utvorí taký názor na ľudský život vôbec, pri ktorom sa mu jeho práca bude zdať dôležitou a dobrou.

Ľudia si obyčajne myslia, že zlodej, vrah, špehún a prostitútka uznávajú svoje zamestnanie za škaredé a preto sa musia zaň hanbiť. No býva to práve naopak. Ľudia, ktorých osud, hriechy a chyby stavajú do určitého postavenia, čo aké by bolo nesprávne, vytvárajú si taký názor na život vôbec, pri ktorom sa im ich postavenie zdá dobrým a hodným úcty. A na podporu týchto názorov ľudia sa inštinktívne pridŕžajú takých kruhov, v ktorých sa uznáva názor, aký si oni utvorili o živote a o svojom mieste v ňom. Nás to prekvapuje, keď sa to týka zlodejov, čo sa chvascú svojou šikovnosťou, prostitútok, čo sa chvascú svojou skazenosťou, vrahov, čo sa chvascú svojou ukrutnosťou. Ale prekvapuje nás to iba preto, že kruh-atmosféra týchto ľudí je obmedzená a najmä preto, že my nie sme v nej; no či práve taký zjav neodohrával sa aj medzi boháčmi, chvastajúcimi sa svojim bohatstvom, totiž zlodejstvom, vojenskými veliteľmi, chvastajúcimi sa svojimi víťazstvami, totiž vraždením, vladármi,

chvastajúcimi sa svojou mocou, totiž násilím. Neví-
dime v týchto ľuďoch zvrátený názor na život, na
dobro a zlo a na ospravedlnenie svojho postavenia iba
preto, že kruh ľudí s takýmito zvrátenými názormi je
väčší a aj my patríme do neho.

A takýto názor na svoj život a svoje miesto na svete
sa utvoril aj u Maslovovej. Bola prostitútka, odsúdená
na nútené práce a aj pri tom všetkom si vytvorila taký
názor na svet, pri ktorom mohla uznávať svoje po-
stavenie, ba až byť naň hrdá pred ľuďmi.

Jej názor na svet bol ten, že hlavná blaženosť všetkých mužských, všetkých bez výnimky — starých, mladých, gymnazistov, generálov, vzdelaných a nevzdelaných — spočíva v pohlavnom obcovaní s pôvabnými ženami a preto všetci mužskí, hoci sa aj pretvarujú, že ich zaujíma inšie, želajú si v podstate iba toto jedno. A ona, ako pôvabná žena, môže ukojiť alebo neukojiť túto ich túžbu a preto je — dôležitým a potrebným človekom. Celý jej predošlý a terajší život jej potvrdzoval správnosť tohto názoru.

Za celých desať rokov všade, kdekoľvek bola, počnúc od Nechľudova a starého policajného komisára až po väzenských dozorcov, všade videla, že ju všetci mužskí potrebujú; nevidela a nevšímala si mužských, čo ju nepotrebovali. A preto sa jej celý svet zdal shlukom pudmi zmietaných ľudí, čo na ňu číhali so všetkých strán a všetkými možnými prostriedkami — klamstvom, násilím, podplácaním a prefíkanosťou si ju chceli podmaniť.

Takto Maslovová chápala život a pri takomto chápaní života bola nielen neposledným, ale veľmi dôležitým človekom. A Maslovová si cenila takéto ponímanie života nadovšetko na svete — nemohla si ho neceniť, lebo keby ho bola zmenila, bola by stratila význam, ktorý jej toto ponímanie dávalo medzi ľuďmi. A aby nestratila svoj význam v živote, inštinktívne sa pridržiala kruhu ľudí, ktorí hľadeli na život práve

tak ako ona. Cítila, že Nechl'udov ju chce vyviesť do iného sveta a priečila sa mu, lebo predvídala, že vo svete, do ktorého ju vťahoval, iste stratí svoje miesto v živote, ktoré jej poskytuje istotu a sebaúctu. Preto odohnala od seba aj rozpomienky na prvú mladosť a aj na prvé styky s Nechl'udovom. Tieto rozpomienky sa nesrovnávaly s jej terajším názorom na svet a preto ich načisto vyškrtila z pamäti alebo skôr uchovávala v pamäti nedotknuté, ale tak uzavreté, upchaté, ako včely upchávajú hniezda kločňov (červiačkov), aby k nim nebolo nijakého prístupu, lebo by im mohli znivočiť všetku robotu. A preto terajší Nechl'udov nebol už pre ňu tým človekom, ktorého kedysi ľúbila čistou láskou, ale iba bohatým pánom, ktorého bolo možno a treba využiť, a s ktorým mohla byť iba v takom pomere ako so všetkými mužskými.

— Nie, nemohol som povedať najdôležitejšie, — rozmýšľal Nechl'udov, keď šiel spolu s ostatnými ľuďmi k východu. — Nepovedal som jej, že si ju vezmem za ženu. Nepovedal, ale urobím to, — rozmýšľal ďalej.

Dozorcovia stáli pri dverách a opäť oboma rukami počítali návštevníkov, aby nevyšiel, kto nemá a aby niekto neostal vo väzení. Nechl'udova nielen že neurazilo, že ho teraz pacli po chrbte, ale ani si to už nevšimol.

XLV.

Nechl'udov chcel premeniť svoj vonkajší život: vydať veľký byt, rozpustiť služobníctvo a preniesť sa do hostinca. Ale Agrafena Petrovna ho presvedčila, že by nemalo nijakého smyslu do zimy meniť dačo v spôsobe života; v lete si byt nikto nenájme a treba niekde aj bývať, aj držať nábytok a veci. Takže všetko Nechl'udovovo úsilie zmeniť svoj vonkajší život (rád by sa bol zariadil prosto, po študentsky) nevedlo k ni-

čomu. No nielen že všetko ostalo po starom, ale v dome sa začalo usilovnejšie pracovať: prevetrávali, rozvešovali a vyprašovali rozličné vlnené a kožušinové veci, a to spoločne aj domovník, aj jeho pomocník, aj kuchárka, ba aj Kornej. Najprv vynášali a vešali na žinky akési uniformy a čudné kožušinové veci, ktoré nikdy nikto nenosil, potom začali vynášať pokrovce a nábytok a domovník s pomocníkom si vysúkali rukávy na svalnatých rukách a usilovne, do taktu vyprašovali tieto veci a po všetkých izbách sa šírila vôňa naftalínu. Keď Nechľudov šiel po dvore alebo sa díval oblokom, čudoval sa, ako strašne mnoho bolo všetkého a ako to všetko bolo naozaj nepotrebné. — Tieto veci, — rozmýšľal Nechľudov, — boly potrebné a určené iba na to, aby poskytovaly príležitosť Agrafene Petrovne, Kornejovi, domovníkovi a jeho pomocníkovi a kuchárke zacvičiť si.

— Neoddá sa meniť spôsob života teraz, kým sa nerozhodne, ako bude s Maslovovou, — rozmýšľal Nechľudov. — Veď je to aj príťažké. Aj tak sa všetko samo zmení, keď ju oslobodia alebo ju pošlú do vyhnanstva a ja pôjdem za ňou.

Nechľudov prišiel k advokátovi Fanarinovi v určený deň. Keď vošiel do jeho veľkolepého bytu vo vlastnom dome, s ohromnými rastlinami a skvostnými záclonami na oblokoch a vôbec s drahým zariadením, ktoré svedčilo o ľahkých, totiž bez námahy zarobených peniazoch, ktoré mávajú iba ľudia, čo náhle zbohatli, našiel Nechľudov v prijímacej izbe množstvo čakajúcich stránok ako u lekára, sediacych za stolmi s ilustrovanými časopismi, ktoré ich mali rozptýliť. Advokátov zástupca, ktorý tiež sedel v tejto miestnosti za vysokým písacím pultom, poznal Nechľudova, pristúpil k nemu, pozdravil sa mu a povedal, že ho hneď oznámi šéfovi. Ale zástupca ešte nestihol pristúpiť ku dverám pracovne, keď sa dvere otvorily a ozval sa hlučný, živý hlas nemladého, územčitého človeka červenej tváre s hus-

tými fúzmi, v celkom novom obleku, a samého Fanarina. Na oboch tvárach bol výraz, aký býva na tvárach ľudí, čo práve dojednali výhodný, ale nie celkom statočný obchod.

„Sami ste si na vine, báťuška,“ vravel Fanarin s úsmevom.

„Rád by som do raja, ale hriechy ma nepustia.“

„No, no, to poznáme.“

A obaja sa neprírodzene zasmiali.

„Á, knieža, nech sa páči,“ povedal Fanarin, keď zazrel Nechľudova, kývol ešte raz odchádzajúcemu kupcovi a voviedol Nechľudova do svojej advokátskej pracovne, zariadenej v prísnom štýle. „Nech sa vám páči, zafajčite si,“ povedal advokát, sadol si naproti Nechľudovovi a zdržiaval úsmev, vyvolaný úspechom predchádzajúceho vyjednávania.

„Ďakujem, prišiel som vo veci Maslovovej.“

„Áno, áno, hneď. Juj, aké šelmy sú títo zbohatlíci!“ povedal. „Videli ste toho junáka? Má dvanásť miliónov kapitálu. A vraví, že ide dolu kopcom. Jednako, ak môže vymámiť od vás dvadsiatku — zubami ju vytrhne.“

— On vraví, že ide dolu kopcom, a ty vravíš, „dvadsiatka“, — rozmýšľal zatiaľ Nechľudov a cítil nepremožiteľný odpor k tomuto nepríjemnému človekovi, ktorý mu chcel svojím tónom ukázať, že je s ním, s Nechľudovom, z jedného tábora, ale s čakajúcimi klientami a ostatnými ľuďmi z iného, cudzieho im tábora.

„Náramne ma potrápil — strašný naničhodník. Žiadalo sa mi vydýchnuť,“ povedal advokát, ako by sa ospravedlňoval, že nehovorí k veci. „No, prosím, a teraz o vašom... Prečítal som si spisy pozorne a ich obsah som neschválil, ako sa vraví u Turgeneva, totiž tam boli fiškálik nanič a prepásol všetky dôvody na kasáciu.“

„A ako ste sa rozhodli?“

„Hneď a zaraz. Povedzte mu,“ povedal zástupcovi,

ktorý práve vošiel, „že bude, ako som povedal: — ak môže — dobre, ak nemôže — netreba.“

„Ale on nesúhlasí.“

„Teda ani netreba,“ povedal advokát a jeho veselá dobrácka tvár sa zrazu premenila na pochmúrnú a zlostnú.

„A potom ešte vravia, že advokáti zadarmo berú peniaze,“ povedal a zmenil tvár zas na príjemnú ako predtým. „Odpomohol som istému insolventnému dlžníkovi z celkom nespravodlivej obžaloby a teraz všetci ku mne lezú. Ale každý taký proces stojí ohromnú námahu. Veď aj my, ako napísal akýsi spisovateľ, nechávame v kalamári kúsok mäsa. Tak prosím, váš proces, alebo lepšie povedané proces, ktorý vás zaujíma,“ pokračoval, „viedli zle, nieto odôvodneného podkladu ku kasácii, no jednako môžeme sa pokúsiť dosiahnuť kasáciu a už som aj napísal nasledovné.“

Vzal hárok popísaného papiera a začal čítať, pričom chytro prehítal niektoré formálne slová a veľmi dôrazne vyslovoval iné.

„Kriminálnemu kasačnému departmentu atď., atď., takému a takému, atď. žaloba. Na základe vyneseného atď. atď, verdiktu atď, uznáva sa tá a tá Maslovová za vinnú, že otrávením pozbavila života kupca Smelkova a na podklade § 1454 Trestného zákonníka je odsúdená atď, na nútené práce atď.“

Prestal čítať a predseda len s potešením načúval vlastný výtvor, aj keď si naň už zvykol.

„Tento rozsudok je výsledkom takých dôležitých procesuálnych narušení a chýb,“ pokračoval dôrazne, „že podlieha zrušeniu. Po prvé, počas súdneho vyšetrovania predseda neoprávnene prerušil hneď na začiatku čítanie posudku o preskúmaní Smelkovových vnútorností — to je jedno.“

„Ale veď to žalobca žiadal čítať,“ povedal prekvapený Nechludov.

„To je jedno, aj obhajca mohol mať dôvody požiadať o to isté.“

„Ale veď to už naozaj vôbec nebolo treba.“

„No predsa je to dôvod. Ďalej: Po druhé, obhajcu Maslovovej,“ pokračoval v čítaní, „prerušil predseda súdu v reči, keď tento chcel charakterizovať osobnosť Maslovovej a dotknúť sa vnútorných príčin jej poklesku, na tom podklade, že obhajcove slová sa vraj priamo netýkajú pojednávania, kým v trestných procesoch, ako na to už neraz poukazoval senát, objasnenie charakteru a vôbec mravného obrazu obžalovaného má prvoradý význam, a to aj pre správne rozhodnutie otázky o ‚zodpovednosti‘ — to je druhé,“ povedal a pozrel na Nechľudova.

„Ale veď obhajca hovoril veľmi zle, naozaj, celkom nesrozumiteľne,“ povedal Nechľudov, ešte väčšmi prekvapený.

„Je to obyčajný chumaj a pravdaže nemohol povedať nič súceho,“ povedal Fanarin so smiechom, „ale predsa len je to dôvod. No, prosím, ďalej. Po tretie, v záverečnej reči predseda, napriek kategorickej požiadavke § 1. článku 801 Trestného zákonníka, nevyvetlil porotcom, z akých právnických prvkov pozostáva pojem viny, a nepovedal im, že majú právo, aj keď uznajú za dokázaný fakt, že Maslovová dala Smeľkovovi jed, neklásť jej tento skutok za vinu, lebo nemala v úmysle vraždiť, a takto uznať ju za vinnú nie z trestného zločinu, ale iba z priestupku — z neopatrnosti, ktorej následkom, nečakaným pre Maslovovú, bola kupcova smrť. — A toto je najdôležitejšie.“

„Veď sme toto my sami mohli pochopiť. To je naša chyba.“

„A napokon, po štvrté,“ pokračoval advokát, „porotcovia na otázku súdu o vine Maslovovej dali odpoveď v takej forme, že jej obsah tvoril zrejmý protiklad. Maslovová bola obžalovaná z úmyselného otrávenia Smeľkova s výlučne zisťným cieľom, ktorý sa javil jedinou pohnútkou vraždy, ale porotcovia v svojej odpovedi odmietli cieľ okradnutia a aj účasť Maslovo-

vej v krádeži cenností, z čoho je zrejmé, že mali v úmysle zamietnuť aj úmysel obžalovanej vraždiť, a iba z nedorozumenia, vyplývajúceho z neúplnosti predsedovej záverečnej reči, nevyjadrili toto v svojej odpovedi patričným spôsobom, a preto taká odpoveď porotcov bezpodmienečne vyžadovala použitie § 816 a 808 Trestného zákonníka, to jest, predseda mal porotcom vysvetliť chybu, ktorej sa dopustili a nariadiť novú poradu a novú odpoveď na otázku o vine obžalovanej," dočítal Fanarin.

„Teda prečo to predseda neurobil?“

„Aj ja by som rád vedieť, prečo," povedal Fanarin so smiechom.

„Možnože senát napraví chybu.“

„To závisí od toho, kto tam práve bude zasadať. Tak je to, prosím. Ďalej sa píše: Taký výrok nedáva súdu právo," pokračoval chytro, „podrobiť Maslovovú kriminálnemu trestu a použitie § 3. čl. 771 Trest. zák. proti nej je príkrym a veľkým porušením základných téz nášho trestného práva. Na základe uvedených dôvodov mám česť predostrieť žiadosť atď. o zrušenie rozsudku v smysle § 909, 910, čl. 2 a § 912 a 928 Trest. zák. atď., atď., a o preloženie tohto procesu na iné oddelenie toho istého súdu na nové pojednávanie. — Tak, prosím, urobil som všetko, čo sa urobiť dalo. Ale budem úprimný, nádeje na úspech je málo. Inak všetko závisí od sostavenia senátu. Ak tam máte dakoho známeho, urobte potrebné kroky.“

„Poznám kdekoho.“

„Teda len čím skorej, lebo sa všetci rozídu liečiť si hemoroídy a potom treba čakať tri mesiace... No, v prípade neúspechu, môžeme ešte podať prosbu na jeho veličenstvo. Aj to závisí od zákulisnej práce. Aj v tom prípade som ochotný poslúžiť, pravda, nie v zákulisí, ale pri sostavení prosby.“

„Ďakujem vám, no a honorár...“

„Zástupca vám odovzdá čistopis žiadosti a povie vám.“

„Ešte som sa vás chcel opýtať: prokurátor mi dal priepustku do väzenia k tej osobe, ale vo väznici mi povedali, že na návštevu mimo určených dní a určitého miesta treba povolenie od gubernátora. Naozaj treba?“

„Myslím, že áno. Ale teraz gubernátor nie je tu, zastupuje ho vice —. Ale to je taký vrecom udratý chumaj, že s ním sotva dačo vykonáte.“

„Je to Maslennikov?“

„Áno.“

„Poznám ho,“ povedal Nechľudov a vstal, že odíde.

Práve vtedy vletela do izby rýchlym krokom drobnučká, strašne škaredá, kostnatá, bledá advokátova žena s vyhrnutým nosom, ktorú zrejme ani trošku nemrzelo, že je taká škaredá. Nielen že bola vyobliekaná neobyčajne originálne — mala na sebe naokrúcané čosi aj zamatové, aj hodvábne, aj krikľavožlté, aj zelené — ale mala nakrútené aj riedke vlasy a víťazne vletela do prijímacej, sprevádzaná vysokým usmievavým mužským s tvárou zemitej farby, v dlhom kabáte s hodvábnymi výložkami a s bielou kravatou. Bol to spisovateľ; Nechľudov ho poznal z videnia.

„Anatol,“ povedala žena, otvárajúc dvere, „poďme ku mne. Tuto Semion Ivanovič sľubuje zadeklamovať svoju báseň a ty musíš rozhodne prednášať o Garšini.“

Nechľudov chcel odísť, ale advokátova žena si čosi pošepla s mužom a hneď ho oslovila.

„Nech sa páči, knieža, poznám vás a myslím, že je zbytočné sa predstavovať — navštívte naše literárne matiné. Bude to veľmi zaujímavé. Anatol číta skvostne.“

„Vidíte, koľko ja mám všakovakej roboty,“ povedal Anatol, rozhodil rukami, usmial sa a ukázal na ženu, čím vyjadril, že sa nemôže pričítať takej čarovnej osobe.

Nechľudov so smutnou a prísnu tvárou a s naj-

väčšou zdvorilosťou poďakoval sa advokátovej žene, že ho poctila pozvaním, ospravedlnil sa, že nemá času prijať ho a vyšiel do prijímacej.

„Aký horenos!“ povedala o ňom advokátova žena, keď vyšiel.

V prijímacej dal advokátov zástupca Nechľudovovi hotovú žiadosť a na otázku o honorári povedal, že Anatolij Petrovič žiada tisíc rubľov, pričom vysvetlil, že vlastne takéto veci Anatolij Petrovič neberie a že to urobil len kvôli nemu.

„Ako je to s podpisom žiadosti, kto ju má podpísať?“ opýtal sa Nechľudov.

„Môže aj obžalovaná, ale ak to robí ťažkosti, môže aj Anatolij Petrovič, ak dostane od nej splnomocnenie.“

„Nie, pôjdem k nej a dám jej podpísať,“ povedal Nechľudov a tešil sa, že má príležitosť vidieť ju pred určeným dňom.

XLVI.

V obvyklom čase zaznely po väzenských chodbách píšťalky dozorcov; pootváraly sa dvere chodieb a ciel, rinčiac železom zašulľpaly bosé nohy, zaklopaly opätky väzenskej obuvi, po chodbách prešli vynášači kadí, ktoré naplňaly povetrie odporným smradom; väzni a uväznené sa umyli, obliekli a vyšli na chodbu na kontrolu a po kontrole šli po vrenú vodu na čaj.

V tento deň sa pri čaji vo všetkých celách väzenia živo shovárali iba o tom, že dnes majú byť dvaja väzni potrestaní derešom. Jeden z týchto väzňov bol vzdelaný šuhaj, predavač Vasiliev, ktorý v záchvate žiarlivosti zabil svoju milú. Druhovia v cele ho mali radi pre jeho veselosť, štedrosť a smelosť v styku s vrchnosťou. Poznal zákony a žiadal, aby ich dodržali. Preto ho vrchnosť nemala rada. Pred troma

týždňami dozorca udrel väzenského čističa, lebo mu kapustnicou obliat novú uniformu. Vasiliev sa ho zastal a povedal, že niet zákona biť väzňov. „Ja ti ukážem zákon,“ povedal dozorca a nadal Vasilievovi. Vasiliev mu odpovedal práve tak. Dozorca ho chcel udrieť, ale Vasiliev ho schytil za ruky, podržal ho tak so tri minúty, obrátil ho a vysotil zo dverí. Dozorca sa ponosoval a správca väznice kázal posadiť Vasilieva do karcera.

Karcer bol rad tmavých komôrok, ktoré sa zvonku zatváraly na závary. V tmavom a chladnom karceri nebolo ani postele, ani stola, ani stoličky, takže kto dostal karcer, sedel alebo ležal na špinavej dlážke, kde cez neho aj po ňom behaly potkany, ktorých bolo v karceri veľmi mnoho a ktoré boli také smelé, že vo tme si nemohol zachrániť chlieb. Žraly chlieb uväzneným zpod rúk, ba útočily aj na nich, ak sa prestali hýbať. Vasiliev povedal, že nepôjde do karcera, lebo je nevinný. Zavliekli ho násilne. Začal sa brániť a dvaja väzni mu pomohli vytrhnúť sa dozorcem. Dozorcovia sa shrkli a bol medzi nimi aj povestný silák Petrov. Väzňov stisli dokopy a sotili do karcerov. Gubernátorovi hneď oznámili, že sa strhlo čosi podobné vzbure. Dostali listinu, v ktorej sa nariaďovalo dať hlavným dvom vinníkom Vasilievovi a tulákovi Nepomiaščemu — každému tridsať palíc.

Trest mali vykonať v ženskej hovorni.

Toto všetko už od večera vedeli všetci obyvatelia väzenia a po celách sa živo shovárali o nastávajúcom treste.

Korablevová, Parádnica, Fedosia a Maslovová sedeli v svojom kúte, všetky červené a čulé, lebo si už vypily vodky, ktorú tentoraz nepopila Maslovová, ale štedro častovala ňou družky, a pily čaj a tiež sa o tom shováraly.

„Vari robil výtržnosti,“ vravela Korablevová o Vasilievovi a odhrýzala si drobné kúsky cukru mocnými

zubmi. „Iba sa zastal kamaráta, lebo teraz už neslobodno biť.“

„Je to vraj dobrý šuhaj,“ doložila prostovlasá Fedosia s dlhými vrkočmi, ktorá sedela na kláte naproti priči, kde bol čajník.

„Bolo by treba povedať jemu, Michajlovna,“ povedala strážnička Maslovovej, a pod „ním“ rozumela Nechľudova.

„Poviem mu. Pre mňa urobí všetko,“ odpovedala Maslovová s úsmevom a pohodila hlavou.

„Ale kedy ten príde, a vraj už šli po nich,“ povedala Fedosia. „To je trápenie,“ doložila so vzdychom.

„Raz som videla, ako na obvodnom úrade ťali sedliaka. Báťuška svokor ma poslal k richtárovi, prišla som, a on vám...“ začala strážnička dlhú históriu.

Rozprávanie strážničky pretrhol zvuk hlasov a krokov na hornej chodbe.

Ženy zatíchly a započúvaly sa.

„Už ich vlečú, čerti,“ povedala Parádnica. „Tí ho teraz zmlátia. Dozorcovia sa už veľmi zlostia na neho, lebo im nič neodpustí.“

Hore všetko zatíchlo a strážnička dopovedala históriu, ako sa naľakala na obvodnom úrade, keď tam sedliaka ťali na dereši v kôlni, ako sa jej od ľaku všetky vnútornosti odrazily. A Parádnica zas porozprávala, ako Ščeglova ťali korbáčmi a že nevydal ani hláska. Potom Fedosia odpratala čaj a Korablevová so strážničkou sa daly do šitia, ale Maslovová si sadla na priču, objala si kolená a smútila z dlhej chvíle. Už sa chystala, že si ľahne a spí si, keď ju dozorkyňa zavolala do kancelárie, že má návštevu.

„Určite povedz o nás,“ povedala jej stará Meňšovová, keď si Maslovová naprávala šatku pred zrkadlom, s ktorého sa napoly oblúpala ortuť; „my sme nepodpálili, ale on sám, lotor, aj paholok videl; veď ani muče neublíži! A ty mu povedz, aby si Mitrija zavolať. Mitrij mu všetko vysvetlí ako na dlani; lebo

akože je to, zavreli nás do áreštu a my sme o ničom ani nechyrovali, a ten lotor si kraľuje s cudzou ženou a vysedáva v krčme.“

„To je veru nie podľa zákona!“ potvrdila Korablevovka.

„Poviem, celkom iste poviem,“ odpovedala Maslovová. „Ale mala by som si ešte vypiť, aby som si dodala smelosti,“ doložila a zažmurkala.

Korablevovka jej naliala pol šálky. Maslovová vypila, utrela si ústa a vo veľmi veselej nálade opakovala slová: „Aby som si dodala smelosti“, a pokyvujúc hlavou a usmievajúc sa šla po chodbe za dozorkyňou.

XLVII.

Nechľudov už dávno čakal na chodbe.

Keď došiel do väzenia, zacengal pri vchodových vrátach a podal dozorcovi v službe povolenie od prokurátora.

„Koho chcete?“

„Chcem vidieť uväznenú Maslovovú.“

„Teraz nemôžete: správca je zaujatý.“

„V kancelárii?“ spýtal sa Nechľudov.

„Nie, tu v hovorni,“ — odpovedal dozorca v pomykove, ako sa Nechľudovovi zdalo.

„Či sú teraz návštevy?“

„Nie, majú mimoriadnu prácu,“ povedal.

„Kde by som sa mohol s ním stretnúť?“

„Keď vyjdú, potom im povie. Vyčkajte.“

Vtedy vyšiel z bočných dverí feldvébel s ligotavými pozamentmi, s rozpálenou lesklou tvárou, s fúzmi, presiaknutými tabakovým dymom a prísne oslovil dozorca:

„Načo ste ho sem pustili? ... Do kancelárie ...“

„Povedali mi, že je tu správca,“ povedal Nechľu-

dov a čudoval sa nepokoju, ktorý bolo badať aj na feldvéblovi.

Práve vtedy sa otvorily vnútorné dvere a vyšiel spotený a rozhorúčený Petrov.

„Ten si to zapamätá,“ povedal feldvéblovi.

Feldvébel ukázal očami na Nechľudova a Petrov zatíchol, zachmúril sa a vyšiel zadnými dverami.

— Kto si to zapamätá? Prečo sú všetci v takom pomykove? Prečo mu feldvébel čosi naznačil? — rozmýšľal Nechľudov.

„Tu nemôžete čakať, nech sa páči do kancelárie,“ zas oslovil feldvébel Nechľudova a Nechľudov už chcel odísť, keď zo zadných dverí vyšiel správca, ešte zmätenejší ako jeho podriadení. Neprestajne vzdychal. Keď zazrel Nechľudova, obrátil sa k dozorcovi:

„Fedotov, Maslovovú z piatej ženskej do kancelárie,“ povedal. „Nech sa páči,“ oslovil Nechľudova. Vyšli strmým schodišťom do maličknej miestnosti s jedným oblokom, písacím stolom a niekoľkými stoličkami. Správca si sadol.

„Ťažké, ťažké povinnosti,“ povedal Nechľudovovi a zas si vyťahoval hrubú cigaretu.

„Zrejme ste ustatý,“ povedal Nechľudov.

„Ustatý z celého tohto úradu, tu sú veľmi ťažké povinnosti. Chceš obľahčiť osud a vyjde ešte horšie; iba rozmýšľam, ako odísť odtiaľto; ťažké povinnosti...”

Nechľudov nevedel, aké ťažkosti vlastne mal správca, ale teraz videl, že má akúsi čudnú, smutnú a beznádejnú náladu, ktorá vyvoláva ľútosť.

„Áno, myslím, že sú naozaj ťažké,“ povedal. „Ale prečo konáte tieto povinnosti?“

„Nemám prostriedkov, rodina.“

„Ale keď vám je ťažko...”

„No, predsa len, reku, som osožný, nakoľko sily stačia, jednako len zmierňujem, čo môžem. Iný na mojom mieste by to veru nerobil. Veď sa to ľahko povie: do dve tisíc ľudí, a akých. Treba vedieť, ako

s nimi zaobchádzať. Veď sú to tiež ľudia, človeku ich je ľúto. Ale pustiť ich tiež nemôžeš.“

Správca začal rozprávať o nedávnej ruvačke medzi väzňami, ktorá sa skončila vraždou.

Jeho rozprávanie prerušil príchod Maslovovej, pred ktorou vošiel dozorca.

Nechľudov ju zočil vo dverách, keď ešte nevidela správcu. Tvár mala červenú. Smelo šla za dozorcom a neprestajne sa usmievala a pòkyvovala hlavou. Keď zazrela správcu, s vyľakanou tvárou uprela na neho oči, ale hneď sa spamätala a smelo a veselo sa prihovorila Nechľudovovi.

„Vitajte,“ povedala spevavo, s úsmevom a tuho mu potriasla rukou, nie tak ako predošle.

„Doniesol som vám podpísať prosbu,“ povedal Nechľudov, ktorého troška prekvapil smelý výzor, akým ho dnes privítala. „Prosbu zostavil advokát, treba ju podpísať a potom ju pošleme do Petrohradu.“

„Čože, môžem aj podpísať. Všetko môžem,“ povedala prižmurujúc jedno oko a usmiala sa.

Nechľudov vytiahol z vrecka poskladaný hárok a pristúpil k stolu.

„Môžeme tu podpísať?“ opýtal sa Nechľudov správcu.

„Pod' sem, sadni si,“ povedal správca, „tu máš pero. Vieš písať?“

„Kedysi som vedela,“ povedala Maslovová a usmiala sa, potom si napravila sukňu a rukáv blúzy, sadla si za stôl, neobratne chytila drobnou, energickou rukou pero, zasmiala sa a pozrela na Nechľudova.

Ukázal jej, čo a kde napísať.

Starostlivo namočila a otriasla pero a napísala svoje meno.

„Nič inšie netreba?“ spýtala sa, hľadiac raz na Nechľudova, raz na správcu a kládla pero hneď na kalamár, hneď zas na listiny.

„Ešte vám musím všeličo povedať,“ povedal Nechľudov a vzal jej pero z rúk.

„Čo také, povedzte,“ povedala a zrazu, ako by sa nad niečím zamyslela alebo ako by sa jej bolo zachcelo spať, zvažnela.

Správca vstal a odišiel a Nechľudov ostal s ňou zočo-voči.

XLVIII.

Dozorca, ktorý doviedol Maslovovú, sadol si na obložnú poličku, obďaleč od stola. Pre Nechľudova nastala rozhodujúca chvíľa. Neprestajne si vyčítal, že jej nepovedal hlavné — keď sa videli prvý raz, že si ju totiž chce zobrať za ženu, a teraz bol pevne rozhodnutý, že jej to povie. Sedela na jednej strane stola a Nechľudov si sadol naproti nej na druhú. V miestnosti bolo vidno a Nechľudov prvý raz videl jej tvár jasne a zblízka — vrásočky okolo očí a úst a napuchliny pod očami. A bolo mu jej ešte väčšmi ľúto ako predtým.

Podoprel sa laktami o stôl tak, aby ho počula iba ona, nie aj dozorca, človek židovského typu so šedivejúcimi bokombriadkami, ktorý sedel pri obloku, a povedal:

„Ak prosbe nevyhovejú, podáme ju na jeho veličenstvo. Urobíme všetko, čo sa dá.“

„Keby sa to bolo dalo skôr; keby bol býval dobrý advokát...“ prerušila ho. „Ale ten môj obhajca bol celkom sprostáčik. Vždy mi len komplimenty strúhal,“ povedala a zasmiala sa. „Keby vtedy boli vedeli, že som vaša známa, bolo by inak. A takto čo? Všetci mysleli, že som zlodejka.“

— Aká je teraz čudná, — pomyslel si Nechľudov a už chcel povedať, čo zamýšľal, keď sa zas rozravela.

„A viete čo? Je tu s nami istá starénka a viete, všetci ju až obdivujú. Taká báječná starká a sedí pre nič, za nič, aj ona, aj syn; a každý vie, že sú nevinní,

ale ich obvinili, že podpálili, a sedia. A viete, dopočula sa, že sa poznám s vami," povedala Maslovová, pokrútila hlavou a pozrela na neho, „a hovorí: ‚Povedz im, nech si, vraví, dajú zavolať syna, on im všetko rozpovie. Meňšovovci sa volajú priezviskom. Nuž čo, urobíte to? Viete, to je taká báječná starká; hneď vidno, že je nevinná. Nože sa, môj milý, postarajte,“ povedala a raz sa dívala na neho, raz sklopila oči a usmievala sa.

„Dobre, urobím, prezviem sa,“ povedal Nechl'udov, čoraz väčšmi prekvapený jej veselosťou. „Ale chcel som sa s vami poshovárať o svojom. Pamätáte sa, čo som vám povedal minule?“ opýtal sa.

„Mnoho ste hovorili. Čože ste to vtedy vraveli?“ opýtala sa a neprestávala sa usmievať a krútiť hlavu raz na jednu, raz na druhú stranu.

„Hovoril som vám, že som vás prišiel poprosiť, aby ste mi odpustili,“ povedal.

„No čo, vždy len odpúšťať a odpúšťať, načože je to... radšej...“

„Že chcem napraviť svoju vinu,“ pokračoval Nechl'udov, „a napraviť ju nie slovami, ale skutkom. Rozhodol som sa, že si vás vezmem za ženu...“

Zrazu sa zatvárla preľaknuto. Škuľavé oči jej zastaly a aj hľadely aj nehľadely na neho.

„A to by už načo bolo?“ povedala a zlostne sa zachmúrila.

„Cítim, že to pred bohom musím urobiť.“

„Načože ešte aj boha miešate do toho? Všetko vravíte naopak. Boha? Akého boha? Vtedy ste mali pamätať na boha,“ povedala a zabudla zavrieť ústa.

Nechl'udov iba teraz pocítil tuhý pach pálenky z jej úst a pochopil príčinu jej živosti.

„Upokojte sa,“ povedal.

„Nemám sa čo upokojsť. Myslíš si, že som opitá? Hej, aj som opitá, ale viem, čo vravím,“ rozvravela sa chytró a celá sa tuho začervenala: „Som trestankyňa,



k..., a vy ste pán, knieža, a nemáš sa čo so mnou špiniť. Chod' si k svojim kňaznám, moja cena je — desiatka.“

„Čo by si ako ukrutne hovorila, nemôžeš povedať, čo cítim ja,“ povedal Nechľudov a celý sa chvel: „Nevieš si ani predstaviť, ako veľmi cítim svoju vinu pred tebou!...“

„Cítim vinu...“ porúhala sa mu zlostne. „Vtedy si necítil, ale podstrčil si mi sto rubľov. To je — tvoja cena...“

„Viem, viem, ale čože už teraz robiť?“ povedal Nechľudov. „Teraz som sa rozhodol, že ťa neopustím,“ opakoval, „a čo som povedal, to aj urobím.“

„A ja vravím — neurobíš!“ povedala a nahlas sa rozosmiala.

„Kaľuša!“ začal a dotkol sa jej ruky.

„Odíd' odo mňa. Som trestankyňa a ty si knieža a nemáš tu čo hľadať,“ vykrikla celá premenená od hnevu a vytrhla si ruku. „Ja ti mám dopomôcť k spaseniu,“ pokračovala, ponáhľajúc sa povedať všetko, čo sa jej nakopilo v duši. Mnou si sa oblažoval v tomto živote a zas mnou sa chceš spasiť na druhom svete! Odporný si mi, aj s tvojimi okuliarmi, aj s celou tvojou tučnou, škaredou papuľou. Odíd', odíd', ty!“ vykrikla a energicky skočila na nohy.

Dozorca prišiel k nim.

„Čo vystrájaš! Či sa to smie...“

„Nechajte nás, prosím,“ povedal Nechľudov.

„Aby sa nepozabudla,“ povedal dozorca.

„Nie, počkajte, prosím,“ povedal Nechľudov.

Dozorca zas odišiel k obloku.

Maslovová si zas sadla, sklopila oči a tuho stisla drobné sopäté ruky.

Nechľudov stál za ňou a nevedel, čo si počať.

„Ty mi neveríš,“ povedal.

„Že si ma chcete vziať za ženu — to sa nikdy nestane. Radšej sa obesím! Tak veru.“

„A predsa len ti budem slúžiť.“

„No, to už je vaša vec. Ibaže ja od vás nič nepotrebujem. To vám pravdu vravím,“ povedala. „Prečo som len vtedy neumrela?“ dodala a žalostne sa rozplakala.

Nechľudov nemohol hovoriť: jej slzy sa mu chytily.

Zdvihla oči, pozrela na neho ako by prekvapená a začala si šatkou utierať slzy, čo jej tiekly po lícach.

Zas prišiel k nim dozorca a pripomenul im, že je čas rozísť sa. Maslovová vstala.

„Teraz ste rozčúlená. Ak bude možné, prídem zajtra. A vy porozmýšľajte,“ povedal Nechľudov.

Neodpovedala mu, ani nepozrela na neho a vyšla za dozorcom.

„No, dievka, ale ti už teraz bude sveta žiť,“ povedala Korablevová Maslovovej, keď sa Maslovová vrátila do cely. „Vidno, poriadne sa buchol do teba; neprepas príležitosť, kým sem chodí. Vymôže ťa. Boháči všetko môžu.“

„Veru je tak,“ povedala strážnička spevavým hlasom. „Bedár sa nestihne ani oženiť, ale boháč, len čo si smyslí, zažiada — hneď sa mu všetko splní, ako len chce. Čo ti u nás, milá moja, nevykonan taký veľkomožný...“

„A čo, o mne si mu povedala?“ opýtala sa starká.

Ale Maslovová družkám neodpovedala, ľahla si na priču a so škuľavými očami, upretými do kúta, ležala tak do večera. Všetko v nej mučivo pracovalo. To, čo jej povedal Nechľudov, volalo ju do sveta, v ktorom trpela a z ktorého odišla, lebo ho nepochopila a zne-návidela. Teraz jej prišlo na um všetko, ako žila, ale žiť s jasnou rozpomienkou na to, čo bolo, bolo primučivé. Večer si zas kúpila pálenky a opila sa aj s kamarátkami.

— Áno, tak je to. Veru tak, — rozmýšľal Nechľudov, keď vychádzal z väzenia a iba teraz úplne pochopil celú svoju vinu. Keby sa nebol pokúsil napraviť, odčiniť svoj skutok, nikdy by nebol pocítil celú jeho zločinnosť; no nielen to, ani ona by si nebola uvedomila všetko zlé, čo jej urobili. Iba teraz to všetko vyšlo najavo v celej svojej hrôze. Nechľudov iba teraz videl, čo urobil s dušou tejto ženy, a ona videla a pochopila, čo s ňou urobili. Predtým sa Nechľudov ihral so svojimi citmi, kochal sa v sebe a v svojom pokání; teraz mu bolo proste strašne. Cítil, že ju teraz už nemôže opustiť a zároveň si nemohol predstaviť, čo sa vykľúje z jeho pomeru k nej.

Priam pri východe pristúpil k Nechľudovovi dozorca s krížmi a medailami, s nepríjemnou, lískavou tvárou a tajomne mu odovzdal kartičku.

„Tu máte pre vašu jasnosť kartičku od istej osoby...“ povedal a podal Nechľudovovi obálku.

„Od akej osoby?“

„Prečítate — uvidíte. Uväznená, politická. Som k nim pridelený. Nuž ma prosila. Čo aj je to nie dovolené, ale z ľudskosti...“ vravel dozorca neprírodzene.

Nechľudov bol prekvapený, ako môže dozorca, ktorý stráži politických väzňov, odovzdávať kartičky a to priam vo väzení, skoro na očiach všetkých; vtedy ešte nevedel, že to bol aj dozorca, aj špehún, ale vzal lístok a keď vyšiel z väzenia, prečítal si ho. Na lístku bolo napísané ceruzkou, ostrým písmom, bez jerov:

„Dozvedela som sa, že navštevujete väzenie a zaujímame sa o istú kriminálnu osobu a rada by som sa sišla s vami. Žiadajte schôdzku so mnou. Vám ju povolia a ja vám poviem mnoho dôležitého aj v záujme vašej protežantky, aj v záujme našej skupiny. Vám vďačná Viera Bogoduchovská.“

Viera Bogoduchovská bola učiteľka v odľahlej Novgorodskej gubernii, kam Nechľudov zašiel s priateľmi na poľovačku na medvede. Táto učiteľka obrátila sa na Nechľudova s prosbou, aby jej dal peniaze, aby sa mohla ísť učiť. Nechľudov jej dal peniaze a už na ňu zabudol. Teraz vysvitlo, že táto žena je politický zločinec a sedí vo väzení, kde sa pravdepodobne dozvedela jeho históriu a teraz mu ponúka svoje služby. Aké bolo vtedy všetko ľahké a простé. A aké je teraz všetko ťažké a složitě. Nechľudov sa živo a s radosťou rozpomenul na vtedajšie časy a na svoje soznámenie s Bogoduchovskou. Bolo to pred fašiangami, v akomsi zapadlom kúte, vyše šesťdesiat vierst od železnice. Poľovačka sa vydarila, zabili dva medvede a obedovali pred odchodom, keď gazda chalupy, v ktorej sa složili, prišiel povedať, že prišla diakonova dcéra a chce sa shovárať s kniežaťom Nechľudovom.

„A je pekná?“ opýtal sa ktosi.

„Nože, prestaňte!“ povedal Nechľudov, s vážnou tvárou vstal od stola, utrel si ústa a prekvapený, načo ho potrebuje diakonova dcéra, šiel do gazdovskej chalupy.

V izbe bola dievčina v plstennom klobúku a kožúšku, žilovatá, chudej, nepeknej tváre, na ktorej byly pekné iba oči so zdvihnutými obočiami.

„No, Viera Jefremovna, poshováraj sa s nimi,“ povedala stará gazdiná, „toto sú knieža. A ja pôjdem.“

„Čím vám môžem poslúžiť?“ opýtal sa Nechľudov.

„Ja ... ja ... Nuž viete, ste boháč, rozhadzujete peniaze na daromnice, na poľovačku, ja viem,“ začala dievčina vo veľkom pomykove, „a ja chcem iba jedno, chcem byť osožná ľudom a nič nemôžem, lebo nič neviem.“

Oči mala pravdivé, dobré a celý jej výraz aj rozhodnosti, aj ostýchavosti bol taký dojímavý, že Nechľudov, ako sa mu často stávalo, vžil sa zrazu do jej situácie, pochopil ju a poľutoval.

„Ako vám môžem pomôcť?“

„Som učiteľka, ale chcela by som sa ísť ďalej učiť a nepustia ma. Nie že by ma nechceli pustiť, pustili by ma, ale na to treba prostriedky. Dajte mi, keď doštudujem, vrátim vám. Rozmýšľam, boháči zabíjajú medvede, spíjajú sedliakov — to všetko je zlé. Prečo by nemohli urobiť aj dobré? Potrebovala by som iba osemdesiat rubľov. Ale ak nechcete, mne je všetko jedno,“ povedala zlostne.

„Naopak, som vám veľmi povďačný, že ste mi poskytlí príležitosť... Hneď vám donesiem,“ povedal Nechľudov.

Vyšiel do pitvora a našiel tam priateľa, ktorý počúval ich rozhovor. Neodpovedal na žarty priateľov, vytiahol z kapsy peniaze a zanesol jej ich.

„Nech sa páči, prosím, neďakujte. Ja vám sa musím poďakovať.“

Nechľudovovi bola teraz príjemná táto rozpomienka, bolo príjemné rozpomínať sa, ako vtedy len-len že sa nepoškriepil s dôstojníkom, ktorý si chcel z toho spraviť škaredý žart, a ako sa ho iný priateľ zastal, ako sa s ním potom bližšie spriatelil a ako celá poľovačka bola vydarená a veselá a ako mu bolo dobre, keď sa v noci vracali nazpät na železničnú stanicu. Dlhý rad saní s párnymi záprahmi tichučko cválal po úzkej ceste smrekovými lesmi, vše vysokými, vše nízkymi, ktoré boli celé zavalené hustými pampúchmi snehu. Vo tme vzbíkal červený plamienok, keď si niekto zapaloval voňavú cigaretu. Honec Osip pobehoval od saní k saniam po kolená v snehu, naprával, čo bolo treba a rozprával o losoch, čo práve brodily po hlbokom snehu a ohlodávaly osikovú kôru, a o medveďoch, čo práve ležaly v temných brlohoch a dychčaly do otvorov teplým dychom.

Nechľudov sa rozpomenul na toto všetko a najmä na šťastný pocit vedomia vlastného zdravia, sily a bezstarostnosti. Pľúca napínajú krátky kožuch a vdy-

chujú mrazivé povetrie, na tvár sa sype sneh s konáríkov, ktorých sa dotkol oblúk saní, telu je teplo, tvári čerstvo, a na duši niet ani starosti, ani výčitiek, ani strachu, ani túžob. Aké to bolo krásne! A teraz? Božemôj, aké bolo všetko mučivé a ťažké!

Viera Bogoduchovská bola zrejme revolucionárka a teraz sedela vo väzení za revolučnú činnosť. Potreboval ju vidieť najmä preto, lebo sľubovala poradiť, ako zlepšiť postavenie Maslovovej.

L.

Keď sa Nechľudov na druhý deň ráno zobudil, sišlo mu na um všetko, čo bolo včera, a bolo mu strašne.

No aj pri všetkom strachu bol rozhodnutý, pevnejšie ako kedykoľvek inokedy, že v začatom bude pokračovať.

S takýmto vedomím svojej povinnosti sa vybral z domu a šiel k Maslennikovovi poprosiť ho, aby mu dovolil navštíviť vo väzení okrem Maslovovej ešte aj starkú Meňšovovú so synom, o čo ho prosila Maslovová. Okrem toho chcel si žiadať dovolenie vidieť Bogoduchovskú, ktorá mohla byť osožná Maslovovej.

Nechľudov poznal Maslennikova už oddávna, z pluku. Maslennikov bol vtedy hospodárom pluku. Bol to najdobráckejší, najspoľahlivejší dôstojník, ktorý na svete nič nepoznal a nechcel poznať okrem pluku a cárskej rodiny. Teraz ho Nechľudov našiel ako administrátora, ktorý zamenil pluk za guberniu a gubernskú správu. Oženil sa s bohatou energickou ženou, ktorá ho prinútila prestúpiť z vojenskej služby do civilnej.

Posmievala sa mu a maznala sa s ním ako so skroteným zvieratkom. Minulej zimy bol Nechľudov raz u nich, ale táto dvojica sa mu zdala takou nezaujímavou, že už potom nebol u nich ani raz.

Maslennikov celý zažiaril, keď videl Nechľudova. Mal

ešte vždy tučnú a červenú tvár, bol ešte vždy taký telnatý a tak isto, ako vo vojenskej službe, oblečený do veľmi pekného obleku. Vtedy nosil vždy čistú, parádnu alebo všednú uniformu, podľa poslednej módy priliehavú na pleciach a prsiach. Teraz mal civilný oblek podľa poslednej módy, ktorý práve tak priliehal na vypasené telo a dal vyniknúť širokým prsiam. Mal oblečený vicegubernátorský oblek. Čo aj bol medzi nimi vekový rozdiel (Maslennikov mal blízko k štyridsiatke), tykali si.

„No, ďakujem ti, že si prišiel. Poďme k žene. Práve mám voľných desať minút pred zasadaním. Šéf práve odcestoval. Ja spravujem guberniu,“ povedal s radosťou, ktorú nemohol skryť.

„Prišiel som k tebe po robote.“

„Čo takého?“ povedal Maslennikov vyľakaným a trochu prísny hlasom a zrazu ako by bol naostril uši.

„Vo väzení je istá osoba, o ktorú sa veľmi zaujímam (pri slove väzenie Maslennikovova tvár ešte väčšmi sprísnela), a rád by som sa s ňou sišiel nie v spoločnej hovorni, ale v kancelárii, a nielen v určené dni, ale aj častejšie. Povedali mi, že to závisí od teba.“

„Pravdaže, mon cher,¹⁴ pre teba som ochotný urobiť všetko,“ povedal Maslennikov a potľapkal ho oboma rukami, ako by chcel zmierniť svoju vznešenosť: „Je to možné, ale vidíš, som kalifom na chvíľku.“

„Teda mi môžeš dať povolenie, aby som ju mohol navštíviť?“

„Je to žena?“

„Áno.“

„A prečo je zavretá?“

„Pre otrávenie. Ale odsúdili ju nespravodlivo.“

„Tu ho máš, ten spravodlivý súd, ils n'en font point

¹⁴ môj milý (franc.)

d'autres,"¹⁵ povedal ktovie prečo po francúzsky. „Viem, že nesúhlasíš so mnou, ale čo robiť, c'est non opinion bien arrêtée,"¹⁶ dodal, čím vyslovil mienku, ktorú v rôznych podobách celý rok čítal v zpiatočnických, konzervatívnych novinách. „Viem, že si liberál.“

„Neviem, či som liberál alebo dačo inšie," povedal s úsmevom Nechľudov, ktorý sa vždy čudoval, že ho ustavične zaraďovali do akejsi strany a volali liberálom iba preto, lebo keď súdili človeka, vždy vravel, že ho treba najprv vypočuť, že pred súdom sú si všetci ľudia rovní a že netreba mučiť a biť ľudí vôbec a najmä nie takých, čo nie sú odsúdení. „Neviem, či som liberál alebo nie, ale viem len to, že terajšie súdy, čo aké sú zlé, predsa len sú lepšie ako niekdajšie.“

„A ktorého advokáta si si vzal?"

„Obrátil som sa na Fanarina.“

„Ach, Fanarin!" povedal Maslennikov a zamračil sa, lebo mu sišlo na um, ako ho vlani Fanarin vypočúval na súde ako svedka a s najväčšou úctivosťou celú polhodinu ho obracal na posmech. „Neradil by som ti začínať si s ním. Fanarin — est un homme taré."¹⁷

„A ešte mám k tebe prosbu," povedal Nechľudov, neodpovediac mu. „Kedysi veľmi dávno som poznal isté dievča — učiteľku. Je to veľmi úbohé stvorenie, teraz je tiež vo väzení a chcela by sa sísť so mnou. Môžeš mi dať k nej priepustku?"

Maslennikov sklonil hlavu trošku nabok a zamyslel sa.

„Je politická?"

„Áno, tak mi povedali.“

„Nuž vidíš, politických smú navštevovať iba príbuzní, ale tebe dám všeobecnú priepustku. Je sais que

¹⁵ nerobia nič iného (franc.)

¹⁶ je to moje pevné presvedčenie (franc.)

¹⁷ je človek so zlou povest'ou (franc.)

vous n'abuserez pas...¹⁸ Akože sa volá tá tvoja protégée...¹⁹ Bogoduchovská? Elle est jolie?“²⁰

„Hideuse.“²¹

Maslennikov nesúhlasne pokrútil hlavou, prišiel ku stolu a rázne napísal na papier s tlačným záhlavím: „Doručiteľovi tejto listiny, kniežaťu Dmitrijovi Ivanovičovi Nechľudovovi dovoľujem schádzať sa vo väzenskej kancelárii s meštiankou Maslovovou, zatvorenou vo väzení. ako aj s felčiarkou Bogoduchovskou,“ dopísal a rozvláčne sa podpísal.

„Uvidíš, aký je tam poriadok. A tam udržať poriadok je veľmi ťažko, lebo väzenie je preplnené, najmä vyhnancami; no ja predsa len prísne dozerám a mám rád túto robotu. Uvidíš, že im je tam veľmi dobre a že sú spokojní. Len treba vedieť s nimi zaobchádzať. Po tieto dni bola neprijemnosť — odoprenie poslušnosti. Iný by to bol pokladal za vzburu a urobil by mnohých nešťastnými. Ale u nás sa to skončilo veľmi dobre. Na jednej strane je potrebná starostlivosť, na druhej — pevná moc,“ povedal a stískal bielu, plnú pášť s tyrkysovým prsteňom, čo mu vykúkala zpoza bieleho tvrdého rukáva košele so zlatou gombičkou, „starostlivosť a pevná moc.“

„No, to ja už neviem,“ povedal Nechľudov, „bol som tam dva razy a bolo mi hrozne ťažko.“

„Vieš čo? Musíš sa sísť s grófkou Passekovou,“ pokračoval rozvravený Maslennikov; „celkom sa venuje tomuto. Elle fait beaucoup de bien.²² Vďaka jej a možno aj mne — vravím ti to bez falošnej skromnosti — podarilo sa všetko zmeniť a zmeniť tak, že sme odstránili hrôzy, ktoré tam bývaly kedysi a že im je tam priam veľmi dobre. Veď uvidíš. Ale ten

¹⁸ Viem, že to nezneužiješ (franc.)

¹⁹ chránenka (franc.)

²⁰ Je pekná? (franc.)

²¹ Škaredá (franc.)

Fanarin, nepoznám ho síce osobne a pri mojom spoločenskom postavení sa naše cesty neschádzajú, je rozhodne zlý človek a pritom si dovoľuje hovoriť na súde také veci, také veci...

„No, veľmi pekne ti ďakujem,“ povedal Nechľudov, vzal listinu a ani ho nedopočúval, len sa rozlúčil so svojím bývalým druhom.

„A k žene nezájdeš?“

„Nie, prepáč, teraz nemám kedy.“

„Ale, akože to, veď mi to neodpustí,“ vravel Maslennikov, vyprovádzajúc bývalého druhu na prvú plošinku schodišťa, ako vyprovádzal ľudí menej dôležitých, ku ktorým počítal Nechľudova. „No, nech sa ti páči, poď aspoň len na chvíľku.“

Ale Nechľudov ostal pevný a kým lokaj a vrátnik priskočili k nemu a podávali mu svrchník a paličku a otvorili dvere, pred ktorými odvonku stál policajt, povedal, že teraz nijako nemôže.

„No teda, nech sa ti páči vo štvrtok. To je jej prijímací deň. Poviem jej!“ zakričal mu Maslennikov so schodov.

LI.

Hneď v ten deň rovno od Maslennikova zaviezol sa Nechľudov do väzenia a pobral sa k známemu už správcovmu bytu. Zás ako vtedy bolo počuť zvuky zlého klavíra, no teraz nehrali rapsódiu, ale Clementiho etúdy, tiež neobyčajne silne, výrazne a rýchlo. Otvorila mu chyžná s obviazaným okom, povedala, že kapitán je doma a zaviedla Nechľudova do salóniku s divánom, stolom a s jednej strany obhoreným ružovým papierovým tienidlom na veľkej lampe, čo stála na vlnenej pletenej prikrývočke. Prišiel hlavný správca so zmučenou, smutnou tvárou.

„Pokorne prosím, čo si prajete?“ opýtal sa a zapísal si prostrednú gombičku na uniforme.

„Bol som práve u vicegubernátora a tu je dovoľenie,“ povedal Nechľudov a podal mu listinu. „Chcel by som vidieť Maslovovú.“

„Markovovú?“ opýtal sa správca, lebo ho nepočul dobre pre hudbu.

„Maslovovú.“

„Aha, áno, áno!“

Správca vstal a šiel ku dverám, zpoza ktorých sa ozývaly Clementiho pasáže.

„Marusia, počkaj aspoň trošku,“ povedal hlasom, z ktorého bolo vidno, že táto hudba je jeho nešťastím, „nič nepočuť.“

Klavír zatíchol, ozvaly sa nespokojné kroky a ktosi nazrel do dverí.

Správca, ako by mu bolo odľahlo, že hudba prestala, zapálil si hrubú cigaretu so slabým tabakom a ponúkol aj Nechľudova.

Nechľudov si nevzal.

„Teda, chcel by som vidieť Maslovovú.“

„Maslovovú teraz nebude príjemné vidieť,“ povedal správca.

„Prečo?“

„Nuž tak, vy ste si na vine,“ povedal správca a trochu sa usmial. „Knieža, nedávajte peniaze priamo jej. Ak chcete, dajte mne. Všetky dostane. Ale včera ste jej iste dali peniaze a ona si zadovážila pálenky — nijako sa nedá vykoreniť toto zlo — a dnes sa tak opila, že aj začala vystrájať.“

„Vari naozaj?“

„A ako, musel som dokonca použiť aj prísne nariadenie — previedol som ju do inej cely. Takto je to tichá žena, len jej, prosím, nedávajte peniaze. Je to taký národ...“

Nechľudov sa živo rozpomenul na včerajšok a zas mu bolo strašne.

„A Bogoduchovskú, politickú, by som mohol vidieť?“ opýtal sa Nechľudov po krátkom mlčaní.

„Pravdaže, tú môžete,“ povedal správca. „No, čože chceš,“ opýtal sa dievčatka päť-šesťročného, ktoré prišlo do izby a šlo k otcovi s hlavou, obrátenou tak, aby nespustilo oči s Nechludova. „Takto spadneš,“ povedal správca a usmial sa, lebo dievčatko, nehľadiac pred seba, potklo sa o pokrovček a pobešlo k otcovi.

„Teda, ak môžem ísť, šiel by som.“

„Nech sa páči, môžete,“ povedal správca, objal dievčatko, čo ešte vždy hľadelo na Nechludova, vstal, nežne odtisol dievčatko a vyšiel do predsieni.

Správca si ešte nestihol obliecť kabát, ktorý mu podala obviazaná chyžná, a vyjsť zo dverí, a už sa zas rozzvučaly Clementiho výrazné pasáže.

„Bola na konzervatóriu, ale tam sú neporiadky. A má veľké nadanie,“ povedal správca, keď schádzali dolu schodmi. „Chce vystupovať na koncertoch.“

Správca s Nechludovom prišli k väzeniu. Bránička sa otvorila okamžite, ako sa správca priblížil. Dozorcovia zasalutovali a sprevádzali ho očami. Štyria chlapi s hlavami oholenými dopolovice, ktorí niesli vedrá s čímisi, stretli ich v predsieni a všetci sa stisli dokopy, keď zazreli správca. Jeden sa čudne prikrčil, zamračil sa, stiahol obrvy a blýskal čiernymi očami.

„Pravdaže, talent treba zdokonaľovať, neslobodno ho zakopať, ale, viete, v malom byte je to ťažko,“ pokračoval správca v rozhovore, ani trošku si nevšímajúc väzňov a ustato vlečúc nohy, vošiel s Nechludovom do hovorne.

„Koho si želáte vidieť?“ opýtal sa správca.

„Bogoduchovskú.“

„To je z veže. Musíte trošku počkať,“ povedal Nechludovovi.

„Nemohol by som medzitým vidieť uväznených Meňšovovcov — matku so synom, obžalovaných z podpaľáčstva?“

„To je z cely číslo 21. Pravdaže, môžeme ich zavolať.“

„A nemohol by som vidieť Meňšova v jeho cele?“

„Ved' budete mať lepší pokoj v hovorni.“

„Nie, mňa to zaujíma.“

„Aleže ste si našli zaujímavosť.“

Vtedy vyšiel z bočných dverí švihácky dôstojník, správca zástupca.

„Zaved'te knieža do cely k Meňšovovi. Cela číslo 21,“ povedal správca zástupcovi, „a potom do kancelárie. A ja ju dám zavolať. Ako sa volá?“

„Viera Bogoduchovská,“ povedal Nechľudov.

Správca zástupca bol pobelavý, mladý dôstojník s načiernenými fúzmi, ktorý šíril okolo seba skvelú vôňu kolínskej vodičky.

„Nech sa vám páči,“ povedal Nechľudovovi s príjemným úsmevom. „Zaujíma vás náš ústav?“

„Áno, zaujíma ma aj človek, ktorý, ako mi povedali, dostal sa sem celkom nevinne.“

Zástupca pokrčil plecami.

„Áno, aj to sa stáva,“ povedal pokojne a úctivo pustil hosťa napred do širokej, smradľavej chodby. „Ale niekedy aj cigánia. Ráčte.“

Dvere na celách boli pootvárané a niekoľko väzňov bolo na chodbe. Zástupca sotva badateľne pokyvujúc dozorcom a škúliac na väzňov, ktorí alebo pritísnutí k stene vchádzali do svojich cel, alebo s rukami vystretými do pozoru, po vojensky, sprevádzali očami vrchnosť a tak zastávali pri dverách, previedol Nechľudova cez jednu chodbu a doviedol ho k druhej chodbe naľavo, zavretej železnými dverami.

Táto chodba bola užšia, tmavšia a ešte smradľavejšia ako prvá. S oboch strán chodby boli dvere, zamknuté na zámky. Vo dverách boli dierky, takzvané očká, o priemere dvoch centimetrov. Na chodbe nebolo nikoho, okrem starčeka-dozorcu so smutnou, smraštenou tvárou.

„V ktorej je Meňšov?“ opýtal sa zástupca správca.

„Ôsma naľavo.“

„A tieto sú obsadené?“ opýtal sa Nechľudov.

„Všetky sú obsadené, okrem jednej.“

„Môžem pozrieť?“ opýtal sa Nechľudov.

„Nech sa páči,“ povedal zástupca s príjemným úsmevom a začal sa čosi opytovať dozorcú. Nechľudov nazrel do jedného otvoru: vysoký mladý mužský s krátkou čiernou briadkou, iba v spodnej bielizni chodil tam hore-dolu; keď začul šramot pri dverách, obzrel sa, zachmúril a zas chodil ďalej.

Nechľudov pozrel do druhého otvoru: oko sa mu stretlo s iným vyľakaným veľkým okom, dívajúcim sa cez dierku; chytro odstúpil. Pozrel do tretieho otvoru a videl na posteli spiaceho človeka veľmi malej postavy, skrčeného, ktorý bol celý prikrytý plášťom. Vo štvrtnej cele sedel bledý mužský širokej tváre, s hlboko sklonenou hlavou, podopretý lakťami o kolená. Keď začul kroky, zdvihol hlavu a obzrel sa. V celej tvári, a najmä vo veľkých očiach mal výraz beznádejného smútku. Zrejme ho nezaujímalo dozvedieť sa, kto sa mu díva do cely. Ktokoľvek by sa díval, väzeň zrejme od nikoho nečakal nič dobrého. Nechľudovovi bolo strašne; prestal sa dívať a šiel k Meňšovovej cele číslo 21. Dozorca odomkol zámku a otvoril dvere. Mladý, svalnatý chlap s dlhým hrdlom, dobráckymi okrúhlymi očami a krátkou briadkou stál vedľa priče a s vyľakanou tvárou chytro si obliekal plášť a díval sa na vchádzajúcich. Nechľudova prekvapily najmä dobrácke, okrúhle oči, čo skúmavo a vyľakane prebehovaly s neho na dozorcú, na správcovho zástupcu a nazpäť.

„Tento pán sa ťa chce povypytovať, prečo ťa ztvorili.“

„Ponížene ďakujem.“

„Áno, rozprávali mi o vás,“ povedal Nechľudov, vošiel ďalej do cely a zastal pri zamrežovanom, špinavom obloku, „ale rád by som to počul priamo od vás.“

Aj Meňšov pristúpil k obloku a hneď začal rozprávať, zpočiatku pritom placho pokukoval na dozorcú,

ale potom čoraz smelšie a smelšie, a keď dozorca vyšiel z cely na chodbu a čosi tam rozkazoval, celkom sa osmelil. Väzeň mal aj reč aj spôsoby úprimného, dobrého sedliackeho šuhaja a Nechľudovovi bolo neobyčajne čudné počuť také slová z úst väzňa v potupnom obleku a vo väzení. Nechľudov načúval a zároveň si obzeral nízku priču so slamníkom, aj oblok s hrubou železnou mrežou, aj špinavé, zvlhnuté a zamazané steny, aj úbohú tvár a postavu nešťastného, spotvoreného sedliaka vo väzenskej obuvi a plášti, a bolo mu čoraz smutnejšie; nechcelo sa mu uveriť, že by mohlo byť pravda, čo rozprával tento dobrácky človek — taká hrozná bola myšlienka, že ľudia mohli pre nič za nič, iba preto, aby niekomu ukrivdili, chytiť človeka, obliecť ho do väzenských šiat a zatvoriť ho na toto hrozné miesto. A zároveň ešte hroznejšia bola myšlienka, že by toto úprimné rozprávanie a taká dobrácka tvár mohli byť klamstvom a výmyslom. Rozprával, ako mu nedlho po svadbe krčmár odviedol ženu. Sedliak hľadal všade spravodlivosť. Ale krčmár všade podplácal vrchnosť a všade ho oslobodili. Raz nasilu odviedol jednu ženu, ale ušla na druhý deň. Vtedy si sedliak prišiel po svoju ženu. Krčmár mu povedal, že jeho žena nie je tu (ale on ju videl, keď vchádzal), a kázal mu odísť. Neodišiel. Krčmár s paholkom ho zbili do krvi a na druhý deň krčmárovi vyhorel dvor. Obvinili jeho s matkou, ale on nepodpálil, bol vtedy u kmotra.

„Naozaj si nepodpálil?“

„Ani na ume som nemal, pán veľkomožný. Ale ten lotor si iste sám podpálil. Vraveli, že sa práve dal asekurovať. A na nás s mamkou povedali, že sme to my, že sme sa mu vyhrážali. Jedno je pravda, vtedy som mu nadal, nemohol som sa zdržať. Ale podpáliť som nepodpálil. Nebol som tam, keď začalo horieť. A on to náročky nastrojil na ten deň, keď sme s mamkou tam boli. Sám si podpálil pre asekuráciu a na nás povedal.“

„Teda naozaj?“

„Pravda je to, pán veľkomožný, ako je boh nado mnou. Pomôžte nám, ako rodný otec!“ chcel sa mu pokloniť až po zem, ale Nechľudov ho nasilu zadržal. „Vyslobodíte, hyniem pre nič za nič,“ pokračoval.

A zrazu mu začalo trhať lícami a rozplakal sa, potom si vysúkal rukáv na plášti a utieral si oči rukávom špinavej košele.

„Skončili ste?“ opýtal sa dozorca.

„Áno. Nestrácajte nádej; urobíme, čo sa dá,“ povedal Nechľudov a odišiel. Meňšov stál vo dverách, takže ho dozorca sotil dverami, keď ich zatváral. Kým dozorca zamykal zámku na dverách, Meňšov sa díval dieročkou vo dverách.

LIII.

Keď sa Nechľudov vracal širokou chodbou (práve bol obed a celý boly pootvárané) pomedzi ľuďmi, ktorí žiadostivo hľadeli na neho a boli poobliekaní do bleďožltých plášťov, krátkych, širokých nohavíc a obutí do väzenskej obuvi, prežíval čudné pocity — aj ľútosť s ľuďmi, ktorí tu boli zatvorení, aj hrôzu a pochybnosti tých, čo ich uväznili a držia ich tu, a aj akúsi hanbu za seba, za to, že sa na to pokojne díva.

V jednej chodbe prebehol ktosi, búchajúc obuvou, do dverí celý, z ktorej potom vyšli ľudia, zastali Nechľudovovi cestu a kľaňali sa mu.

„Rozkážte, vaše blahorodie, neviem vám meno, aby o nás voľajako rozhodli.“

„Nie som tu vrchnosť, neviem o ničom.“

„Všetko jedno, povedzte dakomu, hoci vrchnosti,“ povedal roztrpčený hlas. „Ničím sme sa neprevinili a sedíme už druhý mesiac.“

„Ako? Prečo?“ opýtal sa Nechľudov.

„Nuž zavreli nás do áreštu. Sedíme druhý mesiac a sami nevieme, prečo.“

„To je pravda, náhodou sa tak stalo,“ povedal správ-
cov zástupca: „týchto ľudí pochytili, lebo nemali pre-
ukazy, a bolo ich treba poslať do ich gubernie, ale tam
vyhorelo väzenie a gubernská správa nás požiadala,
aby sme ich ta neposielali. Všetkých, čo boli z iných
guberní, sme rozposlali, ale týchto držíme tu.“

„Ako, iba pre to?“ opýtal sa Nechľudov a zastal
vo dverách.

Zástup asi štyridsiatic chlapov, všetko vo väzen-
ských plášťoch, obkolesil Nechľudova a zástupcu.
Naraz sa rozvravelo niekoľko hlasov. Zástupca ich
zastavil.

„Nech vraví ktokoľvek, ale len jeden.“

Zpomedzi väzňov vystúpil vysoký sedliak, slušného
zovňajšku, asi päťdesiatnik. Vysvetlil Nechľudovovi, že
ich všetkých poslali a zatvorili do väzenia, lebo nemali
pasy. Pasy síce mali, ale asi pred dvoma týždňami
im vypršali. Každý rok pasy takto vypršali a nepo-
trestali ich, ale teraz ich pochytili a držia ich tu už
druhý mesiac ako zločincov.

„Všetci sme murári, všetci od jedného fachu. V gu-
bernii vraj zhorelo väzenie. Ved' my za to nemôžeme.
Preukážte nám božskú milosť.“

Nechľudov počúval a skoro nechápal, čo rozprával
starý, slušný chlap, lebo všetku pozornosť mu upútala
veľká, tmavosivá, mnohonohá voš, čo liezla pomedzi
bradu po líci toho slušného murára.

„Akože to? Vari ozaj iba preto?“ opýtal sa Ne-
chľudov zástupcu.

„Áno, vrchnosť sa dopustila chyby, bolo ich treba roz-
poslať a vrátiť do domovskej obce,“ povedal správ-
cov zástupca.

Len čo zástupca dokončil, vynoril sa zo zástupu ne-
vysoký chlap, tiež vo väzenskom plášti a začal čudne
vykrivujúc ústa rozprávať, že ich tu trýznia pre nič
— za nič.

„Horšie ako psov,“ začal.

„No, no, nevrav daromnice, čuš, lebo vieš...“

„Čože viem,“ rozvravel sa človečik zúfalo. „Či sme sa v dačom previnili?“

„Čuš!“ vykrikol správcoz zástupca a človečik zatíchol.

— Čo to má byť? — vravel si Nechľudov v duchu, keď vychádzal z ciel, ako by trestným špalierom prenasledovaný stovkami očí väzňov, vykúkajúcich zo dverí alebo idúcich im naproti.

„Či naozaj takto držia celkom nevinných ľudí?“ vyslovil Nechľudov, keď vyšli z chodby.

„Čo robiť, prosím! Lenže aj mnoho nacigánia. Keď ich počúvate — všetci sú nevinní,“ povedal správcoz zástupca.

„Ale veď títo sa naozaj ničím neprevinili.“

„Títo povedzme. Lenže je to veľmi skazený ľud. Bez prísnosti sa nedá zaobišť. Sú medzi nimi takí lotri, že sa treba mať pred nimi na pozore. Aj včera museli dvoch potrestať.“

„Ako potrestať?“ opýtal sa Nechľudov.

„Tali na dereši, na príkaz...“

„Ale veď telesný trest je už zrušený.“

„Nie pre ľudí, pozbavených práv. Tí mu podliehajú.“

Nechľudov sa rozpomenul na všetko, čo videl včera, keď čakal na chodbe, a domyslel si, že trestali práve vtedy, keď čakal, a neobyčajne mocne doľahol na neho známy smiešaný pocit zvedavosti, smútku, pochybnosti a mravnej nevoľnosti, prechodiacej skoro do fyzickej nevoľnosti, ktorý sa ho zmocňoval aj predtým, ale nikdy nie v takej miere.

Nenačúval správcozho zástupcu, ani nehľadel naokolo, len chytro vyšiel z chodieb a pobral sa do kancelárie. Správca bol na chodbe a zamestnaný inou prácou, zabudol zavolať Bogoduchovskú. Rozpomenul sa, že ju sľúbil zavolať, iba keď už Nechľudov vošiel do kancelárie.

„Hneď pošlem po ňu, zatiaľ si posedzte,“ povedal.

Kancelária sa skladala z dvoch miestností. V prvej miestnosti s veľkou, vypuklou, ošarpanou pecou a dvoma špinavými oblokmí stála v jednom kúte čierna miera na meranie výšky väzňov, v druhom kúte visel — ako obvyklé príslušenstvo všetkých mučiarní — veľký kríž s Kristom, ako by výsmech jeho učenia. V tejto prvej miestnosti stálo niekoľko dozorcov. V druhej miestnosti sedelo pozdĺž stien v oddelených skupinách alebo vo dvojiciach so dvadsať mužských a žien, ktorí sa ticho shovárali. Pri obloku stál písací stôl.

Správca si sadol za písací stôl a ponúkol Nechľudovi stoličku, čo stála pri stole. Nechľudov si sadol a začal si obzerať ľudí v miestnosti.

Predovšetkým upútal jeho pozornosť mladý šuhaj v krátkom kabáte, s príjemnou tvárou, ktorý stál pred nemladou už ženou s čiernymi obrvami a čosi jej horlivo rozprával, rozkladajúc rukami. Povedľa sedel stariec v belasých okuliároch, držal za ruku mladú ženu vo väzenských šatách a nehybne načúval, čo mu rozprávala. Chlapec, študent z reálky so strpnutým, vyľakaným výrazom v tvári, nespúšťal oči so starca. Neďaleko nich, v kúte, sedel párik zalúbených: celkom mladučké dievča v moderných šatách, s krátkymi vlasmi a energickou tvárou, pobelavé a pôvabné, a krásny šuhaj v gumenom krátkom kabáte s jemnými črtami tváre a kučeravými vlasmi. Sedeli v kútiku a šuškali si, zrejme zmierajúc od lásky. Zo všetkých najbližšie k stolu sedela šedivá žena v čiernych šatách, iste matka. Išla oči nechať na šuhajovi suchotinárovi v práve v takom kabáte a chcela čosi povedať, ale pre slzy nemohla nič vysloviť: aj začala a prestala. Šuhaj držal v rukách bankovku a pretože zrejme nevedel, čo robiť, so zlostným výrazom v tvári ju skladal a krčil. Pri nich sedela okrúhla, rumenná krásna

dievčina s veľmi vypuklými očami, v sivých šatách s pelerínkou. Sedela pri plačúcej matke a nežne ju hladkala po pleci. Na tejto dievčine bolo všetko krásne: aj veľké biele ruky, aj zvlnené ostrihané vlasy, aj silný nos a ústa, ale najpôvabnejšie z celej tváre boli kávové, barančie, dobré, úprimné oči. Jej krásne oči sa odtrhly od matkinej tváre, keď vošiel Nechľudov a stretly sa s jeho pohľadom. Ale hneď sa odvrátila a začala čosi vravieť matke. Neďaleko zaľúbeného párika sedel čierny strapatý chlap s pochmúrnou tvárou a zlostne vrazil čosi bezbradému návštevníkovi, ktorý sa ponášal na eunucha. Nechľudov si sadol k dozorcovi a s napätou zvedavosťou sa díval naokolo. Vyrušilo ho decko, dohola ostrihaný chlapček, ktorý pristúpil k nemu a opýtal sa ho tenučkým hláskom:

„A vy koho čakáte?“

Nechľudova prekvapila otázka, ale keď pozrel na chlapčeka a uvidel vážnu, rozumnú tváričku s chápatými, živými očkami, vážne mu odpovedal, že čaká známú ženu.

„A či vám je to sestra?“ opýtal sa chlapček.

„Nie, nie sestra,“ odpovedal prekvapený Nechľudov. „A ty si tu s kým?“ opýtal sa chlapčeka.

„S mamou. Je politická,“ hrdo odpovedal chlapec.

„Mária Pavlovna, vezmite Koľu,“ povedal správca, ktorému sa rozhovor Nechľudova s chlapcom iste zdal protizákonný.

Mária Pavlovna, práve tá krásna dievčina s barančími očami, ktorá upútala Nechľudovovu pozornosť, vstala v celej svojej výške a mocnou, širokou, skoro mužskou chôdzou podišla k Nechľudovovi a chlapčekovi.

„Vari sa vás opytuje, kto ste?“ spýtala sa Nechľudova s ľahkým úsmevom a dôverčivo sa mu dívala do očí tak prosto, ako by vôbec nemohlo byť pochybností, že bola, je a musí byť s každým v prostom, vlúdnom a bratskom pomere. „Chce všetko vedieť,“

povedala a usmiala sa chlapčekom priam do tváre takým dobrým a milým úsmevom, že aj chlapček aj Nechludov — obaja jej nevoľky odpovedali tiež úsmevom.

„Áno, opytoval sa ma, ku komu som prišiel.“

„Mária Pavlovna, neslobodno sa shovárať s cudzími. Veď to viete,“ povedal správca.

„Dobre, dobre,“ povedala, chytila veľkou bielou rukou za ručičku Koľu, ktorý nespúšťal s nej oči a vrátila sa k suchotinárovej matke.

„Čí je to chlapec?“ opýtal sa Nechludov správcu.

„Istej politickej, aj narodil sa vo väzení,“ odpovedal správca akosi radostne, ako by sa chválil zriedkavosťou svojho ústavu.

„Vari naozaj?“

„Áno, a teraz ide s matkou na Sibír.“

„A tá dievčina?“

„Nemôžem vám odpovedať,“ povedal správca a pokrčil plecami. „Tu je už Bogoduchovská.“

LV.

Zadnými dverami vrtko vošla drobná, ostrihaná, chudá a žltá Viera Jefremovna s ohromnými, dobráckymi očami.

„No, ďakujem vám, že ste prišli,“ povedala a stisla Nechludovovi ruku. „Pamätáte sa na mňa? Sadnime si.“

„Nemyslel som, že vás nájdem takto.“

„Oj, ja sa mám znamenite! Tak dobre, tak dobre, že si lepšie ani nežiadam,“ vravela Viera Jefremovna a ako vždy vyľakane hľadela na Nechludova ohromnými, dobrými, okrúhlymi očami a krútila žltým, tenučičkým, žilovatým krkom, čo jej vykúkal zpoza bledného, dokrkvaneého a špinavého golierika na blúze.

Nechludov sa jej povypytoval, ako sa sem dostala.

Na odpoveď mu veľmi živo rozprávala o svojej činnosti. Jej reč bola poprepletaná cudzími slovami o propagande, o dezorganizácii, o grupách, sekciách a podsekciami, a ona bola zrejme úplne presvedčená, že o nich každý vie, ale Nechľudov o nich nikdy nepočul.

Rozprávala mu, zrejme celkom presvedčená, že ho to veľmi zaujíma a že sa rád dozvie všetky tajnosti narodovoľstva. No Nechľudov sa díval na jej biedne hrdlo, na riedke strapaté vlasy a čudoval sa, načo to všetko robila a rozprávala. Lutoval ju, ale celkom inak ako ľutoval Meňšova, sedliaka, ktorý podľa neho sedel v smradľavom väzení celkom nevinne. Bola na poľutovanie najmä pre zjavný chaos vo svojej hlave. Iste sa pokladala za hrdinku, ktorá je hotová obetovať život pre úspech svojho diela a zatiaľ sotva by vedela vysvetliť, v čom je toto dielo a jeho úspech.

Viera Jefremovna sa chcela poshovárať s Nechľudovom najmä o tom, že jej priateľku Šustovovú, ktorá ani nepatrila k ich podgrupe, ako sa vyjadrila, chytili pred piatimi mesiacmi spolu s ňou a zatvorili do Petropavlovskej pevnosti iba preto, že u nej našli knihy a listiny, ktoré dostala do úschovy. Viera Jefremovna sa cítila čiastočne vinnou na uväznení Šustovovej a veľmi prosila Nechľudova, aby urobil všetko možné na jej oslobodenie. Druhou žiadosťou Bogoduchovskej bolo, aby Nechľudov vymohol Gurevičovi, uväznenému v Petropavlovskej pevnosti, dovolenie, aby ho mohli navštíviť rodičia a aby mohol dostať odborné knihy, ktoré potreboval na vedecké štúdium.

Nechľudov sľúbil, že sa pokúsi urobiť všetko možné, keď bude v Petrohrade.

O sebe Viera Jefremovna porozprávala, že po dokončení pôrodnického kurzu išla sa so skupinou narodovoľcov a pracovala s nimi. Zpočiatku šlo všetko dobre, písali proklamácie, robili propagandu v továrňach, ale potom zlapali istú vynikajúcu osobnosť, zhabali listiny a začali všetkých zatvárať.

„Aj mňa zavreli a teraz ma posielajú do vyhnanstva...“ dokončila svoju históriu. „Ale to nič. Cítim sa znamenite, mám olympskú náladu,“ povedala a usmiala sa žalostným úsmevom.

Nechľudov sa opýtal na dievčinu s barančími očami; Viera Jefremovna porozprávala, že je to dcéra generála, ktorá už dávno pracuje v revolučnej skupine a dostala sa sem preto, lebo vzala na seba výstrel na žandára. Bývala v sprisahaneckom byte, kde bol tlačiarsky stroj. Keď prišla v noci prehliadka, rozhodli sa obyvatelia bytu, že sa budú brániť, zahasili svetlo a začali ničiť dôkazy. Polícia vtrhla do bytu a vtedy ktorýsi zo sprisahancov vystrelil a smrteľne zranil žandára. Keď ich vypočúvali, kto vystrelil, povedala, že ona strieľala, hoci nikdy nemala v ruke revolver a nezabila by ani pavúka. A na tom aj ostalo. A teraz ide na nútené práce.“

„Je to altruistická, dobrá osoba...“ chválila ju Viera Jefremovna.

A tretie, čo mu chcela Viera Jefremovna povedať, týkalo sa Maslovovej. Vedela históriu Maslovovej a Nechľudovov pomer k nej, ako sa vo väzení vedelo všetko, a radila mu, žeby sa postaral, aby ju preložili k politickým alebo aspoň za ošetrovateľku do nemocnice, kde je teraz veľmi mnoho chorých a preto potrebujú pracovníce. Nechľudov sa jej poďakoval za radu a povedal, že sa pousiluje použiť ju.

Ich rozhovor prerušil správca. Vstal a vyhlásil, že čas návštev sa minul a že sa treba rozísť. Nechľudov vstal, rozlúčil sa s Vierou Jefremovnou, odišiel ku dverám, kde sa zastavil a odtiaľ pozoroval, čo sa robilo pred ním.

„Páni, je čas, je čas,“ vravel správca, ktorý hneď vstával a hneď si sadal.

Správčova požiadavka vyvolala u prítomných v miestnosti, tak väzňov ako aj návštevníkov, iba veľké oživenie, ale nikto ani nepomyslel na rozchod. Niektorí

vstali a shovárali sa postojáčky. Niektorí ostali sedieť a shovárali sa ďalej. Niektorí sa začali lúčiť a plakať. Dojímavá bola najmä matka so synom suchotinárom. Mladý šuhaj ešte vždy žmolil bankovku a tvár mal čoraz zlostnejšiu — toľko úsilia vynaložil, aby sa ho nechtylo matkino dojatie. A zas matka, keď počula, že sa treba odoberať, oprela sa mu o plece, nariekala a smrkala. Dievčina s barančími očami — Nechľudov ju nevoľky pozoroval — stála pred nariekajúcou matkou a vravela jej čosi upokojujúceho. Starec v belasých okuliaroch stál a držal dcéru za ruku a prikyvoval jej hlavou na to, čo vravela. Mladí zaľúbenci vstali, držali sa za ruky a mlčky si hľadeli do očí.

„Iba týmto je veselo,“ povedal mladík v krátkom kabáte, ktorý stál pri Nechľudovovi a tiež sa díval na lúčiacich sa, pričom ukázal na zaľúbený párík.

Obaja zaľúbenci — šuhaj v gumenom krátkom kabáte a pobelavá pôvabná dievčina — pocítili na sebe pohľady Nechľudova a mladíka, oddelili spojené ruky, obrátili sa dozadu a so smiechom sa začali krútiť.

„Dnes večer majú svadbu tu vo väzení a ona ide s ním na Sibír,“ povedal mladý mužský.

„Čo je on?“

„Trestanec. Nech sa len poveselia, lebo je to až príbolestné počúvať,“ dodal mladík v krátkom kabáte, počúvajúc nárek suchotinárovej matky.

„Páni! Pod'me, prosím, pod'me! Nenúťte má prísne zakročiť,“ povedal dozorca a niekoľko ráz to zopakoval. „No prosím, prosím,“ vravel slabo a nerozhodne. „Čože je to? Čas už dávno prešiel. Takto sa to nedá. Vravím vám posledný raz,“ opakoval skleslo a raz si zapaloval, raz zahášal marylandskú cigaretu.

Bolo zrejmé, že čo aké premyslené, čo ako staré a obvyklé boly príčiny, ktoré dovoľovaly ľuďom robiť zle iným a necítiť sa za to zodpovednými, správca si nemohol neuvedomiť, že je jedným z tých, čo zavinili

zármutok, ktorý bolo vidno v tejto miestnosti; a zrejme mu bolo hrozne ťažko.

Napokon sa väzni a návštevníci začali rozchádzať: jedni vnútornými, druhí vonkajšími dverami. Vyšli mužskí — v gumených kabátoch, aj suchotínár, aj čierny strapáň; odišla Mária Pavlovna s chlapčekom, čo sa narodil vo väzení.

Začali odchádzať aj návštevníci. Ťažkou chôdzou sa pobral starký v belasých okuliároch a za ním šiel aj Nechludov.

„Veru, prosím, to sú čudné poriadky,“ povedal shovorčivý mladík, ako by pokračoval v prerušenom rozhovore, keď šiel dolu schodmi s Nechludovom. „Ešte ďakovať bohu, že je kapitán dobrý človek, nepridŕža sa nariadení. O všetkom sa poshovárajú — uľavia si na duši.“

Keď Nechludov v rozhovore s Medyncevom — ako sa mu predstavil shovorčivý mladík — sišiel na chodbu, pristúpil k nim dozorca s ustatou tvárou.

„Teda, ak chcete vidieť Maslovovú, nech sa vám páči zajtra,“ povedal, lebo zrejme chcel byť prívetivý k Nechludovovi.

„Veľmi dobre,“ povedal Nechludov a ponáhlal sa odísť.

Naozaj bolo hrozne nezaslúžené utrpenie Meňšova — ani nie natoľko jeho fyzické utrpenie, ako tie pochybnosti, tá nedôvera k dobru a k bohu, ktorú iste cítil, keď videl ukrutnosť ľudí, čo ho bez príčiny mučili; hrozné boli potupy a muky, ktoré musely znášať tieto stovky celkom nevinných ľudí iba preto, že nemali v poriadku papiere; hrozní boli tí otupení dozorcovia, ktorí sa zamestnávali mučením svojich bratov a boli presvedčení, že robia dobrú a dôležitú prácu. Ale nadovšetko hrozným sa Nechludovovi zdal tento starnúci, chorľavý a dobrácky dozorca, ktorý musel rozlučovať matku so synom, otca s dcérou — práve takých ľudí, ako bol aj on a jeho deti.

— Prečo je to? — opytoval sa Nechl'udov v duchu, cítiac teraz ešte väčšiu mravnú nevoľnosť, prechodiacu do nevoľnosti fyzickej, ktorú cítil vždy vo väzení, a nenachádzal odpovede.

LVII.

Na druhý deň šiel Nechl'udov k advokátovi, rozpovedal mu, z čoho sú obžalovaní Meňšovovci, a požiadal ho, aby prevzal ich obhajobu. Advokát ho vypočul a povedal mu, že si prezrie spisy a ak je všetko tak, ako hovorí Nechl'udov, čo je veľmi pravdepodobné, že ich bude hájiť bez akejkoľvek odmeny. Medziiným Nechl'udov rozpovedal advokátovi o sto tridsiatich chlapoch, uväznených z nedorozumenia a opýtal sa, od koho to závisí a kto je na vine. Advokát chvíľu mlčal, lebo zrejme chcel odpovedať presne.

„Kto je na vine? Nikto,“ povedal rozhodne. „Keď to povieť prokurátorovi — povie, že to zavinil gubernátor, keď to povieť gubernátorovi — povie, že je na vine prokurátor. Nikto nie je na vine.“

„Práve idem k Maslennikovovi a rozpoviem mu to.“

„Dobre, prosím, ale to je daromné,“ namietol advokát s úsmevom. „To je taký — nie vám je rodina, ani priateľ? — to je taký, prepytujem, drúk a zároveň prefíkané hovädo.“

Nechl'udovovi sišlo na um, čo vravel Maslennikov o advokátovi, teda nič neodpovedal, odobral sa a odišiel k Maslennikovovi.

Nechl'udov chcel Maslennikova požiadať o dve veci: o prevedenie Maslovovej do nemocnice a o sto tridsať chlapov bez preukazov, ktorých väznia bez viny. Čo ako ťažko mu bolo prosiť človeka, ktorého si nectil — bol to jediný prostriedok na dosiahnutie cieľa a bolo treba cez to prejsť.

Keď Nechl'udov došiel k Maslennikovovmu domu,

videl pred vchodom niekoľko ekvipáží: bričky, vozíky, koče, a sišlo mu na um, že práve dnes je prijímací deň Maslennikovovej ženy a že ho Maslennikov prosil prísť. Práve keď sa Nechl'udov približoval k domu, stál jeden koč pri vchode a lokaj v klobúku s kokardou a v peleríne pomáhal z prahu do koča dáme, ktorá si nadvihla vlečku a odkryla tenké čierne členky v črievičkách. Medzi kočmi, čo tam stály, poznal krytý landauer Korčaginovcov. Šedivý, rumenný pohonič úctivo a prívetivo sňal klobúk, ako pred veľmi dobre známym pánom. Nechl'udov sa nestihol opýtať vrátnika, kde je Michail Ivanovič (Maslennikov), keď sa už aj zjavil na schodoch, pokrytých pokrovcami, lebo vypravádzal veľmi dôležitého hosťa, takého, ktorého nevyprevádzal iba na prvú plošinku schodišťa, ale až celkom dolu. Zatiaľ, čo šiel tento veľmi dôležitý hosť vo vojenskej uniforme dolu schodmi, rozprával po francúzsky o tombole na zábave v prospech útulkov, ktoré sa budujú v meste a vyjadril mienku, že je to dobré zamestnanie pre dámy. „Aj im je veselo, aj peniaze sa kopia!“

„Qu' elles s'amuse et que le bon Dieu les bénisse...“²³ Á, Nechl'udov, vitajte! Čože vás tak dávno nevidno?“ privítal Nechl'udova. „Allez présenter vos devoirs à madame.“²⁴ Aj Korčaginovci sú tu. Et Nadine Bukshevden. Toutes les jolies femmes de la ville,²⁵ povedal a nastavil a trošku nadvihol vojenské plecia pod plášť, ktorý mu podával vznešený lokaj so zlatými pozamentmi. „Au revoir, mon cher!“²⁶ Ešte stisol Maslennikovovi ruku.

„No, poďme hore, aký som rád!“ veselo sa rozvravel Maslennikov, chytil Nechl'udova popod pazuchu a aj napriek svojej ťažkej váhe chytro ho ťahal hore.

²³ Nech sa zabavia a nech ich boh požehná (franc.)

²⁴ Chod'te sa poklonit' milostivej panej (franc.)

²⁵ Aj Nadine Bukshevdenová. Všetky pôvabné dámy z mesta (franc.)

²⁶ Dovidenia, môj milý (franc.)

Maslennikov bol neobyčajne natešený a rozjarený pozornosťou, ktorú mu preukázala dôležitá osobnosť. Zdalo sa, keď Maslennikov slúžil v gardovom pluku, neďaleko cárskej rodiny, mal kedy privyknuť na styky s cárskou rodinou, ale zrejme servilnosť sa opakovaním ešte zväčšuje — a každá takáto pozornosť vyvolávala v Maslennikovovi také vytrženie, do akého sa dostáva prítulný psíček, keď ho pán pohladká, potľapká a poškrabká za ušami. Psík krúti chvostom, túli sa, preťahuje, pritíska uši k hlave a šialene sa krúti dookola. Všetko toto bol hotový robiť aj Maslennikov. Nevšimol si vážny výraz Nechludovovej tváre, nepočúval ho, len ho nezadržateľne vliekol do salónu, takže sa nedalo odoprieť a Nechludov musel ísť s ním.

„Povinnosti až potom; urobím všetko, čo rozkážeš,“ vravel Maslennikov, keď prechádzal s Nechludovom cez sálu. „Oznámte *generálke*, že prišiel knieža Nechludov,“ povedal cestou lokajovi; lokaj ich chytrou predbehol a utekal napred. „Vous n'avez qu' à ordonner.“²⁷ Ale ženu rozhodne navštív. Aj minule som dostal, že som ňu nedoviedol.“

Lokaj ich už stihol oznámiť, kým došli, a Anna Ignatievna, vicegubernátorka, generálka, ako sa nazývala, už sa so žiariacim úsmevom naklonila k Nechludovovi zpoza klobúčikov a hláv, čo ju obkolesovali pri pohovke. Na druhom konci salónu za stolom s čajom sedely panie a stáli páni — vojaci aj civili, a ozývalo sa neumlkajúce rapotanie ženských a mužských hlasov.

„Enfin!“²⁸ Čože nás už ani poznať nechcete? Čím sme vám ublížili?“

Takýmito slovami, predpokladajúcimi intímnosť medzi ňou a Nechludovom, ktorej nikdy nebolo, privítala Anna Ignatievna vchádzajúceho.

²⁷ Len si rozkáž (franc.)

²⁸ Konečne! (franc.)

„Poznáte sa? Poznáte? Madame Beľavská, Michail Ivanovič Černov. Sadnite si bližšie.“

„Missi, venez donc à notre table. On vous apportera votre thé...²⁹ Aj vy,“ oslovila dôstojníka, ktorý sa shováral s Missi a ktorého meno zrejme zabudla: „nech sa páči sem. Rozkážete čaj, knieža?“

„Nesúhlasím ani za neviem čo, ani za neviem čo: prosto nemilovala,“ vravel ženský hlas.

„Ale milovala koláčiky.“

„Večne hlúpe žarty,“ so smiechom sa zamiešala iná dáma vo vysokom klobúku, ktorá sa ligotala hodvábom, zlatom a drahokamami.

„C'est excellent³⁰ — tieto oblátky, a aké ľahučké! Dajte mi ešte.“

„A čo, skoro už cestujete?“

„Dnes sme tu posledný deň. Preto sme aj prišli.“

„Taká utešená jar, ako krásne je teraz na dedine!“

Missi bola veľmi krásna v klobúku a akýchsi šatách s tmavými pásikmi, čo jej bez záhybčeka obopínaly tenký driek, ako by sa bola v nich už narodila. Začervenala sa, keď zazrela Nechľudova.

„A ja som si myslela, že ste odcestovali,“ povedala mu.

„Skoro som odcestoval,“ povedal Nechľudov. „Práca ma zdržala. Aj sem som prišiel po povinnosti.“

„Zájdite k mamá. Veľmi rada by vás videla,“ povedala Missi a pretože cítila, že klame a že on to vie, ešte väčšmi sa začervenala.

„Sotva stihnem,“ odpovedal Nechľudov nevlúdne a usiloval sa zatvárať, že nezbadal, ako sa začervenala.

Missi sa zlostne zachmúrila, pokrčila plecami a obrátila sa k elegantnému dôstojníkovi, ktorý jej vzal z rúk prázdnu šálku a zachytávajúc sa šabl'ou o kreslá, chlapycky preniesol šálku na druhý stôl.

²⁹ Missi, nože poďte k nášmu stolu. Čaj vám donesú sem (franc.)

³⁰ Sú znamenité (franc.)

„Aj vy musíte obetovať na útulok.“

„Áno, ani sa nezdráham, ale chcem si nechať všetku svoju štedrosť na tombole. Tam sa už preukážem v celej svojej sile.“

„No, dajte si pozor!“ bolo počuť zrejme strojený smejúci sa hlas.

Prijímací deň bol skvelý a Anna Ignatievna bola nadšená.

„Mika mi vravel, že sa zaujímate o väzenia. Výborne to chápem,“ vravela Nechludovovi. „Možno má Mika (to bol jej tučný muž, Maslennikov) iné nedostatky, ale veď viete, aký je dobrý. Všetci tí nešťastní uväznení sú — jeho deti. Inak sa ani nedíva na nich. Il est d'une bonté...³¹

Prestala, lebo nenašla slov, ktoré by mohli vyjadriť „bonté“³² jej muža, na príkaz ktorého ťali ľudia a hneď sa s úsmevom obrátila k vchádzajúcej vráskavej starene s lilavými stužkami.

Keď sa Nechludov poshovárал, ako sa svedčalo a tak bezobsažne, ako sa tiež svedčalo, aby nebol neslušný, vstal a pristúpil k Maslennikovovi.

„Tak, prosím, mohol by si ma vypočuť?“

„Ale áno! No, čo je? Pod'me sem.“

Vošli do japonskej izbičky a sadli si k obloku.

LVIII.

„No, prosím, je suis à vqus.³³ Zafajčíš si? Len počkaj, aby sme tu nenašpinili,“ povedal a doniesol popolník. „No, prosím!“

„Mám k tebe dve žiadosti.“

„Tak teda.“

Maslennikovova tvár spochmúrnela a zosmutnela.

³¹ Je taký dobrý (franc.)

³² dobrotu (franc.)

³³ som ti k službám (franc.)

Načisto zmizly všetky stopy rozjarenosti psíka, ktorého pán poškrabkal na ušami. Zo salónu bolo počuť hlasy. Jeden ženský hovoril: *jamais, jamais je ne croirais*³⁴, a iný s druhého konca, mužský, čosi rozprával a ustavične opakoval: *La comtesse Voronzoff*³⁵ a Victor Apraksine. S tretej strany bolo počuť iba hučanie hlasov a smiech. Maslennikov počúval, aj čo sa robilo v salóne, a počúval aj Nechľudova.

„Ja zasa o tej žene,“ povedal Nechľudov.

„Áno, nevinne ju odsúdili. Viem, viem.“

„Prosil by som ťa, aby ju preložili za slúžku do nemocnice. Vraveli mi, že sa to dá urobiť.“

Maslennikov stisol pery a zamyslel sa.

„Sotva sa dá,“ povedal, „ale poradím sa a zajtra ti zatelegrafujem.“

„Vraveli mi, že je tam mnoho chorých a že potrebujú pomocnice.“

„No áno, áno. Rozhodne ti to oznámim.“

„Prosím ťa,“ povedal Nechľudov.

Zo salóna sa ozval spoločný a nefalšovaný smiech.

„To všetko Viktor,“ povedal Maslennikov s úsmevom, „je napodiv vtipný, keď je dobrej vôle.“

„A ešte dačo,“ povedal Nechľudov, „teraz je vo väzení sto tridsať chlapov iba preto, že im vypršaly pasy. Väznia ich tu už mesiac.“

A rozpovedal príčiny, pre ktoré ich väznia.

„Ako si sa to dozvedel?“ opýtal sa Maslennikov a na tvári sa mu zrazu zjavil nepokoj a nespokojnosť.

„Šiel som k obžalovanému a na chodbe ma obstali tí ľudia a prosili...“

„U akého obžalovaného si bol?“

„U sedliaka, ktorého nevinne obžalovali a ktorému som najal obhajcu. Ale nejde o toto. Vari tých ľudí, čo sa ničím neprevinili, iba preto väznia, že im vypršaly pasy a ...“

³⁴ nikdy, nikdy, to neuverím (franc.)

³⁵ Grófka Voronciová (franc.)

„To je prokurátorova starosť,“ prerušil Maslennikov Nechľudova zlostne. „Ty vravíš, rýchly a spravodlivý súd. Povinnosťou prokurátorovho zástupcu je chodiť do väzení a presviedčať sa, či uväznených väznia zákonito. Ale oni nič nerobia: hrajú sa vint.“

„Teda ty nič nemôžeš urobiť?“ opýtal sa Nechľudov zachmúrene, lebo sa rozpomenul na advokátove slová, že gubernátor to zvalí na prokurátora.

„Nie, urobím. Hneď sa prezviem.“

„Len pre ňu horšie. C'est un souffre-douleur,“³⁶ bolo počuť zo salónu hlas ženy, ktorej bolo zrejmé celkom ľahostajné, čo vravela.

„Tým lepšie, ja aj to vezmem,“ ozval sa s druhej strany veselý hlas mužského a veselý smiech ženy, ktorá mu čosi nechcela dať.

„Nie, nie, ani za neviem čo,“ vravel ženský hlas.

„Nuž teda urobím všetko,“ opakoval Maslennikov a zahasil cigaretu bielou rukou s tyrkysovým prsteňom, „a teraz poďme k dámam.“

„A ešte čosi,“ povedal Nechľudov a nevošiel do salónu, ale zastal pri dverách. „Vraveli mi, že včera vo väzení telesne trestali väzňov. Je to pravda?“

Maslennikov sa začervenal.

„Ach, ty o tom? Nie, mon cher, rozhodne ťa neslobodno ťa púšťať, starieš sa do všetkého. Poďme, poďme, Annette nás volá,“ povedal, chytil ho popod pazuchu a bolo vidno na ňom práve také vzrušenie, ako keď sa mu dostalo pozornosti od dôležitej osobnosti, lenže teraz už nie radostné, ale nepokojné.

Nechľudov si vytrhol ruku z jeho ruky, nikomu sa nepozdravil a bez slova, so zachmúrenou tvárou prešiel salónom, dvoranou a popri lokajoch, čo hneď vyskočili, na chodbu a na ulicu.

„Čo mu je? Čo si mu urobil?“ opýtala sa Annette muža.

³⁶ Je to trpiteľka (franc.)

„To je à la française,“³⁷ povedal ktosi.

„Ako à la française, to je à la zoulou.“³⁸

„No, veď on bol vždy taký.“

Niektor vstal, niektor prišiel a štebotanie pokračovalo ďalej: spoločnosť využila epizódu s Nechľudovom ako súci predmet rozhovoru dnešného jour fix.³⁹

Na druhý deň po návšteve u Maslennikova Nechľudov dostal od neho list na hrubom lesklom papieri s erbom a pečaťami, napísanými vznešeným ťažkým písmom, že napísal lekárovi o preložení Maslovovej do nemocnice a pravdepodobne sa jeho želanie splní. List sa končil slovami: „Tvoj milujúci, starý priateľ“, a pod podpisom „Maslennikov“ bola zatiahnutá na podiv umelecká, dlhá a hrubá zatočená čiara.

„Hlupák!“ Nechľudov sa nemohol zdržať, aby to nevyslovil, najmä preto, lebo zo slova „priateľ“ vycítil, že sa Maslennikov uponížil k nemu, totiž, hoci zastával mravne najšpinavejší a najhanebnejší úrad, pokladal sa za veľmi dôležitého človeka a zamýšľal, aj keď nie zalíškať sa, aspoň ukázať, že je predsa len nie taký hrdý na vlastnú vznešenosť, keď sa nazýva jeho priateľom.

LIX.

Medzi najobyčajnejšie a najrozšírenejšie povery patrí, že každý človek má iba svoje určité vlastnosti, že býva človek dobrý, zlý, rozumný, hlúpy, energický, apatický a tak ďalej. Ľudia nebývajú takíto. Môžeme povedať o človeku, že býva častejšie dobrý ako zlý, častejšie rozumný ako hlúpy, častejšie energický ako apatický a naopak; ale nebude pravda, keď povieme o jednom človeku, že je dobrý alebo rozumný a o inom, že je

³⁷ po francúzsky (franc.)

³⁸ po zulukafersky (franc.)

³⁹ návštevný deň (franc.)

zlý alebo hlúpy. A predsa vždy takto delíme ľudí. A to je nesprávne. Ľudia sú ako rieky: voda je vo všetkých rovnaká a všade tá istá, ale každá rieka býva inakšia, býva raz úzka, raz bystrá, raz široká, raz tichá, raz čistá, raz chladná, raz mútna, raz teplá. Tak aj ľudia. Každý človek nosí v sebe zárodoky všetkých ľudských vlastností a niekedy prejavuje jedny, inokedy druhé a často sa ani trošku neponáša na seba a pritom predsa len ostáva tým istým človekom. U niektorých ľudí bývajú premeny neobyčajne prudké. A k takýmto ľuďom patrili Nechľudov. Premeny sa dialy v ňom aj z fyzických aj z duševných príčin. A takáto premena sa stala s ním teraz.

Pocit víťazstva a radosti z obrodenia, ktorý prežíval po súde a po prvom stretnutí s Kaľušou, celkom prešiel a vymenil ho po poslednom stretnutí strach, ba až odpor k nej. Rozhodol sa, že ju neopustí, že nezmení svoje rozhodnutie a vezme si ju za ženu, ak len ona bude chcieť; ale bolo to preňho ťažké a mučivé.

Na druhý deň po návšteve u Maslennikova zas šiel do väznice, navštíviť ju.

Správca dovolil návštevu, no nie v kancelárii, ani v advokátskej pracovni, ale v ženskej hovorni. Aj pri všetkej zvyčajnej dobronálosti správca bol k Nechľudovovi zdržanlivejší ako predtým; rozhovory s Maslennikovom zrejme mali za následok, že mu nariadili väčšiu opatrnosť s týmto návštevníkom:

„Vidieť ju môžete,“ povedal správca, „len prosím, s tými peniazmi, ako som vás žiadal... A o tom jej preloženie do nemocnice, ako písala jeho excelencia, to sa môže, aj lekár súhlasí. Ibaže ona nechce, vraví: ‚Veľmi sa mi chce po prašivcoch nočníky vynášať...‘ Veď je to, knieža, taký národ,“ dodal správca.

Nechľudov neodpovedal a požiadal, aby mu dovolili vidieť ju. Správca poslal dozorca a Nechľudov vošiel za ním do prázdnej ženskej hovorne.

Maslovová bola už tam a vyšla zpoza mreže tichá

a plachá. Pristúpila blízko k Nechl'udovovi a nehľadiac na neho, povedala ticho:

„Odpusťte mi, Dmitrij Ivanovič, predvčerom som navrela mnoho nepekného.“

„Nie ja vám mám odpúšťať...“ začal Nechl'udov.

„Ale predsa mi len dajte pokoj,“ dodala, hrozne zaškúlila a z očí, ktorými pozrela na neho, Nechl'udov zas vyčítal napätý a zlostný výraz.

„Prečo vám mám dať pokoj?“

„Ale nuž tak.“

„Prečo — tak?“

Zas pozrela na neho takým istým, ako sa jemu zdalo zlostným pohľadom.

„No, viete čo,“ povedala. „Len ma vy nechajte na pokoji, čistú pravdu vám vravím. Ja nemôžem. Len to nechajte,“ povedala chvejúcimi sa ústami a zatíchla. „Naozaj. Radšej sa obesím.“

Nechl'udov cítil, že v tomto jej odriekaní bola nenávisť k nemu a neodpustená krivda, ale že bolo v ňom aj čosi iné — dobré a dôležité. Okolnosť, že potvrdila svoje predošlé odmietnutie v úplne pokojnom stave, hneď odstránila Nechl'udovovi z duše všetky pochybnosti a vrátila ho do predošlého vážneho, slávnostného a dojemného rozpoloženia.

„Kaťuša, ako som povedal, tak aj vravím,“ povedal neobyčajne vážne. „Prosím ťa, vydaj sa za mňa. Ale ak nechceš a kým nechceš, tak ako predtým budem tam, kde budeš ty a pôjdem ťa, kam ťa odvezú.“

„To je vaša vec, ja už nič viac nepoviem,“ povedala a zas sa jej pery zachvely.

Aj on mlčal, lebo cítil, že nemá sily hovoriť.

„Teraz odídem na dedinu a potom odcestujem do Petrohradu,“ povedal napokon, keď sa spamätal. „Porobím potrebné kroky vo vašej, v našej veci, a bohďa, zrušia rozsudok.“

„Ak aj nezrušia — všetko jedno. Ak nie za toto, za inšie si to zaslúžim...“ povedala a Nechl'udov videl,

ako veľmi sa musela premáhať, aby zdržala slzy. „A čo, videli ste Meňšova?“ opýtala sa zrazu, aby zakryla vzrušenie. „Však je pravda, že sú nevinní?“

„Áno, myslím.“

„Je to taká báječná starká.“

Porozprával jej všetko, čo sa dozvedel od Meňšova a opýtal sa jej, či niečo nepotrebuje; odpovedala, že nepotrebuje nič.

Zas chvíľu mlčali.

„No a o tej nemocnici,“ povedala zrazu a pozrela na neho svojím škulačavým pohľadom, „ak chcete, pôjdem ta a ani pálenku už nebudem piť...“

Nechľudov jej mlčky pozrel do očí. Oči sa jej usmievaly.

„To je veľmi pekne,“ iba toľko jej mohol povedať a rozlúčil sa s ňou.

— Áno, áno, je celkom iným človekom, — rozmýšľal Nechľudov a po predošlých pochybnostiach pocítil úplne novú, nikdy nepocítenú istotu, že láska je nepremožiteľná.

*

Keď sa Maslovová po tomto stretnutí vrátila do svojej smradľavej cely, sobliekla si väzenský plášť, sadla si na svoje miesto na priču a spustila ruky na kolená. V cele boli iba suchotinárka-Vladimírčianka s dojčatom, starká Meňšovová a strážnička s dvoma deťmi. Diačkovu dcéru uznali včera za duševne chorú a odviezli do nemocnice. Všetky ostatné ženy praly. Starká ležala na priči a spala; deti boli na chodbe, dvere na chodbu boli otvorené. Vladimírčianka s dieťaťom na rukách a strážnička s pančuchou, ktorú neprestávala pliesť rýchlymi prstami, pristúpily k Maslovovej.

„No čo, stretli ste sa?“ opýtaly sa.

Maslovová neodpovedala, len sedela na vysokej priči a opálala nohami, čo jej nadočiahly na dlážku.

„Čože sa kormútiš,“ povedala strážnička. „Nado-

všetko, nepadaj na duchu. Ech, Kaťuša! No!“ povedala a chytro preberala prstami.

Maslovová neodpovedala.

„A naše šly prať. Povrávaly, že je dnes mnoho milodarov. Vraj mnoho nanosili,“ povedala Vladimírčianka.

„Finaška!“ zakričala strážnička do dverí. „Kdeže si ušiel, ty vetroplach.“

A vytiahla ihlicu, zapichla ju do kľbka a do pančuchy a vyšla na chodbu.

Vtedy sa z chodby ozval hrmot krokov a ženská vrava a obyvateľky cely vo väzenských papučiach na boso vošly dnu a každá niesla po koláči, ba niektoré aj po dva. Fedosia hneď šla k Maslovovej.

„Čože, vari je dačo nie v poriadku?“ opýtala sa Fedosia a jasnými, belasými očami s láskou hľadela na Maslovovú. „Tuto máte k čaju,“ a začala ukladať koláče na poličku.

„Čože, rozmyslel si s tou ženbou?“ opýtala sa Korablevová.

„Nie, nerozmyslel, ale ja nechcem,“ odpovedala Maslovová. „Tak som mu aj povedala.“

„Ty si už len sprostaňa!“ povedala Korablevová svojím basom.

„A čo, keď nemôžu žiť spolu, na kiego diabla sa majú brať!“ odpovedala Fedosia.

„Nuž a tvoj muž ide s tebou,“ povedala strážnička.

„Čože, my sme zákonití manželia,“ povedala Fedosia. „Ale načo by sa oni pred zákonom brali, ak nemajú žiť spolu!“

„Ty si sprostá! Načo! Ved' ak si ju vezme, zlatom ju obsype.“

„Povedal: kamkoľvek by ťa poslali, pôjdem za tebou,“ povedala Maslovová. „Ak pôjde — pôjde, ak nepôjde — prosiť sa mu nebudem. Teraz ide do Petrohradu — konať. So všetkými ministrami je tam

známy," pokračovala, „lenže ja ho aj tak nepotrebu-
jem.“

„To sa vie!“ súhlasila zrazu Korablevová, ktorá si
rozkladala vrece a zrejme myslela na inšie. „A čo, vy-
pijeme si pálenky?“

„Ja nebudem,“ odpovedala Maslovová. „Pite samy.“

Koniec prvej časti

DRUHÁ ČASŤ

O dva týždne malo byť pojednávanie pred senátom a navtedy sa Nechl'udov sberal cestovať do Petrohradu, a ak by senát rozhodol záporne, podať prosbu na jeho veličenstvo, ako mu radil advokát, ktorý prosbu zostavil. Keby odvolanie nemalo úspech, s čím podľa advokátovej mienky bolo treba počítať, lebo dôvody na zrušenie rozsudku boli veľmi slabé, skupinu trestancov, v ktorej bola Maslovová, mohli vypraviť na cestu začiatkom júna, a preto, aby sa prichystal na cestu za Maslovovou na Sibír — na čom sa Nechl'udov pevne rozhodol — bolo treba hneď teraz pochodiť po dedinách a všetko tam zariadiť.

Najsamprv cestoval Nechl'udov do Kuzminského, na najbližší, veľký majetok s veľmi úrodnou pôdou, z ktorého dostával hlavný dôchodok. Býval na tomto majetku v detstve a mladosti, a potom už ako dospelý bol tu dva razy, raz na matkinu žiadosť doviezol ta správcu-Nemca a prezrel s ním hospodárstvo, takže dávno poznal stav majetku a pomer sedliakov k správe, totiž k majiteľovi pôdy. Pomer medzi sedliakmi a majiteľom pôdy bol taký, že sedliaci, keď hovoríme úctivo, boli úplne závislí od správy, no keď sa vyjadríme jednoducho, otročili u správy. Nebolo to živé otročenie, ako to, čo zrušili v 61-om roku, otročenie určitých osôb pánovi, ale otročenie všeobecné, otročenie všetkých bezzemkov a sedliakov, čo majú málo pôdy, bohatým veľkostatkárom vôbec, a predovšetkým, a niekedy aj výlučne tým, medzi ktorými sedliaci žili. Nechl'udov to vedel a nemohol nevedieť, lebo na tomto otroctve sa zakladalo hospodárstvo a aj on prispel k vybudovaniu tohto hospodárstva. A Nechl'udov nie-

len že to vedel, ale vedel aj, že to bolo nespravodlivé a surové, vedel to ešte zo študentských čias, keď vyznával a hlásal učenia Henryho Georgea a na základe tohto učenia odovzdal sedliakom otcovské zeme, lebo vlastniť pôdu pokladal v tom čase za taký hriech, ako vládnuť nad sedliakmi pred päťdesiatimi rokmi. Pravda, po skončení vojenskej služby, keď si navykol utrácať okolo dvadsaťtisíc ročite, všetky tieto vedomosti prestaly mu byť záväznými pre život, zabudol na ne a nielen že si nikdy nedával otázku o svojom pomere k vlastníctvu a odkiaľ pochádzajú peniaze, ktoré dostával od matky, ale usiloval sa o tom nerozmýšľať. No matkina smrť, dedičstvo a nevyhnutnosť usporiadať si majetok, čiže pozemky, zas vyvolaly v ňom otázku o jeho pomere k pozemkovému vlastníctvu. Ešte pred mesiacom by si bol Nechľudov povedal, že nemá moci zmeniť súčasné poriadky, že majetok nespravuje on — a bol by sa viac-menej uspokojil, žil by ďaleko od majetku a dostával by z neho peniaze. No teraz sa rozhodol, že hoci má pred sebou cestu na Sibír a složitý vzťah k svetu väzníc, ktorý vyžaduje veľkú námahu a na ktorý rozhodne potrebuje peniaze, predsa nemôže nechať majetky ako sú, ale musí vykonať zmeny, čo aj na vlastnú ujmu. Preto sa rozhodol, že nebude sám obrábať pôdu, ale odovzdá ju sedliakom za nevysokú cenu, čím im poskytne možnosť, aby boli celkom nezávislí od statkárov. Keď Nechľudov porovnával postavenie vlastníka pôdy a vlastníka poddaných, neraz prirovnával odovzdanie pôdy sedliakom, miesto jej obrábania nádenníkmi k tomu, čo robili otrokári, keď prevádzali sedliakov z panštiny na poplatky. Tým nebola otázka vyriešená, ale bol to krok k jej vyriešeniu: bol to prechod od veľmi surovej formy násilia k miernejšej. Takto zamýšľal postupovať.

Nechľudov došiel do Kuzminského okolo popoludnia. Keďže si vo všetkom zjednodušoval život, netelegrafoval, ale najal si na stanici vozík s párom koní. Poho-

nič, mladý šuhaj v nankinovom kamizole, prepásanom cez záhyby niže dlhého drieku, sedel na kozlíku po pohoničsky, bokom, a veľmi ochotne sa shováral s pánom, lebo kým sa shovárali, mohol ťahaný, krivý, náručný pejko a vyziabnutý, dýchavičný podsebný ísť krokom, čo sa im vždy veľmi žiadalo.

Pohonič rozprával o správcovi v Kuzminskom, nevediac, že vezie statkára. Nechludov mu to schválne nepovedal.

„Parádny Nemec,“ rozprával pohonič, ktorý žil kedysi v meste a čítaval romány. Sedel zpola obrátený k cestujúcemu, raz shora, raz zdola chytal dlhé bičisko, zrejme sa vystatoval vzdelanosťou, „zadovážil si trojku šimľov a rozváža sa so svojou manželkou — ktože sa mu vyrovná!“ pokračoval. „V zime na Vianoce mali vo veľkom dome stromček s elektrickými sviečkami, aj ja som hostí vozil. V celej gubernii takého nemáš! Nakradol peňazí — až strach. Čože je jemu: všetko môže. Vracia, že si kúpil pekný majetok.“

Nechludov si myslel, že mu je celkom ľahostajné, ako Nemec spravuje jeho majetok a ako ho využíva. Ale reči pohoniča s dlhým driekom mu boli nepríjemné. Kochal sa v utešenom dni, v hustých, tmavých oblakoch, čo chvíľami zakrývaly slnce, v jarných poliach, po ktorých všade chodili sedliaci za bránami a bránili ovos, aj v tuhozelenej zeleni, nad ktorou sa vznášaly škovránky, aj v lesoch, pokrytých už — okrem neskorého duba — sviežou zeleňou, aj v pašienkach, na ktorých sa strakavely stáda a kone, aj v poliach, na ktorých bolo vidno oráčov, ale vše mu predsa len sišlo na um, že bolo čosi nepríjemného a keď sa v duchu opýtal, čo — rozpomenul sa na pohoničove slová, ako Nemec šafári v Kuzminskom.

Keď prišiel Nechludov do Kuzminského a dal sa do roboty, zabudol na tento pocit.

Prezeranie účtovných kníh a rozhovor so správcom, ktorý naivne poukazoval na výhody, vyplývajúce z toho,

že sedliaci majú málo zemí a že sú obkolesení panskými pozemkami, ešte väčšmi utvrdily Nechľudova v úmysle zrušiť vlastné hospodárenie a odovzdať všetku pôdu sedliakom. Z účtovných kníh a rozhovorov so správcom sa dozvedel, že ako už aj predtým, dve tretiny najlepších oráčín obrábajú vlastní nádenníci zdokonalenými nástrojmi a zvyšnú tretinu obrábajú sedliaci za päť rubľov nájomného od každého hektára, teda za päť rubľov sa sedliak zaviazal tri razy zorať, tri razy pobrániť a osiať jeden hektár, potom pokosiť, poviazať alebo sožať a posväžať do humna, čiže vykonať práce, ktoré pri voľnom lacnom nájme stoja aspoň desať rubľov od hektára. A sedliaci platili robotou za všetko, čo potrebovali od správy, najdrahšie ceny. Odrábali za lúky, za drevo, za zemiakovú vňať a skoro všetci boli správne dlžní. Tak za vzdialenejšie zeme, dávané sedliakom do prenájmu, bralo sa za hektár štyri razy viac, ako mohla donášať ich cena pri päťpercentnom úroku.

Toto všetko vedel Nechľudov už aj predtým, ale teraz sa s tým soznamoval ako s niečím novým a len sa čudoval, ako mohol a ako môžu všetci ľudia v jeho postavení nevidieť všetku nenormálnosť takýchto pomerov. Správcovo tvrdenie, že pri odovzdaní pôdy sedliakom pre nič za nič vyjde navnivoč celý inventár, ktorý nebude možno predať ani za štvrtinu jeho ceny, že sedliaci skazia všetku pôdu, a vôbec koľko Nechľudov stratí týmto odovzdaním, iba utvrdzovaly Nechľudova v presvedčení, že urobí dobrý skutok, keď odovzdá zeme sedliakom a pozbaví sa veľkej čiastky dôchodku. Rozhodol sa, že to skončí hneď, za tohto svojho pobytu. Sobrať a predať zasiaté obilie, rozpredať inventár a nepotrebné staviská — toto všetko už mal zariadiť správca po jeho odchode. Teraz požiadal správcu, aby svolal na druhý deň schôdzku sedliakov z troch dedín, obkolesených kuzminskými zemami, lebo im chcel oznámiť svoj úmysel a dohodnúť sa o cene za odovzdané zeme.

Nechľudov vyšiel z kancelárie s príjemným vedomím svojej odhodlanosti proti dôvodom správcu a ochoty priniesť pre sedliakov obeť a zahrúžený v myšlienkach o nastávajúcej práci prešiel sa okolo domu, po kvetniciach, vysadených tohto roku (kvetná záhrada bola naproti správcovmu domu), po tenise zarastajúcom čakankou a po lipovej aleji, kam si obyčajne chodieval vyfajčiť cigaru a kde pred tromi rokmi s ním koketovala peknučka Kirimovová, ktorá tu bola na návšteve u matky. Keď si Nechľudov stručne premyslel reč, ktorú zajtra povie sedliakom, šiel k správcovi, s ktorým pri čaji ešte raz prebrali otázku, ako likvidovať celé hospodárstvo, a čo sa týka tohto, celkom sa uspokojil a vošiel do prichystanej izby vo veľkom dome, vždy určenej pre hostí.

V tejto neveľkej, čistej izbe s obrazmi Benátok a so zrkadlom medzi dvoma oblokmí stála čistá, perovaná posteľ a stolík s krčiazkom vody, zápalkami a popolníkom. Na veľkom stole pri zrkadle bol položený otvorený kufor, v ktorom bolo vidno toaletný necesér a knihy, ktoré si vzal so sebou: ruskú — Výsledky skúmania zákonov zločinnosti, a o tom istom jednu nemeckú a jednu anglickú. Chcel ich čítať vo voľných chvíľach na cestách po dedinách, ale teraz už nemal kedy, chystal sa ľahnúť si spať, aby sa zajtra čím včasnšie prichystal na dohovor so sedliakmi.

V kúte stálo starodávne kreslo z červeného dreva s inkrustáciami a pohľad na kreslo, ktoré, ako sa pamätal, bývalo v matkinej spálni, zrazu vyvolal Nechľudovi v duši celkom nečakaný pocit. Zrazu mu bolo ľúto aj domu, ktorý sa rozpadne, aj sadu, ktorý spustne, aj lesov, ktoré vyrúbu, aj všetkých tých ohrád pre statok a stajní, kôlní na náčinie, strojov, koní, kráv, ktoré, čo aj nie on — to dobre vedel — ale predsa len opatrovali a pestovali s toľkým úsilím. Predtým sa mu zdalo ľahké zrieť sa tohto všetkého, ale teraz mu prišlo ľúto nielen za týmto, ale za pozemkami, za po-

lovicou dôchodku, ktorý by sa mu bol práve tak zišiel. A hneď, ako by mu chcely poslúžiť, dostavily sa úvahy, z ktorých vysvitlo, že je nerozumné a netreba odovzdať zeme sedliakom a zničiť si majetky.

— Nemám byť majiteľom pôdy. Lenže keď nebudem mať pozemky, nemôžem udržiavať celé toto hospodárstvo. Okrem toho, pôjdem teraz na Sibír, preto nepotrebujem ani dom, ani majetok, — vravel jeden hlas. — Toto všetko je síce pravda, — hovoril druhý hlas, — ale po prvé, nestráviš na Sibíri celý život. A ak sa oženíš, môžeš mať deti. A ako si ty dostal majetok v poriadku, práve taký ho máš poručiť. Máš povinnosť k pôde. Odovzdať a znivočiť všetko je veľmi ľahko, ale nadobudnúť je veľmi ťažko. A najmä, musíš si premyslieť, ako chceš žiť a rozhodnúť sa, čo si počneš so sebou a podľa toho naložiť so svojím majetkom. Je tvoje rozhodnutie pevné? Potom — či naozaj konáš podľa svojho svedomia, keď takto postupuješ, alebo to robíš iba pre ľudí, preto, aby si sa vystatoval pred nimi? — opytoval sa v duchu Nechľudov a nemohol sa nepriznať, že to, čo budú ľudia o ňom vraviť, vplývalo na jeho rozhodnutie. A čím dlhšie rozmýšľal, tým viac a viac otázok sa vynáralo a tým ťažšie ich bolo vyriešiť. Aby sa striasol týchto myšlienok, ľahol si do čistej postele a chcel zaspáť s úmyslom, že zajtra s čerstvou hlavou vyrieši otázky, v ktorých sa teraz zaplietol. Ale dlho nemohol zaspáť; otvoreným oblokom spolu s čerstvým povetím a mesačným svetlom vnikalo kŕkanie žiab, prerušované štebotom a spevom slávikov, doliehajúcim ďaleko z parku a jedného zblízka — z krika pučiacej bazičky pod oblokom. Keď Nechľudov počul sláviky a žaby, rozpomenul sa na hudbu správcovej dcéry; rozpomienka na správcu vyvolala rozpomienku na Maslovú, že sa jej priam tak ako kŕkanie žiab triasly pery, keď vravela: „S týmto už naozaj prestaňte.“ Potom správca-Nemec začal klesať k žabám. Bolo ho treba zadržať, ale on nielen že padol, ale premenil sa na Maslo-

vovú a začal vyčítať: „Ja som trestankyňa a vy ste knieža.“ — Nie, nepoddám sa, — pomyslel si Nechľudov, spamätal sa a opýtal sa v duchu: — Tak čo, robím dobre a či zle? Neviem, ale je mi to všetko jedno. Všetko jedno. Treba len spať, — a aj on začal klesať ta, kam padol správca a Maslovová, a tam sa všetko skončilo.

II.

Na druhý deň sa Nechľudov zobudil o deviatej ráno. Mladý pisárik, posluhujúci pánovi, počul, že sa hýbe a doniesol mu topánky, vyleštené ako nikdy predtým, aj chladnú, čistučkú pramenitú vodu a oznámil mu, že sa sedliaci už schádzajú. Nechľudov vyskočil z postele a snažil sa spamätať. Po včerajšej ľútosti, že odovzdá zeme a znivočí gazdovstvo, nebolo ani stopy. Rozpomínal sa na ňu teraz s údivom. Teraz sa tešil z práce, ktorá ho čakala a nevdojak bol na ňu hrdý. Z obloka jeho izby bolo vidno tenisové ihrisko, zarastené čakankou, na ktoré sa podľa správcovho nariadenia schádzali sedliaci. Nepredarmo večer kŕkaly žaby. Počasie bolo pochmúrne. Od rána pršal tichý, teplý dáždik bez vetra, jeho kvapôčky visely na lístí, na konárikoch a na tráve. Oblokom bolo cítiť okrem vône zelene aj vôňu zeme, dychtivej dažďa. Pri obliekaní Nechľudov niekoľko ráz pozrel oblokom a díval sa, ako sa sedliaci schádzajú na ihrisku. Prichádzali jedni za druhými, snímali jeden pred druhým baranice a čiapky, a podopretí o palice zastali si do kola. Správca, krvnatý, svalnatý a mocný mladý chlap v krátkom kabáte so zeleným stojatým golierom a ohromnými gombičkami, prišiel povedať Nechľudovovi, že sa už všetci sišli, ale že počkajú — aby si najprv vypil kávu alebo čaj, a že prichystali aj to, aj to.

„Nie, radšej už len pôjdem k nim,“ povedal Nechľudov, ktorý celkom neočakávane pocítil strach a rozpa-

čitosť pri myšlienke na nastávajúci rozhovor so sedliakmi.

Chcel splniť sedliakom túžbu, na ktorej splnenie sa neopovážili ani len pomyslieť, odovzdať im za lacnú cenu zeme, čiže im chcel preukázať dobrý skutok, ale — ktovie prečo — bolo mu akosi trápne. Keď Nechl'udov prišiel k shromaždeným sedliakom a keď sa obnažily pobelavé, kučeravé, plešivé a šedivé hlavy, prišiel do takého pomykova, že dlho nemohol nič povedať. Dáždik ustavične mrholil a ostával sedliakom na vlasoch, bradách a na vlne kaftanov. Sedliaci sa dívali na pána a čakali, čo im povie, ale pán bol taký zmätený, že nemohol nič povedať. Trápne mlčanie prerušil pokojný, sebavedomý správca-Nemec, ktorý sa pokladal za znalca ruského sedliaka a veľmi dobre a správne hovoril po rusky. Tento mocný, vypasený chlap, práve tak ako aj Nechl'udov, bol pravým opakom v porovnaní s chudými, svraštenými tvármi sedliakov, s chudými lopatkami vyčnievajúcimi zpod kaftanov.

„Tuto knieža vám chce preukázať dobrodenie — chce vám odovzdať zeme, lenže si to nezaslúžite,“ povedal správca.

„Akože nezaslúžime, Vasilij Karlyč? Vari sme ti nerobili? Boli sme veľmi spokojní s nebohou pani veľkomožnou, pánbog jej daj kráľovstvo nebeské, a chvalabohu ani mladé knieža nás neopúšťa,“ začal ryšavkavý, mnohovravný sedliak.

„Preto som vás práve zavolať, že vám chcem odovzdať všetky zeme, ak chcete,“ prehovoril Nechl'udov.

Sedliaci mlčali, ako by nerozumeli alebo neverili.

„A to už ako, zeme odovzdať?“ opýtal sa sedliak stredného veku vo veste.

„Odovzdať vám do prenájmu, aby ste ich užívali za nevysoký poplatok.“

„To je veľmi milé,“ povedal ktorýsi starec.

„Len aby sme vládali platiť,“ povedal iný.

„Prečo by sme si zeme nevzali!“

„Sme na ne navyknutí — veď nás zem živí!“

„A vám bude pohodlnejšie, iba peniažky budete dostávať, veď čo tu bolo hriechov,“ začaly sa ozývať hlasy.

„Hriechy ste zapríčinili vy,“ povedal Nemec, „keby ste pracovali a poriadky dodržali...“

„To sedliak nemôže, Vasiliј Karlyč,“ začal chudý starec s končistým nosom. „Ty vravíš, prečo si pustil koňa do zbožia a kto ho pustil: ja som sa celý boží deň a deň po deň ako je rok dlhý rozháňal kosou alebo robil dačo inšie, zaspal som na obnôcke a kôň hybaj do tvojho ovsa a ty so mňa kožu derieš.“

„Len keby ste vy poriadok dodržali...“

„Tebe sa ľahko povie — poriadok, ale sila nám nestačí,“ vybuchol vysoký, červovlasý, celý zarastený, nestarý sedliak.

„Veď som vám vravel, aby ste si ohradili.“

„Daj nám teda dosák,“ zamiešal sa z úzadia nízky, nepatrný sedliačik. „Vlani som si chcel ohradiť a ty si ma pohnal na tri mesiace do chládku vší krmiť. Nuž tak som si ohradil.“

„Čo to rozpráva?“ opýtal sa Nechludov správcu.

„Der erste Dieb im Dorfe,“⁴⁰ povedal správca po nemcky. „Každý rok ho dolapia v lese. A ty sa nauč ctiť si cudzí majetok,“ povedal správca.

„A vari si ťa nectíme?“ povedal starec. „Nemôžeme si ťa nectiť, lebo nás máš v rukách; kožu s nás sdieraš.“

„No, braček, ja vám neukrívdim; len by ste vy neukrívдили.“

„A veru ukrivdí! Vlani si mi roztrepal papuľu, a nič sa ti nestalo. Vidno, s boháčmi sa radšej nepravotiť.“

„Máš robiť podľa zákona.“

Zrejme nastal slovný zápas, ktorého účastníci dobre

⁴⁰ Najväčší zlodej v dedine (nem.)

nechápali, načo a čo vlastne vravia. Badať bolo iba na jednej strane strachom zdržiavaný hnev, na druhej — vedomie vlastnej prevahy a moci. Nechľudovovi sa až zle počúvalo, nuž sa pousiloval vrátiť sa k veci: ustáliť ceny a lehoty platenia.

„Tak akože s tými zemami? Chcete ich? A akú cenu navrhujete, ak vám odovzdám všetky zeme?“

„Váš je tovar, vy určíte cenu.“

Nechľudov povedal cenu. Ako obyčajne, hoci cena, ktorú určil Nechľudov, bola omnoho nižšia, ako platili v okolí, sedliaci sa začali jednať a cenu pokladali za vysokú. Nechľudov čakal, že jeho návrh prijmú s radosťou, ale prejavu radosti vôbec nebolo badať. Iba z toho mohol Nechľudov súdiť, že im je jeho návrh výhodný, že hneď ako došla reč na to, kto prevezme pôdu, či celá obec a či spoločenstvo, začaly sa prudké škriepky medzi sedliakmi, ktorí chceli vylúčiť z účasti na pôde slabších a zle platiacich, a medzi sedliakmi, ktorí mali byť vylúčení. Napokon, vďaka správcovi, dojednali cenu aj lehoty platenia, sedliaci v hlučnom rozhovore pobrali sa dolu vrškom do dediny a Nechľudov šiel do kancelárie zostaviť so správcom návrh smluvy.

Všetko zariadili ako Nechľudov chcel a ako očakával: sedliaci dostali zeme o tridsať percent lacnejšie, ako sa prenajíмали pozemky v okolí; dôchodok z majetku sa mu snížil skoro o polovicu, no Nechľudovovi to nielenže stačilo, ale mal aj nazvyš, najmä keď si pripočítal sumu, ktorú dostal za predaný les a ktorú mal utržiť, keď popredá inventár. Všetko sa zdalo v najlepšom poriadku, ale Nechľudovovi celý čas bolo akosi trápne... Videl, že sedliaci, aj keď mu niektorí z nich vyslovili slová vďaky, boli nespokojní a očakávali čosi viac. Vysvitlo, že on sa ukrátil o mnoho, ale očakávanie sedliakov nesplnil.

Na druhý deň podpísali domácu smluvu a Nechľudov, sprevádzaný vybranými starcami, čo sa dostavili, s neprijetným pocitom, že čosi nedokončil, nasadol do

parádneho — ako sa vyjadril pohonič zo stanice — správcovho koča, ťahaného trojkou, odobral sa od sedliakov, čo v pomykove a nespokojne pokyvovali hlavami a odviezol sa na stanicu. Sedliaci boli nespokojní. Nechľudov bol nespokojný so sebou. Nevedel, s čím bol nespokojný, ale celý čas mu bolo akosi smutno a trápne.

III.

Z Kuzminského cestoval Nechľudov na majetok, ktorý zdedil po tetuškách, práve na ten, na ktorom poznal Kaťušu. Aj na tomto majetku chcel urobiť so zemami to isté, čo urobil v Kuzminskom; okrem toho sa chcel dozvedieť všetko, čo sa ešte mohol dozvedieť o Kaťuši a o jej a o svojom dieťati: či je pravda, že umrelo a ako umrelo. Do Panova došiel zavčas rána a prvé, čo ho prekvapilo, keď vťahol do dvora, bolo, že všetky staviská a najmä dom boli spustnuté a ošarpané. Plechová, kedysi zelená strecha, dávno nefarbená, červenela sa hrdzou a niekoľko tabúl sa vykrivilo dohora, pravdepodobne od víchrice; dosky, ktorými bol dom obitý, miestami ľudia poodtrhali a poodtrhali ich tam, kde sa najľahšie daly, keď povyťahovali hrdzavé klinec. Výpustky — oba, predný a najmä Nechľudovovi pamätný zadný — zhnily a boli polámané, ostaly iba prekladiny; niektoré obloky namiesto skla boli zahlobené doskami a prístavok, v ktorom býval správca, aj kuchyňa a koniarne — všetko bolo trúchnivé a pochmúrne. Iba sad nielen že nespustol, ale sa rozrástol, poprerastal a teraz bol celý v kvete; zpoza plotu beľaly sa ako oblaky rozkvitnuté višne, jablone a slivky. Bazičkový živý plot kvitol práve tak, ako vtedy pred dvadástimi rokmi, keď sa Nechľudov hral za touto bazičkou na naháňačku s osemnásťročnou Kaťušou a spadol a poprhlil sa. Červený smrek, ktorý zasadila Sofia Ivanovna pri dome, a ktorý bol vtedy len ako kolík,

bol teraz veľkým stromom, súcim na brvno, a bol celý odetý do žltkavozeleného páperového ihličia. Rieka tiekla v koryte a hučala v úpustoch mlynice. Na lúke za riekou sa páslo strakavé, pomiešané sedliacke stádo. Správca, neskončený seminarista, s úsmevom privítal Nechľudova a neprestávajúc sa usmievať, pozval ho do kancelárie a zasa s úsmevom, ktorým ako by sľuboval čosi neobyčajného, odišiel za stienku. Za stienkou si čosi pošepkali a zatíchli. Drožkár dostal prepitné, cengajúc hrkálkami odišiel zo dvora a nastalo úplné ticho. Hneď nato prebehlo popod oblok bosé dievča vo vyšívanej košeli s náušnicami v ušiach a za dievčaťom prebehol sedliak, klopkajúc klincami pevných číziem po udupkanom chodníku.

Nechľudov si sadol k obloku, díval sa do sadu a počúval. Maličkým dvojkrídlovým oblôčkom, ľahučko mu ševeliac vlasmi na spotenom čele a listinami ležiacimi na nožom dorezanej obločnej poličke, prúdilo čerstvé jarné povetrie a vôňa pokopanej zeme. Na rieke „trepy-trepy, trepy-trep“, plieskaly piesty žien ako o preteky, zvuky sa rozliehaly v záhybe zahatanej rieky lesknúcom sa na slnci, bolo počuť pravidelné padanie vody na mlynicu a popri uchu mu naľakane a so zvukným bzukotom preletela mucha.

A zrazu sa Nechľudov rozpomenul, že práve takto, kedysi dávno, keď bol ešte mladý a nevinný, počul tu na rieke údery piestov na mokrú bielizeň medzi pravidelným hukotom mlyna a že práve takto mu jarný vietor ševelil vlasmi na mokrom čele a hárkami na obločnej poličke, dorezanej nožom, a že mu práve takto vyľakane preletela popri uchu mucha, a Nechľudov nielen že sa rozpomenul na seba ako na osemnásťročného chlapca, akým vtedy bol, ale zrazu sa aj cítil práve takým, rovnako sviežim a čistým, s budúcnosťou preplnenou najväčšími možnosťami, a zároveň, ako býva vo sne, vedel, že toho už niet, a bolo mu strašne smutno.

„Kedy rozkážete obedovať?“ opýtal sa ho správca s úsmevom.

„Kedy chcete — nie som hladný. Pôjdem sa prejsť do dediny.“

„A neráčili by ste vojsť do domu, mám dnu všetko v poriadku. Ráčte si obzrieť aj odvonku...“

„Nie, neskoršie, ale teraz mi, prosím, povedzte, či tu býva istá Matriona Charinová?“

Bola to Kaľušina tetka.

„Pravdaže, v dedine. Nemôžem si s ňou nijako poradiť. Má tajný šenk. Viem to, usvedčujem ju, aj jej nahromžím, ale keď treba podať žalobu — ľúto mi jej je: je už stará, má vnúčence,“ povedal správca stále s rovnakým úsmevom, vyjadrujúcim aj želanie byť príjemným pánovi, aj presvedčenie, že Nechl'udov práve tak ako on všeličo chápe. -

„A kde býva? Zašiel by som k nej.“

„Na konci dediny, tretia chalúpka s druhého konca. Naľavo je murovaná chalupa a hneď za murovanou je jej chalúpka. Ale radšej vás odprevadím,“ povedal správca s radostným úsmevom.

„Nie, ďakujem, nájdem to, radšej rozkážte zavolať sedliakov, aby sa sišli: chcem sa s nimi poshovárať o zemiach,“ povedal Nechl'udov, lebo zamýšľal dohodnúť sa s tunajšími sedliakmi práve tak ako v Kuzminskom, a podľa možnosti ešte dnes večer.

IV.

Keď vyšiel Nechl'udov z vrát, stretol na tvrdo udupkanom chodníčku, vedúcom cez výhon, zarastenom skorocelom a rojovníkom, sedliacke dievča v pestrej zástere s náušnicami v ušiach. Už sa vracalo nazad a chytro sa rozháňalo ľavcou rukou priekom chôdze a pravou si tuho pritiskalo na brucho červeného kohúta. Kohút s kývajúcim sa červeným hrebeňom vyzeral celkom spo-

kojný, len vyvracal oči a raz naťahoval, raz dvíhal jednu čiernu nohu a zachytával sa pazúrmí dievčaťu o zásteru. Keď sa dievča blížilo k pánovi, najprv spomalilo chôdzu a prešlo z behu do kroku, no keď došlo k nemu, zastalo, rozohnalo sa hlavou nazad a poklonilo sa mu, a iba keď prešiel, šlo s kohútom ďalej. Keď Nechl'udov prichádzal k studni, stretol ešte starenu v zafúlanej košeli zo surového plátna, ktorá niesla na shrbenom chrbte ťažké, plné vedrá. Starena opatrne postavila vedrá a práve tak sa rozohnala hlavou nazad a poklonila sa mu.

Za studňou sa začínala dedina. Bol jasný, horúci deň, o desiatej už bola spara, a sbierajúce sa oblaky kedytedy zakrývaly slnce. Celou ulicou sa niesol ostrý, štiplavý, ale nie nepríjemný zápach hnoja z vozov, terigajúcich sa do vršku po ligotavej, udlávenej ceste, ale najmä z hnoja rozkopaného po dvoroch s pootváranými vrátami, popri ktorých šiel Nechl'udov. Sedliaci, čo šli do vršku za vozmi bosí, v nohaviciach a košeliach, zamazaných hnojnicou, obzerali sa za vysokým, tučným pánom, čo šiel hore dedinou v sivom klobúku s hodvábnou stužkou, lesknúcou sa na slnci, pri každom druhom kroku dotýkal sa zeme ligotavou poohýbanou paličkou s lesklou hlavičkou. Sedliaci, ktorí sa vracali s poľa a drgáňali sa na predkoch prázdnych vozov, snímali čiapky a prekvapene sa obzerali za neobyčajným človekom, čo išiel po ich ulici, ženy vychádzaly pred vráta a na výpusťky, vzájomne si ho ukazovali a sprevádzaly ho očami.

Pred štvrtými vrátami, popri ktorých Nechl'udov prechodil, zastavily ho vozy, čo škrípaly, keď vychádzaly z vrát, dovysoka naložené upáckaným hnojom, na ktorom bol pokrovček na sedenie. Za vozom šiel šesťročný chlapec, vzrušený od očakávania, že sa prevezie. Mladý sedliak v krpcoch, kráčajúc naširoko, poháňal koňa. Sivé žriebätko s dlhými nohami vyskočilo z vrát, ale naľakalo sa Nechl'udova, pritrelo sa k vozmu a odierajúc si

nohy o kolesá predbehlo matku, ktorá ťahala z vrát ťažký voz a nepokojne, zľahka zaerdžala. Druhého koňa viedol chudý, bodrý starec, tiež bosý, v pásavých nohaviciach a dlhej špinavej košeli s kostnatým chudým chrbtom.

Keď sa kone dostaly na tvrdú cestu, posypanú sivými, ako by spálenými hručkami hnoja, starec sa vrátil k vrátam a poklonil sa Nechľudovovi.

„Vari si ty synovček našich slečíniek?“

„Áno, som ich synovec.“

„Pekne ťa vítam. Vari si nás prišiel pozrieť?“ začal shovorčivý starec.

„Áno, áno... A akože žijete?“ opýtal sa Nechľudov, lebo nevedel, čo povedať.

„Akýže tam náš život! Už horší ani byť nemôže,“ akosi spokojne a spevavo zatiahol shovorčivý starec.

„A prečo je zlý?“ opýtal sa Nechľudov, vchádzajúc do vrát.

„Veď akýže je to život? Najhorší aký môže byť,“ povedal starec a šiel za Nechľudovom na priestor pod strieškou, kde bol hnoj vyčistený až po samú zem.

Nechľudov vošiel za ním pod striešku.

„Vidiš, je nás dvanásť duší,“ pokračoval starec a ukazoval na dve ženy, ktoré so sošuchnutými šatkami, spotené, podkasané, s holými lýtkami, do polovice obrýzganými hnojnicou, stály s vidlami na kope hnoja ešte nevyvezeného. „Čo mesiac, to kupuj vyše metráka, ale kde na to vziať.“

„A vari vlastného nemáte dosť?“

„Vlastného?!“ povedal starec a pohrdavo sa uškrnul. „Mám zemí na tri duše a posledne sme sobrali všetkého osem krížov — nevystačilo ani do Vianoc.“

„A akože si teda spomáhate?“

„Takto si spomáhame: jedného som poslal na zárobky a od vašej milosti som si peniažky požičal. Ešte do fašiangov sa všetky minuly a dane ostaly nezaplatené.“

„A koľko treba na dane?“

„Nuž z môjho dvora na tretinu roku asi sedemnásť rubľov. Ach, chráň pánboh od takého života, človek ani nevie, ako sa obracať.“

„A môžem vojsť k vám do chalupy?“ opýtal sa Nechludov, kráčajúc napred po dvorčeku a s vyčisteného miesta prešiel na veľmi zapáchajúce šafránovožlté vrstvy hnoja ešte nedotknuté, len vidlami poobracané.

„Prečo nie, vojdi,“ povedal starec a rýchlymi krokmi bosých nôh, vytlačajúcich hnojnicu pomedzi prsty, predbehol Nechludova a otvoril mu dvere do chalupy.

Ženy si popravily šatky na hlavách, spustily spodničky a so zvedavosťou a strachom sa dívaly na čistého pána so zlatými sponkami na rukávoch, ktorý vchádzal k nim do domu.

Z chalupy vyskočily dve dievčatká v košielkach. Nechludov sa zohol, sňal čiapku a vošiel do pitvora a do špinavej, tesnej chyže, páchnúcej kyslou várrou a zapratanej dvoma krosnami. V chyži pri peci stála starena s vysúkanými rukávmi na chudých, žilovatých a ohorených rukách.

„Tuto náš pán nás prišiel navštíviť,“ povedal starec.

„Dobre, nech sa len páči,“ povedala starena láskavo a sťahovala si vysúkané rukávy.

„Chcel som pozrieť, ako bývate,“ povedal Nechludov.

„Nuž ľa, bývame, ako vidíš. Chalupa sa nám ide zvaliť, ani sa nenazdáme a dakoho zabije. Ale starý vraví, že aj táto je dobrá. Nuž tak žijeme — kráľujeme“, rozprávala smelá starena a nervózne mykala hlavou. „Hneď ich posháňam na obed. Robotný ľud nakrmím.“

„A čo budete obedovať?“

„Čo obedovať? Chováme sa dobre. Prvé jedlo: chlieb s kvasom, a druhé — kvas s chlebom,“ povedala starena a vycerila zuby, do polovice vyžraté.

„Nie, bez žartu, ukážte mi, čo budete dnes obedovať.“

„Obedovať?“ povedal starec so smiechom. „Náš obed je jednoduchý. Ukážže mu, stará.“

Starena pokývala hlavou.

„Zachcelo sa ti vidieť našu sedliacku chovu? Akurátny si ty pán, vidím to na tebe. Všetko musíš vedieť. Povedala som — chlieb s kvasom a potom šči, včera ženy doniesly štialu, nuž máme šči; a potom zemiačky.“

„A nič viac?“

„Čože ešte, zabelime mliečkom,“ povedala starena posmešne a dívala sa na dvere.

Dvere boli otvorené a pitvor bol plný národa; chlapci a dievčence a ženy s dojčatmi sa tisli vo dverách a dívali sa na čudného pána, čo si obzeral sedliacke jedlo. Starena bola zrejme pyšná, že vie zaobchodiť s pánom.

„Veru nanič, nanič je náš život, pán môj, škoda reči,“ povedal starec. „Čo sa sem pcháte?“ zakričal na stojacich vo dverách.

„No, dobre sa majte,“ povedal Nechľudov, cítiac rozpaky a zahanbenie, ktorých príčinu si nevedel vysvetliť.

„Ponížene ďakujeme za návštevu,“ povedal starec.

V pitvore natisnutý národ mu uvoľnil cestu, Nechľudov vyšiel a pobral sa hore ulicou. V zápätí za ním vyšli z pitvora dvaja bosí chlapci: jeden starší v špi navej, kedysi bielej košeli a druhý v biednučkej vyšedivenej ružovej. Nechľudov sa obzrel na nich.

„A teraz kde pôjdeš?“ opýtal sa chlapček v bielej košeli.

„K Matrione Charinovej,“ odpovedal Nechľudov „Poznáte ju?“

Menší chlapček v ružovej košielke sa čomusi zasmial, ale starší sa zas opýtal vážne:

„Ktorá je to Matriona? Tá stará?“

„Áno, stará.“

„O-jój,“ zatiahol. „To je Semionicha, tá býva na konci dediny. Zavedieme ňu k nej. Hybaj, Feďka, zavedieme ho.“

„A čo kone?“

„Ale hádam sa im nič nestane!“

„Fed'ka súhlasil a všetci traja sa pobrali hore dedinou.“

V.

Nechľudovovi bolo ľahšie s chlapcami ako s dospelými a cestou sa s nimi rozhovoril. Maličký v ružovej košielke sa prestal smiať a rozprával práve tak rozumne a dôkladne ako starší.

„No a kto je u vás najchudobnejší?“ opýtal sa Nechľudov.

„Kto je chudobný? Michajla je chudobný, Semion Markarov, a aj Marfa je veľmi chudobná.“

„Ale Anisia je ešte chudobnejšia. Anisia nemá ani kravu — chodí po pýtani,“ povedal maličký Fed'ka.

„Nemá kravu, ale zato sú len traja a Marfa, tých je päť,“ odpovedal starší chlapček.

„Ale je vdova,“ zastával sa ružový chlapček Anisie.

„Vravíš, že Anisia je vdova, ale Marfa je tiež ako vdova,“ pokračoval starší chlapec. „Ani tá nemá muža.“

„A kdeže má muža?“ opýtal sa Nechľudov.

„V árešte vši krmi,“ povedal starší chlapec, použijúc zvyčajný výraz.

„Vlani si v panskej hore soľal dve briezky, nuž sedí,“ poponáhľal sa povedať maličký ružový. „Teraz sedí už šiesty mesiac a žena mu chodí po pýtani, má troje detí a biednu starú mať,“ rozprával podrobne.

„A kde býva?“ opýtal sa Nechľudov.

„Tu v tomto dvore,“ povedal chlapec a ukázal na dom, naproti ktorému práve na chodníku, po ktorom šiel Nechľudov, stálo drobné pobelavé chlapčiatko a knísalo sa.

„Vaska, kdeže si ušiel, ty potvora?“ zakričala žena, ktorá vybehla z chalupy v špinavej, sivej, ako by po-

polom posypanej košeli a s vyľakanou tvárou skočila pred Nechl'udova, schytila chlapca a odniesla ho do chalupy, ako by sa bála, že Nechl'udov voľajako ublíži jej dieťaťu.

Bola to práve žena, ktorej muž sedel vo väzení pre briezky z Nechl'udovovho lesa.

„No a Matriona — aj tá je chudobná?“ opýtal sa Nechl'udov, keď sa blížili k Matrioninej chalúpke.

„Horkýže chudobná: s pálenkou kupčí,“ rozhodne odpovedal ružový, biednučký chlapček.

Keď došli k Matrioninej chalúpke, Nechl'udov opustil chlapcov, vošiel do pitvora a potom do chyže. Matrionina chyža bola asi štvormetrová, takže na posteli, ktorá stála za pecou, nemohol sa vysoký človek vôbec vystrieť: — Tu na tejto posteli, — pomyslel si Nechl'udov, — rodila a potom ležala chorá Kaťuša. — Skoro celú chyžu zaberaly krosná, ktoré starena s najstaršou vnučkou naprávala práve vtedy, keď vošiel Nechl'udov, búšiac sa hlavou do nízkych dverí. V zápätí za Nechl'udovom ozlomkrky vbehlo do chalupy ešte dvoje vnúčat, ktoré zastaly vo dverách za ním a zachytily sa rukami o podvoje.

„Koho hľadáte?“ zlostne sa spýtala starena, lebo bola zlej vôle pre porúchané krosná. Okrem toho sa bála všetkých neznámych ľudí, lebo potajomky kupčila s pálenkou.

„Som statkár. Rád by som sa s vami poshováral.“

Starena chvíľu mlčala a uprene sa dívala na neho; potom sa zrazu celá premenila.

„Ach, ty si to, holúbok, a ja, sprostáňa, som ťa nepoznala: myslím si, voľajaký pocestný,“ začala naoko láskavým hlasom. „Ach, ty môj sokol jasný...“

„Ako by sa dalo poshovárať osamote,“ povedal Nechl'udov, hľadiac na otvorené dvere, v ktorých stály deti a za deťmi chudá žena s dieťaťom v čepčeku z handričiek, upadnutým a bledým od choroby, ale neprestajne sa usmievajúcim.

„Čo nazízate, ja vám dám, podajže mi tú bakuľu!“ okríkla starena stojacich vo dverách. „Zatvor, čo tu chceš!“

Deti odišly a žena s deckom zatvorila dvere.

„A ja rozmýšľam, ktože to prišiel? A ono to sám pán, ty môj zlatý, krásnučký, ani vynadívať sa nemôžem!“ vravela starena. „Kde zašiel, nebridilo sa mu. Ach, ty moje zlato. Sem si sadni, vaša jasnosť, tuto na lavičku,“ vravela a zásterou utierala lavičku. A ja si myslím, kohože to čerti nesú, a to vy sám, vaša jasnosť, dobrý náš pán, dobrodinca a živiteľ. Odpusťže mi, starej sprostani — oslepla som.“

Nechľudov si sadol, starena si zastala pred neho, pridržala si ľavou rukou končistý lakeť pravej, pravou si podoprela líce a rozvravela sa spevavým hlasom:

„Ale ostarel si, vaša jasnosť; bol si pekný ani kvel a teraz aký si! Vidno, máš tiež starosti.“

„Nuž, prišiel som sa ťa opýtať, či sa pamätáš na Kaťušu Maslovovú.“

„Na Katerinu? Akože by som sa nepamätala — veď mi je sestrina dcéra. Akože sa nepamätať; a slz. čo síz som pre ňu naprelievala. Veď ja všetko viem. Kto sa, báťuška, neprehrešil proti bohu, neprevinil proti cárovi. Veď aj ja som bola mladá, žiješ si, vypiješ, spletieš sa s dajakým hnusákom, čože jemu. Nuž, čo robiť! Veď keby si ju bol len tak opustil, ale si ju obdaril, sto rubľov si jej vyvalil. A ona čo urobila! Nevedela chytiť rozum do hrsti. Keby ma bola poslúchala, mohla si žiť. A čo mi je aj sestrina dcéra, poviem dorovna — je to neporiadna dievka. Veď som jej potom našla také dobré miesto: nechcela poslúchať, nagrobianať pánovi. Veď či my smieme pánom nadávať; nuž ju vyplatili. Ešte aj potom mohla žiť u horára, ale veru nechcela.“

„Chcel som sa opýtať na dieťa. Veď u vás sa narodilo? Kde je dieťa?“

„Dieťaťko som, báťuška môj, vtedy dobre opatрила. Aj s ňou bolo veľmi zle, nedúfala som, že vstane.

Chlapčeka som aj pokrstila, ako sa svedčí, a poslala som ho do nálezinca. Načo trápiť anjelskú dušičku, keď matka umiera. Iné robia tak, že nechajú maličké, nepridávajú ho — a ono dokoná; ale ja si myslím: prečože tak, radšej sa pooštarujem a pošlem ho do nálezinca. Peniaze boli, nuž ho odviezli.“

„A malo číslo?“

„Číslo malo, dostalo ho hneď. Ale ona vravela, že ako ho doviezla, umrelo.“

„Aká ona?“

„Ale nuž tá žena, v Skorodnom bývala. Týmto sa zaoberala. Malaňou ju volali, nedávno umrela. Bola to múdra žena, veď ako sa tá narobila. Vše jej doniesli dieťa, vzala si ho, nechala doma a chovala ho. A chovala ho, báfuška môj, kým nenasbierala toľko, čo ich naraz odviezla. A keď sa jej sosbieralo so troje, štvoro, hneď ich aj odviezla. Tak si to múdro premyslela: mala takú veľkú kolísku ako dvojité postel' a k nej rúčku prirobenú, sem a tam sa dalo do nej naukladať. Ta ich uloží štvoro, hlávkami od seba, aby sa netĺkly, nožičkami spolu a tak ich vezie naraz štvoro. Cumlíky im popchá do ústociek a ony, nebožiatka, čušia.“

„No a ďalej.“

„Nuž tak zaviezla aj Katerinino dieťaťko. Ani celé dva týždne ho nemala u seba. Ale oslablo ešte u nej.“

„A bolo to pekné decko?“ spýtal sa Nechludov.

„Také decko, že krajšie už ani nemohlo byť. Celkom na teba,“ dodala starena, žmurkajúc starým okom.

„A prečo oslablo: iste ho zle chovali?“

„Horkýže chovali! Len tak, aby sa nepovedalo. Nuž ako, keď je dieťa nie svoje. Len aby ho doviezla živé. Vravela, že len čo ho doviezla do Moskvy, hneď a zaraz umrelo. Aj svedectvo doniesla — všetko ako treba. Bola to múdra žena.“

To bolo všetko, čo sa Nechludov mohol dozvedieť o svojom dieťati.

VI.

Nechľudov, zas sa udrúc hlavou o oboje dverí, na chyži a na pitvore, vyšiel na ulicu. Chlapci, špinavobiely a ružový, ho čakali. Pripojilo sa k nim ešte niekoľko iných. Očakávalo ho aj sopár žien s dojčatmi a medzi nimi aj chudá žena, čo ľahko držala na rukách bledučké decko v handričkovom čepčeku. Dieťaťko sa neprestajne čudne usmievalo celou svojou stareckou tváričkou a ustavične napäto pohybovalo skrivenými palcami. Nechľudov vedel, že to bol úsmev utrpenia. Opýtal sa, kto je tá žena.

„Nuž to je tá Anisia, o ktorej som ti rozprával,“ povedal starší chlapec.

Nechľudov oslovil Anisiu.

„Ako sa ti žije?“ opýtal sa. „Čím sa živíš?“

„Ako žijem? Chodím po pýtaní,“ povedala Anisia a rozplakala sa.

Dieťa-ostarček sa celé rozplývalo úsmevom a krčilo nôžky tenučké ani červiačky.

Nechľudov vytiahol peňaženku a dal žene desať rubľov. Nestihol urobiť dva kroky a už ho dohonila iná žena s deckom, potom starena a potom zasa ženy. Všetky rozprávaly o svojej biede a prosily, aby im pomohol. Nechľudov rozdal všetkých šesťdesiat rubľov drobných, čo mal v peňaženke a vrátil sa domov, totiž do správcovho prístavku, strašne rozcitlivený. Správca privítal Nechľudova s úsmevom a oznámil mu, že sedliaci sa sídu večerom. Nechľudov sa mu poďakoval a ani nevošiel do izieb, hneď sa šiel prejsť do sadu po zarastených chodníkoch, posypaných bielymi lupienkami jablňových kvetov a rozmýšľal o všetkom, čo videl.

Najprv bolo pri správcovom domčeku ticho, ale potom začul Nechľudov od správcovho prístavku dva zlostné, prekrikujúce sa ženské hlasy, medzi nimi sa len zriedkavo ozval pokojný hlas usmievavého správcu. Nechľudov počúval.

„Sily mi nestačia, už by si aj kožu s človeka sodral!“ vřavel akýsi nazľostený ženský hlas.

„Ved' len čo zabehla,“ vřavel iný hlas. „Vráť mi ju, vřavím ti. Načo trápiš aj hoviadko, aj deti bez mlieka.“

„Zaplať, alebo odrob,“ odpovedal správcoř pokojný hlas.

Nechľudov vyšiel zo sadu a podišiel k výpustku, pri ktorom stály dve rozgajdané ženy, z ktorých jedna zrejme bola ťarchavá na rozsypanie. Na schodíkoch výpustku, s rukami vo vřeckách plátenného kabáta, stál správca. Keď ženy zazřely pána, zatíchly a začaly si naprávať sošuchnuté šatky na hlavách a správca vytiahol ruky z vřecák a začal sa usmievať.

Išlo o to, že sedliaci, ako hovoril správca, schválne púšťaly teľce, ba aj kravy na panskú lúku. A tak dve kravy z dvorov týchto žien chytili na lúke a zajali. Správca žiadal od žien po tridsať kopeřok od kravy alebo dva dni odrobiť. Ale ženy tvrdily: po prvé, že kravy len čo zašly, po druhé, že nemajú peňazí a po tretie, aj keď sľúbily, že odrobia, žiadaly, aby im hneď a zaraz vrátili kravy, ktoré stály od rána na úpeku bez krmu a žalostne bučaly.

„Koľko som vás podobrotky napomínal,“ vřavel usmievavý správca a obžeral sa na Nechľudova, ako by si ho volal za svedka, „keď vyhánate na poludnie, dajte si pozor na statok.“

„Len som odbehla k maličkému a vřtom ušly.“

„Nemáš čo odchádzať, keď si sa podobrala strážiť.“

„A decko mi kto nakrmi? Ty mu nedáš cecok.“

„Keby naozaj byly vypásly lúku, nič by som nepovedala, ale iba zašly,“ vřavela druhá.

„Všetky lúky vypásli,“ obrátil sa správca k Nechľudovovi. „Ak ich nebudeme brať na zodpovednosť, nebude sena ani pod necht.“

„Ech, nehreš,“ zakřičala ťarchavá. „Moje ešte nikdy nelapili.“

„No a teraz dolapili, zaplať, alebo odrob.“

„Ved' aj odrobím, len mi pusť kravu, nemor ju hladom,“ zakričala zlostne. „Aj tak vo dne v noci nemám oddychu. Svokra je chorá. Muž sa mi kdesi túla. Sama musím stačiť na všetko. A sily niet. Zadrhni sa aj s tým svojím odrábaním.“

Nechľudov požiadal správcu, aby im prepustil kravy a zas odišiel do sadu, dorozmýšľať svoje myšlienky, ale teraz už nebolo o čom rozmyšľať. Všetko mu bolo také jasné, že sa nemohol dosť prenačudovať, ako ľudia nevidia a ani on sám doteraz nevidel, čo je nad slnko jasnejšie.

— Ľud vymiera, navykol na svoje umieranie, vytvorily sa mu životné podmienky ako stvorené pre vymieranie, pre umieranie detí: neľudská robota žien, nedostatok potravy pre všetkých, najmä pre starcov. A tak pomaličky došiel ľud do takého postavenia, že už ani nevidí celú jeho hrôzu a neponosuje sa na ňu. A preto sa aj my domnievame, že je to prirodzená situácia a že taká aj má byť. — Teraz Nechľudovovi bolo jasné ako deň, že hlavná príčina biedy ľudu, ktorú si sám ľud uvedomoval a na ktorú poukazoval, tkvie v tom, že statkári vzali ľudu pôdu, ktorá ho jedine mohla užiť. A zároveň je úplne jasné, že deti a starí ľudia umierajú preto, lebo nemajú mlieka, a mlieka nemajú preto, že niet zeme, kde by sa pásol statok, žalo obilie a kosilo seno, je úplne jasné, že všetka bieda ľudu, alebo aspoň hlavná, najbližšia príčina biedy ľudu je tá, že zem, ktorá ľud živí, nie je v jeho rukách, ale v rukách ľudí, čo využívajú právo na zem a žijú z práce ľudu. A zem, ktorú ľudia tak veľmi potrebujú, že umierajú, keď ju nemajú, obrábajú práve tí istí ľudia, dovedení do krajnej núdze, preto, aby sa obilie z nej predávalo do cudziny a aby si majitelia pôdy mohli kupovať klobúky, trsteničky, koče, bronzové sošky a tak ďalej. Toto mu teraz bolo práve také jasné, ako to, že kone zatvorené v ohrade, v ktorej si spásly všetku trávu pod nohami, ostanú chudé a budú hynúť hladom, kým ich nezaženú

na pôdu, na ktorej si budú môcť nájsť krmivo . . . A toto je hrozné a nijako nemôže a nesmie ďalej trvať. A treba nájsť prostriedky, aby toto nebolo, alebo aspoň aby on na tom nemal účasť. — A ja ich rozhodne nájdem, — rozmýšľal Nechľudov, chodiac hore-dolu najbližšou brezovou alejou. — V učených spoločnostiach, vo vládnych úradoch a v novinách uvažujeme o príčinách biedy ľudu a o prostriedkoch, ako ho povzniesť, ale neuvažujeme o jedinom istom prostriedku, ktorý určite povznesie ľud, a to, aby sa ľudu prestala odoberať tak mu potrebná zem. — A živo sa rozpomätal na základné zásady Henryho Georgea, na to, ako ho nadchýnaly a čudoval sa, ako mohol na to všetko zabudnúť — Zem nemôže byť predmetom vlastníctva, nemôže byť predmetom kúpy a predaja práve tak, ako ani voda, povetrie a slnečné lúče. Všetci ľudia majú rovnaké právo na zem a na všetky výhody, ktoré im poskytuje. — Až teraz pochopil, prečo mu bolo trápne rozpomínať sa, ako zariadil veci v Kuzminskom. Klamal sám seba. Vedel, že človek nemôže mať právo na zem a prisvojil si toto právo a daroval sedliakom len čiastku toho, o čom bol v hĺbke duše presvedčený, že na to nemá práva. Teraz to už neurobí a aj zmení čo urobil v Kuzminskom. A zostavil si v hlave plán, že dá sedliakom zeme do prenájmu za nájomné, a že nájomné uzná za majetok samých sedliakov s podmienkou, aby platili tieto peniaze a používali ich na dane a obecné potreby. Toto nebola „single-tax“, ale bola to pri terajšom poriadku najlepšia možnosť, ako sa k nej priblížiť. A najhlavnejšie bolo, že sa tým zriekal používať právo pozemkového vlastníctva.

Keď sa vrátil domov, správca mu ponúkol obed s neobyčajne radostným úsmevom, lebo sa už bál, aby sa neprevarilo a nepripeklo, čo prichystala na pohostenie jeho žena s dievčaťom s náušnicami v ušiach.

Na stole bol prestretý činovatný obrus, vyšívany ručníček bol miesto servítky a v polievkovej mise vieux-

saxe⁴¹ s odbitým uškom bola zemiaková polievka s tým kohútom, čo natahoval raz jednu, raz druhú čiernu nohu a teraz bol zarezaný, ba rozsekaný na kúsky, pokryté na mnohých miestach kostrnkami peria. Po polievke bol ten istý kohút s opečenými kostrnkami a tvarožníky veľmi maslové a sladké. Aj keď všetko nebolo veľmi chutné, Nechľudov jedol a nevšimol si, čo je: tak ho zaujaly jeho myšlienky, čo hneď vysvetlily tieseň, s ktorcu prišiel z dediny.

Správca žena nakúkala zo dverí, keď vyľakané dievča s náušnicami v ušiach podávalo jedlo, a zas správca, hrdý na umenie svojej ženy, usmieval sa čoraz radostnejšie a radostnejšie.

Po obede Nechľudov silou-mocou zadržal správcu, a aby vyskúšal sám seba a zároveň povedal niekomu, čo ho tak zamestnávalo, porozprával mu o svojom pláne porozdávať zeme sedliakom a opýtal sa ho na jeho mienku. Správca sa usmieval, robil sa, ako by to už aj on bol dávno zamýšľal a že to veľmi rád počuje, ale v podstate nič nechápal, zrejme nie preto, že by sa Nechľudov nebol jasne vyjadroval, ale preto, že z tohto plánu vysvitlo, že sa Nechľudov zrieka svojich výhod na prospech iných; a ďalej preto, lebo presvedčenie, že každý človek sa stará iba o vlastný osôh na úkor iných ľudí, tak sa zakorenilo v správcom vedomí, že sa mu zdalo, ako by čomusi nerozumel, keď mu Nechľudov rozprával, že celý dôchodok zo zemí má sa stať spoločným kapitálom sedliakov.

„Rozumiem, vy teda budete dostávať percentá z toho kapitálu,“ povedal celý rozžiarený.

„Ale nie, pochopte, že zem nemôže byť vlastníctvom jednotlivých osôb. A preto všetko, čo zem dáva, patrí všetkým.“

„Ale veď potom nebudete mať dôchodok?“ povedal správca a prestal sa usmievať.

⁴¹ zo starého saského porcelánu (franc.)

„Ved' sa ho aj zriekam.“

Správca ťažko vzdychol a potom sa zas začal usmievať. Teraz pochopil. Pochopil, že Nechľudov je človek nie celkom zdravý a začal hľadať v pláne Nechľudova, ktorý sa zriekal zemí, možnosť osobného zisku a rozhodne chcel pochopiť plán v tom smysle, aby mu umožnil využítkovať odovzdanú zem.

A keď pochopil, že je to nemožné, roztrpčil sa a prestal sa zaujímať o plán, a usmieval sa ďalej, len aby pánovi ulahodil. Keď Nechľudov videl, že ho správca nechápe, prepustil ho, sadol si za dorezaný a černidlom obliaty stôl a začal vysvetľovať svoj plán na papieri.

Since sa už sklonilo za lipy, ktoré sa len práve rozvíly, a komáre v celých rojoch vletovali do izby a štípaly Nechľudova. Keď dokončil poznámky a zároveň začul bľachanie stáda, čo sa ozývalo z dediny, škripanie otvárajúcich sa vrát a vravu sedliakov, čo sa sišli na schôdzu, povedal správcovi, že netreba sedliakov volať ku kancelárii, že sám pôjde do dediny, do dvora, kde sa sídu. Vypil pohár čaju, ktorý mu správca napochytne ponúkol a pobral sa do dediny.

VII.

Nad zástupom pred richtárovým dvorom sa niesla vrava, no len čo sa Nechľudov priblížil, vrava stíchla a sedliaci práve tak ako v Kuzminskom, všetci jeden za druhým posnimali čiapky. Sedliaci boli v tomto okolí omnoho prostejší ako v Kuzminskom; ako dievčence a ženy nosily náušnice, tak chlapi boli skoro všetci v krpcoch, košeliach z domáceho plátna a kaftanoch. Niektorí boli bosí, iba v košeliach, ako prišli z roboty.

Nechľudov sa premohol a začal reč tým, že oznámil sedliakom svoj úmysel odovzdať im úplne zeme. Sedliaci mlčali a výraz ich tváří sa ani trošku nezmenil.

„Pretože myslím,“ vravel Nechľudov, červenajúc sa,

„že pánom zeme nemá byť ten, kto na nej nepracuje a že každý má právo užívať zem.“

„Pravdaže. To je veru tak, ako vraví,“ ozvaly sa hlasy sedliakov.

Nechľudov ďalej hovoril, že dôchodok z pôdy má byť rozdelený medzi všetkých a preto im navrhuje, aby si zeme vzali a platili za ne do spoločnej pokladnice toľko, koľko si ustália a že aj kapitál budú užívať sami. Aj naďalej sa ozývaly slová odobrenia a súhlasu, ale vážne tváre sedliakov zväzňovali ešte väčšmi a oči, čo predtým hľadeli na pána, sa sklopily, ako by nechceli pána zahanbiť, že jeho fígel všetci pochopili a že nik sa nedá oklamať.

Nechľudov hovoril dosť jasne a sedliaci boli ľudia chápací; ale nechápali a nemohli ho pochopiť pre tú istú príčinu, pre ktorú ho aj správca dlho nechápal. Boli nezvratne presvedčení, že každému človeku je už vrozené chrániť vlastný ošoh. A o statkároch vedeli už dávno, zo skúseností niekoľkých pokolení, že statkár si vždy chráni svoje na úkor sedliakov. A preto, keď ich statkár svoláva a navrhuje dačo nového, to zrejme iba preto, aby ich akosi ešte prefíkanejšie oklamal.

„Nuž, čo, na koľko zamýšľate oceniť zeme?“ opýtal sa Nechľudov.

„Čo my môžeme oceňovať? My to nemôžeme. Zem je vaša, nuž aj moc je vaša,“ odpovedali zo zástupu.

„Ale nie, vy sami budete používať zaplatené peniaze na obecné potreby.“

„To my nemôžeme. Obec je obec a toto je zas inšie.“

„Nože rozumejte,“ s úsmevom povedal správca, ktorý prišiel za Nechľudovom, lebo im to chcel vysvetliť, „knieža vám odovzdáva zeme za peniaze, ale tie peniaze budú vašim kapitálom a použijú sa na obecné potreby.“

„My rozumieme veľmi dobre,“ povedal bezzubý, srditý starec, no nezdvihol oči. „To je ako v banke, lenže platiť musíme na určenú lehotu. A to my nechceme,

ved' už aj takto nám je ťažko a to znamená výjsť celkom navnivoč.“

„To je nanič. My už len radšej ostaneme po starom,“ ozvaly sa nespokojné, ba až surové hlasy.

Neobyčajne prudko sa začali zdráhať, keď Nechľudov spomenul, že zostaví smluvu, ktorú podpíše on a ktorú aj oni musia podpísať.

„Načože sa podpisovať. Ako sme robili, tak aj budeme robiť. A toto je načo? My sme nie učení ľudia.“

„Nepristávame, lebo nie sme na to navyknutí. Nech bude, ako bolo. Len zrno na osev by nám mohli odpustiť,“ ozvaly sa hlasy.

Odpustiť zrno na osev značilo, že pri doterajšom poriadku zrno na siatie dávali sedliaci a teraz žiadali, aby sa sialo z panského.

„Vy teda odmietate, nechcete si vziať zeme?“ opýtal sa Nechľudov, osloviac staršieho, bosého sedliaka s rozžiarenou tvárou, v otrhanom kaftane, ktorý držal na zohnutej ľavej ruke roztrhanú čiapku neobyčajne rovno, tak, ako si vojaci držia čiapky, keď ich snímajú na rozkaz.

„Tak, prosím,“ povedal sedliak, ktorý sa zrejme ešte nevyprostil z hypnotizmu vojenčiny.

„Teda máte dosť zemí?“ opýtal sa Nechľudov.

„To zas nie, prosím,“ odpovedal bývalý vojak naoko veselo, a starostlivo držal pred sebou roztrhanú čiapku, ako by ju núkal každému, kto by ju chcel použiť.

„No predsa len porozmýšľajte o tom, čo som vám vrazil,“ povedal prekvapený Nechľudov a zopakoval svoj návrh.

„Nemáme čo rozmýšľať: ako sme povedali, tak aj bude,“ zlostne povedal bezzubý, zachmúrený starec.

„Zajtra tu budem ešte celý deň — ak si rozmyslíte, odkážte mi.“

Sedliaci neodpovedali.

Takto sa Nechľudov vrátil do kancelárie, nič nevykonajúc.

„A ja vám, knieža, vravím,“ povedal správca, keď sa vrátili domov, „že sa s nimi nedohodnete; sú to hlavaji. Len čo prídu na schôdzu, vzopnú sa a nepohneš nimi. Lebo sa všetkého boja. Veď niektorí sedliaci, napríklad ten šedivý alebo počerný, čo nesúhlasili, sú ináč rozumní ľudia. Keď príde do kancelárie a posadíš ho, aby sa napil čaju,“ rozprával správca s úsmevom, „rozhovoríš sa — má ten rozumu za celý snem, ako minister — všetko uváži ako treba. Ale na schôdzi je celkom inakší, stále iba jedno hudie...“

„Či by sme teda nemohli sem zavolať niekoľko takých najrozumnejších sedliakov,“ povedal Nechľudov: „dopodrobna by som im to vysvetlil.“

„To môžeme,“ povedal usmievavý správca.

„Teda prosím, povolajte ich na zajtra.“

„To všetko môžeme,“ povedal správca a usmial sa ešte radostnejšie, „svolám ich na zajtra.“

•

„Vidíš ho, aký figliar!“ vravel čierny sedliak s pochľpenou, nikdy nečesanou bradou, čo sa knísal na tučnej kobyľe, druhému starému, chudému sedliakovi v otrhanom kaftane, ktorý jazdil popri ňom a štrkal železnými putami.

Sedliaci šli na obnôcku pást kone popri hlavnej ceste a tajne v panskom lese.

„Zadarmo ti dám zeme, len sa podpíš. Či sa nás už málo našudili? Nie, braček, veru nie, teraz sme už aj my zmúdreli,“ dodal a začal volať ročné žriebätko, ktoré odbiehlo. „Hača, hača!“ kričal, zastavil koňa a obzeral sa nazad, no žriebätko nebolo za nimi ale bokom ušlo na lúky.

„Vidíš ho, šteňa nepodarené, kde si zvyklo, na panské lúky,“ povedal čierny sedliak s pochľpenou bradou, lebo z rosnatých, močarinou príjemne voniacich lúk začul pukanie konského štiavu, po ktorom s erdžaním skákalo odbehnuté žriebä.

„Počuj, lúky zarastajú, bude treba vo sviatok poslať ženy preplieť burinu na panskom, čo máme z polovice,“ povedal chudý sedliak v otrhanom kaftane, „inak kosy dolámeš.“

„Podpíš sa, vraví,“ pokračoval chlpatý sedliak v úvahách o pánovej reči. „Podpíš sa, a on ťa zožerie za živa.“

„Veru tak,“ odpovedal starý.

Potom sa už neshovárali. Bolo počuť iba dupot koní po tvrdej ceste.

VIII.

Keď sa Nechľudov vrátil do domu, našiel v kancelárii, kde mu prichystali nocľah, vysokú posteľ s perinami, dvoma hlavnícami a bordovočervenou, hodvábnou, drobno a ozdobne vyšívanou nepoddajnou prikrývkou na dve postele — zrejme z výbavy pani správcovej. Správca ponúkol Nechľudovovi zvyšky od obeda, ale keď Nechľudov odmietol, ospravedlnil sa mu za zlé pohostenie a ubytovanie, odišiel a nechal Nechľudova samého.

Odmietnutie sedliakov ani trošku nezmiatlo Nechľudova. Naopak, aj pri tom všetkom, že tam, v Kuzminskom, prijali jeho návrh a ustavične mu ďakovali, a tu mu prejavili nedôveru, ba skoro nepriateľstvo, cítil sa spokojným a natešeným. V kancelárii bolo dusno a nečisto. Nechľudov vyšiel na dvor a chcel ísť do sadu, ale rozpomenul sa na onú noc, na oblok čeladnej izby, na zadný výpustok — a bolo mu nepríjemné chodiť po miestach, poškvrených rozpomienkami na hriech. Sadol si na schodíky, vdychoval tuhú vôňu mladého brezového listia, čo naplňala teplé povetrie, dlho hľadel na temnejúci sad a počúval mlynicu, sláviky a ešte akéhosi vtáka, čo jednotvárne vyspevoval v kríku hneď pri výpustku. V správcovom obloku zahasili svetlo, na

východe, za kôľňou zapálila sa žiara vychádzajúceho mesiaca, blýskavica čoraz jasnejšie a jasnejšie ožarovala zarastený, rozkvitnutý sad a rozpadávajúci sa dom, bolo počuť vzdialené hrmenie a tretinu neba zastlala čierna chmára. Sláviky a vtáky umlkly. V hučaní vody na mlynci bolo počuť gáganie husí a potom začaly v dedine a v správcom dvore kikirikať včasné kohúty, ako vždy kikirikajú predčasne v horúcich, búrkových nociach. Je porekadlo, že kohúty včasným kikirikaním prorokujú veselú noc. Pre Nechlúdova bola táto noc viac ako veselá. Bola pre neho radostná, šťastlivá noc. V predstavách si Nechlúdov obnovil dojmy šťastného leta, ktoré tu strávil ako nevinný šuhaj, a cítil sa teraz takým, akým bol nielen vtedy, ale vo všetkých najlepších chvíľach svojho života. Nielen že sa na to rozpomenul, ale aj sa cítil takým, akým bol vtedy, keď sa ako štrnásťročný chlapec modlil k bohu, aby mu zjavil pravdu, keď ako decko plakal v matkinom lone pri rozlúčke a sľuboval jej, že bude vždy dobrý a nikdy ju nezarmúti — cítil sa takým, aký bol vtedy, keď sa s Nikoleňkom Irtenevom rozhodli, že sa vždy budú vzájomne podporovať, aby dobre žili a vynasnažia sa urobiť šťastnými všetkých ľudí.

Rozpomenul sa teraz, ako v Kuzminskom prišlo na neho pokušenie, ako mu bolo ľúto aj za domom, aj za horou, aj za gazdovstvom, aj za zemou a teraz sa opýtal seba, či mu je ľúto. A až sa čudoval, že mu mohlo byť dakedy ľúto. Rozpomenul sa na všetko, čo videl teraz: na ženu s deťmi bez muža, ktorého uväznili, pretože rúbal v jeho, Nechlúdovovom lese; aj na hroznú Matrionu, ktorá si namýšľala alebo aspoň vravela, že ženy ako ona majú sa oddávať pánom za frajerky; rozpomenul sa, ako sa správala k deťom, ako ich odvážala do nálezinca, rozpomenul sa na nešťastné, usmievajúce sa decko-ostarča, v čepčeku umierajúce od nedostatku potravy; rozpomenul sa na ťarchavú, slabú ženu, ktorú museli nútiť pracovať na neho preto, že vy-

čerpaná ťažkou lopotou, neustriehla si hladnú kravu. A hneď nato si pripomenul väzenie, oholené hlavy, celý, odporný zápach, reťaze a zároveň — šialený prepych vlastného a vôbec panského života v mestách a v hlavnom meste. Všetko bolo celkom jasné a nepochybné.

Jasný mesiac, skoro v splne, vyšiel zpoza kôlne a na dvor si ľahly čierne tône a zablyštal sa plech na streche rozpadávajúceho sa domu.

A slávik, čo doteraz mlčal, ako by nechcel prepásť svetlo, zatrilkoval a zaklokotal zo sadu.

Nechľudov sa rozpamätal, ako v Kuzminskom začal rozmýšľať o svojom živote, riešiť otázky, čo urobí a ako to urobí, a išlo mu na um, ako sa zamotal do týchto otázok — a nemohol ich vyriešiť: toľko uvažoval o každej otázke. Teraz si zas dal tie otázky a začudoval sa, aké bolo všetko jednoduché. Jednoduché bolo preto, lebo teraz nerozmýšľal, čo s ním bude, ba ani ho to nezaujímal, ale rozmýšľal iba, čo má robiť. A napodiv, nijako nemohol vyriešiť, čo má urobiť pre seba, ale určite vedel, čo má urobiť pre iných. Teraz už istotne vedel, že treba odovzdať zeme sedliakom, lebo držať si ich bolo nepekné. Určite vedel, že nesmie opustiť Kaťušu, že jej musí pomáhať, byť prichystaný na všetko, aby vykúpil svoju vinu, ktorou sa pred ňou previnil. Určite vedel, že treba preskúmať, rozobrať, vysvetliť si a pochopiť všetko o súdoch a trestoch, lebo cítil, že v nich vidí čosi takého, čo ostatní nevidia. Čo bude z toho všetkého — nevedel, ale určite vedel, že rozhodne musí vykonať aj jedno, aj druhé, aj tretie. A toto pevné presvedčenie ho tešilo.

Čierna chmára sa celkom priblížila a už nebolo vidno blýskavicu, ale blesky, osvetľujúce celý dvor a rozpadávajúci sa dom s polámanými schodíkmi, a hrmenie bolo počuť už nad hlavou. Všetci vtáci zatíchli, no zato zašelestilo lístie a vietor sa dohnal až po výpustok, na ktorom sedel Nechľudov, a rozvieval mu vlasy. Padla jedna kvapka, druhá, zabubnovaly na lopúchy a plecho-

vú strechu a jasne vzbĺklo celé povetrie; všetko zatíchlo a Nechľudov nestihol napočítať do troch, keď mu strašne treslo čosi nad hlavou a rozbehlo sa po nebi.

Nechľudov vošiel do domu.

— Áno, áno, — rozmýšľal. — Práca, ktorú konáme vo svojom živote, všetka práca, celý smysel tejto práce je nepochopiteľný a nemôžem ho pochopiť ani ja: načo boly tetušky, prečo umrel Nikoleňka Irtenev? — A prečo ja žijem? Prečo bola Kaťuša? A moje šialenstvo? Prečo bola tá vojna? A celý môj bezuzdný život po nej? Nemám moci pochopiť všetko toto, pochopiť celé dielo Hospodinovo. Ale plniť jeho vôľu, ktorú som si zapísal do svedomia — to je v mojej moci a to viem určite. A keď tak robím, určite som spokojný.

Dáždik sa už premenil na lejak, a zurčiac stekal so striech do kade; blesky už zriedkavejšie osvetľovali dvor a dom. Nechľudov sa vrátil do izby, sobliekol sa a ľahol si do postele so strachom pred plošticami, ktorých prítomnosť podozrivo naznačovali poodtrhané špinavé tapéty na stenách.

— Áno, necítiť sa pánom, ale sluhom, — rozmýšľal a radoval sa tejto myšlienke.

Jeho obavy sa potvrdily. Len čo zahasil sviečku, začal sa na neho lepiť hmyz a štipať ho.

— Odovzdať zeme, odísť na Sibír — blchy ploštice, špina... No čo, keď treba znášať — znesiem to. — Ale ani pri všetkom úsilí nemohol to zniesť, sadol si k otvorenému obloku a kochal sa pohľadom na vzd'ahujúcu sa chmáru a mesiac, ktorý sa zas ukázal.

IX.

Nechľudov zaspal iba nad ránom a preto sa na druhý deň zobudil neskoro.

Na poludnie prišlo sedem vybraných sedliakov, ktorých pozval správca do jablonového sadu pod jablo-

ne, kde bol na kolíkoch, vbitých do zeme, stolík a lavičky. Sedliakov dosť dlho prehovárali, aby si dali čiapky na hlavy a aby si posadali na lavičky. Najmä zaťato a tak, ako držia zpravidla na povel: „K poslednej pocte!“ držal pred sebou roztrhanú čiapku bývalý vojak, obutý teraz do čistých onúc a krpcov. Keď si napokon jeden z nich, mohutný starec dôstojného výzoru, s prstencami pološedivej brady, ako má Michelangelov Mojžiš, a so šedivými, hustými kučeravými vlasmi okolo ohoreného a plešivého hnedého čela, dal na hlavu veľkú čiapku a pritiahnuce si nový kaftan z domáceho súkna, preliezol na lavičku a sadol si, aj ostatní nasledovali jeho príklad.

Keď sa všetci pousádzali, Nechľudov si sadol naproti nim, podoprel sa laktami o stôl nad hárkom, na ktorom mal napísaný náčrtok smluvy a začal ho vysvetľovať.

Či už preto, že sedliakov bolo menej, a či preto, že Nechľudov nebol zaujatý sebou, ale robotou, necítil tentoraz nijaké rozpaky. Nevdojak oslovoval zväčša mohutného starca s bielymi prstencami brady a očakával od neho schválenie alebo námietky. Ale predstava, ktorú si o ňom Nechľudov urobil, bola mylná. Krásny starec, síce prikyvoval na súhlas peknou patriarchálnou hlavou, alebo ňou potriasal a mračil sa, keď ostatní odporovali, ale zrejme s veľkou námahou chápal, čo hovoril Nechľudov, aj to iba vtedy, keď to svojimi slovami opakovali iní sedliaci. Omnoho lepšie chápal Nechľudovove slová drobný, na jedno oko slepý, skoro bezbradý starček, v poplátanom nankinovom kabáte a v starých vyčaptaných čižmách, ktorý sedel pri patriarchálnom starcovi — kachliar, ako sa neskôr Nechľudov dozvedel. Tento človek chytro pohyboval obrvami, snažiac sa porozumieť, a hneď aj opakoval po svojom, čo vravel Nechľudov. Práve tak chytro chápal aj nevysoký, územčistý starec s bielou bradou a lesklými múdrymi očami, ktorý využíval každú príležitosť, aby pripojil žartovné, ironické poznámky na

Nechľudovove slová a zrejme sa tým vystatoval. Zdalo sa, že aj bývalý vojak by bol mohol pochopiť, o čo ide, keby ho vojenčina nebola ohlúpila a keby sa nebol zamotával v nesmyselnej vojenskej reči, na ktorú si zvykol. Najvážnejšie zo sedliakov hľadel na všetko vysoký chlap s dlhým nosom a kratučkou briadkou, v čistých šatách z domáceho súkna a v nových krpeoch, hovoriaci hrubým basom. Tento človek všetko chápal a hovoril iba vtedy, keď bolo treba. Ostatní dvaja starci — jeden práve ten bezzubý, ktorý včera na schôdzi rozhodne odmietal všetky Nechľudovove návrhy, a druhý vysoký, biely, chromý starec s dobráckou tvárou v poltopánkach a tuho omotaných bielych onuciach na chudých nohách, skoro celý čas mlčali, ale načúvali pozorne.

Nechľudov predovšetkým vysvetlil svoj názor na pozemkové vlastníctvo.

„Zem, podľa môjho názoru,“ povedal, „nemá sa ani predávať, ani kupovať, lebo, keby sa mohla predávať, všetku by skúpili tí, čo majú peniaze a potom by brali od tých, čo nemajú zeme, koľko by sa im len zachcelo, za právo používať zem. Brali by peniaze za to, aby mali zem pod nohami,“ doložil, použijúc Spencerov argument.

„Jediný prostriedok — iným krídla podviazať a lietať,“ povedal starec so smejúcimi sa očami a bielou bradou.

„To je pravda,“ povedal hrubým basom nosatý sedliak.

„Tak prosím,“ povedal bývalý vojak.

„Ženička natrhala trávy pre kravičku; chytili ju a do áreštu,“ povedal chromý, dobrácky sedliak.

„Naše zeme pri Betleheme, a vziať do prenájmu — niet za čo, tak zvýšili ceny, že to nezvládzeš,“ dodal bezzubý, zlostný starec, „kožu s nás sdierajú, horšie ako na panskom.“

„Ja smýšľam práve tak ako vy,“ povedal Nechľu-

dov, „a pokladám za hriech vlastniť pôdu. Nuž vám ju chcem odovzdať.“

„Veru, to je dobrý skutok,“ povedal starec s mojžišovskými prstencami, ktorý zrejme porozumel tak, že Nechľudov chce dať zeme do prenájmu.

„Práve preto som prišiel: nechcem už byť majiteľom pôdy; nuž treba len premyslieť, ako s ňou skoncovať.“

„Odovzdaj ju sedliakom, a to je všetko,“ povedal bezzubý, zlostný starec.

V prvej chvíli Nechľudov prišiel do pomykova, vyčítal z jeho slov pochybnosť o úprimnosti svojho úmyslu. Ale hneď sa spamätal a využil jeho poznámku, aby povedal, čo chcel povedať.

„Rád by som odovzdal,“ povedal, „ale komu a ako? Ktorým sedliakom? Prečo vašej obci a nie Deminčanom?“ (Deminské bola susedná dedina so žobráckym podielom pôdy.)

Všetci mlčali. Iba bývalý vojak povedal: „Tak, prosím.“

„No, teda mi povedzte,“ vravel Nechľudov, „čo keby cár povedal, že treba statkárom zeme vziať a rozdať sedliakom?“

„Vari idú také chýry?“ opýtal sa ten istý starec.

„Nie, od cára nič nepočuť. Ja len tak sám od seba hovorím: čo keby cár povedal: vziať zeme statkárom a dať sedliakom, — ako by ste urobili?“

„Ako by sme urobili? Rozdelili by sme ich na duše, všetkým rovnako, ako sedliakovi, tak pánovi,“ povedal kachliar, ktorý rýchlo zdvihol a spustil obrvy.

„Akože inak? Rozdeliť na duše,“ potvrdil dobrácky chromý starec v bielych onuciach.

Všetci súhlasili s týmto riešením, lebo ho považovali za uspokojivé.

„Ako na duše?“ opýtal sa Nechľudov. „Rozdeliť aj čel'adi?“

„To už nie,“ povedal bývalý vojak a usiloval sa tváriť veselo a živo.

Ale rozvážny vysoký sedliak nesúhlasil s ním. „Keď už deliť — nuž všetkým rovnako,“ odpovedal hrubým basom po chvíľke rozmýšľania.

„To sa nedá,“ povedal Nechľudov, ktorý si už vopred prichystal námietku. „Ak rozdelíme všetkým rovnako, tak všetci tí, čo sami neobrábajú, neorú, páni, lokaji, kuchári, úradníci, pisári, slovom všetci mestskí ľudia — vezmú svoje podiely a predajú bohatým. A u bohatých sa zas nakopí pôda. A tí, čo ostali na svojej čiastke, zas sa rozmnožia, a zem bude už rozobraná. A tí, čo potrebujú zem, dostanú sa zas do rúk boháčom.“

„Tak, prosím,“ potvrdil vojak chytro.

„Treba rozkázať, aby nepredávali zem, a len kto sám orie,“ povedal kachliar, zlostne prerušiac vojaka.

Proti tomu Nechľudov namietol, že sa nedá dozrieť, či bude kto orať pre seba alebo pre iného.

Vtedy vysoký rozvážny sedliak navrhol zariadiť to tak, aby všetci orali vo spolku.

„A kto bude orať, ten aj dostane. A kto nebude orať, tomu nič,“ povedal svojim rozhodným basom.

Aj na tento komunistický návrh mal Nechľudov prichystané argumenty a namietol, že na to treba, aby všetci mali pluhy a aby kone byly rovnaké, aby jedni nezaostávali za druhými alebo aby všetko — aj kone, aj pluhy, aj mláťačky, aj celé gazdovstvo — bolo spoločné, a aby sa to tak zaviedlo, na to treba, aby všetci ľudia s tým súhlasili.

„Náš ľud nesjednotíš, kým žiť budeš,“ povedal srditý starec.

„Ustavične sa budú ruvať,“ povedal starec s bielou bradou a smejúcimi sa očami. „Ženské si navzájom oči vyškriabu.“

„Potom, ako rozdeliť zeme podľa akosti,“ povedal Nechľudov. „Prečo jedni majú mať čiernu a iní hlinku a piesok.“

„Nuž rozdať po kúskoch, aby každý mal rovnakú,“ povedal kachliar.

Na to Nechl'udov namietol, že tu nejde iba o delenie v jednej obci ale vôbec o delenie zemí v rôznych guberniách. Keby už darovali zeme sedliakom, potom prečo jedni majú mať dobrú zem a druhí zlú. Všetci budú chcieť dobré zeme.

„Tak prosím,“ povedal vojak.

Ostatní mlčali.

„Teda vidíte, že je to nie také jednoduché, ako sa zdá,“ povedal Nechl'udov. „O tomto nerozmýšľame iba my, rozmýšľajú o tom mnohí ľudia. A je istý Američan George, a on to tak vymyslel. A ja s ním súhlasím.“

„Veď ty si pán, ty odovzdaj. Čože je tebe. Máš vlastnú vôľu,“ povedal srditý starec.

Toto prerušenie zmatlo Nechl'udova; ale na svoje potešenie zbadal, že nielen on bol nespokojný s týmto prerušením.

„Počkaj, strýko Semion, nech nám rozpovie,“ povedal rozvážny sedliak svojím dôrazným basom.

To Nechl'udova obodril a začal im vysvetľovať plán jednotnej dane podľa Henryho Georgea.

„Zem je ničia, len božia,“ začal.

„Tak je. Celkom tak,“ ozvalo sa niekoľko hlasov.

„Všetka pôda je spoločná. Každý má na ňu rovnaké právo. Ale je lepšia a horšia pôda. A každý by si chcel vziať dobrú. Ako teda urobiť, aby sa to vyrovnalo? Nuž tak, aby ten, kto bude mať dobrú, platil tým, čo nemajú zeme, toľko, koľko stojí jeho zem,“ odpovedal si Nechl'udov. „Ale pretože sa dá ťažko určiť, kto má komu platiť, a pretože treba sbierať peniaze na obecné potreby, treba urobiť tak, aby ten, čo má zeme, platil obci na všetky potreby toľko, čo stojí jeho zem. Vtedy budú všetci na tom rovnako. Ak chceš mať zeme, plať za dobrú zem viac, za zlú menej. Ak nechceš mať zem — neplatíš nič; dane na obecné potreby budú platiť za teba tí, čo majú zeme.“

„To je správne,“ povedal kachliar, pohybujúc obrvami. „Kto má lepšiu zem, nech platí viac.“

„Ale bol za hlava ten Žorža,“ povedal dôstojný starec s prstencami.

„Len aby sme vládali platiť,“ povedal basom vysoký sedliak, ktorý už zrejme predvídal, kam to smeruje.

„A poplatok má byť taký, aby to nebolo ani drahé, ani lacné... Ak bude drahé, nepoplatia a budú straty, ak zas lacné, všetci začnú kupovať jeden od druhého a kupčiť so zemou. Nuž práve toto som chcel zariadiť u vás.“

„To je správne, to je pravda. My nedbáme,“ vraveli sedliaci.

„Veru to je hlava!“ opakoval mohutný starec s prstencami. „Ten Žorža. Čo nevymyslel.“

„No a čo, keby som aj ja chcel dostať zeme?“ opýtal sa správca s úsmevom.

„Ak bude voľný podiel, vezmete si a môžete pracovať,“ povedal Nechľudov.

„Tebe je načo? Aj tak máš čo jesť,“ povedal starec so smejúcimi sa očami.

Tým sa porada skončila.

Nechľudov ešte raz zopakoval svoj návrh, ale nežiadal odpoveď hneď, navrhol, aby sa spoločne poradili a potom mu prišli oznámiť odpoveď.

Sedliaci povedali, že sa poshovárajú všetci pospolu a dajú odpoveď, potom sa odobrali a odišli, celí rozrušení. Z cesty sa dlho ozývala ich hlasitá, vzdalujúca sa vrava. A dlho do noci zvučaly ich hlasy a niesly sa ponad riekou od dediny.

*

Na druhý deň sedliaci nepracovali, len sa radili o pánovom návrhu. Obec sa rozdelila na dve skupiny: jedna uznávala pánov návrh za výhodný a bezpečný, druhá v ňom videla podvod, ktorého podstatu nemohla pochopiť a ktorého sa preto veľmi obávala. Na tretí deň predsa len všetci súhlasili s prijatím navrhovaných

podmienok a prišli Nechl'udovovi oznámiť rozhodnutie celej obce. Súhlasili aj preto, lebo pánovo konanie im vysvetlila istá starenka, že totiž pán začal rozmýšľať o duši a koná takto na jej spásu, starci uverili a to odstránilo všetky obavy, že ich oklame. Toto vysvetlenie potvrdily veľké peňažité milodary, ktoré Nechl'udov rozdával za svojho pobytu v Panove. No rozdávať peňažité podpory primälo Nechl'udova to, že teraz prvý raz poznal stupeň chudoby a ukrutnosti života, na ktorý sa dostali sedliaci, a ohromený ich chudobou, čo aj vedel, že je to nerozumné, nemohol nedávať peniaze, ktorých sa mu teraz nakopilo neobyčajne mnoho, lebo ich dostal za les, predaný ešte lanského roku v Kuzminskom a na závdavok za inventár, ktorý kázal popredať.

Len čo sa rozchýrilo, že pán dáva prosiacim peniaze, z celého okolia začaly k nemu chodiť zástupy ľudí, zväčša žien a prosily o pomoc. Vonkoncom nevedel, čo si s nimi počať, podľa čoho postupovať pri riešení otázky, koľko a komu dať. Cítil, že nemôže nedať prosiacim a naozaj chudobným ľuďom peniaze, ktorých mal toľko. Ale zas dávať náhodne tým, čo prosia, nemá smyslu. Jediný prostriedok ako sa dostať z tejto situácie bol — odcestovať. Ponáhlal sa urobiť to.

Posledný deň svojho pobytu v Panove vošiel Nechl'udov do domu a chytil sa preberať veci, čo tam ostaly. Keď sa prehrabával v spodnom priečinku starého tetuškinho vypuklého mahagonového bielizníka s bronzovými kruhmi v levských hlavách, našiel mnoho listov a medzi nimi obrázok, na ktorom bola skupinka: Sofia Ivanovna, Mária Ivanovna, on ako študent a Kaťuša — čistá, svieža, krásna a veselá. Zo všetkého, čo bolo v dome vzal Nechl'udov iba listy a tento obrázok. Všetko ostatné nechal mlynárovi, ktorému na príhovor usmievavého správcu predal za desatinu ceny celý dom a všetko náradie, čo mal v Panove.

Keď sa Nechl'udov teraz rozpomínal na pocit ľútosti

nad stratou majetku, ktorý cítil v Kuzminskom, čudoval sa, ako mohol pocítiť ľútosť; teraz prežíval neprestajne radosť oslobodenia a pocit novoty, podobný pocitu, aký určite prežíva cestovateľ, keď obdivuje nové krajiny.

X.

Mesto akosi neobyčajne čudne a po novom prekvapilo Nechl'udova, keď sa tentoraz vrátil. Doviezol sa zo stanice do svojho bytu večer, pri rozžatých uličných lampách. Vo všetkých izbách ešte páchlo naftalínom a Agrafera Petrovna aj Kornej — obaja sa cítili utýraní a nespokojní, ba až sa poškriepili pri upratovaní vecí, ktoré sa vari používaly iba na to, aby ich rozvešovali, vysúšali a ukladali. Nechl'udovova izba nebola zaprataná, ale neoriadená, a pre drevené kufry bol do nej ťažký prístup, takže Nechl'udovov príchod zrejme prekážal práci, ktorá sa akousi zvláštnou zotrvačnosťou odohrávala v tomto byte. Toto všetko zdalo sa Nechl'udovovi po dojmoch dedinskej núdze také nepríjemné svojou zjavnou nesmyselnosťou, na ktorej sa kedysi aj on účastnil, že sa rozhodol preniesť sa hneď na druhý deň do hotela a nechať Agraferu Petrovnu, aby usporiadala veci, ako uzná za dobré do príchodu sestry, ktorá definitívne porobí poriadky so všetkým, čo bolo v dome.

Nechl'udov hneď ráno vyšiel z domu, vybral si neďaleko väzenia z prvých zariadených, veľmi skromných a dosť špinavých izieb, na ktoré nad'abil, byť, pozostávajúci z dvoch miestností, zariadil, aby mu ta previezli veci, ktoré si vybral z domu, a šiel k advokátovi.

Vonku bolo chladno. Po búrkach a dažďoch nastaly chladné dni, ako obyčajne na jar. Bolo tak chladno a taký prenikavý vietor, že Nechl'udov v ľahkom svrchníku celkom preziabol a ustavične zrýchľoval krok, aby sa zohrial.

Stále mal na pamäti dedinčanov: ženy, deti, starcov, ich biedu a súženie, ktoré ako by bol teraz prvý raz videl, potom usmievajúce sa decko-ostarča, šklbajúce nôžkami bez lýtok — a mimovoľne porovnával dedinu s mestom. Keď šiel popri jatkách a obchodoch s rybami a hotovým šatstvom, prekvapilo ho — ako by to bol videl prvý raz — ohromné množstvo takých čistých a tučných obchodníkov, aký nebol na dedine ani jeden. Títo ľudia boli zrejme pevne presvedčení, že ich úsilie oklamať ľudí, čo sa nevyznajú v tovare, nie je prázdne, ale veľmi osožné zamestnanie. Práve takí vypasení boli pohoniči so širokými chrbtami a gombičkami na chrbte, práve takí boli aj vrátnici v čiapkách, obšitých pozamentmi, práve také boly brčkavé chyžné v zásterkách, a najmä lepší drožkári, s podholenými tylami, čo sedeli rozvalení na svojich bričkách a pohrdavo a z vysoka hľadeli na ohodcov. Vo všetkých týchto ľudoch Nechludov teraz videl práve takých dedinčanov, ktorí prišli o zeme a to ich zahnať do mesta. Niektorí z nich vedeli využiť mestské pomery, stali sa práve takými ako páni a boli radi svojmu postaveniu; iní dostali sa zas v meste do ešte horších pomerov ako na dedine a boli ešte úbohejší. Takými úbožiakmi sa zdali Nechludovovi obuvníci, ktorých videl pracovať v obloku ktorejši pivnice; také boly aj chudé, bledé, otrhané práčky, čo chudými, holými rukami hladily prádlo pred otvorenými oblokmi, z ktorých sa valila mydlová para. Práve takí boli aj dvaja natierači v zásterách a vychodených topánkach na boso, celí od hlavy po päty zamazaní farbou, ktorých Nechludov stretol. V ohorených, žilovatých, slabých rukách, s rukávmi vysúkanými vyše lakťov, niesli vedro s farbou a neprestajne si nadávali. Tváre mali zmučené a nahnevané. Práve také tváre mali aj zaprášení, učiernení povozníci, čo sa drgáňali na svojich vozoch, a otrhaní, opuchnutí chlapi a ženy s deťmi, čo stáli na rohoch ulíc a žobrali. Také isté tváre bolo vidno otvorenými oblokmi

krčmy, okolo ktorej Nechľudova viedla cesta. Za špinavými stolíkmi s fľašami a čajovým náčiním, pomedzi ktoré sa knísavo motali bieli čašníci, sedeli, kričali a vyspevovali spotení ľudia s červenými ohlúpnutými tvárami. Jeden takýto sedel pri obloku so zdvihnutými obrvami a otrčenými perami díval sa pred seba, ako by sa chcel na čosi rozpomátať.

— Načo sa tu všetci shromaždili? — rozmýšľal Nechľudov a mimovoľne vdychoval spolu s prachom všade sa šíriaci zápach skazeného oleja a čerstvej farby, ktorý donášal k nemu chladný vietor.

Na jednej ulici ho dohonil rad nákladných vozov, čo viezly akési železo a tak strašne rachotily železom po nerovnej dlažbe, že Nechľudova rozbolely uši aj hlava. Zrýchlil krok, aby predbehol vozy, keď zrazu v rinčaní železa začul svoje meno. Zastal a zazrel kúsok pred sebou dôstojníka s veľmi končistými, vykrútenými fúzmi, s rozžiarenou lesklou tvárou, ktorý sedel na bričke lepšieho pohoniča, kýval mu rukou a odhaľoval úsmevom neobyčajne biele zuby.

„Nechľudov! Si to ty?“

Nechľudov pocítil najprv radosť.

„Á, Šenbok,“ povedal radostne, no hneď pochopil, že sa vôbec nemá prečo tešiť.

Bol to Šenbok, ktorý sa vtedy stavil u tetušiek. Nechľudov ho už dávno nevidel, ale počul o ňom, že aj pri všetkých svojich dlžobách, keď vystúpil z pluku ako jazdecký vyslúžilec, stále sa držal akýmisi prostriedkami vo svete boháčov. Potvrdzoval to jeho spokojný, veselý výzor.

„Ako dobre, že som ťa dochytil! Veď už nikoho niet v meste. No, braček, ale si ostarel,“ vravel, keď schádzal s bričky a vystieral si plecيا. „Iba po chôdzi som ťa poznal. Tak, čo, budeme obedovať spolu? Kde sa dá u vás poriadne najesť?“

„Neviem, či stihnem,“ odpovedal Nechľudov a roz-

mýšľal len, ako sa striasť priateľa tak, aby ho neurazil. „Čože tu robíš?“ opýtal sa.

„Ale mám tu robotu, braček. Starosti s poručníctvom. Veď som poručníkom. Spravujem majetky Samanova. Vieš, toho boháča. Je pomätený. Asi päťdesiatštyritisíc hektárov zeme,“ povedal akosi nesmierne hrdo, ako by on bol stvoril všetky tie hektáre. „Všetko bolo v hroznom neporiadku. Všetky zeme mali sedliaci. Nič neplatili a nedoplatkov bolo vyše osemdesiattisíc. Za rok som všetko zmenil a dal som poručníkemu úradu o sedemdesiat percent viac. Čo ty na to?“ opýtal sa pyšne.

Nechľudov sa rozpamätal, že počul ako tohto Šenboka práve preto, že premárnil celý svoj majetok a narobil nezaplatiteľné dlžoby, akousi zvláštnou protekciou vymenovali za poručníka nad majetkom starého boháča, ktorý rozhadzoval svoj majetok a že Šenbok teraz zrejme žije len z poručníctva.

— Ako by som sa ho striasol a neurazil ho? — rozmýšľal Nechľudov, kým hľadel na jeho lesklú plnú tvár s napomádovanými fúzmi a počúval jeho dobrácko-priateľské rečičky o tom, kde sa dobre je, a jeho chvastanie, ako si zariadil poručnícke veci.

„No tak, kde budeme obedovať?“

„Ja nemám kedy,“ povedal Nechľudov a pozrel na hodinky.

„Teda vieš čo? Podvečer sú dostihy. Prídeš?“

„Nie, neprídem.“

„Príď. Svoje už nemám. Ale staviam na Gríšove kone. Pamätáš sa. Má dobrú koniareň. Len príď, navečeriame sa spolu.“

„Nemôžem prísť ani na večeru,“ povedal Nechľudov s úsmevom.

„Akože to? Kde ideš teraz? Ak chceš, odveziem ťa.“

„Idem k advokátovi. Hneď tuto za rohom,“ povedal Nechľudov.

„Aha, veď ty robíš čosi vo väzení. Stal si sa orodov-

níkom za väzňov! Korčaginovci mi rozprávali,“ rozvravel sa Šenbok so smiechom. „Už odcestovali. Ako je to? Rozpovedz!“

„Áno, áno, všetko je pravda,“ odpovedal Nechludov, „čože mám rozprávať na ulici!“

„No hej, hej, veď ty si bol vždy čudák. Tak prídeš na dostihy?“

„Ale nie, nemôžem a nechcem. Prosím ťa, nehnevaj sa.“

„Čo by som sa hneval! Kde bývaš?“ opýtal sa a zrazu mu tvár zväžnela, oči zastaly a obrvy sa zdvihly. Zrejme sa chcel na čosi rozpomenúť a Nechludov mu spozoroval v tvári práve taký tupý výraz, ako mal človek so zdvihnutými obrvami a otrčenými perami, ktorý ho prekvapil v obluku krčmy.

„Aká zimisko! Však?“

„Áno, áno.“

„Máš, čo som nakúpil?“ opýtal sa Šenbok drožkára. „No teda dobre sa maj; som veľmi, veľmi rád, že som ťa stretol,“ povedal Nechludovovi, tuho mu stisol ruku, vyskočil na bričku, potom zakýval širokou rukou v novej bielej semišovej rukavičke popred lesknúcu sa tvár a usmial sa, odhaliac neobyčajne biele zuby.

— Vari som aj ja bol taký? — rozmýšľal Nechludov, pokračujúc v ceste k advokátovi. — Áno, nie síce celkom taký, ale chcel som byť takým a myslel som si, že tak prežijem život.

XI.

Advokát prijal Nechludova mimo poradia a hneď začal o procese Meňšovovcov, ktorý si prečítal a bol pobúrený neopodstatnenosťou obvinenia.

„Až to poburuje,“ vravel. „Je veľmi pravdepodobné, že si podpálil sám majiteľ, aby dostal poistné, ale tu ide o to, že Meňšovovcom vôbec nedokázali vinu. Nieto

nijakých dôkazov. Je to zvláštna horlivosť vyšetrojúceho sudcu a nedbalosť zástupcu prokurátora. Len keby pojednávanie nebolo na okresnom súde, ale tu, ručím za výhru a vôbec nevezmem honorár. No a druhá vec, prosím — prosba Fedosie Biriukovovej na jeho veličenstvo je napísaná; ak pôjdete do Petrohradu, vezmite ju so sebou, osobne ju podajte a poproste. Inak podajú dotaz na ministerstvo pravosúdia a tí odpovedia tak, aby im skôr od rúk odišlo, totiž odmietnu a nebude z toho nič. Ale vy sa postarajte, aby ste sa dostali k vyšším hodnostárom.“

„K cárovi?“ opýtal sa Nechľudov.

Advokát sa zasmial.

„To je už najvyššia inštancia, aká môže byť. Vyššia, to je tajomník prosbovej komisie, alebo predseda. To je všetko?“

„Nie, ešte mi tuto píšú sektári,“ povedal Nechľudov, vyťahujúc z vrecka list od sektárov. „Je to divné, ak píšú pravdu. Teraz sa vynasnažím stretnúť sa s nimi a zistiť, o čo ide.“

„Ako vidím, ste výlevkou, hrdielkom, ktorým sa vyliievajú všetky ponosy z väzenia,“ povedal advokát s úsmevom. „Je to už primnoho, nepresil'te sa.“

„Nie, toto je priam ohromujúce,“ povedal Nechľudov a v krátkosti rozpovedal podstatu veci: ľudia v dedine sa sišli čítať evanjelium, no a prišla vrchnosť a rozohnala ich. Na druhú nedeľu sa zasa sišli, vtedy vrchnosť zavolala dedinského policajta, zostavili žalobu a odovzdali ich súdu. Vyšetrojúci sudca vypočúval, zástupca prokurátora zostavil žalobu, hlavný súd ich uznal za vinných a boli odovzdaní súdu. Zástupca prokurátora bol žalobcom, na stole boli vecné dôkazy — evanjelium — a odsúdili ich do vyhnanstva. — Ved' je to už hrozné,“ hovoril Nechľudov. „Vari je to naozaj pravda?“

„Čože vás na tom tak udivuje?“

„Ale všetko; no chápem dedinského policajta, kto-

rému prosto rozkážu, ale veď zástupca prokurátora, ktorý sostavoval žalobu, je človek vzdelaný.“

„V tom je práve chyba, že sme navykli myslieť si, že prokurátori a vôbec sudcovia sú akýsi noví, liberálni ľudia. Kedysi aj boli takí, ale teraz je to celkom inak. Sú to úradníci, ktorí sa starajú iba o dvadsiateho. Taký úradník dostáva plat, lenže potrebuje viac a to obmedzuje všetky svoje zásady. Obžaluje vám, bude súdiť a odsúdi, koho len chcete.“

„A či sú zákony, podľa ktorých možno človeka poslať do vyhnanstva preto, že spolu s inými číta evanjelium?“

„Nielen poslať do vyhnanstva na bližšie miesta, ale aj na nútené práce, len čo sa dokáže, že pri čítaní evanjelia si dovolili vysvetľovať ho iným ľuďom inak, ako je predpísané, čím odsudzovali cirkevný výklad. Pohanenie pravoslávnej cirkvi pred ľuďom má za následok aj podľa § 196 — vypovedanie do odľahlých krajov.“

„To nie je možné.“

„Keď vám raz poviem! Vždy vravím pánom sudcom,“ pokračoval advokát, „že sa nemôžem dívať na nich bez vďačnosti, lebo len vďaka ich доброте neseďím vo väzení nielen ja, ale aj vy a my všetci. Veď zbaviť každého z nás osobných práv a poslať ho do vyhnanstva na bližšie miesta je veľmi ľahko.“

„Nuž ak je tak a všetko závisí od svojvôle prokurátora a osôb, ktorým je dovolené dodržať aj nedodržať zákony, načo je potom súd?“

Advokát sa veselo rozrehtal.

„Ach, aké otázky vy predkladáte! Nuž prosím, báťuška, to je filozofia; no dobre, aj o tomto sa môžeme poshovárať. Príďte v sobotu. Stretnete sa u mňa s učencami, literátmi a umelcami. Potom sa poshovárime o všeobecných otázkach,“ povedal advokát a s ironickým pátosom vyslovil slová: „všeobecné otázky.“ „Poznáte sa so ženou? Príďte.“

„Áno, pousilujem sa,“ odpovedal Nechľudov a zároveň cítil, že nevraví pravdu, a ak sa o niečo pousiluje,

nuž iba o to, aby nebol v sobotu večer u advokáta v spoločnosti učencov, literátov a spisovateľov, ktorí sa u neho sídu.

Smiech, ktorým advokát odpovedal na Nechludovu poznámku, že súd nemá významu, ak sudcovia môžu svojvoľne dodržať a nedodržať zákon, a intonácia, s ktorou vyslovil slová „filozofia“ a „všeobecné otázky“, dokázaly Nechludovovi, ako úplne rozdielne on a advokát a pravdepodobne aj advokátovi priatelia hľadia na veci, a že akokoľvek ďaleko je teraz od bývalých svojich priateľov Šenbokovho druhu, cíti sa ešte vzdelanejší od advokáta a ľudí jeho kruhov.

XII.

Do väzenia bolo ďaleko a bolo neskoro, preto si Nechludov najal drožku a dal sa zaviesť k väzeniu. Na ktorejsi ulici drožkár, človek stredného veku s rozumnou a dobráckou tvárou, obrátil sa k Nechludovovi a ukázal mu ohromný rozostavaný dom.

„Aké domisko stavajú, ľaľa,“ povedal, ako by bol čiastočne pôvodcom tejto stavby a pýšil sa ňou.

Naozaj, stavali tu ohromný dom a v akomsi neobyčajnom, složitom slohu. Pevné lešenie z veľkých borových brvien, pospájané železnými svorníkmi, obkolesovalo dvíhajúcu sa stavbu a oddeľovalo ju od ulice došteným plotom. Na doskách lešenia hmýrili sa ani mravce vápnom zabрызganí robotníci: jedni ukladali, druhí pritesávali kameň, tretí nosili nahor plné a nadol prázdne nosidlá a vedrá.

Tučný, veľmi pekne oblečený pán, iste architekt, stál pri lešení a ukazujúc nahor, hovoril čosi úctivo počúvajúcemu palierovi — Vladimírčanovi. Z vrát popri architektovi a palierovi vychádzaly prázdne a vchádzaly do nich naložené záprahy.

— Ako sú všetci presvedčení, aj tí, čo pracujú, prá-

ve tak ako aj tí, čo ich nútia pracovať, že tak to musí byť, že zatiaľ, čo sa doma ich ťarchavé ženy pretŕhajú v robote a ich deti v čepčekoch sa starecky usmievajú umierajúc hladom a vykrúcajú nôžky, oni musia stavať tento hlúpy, zbytočný palác pre akéhosi hlúpeho a zbytočného človeka, jedného z tých, ktorí ich nivočia a okrádajú, — rozmýšľal Nechľudov, dívajúc sa na tento dom.

„Áno, bláznovský dom,“ vyslovil nahlas svoju myšlienku.

„Prečo bláznovský?“ odporoval drožkár urazene. „Treba ďakovať, že ľuďom dáva prácu. A nie bláznovský.“

„Ale veď je to nepotrebná práca.“

„Hádam len potrebná, keď stavajú,“ priecil sa drožkár, „ľud sa živí.“

Nechľudov zatíchol, skôr aj preto, lebo v hrkote kolies sa ťažko hovorilo. Neďaleko väzenia drožkár sišiel s dlažby na hradskú, tak že sa zas dalo ľahko hovoriť a znovu sa obrátil k Nechľudovovi.

„A čo sa teraz toho národa valí do mesta — až strach,“ povedal, obracajúc sa na kozlíku a ukazoval Nechľudovovi skupinu dedinských robotníkov s píľami, sekermi, v krátkych kožúškoch, s batôžkami na chrbtoch, ktorí im šli v ústrety.

„Vari viac ako predošlé roky?“ opýtal sa Nechľudov.

„Ako by nie. Teraz sa ich toľko tisne na všetky miesta, až strach. Páni rozhadzujú ľudí ani triesky. Všade ich je plno.“

„A prečo je to?“

„Rozmnožili sa. Nemajú sa kde podieť.“

„Čože je na tom, že sa rozmnožili? Prečože neostanú na dedine?“

„Na dedine nemajú čo robiť. Zeme niet.“

Nechľudov mal pocit, ako by sa udrel. Človek, ako náročky, udrie sa vždy práve na boľavé miesto, a to vari iba preto, lebo udretia na boľavé miesto si všimne.

— Či je to všade tak? — pomyslel si a začal sa drožkára vypytovať, koľko zeme je v ich dedine a koľko zeme má on a prečo žije v meste.

„Zeme máme, pán môj, hektár na dušu. My jej máme na tri duše,“ rozvravel sa drožkár ochotne. — Mám doma otca a brata, druhý brat je vojakom. Oni na to stačia. Ved' s tým nemajú ani veľa roboty. A už aj brat chcel odísť do Moskvy.

„A nemôžete si vziať zeme do prenájmu?“

„Od kohože teraz prenajať! Pánkovia, čo tam boli, svoju rozhajďákali. Kupci dostali všetku do rúk. Od nich neodkúpiš — sami obrábajú. U nás je Francúz vlastníkom, kúpil od bývalého pána. Ten nedá do prenájmu a je to.“

„Aký Francúz?“

„Francúz Dufar, možno ste o ňom počuli. Vo Veľkom divadle robí hercom parochne. Dobré zamestnanie, už aj zbohatol. Od našej slečny kúpil celý majetok. Teraz je u nás pánom. Ako chce, tak na nás rajtuje. Ešte šťastie, že je to dobrý človek. Ale ženu má Rusku a to je taká suka, čo nedaj boh. Okráda národ. Strach... No, aha už je tu väzenie. Ráčite ku vchodu? Vidí sa mi, že nepúšťajú.“

XIII.

So stárpajúcim srdcom a s hrôzou z myšlienky, akú teraz nájde Maslovovú, aj zo záhady, ktorou mu bola jednak ona a jednak všetci ľudia, nakopení vo väzení, zacengal Nechľudov pri hlavnom vchode a opýtal sa na Maslovovú dozorca, ktorý vyšiel k nemu. Dozorca sa šiel opýtať a povedal mu, že je v nemocnici. Nechľudov odišiel do nemocnice. Dobrácky starček, nemocnič-ný strážnik, hneď ho pustil dnu a keď sa dozvedel, koho chce vidieť, poslal ho na detské oddelenie.

Mladý lekár celý nasiaknutý kyselinou karbolovou,

vyšiel k Nechľudovovi na chodbu a prísne sa ho opýtal, čo si želá. Tento doktor robil vážnom všelijaké poľahoby, a preto sa ustavične dostával do nepríjemných srážok s predstavenstvom väznice, ba aj s hlavným lekárom. Obával sa, aby Nechľudov od neho nežiadal niečo nezákonnitého a aj chcel ukázať, že nikomu nerobí výnimky, preto sa tváril nahnevane.

„Tu niet žien, tu je detské oddelenie,“ povedal.

„Viem, ale je tu výpomocná ošetrovateľka, prevedená z väzenia.“

„Áno, sú tu dve. Teda, čo by sa vám páčilo?“

„Jedna z nich, Maslovová, je mi dobrá známa,“ povedal Nechľudov, „rád by som ju videl: cestujem do Petrohradu podať žiadosť o zrušenie rozsudku v jej procese. A chcel som jej odovzdať toto. Je to len fotografia,“ povedal Nechľudov a vyberal z vrečka obálku.

„No čože, to môžete,“ povedal obmäkčený doktor, obrátil sa k stareнке v bielej zástere a povedal jej, aby zavolala ošetrovateľku-áreštantku Maslovovú. „Nechcete si sadnúť, alebo aspoň zájsť do prijímacej izby?“

„Ďakujem vám,“ povedal Nechľudov a využívajúc žičlivú zmenu v doktorovom správaní, opýtal sa ho, ako sú v nemocnici spokojní s Maslovovou.

„Ujde to, nepracuje zle, ak uvážime, v akom prostredí bola,“ povedal doktor. „Aha, už je tu.“

Z jedných dverí vyšla stareнка-ošetrovateľka a za ňou Maslovová. Mala bielu zásteru na pásikavých šatách; na hlave mala šatku, čo jej zakrývala vlasy. Keď zazrela Nechľudova, zapálila sa, zastala, ako by nevedela, čo má robiť, ale potom sa zachmúrila a so sklopenými očami rýchlym krokom sa pobrala k nemu po pokrovcí na chodbe. Keď došla k Nechľudovovi, nechcela mu podať ruku, ale potom mu ju podala a ešte väčšmi sa začervenala. Nechľudov ju nevidel od rozhovoru, v ktorom sa mu ospravedlnila za svoju prchkosť, a ča-

kal, že ju teraz nájde takú, ako vtedy. Ale Maslovová bola teraz celkom inakšia, vo výraze tváre mala čosi nového: zdržanlivosť, plachosť a ako sa Nechľudovovi zdalo, nezičlivosť k nemu. Povedal jej to isté, čo povedal doktorovi — že ide do Petrohradu a odovzdal jej obálku s fotografiou, ktorú priniesol z Panova.

„Toto som našiel v Panove, je to stará fotografia, možno vám bude milá. Vezmite si ju.“

Maslovová nadvihla čierne obočie, prekvapene pozrela na neho poškľučujúcimi očami, a ako by sa opytovala načo je to, mlčky vzala obálku a položila si ju za zásteru.

„Videl som tam vašu tetku,“ povedal Nechľudov.

„Hej?“ opýtala sa ľahostajne.

„Dobre vám je tu?“ opýtal sa Nechľudov.

„Ujde to, dobre,“ povedala.

„Nie je to príťažké?“

„Ale čoby. Len som ešte neprivykla.“

„Rád som, že ste tu. Predsa je tu len lepšie ako tam.“

„Kde *tam*?“ opýtala sa a tvár sa jej zaliala rumencom.

„Tam, vo väzení,“ poponáhlal sa povedať Nechľudov.

„Prečo lepšie?“ opýtala sa.

„Myslím, že ľudia sú tu lepší. Niet takých ako tam.“

„Tam je mnoho dobrých,“ povedala.

„O Meňšovovcov som sa postaral a dúfam, že ich oslobodia,“ povedal Nechľudov.

„Daj boh, je to taká báječná starká,“ povedala, zopakujúc svoju charakteristiku starenky, a zľahka sa usmiala.

„Teraz cestujem do Petrohradu. Vaša žiadosť sa onedlho prerokuje a dúfam, že rozhodnutie zrušia.“

„Zrušia alebo nezrušia, teraz je to už jedno,“ povedala.

„Prečo: teraz?“

„Tak,“ povedala a letmo mu pozrela skúmavo do tváre.

Nechľudov pochopil jej slovo a pohľad tak, že chce vedieť, či sa pridrža svojho rozhodnutia alebo prijal jej odmietnutie a rozhodol sa inak.

„Neviem, prečo vám je jedno,“ povedal. „Ale mne je to naozaj jedno, či vás oslobodia, či nie. V každom prípade som ochotný urobiť, čo som povedal,“ riekol rozhodne.

Zdvihla hlavu a jej čierne škuľavé oči sa uprely aj na tvár, aj vedľa nej a celá tvár jej zažiarila radosťou. Ale povedala celkom inšie, ako hovorily jej oči.

„To vravíte daromnice,“ povedala.

„Vravím zato, aby ste vedeli.“

„O tom sa už všetko povedalo, netreba už rozprávať,“ povedala, s námahou zdržiavajúc úsmev.

Na oddelení nastal akýsi ruch. Ozval sa detský plač.

„Myslím, že ma volajú,“ povedala a nepokojne sa poobzerala.

„No teda, majte sa dobre,“ povedal Nechľudov.

Robila sa, ako by nevidela, že jej podáva ruku, ani ona mu nepodala, len sa obrátila a usilujúc sa skryť svoje víťazstvo, rýchlym krokom odišla chodbou po pokrovcoch.

— Čo sa v nej ozať robí? Ako rozmýšľa? Čo asi cíti? Chce ma len skúšať alebo mi naozaj nemôže odpustiť? Či nemôže povedať všetko, o čom rozmýšľa a čo cíti, alebo to len nechce povedať? Či sa obmäkčila alebo nahnevala? — spytoval sa v duchu Nechľudov a nijako si nemohol dať odpoveď. Jedno vedel — že sa zmenila, že sa v nej odohráva premena, dôležitá pre jej dušu, a táto premena ho spájala nielen s ňou, ale aj s tým, pre koho sa odohrávala. A toto puto vyvolávalo v ňom radostné vzrušenie a dojatie.

Keď sa Maslovová vrátila do izby pre chorých, kde stálo osem detských postieľok, a začala na rozkaz sestry prestierať posteľ, priveľmi sa s plachtou nahla,

pokľzla sa a len-len že nespádla. Uzdravujúci sa chlapec s obviazaným hrdlom, ktorý sa na ňu díval, sa zasmial a Maslovová sa už nemohla zdržať, sadla si na posteľ a vybuchla hlasným a takým chytľavým smiechom, že sa rozchichotalo aj niekoľko detí, ale sestra ju zlostne okríkla:

„Čo sa rehoceš? Myslíš, že si tam, kde si bola? Choď po jedlo!“

Maslovová zamĺklá, vzala riad a pobrala sa, kam ju posielali, len vtom si vymenila pohľad s obviazaným chlapčekom, ktorému zakázali smiať sa a zas vybuchla smiechom. V ten deň, len čo Maslovová na chvíľku osamela, niekoľko ráz vytiahla obrázok z obálky a obdivovala ho; ale iba večer po službe, keď bola sama v izbičke, v ktorej spávala spolu s ošetrovateľkou, celkom vytiahla fotografiu z obálky a dlho, veľmi dlho sa dívala na vyblednutý, zažltnutý obrázok, láskala očami každú podrobnosť tváří a šiat, aj balkónových schodíkov, aj kríkov, na ktorých pozadí boli tváre: jeho, jej a tetušiek, a nemohla sa dosť nakochať najmä v sebe, v svojej mladej krásnej tvári a vlasoch, zvlnečných okolo čela. Tak sa zahľadela na obrázok, že ani nezbadala, keď vošla do izby jej družka-ošetrovateľka.

„Čože to máš? To ti dal on?“ spýtala sa tučná dôbračka ošetrovateľka a nahla sa nad fotografiu.

„Ktože iný?“ povedala Maslovová s úsmevom a dívala sa družke do tváre.

„A toto je kto? Vari on? A toto mu je mať?“

„Nie. Tetka. A vari by si ma nepoznala?“ opýtala sa Maslovová.

„Kdeže by som ťa poznala! Akživ by ťa nepoznala. V tvári si celkom inakšia. Veď vari bude už aj so desať rokov od tých čias!“

„To nie roky, ale život,“ povedala Maslovová a zrazu z nej zmizla všetka živosť. Tvár jej zosmutnela a medzi obrvy sa jej vrezala vráska.

„Prečo, veď *tam* je iste ľahký život.“

„Veru ľahký!“ opakoala Maslovová so zatvorenými očami a krútiac hlavou. „Horší, ako nútené práce.“

„Ale prečo?“

„Nuž preto. Od ôsmej večer do štvrtej ráno. A tak každý deň.“

„A prečo to nenechajú?“

„Aj chcú nechať, a nedá sa. Ale škoda o tom hovoriť!“ povedala Maslovová, vyskočila, hodila fotografiu do zásuvky stolíka a nasilu zdržiavajúc zlostné slzy, vybehla na chodbu a buchla dverami. Keď sa dívala na fotografiu, cítila sa takou, akou bola na obrázku a snívala o tom, aká šťastná bola vtedy a aká šťastná by mohla byť s ním ešte aj teraz. Kamarátkine slová jej pripomenuly, čím bola teraz a čím bola tam — pripomenuly jej všetku hrôzu toho života, ktorú si vtedy neuvedomovala, alebo nechcela uvedomiť. Teraz sa len živo rozpomenula na všetky tie hrozné noci, najmä na jednu, o fašiangoch, keď čakala študenta, ktorý jej sľúbil, že ju vyslobodí. Rozpomenula sa, ako vtedy v červených dekoltovaných hodvábnych šatách, poliatych vínom, s červenou stužkou v pokudlených vlasoch, vyčerpaná, zoslabnutá a opitá, vypravovala hostí okolo druhej v noci a sadla si v prestávke medzi tancom k chudej, kostnatej, pupencovitej sprevádzačke huslistu a začala sa jej ponosovať na svoj ťažký život a ako jej sprevádzačka tiež rozprávala, že aj jej je takýto život na ťarchu a že ho chce zmeniť, a ako k nim prišla Klára a zrazu sa všetky tri rozhodly nechať tento život. Myslely si, že sa už táto noc skončila a chcely sa rozísť, keď sa z chodby ozvalo hulákanie opitých hostí. Huslista zahral predohru k spevu, sprevádzačka zabúchala na pianíne sprievod k veľmi veselej ruskej piesni z prvej figúry štvorylky; maličký, spotený, alkoholom páchnúci a čakajúci mužský v bielej kravate a vo fraku, ktorý si sobliekol pri druhej figúre, schytil Maslovovú, druhý, tučný s bradou, tiež vo fraku (prišli z akéhosi plesu), pochytil Kláru a dlho sa krútili, tancovali,

kričali, pili... — A tak to šlo rok, dva až tri. Akože by sa nebola zmenila! A príčinou všetkého bol on. A zrazu sa v nej zas ozvala predošlá zlosť na neho, chcelo sa jej nadať mu a vyčítať. Lutovala, že dnes prepásla príležitosť povedať mu ešte raz, že ho už pozná a nepoddá sa mu, že nedovolí, aby ju využil duševne, ako ju využil telesne, že mu nedovolí, aby si z nej urobil predmet svojej veľkodušnosti. A aby nejako zahlušila mučivý pocit ľutosti k sebe a daromných výčitiek jemu, zatúžila za pálenkou. A nebola by dodržala slovo a bola by si vypila, keby bola bývala vo väzení. Ale tu sa pálenka dala dostať len od felčiara, a felčiara sa bála, lebo sa jej zaliečal. A stýkať sa s mužskými jej bolo protivné. Posedela si na lavičke na chodbe a potom sa vrátila do komôrky, kamarátke na otázky neodpovedala a dlho plakala nad svojím zničeným životom.

XIV.

V Petrohrade mal Nechľudov vykonať tri veci: v senáte žiadosť Maslovovej o zrušenie rozsudku, v prosbovej komisii žiadosť Fedosie Biriukovovej a na žiadosť Viery Bogoduchovskej zakročiť na žandárskej správe alebo na treťom oddelení, aby oslobodili Šustovovú a povolili stretnutie matky so synom, zatvoreným v pevnosti, o ktorom mu Viera Bogoduchovská poslala kartičku.

Obe tieto vykonávačky pokladal za jednu, tretiu. A štvrtou jeho starosťou boli sektári, vypovedaní od svojich rodín na Kaukaz preto, lebo čítali a vysvetľovali evanjelium. Sľúbil, ani nie tak im, ako sebe, že urobí všetko, čo len bude môcť, aby sa vysvetlil tento prípad.

Nechľudov od poslednej návštevy u Maslennikova a najmä po poslednej ceste na dedinu, nie že by sa tak bol rozhodol, ale celou bytosťou cítil odpor k svojim kruhom, v ktorých žil doteraz, ku kruhom, kde tak sta-

roastlivo skrývajú utrpenie, ktoré znášajú milióny ľudí len pre zabezpečenie pohodlia a zábav niekoľkých ľudí, že ľudia týchto kruhov nevidia a nechcú vidieť tieto utrpenia, a preto ani ukrutnosť a zločinnosť vlastného života. Nechľudov sa už teraz nemohol stýkať s ľuďmi týchto kruhov bez nepríjemného pocitu a výčitiek. A zároveň ho vábily do tohto prostredia návyky jeho minulého života, zafahovaly ho tá rodinné aj priateľské vzťahy a najmä nevyhnutnosť: na to, aby robil jediné, čo ho teraz zaujímalo, aby pomohol Maslovovej a všetkým trpiacim, ktorým chcel pomôcť, musel prosiť o pomoc a úsluhy ľudí týchto kruhov, ktorých si nielen nectil, ale ktorí často vyvolávali v ňom pohoršenie a pohrdanie.

Keď Nechľudov prišiel do Petrohradu a složil sa u tety po matke, u grófky Čarskej, ženy bývalého ministra, razom sa dostal priam do stredu aristokratickej spoločnosti, ktorá mu teraz bola taká cudzia. Bolo mu to nepríjemné, ale nemohol urobiť inak. Nesložiť sa u tetušky, ale v hoteli, značilo uraziť ju, a predsa tetuška mala vznešené známosti a mohla mu byť veľmi užitočná vo všetkom, čo tu chcel zariadiť.

„No, čo to počúvam o tebe? Akési zázraky,“ vravela mu grófka Katerina Ivanovna, keď ho napájala kávou hneď po príchode. „Vous posez pour un Howard.⁴² Pomáhaš zločincovi. Chodíš po väzeniach. Naprávaš.“

„Ale nie, na to ani nepomyslím.“

„Ja nič, veď je to pekné. Ibaže je v tom aj akási romantická história. Nože rozpovedz.“

Nechľudov porozprával o svojom pomere k Maslovovej — všetko ako bolo.

„Pamätám sa, pamätám, úbohá Helène mi čosi spomínala, keď si býval u tých stareniiek: myslím, že ťa chcely oženiť so svojou chovanickou (grófka Katerina

⁴² Robíš zo seba Howarda (franc.) (Howard reformátor anglického žálnictva).

Ivanovna vždy pohrdala Nechľudovovými tetami s otcovej strany) ... Teda je to ona. Elle est encore jolie?"⁴³

Tetuška Katerina Ivanovna bola šesťdesiatročná, zdravá, veselá, energická, shovorčivá žena. Bola vysokej a veľmi oblej postavy, na pere jej bolo vidno čierne fúzy. Nechľudov ju mal rád a už od detstva bol navyknutý, že sa mu chytala jej energia a veselosť.

„Nie, ma tante,⁴⁴ to všetko sa už skončilo. Chcel som jej len pomôcť, lebo, po prvé, je nevinne odsúdená a zavinil som to ja a zavinil som aj celý jej osud. Cítim sa povinným urobiť pre ňu, čo môžem.“

„Ale veď mi vraveli, že si ju chceš vziať za ženu?“

„Áno, aj som chcel, ale ona nechce.“

Katerina Ivanovna vystrela čelo, sklopila zreničky a prekvapene, mlčky pozrela na synovca. Zrazu sa jej tvár zmenila a zračila sa jej v nej radosť.

„No, má viac rozumu ako ty. Ach, aký si ty hlupák! A ty by si si ju vzal za ženu?“

„Rozhodne!“

„Po tom, čím bola?“

„Tým skôr. Veď som ja všetkému na vine.“

„Nie, ty si proste trulo,“ povedala tetuška, zdržievajúc úsmev. „Hrozný trulo, ale práve preto ťa mám rada, že si taký hrozný trulo,“ opakovala, zrejme sa jej veľmi zapáčilo toto slovo, ktoré podľa nej správne označovalo rozumový a mravný stav jej synovca. „Ani nevieš, aké máš šťastie,“ pokračovala. „Aline má skvelý útulok pre Magdalény. Bola som tam raz. Sú mi náramne odporné. Potom som sa stále umývala. Ale Aline sa o ne zaujíma corps et ame.⁴⁵ Nuž aj tú tvoju dáme k nej. Ak ju vôbec kto napraví, tak je to Aline.“

„Ale veď ju odsúdili na nútené práce. Prišiel som, aby som sa postaral o zrušenie rozsudku. Toto je moja prvá prosba k vám.“

⁴³ Je ešte pekná? (franc.)

⁴⁴ Teta (franc.)

⁴⁵ telom a dušou (franc.)



„Teda tak! A kde sa to bude pojednávať?“

„V senáte.“

„V senáte? Áno, môj milý cousin.⁴⁶ Levuška je v senáte. Lenže je vlastne v oddelení hlupákov, v heraldickom. No a z tých, čo sú tam, nepoznám nikoho. Všetko sú to bohvie kto — alebo Nemci: Ge, Ef, De — tout l'alphabet,⁴⁷ alebo je to kadejaký Ivanov, Semionov, Nikitin alebo Ivanenko, Simonenko, pour varier. Des gens de l'autre monde.⁴⁸ No predsa poviem mužovi. On ich pozná. Pozná kdekoho. Poviem mu. Ale ty mu to vysvetli, lebo mňa on nikdy nerozumie. Čo by som čo vravela, vždy povie, že nič nerozumie. C'est un parti pris.⁴⁹ Všetci rozumejú, iba on nie.“

Vtedy lokaj v pančuchách doniesol list na striebornej táčni.

„Práve od Aline. Teda počuješ aj Kiesewettera.“

„Kto je to — Kiesewetter?“

„Kiesewetter? Len príd' dnes a dozvieš sa, kto je to. Ten tak rozpráva, že aj najzaťatejší zločinci padajú na kolená, plačú a kajajú sa.“

Grófka Katerina Ivanovna, čo aké to bolo čudné a čo ako to nesvedčalo jej povahe, bola horlivou prívrženkynou učenia, podľa ktorého sa predpokladalo, že podstatou kresťanstva je viera vo vykúpenie. Chodila na shromaždenia, kde hlásali toto vtedy moderné učenie, a aj u nej sa schádzali veriaci. Hoci toto učenie zavrhovalo nielen všetky obrady, ikony, ale aj sviatosti, grófka Katerina Ivanovna mala vo všetkých izbách, ba ešte aj nad posteľou ikony a dodržala všetko, čo požadovala cirkev, lebo nevidela v tom nijaké rozpory.

„Keby ho tak tvoja Magdaléna mohla počuť, zmenila by sa,“ povedala grófka. „A ty rozhodne buď večer doma. Počuješ ho. Je to obdivuhodný človek.“

⁴⁶ synovec (franc.)

⁴⁷ celá abeceda (franc.)

⁴⁸ pre zmenu. Ľudia z iného sveta (franc.)

⁴⁹ To si už vzal do hlavy (franc.)

„Mňa to nezaujíma, ma tante.“

„A ja ti vravím, že je to zaujímavé. Určite príď. No, vrav, čo ešte potrebuješ odo mňa. Videz vstre sac.“⁵⁰

„Mám robotu aj v pevnosti.“

„V pevnosti? No, ta ti môžem dať list k barónovi Kriegsmuthovi. C'est un très brave homme.⁵¹ Veď ho aj ty poznáš. Bol priateľom tvojho otca. Il donne dans le spiritisme.⁵² No, zato nič. Je dobrý. A čo tam chceš?“

„Chcem požiadať, aby dovolili matke navštíviť syna, ktorý tam sedí. Ale vraveli mi, že to nezávisí od Kriegsmutha, ale od Červianskeho.“

„Červianskeho nemám rada, ale je to Mariettin muž. Môžem ju poprosiť. Ona mi to urobí. Elle est très gentille.“⁵³

„A ešte musím poprosiť za istú ženu. Sedí niekoľko mesiacov, a nikto nevie prečo.“

„To už nie, ona už určite vie, prečo. Ony to veľmi dobre vedia. Dobre im tak, tým ostrihaným.“

„Neviem, či si to zaslúžia alebo nie. Ale trpia. Ste kresťanka, veríte v evanjelium, a ste taká neľútostná...“

„Zato nič, to mi nevadí. Evanjelium je evanjelium, a čo je odporné, je odporné. Horšie by bolo, keby som sa pretvarovala, že rada nihilistov a najmä ostrihané nihilistky, keď ich nemôžem ani vystáť.“

„A prečo ich nemôžete vystáť?“

„A ty sa ešte po prvom marci opytuješ, prečo?“

„Ale veď sa všetky nezúčastnily na prvom marci.“

„To je jedno: prečo sa miešajú, do čoho ich nič. To nie je pre ženy.“

„Nuž a o Mariette ste presvedčená, že sa môže zaoberať takými vecami,“ povedal Nechľudov.

⁵⁰ Vyprázdni si vrece — vysyp všetko (franc.)

⁵¹ To je veľmi dobrý človek (franc.)

⁵² Zaoberá sa špiritizmom (franc.)

⁵³ Je veľmi milá (franc.)

„Mariette? Mariette je Mariette. Ale tá je bohvie kto: akási Chalčupkinka chce každého poučať.“

„Nie poučať, ale proste chcú pomôcť ľudu.“

„Aj bez nich vedia, komu treba a komu netreba pomôcť.“

„Ale veď ľud biedi. Práve som sa vrátil z dediny. Či to musí byť, aby sedliaci pracovali do posledných síl a nenajedli sa do sýta, a my aby sme žili v strašnom prepychu,“ vravel Nechľudov, v ktorom tetuškina dobrotosť nevdojak vyvolávala túžbu porozprávať jej všetko, čo zamestnávalo jeho myseľ.

„A ty vari chceš, aby som pracovala a nič nejedla?“

„Nie, nechcem, aby ste vy nejedli,“ odpovedal Nechľudov a nevdojak sa usmial, „chcem len, aby sme všetci pracovali a všetci jedli.“

Tetuška zase sklonila čelo, sklopila zreničky a zvedavo sa zahľadela na neho.

„Mon cher, vous finirez mal,“⁵⁴ povedala.

„Prečo?“

Práve vtedy vošiel do izby vysoký, plecnatý generál. Bol to grófkín muž Čarskij, minister vo výslužbe.

„Á, Dmitrij, vitaj,“ povedal a nastavil mu čerstvo vyholené líce. „Kedy si prišiel?“

Potom mlčky bozkal ženu na čelo.

„Non, il est impayable,“⁵⁵ povedala grófka Katerina Ivanovna mužovi. „Káže mi ísť k rieke plákať bielizeň a jesť iba zemiaky. Je hrozný hlupák, ale predsa len urob, o čo ťa požiada. Hrozný trulo,“ opravila sa. „A počul si, vravia, že Kamenská je taká zúfalá, že sa boja o jej život,“ obrátila sa k mužovi, „mal by si zájsť k nej.“

„Áno, je to hrozné,“ povedal muž.

„No, choďte sa spolu poshovárať, ja musím písať listy.“

⁵⁴ Môj milý, ty zle skončíš (franc.)

⁵⁵ Nie, je na nezaplatenie (franc.)

Len čo Nechl'udov vošiel do izby, susediacej so saló-
nom, hneď mu ta zakričala:

„Teda napísať Mariette?“

„Prosím, ma tante.“

„Tak nechám en blanc⁵⁶, čo chceš o ostrihanej, a
ona už rozkáže svojmu mužovi. A on urobí. Nemysli
si, že som zlá. Tie tvoje protégées sú všetky veľmi od-
porné, ale je ne leur veux pas de mal.⁵⁷ Čo ma po nich!
No, choď. Ale večer určite buď doma. Počuješ Kiese-
wettera. A pomodlíme sa. Ak sa len nebudeš priečiť, ça
vous fera beaucoup de bien.⁵⁸ Veď ja viem, aj Helène,
aj ty, aj vy všetci ste v tomto veľmi zaostali. Teda do
videnia.“

XV.

Gróf Ivan Michajlovič bol minister vo výslužbe a člo-
vek veľmi pevného presvedčenia.

Gróf Ivan Michajlovič bol od mladí pevne presvedče-
ný, že ako vtákovi je prirodzené živiť sa červiakmi,
odievať sa perím a páperím a lietieť v povetrí, tak aj
jemu je prirodzené živiť sa drahými jedlami, ktoré pri-
pravujú drahí kuchári, obliekať sa do najpohodlnej-
ších a najdrahších oblekov, rozvážať sa na najpoko-
nejších a najrýchlejších koňoch, a preto musí byť toto
všetko pre neho prichystané. Okrem toho gróf Ivan Mi-
chajlovič predpokladal, že čím viac peňazí bude dostá-
vať zo štátnej pokladnice, čím viac bude mať vyzna-
menaní, počítajúc do toho aj akési briliantové odznaky,
a čím častejšie sa bude schádzať a shovárať s vysoko
postavenými osobami oboch pohlaví, tým bude lepšie.
A všetko ostatné, v porovnaní s týmito základnými
dogmami, gróf Ivan Michajlovič pokladal za bezvýznam-

⁵⁶ čisté, nevyplnené (franc.)

⁵⁷ ja im nechcem zle (franc.)

⁵⁸ bude ti to veľmi na osoh (franc.)

né a nezaujímavé. Všetko ostatné mohlo ostať, ako je, alebo aj celkom naopak. Podľa tejto teórie žil a pôsobil gróf Ivan Michajlovič v Petrohrade celých štyridsať rokov a po uplynutí štyridsiatich rokov dosiahol hodnosť ministra.

Hlavné prednosti grófa Ivana Michajloviča, ktoré mu pomohly dosiahnuť hodnosť, boli: po prvé, že vedel chápať smysel napísaných listín a zákonov, a hoci kostrbato, ale predsa len vedel zostaviť celkom srozumiteľné prípisy a napísať ich bez pravopisných chýb; po druhé, že bol veľmi reprezentatívny, a kde bolo treba, vedel sa tváriť nielen hrdo, ale aj neprístupne a vznešene, a kde bolo treba, vedel byť aj náruživo a podlo podlízavý; po tretie, pretože nemal nejaké všeobecné zásady alebo pravidlá, ani osobné-mravné, ani štátne, mohol s každým súhlasiť, keď bolo treba, a keď bolo treba, aj s každým nesúhlasiť. Správajúc sa takto, snažil sa iba o to, aby udržal tón a aby si zrejme neprotirečil, ale bolo mu úplne ľahostajné, či sú jeho skutky v podstate mravné alebo nemravné a či zapríčinia veľký osôh alebo veľkú škodu ruskej ríši alebo celému svetu.

Keď sa stal ministrom, nielen všetci ľudia, čo od neho záviseli, — a záviselo od neho veľmi mnoho ľudí aj blízkych, — ale aj všetci cudzí ľudia a on sám boli presvedčení, že je veľmi rozumným štátnikom. No keď prešiel určitý čas a on nič nezariadil, nič nedokázal, a keď podľa zákona boja o existenciu vytisli ho práve takí reprezentatívni úradníci bez zásad, ako bol on, čo sa tiež naučili písať a vyznali sa v listinách, a keď musel odísť do výslužby, všetkým hneď bolo jasné, že Ivan Michajlovič nielen že nebol neobyčajne múdry a hlbekomyselný, ale naopak, že to bol veľmi obmedzený a nevelmi vzdelaný, i keď veľmi sebavedomý človek, ktorý sa horko-ťažko povzniesol vo svojich názoroch na úroveň úvodníkov konzervatívnych novín. Vysvitlo, že v ňom nebolo ničoho, čo by ho odlišovalo od ostatných polovzdelaných, namyslených úradníkov, kto-

rí ho vytisli, a aj on sám to pochopil, ale to nijako neotriaslo jeho presvedčením, že musí každý rok dostávať veľké množstvo štátnych peňazí a nové čačky na svoj parádny mundúr. Toto presvedčenie bolo také pevné, že sa nikto neopovážil odoprieť mu niečo, a tak dostával každoročne, čiastočne ako penziu, čiastočne ako odmenu za členstvo vo vysokej štátnej ustanovizni a za predsedníctvo v rôznych komisiách a výboroch niekoľko desaťtisíc rubľov, a okrem toho, čo si vysoko cenil, každoročne nové práva našíť si nové pozamenty na plecيا alebo nohavice a nosiť na fraku nové stužtičky a emajlové hviezdičky. Práve pre toto mal Ivan Michajlovič veľké styky.

Gróf Ivan Michajlovič vypočul Nechludova tak, ako kedysi vypočúval zprávy prednostu kancelárie, a keď ho vypočul, povedal, že mu dá dva listy, jeden pre senátora Wolfa v departmente pre zrušenie rozsudkov.

„Povrávajú o ňom všeličo, no dans tous les cas c'est un homme très comme il faut,⁵⁹ povedal. „Je mi zaviazaný a urobí, čo môže.“

Druhý list dal gróf Ivan Michajlovič Nechludovovi pre vplyvnú osobu v prosbovej komisii. Vec Fedosie Biriukovovej, ako mu o nej rozprával Nechludov, veľmi ho zaujala. Keď mu Nechludov povedal, že chcel napísať list cárovnej, povedal gróf, že je to naozaj veľmi dojemné a že by sa jej to mohlo príležitostne porozprávať. Ale sľúbiť mu to nemohol. Nech žiadosť ide zvyčajnou cestou. Ale ak sa naskytne príležitosť, pomyslel si, ak ho pozvú na petit comité⁶⁰ vo štvrtok, možno to aj porozpráva.

Keď Nechludov dostal oba listy od grófa a list pre Mariette od tetušky, hneď sa vybral na všetky tieto miesta.

Najsamprv sa vybral k Mariette. Poznal ju ako dospievajúce dievča z nebohatej aristokratickej rodiny,

⁵⁹ ale rozhodne je to človek veľmi slušný (franc.)

⁶⁰ do užšieho výboru (franc.)

vedel, že sa vydala za človeka karieristu, o ktorom počul všeličo nepekného, a najmä počul o jeho bezcitnosti k stovkám a tisícom politických väzňov, lebo jeho špeciálnou povinnosťou bolo trápiť ich, a Nechľudovovi bolo ako vždy trýznivo ťažko, že preto, aby pomohol utláčaným, musí si stať na stranu utláčateľov, ako by uznával ich činnosť za zákonitú tým, že sa obracal k nim s prosbami, aby sa trošička, hoci len na príhovor známych osôb, zdržali od svojich obvyklých ukrutností, ktoré v skutočnosti ani on sám doteraz nespozoroval. V takýchto prípadoch vždy cítil vnútornú rozrušenosť, nespokojnosť so sebou a váhanie: prosiť, či neprosiť, ale vždy sa rozhodol, že treba prosiť. Veď ide o to, že mu bude u Mariette a jej muža trápne, nepríjemne a že sa bude hanbiť, ale môže sa stať, že nešťastnú trpiacu ženu vypustia zo samoväzby a prestane sa trápiť ona aj jej najbližší. Okrem toho cítil falošnosť svojho postavenia ako prositeľa medzi ľuďmi, ktorých už nepovažoval za svojich, ale ktorí jeho považovali za svojho, cítil v tejto spoločnosti, že sa dostáva do starých zvyčajných koľají a nevoľky sa zas poddával ľahkomyseľnému a nemravnému tónu, vládúcemu v týchto kruhoch. Toto cítil aj u tetušky Kateriny Ivanovny. Už aj dnes ráno, keď sa s ňou shováral o veľmi dôležitých veciach, upádal do žartovného tónu.

Vôbec Petrohrad, v ktorom už dávno nebol, pôsobil na neho zvyčajným, fyzicky obodrujúcim a mravne otupujúcim dojmom: všetko bolo také čisté, pohodlné, dobre usporiadané a najmä — ľudia takí mravne nepožadovační, že sa život zdal veľmi ľahkým.

Prekrásny, čistý, úctivý drožkár ho viezol popri prekrásnych, úctivých, čistých mestských policajtoch, po prekrásnej, čisto poliatej dlažbe, popred prekrásne, čisté domy k tomu domu pri kanáli, v ktorom bývala Mariette.

Pred vchodom stál pár anglických koní s klapkami

na očiach. Angličanovi podobný pohonič s bokombriadkami do polovice líc, v livreji, s bičom, s hrdým výrazom, sedel na kozlíku.

Vrátnik v neobyčajne čistej uniforme otvoril dvere na chodbu, kde ešte v čistejšej livreji s pozamentmi stál vychádzkový lokaj s veľkolepo učesanými bokombriadkami a vojak, vojenský posol v službe, v novej, čistej uniforme.

„Generál neprijímajú. Ani generálka. Práve ráčia odchádzať.“

Nechľudov odovzdal list od grófkы Kateriny Ivanovny, vytiahol navštívenku, pristúpil k stolíku, na ktorom bola kniha na zapisovanie hostí a práve začal písať, že veľmi ľutuje, že ju nezastihol, keď lokaj podišiel ku schodištu, vrátnik vyšiel pred vchod a zakričal „koč!“ — a vojak-posol vystrel ruky na švíky, zmeravel, vítal a prevádzal očami nevysokú, tenučkú paniu, čo schádzala dolu schodmi rýchlou chôdzou, neprístojnou pri jej dôstojnosti.

Mariette mala veľký klobúk s perom, čierne šaty s čiernou pelerínkou a čierne nové rukavičky; tvár mala zakrytú závojom.

Keď zbadala Nechľudova, nadvihla závoj, odhalila veľmi milučkú tvár s iskrivými očami a skúmavo pozrela na neho.

„Á, knieža Dmitrij Ivanovič!“ povedala veselým, príjemným hlasom. „Poznala by som vás...“

„Ako to, pamätáte sa ešte aj, ako sa volám?“

„Pravdaže. Veď sme so sestrou boly do vás zaľúbené,“ začala po francúzsky. „Ale ako ste sa zmenili. Ach, ako mi je ľúto, že odchádzam. Vlastne, vráťme sa,“ povedala a zastala nerozhodne.

Pozrela na nástenné hodiny.

„Nie, nemôžem. Idem na panychídu ku Kamenskej. Je strašne zronená.“

„A čo je s Kamenskou?“

„Vari ste nepočuli?... Syna jej zabili v súboji. Bili

sa s Pozenom. Jediný syn. Hrozné. Matka je ako zabíťá.“

„Áno, počul som.“

„Nie, radšej len pôjdem a vy príd'te zajtra alebo dnes večer,“ povedala a rýchlym ľahkým krokom šla k východu.

„Dnes večer nemôžem,“ povedal vychádzajúc s ňou na schody.

„Ale mám k vám prosbu,“ povedal a díval sa na pár gaštanových koní, blížiacich sa ku vchodu.

„No, akú?“

„Tu je list o tom od tetušky,“ povedal Nechl'udov a podal jej úzučkú obálku s veľkým ozdobným monogramom. „Z neho sa všetko dozviete.“

„Viem: grófka Katerina Ivanovna si myslí, že mám vplyv na muža v úradných veciach. Ale mýli sa. Nemôžem a nechcem sa nikoho zastávať. No, pravdaže, pre grófku a pre vás som ochotná ustúpiť od svojej zásady. O čo ide? vravela a drobnou rukou v čiernej rukavičke márne hľadala vrečko.

„V pevnosti je zatvorená istá dievčina, je chorá a na ničom sa nezúčastnila.“

„Ako sa volá?“

„Šustovová. Lídia Šustovová. Je to v liste.“

„No, dobre, pokúsim sa niečo urobiť,“ povedala a ľahko vysadla do mäkko vyčalúneného koča, blyštiaceho sa v slnci nalakovanými blatníkmi, a otvorila slnečník. Lokaj si sadol na kozlík a dal pohoničovi znak, aby rušal. Koč sa pohol, no priam vtedy sa Mariette dotkla slnečníkom pohoničovho chrbta a tenkokožné krásavice, kobyly anglického výzoru, vyvracajúc zubadlami pritiahnuté krásne hlavy, zastaly a len prestupovali tenkými nohami.

„Len príd'te k nám, áno, prosím, naozaj,“ povedala s úsmevom, ktorého moc dobre poznala a stiahla si závoj, ako by bola skončila predstavenie a spustila

oponu. „No, poďme,“ zas sa dotkla slnečníkom pohoniča.

Nechľudov zdvihol klobúk. Gaštanové, čistokrvné kobyly zafŕkaly, zaklopkaly podkovami o dlažbu, koč sa rýchlo rozletel a iba tu a tam mäkko poskakoval novými obručami po hrboľatej ceste.

XVI.

Keď sa Nechľudov rozpomenul na úsmev, ktorý si vymenil s Mariette, pokrútil hlavou nad sebou.

— Ani sa človek nezbadá a zas zabŕdne do tohto života, — pomyslel si, lebo zas cítil rozpoltenosť a pochybnosti, vyvolávané nevyhnutnosťou hľadať priazeň ľudí, ktorých si nectil. Nechľudov si rozmyslel, kam má ísť najprv a kam potom, aby sa nevracal, a pobral sa do senátu; doviedli ho do kancelárie, kde v najveľkolepejšej miestnosti uvidel ohromné množstvo nezvyčajne úctivých a čistých úradníkov.

Maslovovej žiadosť došla a odovzdali ju na prezretie a podanie zprávy práve senátorovi Wolfovi, pre ktorého mal list od strýca, — ako povedali Nechľudovovi úradníci.

„A zasadanie senátu bude tento týždeň, ale žiadosť Maslovovej sa sotva dostane na toto zasadanie. No ak sa o to požiada, možno dúfať, že ju zaradia aj na tento týždeň, v stredu,“ povedal ktorýsi.

Kým Nechľudov čakal na informácie v senátnej kancelárii, počul zas rozhovor o súboji a podrobné rozprávanie, ako zabili mladého Kamenského. Tu sa prvý raz dozvedel podrobnosti o udalosti, ktorá rozrušila celý Petrohrad. Bolo to tak, že dôstojníci jedli v lahôdkárni ustrice a ako vždy, mnoho pili. Ktorýsi povedal čosi nepriaznivého o pluku, v ktorom slúžil Kamenskij; Kamenskij ho nazval klamárom. Dôstojník fľasol Kamenského. Na druhý deň sa stretli v súboji, Kamenského

trafila guľka do brucha a asi o dve hodiny umrel. Vraha a sekundantov uväznili, no ako sa povráva, i keď ich zatvorili do vojenského väzenia, o dva týždne ich prepustia.

Z kancelárie senátu sa Nechludov zaviezol na prosbovú komisiu, k vplyvnému úradníkovi barónovi Vorobiovovi, ktorý mal veľkolepý byt v štátnom dome. Vrátnik a lokaj prísne oznámili Nechludovovi, že baróna nemožno navštíviť mimo prijímacích dní, že je teraz u jeho veličenstva a zajtra zas má referát. Nechludov odovzdal list a šiel k senátorovi Wolfovi.

Wolf sa práve naraňajkoval a ako obyčajne podporoval trávenie fajčením cigary a prechádzkou po izbe; takto prijal Nechludova. Vladimír Vasilievič Wolf bol naozaj *un homme très comme il faut*, a túto svoju vlastnosť stavал nado všetko, s jej výšky hľadel na všetkých ostatných ľudí a nemohol si neceniť túto svoju vlastnosť vysoko, lebo iba jej mohol ďakovať, že urobil skvelú kariéru, práve takú, akú si želal, totiž ženbou získal majetok, z ktorého mal osemnásťtisíc dôchodku, a vlastným úsilím získal miesto senátora. Pokladal sa nielen za *un homme très comme il faut*, ale aj za človeka s rytierskou čestnosťou. Pod čestnosťou zas rozumel nebrať tajné úplatky od súkromníkov. Ale vymáhať si rozličné cestovné, diéty a nájomné zo štátnej pokladnice a za to otrocky vykonávať všetko, čokoľvek žiadala od neho vláda, nepokladal za nečestné. Doviesť navnivoč, ožobrať, byť príčinou vypovedania a uväznenia stoviek nevinných ľudí, len pre ich oddanosť vlastnému národu a náboženstvu otcov, ako to robil, keď bol gubernátorom v ktorejsei gubernii Kráľovstva poľského, nielen že nepokladal za nečestné, ale pokladal to za hrdinský skutok šľachetnosti, odvahy a vlastenectva; — za nečestné nepokladal ani to, že okradol ženu, ktorá ho ľúbila, a švagrinú. Naopak, toto pokladal za rozumné usporiadanie svojho rodinného života.

Rodina Vladimíra Vasilieviča sa skladala z jeho ne-samostatnej ženy, švagrinej, ktorej majetok tiež prevzal do svojich rúk, totiž predal jej zeme a uložil peniaze na svoje meno, a z krotkej, plachej nepeknej dcéry, čo žila samotárskym, ťažkým životom a preto si v poslednom čase našla útechu v evanjelizme — v schôdzkach u Aline a u grófkyni Kateriny Ivanovny.

A syna Vladimíra Vasilieviča, dobráčiska, ktorý od pätnásteho roku zarastal a od toho času začal piť a hýriť, v čom pokračoval až do dvadsiateho roku, — vyhnali z domu preto, lebo nikde neskončil štúdiá, pohyboval sa v zlej spoločnosti, robil dlžoby a kompromitoval otca. Otec raz zaplatil za syna dvesto tridsať rubľov dlžoby, druhý raz zaplatil šesťsto rubľov, ale vyhlásil synovi, že je to už posledný raz, že ak sa nenapraví, vyženie ho z domu a preruší s ním styky; syn nielen že sa nenapravil, ale narobil ešte tisíc rubľov dlžoby a dovolil si povedať otcovi, že aj tak mu je utrpením žiť doma. A vtedy Vladimír Vasilievič oznámil synovi, že môže ísť kde chce, že mu je už nie synom. Od tých čias sa Vladimír Vasilievič robil, že nemá syna, nikto z domácych nesmel pred ním syna spomenúť a Vladimír Vasilievič bol úplne presvedčený, že si čo najlepšie usporiadal rodinný život.

Wolf s láskavým a trošku posmešným úsmevom, — to bol jeho spôsob: mimovoľný výraz vedomia vlastnej komilfótnej prevahy nad väčšinou ľudí, — zastal v prechádzke po pracovni, pozdravil sa s Nechludovom a prečítal si list.

„Prosím úctivo, sadnite si a mne prepáňte. Budem chodiť, ak dovoľíte,“ povedal, vopchal si ruky do vrecák krátkeho kabáta a kráčal ľahkými, mäkkými krokmi po diagonále veľkej pracovne, zariadenej v prísnom slohu. „Som veľmi rád, že som sa s vami soznámil a rozumie sa, aj preto, že sa môžem zavďačiť grófovi Ivanovi Michajlovičovi,“ rozprával, vypúšťajúc voňavý

sivobelasý dym a opatrne vyťahujúc z úst cigaru, aby neotriasol popol.

„Prosil by som len, aby sa žiadosť pojednávala čím skôr, lebo ak odsúdená má ísť na Sibír, bude lepšie, keď pôjde čím skôr,“ povedal Nechludov.

„Áno, áno, prvými parníkmi z Nižného, viem,“ povedal Wolf so zvyčajným, zhovievavým úsmevom, lebo vždy vopred vedel všetko, čokoľvek mu začali rozprávať. „Ako sa volá obžalovaná?“

„Maslovová...“

Wolf pristúpil k stolu a pozrel na listinu, ležiacu na obale so spismi.

„Tak, tak, Maslovová. Dobre, poprosím kolegov. Pojednáme to v stredu.“

„Môžem tak zatelegrafovať advokátovi?“

„A čo, máte aj advokáta? Načo? No, ak chcete, môžete!“

„Dôvody na zrušenie rozsudku budú možno nedostačujúce,“ povedal Nechludov, „ale myslím, že už zo spisov vidno, že k obvineniu došlo z nedorozumenia.“

„Áno, áno, to môže byť, ale senát nemôže posudzovať podstatu obžaloby,“ prísne povedal Vladimír Vasilievič a zahľadel sa na popol. „Senát skúma len správnosť použitia a vysvetlenia zákona.“

„Myslím, že toto je výnimočný prípad.“

„Viem, viem. Všetky prípady sú výnimočné. Urobíme, čo treba. To je všetko.“ Popol sa ešte vždy držal, ale už sa urobila trhlina a bol v nebezpečenstve. „Ale vy málo chodievate do Petrohradu, však?“ povedal Wolf, držiac cigaru tak, aby popol nespadol. No popol sa predsa len pohol a Wolf ho opatrne doniesol nad popolník, kam aj odpadol. „Aká je to hrozná udalosť s tým Kamenským,“ povedal. „Znamenity mladík to bol. Jediný syn. Najmä matkina situácia,“ vravel a zopakoval skoro slovo od slova všetko, čo v tom čase každý v Petrohrade vravel o Kamenskom.

Keď sa ešte poshovárali o grófke Katerine Ivanovne

a jej záujme o nový náboženský smer, ktorý Vladimír Vasilievič ani neodsudzoval, ani neschvaľoval, ale ktorý pri jeho komilfótnosti mu bol zrejme celkom zbytočný, zacengal.

Nechľudov sa odobral.

„Ak sa vám páči, príďte na obed,“ povedal Wolf, keď mu podával ruku, „hoci v stredu. Dám vám aj určitú odpoveď.“

Bolo už neskoro a Nechľudov sa dal zaviezt' domov, čiže k tetuške.

XVII.

U grófky Kateriny Ivanovny obedovali o pol ôsmej a obed podávali po novom, ako Nechľudov ešte nevidel. Jedlá postavili na stôl a lokaji hneď aj odišli, takže hostia si sami naberali. Páni nedovolili dámam ustávať sa zbytočnými pohybmi a ako silné pohlavie mužne znášalo celú ťarchu naberania jedál a nalievania nápojov dámam aj sebe. Keď dojedli jedno jedlo, grófka stisla na stole gombík elektrického cengáča a lokaji ticho vošli, chytro sberali so stola, vymenili príbory a doniesli nasledujúci chod. Obed bol veľmi jemný a také isté boli aj vína. Vo veľkej jasnej kuchyni pracoval francúzsky hlavný kuchár s dvoma bielymi pomocníkmi. Obedovali šiesti: gróf, grófka, ich syn, nevrlý gardový dôstojník, čo kládol lakte na stôl, Nechľudov, Francúzka-čítačka a grófov hlavný správca, ktorý prišiel z dediny.

Aj tu prišla reč na súboj. Uvažovali, aký postoj zaujme k udalosti panovník. Vedelo sa, že panovník veľmi ľutuje matku, a matku ľutovali všetci. Ale pretože sa vedelo, že panovník, hoci cíti sústrasť, nechce byť prísny k vrahovi, ktorý hájil česť uniformy, aj všetci ostatní boli k nemu zhovievaví. Iba grófka Katerina Ivanovna odsudzovala vraha slobodomyselne ako vždy.

„Budú sa ďalej opíjať a vraždiť poriadnych mladých ľudí... neodpustila by som, ani za neviem čo,“ povedala.

„Nuž, toto ja už nerozumiem,“ povedal gróf.

„Viem, že ty nikdy nerozumieš, čo ja vravím,“ začala grófka, obrátiac sa k Nechľudovovi. „Všetci ma rozumejú, len muž nie. Vravím, že mi je ľúto matky a nechcem, aby vrah žil pokojne ďalej.“

Vtedy sa syn, ktorý dovtedy mlčal, zastal vraha, oboril sa na matku a dokazoval jej dosť surovo, že dôstojník sa nemohol správať inak, lebo v tom prípade by ho dôstojnícky súd vyhodil z pluku. Nechľudov počúval, nemiešal sa do rozhovoru, ale ako bývalý dôstojník chápal, čo aj neuznával dôvody mladého Čarského, no zároveň nevdojak porovnával dôstojníka, čo zabil iného dôstojníka, s istým väzňom, krásnym šuhajom, ktorého videl vo väzení a ktorého odsúdili na nútené práce za vraždu v ruvačke. Obaja sa stali vrahmi v opilsti. Tamten, sedliak, vraždil vo chvíli rozčúlenia a rozlúčili ho so ženou, s rodinou, s príbuznými, dali do okov a s oholenou hlavou ide na nútené práce, ale tento sedí v utešenej izbe na vojenskej hlavnej strážnici, je dobrý obed, pije dobré víno, číta knihy a dnes-zajtra ho prepustia a bude žiť ako predtým, ibaže sa urobil neobyčajne zaujímavým.

A povedal, čo si myslel. Zpočiatku grófka Katerina Ivanovna už súhlasila so synovcom, ale potom zamĺkla. Ako všetci, aj Nechľudov cítil, že týmto rozprávaním sa dopustil niečoho, čo sa podobá neslušnosti.

Večer, onedlho po obede, vo veľkej dvorane, kde osobitne, ako na prednáške, stály v radoch stoličky s vysokými vyrezávanými operadlami a pred stolom kreslo a stolík s krčahom vody pre kazateľa, začalo sa schádzať shromaždenie, kde mal kázať Kiesewetter, ktorý sem pricestoval.

Pred vchodom do domu stály drahé ekvipáže. Vo dvorane s drahou výzdobou sedely dámy v hodvábe,

zamate, čipkách, s umelými vlasmi a veľmi stiahnutými alebo vypchatými driekmi. Medzi dámami sedeli páni — vojaci aj civili a so päť osôb z ľudu: dvaja domovníci, kramár, lokaj a pohonič.

Kiesewetter, mocný, šedivejúci mužský, hovoril po anglicky a mladé, chudé dievča vo cvikri dobre a chytro prekladalo.

Hovoril, že naše hriechy sú také veľké a trest za ne taký veľký a nevyhnutný, že sa nedá žiť v očakávaní tohto trestu.

„Len porozmýšľajme, milé sestry a bratia, o sebe, o svojom živote, o tom, čo robíme, ako žijeme, ako hneváme láskyplného boha, ako nútime trpieť Krista, a pochopíme, že niet pre nás odpustenia, niet východiska, niet spasenia, že sme všetci odsúdení na záhubu. Záhuba je hrozná, očakávajú nás večné muky,“ hovoril chvejúcim sa, plačlivým hlasom. „Ako sa zachrániť? Bratia, ako sa zachrániť z toho úžasného požiaru? Dom je už v plameňoch a niet už východiska!“

Zamíkol na chvíľu a naozajstné slzy mu tiekli po lícach. Už osem rokov, zakaždým bez výnimky, len čo došiel na toto miesto svojej reči, ktorá sa mu veľmi páčila, pocítil v hrdle krč, v nose šteklenie a z očí mu tiekli slzy. A tieto slzy ho ešte väčšmi dojímaly. V izbe bolo počuť fikanie. Grófka Katerina Ivanovna sedela za mozaikovým stolíkom, hlavu mala podopretú o obe ruky a tučné plecia sa jej chvely. Pohonič sa prekvapene a naľakane díval na Nemca, ako by karoval do neho ojom a on sa nevystupoval. Väčšina sedela práve v takých pózach ako grófka Katerina Ivanovna. Wolfova dcéra v moderných šatách, ktorá sa ponášala na otca, kľáčala a zakrývala si tvár rukami.

Rečník si zrazu odkryl tvár a vylúdl na nej úsmev, veľmi podobný skutočnému, akým herci vyjadrujú radosť, a začal hovoriť sladkým nežným hlasom:

„Ale záchrana je. Je spása, ľahká a radostná. A tou spásou je za nás preliata krv jediného syna božieho,

ktorý pre nás podstúpil muky. Jeho muky, jeho krv nás spasia. Bratia a sestry," rozvravel sa zas plačlivým hlasom, „vzdajme vďaku bohu, ktorý syna svojho jednorodeného obetoval na vykúpenie ľudského rodu. Svätá krv jeho . . .

Nechľudovovi začalo byť tak trýznivo trápne, že potichučky vstal, smraštil sa a zdržiavajúc stony hanby, vyšiel po prstoch z dvorany a šiel do svojej izby.

XVIII.

Na druhý deň, len čo sa Nechľudov obliekol a chcel ísť dolu, doniesol mu lokaj navštívenku moskovského advokáta. Advokát prišiel za svojou prácou a zároveň preto, aby sa zúčastnil na pojednávaní Maslovovej prípadu v senáte, ak sa bude skoro pokonávať. Telegram, ktorý mu poslal Nechľudov sa s ním križoval. Keď sa dozvedel od Nechľudova, kedy sa bude pojednávať prípad Maslovovej a kto sú senátori, usmial sa.

„Práve všetky tri typy senátorov," povedal. „Wolf je petrohradský úradník; Skovorodnikov je učený právnik a Be — je praktický právnik a preto je zo všetkých najpružnejší," povedal advokát. „Na neho sa dá najskôr spoľahnúť. No, a čo v prosbovej komisii?"

„Práve teraz pôjdem k barónovi Vorobiovovi — včera som sa nemohol domôcť audiencie."

„A viete, ako sa stalo, že je Vorobiov barónom?" opýtal sa advokát, odpovedajúc na trošku posmešnú intonáciu, s ktorou Nechľudov vyslovil cudzí titul v spojení s čisto ruským priezviskom. „To Pavel za čosi odmenil jeho starého otecka — vari komorníka — týmto titulom. V čomsi mu veľmi ulahodil. 'Chcem, aby bol barónom, a basta.' A tak sa Vorobiov stal barónom. Ale je to velikánsky prefíkanec."

„Nuž práve idem k nemu," povedal Nechľudov.

„Výborne, pôjdeme spolu. Zaveziem vás."

Priam pred odchodom, už na chodbe, zastihol Nechludova lokaj s listom od Marietty:

„Pour vous faire plaisir, j'ai agi tout à fait contre mes principes, et j'ai intercedé auprès de mon mari pour votre protégée. Il se trouve que cette personne peut être relachée immédiatement. Mon mari a écrit au commandant. Venez donc nezištne. Je vous attend. M.“⁶¹

„Akože je to?“ povedal Nechludov advokátovi. „Veď je to hrozné. Vysvitlo, že žena, ktorú sedem mesiacov držia v samoväzbe, je celkom nevinná, a aby ju prepustili, bolo treba povedať iba slovičko.“

„To je vždy tak. No, aspoň ste dosiahli, čo ste chceli.“

„Áno, ale takýto úspech ma roztrpčuje. Čo sa to tam vlastne robí? Prečo ju držali?“

„No, toto už radšej neskúmajme hlbšie. Teda vás zaviezim,“ povedal advokát, keď vyšli pred vchod a k schodom zatiahol utešený nájomný koč, ktorý si našiel advokát. „Veď idete k barónovi Vorobiovovi?“

Advokát povedal pohoničovi, kde ich má zaviezť a dobré kone chytro zaviezly Nechludova k domu, kde býval barón. Barón bol doma. V prvej izbe bol mladý úradník v uniforme civilného úradníka, s nezvyčajne dlhým hrdlom, s trčiacim ohryzkom a neobyčajne ľahkou chôdzou, a dve dámy.

„Vaše meno?“ opýtal sa mladý úradník s ohryzkom a neobyčajne ľahko a pôvabne prešiel od dám k Nechludovovi.

Nechludov povedal svoje meno.

„Barón vás spomínal. Hneď.“

Mladý úradník vošiel do zatvorených dverí a vyvie-dol odtiaľ uplakanú dámu v smútku. Dáma si kostna-

⁶¹ Aby som Vám urobila radosť, konala som celkom proti svojim zásadám a prihovorila som sa u muža za Vašu protežantku. Vysvitlo, že tá osoba môže byť hneď prepustená. Môj muž napísal veliteľovi. Prid'te teda nezištne. Čakám Vás. M. (franc.)

tými prstami spúšťala zamotaný závoj, aby zakryla slzy.

„Nech sa páči,“ pozval mladý úradník Nechľudova, ľahkým krokom prešiel ku dverám pracovne, otvoril ich a zastal pri nich.

Nechľudov vošiel do pracovne a ocitol sa pred územčistým, nakrátko ostrihaným človekom strednej postavy v dlhom kabáte, ktorý sedel v kresle za veľkým písacím stolom a veselo hľadel pred seba. Na dobráckej tvári, veľmi nápadnej červeným rumencom medzi bielymi fúzmi a bradou, vynoril sa mu láskavý úsmev, keď videl Nechľudova.

„Veľmi ma teší, že vás vidím, boli sme starí známi a priatelia s vašou mamičkou. Videl som vás ako chlapca a potom ako dôstojníka. No, sadnite si, porozprávajte, čím vám môžem poslúžiť. Áno, áno,“ vravel a kýval ostrihanou šedivou hlavou, kým Nechľudov rozprával o Fedosii. „Rozprávajte, rozprávajte, porozumel som všetkému; áno, áno, je to naozaj dojímavé. A čo, podali ste prosbu?“

„Pripravil som prosbu,“ povedal Nechľudov a vytiahol ju z vrečka. „Ale chcel som vás poprosiť, dúfal som, že jej venujú osobitnú pozornosť.“

„Veľmi dobre ste urobili. Určite o tom osobne podám zpravu,“ povedal barón, neprirodzene vyjadrujúc súcit veselou tvárou. „Je to veľmi dojímavé. Zrejme bola ešte decko, muž s ňou surovo zaobchodil a to jej ho sprotivilo, ale potom prišiel čas a oni sa zaľúbili... Áno, podám zpravu.“

„Gróf Ivan Michajlovič vravel, že chcel poprosiť cárovnú.“

Nechľudov nestihol vysloviť tieto slová, keď sa výraz barónovej tváre zmenil.

„Vlastne, podajte prosbu v kancelárii a ja urobím, čo budem môcť,“ povedal Nechľudovovi.

Vtedy vošiel do izby mladý úradník, ktorý sa zrejme vystatoval svojou chôdzou.

„Tá dáma prosí, či by nemohla povedať ešte dve slová.“

„No, zavolajte ju. Ach, mon cher, koľko síš tu človek vidí, len keby som mohol všetky poutierať! Človek robí, čo môže.“

Dáma vošla.

„Zabudla som poprosiť, aby nedovolili vrátiť mu dcéru, lebo on je na všetko...“

„Veď som vám povedal, že urobím.“

„Barón, preboha, zachráňte matku?“

Chytila ho za ruku a začala mu ju bozkávať.

Keď dáma vyšla, aj Nechludov sa začal odoberať.

„Urobíme, čo môžeme. Spojíme sa s ministerstvom pravosúdia. Odpovedia nám a my potom urobíme, čo sa dá.“

Nechludov vyšiel z pracovne a vošiel do kancelárie. Ako v senáte, aj tu našiel vo veľkolepej miestnosti veľkolepých úradníkov, čistých, úctivých, korektných od obleku po rozhovory, presných a prísnych.

— Koľko ich je, ako úžasne mnoho, a akí sú syti, aké majú čisté košele, ruky, ako majú všetci krásne vyleštené topánky, a kto to všetko robí? A ako im je všetkým dobre nielen v porovnaní s väzňami, ale aj v porovnaní s dedinčanmi, — zas nevoľky rozmýšľal Nechludov.

XIX.

Človek, od ktorého záviselo obľahčenie osudu uväznených v Petrohrade, bol ovešaný radmi, — ktoré nenosil, s výnimkou bieleho kríža v gombičkovej dierke, — zaslúžilý, ale, ako o ňom hovorili, na rozume pomýlený starý generál z nemeckých barónov. Slúžil na Kaukaze, kde dostal kríž, na ktorý bol nezvyčajne hrdý, za to, že pod jeho vodcovstvom ruskí sedliaci, ostrihaní, poobliekaní do uniforiem a ozbrojení puškami

s bodákmi, zabili vtedy vyše tisíc ľudí, čo si chránili slobodu, domy a rodiny. Potom slúžil v Poľsku, kde tiež nútil ruských sedliakov páchať mnoho všelijakých zločinov, a aj za to dostal nové vyznamenania a nové okrasy na uniformu; potom bol ešte kdesi a už ako vetchý starec dostal miesto, ktoré mu poskytovalo krásny byt, plat a úctu, a ktoré zastával práve teraz. Prísne plnil predpisy shora a neobyčajne sa cenil, že ich plní. Predpisom shora pripisoval zvláštny význam a bol presvedčený, že všetko na svete sa dá zmeniť, len nie tieto predpisy. Jeho povinnosťou bolo držať v kazematách a samoväzbe politických zločincov a zločinky a držať ich tak, že polovica z nich do desiatich rokov zahynula, niektorí sa zbláznili, niektorí umreli na suchoty a niektorí spáchali samovraždu: jeden sa umoril hladom, iný si sklom prerezal žily, niektorý sa obesil, iný upálil.

Starý generál toto všetko vedel, všetko to sa mu odohrávalo priam pred očami, ale ani jeden z týchto prípadov sa nedotkol jeho svedomia práve tak, ako sa ho nedotkly nešťastia, zapríčinené búrkou, povodňou a tak ďalej. Toto všetko sa stávalo preto, že sa dodržali predpisy shora, vydané menom hosudara-imperátora. A predpisy sa nevyhnutne musely vykonávať, preto bolo celkom daromné rozmýšľať, aké budú mať následky. Starý generál si ani nedovolil rozmýšľať o niečom takom, pokladal za vlasteneckú a vojenskú povinnosť nerozmýšľať o tom, žeby povolil v plnení svojich povinností, veľmi dôležitých podľa jeho mienky.

Raz do týždňa starý generál podľa služobnej povinnosti obišiel všetky kazematy a opytoval sa väzňov, či si niečo nežiadajú. Väzni sa obracali na neho s rozmanitými prosbami. Pokojne a bez jediného slova ich vypočul a nikdy im nič nespľnil, lebo všetky prosby boli v rozpore s nariadeniami zákona.

Keď sa Nechludov blížil k bydlisku starého generála, hrací strojček vežových hodín zahral na jemných zvon-

čekoch: „Keď boha slávime,“ a potom odbily dve hodiny. Keď Nechľudov počul zvončeky, nevdojak sa rozpomenul, že čítal v pamätiach dekabristov, ako účinkuje na duše doživotne uväznených táto sladká hudba, opakujúca sa každú hodinu. Keď došiel pred vchod generálovho bytu, sedel starý generál v tmavom salóne za inkrustovaným stolíkom spolu s mladým umelcom, bratom ktoréhosi svojho podriadeného, a krútil tanierikom na hárku papiera. Tenké, vlhké, slabé umelcove prsty boli zakvačené do tvrdých, vráskovitých a v článkoch meravých prstov starého generála a tieto spojené ruky sa pohybovaly zároveň s prevráteným čajovým tanierikom po hárku papiera, na ktorom boli nakreslené všetky písmená abecedy. Tanierik odpovedal na generálovu otázku, ako sa budú duše po smrti vzájomne poznávať.

Práve vtedy, keď jeden z dôstojníckych sluhov, čo zastával hodnosť komorníka, vošiel s navštívenkou od Nechľudova, hovorila prostredníctvom tanierika duša Jeanny d'Arc. Duša Jeanny d'Arc už vyjadrila písmenami slová „budú sa vzájomne poznávať“, a už to aj zapísali. Priam vtedy, keď vošiel sluha, tanierik zastal najprv na písmene „p“, potom na „o“, potom na „s“, konečne na „v“ a potom zastal na tomto písmene a začal sa mykať sem a tá. Mykal sa preto, lebo nasledujúcim písmenom podľa generálovej mienky malo byť „o“, totiž Jeanne d'Arc mala podľa jeho mienky povedať, že duše sa budú vzájomne poznávať iba *po svojom* očistení od všetkého pozemského, alebo niečo podobného, a preto nasledujúcim písmenom malo byť „o“, ale umelec zas myslel, že nasledujúcim písmenom bude „e“, duša povie, že sa potom duše budú vzájomne poznávať *po svetle*, ktoré bude vychádzať z ich éterických tiel. Generál pochmúrne stiahol husté šedivé obočie, uprene sa zadíval na ruky a namýšľajúc si, že sa tanierik hýbe sám, ťahal ho k „o“. A zas mladý, bledý umelec, s riedkymi vlasmi, prihladenými za uši, hľadel mlkvými belasými

očami do tmavého kúta salóna, nervózne pohyboval perami a ťahal tanierik k „e“. Generál sa zachmúril, že ho vyrušili zo zaujatia a po chvíľke mlčania vzal navštívenku, založil si cviker, zjačal od bolesti v širokých krížoch, vstal v celej svojej výške a šuchal si zmeravené prsty.

„Pozvi do pracovne.“

„Dovoľte, vaša excelencia, aby som sám dokončil,“ povedal umelec vstávajúc. „Cítim prítomnosť.“

„Dobre, dokončite,“ povedal generál rozhodne a prísne a pobral sa svojimi veľkými krokmi rovných nôh, ráznou, pravidelnou chôdzou do pracovne. „Teší ma, že vás vidím,“ povedal generál Nechľudovovi hrubým hlasom láskavé slová a ukázal mu na kreslo pri písacom stole. „Dávno ste prišli do Petrohradu?“

Nechľudov povedal, že prišiel len nedávno.

„A kňažná, vaša mamička, je zdravá?“

„Mamička umrela.“

„Odpusťte, veľmi mi je ľúto. Syn mi vravel, že vás stretol.“

Generálov syn robil práve takú kariéru ako otec; po skončení vojenskej akadémie bol zamestnaný vo výzvednej službe a bol veľmi hrdý na práce, ktoré mu tam sverili. Jeho zamestnanie bolo usmerňovať špiónov.

„Veď ja som s vaším oteckom slúžil. Boli sme kolegovia, priatelia. A vy čo, ste v úrade?“

„Nie, nie som.“

Generál s prejavom nesúhlasu sklonil hlavu.

„Mám k vám prosbu, pán generál,“ povedal Nechľudov.

„Ve-e-eľmi ma teší. Čím môžem poslúžiť?“

„Ak je moja prosba nemiestna, prosím, odpusťte mi. Ale rozhodne ju musím predniesť.“

„O čo ide?“

„Je u vás uväznený akýsi Gurkevič. Nuž jeho matka prosí, aby ho mohla navštíviť, alebo aspoň aby mu mohla poslať knihy.“

Pri Nechludovovej žiadosti generál nevyjadril ani spokojnosť, ani nespokojnosť, len naklonil hlavu nabok a zažmúril oči, ako by rozmýšľal. V skutočnosti vôbec nerozmýšľal, ba Nechludovova žiadosť ho ani len nezaujímal, lebo veľmi dobre vedel, že mu odpovie podľa zákona. Prosto nechal rozum oddychovať a nerozmýšľal o ničom.

„Nuž, pozrite, toto nezávisí odo mňa,“ povedal, keď si trošku oddýchol. „O návštevách máme platné ustanovenie z najvyšších miest a čo je tam dovolené, to sa dovoľuje. Čo sa týka kníh, máme knižnicu a väzňom dávajú knihy, ktoré sú dovolené.“

„Áno, ale on potrebuje vedecké, chce študovať.“

„Tomu neverte.“ Generál chvíľku mlčal. „To nechce na štúdium. To len, aby znepokojovali.“

„Ale veď treba nejako vyplniť čas v ich ťažkom položení!“ povedal Nechludov.

„Ustavične sa ponosujú,“ povedal generál. „Veď ich poznáme...“ Rozprával o nich vo všeobecnosti tak ako o nejakom zvláštnom neďobrom ľudskom plemene.

„A poskytuje sa im tu také pohodlie, aké sa len zriedka dá nájsť vo väzeniach,“ pokračoval generál.

A ako by sa ospravedlňoval, začal podrobne vyratovať všetko pohodlie, ktoré sa poskytuje uväzneným, ani keby hlavným účelom tejto ustanovizne bolo poskytnúť uväzneným osobám príjemné bývanie.

„Predtým, pravda, bolo to dosť surové, ale teraz sa tu majú znamenite. Dostávajú tri razy jesť a vždy raz mäso: rezne alebo mleté mäso. V nedeľu jedia vždy aj štvrtý raz — a to múčnik. Bože daj, aby každý Rus mohol takto jesť.“

Generál, ako všetci starí ľudia, keď sa raz dostal do reči o tom, čo vedel nazpamäť, rozprával všetko, čo už opakoval mnoho ráz na dôkaz ich požadovačnosti a nevďačnosti.

„Dostávajú knihy aj duchovného obsahu, aj staré časopisy. Máme knižnicu s vhodnými knihami, lenže zried-

kakedy čítajú. Zpočiatku ako by ich to aj zaujímal, ale potom ostávajú nové knihy do polovičky nerozrezané a staré s neobrátenými stránkami. Skúsili sme dokonca,“ so slabulinkým náznakom úsmevu, povedal generál, „náročky založiť papierik. A veru tam aj ostal nevytiahnutý. Ani písať sa im nebráni,“ pokračoval generál. „Dostanú bridlicovú tabuľku, aj grifel' dostanú, takže môžu písať, aby sa rozptýlili. Môžu sotierať a zas písať. A ani to nerobia. Nie, veľmi chytro sa celkom uspokojia. Len zpočiatku sa rozčuľujú, ale neskôršie ešte aj stučnejú a veľmi skrotnú,“ rozprával generál, ktorý si ani neuvedomoval, aký hrozný význam majú jeho slová.

Nechľudov počúval jeho zachrípnutý starecký hlas, díval sa mu na zmeravené údy, na vyhasnuté oči pod šedivými obrvami, na starecké vyholené a ovisnuté líca, podopreté vojenským golierom, na biely kríž, na ktorý bol tento človek taký pyšný najmä preto, lebo ho dostal za neslýchane ukrutné a veľmi početné vraždy, a chápal, že by bolo celkom márne vysvetľovať mu význam jeho slov. No predsa sa len premohol a opýtal sa aj na druhú osobu, na uväznenú Šustovovú, o ktorej práve dostal zpravu, že vydali rozkaz prepustiť ju.

„Šustovová? Šustovová... Nepamätám si všetkých po mene. Veď ich je toľko,“ povedal ako by s výčitkou, že ich je toľko. Potom zacengal a kázal zavolať zapisovateľa.

Kým šli po zapisovateľa, prehováral Nechľudova, aby vstúpil do štátneho úradu, hovoriac, že čestných a šľachetných ľudí, medzi ktorých zrejme počítal aj seba, veľmi potrebuje cár... „a vlast,“ doložil zrejme iba na okrasu slohu.

„Vidíte, ja som už starý a predsa slúžim, ako mi stačia sily.“

Zapisovateľ, suchý, vycivený človek s nepokojnými, múdrymi očami prišiel a oznámil, že Šustovová je zatvo-

rená na akomsi čudnom pevnostnom mieste a že listiny o nej nedostali.

„Keď dostaneme, hneď v ten deň ju prepustíme. My ich nedržíme, neceníme si nejako veľmi ich prítomnosť,“ povedal generál zase s pokusom o nútený úsmev, ktorý mu iba skrivil starú tvár.

Nechľudov vstal a premáhal sa, aby neprejavil smiešaný pocit odporu a ľútosti, ktorý cítil k tomuto hroznému starcovi. A zase starec si myslel, že netreba byť priveľmi prísny k ľahkomyselnému a zrejme zblúdilemu synovi svojho priateľa, ale že ho nemôže prepustiť bez ponaučenia.

„Dobre sa majte, môj milý, a nemajte mi za zlé, ale vravím vám to, lebo vás mám rád. Nestýkajte sa s ľuďmi, zavretými u nás. Nevinných nemáme. A všetko sú to ľudia nemravní. Veď ich my poznáme,“ povedal tónom, čo nepripúšťal pochybnosti. A on naozaj o tom nepochyboval nie preto, že bolo tak, ale preto, že keby nebolo tak, bol by musel uznať, že nie je hrdinom, hodným úcty a dôstojne dožívajúcim dobrý život, ale ničomníkom, ktorý zapredával a ešte aj na staré kolená zapredáva vlastné svedomie. „A najlepšie zo všetkého bude, keď vstúpite do štátneho úradu,“ pokračoval. „Cár potrebuje čestných ľudí... a vlastť tiež,“ dodal. „Čo, keby som ani ja, ani všetci ostatní, neslúžili tak ako vy? Ktože by ostal? My len odsudzujeme poriadky a sami nechceme pomáhať vláde.“

Nechľudov zhlboka vzdychol, hlboko sa poklonil, stisol milo mu podanú, kostnatú veľkú ruku a vyšiel z izby.

Generál na znak nesúhlasu pokrútil hlavou a šuchajúc si kríže, zase sa pobral do salóna, kde ho čakal umelec, ktorý už zapísal odpoveď od duše Jeanny d'Arc. Generál si založil cviker a prečítal: „Budú sa vzájomne poznávať po svetle, vyžarujúcom z ich éterických tiel“.

„Dobre,“ súhlasil generál a zažmúril oči. „Lenže akože ich rozoznáš, ak všetky budú mať rovnaké svetlo?“

opýtal sa, zase si sadol za stolík a skrížil prsty s umelcom.

Nechľudovov drožkár vyšiel z vrát.

„Ale je tu otupno, pán môj,“ povedal Nechľudovovi.
„Už som chcel odísť a ani vás nedočkať.“

„Áno, otupno,“ súhlasil Nechľudov, vzdychajúc zhlboka a s uspokojením upieral oči na dymovité oblaky, plávajúce po nebi, a na ligotavú Nevu, rozčerenú loďkami a parníkmi, čo sa plavily po nej.

XX.

Na druhý deň mali pojednávať odvolanie Maslovovej a Nechľudov šiel do senátu. Advokát sa sišiel s ním pred nádherným vchodom do senátnej budovy, pred ktorým už stálo niekoľko ekvipáží. Vyšli hore veľkolepým, slávnostným schodišťom na prvé poschodie a advokát, ktorý tu poznal všetky chodby, pobral sa naľavo do dverí, nad ktorými bol namaľovaný letopočet zavedenia súdnych stanov. Fanarin si sobliekol svrchník v prvej, dlhej miestnosti a dozvedel sa od vrátnika, že sa už sišli všetci senátori a posledný práve teraz došiel, a vo fraku s bielou kravatou na bielej náprsenke, s veselou istotou vošiel do susednej miestnosti. V susednej miestnosti bola napravo veľká skriňa, potom stôl a naľavo točité schody, po ktorých práve schádzal elegantný úradník v uniforme civilného úradníka s aktovkou pod pazuchou. V miestnosti vzbudzoval pozornosť starček patriarchálneho výzoru s dlhými bielymi vlasmi, v kabáte a sivých nohaviciach, pri ktorom neobyčajne úctivo stáli dvaja sluhovia.

Starček s bielymi vlasmi vošiel do skrine a zmizol v nej. Práve vtedy zazrel Fanarin kolegu, tiež advokáta, ako bol on, s bielou kravatou a vo fraku, a hneď nadpriadol s ním živý rozhovor. A Nechľudov si zatiaľ obzeral prítomných v miestnosti. Bolo tu so pätnásť

osôb obecenstva, medzi nimi dve dámy, jedna mladá v cvikri a druhá šedivá. Teraz pojednávali tlačovú úrážku na cti, a preto sa sišlo viac obecenstva ako obyčajne — všetko zväčša z novinárskeho sveta.

Súdny vykonávateľ, rumenný, krásny človek v nádhерnej uniforme, s listinou v ruke pristúpil k Fanarinovi a opýtal sa ho, na ktoré pojednávanie prišiel. Keď sa dozvedel, že má pojednávanie o Maslovovej, zapísal si voľačo a odišiel. V tej chvíli sa otvorily dvere na skrini a z nich vyšiel starček patriarchálneho výzoru, no už nie v kabáte, ale v uniforme, obšitej pozamentmi a pokrytej na prsiach lesklými plieškami, v ktorej sa ponášal na vtáka.

Tento smiešny úbor zrejme privádzal do pomykova aj starčeka, ktorý rýchle, rýchlejšie ako chodieval obyčajne, vošiel do dverí naproti vchodovým.

„To je Be, najváženejší človek,“ povedal Fanarin Nechľudovovi a soznámil ho so svojím kolegom; potom mu porozprával o procese podľa jeho mienky veľmi zaujímavom, ktorý sa mal pojednávať.

Pojednávanie sa onedlho začalo a Nechľudov spolu s obecenstvom vošiel naľavo do zasadacej siene. Všetci aj s Fanarinom zašli za ohrádku, na miesta pre obecenstvo. Iba petrohradský advokát vyšiel do popredia k písomnému pultu pred ohrádkou.

Zasadacia sieň senátu bola menšia ako sieň okresného súdu, jednoduchšie zariadená a odlišovala sa tým, že stôl, za ktorým sedeli senátori, nebol pokrytý zeleným súknom, ale malinovým zamatom, obšitým pozamentom, no obvyklé atribúty, ako bývajú v miestnostiach na vykonávanie pravosúdia, boli také isté: trojboký ihlan s príkazmi Petra Veľkého, ikona, cárov portrét. Práve tak slávnostne vyhlásil súdny vykonávateľ: „Súd prichádza.“ Práve tak všetci vstali, práve tak vošli senátori vo svojich uniformách, práve tak si sadli do kresiel s vysokými operadlami, práve tak sa lakťami podopreli o stôl a usilovali sa vyzeráť prirodzene.

Senátori boli štyria. Predseda Nikitin, vyholený, s úzkou tvárou a oceľovými očami; Wolf, s významne stisnutými perami a bielymi rukami, ktorými preberal súdne spisy; potom Skovorodnikov, tučný, ťažký, rapavý človek, učený právnik, a štvrtý Be, ten patriarchálny starček, čo prišiel posledný. Spolu so senátormi prišiel hlavný tajomník a zástupca hlavného prokurátora, strednej postavy, chudý, vyholený mladý človek, s veľmi tmavou farbou tváre a čiernymi, smutnými očami. Hoci ho Nechľudov so šesť rokov nevidel a hoci mal oblečenú čudnú uniformu, hneď v ňom poznal jedného zo svojich najlepších priateľov zo študentských čias.

„Zástupcom hlavného prokurátora je Selenin?“ opýtal sa advokáta.

„Áno, a čo?“

„Dobre ho poznám. Je to znamenitý človek...“

„A dobrý zástupca prokurátora, príčinlivý. Toho bolo treba požiadať,“ povedal Fanarin.

„V každom prípade bude konať podľa svedomia,“ povedal Nechľudov a rozpomínal sa na svoje blízke styky, na priateľstvo so Seleninom a na jeho milé vlastnosti: čistotu, česťnosť a poriadnosť v najlepšom smysle slova.

„Veď už teraz ani niet kedy,“ zašepkal Fanarin a zahrúžil sa do počúvania zprávy o procese.

Začali pojednávať rozsudok Hlavného súdu, ktorý nechal bez zmeny rozhodnutie okresného súdu.

Nechľudov sa započúval a usiloval sa pochopiť význam toho, čo sa odohrávalo pred ním, ale práve tak, ako aj na okresnom súde, hlavnou prekážkou, aby pochopil, bolo, že sa nehovorilo o tom, čo skutočne bolo najdôležitejšie, ale o čomsi celkom vedľajšom. Išlo tu o článok v novinách, ktorý odhaľoval klamstvá istého predsedu účastinárskej spoločnosti. Zdalo sa, že dôležité mohlo byť iba jedno: či je pravda, že predseda účastinárskej spoločnosti okráda ľudí, čo mu prejavili

dôveru, a ako urobiť, aby ich prestal okrádať. Ale o tomto nebolo ani reči. Hovorilo sa iba o tom, či vydavateľ mal alebo nemal podľa zákona právo uverejniť článok fejtonistu, a akého priestupku sa dopustil, keď ho uverejnil — či osočovania alebo urážky na cti, a či osočovanie obsahuje aj urážku na cti alebo urážka na cti obsahuje osočovanie, a ešte čosi dosť nepochopiteľné prostému človekovi o všelijakých článkoch a rozhodnutiach akéhosi spoločného ministerstva.

Nechľudov zo všetkého vyrozumel iba toľko, že aj keď mu Wolf, ktorý podával zpravu, včera tak dôrazne vštepoval, že sa senát nemôže púšťať do rozboru podstaty procesu — v tomto procese referoval zrejme neobjektívne v prospech zrušenia rozsudku Hlavného súdu, a že Selenin, celkom proti svojej characteristickej zdržanlivosti, nečakane horlivo vyjadril opačnú mienku. Podkladom horlivosti vždy zdržanlivého Selenina, ktorá Nechľudova tak prekvapila, bolo, že poznal predsedu účastinárskej spoločnosti ako človeka špinavého v peňažníctve a pritom sa náhodou dozvedel, že Wolf nedlho pred pojednávaním bol u tohto špekulanta na skvelom obede. A teraz, keď Wolf síce veľmi opatrne, ale zrejme jednostranne podával zpravu o procese, Selenin sa rozhorlil a veľmi nervózne na obyčajný proces vyjadril svoju mienku. Jeho reč Wolfa zrejme urazila; červenal sa, mykalo ho, mlčanlivými gestami vyjadroval prekvapenie a s veľmi dôstojnou a urazenou tvárou sa vzdialil zároveň s ostatnými senátormi do poradnej siene.

„A vy ste vlastne prišli na ktorý proces?“ zas sa opýtal vykonávateľ Fanarina, len čo senátori vyšli.

„Už som vám povedal, že na proces Maslovovej,“ povedal Fanarin.

„Tak je. Pojednávať sa bude teraz. Ale ...“

„Čo?“ opýtal sa advokát.

„Ráčite vedieť, predpokladalo sa, že toto pojednávanie

bude bez stránok, takže páni senátori sotva vyjdú po vyhlásení výroku. Ale ja oznámim...“

„Ale ako to...?“

„Ja oznámim, oznámim,“ a vykonávateľ si čosi poznal na papierik.

Po vyhlásení výroku o urážke na cti senátori naozaj zamýšľali vybaviť ostatné pojednávanie a medzi nimi aj Maslovovej pri čaji a cigaretách a nevyjsť už z poradnej siene.

XXI.

Len čo si senátori posadali za stôl v poradnej miestnosti, začal Wolf veľmi živo zdôrazňovať dôvody, prečo má byť výrok zrušený.

Predseda, človek vždy nežičlivý, mal teraz neobyčajne zlú náladu. Keď počúval zpravu na zasadaní, už si vytvoril vlastnú mienku a teraz ani nepočúval Wolfa, len sedel zahrúžený do svojich myšlienok. Myšlienky sa mu zaoberaly rozpomienkami na to, čo včera zapísal do svojich memoárov pri príležitosti vymenovania Viľanova, a nie jeho, na dôležité miesto, po ktorom už dávno túžil. Predseda Nikitin bol celkom úprimne presvedčený, že úsudky o rozmanitých úradníkoch prvých dvoch tried, s ktorými sa stýkal za svojej služby, tvoria veľmi dôležitý historický materiál. Včera napísal kapitolu, v ktorej sa poriadne dostalo niektorým úradníkom prvých dvoch tried za to, že mu prekazili, ako to sformuloval, zachrániť Rusko od skazy, do ktorej ho zaťahovali terajší vládcovia, — no v skutočnosti dostali iba za to, že mu prekazili brat väčší plat ako doteraz; a teraz rozmýšľal, že táto okolnosť bude sa potomstvu javiť v úplne inom svetle.

„Áno, pravdaže,“ odpovedal na slová, ktorými ho oslovil Wolf a ktoré vôbec nepočúval.

Be zas počúval Wolfa so smutnou tvárou a kreslil gir-

landy na papieri, čo mal pred sebou. Be bol liberál najčistejšieho zrna. Sväto zachovával tradície šesťdesiatych rokov, a ak sa aj odchýlil od prísnej nestrannosti, nuž len na stranu liberálnosti. Tak aj v tomto prípade, nehľadiac na to, že špekulant účastinárskej spoločnosti, ktorý žaloval pre utrhanie na cti, bol podlý človek, Be bol za to, aby ponechali odvolanie bez povšimnutia ešte aj preto, lebo obvinenie novinára z utrhania na cti bolo obmedzovaním slobody tlače. Keď Wolf dokončil svoje dôvody, Be ani nedokreslil girlandu, ale smutne, — bol smutný, pretože musel dokazovať také zrejmé pravdy, — mäkkým príjemným hlasom, stručne, proste a presvedčivo dokázal neopodstatnenosť odvolania, potom sklonil hlavu s bielymi vlasmi a dokresľoval girlandu.

Skovorodnikov, ktorý sedel naproti Wolfovi a celý čas si pchal tučnými prstami bradu a fúzy do úst, hneď, ako Be prestal hovoriť, prestal si žuvať bradu a mocným, škriplavým hlasom povedal, že hoci je predseda účastinárskej spoločnosti veľký ničomník, bol by za zrušenie rozsudku, keby boli na to zákonité podklady, ale keďže ich niet, pripojuje sa k mienke Ivana Semionoviča (Be), — povedal, rád frčke, ktorú hodil Wolfovi. Predseda sa pripojil k mienke Skovorodnikova a o veci rozhodli záporne.

Wolf bol nespokojný hlavne preto, lebo ho akosi usvedčili z nesvedomitého nadŕžania, ale tváril sa ľahostajne, otvoril nasledujúce spisy o procese Maslovovej, o ktorej mal referovať, a zahrúžil sa do nich. Medzitým senátori zacengali, rozkázali si doniesť čaj a rozhovorili sa o udalosti, ktorá zároveň so súbojom Kamenského zaujala vtedy celý Petrohrad.

Bol to súd s riaditeľom departementu, ktorého prichytili a usvedčili zo zločinu proti paragrafu 995.

„Aké hnusné,“ povedal Be zhŕusene.

„Čože je na tom zlého? Ja vám v našej literatúre ukážem návrh istého nemeckého spisovateľa, ktorý priamo

navrhuje, aby sa to nepokladalo za zločin a aby povolili manželstvo medzi mužskými," povedal Skovorodnikov a zakuckávajúc sa, poťahoval si dym z pokrčenej cigarety, ktorú držal medzi koreňmi prstov pri dlani, a nahlas sa rozrehotal.

„To nie je možné," povedal Be.

„Presvedčím vás," povedal Skovorodnikov a citoval úplný názov diela, ba aj rok a miesto jeho vydania.

„Povráva sa, že ho vymenujú za gubernátora do nejakého sibírskeho mesta," povedal Nikitin.

„To je skvelé. Biskup ho privíta s krížom. Zišiel by sa aj taký biskup. Odporúčal by som im takého," povedal Skovorodnikov, potom odhodil obhorok cigarety do popolničky, napchal si do úst toľko brady a fúzov, koľko len mohol, a začal ich žuvať.

Vtedy vošiel súdny vykonávateľ a oznámil, že advokát a Nechludov chcú byť prítomní na rozbere procesu o Maslovovej.

„To je už voľačo," povedal Wolf, „celá románová história," a porozprával, čo vedel o pomere Nechludova a Maslovovej.

Keď sa senátori o tom poshovárali a keď dopili čaj a doľahčili cigarety, vošli do zasadacej siene, vyhlásili rozhodnutie o predchádzajúcom prípade a prikročili k procesu Maslovovej.

Wolf veľmi dôkladne, svojím tenkým hlasom podal zpravu o kasačnej prosbe Maslovovej, no zas nie celkom nestranne, ale so zrejým želaním zrušiť rozsudok súdu.

„Chceli by ste niečo dodať?" opýtal sa predseda Fanarina.

Fanarin vstal, vypál biele, široké prsia a podľa bodov dokazoval s prekvapujúcou dôraznosťou a dokonalosťou vyjadrovania, že sa súd v šiestich bodoch odchýlil od presného smyslu zákona, a okrem toho si dovoľil, čo aj stručne, dotknúť sa podstaty samotného procesu a do neba volajúcej nespravodlivosti rozsudku. Z tónu

krátkej, ale pôsobivej Fanarinovej reči vysvitlo, že sa ospravedlňuje, že nástojí na tom, čo páni senátori vo svojej dôvtipnosti a právnickej múdrosti vidia a chápu lepšie ako on, ale že to robí iba preto, lebo si to vyžaduje povinnosť, na ktorú sa podujal. Po Fanarinovej reči sa zdalo, že nemôže byť ani najmenšej pochybnosti, že senát musí zrušiť rozhodnutie súdu. Fanarin dokončil reč a víťazne sa usmial. Keď Nechl'udov hľadel na svojho advokáta a videl, ako sa usmieva, bol presvedčený, že vyhrali. Ale keď pozrel na senátorov, videl, že iba Fanarin sa usmieva a tvári slávnostne. Senátori a zástupca hlavného prokurátora sa neusmievali, ani sa netváрили slávnostne, ale vyzerali ako ľudia, čo sa nudia a hovoria: počuli sme my už mnoho takýchto a všetko nestočí ani za reč! Všetci zrejme boli spokojní len vtedy, keď advokát skončil a prestal ich daromne zdržiavať. Hneď po skončení advokátovej reči predseda dal slovo zástupcovi hlavného prokurátora. Selenin sa stručne, ale jasne a pevne vyslovil za ponechanie rozsudku bez zmeny, lebo pokladal všetky dôvody pre zrušenie za neopodstatnené. Hneď nato senátori vstali a šli sa radiť. V poradnej sieni sa hlasy rozdelily. Wolf bol za zrušenie; Be porozumel, o čo ide, a tiež horlivo hájil zrušenie rozsudku a živo predstavil kolegom súd a nedorozumenie porotcov, lebo to veľmi dobre pochopil; Nikitin, ktorý ako vždy hájil prísnosť a prísnu formálnosť vôbec, bol proti. O všetkom rozhodoval hlas Skovorodnikova. A tento hlas bol za zamietnutie, lebo Nechl'udovo rozhodnutie vziať si za ženu tú dievčinu pre mravné požiadavky mu bolo nanajvýš odporné.

Skovorodnikov bol materialista-darwinista a pokladal všetky prejavy abstraktnej mravnosti, lebo — ešte horšie — religiôznosti nielen za pohŕdania hodné šialenstvo, ale aj za osobnú urážku. Všetky trampoty s touto prostitútkou ako aj prítomnosť povestného advokáta, čo ju obhajoval, a ešte aj Nechl'udova tu v senáte, všetko toto mu bolo hrozne odporné. Len si pchal

do úst bradu, strúhal grimasy a veľmi prirodzene sa pretvaroval, že o tomto procese nevie nič inšie ako to, že dôvody na zrušenie rozsudku sú nedostatočné a preto súhlasí s predsedom, aby rozsudok nezrušili.

Odvolanie zamietli.

XXII.

„Hrozné!“ povedal Nechludov, keď vychádzal do prijímacej miestnosti s advokátom, ktorý si zatváral aktovku. „V najzrejmnejšej veci sa zadrapia do formy a zamietnu. Hrozné!“

„Všetko pokazili na súde,“ povedal advokát.

„Aj Selenin je za zamietnutie. To je hrozné, hrozné!“ opakoval Nechludov. „Čo si teraz počať?“

„Ale, podáme prosbu na jeho veličenstvo. Sami podajte, kým ste tu. Napíšem vám ju.“

Práve vtedy vošiel do prijímacej miestnosti maličký Wolf v uniforme s hviezdami a pristúpil k Nechludovovi.

„Čo robiť, milý knieža. Nebolo dostatočných dôvodov,“ povedal, pokrčil úzkymi plecami, zatvoril oči a šiel ďalej svojou cestou.

Hneď za Wolfom vyšiel aj Selenin, lebo sa od senátorov dozvedel, že tu bol Nechludov, jeho bývalý priateľ.

„Veru som nečakal, že ťa tu stretnem!“ povedal, keď sa blížil k Nechludovovi a usmieval sa ústami, zatiaľ čo jeho oči ostaly smutné. „Ani som nevedel, že si v Petrohrade.“

„Ani ja som nevedel, že si hlavným prokurátorom...“

„Zástupcom,“ opravil ho Selenin. „Kde si sa vzal v senáte?“ opýtal sa a díval sa na priateľa smutne a skleslo. „Dozvedel som sa, že si v Petrohrade. Ale načo si prišiel sem?“

„Sem nato, lebo som dúfal, že tu nájdem spravodlivosť a záchranu pre celkom nevinne odsúdenú ženu.“

„Akú ženu?“

„Proces, o ktorom sa teraz pojednávalo.“

„Aha, proces Maslovovej,“ povedal Selenin, rozpaľujúc sa. „Celkom neopodstatnené odvolanie.“

„Nejde o odvolanie, ale o ženu, ktorá je nevinná a má znášať trest.“

Selenin vzdychol.

„Lahko možné, ale...“

„Nie že možné, ale isté...“

„Ako to ty vieš?“

„Tak, že som bol porotcom. Viem, akú chybu sme urobili.“

Selenin sa zamyslel.

„Bolo to treba hneď vtedy oznámiť,“ povedal.

„Oznámil som.“

„Bolo to treba zapísať do protokolu. Keby to bolo pri odvolaní o zrušenie rozsudku...“

Selenin, ktorý bol ustavične zaujatý a zriedka chodieval do spoločnosti, zrejme nič nepočul o Nechľudovovom románe; keď to Nechľudov zbadal, rozhodol sa, že nebude hovoriť o svojich vzťahoch k Maslovovej.

„Áno, ale veď aj teraz bolo jasné, že rozhodnutie je nesmyselné.“

„Senát nemá právo to povedať. Keby si senát dovoľoval zrušovať rozsudky súdov na podklade vlastného názoru na spravodlivosť rozsudkov, ani nehovorím, že by stratil všetku oporu a mohol by tak skôr porušiť spravodlivosť ako obnoviť,“ povedal Selenin, rozpomínajúc sa na predchádzajúci proces, „teda nehovoriac ani o tomto, rozhodnutia poroty by stratily všetok význam.“

„Ja viem iba jedno, že tá žena je celkom nevinná a že je stratená posledná nádej zachrániť ju od nezaslúženého trestu. Vyššia ustanovizeň potvrdila úplnú nezákonnosť.“

„Nepotvrdila, lebo nevnikla a ani nemôže vniknúť do podstaty procesu,“ povedal Selenin s prižmúrenými

očami. „Iste si sa složil u tetušky,“ dodal zrejme v snahe zmeniť rozhovor. „Včera som sa od nej dozvedel, že si tu. Grófka ma pozvala, aby som sa s tebou zúčastnil na schôdzke s cudzím kazateľom,“ povedal Selenin, usmievajúc sa zas iba ústami.

„Áno, bol som tam, ale odišiel som s odporom,“ povedal Nechľudov zlostne, lebo sa hneval, že Selenin odvádza rozhovor na inšie.

„Ale prečo s odporom? Je to predsa len prejav náboženského cítenia, čo aj jednostranný, sektársky,“ povedal Selenin.

„Je to akýsi bláznivý nesmysel,“ povedal Nechľudov.

„To teda nie. Čudné je iba to, že my tak málo poznáme učenie našej cirkvi, že prijímame za akési nové zjavenie naše vlastné základné dogmy,“ povedal Selenin, ako by sa ponáhľal vysloviť bývalému priateľovi Nechľudovovi svoje nové názory.

Nechľudov pozrel na Selenina prekvapene a pozorne. A Selenin sklopil oči, ktoré vyjadrovaly nielen smútok, ale aj nezičlivosť.

„A vari ty veríš v cirkevné dogmy?“ opýtal sa Nechľudov.

„Pravdaže verím,“ odpovedal Selenin a díval sa Nechľudovovi do očí priamo a mŕtvo.

Nechľudov vzdychol.

„To ma prekvapuje,“ povedal.

„No, o tomto sa poshovárime neskoršie,“ povedal Selenin. „Idem,“ obrátil sa k súdnemu vykonávateľovi, ktorý úctivo pristúpil k nemu. „Rozhodne sa musíme sísť,“ doložil so vzdychom, „len či ťa zastihnem? Mňa nájdeš doma vždy o siedmej, pri obede. Nadežinská ulica,“ povedal číslo. „Mnoho vody od tých čias odtieklo,“ dodal na odchode a zase sa usmial iba ústami.

„Prídem, ak stihnem,“ povedal Nechľudov a cítil, že Selenin, kedysi mu blízky človek, ktorého mal rád, je mu zrazu, po tomto krátkom rozhovore, cudzí, ďaleký a nepochopiteľný, ak nie nepriateľský.

Keď Nechl'udov poznal Selenina ako študenta, bol to znamenitý syn, verný priateľ a na svoj vek veľmi vzdelaný spoločenský človek, veľmi taktný, vždy elegantný a krásny a zároveň neobyčajne pravdivý a čestný. Učil sa výtečne, bez zvláštnej námahy a bez najmenšieho pedantstva a dostával za písomné práce zlaté medaily.

Nielen slovami, ale naozaj spravil si cieľom svojho mladého života slúžiť ľuďom. Toto slúženie si nepredstavoval inak ako v štátnom úrade a preto, len čo dokončil štúdiá, systematicky preskúmal všetky odbory, ktorým by mohol venovať svoje sily, rozmyslel si, že najosožnejším bude v druhom oddelení Cárскеj kancelárie, ktorá viedla zostavovanie zákonov, a nastúpil ta. Ale ani pri najpresnejšom a najsvedomitejšom plnení všetkého, čo od neho požadovali, nenašiel v tomto úrade uspokojenie svojej túžby byť užitočným a nemohol presvedčiť sám seba, že robí, ako treba. Táto nespokojnosť sa v ňom natoľko rozrástla pre nepríjemnosť s veľmi malicherným a veľmi ctibažným najbližším predstaveným, že vystúpil z druhého oddelenia a prešiel do senátu. V senáte mu bolo lepšie, ale aj tu ho prenasledovalo to isté vedomie neuspokojenosti.

Ustavične cítil, že to nie je ono, nie to, čo očakával a čo malo byť. Keď úradoval v senáte, rodina mu vykonala, že ho vymenovali za kammerjunkera a on sa musel rozvážať na koči vo vyšívanej uniforme a bielej plátenej zástere, aby sa rôznym ľuďom poďakoval za to, že ho povýšili na lokaja. Čo ako sa namáhal, nijako nemohol nájsť rozumné vysvetlenie tejto hodnosti. A teraz väčšmi ako v úrade cítil, že „to nie je ono“, a pritom jednak nemohol sa zriecť tohto vymenovania, aby nenahneval ľudí presvedčených, že mu tým urobili veľkú radosť, a jednak vymenovanie lichotilo nižším vlastnostiam jeho povahy a poskytovalo mu potešenie vidieť sa v zrkadle v uniforme, vyšívanej zlatom, a te-

šiť sa úcte, ktorú toto vymenovanie vyvolávalo v niektorých ľuďoch.

To isté sa mu stalo pri ženbe. Prichystali mu ženu so spoločenského hľadiska skvelú. A oženil sa najmä preto, lebo odmietnutím by bol urazil a zapríčinil bolesť aj mladú, ktorá túžila po tomto manželstve, aj ľuďom, ktorí toto manželstvo sprostredkovali, ale aj preto, lebo ženba s mladou, peknou, urodzenou dievčinou lichotila jeho samolúbosti a poskytovala mu potešenie. Ale onedlho vysvitlo, že ženba je ešte väčšmi „nie ono“, ako úrad a hodnosť pri dvore. Po prvom dieťati žena už viac nechcela mať deti a začala žiť prepychovým spoločenským životom, na ktorom sa aj on voľky-nevoľky musel zúčastniť. Žena nebola mimoriadne krásna, ale bola mu verná a ako sa zdalo — nevraviac ani, že tým otravovala život aj mužovi, — ani ona okrem hroznej námahy a ustatosti nemala nič z takéhoto života, — predsa len sa usilovala takto žiť. Všetky Seleninove pokusy zmeniť takýto život rozbíjaly sa ako o kamenný múr o jej presvedčenie, podporované zväčša všetkými jej príbuznými a známymi, že tak treba žiť.

Dieťa, dievčatko, so zlatistými dlhými kučerami a hólými nôžkami bolo stvorením, úplne cudzím otcovi najmä preto, že ho vychovávali celkom inakšie, ako chcel on. Medzi manželmi vzniklo zvyčajné nepochopenie, ba až neochota pochopiť sa navzájom, a tichý, mlčanlivý zápas, tajený pred nepovolanými ľuďmi a miernený slušnosťou, mu život doma veľmi sťažoval. A tak vysvitlo, že jeho rodinný život je ešte väčšmi „nie ono“, ako úrad a hodnosť pri dvore.

Ale najväčšmi „nie ono“ bol jeho pomer k náboženstvu. Ako všetci ľudia jeho kruhov a čias aj on bez najmenšieho úsilia, vlastným vyvíjajúcim sa rozumom, spretŕhal putá náboženských povier, v ktorých ho vychovávali, a ani nevedel, kedy sa ich vlastne sprostil. Keďže bol vážny a čestný, netajil v prvej mladosti, za študentských čias a v čase sblíženia sa s Nechľudovom,

že sa oslobodil od povier oficiálneho náboženstva. Ale s rokmi, postupom v úrade a najmä za reakcie konzervativizmu, ktorá v tom čase nastala v spoločnosti, začala mu prekážať táto duchovná sloboda. Ani nehovoriac o domácich okolnostiach, najmä pri otcovej smrti, panychídach za neho, a o tom, že jeho matka si želala, aby chodil na spoveď, a že to čiastočne vyžadovala aj spoločenská mienka — musel sa z úradnej povinnosti ustavične zúčastňovať na pobožnostiach, na posviackach, na ďakovných a podobných bohoslužbách: zriedka sa minul deň, aby sa nejako nemusel podrobiť vonkajším formám náboženstva, ktorým sa nedalo vyhnúť. A keď sa zúčastňoval na bohoslužbách, musel si vybrať jedno z dvoch: alebo sa pretvarovať (čo on so svojou úprimnou povahou nikdy nemohol), že verí v to, v čo neverí, alebo uznať všetky vonkajšie formy za klamstvo a zariadiť si život tak, aby sa nemusel zúčastňovať na tom, čo pokladá za klamstvo. Ale na to, aby urobil, čo bolo zdanlivo také nezávažné, bolo treba veľmi mnoho: nielen, že by sa vystavil ustavičnému boju so všetkými blízkymi ľuďmi, ešte okrem toho bolo treba aj celkom zmeniť postavenie, nechať úrad a zrieknuť sa všetkého osohu, ktorý podľa svojej mienky robil ľuďom už teraz v tomto úrade, a o ktorom dúfal, že v budúcnosti bude ešte väčší. A na to, aby tak urobil, musel byť pevne presvedčený o svojej pravde. On aj bol pevne presvedčený o svojej pravde, ako nemôže nebyť presvedčený o správnosti zdravého úsudku a rozumu každý vzdelaný človek našich čias, ktorý aspoň trochu pozná dejiny, pozná pôvod náboženstva vôbec a pôvod a úpadok cirkvi a kresťanského náboženstva zvlášť. Nemohol nevedieť, že má pravdu, keď neuznával pravdivosť cirkevného učenia. Ale pod nátlakom životných podmienok dopustil sa tento úprimný človek maličkého klamstva, a to preto, lebo si povedal, že na to, aby niekto mohol tvrdiť, že nerozumné je nerozumné, treba toto nerozumné najprv preštudovať.

Bolo to maličké klamstvo, ale ono ho doviedlo do veľkého klamstva, v ktorom teraz uviazol.

Keď si predložil otázku, či je správne pravoslávie, v ktorom sa narodil, v ktorom bol vychovaný, ktoré vyznávať požaduje od neho celé jeho okolie a bez uznania ktorého nemôže pokračovať v svojej práci, ľudom užitočnej — už ju vlastne vopred riešil. A preto si na objasnenie tejto otázky nevzal Voltaira, Schopenhauera, Spencera, Comta, ale Heglove filozofické knihy a náboženské spisy Vineta a Chomiakova, a, prirodzene, našiel v nich práve to, čo potreboval: akési uspokojenie a ospravedlnenie náboženského učenia, v ktorom bol vychovaný a ktoré jeho rozum síce už dávno popieral, ale bez ktorého bol celý život preplnený nepríjemnosťami — a keď ho uznával, všetky nepríjemnosti zrazu zmizly. A osvojil si všetky zvyčajné sofizmy o tom, že rozum jednotlivca nemôže poznať pravdu, že pravda sa zjavuje len ľudom ako celku, že jediným prostriedkom ako poznať pravdu je zjavenie a že zjavenie je chránené cirkvou a tak ďalej. Od toho času mohol sa už pokojne zúčastňovať na panychídach a všetkých možných pobožnostiach a ani si pritom neuvedomil, že sa dopúšťa klamstva, mohol sa spovedať a prežehnávať pred svätými obrazmi a mohol pokračovať v úradnej činnosti, ktorá mu podávala aj vedomie, že je osožný, aj útechu v neradostnom rodinnom živote. Myslel si, že verí, ale veru ešte väčšmi ako vo všetkom ostatnom uvedomoval si celou bytosťou, že táto viera bola čosi celkom „nie ono“.

A preto mal vždy smutné oči. Preto, keď videl Nechľudova, ktorého poznal, keď sa všetky tieto klamstvá ešte v ňom neudomácnily, rozpomenul sa na seba na takého, aký bol vtedy; ale najmä potom, keď sa poponáhľal urobiť náražku na svoje náboženské názory, väčšmi ako kedykoľvek inokedy pocítil všetko to „nie ono“, a bolo mu veľmi smutno. Práve to isté — po pr-

vom dojme radosti zo stretnutia so starým priateľom — pocítil aj Nechludov.

A preto ani jeden z nich, hoci si sľúbili, že sa sídu, nehľadal možnosť stretnutia a potom sa už za tohto Nechludovovho pobytu v Petrohrade ani nevideli.

XXIV.

Nechludov s advokátom vyšli zo senátu a šli spolu po chodníku. Advokát kázal drožkárovi, aby šiel s kočom za nimi a začal Nechludovovi rozprávať históriu o riaditeľovi departementu, o ktorom sa shovárali senátori, ako ho usvedčili a ako namiesto nútených prác, na ktoré by mal byť odsúdený podľa zákona, vymenovali ho za gubernátora na Sibír. Keď dorozprával túto udalosť v celej jej škaredosti a potom zase s neobyčajnou radosťou históriu, ako rozliční vysokopostavení ľudia porozkrádali peniaze, vybrané na pomník ešte vždy nedostavaný, popri ktorom sa viezli dnes ráno, a ešte ako čias milenka nahonobila milióny na burze a že ktosi predal a ktosi kúpil ženu, advokát začal znovu rozprávať o šudierstvach a všelijakých zločinoch najvyšších štátnych hodnostárov, ktorí nasedeli vo väzeniach, ale na predsedníckych miestach rozličných ustanovizní. Tieto udalosti, ktorých zásoba bola zrejme nevyčerpatelná, advokáta veľmi tešily, lebo úplne jasne dokazovali, že prostriedky, ktoré používal on, advokát, aby si získal peniaze, boli celkom správne a nevinné v porovnaní s prostriedkami, ktoré na ten istý cieľ používali najvyšší úradníci v Petrohrade. Preto advokát bol veľmi prekvapený, keď Nechludov nevypočul do konca jeho posledné rozprávanie o zločinoch najvyšších úradníkov, ale odobral sa od neho, najal si drožkára a odviezol sa domov na nábrežie.

Nechludovovi bolo veľmi smutno. Bolo mu smutno najmä preto, že zamietnutie senátu schválilo nesmy-

selné mučenie nevinnej Maslovovej, aj preto, lebo zamietnutie sťažovalo jeho nezmenené rozhodnutie spojiť s ňou svoj osud. Smútok mu ešte zväčšovali hrozné histórie vládnúceho zla, o ktorých s takou radosťou rozprával advokát, a okrem toho stále si pripomínal nedobrá, chladný a odpudzujúci pohľad kedysi milého, úprimného a šľachetného Selenina.

Keď sa Nechľudov vrátil domov, vrátnik mu s určitým pohrdaním podal list, ktorý vo vrátnici napísala akási ženská, ako sa vrátnik vyjadril. Bol to list od Šustovovej matky. Písala, že sa prišla poďakovať dobrodincovi, záchrancovi svojej dcéry a aj ho poprosiť, veľmi pekne poprosiť, aby prišiel k nim na Vasilievský, na piatu ulicu do toho a toho bytu. Písala, že je to veľmi potrebné kvôli Viere Jefremovne. Nech sa nebojí, že ho budú obťažovať prejavmi vďaky, nebudú hovoriť o vďake, ale proste budú radi, keď ho uvidia. Ak môže, či by neprišiel zajtra dopoludnia.

Druhý list bol od bývalého Nechľudovovho priateľa, cárovho pobočníka Bogatyriova, ktorého Nechľudov prosil, aby osobne odovzdal prosbu sektárov panovníkovi, ktorú Nechľudov napísal. Bogatyriov veľkým, rýznym písmom písal, že prosbu, ako sľúbil, odovzdá priamo do rúk cárovi, ale že mu išlo na um, či by nebolo lepšie, keby Nechľudov najprv zašiel k osobe, od ktorej táto vec závisí a poprosil ju.

Po dojmach posledných dní svojho pobytu v Petrohrade Nechľudov už celkom prestal dúfať, že niečo dosiahne. Plány, ktoré si zostavil v Moskve, zdaly sa mu čímisi, podobným mladíckemu rojčeniu, čo nevyhnutne sklame ľudí, keď vstúpia do života. No predsa, keď už bol v Petrohrade, pokladal si za povinnosť vykonať všetko, čo zamýšľal vykonať, a rozhodol sa, že hneď zajtra navštívi Bogatyriova a podľa jeho rady navštívi osobu, od ktorej závisel prípad sektárov.

Teraz vytiahol z aktovky žiadosť sektárov a čítal ju, keď zaklopal a vošiel k nemu lokaj grófkы Kateriny

Ivanovny s pozvaním, aby sa mu páčilo prísť hore na čaj.

Nechľudov povedal, že hneď príde, uložil listiny do aktovky a šiel k tetuške. Cestou hore pozrel oblokom na ulicu, videl pár Mariettiných gaštanových koní a zrazu mu bolo veselo a chcelo sa mu usmievať.

Mariette v klobúku, no už nie v čiernych, ale v akýchsi bledých, pestrých šatách, sedela so šálkou v ruke pri grófkine kresle, čosi štebotala a blýskala krásnymi, smejúcimi sa očami. Keď Nechľudov vchádzal do izby, Mariette práve utrúsila čosi také smiešne a smiešne neslušné — to Nechľudov poznal podľa smiechu, — že dobrácka, fúzatá grófka Katerina Ivanovna sa triasla na celom tučnom tele a zachodila sa od smiechu, ale Mariette so zvláštnym *mischievous*⁶² výrazom trošku vykrivila usmievajúce sa ústa, sklonila nabok energickú veselú tvár a mlčky hľadela na spoločníčku.

Z niekoľkých slov Nechľudov vyrozumel, že sa šhováraly o druhej vtedajšej petrohradskej novinke, o epizóde nového sibírskeho gubernátora, a že Mariette práve o tomto povedala čosi také smiešne, že grófka dlho nemohla premôcť smiech.

„Ty ma umoríš,“ povedala, dusiac sa smiechom.

Nechľudov sa pozdravil a prisadol si k nim. Práve chcel Mariette vyčítať jej ľahkomyselnosť, ale ona hneď zbadala vážny a byťku nespokojný výraz jeho tváre a zaraz, aby sa mu zapáčila, — po čom zatúžila hneď ako ho zočila, — zmenila nielen výraz tváre, ale aj celú duševnú náladu. Zrazu sa stala vážnou, nespokojnou so svojím životom a čosi hľadajúcou, za čím si túžiacou, a nie že by sa bola pretvarovala, ale naozaj si prisvojila práve takú duševnú náladu, v akej bol Nechľudov v tejto chvíli — hoci by nijako nebola mohla vyjadriť slovami, čo bolo jej podstatou.

Opýtala sa ho, ako si vybavil prácu. Porozprával o neúspechu v senáte a o stretnutí so Seleninom.

⁶² potmehúdskym (franc.)

„Ach, aká to čistá duša! Naozaj chevalier sans peur et sans reproche.⁶³ Čistá duša,“ obe dámy použily epiteton, pod ktorým bol Selenin známy v spoločnosti.

„A akú má ženu?“ opýtal sa Nechľudov.

„Ona? No, nechcem ju odsudzovať. Ale ona ho nechápe. A čo, vari aj on bol za zamietnutie?“ opýtala sa Mariette s úprimným súcitom. „To je hrozné, ako ju ľutujem!“ dodala so vzdychom.

Nechľudov sa zachmúril a pretože chcel zmeniť rozhovor, začal rozprávať o Šustovovej, ktorú väznili v pevnosti a prepustili na jej príhovor. Poďakoval sa jej, že sa privravela u muža a chcel povedať, aké hrozné je pomyslieť si, že tá žena a celá rodina trpela iba preto, že ich nikto nikomu nepripomenul, ale nedala mu dohovoriť a sama vyjadrila rozhorčenie.

„Ani mi nevravte,“ povedala. „Len čo mi muž povedal, že ju môžu prepustiť, až ma ohromila táto myšlienka. Prečo ju väznili, keď je nevinná?“ povedala, čo chcel povedať Nechľudov. „To je poburujúce, poburujúce!“

Grófka Katerina Ivanovna videla, že Mariette koketuje s jej synovcom a to ju tešilo.

„Vieš čo?“ povedala, keď obaja zamkli. — „Príd' zajtra večer k Aline, bude u nej Kiesewetter. Aj ty príd',“ obrátila sa k Mariette.

„Il vous a remarqué,“⁶⁴ povedala synovcovi. „Povedal mi, že všetko, čo si hovoril — ja som mu rozpovedala — že to všetko je dobrý príznak a že určite dôjdeš ku Kristovi. Určite príd'. Povedz mu, Mariette, aby prišiel. A aj ty príd'.“

„Ja, grófka, po prvé vôbec nemám práva kniežaťu niečo radiť,“ povedala Mariette, hľadiac na Nechľudova a týmto pohľadom konštatujúc medzi ním a sebou akýsi úplný súhlas o pomere ku grófkyným slovám a

⁶³ rytier bez strachu a hany (franc.)

⁶⁴ Všimol si ťa (franc.)

vôbec k evanjelizmu, „a po druhé, veď viete, že nemám veľmi rada...“

„Ano, ty vždy robíš všetko naopak a po svojom.“

„Ako po svojom? Ja verím ako najprostejšia dedinská ženička,“ povedala s úsmevom. „A po tretie,“ pokračovala, „zajtra idem do francúzskeho divadla.“

„Ach, a videl si ty tú... no, ako že ju?“ povedala grófka Katerina Ivanovna.

Mariette povedala meno chýrnej francúzskej herečky.

„Určite choď do divadla — je báječná.“

„Kohože si ísť skôr obzrieť, ma tante, herečku alebo kazateľa?“ povedal Nechľudov s úsmevom.

„Prosím ťa, nechytaj ma za slovo.“

„Myslím, že najprv kazateľa a potom francúzsku herečku, aby som potom celkom nestratil chuť na kázeň,“ povedal Nechľudov.

„Nie, radšej začať francúzskym divadlom a potom sa kajať,“ povedala Mariette.

„No, už ma len neobracajte na posmech. Kazateľ je kazateľ a divadlo je divadlo. Aby bol človek spasený, na to vôbec netreba strúhať na ríť dlhú tvár a ustavične plakať. Treba veriť a potom bude veselo.“

„Vy, ma tante, kázate lepšie ako všetci kazatelia.“

„A viete čo?“ povedala Mariette po chvíľke rozmýšľania, „príďte zajtra ku mne do lôže.“

„Bojím sa, že nebudem môcť...“

Rozhovor prerušil lokaj, ktorý oznámil návštevu. Prišiel tajomník dobročinného spolku, ktorého predsedníčkou bola grófka.

„No, to je veľmi nudný pán. Radšej ho prijmem vedľa. A potom prídem k vám. Napojte ho čajom, Mariette,“ povedala grófka a rýchlou vykrúcovou chôdzou odišla do dvorany.

Mariette si stiahla rukavičku a obnažila energickú, dosť plochú ruku s prsteňmi na prstenníku.

„Eudete?“ opýtala sa a chytila strieborný čajník s liehového variča, čudne odťahujúc malíček.

Tvár jej zväžnela a zosmutnela.

„Vždy ma hrozne — hrozne bolela myšlienka, že ľudia, ktorých mienku si vážim, ma stotožňujú s mojím postavením.“

Pri posledných slovách ako by sa chcela už-už rozplakať. Jej slová, keď ich rozoberieme, nemaly síce alebo nijaký, alebo veľmi neurčitý smysel, ale Nechľudovovi sa zdaly neobvyčajne hlbokými, úprimnými a dobrými: natoľko ho vábil pohľad lesklých očí, čo sprevádzal slová mladej, krásnej a pekne oblečenej ženy.

Nechľudov mlčky hľadel na ňu a nemohol odtrhnúť oči od jej tváre.

„Myslíte si, že vás nechápem, ani všetko, čo sa vo vás odohráva. Veď každý vie, čo ste urobili. C'est le secret de polichinelle.⁶⁵ Ja som tým nadšená a úplne s vami súhlasím.“

„Naozaj, nemáte sa čím nadchýnať, urobil som ešte tak málo.“

„To je jedno. Chápem váš cit a chápem aj ju — no, dobre, dobre, nebudem o tom hovoriť,“ prerušila sa, lebo zbadala v jeho tvári nespokojnosť. „No chápem aj, keď ste videli všetko utrpenie, všetku tú hrôzu, čo sa robí vo väzniciach,“ vravela Mariette, ktorá chcela iba jedno — privábiť ho k sebe — a ženským inštinktom uhádla všetko, čo mu bolo dôležité a drahé, „že chcete pomôcť trpiacim, a to trpiacim tak hrozne od ľudí, od ľahostajnosti a ukrutnosti... Chápem, že za to hodno obetovať život a i ja by som ho obetovala. Ale každý máme svoj osud...“

„Vari vy nie ste spokojná so svojím osudom?“

„Ja?“ opýtala sa, ako by ohromená prekvapením, že sa na to môže opytovať. „Ja *musím* byť spokojná — a som spokojná. No je tu červík, ktorý sa prebúda...“

„A neslobodno mu dať zaspáť, treba veriť tomu hla-

⁶⁵ Je to tajnosť polichinela (komickej postavy v talianskych veselohrách) (franc.)

su," povedal Nechl'udov, ktorý celkom podľahol jej klamu.

Neskôr sa Nechl'udov mnoho ráz s hanbou rozpomínal na rozhovor s ňou; rozpomínal sa na jej slová, ani nie natoľko klamlivé, ako jemu prispôsobené, a na jej tvár — ako by dojemne pozornú, s ktorou ho počúvala, keď jej rozprával o hrôzach väzenia a o svojich dojmach z dediny.

Keď sa grófka vrátila, shovárali sa už nielen ako starí, ale až ako výnimočne dobrí priatelia, čo si jedine rozumejú uprostred zástupu, ktorý im nerozumie.

Shovárali sa o nespravodlivosti vlády, o utrpeniach nešťastných, o biede ľudu, ale v skutočnosti ich oči, hľadiac na seba v šume rozhovoru, neprestajne sa opýtovaly: „Môžeš ma ľúbiť?“ a odpovedaly: „Môžem,“ a pohlavná príťažlivosť, ktorá nadobúdala najneočakávanejšie a najdúhovejšie farby, ich vábila k sebe.

Keď odchádzala, povedala mu, že mu vždy ochotne poslúži, čím bude môcť, a prosila ho, aby zajtra večer určite, hoci by len na chvíľočku, zašiel k nej do divadla, že sa musí s ním poshovárať ešte o istej dôležitej veci.

„Veď kedyže vás ja zas uvidím,“ doložila so vzdychom a začala si opatrne naťahovať rukavičku na ruku, plnú prsteňov. „Teda povedzte, že prídete.“

Nechl'udov sľúbil.

Tej noci, keď Nechl'udov osamel vo svojej izbe, ľahol si do postele, zhasil sviečku a dlho nemohol zaspáť. Myšlienky na Maslovovú, na rozhodnutie senátu, na to, že je predsa len odhodlaný ísť za ňou, a na to, že sa zriekol práva na zeme, vyvolaly zrazu miesto odpovede Mariettinu tvár, jej vzdych a pohľad, keď povedala: „Kedyže vás ja zas uvidím,“ potom jej úsmev, a to tak jasne, že sa mu zdalo, ako by ju videl, a aj on sa usmial. — Či dobre urobím, keď odídem na Sibir? A či dobre urobím, keď sa zrieknem bohatstva? — opytoval sa v duchu.

A odpovede na tieto otázky za jasnej petrohradskej

noci, ktorú bolo vidno cez záclonu nie celkom spustennú, boly neurčité. Všetko sa mu v hlave pomiešalo. Vyzvolával si predošlú náladu a rozpomínal sa na predošlý postup myšlienok; ale v jeho myšlienkach už nebolo predošlej sily presvedčivosti.

— A ak som si toto všetko len vymyslel a nebudem mať síl tak žiť a nakoniec oželiem, že som robil dobre, — povedal si a pretože nemal sily odpovedať na tieto otázky, pocítil takú clivotu a zúfalstvo, aké nepocítil už dávno. A pretože nemal síl vyznať sa v týchto otázkach, zaspal ťažkým spánkom, akým kedysi zaspával po veľkej prehre v kartách.

XXV.

Keď sa Nechl'udov zobudil na druhý deň ráno, prvým jeho pocitom bolo, že predošlého dňa vykonal nejakú špinavosť.

Začal sa rozpomínať: špinavosti nebolo, zlého skutku nebolo, ale boly myšlienky, škaredé myšlienky, že všetky jeho terajšie zámery — svadba s Kaľušou a odovzdanie zemí sedliakom, — že to všetko sú neuskutočniteľné túžby, že to všetko nevydrží, že to všetko je umeľé, neprirodzené a že treba žiť, ako žil predtým.

Zlého skutku nebolo, ale bolo niečo, čo je ešte omnoho horšie ako zlý skutok: boly myšlienky, z ktorých sa rodia všetky zlé skutky. Zlý skutok sa dá neopakovať, dá sa oľutovať, ale zlé myšlienky rodia všetky zlé skutky.

Zlý skutok iba pripravuje cestu zlým skutkom; ale zlé myšlienky nezadržateľne strhávajú na túto cestu.

Nechl'udov si ráno premietol v predstavách včerajšie myšlienky a čudoval sa, ako im mohol uveriť, hoci na chvíľočku. Čo aké nové a ťažké bolo to, čo si zaumienil, vedel, že to bol pre neho teraz jedine možný život, a čo aké zvyčajné a ľahké bolo vrátiť sa k predošlému,

vedel, že by to bola jeho smrť. Včerajšie pokušenie sa mu teraz zdalo tým, čo býva s človekom, keď je rozospatý a keď sa mu už nechce spať, ale iba sa považovať, pohovieť si v posteli, hoci vie, že už treba vstať, lebo ho očakáva dôležitá a radostná práca.

V tento deň, posledný deň pobytu v Petrohrade, zaviezol sa Nechľudov hneď ráno na Vasilievský ostrov k Šustovovej.

Byt Šustovovej bol na prvom poschodí. Domovník mu ukázal cestu a Nechľudov sa dostal na zadnú chodbu a rovným, strmým schodišťom vošiel rovno do horúcej kuchyne, veľmi páchnúcej jedlom. Staršia žena s vysúkanými rukávmi, v zástere a okuliarech, stála pri sporáku a čosi miešala v rajnici, z ktorej sa parilo.

„Koho hľadáte?“ opýtala sa prísne, a pozrela na príchodzieho ponad okuliare.

Nechľudov ešte nestačil povedať svoje meno a žene sa na tvári zjavil výraz úľaku a radosti.

„Ach, knieža!“ vykrikla, utierajúc si ruky do zástery. „Ale prečo idete zadným vchodom? Vy náš dobrodinec! Ja som jej matka. Veď by mi boli dievča celkom znivočili. Vy náš spasiteľ,“ vravela a chytala Nechľudova za ruku a usilovala sa bozkať mu ju. „Včera som bola u vás. Sestra ma veľmi prosila. Je tu. Sem, sem, nech sa páči za mnou,“ vravela matka Šustovová a viedla Nechľudova úzkymi dverami a tmavou chodbičkou a cestou si naprávala hneď podkasané šaty, hneď vlasy. „Moja sestra je Kornilovová... iste ste počuli,“ dodala šeptom, keď zastala pred dvermi. „Bola zamiešaná do politických vecí. Je to veľmi múdra žena.“

Matka Šustovovej otvorila dvere z chodby a voviedla Nechľudova do maličkovej izbičky, kde za stolom na pohovke sedela nevysoká, okrúhla dievčina v pásikavej kartúnovej halienke s kučeravými pobelavými vlasmi, čo jej lemovaly okrúhlu a veľmi bledú tvár, podobnú matkinej. Naproti nej sedel v kresle mladík s čiernymi fúzikmi a briadkou, v ruskej košeli s vyšívaným

golierom, schúlený do hĺbk. Obaja boli zrejme tak zahĺbení do rozhovoru, že sa obzreli iba keď už Nechl'udov vošiel do dverí.

„Lida, knieža Nechl'udov, práve ten . . .“

Bledé dievča nervózne vyskočilo, prihladilo si kučeru vlasov, ktorá sa vyklzla zpoza ucha a vylakane uprelo veľké sivé oči na vchádzajúceho.

„Teda vy ste tá nebezpečná žena, za ktorú prosila Viera Jefremovna,“ povedal Nechl'udov s úsmevom a podal jej ruku.

„Veru, ja som to“, povedala Lída a usmiala sa dobrým, detským úsmevom, odhaliac plné ústa utešených zubov. „To teta vás veľmi chcela vidieť. Teta!“ zavolala do dverí príjemným, nežným hlasom.

„Vieru Jefremovnu veľmi trápilo vaše uväznenie,“ povedal Nechl'udov.

„Saeňte si sem, alebo radšej sem,“ vravela Lída a ukazovala na mäkké oblámané kreslo, z ktorého mladík práve vstal. „Môj bratanec — Zacharov,“ povedala, keď zbadala pohľad, ktorým si Nechl'udov obzeral mladíka.

Mladík s práve takým dobráckym úsmevom, ako aj Lída, privítal hosta, a keď si Nechl'udov sadol na jeho miesto, vzal si od obloka stoličku a sadol si k nemu. Druhými dverami vošiel ešte asi šestnásťročný, pobelavý kučeravý gymnazista a mlčky si sadol na obločnú poličku.

„Viera Jefremovna je tetina veľmi dobrá priateľka, ale ja ju skoro ani nepoznám,“ povedala Lída.

Vtedy vošla zo susednej izby žena v bielej halenke, prepásanej koženým opaskom, s veľmi príjemnou múdrou tvárou.

„Vitajte, d'akujem, že ste prišli,“ začala, len čo si sadla na diván k Lídi. „A ako sa má Vieročka? Videli ste ju? Ako znáša uväznenie?“

„Neponosuje sa,“ povedal Nechl'udov, „vraví, že sa cíti ani na Olympe.“

„Ach, to je Vieročka, tá sa nezaprie,“ povedala teta s úsmevom a pokývala hlavou. „Treba ju poznať. Je to vznešené stvorenie. Všetko pre iných, nič pre seba.“

„Áno, nechcela nič pre seba, len sa starala o vašu neter. Trápilo ju najmä, že ju zatvorili pre nič za nič, ako vravela.“

„Je to tak,“ povedala teta, „veru je to hrozné! Trpela vlastne za mňa!“

„Ale nie, teta!“ povedala Lída. „Aj bez vás by som bola schovala listiny.“

„Už len dovoľ, viem to lepšie ako ty,“ pokračovala teta. „Nuž vidíte,“ rozprávala ďalej, obracajúc sa k Nechludovovi, „všetko sa stalo preto, že ma istý človek prosil, aby som načas opatrovala jeho listiny, ale ja som nemala byť a zanesla som ich jej. A u nej bola tej noci prehliadka, vzali aj listiny, aj ju, a tam ju držali doteraz, a žiadali, aby povedala, od koho ich dostala.“

„A ja som vedu nepovedala,“ chytro poznamenala Lída a nervózne škľbala kučeru vlasov, ktorá jej ani nezavadzala.

„Ved’ ani nevrávim, že si povedala,“ odpovedala teta.

„Keď aj sobrali Mitina, to vôbec nebolo mojou vinou,“ povedala Lída, začervenala sa a nepokojne sa obzerala naokolo.

„Ved’že nerozprávaj o tom, Lidočka,“ povedala matka.

„Prečo nie, chcem to porozprávať,“ povedala Lída, no už sa neusmievala, už sa červenala, a už si kučeru vlasov nenaprávala, ale obkrúcala si ju okolo prstov a ustavične sa obzerala.

„Ved’ vieš, čo bolo včera, keď si začala o tom rozprávať.“

„Celkom nič... Nechajte, mamička. Nič som nepovedala, len som čušala. Keď ma dva razy vypočúvali o tete a o Mitinovi, nič som nepovedala a povedala som mu, že ja nič neodpoviem. Vtedy ten... Petrov...“

„Petrov je tajný agent, žandár a veľký ničomník,“

zamiešala sa teta, aby vysvetlila Nechl'udovovi neterine slová.

„Vtedy on,“ pokračovala Lídia rozčúlene a chvatne, „ma začal prevrávať: ‚Nič z toho, čo mi poviete, nemôže nikomu poškodiť, práve naopak... Ak poviete, oslobodíte nevinných, ktorých my, možno, darmo trápime.‘ No a ja som predsa len povedala, že nepoviem. Vtedy mi vraví: ‚No, dobre, nevravte nič, len nepopierajte, čo ja poviem.‘ A začal menovať Mitina.“

„Ale veď nerozprávaj,“ povedala teta.

„Ach, teta, neprerušujte ma,“ a neprestajne sa potaľhovala za kučeru vlasov a stále sa obzerala, „A zrazu, pomyslite si len, na druhý deň sa dozviem — klopaním mi oznámili, — že uväznili Mitina. No, myslím si, ja som ho neprezradila. A to ma začalo tak trápiť, tak trápiť, že som sa len-len nezbláznila.“

„A vysvitlo, že si vôbec nebola na príčine, že ho zatvorili,“ povedala teta.

„Áno, ale to som ja nevedela. Myslím si, — ja som ho prezradila. Chodím, chodím od steny k stene a nemôžem na to nemyslieť. Myslím si: prezradila si. Lahnem si, zakryjem sa a počujem — ktosi mi šepká do ucha: prezradila, prezradila si Mitina, Mitina si prezradila. Viem, že sú to halucinácie, ale nemôžem to nepočuť. Chcem zaspať — nemôžem, chcem nerozmýšľať — zas nemôžem. Nuž bolo to hrozné!“ rozprávala Lídia a čoraz väčšmi sa rozčuľovala, obkrúcala si okolo prstov kučeru vlasov a zas ju odkrúcala a ustavične sa obzerala.

„Lidočka, veďže sa upokoj,“ opakovala matka a dotkla sa jej pleca.

Ale Lidočka už nemohla prestať.

„Preto je to hrozné...“ začala ešte čosi, ale pre vzlykanie nemohla a ani nedopovedala, vyskočila s divána a naraziac o kreslo vybehla z izby. Matka šla za ňou.

„Povešať ich všetkých, ničomníkov,“ povedal gymnazista, sediaci na obloku.

„Čo to vravíš?“ opýtala sa matka.

„Ja nič... Ja len tak,“ odpovedal gymnazista, chytil cigaretu, čo ležala na stole, a začal ju fajčiť.

XXVI.

„Áno, pre mladých je samoväzba hrozná,“ povedala teta, pokývajúc hlavou a aj ona si zapálila cigaretu.

„Myslím, že pre každého,“ povedal Nechľudov.

„Nie, nie pre každého,“ odpovedala teta. „Rozprávali mi, že pre skutočných revolucionárov je oddychom, upokojením. Ilegálny pracovník večne žije v obavách, v hmotnom nedostatku, v strachu o seba aj o iných, aj o vec; napokon ho zatknú a je koniec všetkému, všetka zodpovednosť je preč: sed' a oddychuj. Vraveli mi, že sa až tešia, keď ich chytia. Nuž ale pre mladých, nevinných — vždy berú najprv nevinných, ako je Lidočka, — pre týchto je prvý otras hrozný. Nie zato, že vám vzali slobodu, že s vami surovo zaobchádzajú, zle vás stravujú, že je povetrie zlé, — a vôbec, že ste prišli o všeličo — to je všetko nič. Keby aj bolo tri razy toľko príkoria, všetko by sa znieslo ľahko, keby nebolo mravného otrasu, ktorý človek pocíti, keď sa im prvý raz dostane do rúk.“

„Vari ste to skúsili?“

„Ja? Dva razy som sedela,“ povedala teta a usmievala sa smutným, príjemným úsmevom. „Keď ma prvý raz zatkli — a zatkli pre nič za nič,“ pokračovala, „mala som dvadsaťdva rokov, mala som dieťa a bola som v ťaži. Čo ako ťažko mi bolo, keď mi vzali slobodu a odlúčili od dieťaťa a od muža, všetko nebolo nič v porovnaní s tým, čo som pocítila, keď som pochopila, že som prestala byť človekom a stala som sa vecou. Chcem sa rozlúčiť s dcérou — a vravia mi, aby som šla a na-

sadla na drožku. Opytujem sa, kam ma vezú, — odpovedali mi, že sa dozviem, keď ma dovezú. Opytujem sa, z čoho ma obviňujú — neodpovedali mi. Keď ma po výsluchu sobliekli, obliekli do väzenských šiat, dali číslo, zaviedli do sklepenia, odomkli dvere, sotili dnu, zamkli a odišli a ostal iba strážnik s puškou, ktorý mlčky chodil a chvíľami nakúkal škárou v mojich dverách, — bolo mi hrozne ťažko. Pamätám sa, že ma vtedy najväčšmi podľalo, keď mi žandársky dôstojník pri výsluchu ponúkol cigaretu. Iste, reku, vie, ako ľudia radi fajčia, vie teda, ako ľudia ľúbia slobodu, svetlo, vie, ako ľúbia matky svoje deti a deti matku; teda prečo ma tak neľútostne odtrhli od všetkého, čo mi bolo drahé a zatvorili ani divé zviera? To sa nedá preniesť bez následkov. Ak niekto veril v boha a ľudí, v to, že sa ľudia navzájom majú radi, ten potom prestane veriť v toto všetko. Odvtedy som prestala veriť v ľudí a zanevrela som na nich,“ dokončila s úsmevom.

Dverami, ktorými odišla Lídia, vošla jej matka a oznámila, že Lidočka je veľmi rozrušená a už nepríde.

„Prečo zničili mladý život?“ povedala teta. „Veľmi ma to bolí najmä preto, lebo ja som to nevoľky zapríčinila.“

„Dá boh, že sa zotaví na dedinskom vzduchu,“ povedala matka, „pošlem ju k otcovi.“

„Áno, nebyť vás, bola by celkom zahynula,“ povedala teta. „Ďakujem vám. Chcela som sa sísť s vami, lebo vás chcem poprosiť, aby ste odovzdali list Viere Jefremovne,“ povedala a vytiahla z vrecka list. „List nie je zalepený, môžete si ho prečítať a roztrhať, alebo odovzdať, — podľa toho, ako uznáte za dobré,“ povedala. „V liste nie je nič kompromitujúceho.“

Nechľudov vzal list, sľúbil, že ho odovzdá, vstal, rozlúčil sa a vyšiel na ulicu.

List neprečítal, zalepil ho a rozhodol sa, že ho odovzdá podľa určenia.

Posledné, čo Nechľudova zdržiavalo v Petrohrade, bol prípad sektárov, ktorých prosbu chcel podať cárovi prostredníctvom bývalého kolegu z pluku, cárskeho pobočníka Bagatyriova. Hneď ráno zašiel k Bagatyriovi a zastihol ho ešte doma, čo aj na odchode, pri raňajkách. Bagatyriov bol nevysoký, územčistý človek, obdarený zriedkavou telesnou silou — zohol aj podkovu, — bol dobrý, čestný, priamy, ba až liberálny. Aj pri všetkých týchto svojich vlastnostiach bol blízky dvoru, mal rád cára a jeho rodinu, a akýmsi čudným spôsobom, hoci žil vo vysokých kruhoch, dokázal vidieť v cárskej rodine všetko dobré, a myslel, že nemajú účasť na ničom zlom a nečestnom. Nikdy neodsudzoval ani ľudí, ani ich nariadenia a alebo mlčal, alebo hovoril smelým, mocným hlasom, ako by kričal, všetko, čo mu bolo treba povedať, a často sa pritom smial práve takým hlasitým smiechom. A nerobil to z politiky, ale preto, že mal takú povahu.

„No, znamenite, že si prišiel. Nechceš raňajkovať? Nože si sadni. Biftek je výtečný. Vždy začínam a končím tak, že si dobre založím. Chachacha. Nože sa napi vína,“ kričal, ukazujúc na butelku červeného vína. A ja som práve myslel na teba. Prosbu podám. Odovzdám do vlastných rúk — naozaj; ibaže mi sišlo na um, či by si nemal vopred zájsť k Toporovovi.

Nechľudov sa smraštil, keď počul spomenúť Toporova.

„Všetko závisí od neho. Ved' aj tak sa jeho opýtajú. A možno ťa hneď uspokoja.“

„Ak mi to radíš, nuž pôjdem.“

„Znamenite. No a čo myslíš, ako zapôsobí na teba Petrohrad,“ zakričal Bagatyriov, „povedz, há?“

„Cítim, že ma zhypnotizuje,“ povedal Nechľudov.

„Že ťa zhypnotizuje?“ opakoval Bagatyriov a nahlas sa rozrehotal. „Ak nechceš, nuž ako chceš.“ Utrel

si servítkou fúzy. „Tak čo, pôjdeš? Ak to on neurobí, daj žiadosť mne a ja ju hneď zajtra odovzdám,“ zakričal, vstal od stola, prežehnal sa širokým krížom zrejme práve tak nevedomky, ako si utrel ústa, a začal si pripínať šabl'u. „Ale teraz sbohom, musím už ísť.“

„Pôjdeme spolu,“ povedal Nechludov, radostne stisol Bogatyriovovi mocnú, širokú ruku a ako vždy pod príjemným dojmom čohosi zdravého, nevedomého a sviežeho, rozlúčil sa s ním pred vchodom jeho domu.

Hoci Nechludov nečakal nič dobrého od svojej návštevy, predsa len na radu Bogatyriova zaviezol sa k Toporovovi, k osobnosti, od ktorej závisel osud sekretárov.

Postavenie Toporova svojím poslaním tvorilo vnútorný rozpor, ktorý nevidieť mohol iba človek tupý, bez mravnosti. Toporov mal obe tieto záporné vlastnosti. Rozpor v hodnosti, ktorú zastával, tkvel v tom, že úlohou jeho postavenia bolo vonkajšími prostriedkami, nevynímajúc ani násilia, podporovať a chrániť cirkev, ktorú podľa jej vlastného tvrdenia ustanovil sám boh a ktorú nemôžu otriastať ani brány pekelné, ani akékoľvek ľudské úsilia. A túto božiu a ničím neotrasiteľnú božskú ustanovizeň bolo treba podporovať a chrániť ľudskou ustanovizňou, hlavou ktorej bol Toporov so svojimi úradníkmi. Toporov nevidel tento rozpor alebo ho nechcel vidieť a preto sa veľmi vážne staral, aby nejaký katolícky kňaz, pastor alebo sektár nerozbúral cirkev, ktorú nemôžu zboriť ani brány pekelné. Toporov, ako všetci ľudia bez základného náboženského citu a pochopu o rovnosti a bratstve všetkých ľudí, bol úplne presvedčený, že ľud sa skladá z celkom inakších tvorov, ako bol on, a že ľud rozhodne potrebuje to, bez čoho sa on veľmi dobre môže zaobiť. On v hĺbke duše vôbec nič neveril a takýto stav mu bol veľmi pohodlný a príjemný, ale bál sa, aby sa aj ľud nedostal do takého stavu, a ako sa vyjadroval, pokladal si za najsvätejšiu povinnosť ho pred tým zachrániť.

Práve tak, ako sa vraví v ktorejsei kuchárskej knihe, že raky sa rady varia živé, aj Toporov myslel, ba bol úplne presvedčený a aj hovoril — lenže nie v prenese-
nom smysle, ako sa tento výraz rozumie v kuchárskej knihe, ale priamom smysle — že ľud je rád poverčivým.

K náboženstvu, ktoré hájil, bol v takomto pomere, ako pestovateľ sliepok k zdochline, ktorou kŕmi svoje sliepky: zdochlina je veľmi hnusná, ale kury ju majú rady, žerú ju a preto ich treba kŕmiť zdochlinou.

Je pravda, že všetky tie iverské, kazanské a smolensk-
ské matky božie sú veľmi surovým modlárstvom, ale ľud to má rád, verí v to a preto tieto povery treba podporovať. — Takto rozmýšľal Toporov, ale neuvedomil si, že sa mu iba preto zdá, ako by ľud mal rád povery, lebo vždy sa našli aj teraz sa nájdú takí ukrutní ľudia, ako bol aj on, Toporov, ktorí, keď sa vzdelali, používajú svoje vzdelanie nie na to, na čo by ho mali použiť — na pomoc ľudu, ktorý sa už vymaňuje z tem-
nôt nevedomosti — ale iba na to, aby nevedomosť v ňom ešte upevnili.

Práve vtedy, keď Nechľudov vošiel do prijímacej izby, Toporov sa shováral v svojej pracovni s mníškou-abatíšou, smelou aristokratkou, ktorá šírla a podporovala pravoslávie v západných krajinách medzi uni-
atmi, násilne prinútenými k pravosláviiu.

Tajomník, ktorý pracoval v prijímacej izbe, povypy-
toval sa Nechľudova, po čo prišiel, a keď sa dozvedel, že sa Nechľudov podujal odovzdať žiadosť sektárov cá-
rovi, opýtal sa ho, či mu nemôže dať prezrieť prosbu. Nechľudov mu dal prosbu a úradník šiel s ňou do pra-
covne. Z pracovne vyšla a k východu prešla mníška v čepci s rozvievajúcim závojom a s čiernou vlečkou ťahajúcou sa za ňou, v bielych složených rukách s vy-
čistenými nechtami držala topásové pátričky. Nechľu-
dova ešte vždy nevolali d'alej. Toporov čítal prosbu a krútil hlavou. Bol neprijemne prekvapený, keď čítal jasne a pôsobivo napísanú prosbu.

— Ak sa dostane do rúk cárovi, môže vyvolať nepríjemné otázky a nedorozumenia, — pomyslel si, keď dočítal prosbu. Potom ju položil na stôl, zacengal a kázal zavolať Nechľudova.

Pamätal sa na týchto sektárov, lebo už raz dostal od nich prosbu. Išlo o to, že sedliakov, čo odpadli od pravoslávia, napomínali, ale potom ich odovzdali súdu a súd ich oslobodil. Vtedy sa biskup s gubernátorom rozhodli, že pod zámienkou nezákonnosti manželstva rozpošlú mužov, ženy a deti na rozličné miesta do vyhnanstva. A práve tí otcovia a ženy prosili, aby ich nerozlučovali. Toporov sa rozpomenul na tento prípad, ako sa prvý raz o ňom dozvedel. Aj vtedy váhal — či nariadenie nezrušiť. Ale potvrdenie rozkazu, aby rozoslali členov týchto sedliackych rodín na rozličné miesta nemohlo im nijako škodiť; naopak, keby ich nechali na pôvodných miestach, mohlo to mať zlé následky pre ostatné obyvateľstvo, ktoré by mohlo tiež odpadnúť od pravoslávia, a okrem toho rozkaz svedčil o biskupovej horlivosti, a preto nechal Toporov všetko postupovať naznačeným smerom.

No teraz mohli prostredníctvom ochrancu, ako bol Nechľudov, ktorý mal v Petrohrade styky, predostrieť celú vec cárovi ako čosi ukrutného, alebo sa mohla dostať do zahraničných časopisov a preto Toporov prišiel na neočakávané riešenie.

„Vitajte,“ povedal s výrazom veľmi zamestnaného človeka, príjmuč Nechľudova postojacky, a hneď pristúpil k veci.

„Poznám tento prípad. Len čo som pozrel na mená, rozpomenul som sa na túto nešťastnú vec,“ povedal, chytil do rúk prosbu a ukázal ju Nechľudovovi. „A veľmi som povďačný, že ste mi ju zas pripomenuli. To gubernská vrchnosť prejavila priveľkú horlivosť...“ — Nechľudov mlčal a s nedobрым pocitom hľadel na nehybnú masku bledej tváre. — „Vydám potrebné roz-

kazy, aby toto nariadenie bolo zrušené a aby sa títo ľudia vrátili do svojich domovov.“

„Teda nemusím podávať žiadosť?“ opýtal sa Nechludov.

„Vôbec nie. *Ja* vám to sľubujem,“ povedal so zvláštnym prízvukom na slove „ja“, úplne presvedčený, že jeho česťnosť a jeho slovo boli najlepšou zárukou. „A najlepšie bude, keď to hneď napíšem. Ráďte si sadnúť.“

Pristúpil k stolu a začal písať. Nechludov si nesadol, díval sa mu shora na úzku, plešivú hlavu, na ruku s hrubými belasými žilami, čo rýchlo viedla pero, a čudoval sa, prečo tento zrejme ku všetkému ľahostajný človek, robí tak, ako robí a prečo to robí tak starostlivo. Prečo?...

„Tak, tu máte, prosím,“ povedal Toporov, keď zalepoval obálku, „oznámete to svojim *klientom*,“ doložil, špúliac pery ako by do úsmevu.

„A prečo vlastne títo ľudia trpeli?“ opýtal sa Nechludov, keď bral obálku.

Toporov zdvihol hlavu a usmial sa, ako by ho Nechludovova otázka tešila.

„To vám nemôžem povedať. Môžem vám povedať iba toľko, že záujmy ľudu, ktoré my chránime, sú také dôležité, že priveľká horlivosť v otázkach viery nie je taká strašná a škodlivá, ako šíriaca sa teraz prílišná ľahostajnosť k nim.“

„Ale ako je to, že sa v mene náboženstva porušujú najzákladnejšie požiadavky dobra — trhajú sa rodiny...“

Toporov sa stále tak zhovievavo usmieval, zrejme sa mu zdalo milé, čo hovoril Nechludov. Čokoľvek by Nechludov bol povedal, bolo by sa Toporovovi zdalo milým a jednoznačným s výšky toho, ako si myslel, širokého štátnického stanoviska, na ktorom stál.

„S hľadiska súkromníka sa to môže javiť tak,“ povedal, „ale so štátneho hľadiska sa to javí trochu inak.“

Teda, moja úcta," povedal Toporov s naklonenou hlavou, podávajúc Nechľudovovi ruku.

Nechľudov mu mlčky stisol ruku a chytró vyšiel, ľutujúc, že tú ruku stisol.

„Zájmy ľudu," opakoval si Toporovove slová. — Tvoje zájmy, iba tvoje, — rozmýšľal, vychádzajúc od Toporova.

A keď sa v duchu rozpomenul na všetky osoby, na ktorých sa prejavovala činnosť úradov, čo sa mali starať o spravodlivosť, udržanie viery a vychovávanie ľudu — na tú ženu, trestanú za nepovolený predaj pálenky, na šuhaja, trestaného za krádež, na tuláka, trestaného za tuláctvo, na podpaľača, trestaného za podpaľáčstvo, na bankára, trestaného za spreneveru, ba aj na tú nešťastnú Lídiu, trestanú iba za to, že od nej mohli dostať potrebné zprávy, na sektárov, trestaných za porušenie pravoslávia, aj na toho Gurkeviča, potrestaného za túžbu po ústave — Nechľudovovi sa neobyčajne jasne vynorila myšlienka, že všetkých týchto ľudí chytali, zatvárali a posielali do vyhnanstva vôbec nie preto, že by boli narušovali spravodlivosť alebo sa dopúšťali nepravostí, ale iba preto, lebo prekážali úradníkom a boháčom honobiť bohatstvo, ktoré títo sdierali s ľudu.

Prekážala im aj žena, čo predávala pálenku bez povolenia, aj zlodej, potľkajúci sa po meste, aj Lídia s proklamáciami, aj sektári, odstraňujúci poveru, aj Gurkevič s ústavou. A preto sa Nechľudovovi zdalo úplne jasným, že všetci títo úradníci — počnúc mužom jeho tety, senátormi a Toporovom až po všetkých tých drobných, čistých a korektných pánov, čo sedeli za stolmi v ministerstvách — nijako sa netrápili, že trpia nevinní, ale starali sa len o to, aby odstránili všetkých nebezpečných ľudí.

A tak, nielen že sa nedodržiavalo prikázanie odpustiť radšej desiatim vinným, ako obviňovať jedného nevinného, ale naopak, práve tak, ako keď sa má vyrezať zhnité a pritom treba odkrojiť aj z nezhnitého — odstraňo-

vali pomocou trestov desiatich neškodných len preto, aby odstránili jedného skutočne nebezpečného.

Takéto vysvetlenie všetkého, čo sa robilo, zdalo sa Nechľudovovi veľmi jasné a jednoduché, ale práve táto jasnosť a jednoduchosť nútily Nechľudova, aby váhal to uznať. Veď nie je možné, aby sa taký složitý zjav vysvetľoval tak jednoducho a pritom tak hrozne, a nemožno pripustiť, žeby všetky tie slová o spravodlivosti, dobre, zákone, viere, bohu a tak ďalej, boli iba slová a iba zakrývaly najsurovšie vykorisťovanie a ukrutnosť.

XXVIII.

Nechľudov by bol odcestoval ešte v ten deň večer, ale sľúbil Mariette, že príde k nej do divadla, a čo aj vedel, že by ta nemal ísť, predsa len šiel, navrávajúc si, že musí dodržať slovo.

— Či môžem odolať takým pokušeniam? — rozmýšľal nie celkom úprimne. — Urobím to posledný raz.

Preobliekol sa do fraku a došiel na druhé dejstvo večnej „*Dame aux camélias*“⁶⁶, kde hostujúca herečka zas iným spôsobom hrala, ako umierajú ženy-suchotinárky.

Divadlo bolo plné; Nechľudovovi hneď ochotne ukázali Mariettinu prízemnú lôžu, lebo ctili každého, kto sa na ňu opytoval.

Na chodbe stál lokaj v livreji, poklonil sa Nechľudovovi ako známemu a otvoril mu dvere.

Všetky rady lóží na druhej strane so sediacimi a za nimi stojacími postavami, aj blízke chrbty, aj šedivé a prešedivelé, aj plešivé a holé, aj napomádané a nabrčkavené hlavy sediacich v parteri — všetci diváci zahŕúžene sledovali chudú, kostnatú herečku, vyobliekanú do hodvábu a čipiek, čo afektovane a neprírodzeným

⁶⁶ „Dáma s kaméliami“ (franc.)

hlasom prednášala monolog. Ktosi povedal psst, keď sa otvorily dvere, a dva prúdy chladného a teplého povetria prebehly Nechludovovi po tvári.

V lôži bola Mariette, neznáma dáma v červenej peľorínke, s veľkým a složitým účesom, a dvaja páni: generál, Mariettin muž, krásny vysoký človek s orlím nosom na prísnej nepreniknuteľnej tvári, a vojenskou vysokou hrud'ou, podšitou vatou a farebnou látkou, a pobelavý plešivý pán s jamkou na vyholenej brade medzi veľkolepými bokombriadkami. Mariette, pôvabná, tenká, elegantná, dekoltovaná, s mocnými svalnatými plecami, čo sa svažovali od hrdla, s materinským znamenkom medzi hrdlom a plecami, hneď sa obzrela, večiarom ukázala Nechludovovi na stoličku za sebou a usmiala sa mu prívetivo, vďačne, a ako sa mu zdalo, aj významne. Jej muž pokojne, ako robil všetko, pozrel na Nechludova a naklonil hlavu. Bolo veru na ňom vidno — v pohľade, ktorý si vymenil so ženou — že je pánom, vlastníkom krásnej ženy.

Keď sa skončil monolog, divadlo zahrnelo potleskom. Mariette vstala a pridržiavajúc si šuštivú hodvábnu sukňu vyšla do úzadia lôže a soznámila muža s Nechludovom. Generál, neprestajne sa usmievajúc očami, povedal, že ho veľmi teší a pokojne zamĺkol, ako že už dohovoril.

„Mal som už odcestovať, ale sľúbil som vám, že prídem,“ povedal Nechludov Mariette.

„Ak nechcete vidieť mňa, uvidíte aspoň báječnú herečku,“ povedala Mariette, odpovedajúc na smysl jeho slov. „Však bola dobrá v poslednej scéne?“ opýtala sa muža.

Muž prikývol hlavou.

„Mňa to nedojíma,“ povedal Nechludov. „Videl som v poslednom čase toľko skutočného nešťastia, že...“

„Tak si sadnite, porozprávajte.“

Muž počúval a jeho oči sa usmievaly čoraz ironickejšie.

„Bol som u ženy, ktorú prepustili a ktorú tak dlho väznili; je to celkom znivočené stvorenie.“

„To je tá žena, o ktorej som ti vravela,“ povedala Mariette mužovi.

„Bol som veľmi rád, že bolo možné oslobodiť ju,“ povedal muž a pokyvoval hlavou — už celkom ironicky, ako sa Nechľudovovi zdalo — a usmieval sa popod fúzy. „Pôjdem si zafajčiť.“

Nechľudov sedel a čakal, že mu Mariette povie to čosi, čo mu mala povedať, ale ona mu nič nepovedala, ba ani sa len nesnažila povedať, len žartovala a rozprávala o hre, ktorá, ako si myslela, mala Nechľudova nezvyčajne dojať.

Nechľudov videl, že mu ani nemala čo povedať, že sa mu len chcela ukázať v celom pôvabe svojej večernej toalety s obnaženými plecami a materinským znamienkom, a bolo mu zároveň príjemne aj odporne.

Závoj pôvabu, ktorý bol predtým na tomto všetkom, nebol síce celkom sňatý, ale Nechľudov videl, čo bolo pod závojom. Keď sa díval na Mariette, kochal sa v nej, ale vedel, že je to klamárka, čo žije s mužom, ktorý si robí kariéru slzami a životmi stoviek a stoviek ľudí, ale jej je to úplne jedno, a že všetko, čo vravela včera, nebola pravda a chce ho len prinútiť — nevedel prečo a ani ona to nevedela — aby sa do nej zaľúbil. Aj ho to vábilo, aj mu bolo odporné. Niekoľko ráz sa chystal odísť, chytil klobúk, a zas ostal. No napokon, keď sa vrátil do lôže muž so zápachom tabaku v hustých fúzoch a povýšene-pohrdavo pozrel na Nechľudova, ako by ho nepoznával, Nechľudov nedal zatvoriť dvere, vyšiel na chodbu, vzal si svrchník a odišiel z divadla.

Keď sa vracal domov po Nevskom, nevdojak zbadal pred sebou vysokú, veľmi pekne urastenú a vyzývavo pekne oblečenú ženu, ktorá pokojne šla po širokom asfaltovom chodníku; aj z tváre, aj z celej jej postavy bolo vidno, že si uvedomuje svoju hnusnú moc. Každý, kto stretol alebo predbehol túto ženu, si ju obzeral. Nechľu-

dov šiel rýchlejšie ako ona a tiež jej nevoľky nazrel do tváre. Tvár, akiste prifarbená, bola krásna, a žena sa Nechľudovovi usmiala a blysla po ňom očami. A po-
divné, Nechľudov sa hneď rozpomenul na Mariette, lebo
mal práve taký pocit, že ho vábi, aj pocit odporu, aký
cítil v divadle. Nechľudov, nazlostený na seba, chytro
ju predbehol, zabočil na Morskú a keď došiel na ná-
brežie, začal tam — na údiv policajta — chodiť hore-
dolu.

— Práve tak sa na mňa usmiala aj tá v divadle, keď
som vošiel, — rozmýšľal, — a v oboch úsmevoch bol
rovnaký smysel. Rozdiel je iba v tom, že táto sa tvári
prосто a priamo: „Ak ma potrebuješ — vezmi si ma.
Ak nepotrebuješ — choď ďalej.“ A tamtá sa pretva-
ruje, že nemyslí na toto, ale žije akýmisi vyššími, zjem-
nelými pocitmi, no v podstate je taká istá. Táto je aspoň
úprimná, ale tamtá klame. No nielen to; túto núdza
doviedla do takej situácie, ale tamtá sa zabáva, zahrá-
va si s touto utešenou, odpornou a strašnou náruživos-
ťou. Táto pouličná žena, to je páchnúca, špinavá voda,
ktorá sa núka tým, ktorých smäd je väčší ako odpor;
tamtá v divadle, to je jed, ktorý nebadane otravuje
všetko, do čoho sa dostane. — Nechľudov sa rozpo-
menul na svoj pomer so ženou predáka šľachty a za-
valily ho zahanbujúce rozpomienky. — Hnusná je zvie-
racia smyselnosť v človeku, — rozmýšľal, no keď je
úprimná, pohrdaš ňou síce s výšky svojho duchovného
života, ale či si padol alebo odolal, ostávaš tým, čím si
bol; lenže keď sa to isté zviera skrýva pod domnele
estetickým, poetickým obalom a žiada, aby si sa mu
klaňal, vtedy sa mu celý poddávaš, zbožňuješ ho a už
nerozlišuješ dobré od zlého. Vtedy je to strašné.

Toto videl Nechľudov teraz práve tak jasne, ako pa-
láce, policajtov, pevnosť, rieku, loďky a Burzu.

A ako nebolo tejto noci na zemi upokojujúcej a od-
dych poskytujúcej tmy, ale bolo nejasné, neveselé, ne-
prirodzené svetlo bez vlastného žriedla, tak ani v Ne-

chľudovovej duši už nebolo tmy nevedomosti, poskytujucej oddych. Všetko bolo jasné. Jasné bolo, že všetko, čo sa pokladá za dôležité a dobré, všetko to je bezvýznamné alebo hnusné, a že všetok tento lesk, všetok prepych, zakrýva staré, všetkým zvyčajné zločiny, nielen netrestané, ale víťazné a okrášlené všetkou nádherou, akú len ľudia môžu vymyslieť.

Nechľudov by bol rád na to zabudol, a nič nevidel, ale nemohol už nič nevidieť. Hoci nevidel žriedlo svetla, pri ktorom sa mu to všetko odhaľovalo, ako nevidel žriedlo svetla, ležiaceho na Petrohrade, a hoci sa mu toto svetlo zdalo nejasným, neveselým a neprirodzeným, nemohol nevidieť, čo sa mu pri ňom odhaľovalo a cítil zároveň aj radosť, aj nepokoj.

XXIX.

Keď Nechľudov prišiel do Moskvy, najsamprv sa zaviezol do väzenskej nemocnice oznámiť Maslovovej smutnú zprávu, že senát potvrdil rozsudok súdu a že sa treba chystať na cestu na Sibír.

Do prosby jeho veličenstvu, ktorú mu napísal advokát a ktorú teraz niesol do väzenia, aby ju Maslovová podpísala, vkladal málo nádeje. A napodiv, teraz si ani neželal úspech. Smieril sa s myšlienkou, že odcestuje na Sibír a bude žiť medzi vyhnancami a trestancami a ťažko si vedel predstaviť, ako by usporiadal svoj život a život Maslovovej, keby ju oslobodili. Sišly mu na um slová amerického spisovateľa Thoreaua, ktorý povedal v časoch, keď v Amerike bolo otroctvo, že jediné miesto, prislúchajúce čestnému občanovi v štáte, v ktorom sa uzákoňuje a chráni otroctvo, je väzenie. Práve takto smýšľal Nechľudov, najmä po ceste do Petrohradu a po všetkom, čo tam videl.

— Áno, jediné vhodné miesto pre čestného človeka je v terajších časoch v Rusku žalár! — rozmýšľal. Do-

konca to aj bezprostredne pocítil, keď došiel k väzeniu a vchádzal medzi jeho steny.

Nemocničný vrátnik poznal Nechl'udova a hneď mu oznámil, že Maslovová nie je u nich.

„A kdeže je?“

„Zas vo väznici.“

„Prečo ju preložili?“ opýtal sa Nechl'udov.

„Veď je to taký národ, vaša jasnosť,“ povedal vrátnik s pohrdavým úsmevom, „s felčiarom si začala pletky, nuž ju hlavný doktor poslal preč.“

Nechl'udov vôbec nemyslel, že by mu Maslovová a jej duševný život boli také blízke. Táto zpráva ho ohromila. Pocítil čosi podobného, čo cítia ľudia pri zpráve o neočakávanom veľkom nešťastí. Veľmi ho to zabolelo. Prvým jeho pocitom pri tejto zpráve bola hanba. Predovšetkým sa zdal sám sebe smiešnym so svojou radostnou predstavou o jej ako by sa meniacom duševnom živote. Všetky jej slová, že nechce prijať jeho obeť, jej výčitky a slzy — všetko to boli, pomyslel si, iba prefíkanosti skazenej ženy, ktorá ho chcela čo najviac využiť. Teraz sa mu zdalo, že pri poslednej návšteve videl na nej príznaky nenapraviteľnosti, ktorá sa už aj prejavila. Toto všetko mu mihlo hlavou, kým si inštinktívne dával klobúk na hlavu a vychádzal z nemocnice.

— Čože si už teraz počať? Či som s ňou sviazaný? Neoslobodil ma práve teraz tento jej skutok? — opytoval sa v duchu.

No len, čo si dal túto otázku, hneď pochopil, že ak sa bude pokladať za slobodného a nechá ju — nepotresce ju, čo by bol rád urobil, ale seba, a zrazu mu bolo strašne.

— Nie! Čo sa stalo, to nemôže zmeniť moje rozhodnutie, môže ho to iba upevniť. Nech si robí, čo jej duša káže, keď pletky s felčiarom, nuž pletky s felčiarom, to je jej vec... A mojou vecou je robiť, čo žiada od mňa moje svedomie, — povedal si. — A moje svedo-

mie žiada, aby som obetoval svoju slobodu na vykúpenie svojho hriechu, a moje rozhodnutie vziať si ju za ženu, hoci by to bolo iba fiktívne manželstvo, a ísť za ňou, kamkoľvek by ju poslali, ostane nezmenené, — povedal si zlostne a zaťato, vyšiel z nemocnice a pobral sa odhodlaným krokom k veľkým väzenským vrátam.

Došiel k vrátam a poprosil dozorca, čo mal službu, aby oznámil správcovi, že by chcel vidieť Maslovovú. Dozorca poznal Nechludova a ako známemu povedal dôležitú väzenskú novinu: kapitán požiadal o prepustenie a na jeho miesto nastúpil iný, prísny predstavený.

„Teraz tu zaviedli prísnosť až beda,“ povedal dozorca. „Je práve tu, hneď vás oznámia.“

Správca bol naozaj vo väznici a hneď vyšiel k Nechludovovi. Nový správca bol vysoký, kostnatý človek s vyčnievajúcimi lícnymi kosťami, veľmi pomalých pohybov a zachmúrený.

„Návštevy sú dovolené v určité dni v hovorni,“ povedal nehľadiac na Nechludova.

„Ale ja musím dať podpísať prosbu na jeho veličenstvo.“

„Môžete ju odovzdať mne.“

„Potrebujem sa sísť s uväznenou. Predtým mi to vždy dovolili.“

„To bolo predtým,“ povedal správca a letmo pozrel na Nechludova.

„Mám dovolenie od gubernátora,“ nástojil Nechludov a vytahoval peňaženku.

„Dovoľte,“ stále rovnako, nehľadiac mu do očí, povedal správca, dlhými, suchými, bielymi prstami so zlatým prsteňom na ukazováčku vzal listinu, ktorú mu Nechludov podával a pomaly ju prečítal. „Ráče do kancelárie,“ povedal.

Tentoraz v kancelárii nebolo nikoho. Správca si sadol za stôl, preberal listiny, čo na ňom ležaly a zrejme chcel byť pri stretnutí. Keď sa ho Nechludov opýtal, či

by mohol vidieť politickú uväznenú Bogoduchovskú, správca stručne odpovedal, že nie.

„Návštevy politických väzňov nie sú prípustné,“ povedal a zas sa zahrúžil do čítania listín.

Nechľudov mal vo vrecku list pre Bogoduchovskú a cítil sa ako previnilec, ktorého úmysly boli odhalené a zmarené.

Keď Maslovová vošla do kancelárie, správca zdvihol hlavu a nehľadiac ani na Maslovovú, ani na Nechľudova, povedal:

„Môžete!“ a ďalej sa zaoberal svojimi listinami.

Maslovová bola oblečená zas ako predtým, v bielej blúze, sukni a šatke. Keď pristúpila k Nechľudovovi a videla jeho chladnú, zlostnú tvár, veľmi sa zapálila a žmoliac rukou kraj blúzy, sklopila oči. Jej rozpaky Nechľudovovi potvrdily slová nemocničného vrátnika.

Nechľudov sa chcel k nej správať ako predošle, ale *nemohol* jej podať ruku, hoci chcel; taká mu bola teraz odporná.

„Doniesol som vám zlú novinu,“ povedal pokojným hlasom, ale nepozrel na ňu a nepodal jej ruku, „v senáte zamietli prosbu“.

„Hneď som to vedela,“ povedala čudným hlasom, ako zadychčaná.

Predtým by sa Nechľudov bol opýtal, prečo vraví, že to hneď vedela; teraz len pozrel na ňu. Oči mala plné slz.

No toto nielen že ho neobmäkčilo, ale naopak, ešte väčšmi podráždilo proti nej.

Správca vstal a začal chodiť hore-dolu po miestnosti.

Aj pri všetkom odpore, ktorý teraz Nechľudov cítil k Maslovovej, jednako pokladal za potrebné prejaviť svoju ľútosť nad zamietnutím senátu.

„Nezúfajte,“ povedal, „prosba na jeho veličenstvo môže byť priaznivo vybavená, a ja dúfam, že...“

„Ja nie preto...“ povedala a žalostne sa dívala na neho mokrymi, škľavými očami.

„A prečo?“

„Boli ste v nemocnici a iste vám povedali o mne...“

„Nuž čože, je to vaša vec,“ povedal Nechľudov chladne a zachmúril sa.

Už skoro utichnutý krutý pocit urazenej hrdosti prebudil sa v ňom s novou silou, len čo spomenula nemocnicu. — On, človek z dobrej spoločnosti, za ktorého sa vydať pokladala by si za šťastie hociktorá dievčina z vyšších kruhov, ponúkol sa za muža tejto žene, a ona nemohla vyčkať a začala si pletky s felčiarom, — rozmýšľal a s nenávisťou hľadel na ňu.

„Tak podpíšte prosbu,“ povedal, vytiahol z vrecka veľkú obálku a položil ju na stôl. Utrela si slzy rožkom šatky a sadla si za stôl, opytujúc sa, kde a čo napísať.

Ukázal jej, čo a kde napísať, a ona si sadla za stôl a napravila si ľavou rukou rukáv pravej; a on stál nad ňou a mlčky jej hľadel na chrbát, nachýlený nad stolom, čo sa chvíľami mykal od zdržiavaného plaču, a v duši mu zápasily dva city: zlý a dobrý: urazená hrdosť — potom ľútosť k nej, trpiacej, a ľútosť zvíťazila.

Čo bolo prv — či ju najprv zo srdca poľutoval alebo sa rozpomenul na seba, na svoje hriechy a na svoju špinavosť práve v tom, v čom jej robil výčitky — na to sa nepamätal. Ale zrazu, v tej istej chvíli pocítil, že sa previnil a poľutoval ju.

Maslovová podpísala prosbu, utrela si zamazaný prst o sukňu, vstala a pozrela na neho.

„Čo ako rozhodnú a čokoľvek sa stane, nič nezmení moje rozhodnutie,“ povedal Nechľudov.

Myšlienka, že jej odpúšťa, zväčšovala v ňom ľútosť a nežnosť k nej a rád by ju bol potešil.

„Čo som povedal, aj urobím. Kamkoľvek by vás poslali, budem s vami.“

„Daromne,“ prerušila ho chytro a celá zažiarila.

„Pripomeňte si, čo vám treba na cestu.“

„Myslím, že nič takého. Ďakujem.“

Správca pristúpil k nim a Nechľudov nečakal na jeho

upozornenie, odobral sa od nej a odišiel s pocitom tichej radosti, spokojnosti a lásky ku všetkým ľuďom, čo nepocítil nikdy predtým. Nechludova tešilo a na nikdy nepocítenú výšku povznášalo vedomie, že nijaké výčiny Maslovovej nemôžu zmeniť jeho lásku k nej. Nech si začína pletky s felčiarom, to je jej vec: on ju ľúbi, nie pre seba, ale pre ňu a pre boha.

A zatiaľ pletky s felčiarom, pre ktoré Maslovovú vyhnali z nemocnice a v ktorých skutočnosť Nechludov uveril, pozostávaly iba z toho, že Maslovová, ktorá na rozkaz felčiarky prišla po prsný čaj do lekárne, umiestenej na konci chodby a našla tam len felčiara, vysokého Ustinova s pupencavou tvárou, ktorý sa jej už dávno zunoval svojou dotieravosťou, tak mocne ho odsotila, keď sa mu vytrhala, že sa búšil do poličky, s ktorej spadly dve sklenky a rozbily sa.

Hlavný lekár, ktorý práve vtedy šiel po chodbe, počul rinčanie rozbitých nádob, zazrel Maslovovú celú červenú vybehnúť von a zostne ju okríkol:

„No, milá moja, ak si tu chceš začínať pletky, vyhodím ťa. Čože je to?“ oslovil felčiara a prísne pozrel na neho ponad okuliare.

Felčiar sa s úsmevom začal ospravedlňovať. Doktor ho ani nevypočul, len zdvihol hlavu tak, že sa už díval cez okuliare a odišiel do nemocničných miestností, ale ešte ten deň povedal správcovi, aby mu namiesto Maslovovej poslali inú pomocnicu, slušnejšiu. A toto byly všetky pletky Maslovovej s felčiarom. Vyhodenie z nemocnice pod zámienkou pletiek s mužskými bolo Maslovovej neobyčajne bolestné, lebo odvtedy, ako sa stretla s Nechludovom, styky s mužskými, čo jej už dávno byly protivné, staly sa jej celkom odpornými. To, že súdiac podľa jej minulého a terajšieho postavenia, každý a medzi inými aj pupencavý felčiar sa domnieval, že má právo ju urážať a čudoval sa jej odmietnutiu, hrozne ju urážalo a vyvolávalo v nej ľútosť k sebe a slzy. Keď teraz prišla k Nechludovovi, chcela sa pred

ním očistiť z nespravodlivého obvinenia, o ktorom iste počuje. Ale keď sa začala ospravedlňovať, pocítila, že jej neverí, že jej ospravedlnenie potvrdzuje iba jeho podozrenia, a preto sa jej slzy vtisly do hrdla a odmlčala sa.

Maslovová si ešte vždy myslela a neprestávala sa presviedčať, že mu neodpustila a že ho nenávidí, ako mu to povedala pri druhom stretnutí, ale už dávno ho zas ľúbila a ľúbila tak, že nevoľky konala všetko, čokoľvek od nej žiadal: prestala piť, fajčiť, zanechala koketnosť a šla do nemocnice za slúžku. Všetko to robila preto, lebo vedela, že si to on želá. Ak vždy tak rozhodne odmietala jeho obeť, že si ju vezme za ženu, keď sa o tom zmienil, bolo to len preto, že rada opakovala hrdé slová, ktoré mu už raz povedala, a najmä preto, lebo vedela, že jeho ženba s ňou bude pre neho nešťastím. Pevne sa rozhodla, že neprijme jeho obeť a zároveň jej bolo mukou myslieť si, že on ňou pohŕda a myslí si, že je stále taká, aká bola, a nevidí zmenu, ktorá sa s ňou stala. Väčšmi ju trápilo, že si teraz zrejme myslí, že vykonala v nemocnici čosi škaredé, ako zpráva, že je definitívne odsúdená na nútené práce.

XXX.

Maslovovú mohli vypraviť s prvou odchádzajúcou skupinou a preto sa Nechludov chystal na cestu. Ale mal toľko práce, že cítil, že aj tak všetko nedokončí, čo by mal koľko voľného času. Bol to pravý opak toho, čo bolo predtým. Predtým bolo treba vymýšľať, čo robiť a všetok záujem sa sústreďoval iba na jednom — na Dmitrijovi Ivanovičovi Nechludovovi; ale i keď sa celý záujem práce sústreďoval vtedy na Dmitrijovi Ivanovičovi Nechludovovi, všetka práca bola nudná. Teraz sa všetka práca týkala iných ľudí, a nie Dmitrija Iva-

noviča a všetka bola zaujímavá a príťažlivá, a tejto práci nebolo konca-kraja.

No nielen to; predtým zamestnanie a práca vyvolávaly v Dmitrijovi Ivanovičovi rozhorčenie a podráždenie; ale táto práca pre iných vyvolávala v ňom zväčša radostnú náladu.

Práce, ktoré v tom čase zamestnávaly Nechľudova, delily sa na tri časti; Nechľudov, pedantný ako obyčajne, si ich takto rozdelil a podľa toho rozložil do troch aktoviek.

Prvá práca sa týkala Maslovovej a pomoci pre ňu. Táto práca pozostávala teraz z toho, že musel porobiť potrebné kroky na podporu prosby u jeho veličenstva a prichystať sa na cestu na Sibír.

Druhou prácou bolo usporiadať majetkové veci. V Panove dal zeme sedliakom s podmienkou, že budú splácať nájomné na svoje spoločné sedliacke potreby. Ale na potvrdenie tohto dohovoru bolo treba zostaviť a podpísať smluvu a testament. V Kuzminskom zas ešte ostalo tak, ako zariadil, totiž peniaze za zeme mal dostávať on, ale bolo treba ustáliť lehoty platenia a určiť, koľko brať z týchto peňazí na živobytie a koľko nechať pre sedliakov. Nevedel, aké výdavky ho očakávajú na ceste na Sibír, preto sa ešte neodhodlal vzdať sa tohto dôchodku, aj keď ho snížil na polovicu.

Treťou prácou bola pomoc väzňom, ktorí sa na neho obracali čoraz častejšie.

Zpočiatku, keď prišiel do styku s väzňami, ktorí ho prosili o pomoc, hneď sa pribral orodovať za nich, lebo sa usiloval obľahčiť im osud, ale neskôr prichádzalo toľko prosebníkov, až pocítil, že nemôže pomôcť každému z nich a nevdojak sa dostal do štvrtej práce, ktorá ho v poslednom čase zamestnávala väčšmi ako všetky ostatné.

Touto štvrtou prácou bolo vyriešiť otázku, čo je, načo a kde sa vzala tá čudná ustanovizeň, nazývaná trestným súdom, ktorej výsledkom bolo väzenie, s obyva-

teľmi ktorého sa čiastočne soznánil, a všetky tie trestnice od Petropavlovskej pevnosti až po Sachalin, kde sa trápily stá a tisíce obetí trestného zákona, ktorý mu bol taký čudný.

Na základe osobných stykov s väzňami a vypytovania od advokáta, väzenského kňaza, správcu väznice a zo soznamu väzňov Nechľudov došiel k uzáveru, že všetci väzni, takzvaní zločinci delia sa na päť druhov ľudí.

Prvý druh tvoria ľudia celkom nevinní, obeť súdnych omylov, ako domnelý podpaľáč Meňšov, ako Maslovová a iní. Ľudí tohto druhu nebolo veľmi mnoho, podľa kňazovho pozorovania asi sedem percent, ale ich polozenie vyžadovalo osobitný záujem.

Druhý druh tvorili ľudia, odsúdení za previnenia, spáchané za výnimočných pomerov, ako v hneve, žiarlivosti, opilosti a tak ďalej — boly to previnenia, ktorých by sa iste dopustili v tých istých okolnostiach aj všetci tí, čo ich súdili a trestali. K týmto patrilo podľa Nechľudovovho pozorovania vyše polovice všetkých zločincov.

Tretí druh tvorili ľudia, potrestaní za to, že konali podľa svojho názoru celkom obyčajné, ba až dobré skutky, ktoré sa však podľa názoru cudzích ľudí, píšúcich zákony, pokladaly za zločiny. K tomuto druhu patrili ľudia, čo tajne kupčili s pálenkou, pašeráci, ľudia, čo skášali trávu a sbierali drevo vo veľkých statkáarskych alebo štátnych lesoch. K týmto ľuďom patrili aj zlodejskí horali a potom neverci, čo okrádali kostoly.

Štvrtý druh tvorili ľudia, ktorých len preto počítali medzi zločincov, že mravne stáli nad strednou spoločenskou úrovňou. Takí boli sektári, takí boli Poliaci a Čerkesi, búriaci sa za svoju nezávislosť, takí boli aj politickí zločinci — socialisti a štrajkujúci, odsúdení za to, že odporovali vláde. Percento takých ľudí, podľa pozorovania Nechľudova, najlepších zo spoločnosti, bolo veľmi vysoké.

Piaty druh napokon tvorili ľudia, proti ktorým sa

spoločnosť omnoho väčšmi previnila ako oni proti spoločnosti. Boli to ľudia zavrnutí, ohlúpení ustavičným útlakom a pokušeniami, ako chlapec s pokrovcami a stá iných ľudí, ktorých Nechludov videl vo väzení aj mimo neho, ktorých životné podmienky akosi sústavne vedú k nevyhnutnosti vykonať skutok, čo sa nazýva zločinom. K takýmto ľuďom patrilo podľa Nechludovovho pozorovania veľmi mnoho zlodejov a vrahov; s niektorými z nich sa v tom čase dostal do styku. K týmto ľuďom, keď ich bližšie poznal, počítal aj zhýralých a skazených ľudí, ktorých nová škola nazýva zločineckým typom a ktorých jestvovanie v spoločnosti sa uznáva za hlavný dôkaz nevyhnutnosti trestného zákona a trestu. Tieto takzvané skazené, zločinecké, nenormálne typy neboly podľa Nechludovovej mienky ničím iným, iba práve takýmto ľuďmi ako tí, proti ktorým sa spoločnosť väčšmi previnila ako oni proti spoločnosti, ale proti ktorým sa spoločnosť neprevinila bezprostredne a teraz, ale previnila sa ešte v minulosti proti ich rodičom a predkom.

Z väzňov, najmä tohto druhu, prekvapoval ho recidivista-zlodej Ochotin, nemanželský syn prostitútky, vychovaný v nocľahárni, ktorý do tridsiateho roku života zrejme sa nestretol s ľuďmi vyššie mravne založenými než boli mestskí policajti, a ktorý sa hneď za mladí dostal do bandy zlodejov a zároveň bol obdarený neobyčajným darom humoru, ktorým si získaval ľudí. Prosil Nechludova o ochranu a pritom si robil posmešky aj zo seba, aj zo sudcov, aj z väzenia, aj zo všetkých zákonov, nielen trestných, ale aj božích. Iný bol krásavec Fiodorov, čo s bandou, ktorej bol vodcom, zavraždil a okradol starca-úradníka. Bol to sedliak, ktorého otcovi celkom nezákonnito vzali dom a ktorý bol potom vojakom a trpel za to, že sa zaľúbil do dôstojníckovej milenky. Bola to zaujímavá, náruživá povaha, človek, čo túžil po rozkoši za každú cenu a nikdy nevidel ľudí, ktorí by sa pre niečo zriekali rozkoše a nikdy

nepočul ani slova o tom, že by bol v živote nejaký iný cieľ okrem rozkoše. Nechľudov jasne videl, že obaja boli bohaté povahy, že boli len zanedbaní a dokaličení, ako bývajú zanedbané a dokaličené odhodené rastliny. Videl aj akéhosi tuláka a istú ženu, ktorí odpudzovali svojou tuposťou a akousi surovosťou, ale nijako nemohol v nich vidieť takých zločincov, o akých hovorí talianska škola, videl iba ľudí, čo jemu osobne boli protivní, ale práve takých videl aj na slobode vo frakoch, epoletách a čipkách.

Teda skúmanie otázky, prečo všetkých týchto natoľko rozdielnych ľudí posadili do väzení a prečo iní, práve takí ľudia chodili na slobode, ba aj súdili týchto ľudí, bolo štvrtou prácou, ktorá v tom čase Nechľudova zamestnávala.

Zpočiatku Nechľudov dúfal, že odpoveď na túto otázku nájde v knihách a kúpil si všetko, čo sa týkalo tohto predmetu. Kúpil si knihy Lombrosove a Garofalove, Ferriho a Lisztove, Moudsleyove a Tardove a pozorne ich čítal. Ale čím viac ich čítal, tým bol sklamanejší a sklamanejší. Stalo sa mu, čo sa vždy stáva ľudom, ktorí sa obracajú k vede nie preto, aby hrali v nej nejakú úlohu; aby písali, škriepili sa, poučali, ale obracajú sa k vede s priamymi, prostými, životnými otázkami; veda mu odpovedala na tisíce rôznych, veľmi prefíkaných a spleťtých otázok, súvisiacich s trestným zákonom, len nie na tú, na ktorú hľadal odpoveď. Dával si veľmi простú otázku; opytoval sa: prečo a akým právom jedni ľudia zatvárajú, mučia, posielajú do vyhnanstva, bijú a vraždia iných ľudí, hoci sami sú práve takí, ako ľudia, ktorých mučia, bijú a vraždia? A odpovedalo sa mu len úvahami, či má človek slobodnú vôľu alebo nie, či možno človeka podľa rozmerov lebky a podobných vecí uznať za zločince alebo nie; akú úlohu hrá dedičnosť v zločinnosti, či jestvuje vrodená nemravnosť; čo je mravnosť, čo je šialenstvo, čo je degenerácia, čo je temperament, ako

vplýva na zločinnosť podnebie, strava, nevedomosť, napodobivosť, hypnotizmus, náruživosť, čo je spoločnosť, aké má povinnosti a tak ďalej a tak ďalej.

Tieto úvahy pripomínaly Nechludovovi odpoveď, ktorú raz dostal od chlapčeka, čo sa vracal zo školy. Nechludov sa opýtal chlapca, či sa naučil slabikovať. „Naučil,“ odpovedal chlapček — „No, slabikuj: laba.“ — „Aká laba — psia?“ odpovedal chlapček s potme-húdskou tvárou. Práve takéto odpovede v podobe otázok nachodil Nechludov vo vedeckých knihách na svoju jedinú základnú otázku.

Bolo tam veľmi mnoho múdreho, učeného, zaujímavého, ale nebola tam odpoveď na hlavné — akým právom jedni trescú druhých? Nielen že na to nebolo odpovede, ale všetky úvahy viedly k objasneniu a ospravedlneniu trestu, ktorého nutnosť sa uznávala za zásadu. Nechludov čítal mnoho, ale nesústavne, a to, že nenašiel odpoveď, pripisoval tomuto povrchnému štúdiu, dúfajúc, že neskoršie nájde patričnú odpoveď; preto si zatiaľ ešte nedovolil veriť v správnosť odpovede, ktorá sa mu v poslednom čase čoraz častejšie vynárala.

XXXI.

Skupina väzňov, v ktorej bola Maslovová, mala odísť, ako určili, piateho júla. Na ten deň sa aj Nechludov prichystal, že pôjde za ňou. V predvečer odchodu pricestovala do mesta jeho sestra s mužom, aby sa ešte sišla s bratom.

Nechludovova sestra Natália Ivanovna Ragožinská, bola o desať rokov staršia od brata. Nechludov rástol čiastočne pod jej vplyvom. Ako chlapca ho mala veľmi rada, a potom celkom pred jej vydajom rozumeli si skoro ako rovní: ona, dvadsaťpäťročná dievčina a on pätnásťročný chlapec. Vtedy bola zaľúbená do jeho

priateľa Nikoleňku Irteneva, ktorý neskôr umrel. Obaja mali radi Nikoleňku a milovali v ňom a v sebe to, čo bolo dobré a čo spájalo všetkých ľudí.

Od tých čias sa obaja skazili: jeho skazila vojenská služba a nepekný život; ju — manželstvo s človekom, do ktorého sa smyselne zaľúbila, ale ktorý nielen že nemal rád všetko to, čo jej a Dmitrijovi bolo kedysi najposvätnjším a najdrahším, ale ani nechápal, čo je to, a pripisoval všetky snahy po mravnom zdokonalení a slúžení ľuďom, v ktorých ona kedysi žila, len jemu pochopiteľnému oduševneniu sa ctibažnosťou a túžbou vyniknúť nad ľuďmi.

Ragožinskij bol človek bez mena a majetku, ale veľmi obratný v úrade; veľmi obratne lavíroval medzi liberalizmom a konzervativizmom a využíval z oboch smerov ten, ktorý mu v tom čase a prípade bol osožnejší; ale hlavne vďaka čomusi zvláštnemu, čím sa páčil ženám, urobil pomerne skvelú sudcovskú kariéru. Už nie celkom mladý soznámil sa v cudzine s Nechľudovovcami, získal si lásku Nataše, dievčiny tiež už nie najmladšej, a vzal si ju za ženu skoro proti vôli matky, ktorá videla v tomto manželstve *mésalliance*.⁶⁷ Nechľudov, hoci si to tajil, hoci zápasil s tým pocitom, nemal rád švagra. Bol mu antipatický vulgárnosťou svojich citov, nadutou obmedzenosťou, ale najmä mu bol antipatický pre sestru, ktorá mohla tak náruživu, sebecky a smyselne ľúbiť túto úbohú povahu, a aby mu ulahodila, udusila všetko dobré, čo v nej bolo. Nechľudova vždy mučivo bolela myšlienka, že Nataša je ženou tohto nafúkaného, chlpateho chlapa s lesklou plešinou. Nemohol premôcť ani odpor k jeho deťom. A vždy, keď sa dozvedel, že sestra bude matkou, cítil čosi podobné potutovaniu, že sa zas nakazila čímisi škaredým od tohto človeka, im všetkým cudzieho.

Ragožinskovci prišli sami, bez detí — deti mali dvoje:

⁶⁷ nerovné manželstvo (franc.)

chlapčeka a dievčatko — a složili sa v najlepšej izbe najlepšieho hotela. Natália Ivanovna zašla do starého matkinho bytu, no keď tam nenašla brata a dozvedela sa od Agrafeny Petrovny, že sa preniesol do zariadených izieb, zaviezla sa ta. Špinavý sluha ju privítal v tmavej chodbe, ťažko páchnúcej, aj vo dne osvetlenej, a povedal jej, že knieža nie je doma.

Natália Ivanovna požiadala, aby ju pustil do bratovej izby, aby mu tam mohla nechať listok. Sluha ju zaviedol.

Keď Natália Ivanovna vošla do bratových dvoch maličkých izbičiek, pozorne si ich poobzerala. Na všetkom videla dobre známu čistotu a pedantnosť, ale prekvapilo ju skromné zariadenie, čo jej u neho bolo novinkou. Na písacom stole videla známe ťažidlo s bronzovým psíkom; boli tam aj zvyčajne starostlivo rozložené aktovky a listiny, písomné potreby, sväzky trestného zákonníka, anglická kniha Henryho Georgea, francúzska od Tarda, do ktorej bol založený jej dobre známy krivý, veľký nôž zo slonovej kosti.

Sadla si za stôl a napísala mu list, v ktorom ho prosila, aby k nej prišiel určite a ak môže hneď teraz; prekvapene pokrútila hlavou nad tým, čo videla a vrátila sa do svojho hotela.

Natáliu Ivanovnu zaujímaly teraz v pomere k bratovi dve otázky: jeho ženba s Kaťušou, o ktorej počula v svojom meste, pretože o nej každý rozprával, a odovzdanie zemí sedliakom, o čom tiež každý vedel a čo sa mnohým zdalo čímsi politickým a nebezpečným. Ženba s Kaťušou sa s jednej strany Natálii páčila. Páčila sa jej bratova rozhodnosť, poznávala v nej jeho a seba, akými boli obaja v tých krásnych časoch, kým sa nevydala, ale zároveň sa jej zmocňovala hrôza pri myšlienke, že si brat berie za ženu takú hroznú ženskú. Posledný pocit prevládal a Natália Ivanovna sa rozhodla vplývať na neho nakoľko sa dá a zdržať ho od ženby, hoci vedela, ako je to ťažko.

To druhé, odovzdanie zemí sedliakom, nebolo také blízke jej srdcu; ale jej muža to veľmi pohoršilo a žiadal od nej, aby vplývala v tomto na brata. Ignatij Nikiforovič hovoril, že taký skutok je vrcholom nezodpovednosti, lahtikárstva a pýchy, že vysvetliť taký skutok — ak sa to vôbec nejako dá vysvetliť — možno iba túžbou vyniknúť, pochvastať sa a vyvolať reči o sebe.

„Aký smysel má odovzdanie pôdy sedliakom, aby za ňu platili sami sebe,“ vrazil. „Keď to už chcel urobiť, mohol popredať prostredníctvom Sedliackej banky. To by malo smysel a vôbec je to skutok, hraničiaci s ne-normálnosťou,“ hovoril Ignatij Nikiforovič, ktorý už pomýšľal na kuratelu a žiadal od ženy, aby sa vážne poshovárala s bratom o jeho čudnom úmysle.

XXXII.

Keď sa Nechľudov vrátil domov a našiel si na stole list od sestry, hneď sa vybral k nej. Bolo to večer. Ignatij Nikiforovič oddychoval v druhej izbe a Natália Ivanovna privítala brata sama. Bola v čiernych hodvábnych šatách do drieku, s červenou stužkou na prsiach a čierne vlasy mala našuchorené a učesané podľa poslednej módy. Zrejme sa starostlivo mladila pre mužarovesníka. Keď videla brata, vyskočila s divána a rýchlym krokom mu šla v ústrety, šuštiac hodvábnou sukňou. Pobozkali sa a s úsmevom sa navzájom poobzerali. Odohrala sa tá tajomná výmena pohľadov, slovami nevyjadriteľná a veľmi významná, v ktorej všetko bolo pravdivé, a začala sa výmena slov, v ktorých už nebolo takej pravdivosti. Nevideli sa od matkinej smrti.

„Stučnela si a omladla,“ povedal Nechľudov.

Našpúlila pery od radosti.

„Ale ty si schudol.“

„No a čo Ignatij Nikiforovič?“ opýtal sa Nechľudov.

„Oddychuje. Nespál v noci.“

Bolo treba mnoho povedať, no slová nič nevravely, zato pohľady hovorily, že sa nepovedalo, čo sa malo povedať.

„Bola som u teba.“

„Áno, viem. Odišiel som z domu. Je to pre mňa veľké, pusté, nudné. A nič z toho nepotrebujem, vezmi si všetko, totiž zariadenie — všetky veci.“

„Áno, Agrafena Petrovna mi povedala. Bola som tam. Veľmi som ti povďačná. Ale...“

Vtedy čašník doniesol strieborné čajové náčinie.

Zamĺkli, kým ho čašník rozostavoval. Natália Ivanovna prešla na kreslo naproti stolíku a mlčky zaparila čaj. Nechl'udov mlčal.

„Tak čo, Dmitrij, viem všetko,“ povedala Nataša rozhodne a pozrela na neho.

„Nuž áno? Veľmi som rád, že vieš.“

„Ale či môžeš dúfať, že ju napraviš po takom živote?“ opýtala sa Natália Ivanovna.

Nechl'udov sedel na malej stoličke vzpriamený, nepodpíeral sa o lakte, pozorne ju načúval a usiloval sa dobre jej porozumieť a dobre odpovedať. Nálada, ktorú v ňom vyvolalo posledné stretnutie s Maslovovou, ešte vždy mu napĺňala dušu pokojnou radosťou a náklonnosťou ku všetkým ľuďom.

„Nechcem napraviť ju, ale seba chcem napraviť,“ odpovedal.

Natália Ivanovna vzdychla.

„Sú aj iné prostriedky, nielen ženba.“

„Ale ja myslím, že tento je najlepší; okrem toho ma uvádza do sveta, v ktorom môžem byť osožný.“

„Nemyslím,“ povedala Natália Ivanovna, „že by si mohol byť šťastný.“

„Nejde o moje šťastie.“

„Rozumie sa, ale ona, ak má srdce, nemôže byť šťastná, ba nemôže si to ani želať.“

„Veď ona si to ani neželá.“

„Chápem, ale život . . .“

„Čo život?“

„Žiada si inšie.“

„Nič si nežiada, len aby sme robili, čo treba,“ povedal Nechľudov, hľadiac na jej tvár ešte stále peknú, hoci pri očiach a ústach pokrytú drobnými vráskami.

„Nechápem,“ povedala so vzdychom.

— Chúďa moje! Ako sa mohla takto zmeniť! — rozmýšľal Nechľudov, rozpomenúc sa na Natašu, aká bola za slobodna, a pocítil k nej nežnosť, spletenú z nespočetných detských rozpomienok.

Vtedy vošiel do izby Ignatij Nikiforovič, ako vždy s vysoko zdvihnutou hlavou a s vypätými širokými prsami, kráčal mäkko a ľahko, usmieval sa a blýskal okuliarmi, plešinou a čiernou bradou.

„Vitajte, vitajte,“ povedal s vedomým neprirodzeným prízvukom.

(Hoci sa v prvom čase po ženbe usilovali tykať si, predsa len ostali pri vykaní.)

Stisli si vzájomne ruky a Ignatij Nikiforovič si zľahka sadol do kresla.

„Nebudem vám prekážať v rozhovore?“

„Nie, pred nikým netajím, čo vravím, a čo robím.“

Len čo Nechľudov videl švagrovu tvár, jeho chlpaté ruky a počul protektorský nafúknutý tón, hneď sa stratila jeho mierna nálada.

„Áno, shovárali sme sa o jeho úmysle,“ povedala Natália Ivanovna. „Naliať ti?“ doložila berúc čajník.

„Áno, prosím si; aký je to vlastne úmysel?“

„Cestovať na Sibír so skupinou väzňov, kde je aj žena, proti ktorej som sa podľa svojho názoru previnil,“ povedal Nechľudov.

„Počul som, že to nebude len sprevádzanie, ale dačo viac.“

„Áno, aj ženba, ak len ona bude chcieť.“

„Teda tak! No, ak vám je to nie nepríjemné, vysvetlite mi svoje pohnútky. Nechápem ich.“

„Pohnútky sú, že tá žena . . . že jej prvý krok na ceste ku skazeniu . . .“ Nechľudov sa zlostil na seba, že nemohol nájsť výraz. „Pohnútky sú tie, že ja som vinný, ale potrestali ju.“

„Ak ju potrestali, nuž pravdepodobne ani ona nie je nevinná.“

„Je celkom nevinná.“

A Nechľudov so zbytočným rozčúlením porozprával všetko.

„Áno, je to nedbanlivosť predsedu súdu, preto porotcovia odpovedali tak nerozmyslene. Ale na takéto prípady je senát.“

„Senát zamietol žiadosť.“

„Ak zamietol, teda nebolo podstatných dôvodov na zrušenie rozsudku,“ povedal Ignatij Nikiforovič, ktorý zrejme úplne zastával známu mienku, že pravda je produktom súdnictva. „Senát nemôže skúmať podstatu obžaloby. Ak súd naozaj urobil chybu, treba podať prosbu na jeho veličenstvo.“

„Podali sme, ale niet nijakého predpokladu, že by mala úspech. Vyžiadajú si úradnú zprávu od ministerstva, ministerstvo sa opýta senátu, senát zopakuje svoje rozhodnutie a ako obyčajne, nevinný bude potrestaný.“

„Po prvé, ministerstvo sa nebude vypytovať senátu,“ povedal Ignatij Nikiforovič so zhovievavým úsmevom, „ale vyžiada si pôvodné spisy od súdu a ak nájde chybu, vydá aj rozhodnutie v tom smysle, a po druhé, nevinní nikdy, alebo len v krajnom prípade, len veľmi zriedkakedy bývajú potrestaní. Trescú sa vinníci,“ vravel Ignatij Nikiforovič pomaly so sebavedomým úsmevom.

„A ja som sa presvedčil o opaku,“ rozvravel sa Nechľudov s nevraživosťou k švagrovi, „ja som sa presvedčil, že väčšia polovica ľudí, odsúdených súdmi, je nevinná.“

„Akože to?“

„Sú prosto nevinní v pravom smysle slova, ako tá žena je nevinná v otrávení, ako sedliak, s ktorým som sa

teraz soznámil nemá vinu na vražde, ktorej sa naozaj nedopustil; ako sú nevinní syn s matkou v podpaľačstve, ktorého sa dopustil sám majiteľ, a syna s matkou len-len že neodsúdili.“

„Nuž pravdaže, vždy boli a budú justičné omyly. Ľudská ustanovizeň nemôže byť dokonalá.“

„A potom ohromná časť nevinných nepokladá skutky, ktorých sa dopustili, za zločiny, pretože boli vychovaní v určitom prostredí.“

„Odpusťte, ale toto je už nie pravda; každý zlodej vie, že kradnúť je nepekne a že neslobodno kradnúť, že zlodejstvo je nemravné,“ povedal Ignatij Nikiforovič s pokojným, sebavedomým, stále rovnakým, trochu pohrdavým úsmevom, ktorý Nechludova nesmierne dráždil.

„Nie, nevie, vravia mu: nekradni, ale on vidí a vie, že továrnici kradnú jeho prácu, keď mu snižujú plácu, že ho neprestajne vo forme daní okráda vláda so všetkými svojimi úradníkmi.“

„Toto je už anarchizmus,“ pokojne určil Ignatij Nikiforovič význam švagrových slov.

„Neviem, čo je to, vravím iba, ako je,“ pokračoval Nechludov, „vie, že ho vláda okráda; vie, že my statkári sme ho už dávno okradli, keď sme mu vzali zem, ktorá má byť spoločným majetkom, a že potom, keď si z tejto zeme, jemu ukradnutej, nasbiera raždia, aby si zakúril do pece, my ho zatvárame do väzenia a chceme ho presvedčiť, že je zlodejom. Lenže on vie, že zlodejom nie je on, ale ten, čo mu ukradol zeme, a že každú restitution⁶⁸ toho, čo mu ukradli, je povinný dať svojej rodine.“

„Nerozumiem, a ak aj rozumiem, nesúhlasím. Zem nemôže nemať vlastníka. Ak ju rozdelíme,“ začal Ignatij Nikiforovič pokojne, lebo bol úplne presvedčený, že Nechludov je socialista a teória socializmu žiada roz-

⁶⁸ náhradu (franc.)

deliť všetku pôdu jednako, že také delenie je veľmi hlúpe a že on ho môže ľahko vyvrátiť, „ak dnes rozdelíte pôdu na rovnako, zajtra už zas prejde do rúk pracovitejších a schopnejších ľudí.“

„Nikto ani nepomýšľa podeliť zeme na rovnako, zem nemá mať vlastníka, nemá byť predmetom kúpy, predaja alebo pôžičky.“

„Právo vlastníctva je človeku vrodené. Bez práva vlastníctva nebude ani troška záujmu o obrábanie pôdy. Odstráňte právo vlastníctva a vrátime sa do divožstva,“ povedal Ignatij Nikiforovič autoritatívne, opakujúc zvyčajný argument v prospech práva pozemkového vlastníctva, ktorý sa považuje za nezvratný a zakladá sa na tom, že chamtivosť po pozemkovom vlastníctve je dôkazom jeho nutnosti.

„Naopak, iba vtedy nebude zem ležať úhorom ako teraz, veď teraz majitelia pôdy, ako pes na sene, nepripustia k zemi tých, čo ju môžu využiť, hoci sami ju využiť nevedia.“

„Počujte, Dmitrij Ivanovič, veď je to úplný nerozum! Či je možné v našich časoch zrušiť pozemkové vlastníctvo? Viem, že je to váš starý „dada“. ⁶⁹ No, dovoľte, aby som vám povedal dorovna...“ Ignatij Nikiforovič zbledol a hlas sa mu zachvel: zrejme sa ho veľmi dotýkala táto otázka. „Radil by som vám, aby ste si túto otázku dobre premysleli prv, ako pristúpите k jej praktickému rozriešeniu.“

„Hovoríte o mojich osobných veciach?“

„Áno. Domnievam sa, že my všetci, čo zaujímame určité postavenie, musíme niesť povinnosti, ktoré z neho vyplývajú, že musíme podporovať životné podmienky, v ktorých sme sa narodili, ktoré sme zdedili od svojich predkov a ktoré musíme poručiť svojim potomkom.“

„Pokladám si za povinnosť...“

⁶⁹ koníček (franc.)

„Dovoľte,“ pokračoval Ignatij Nikiforovič a nedal sa prerušiť, „nehovorím za seba a za svoje deti, majetok mojich detí je zabezpečený, zarábam toľko, že vyžijeme — a myslím, že aj deti vyžijú bez biedy, a preto môj protest proti vašim skutkom, dovoľte mi povedať, nie celkom premysleným, nevyplýva z osobných záujmov, ale zásadne nemôžem s vami súhlasiť. Radil by som vám viac porozmýšľať, prečítať...“

„No, už ma len nechajte samého rozhodovať o svojich veciach, ja viem, čo treba čítať a čo netreba,“ povedal zblednutý Nechludov a cítiac, že mu chladnú ruky a že by sa nezdržal, radšej zamĺkol a začal piť čaj.

XXXIII.

„No a čo deti?“ opýtal sa Nechludov sestry, keď sa trochu upokojil.

Sestra porozprávala o deťoch, že ostaly so starou matkou, s mužovou matkou a veľmi spokojná, že sa škriepka s mužom skončila, začala rozprávať, ako sa jej deti hrajú na cestovanie práve tak, ako sa on kedysi hrával so svojimi dvoma bábikami — s čiernym murínom a bábou, ktorú volali Francúzocka.

„Vari sa na to ešte pamätáš?“ opýtal sa Nechludov s úsmevom.

„A pomysli si, deti sa hrajú práve tak.“

Nepříjemný rozhovor sa skončil. Nataša sa upokojila, ale nechcela pred mužom rozprávať, čomu mohol rozumieť iba brat, a aby nadpriadla všeobecný rozhovor, začala rozprávať o petrohradskej novine, ktorá došla až sem — o zármutku matky Kamenskej, čo stratila jediného syna, zabitého v súboji.

Ignatij Nikiforovič vyslovil nesúhlas s poriadkami, podľa ktorých vražda v súboji vylučuje sa z radu ostatných trestných činov.

Jeho poznámka vyvolala námietku Nechľudova a zas vzbĺkla škriepka o tejto téme, škriepka, v ktorej všetko ostalo nedopovedané, ani jeden nevyriekol všetko, čo chcel, a obaja ostali pri svojich, vzájomne sa odsudzujúcich názoroch.

Ignatij Nikiforovič cítil, že ho Nechľudov odsudzuje, že pohŕda všetkou jeho činnosťou a rád by mu bol dokázal nesprávnosť jeho názorov. A zas Nechľudov, nehovoriac ani o zlosti, ktorú cítil preto, že sa mu švagor miešal do vecí o pozemkoch (v hĺbke duše síce cítil, že švagor, sestra a ich deti, ako jeho dedičia, majú na to právo), hneval sa v duši, že tento obmedzený človek úplne presvedčene a pokojne pokladá stále za správne a zákonité všetko, čo sa teraz zdalo Nechľudovovi celkom nepochybné nesmyselným a zločinným. Švagrova sebaistota Nechľudova dráždila.

„A čo by urobil súd?“ opýtal sa Nechľudov.

„Odsúdil by jedného z dvoch duelantov ako obyčajného vraha na nútené práce.“

Nechľudovovi zas ochladly ruky a pokračoval rozhorčene.

„No a čo by bolo potom?“ opýtal sa.

„Bolo by to spravodlivé.“

„Ako keby cieľom činnosti súdov bola spravodlivosť,“ povedal Nechľudov.

„A čo ním je, ak nie to?“

„Podporovanie triednych záujmov. Súd, podľa mňa, je iba administratívnym nástrojom na podporu terajších poriadkov, výhodných našim kruhom.“

„Toto je celkom nový názor,“ povedal Ignatij Nikiforovič s pokojným úsmevom. „Obyčajne sa súdu pripisuje trošku iné poslanie.“

„Teoreticky, ale nie prakticky, ako som sa presvedčil. Cieľom súdu je iba udržať spoločnosť v terajšom postavení a preto prenasleduje a odsudzuje jednak ľudí, čo sa dostali nad priemernú úroveň a chcú ju ešte

zvýšiť, takzvaných politických previnilcov, a jednak ľudí, čo sú na nižšej úrovni, takzvané zločinecké typy.“

„Nemôžem súhlasiť po prvé s tým, že by zločincov takzvaných politických trestali preto, že dosiahli nadpriemernú úroveň. Zväčša sú to vývrheli spoločnosti, natoľko skazení, hoci trochu inak, ako zločinecké typy, ktoré zaraďujete nižšie strednej úrovne.“

„Ale ja poznám ľudí, ktorí stoja neporovnateľne vyššie ako ich sudcovia; všetci sektári sú ľudia mravní, pevní...“

No Ignatij Nikiforovič, nenavyknutý, aby mu skákali do reči, nepočúval Nechľudova a len rozprával ďalej zároveň s Nechľudovom, čo tohto ešte väčšmi dráždilo.

„Nemôžem súhlasiť ani s tým, že by cieľom súdu bolo podporovať terajšie poriadky. Súd sleduje svoj cieľ: alebo nápravu...“

„Pekná náprava vo väzeniach,“ zamiešal sa Nechľudov.

„... alebo odstránenie,“ pokračoval Ignatij Nikiforovič upriamene, „skazených a zverom podobných ľudí, čo ohrozujú jestvovanie spoločnosti.“

„A to je práve to, že súd nerobí ani jedno, ani druhé. Spoločnosť nemá na toto prostriedkov.“

„Ako to? Nechápem,“ opýtal sa Ignatij Nikiforovič s núteným úsmevom.

„Chcem povedať, že naozaj rozumné tresty sú iba dva — tie, ktoré používali za starodávna: telesný trest a trest smrti, ktorých sa po zjemnení mravov používa čoraz menej a menej,“ povedal Nechľudov.

„Toto počuť od vás je pre mňa novinkou a prekvapením.“

„Áno je rozumné urobiť človeku bolesť, aby v budúcnosti už nerobil to, za čo trpel, a úplne rozumné je škodlivému a spoločnosti nebezpečnému človeku odňať hlavu. Oba tieto tresty majú rozumný smysel. Ale aký to má smysel, aby človeka skazeného nečinnosťou a zlým príkladom, zatvorili do väzenia, do prostredia

zabezpečeného a núteného zaháľačstva, do spoločnosti najskazenejších ľudí? Alebo aby ho — nevedno prečo — prevážali na štátne trovy — každý stojí vyše päťsto rubľov — z Tulskej gubernie do Irkutskej alebo z Kurseskej...“

„No, predsa sa ľudia boja tohto cestovania na štátne trovy, a keby nebolo tohto cestovania a väzení, my dvaja by sme tu nesedeli, ako sedíme teraz.“

„Väzenia nám nemôžu zaistiť bezpečnosť, lebo ľudia tam nesedia večne, veď ich prepúšťajú. Naopak, v týchto ústavoch dovádzajú ľudí na vyšší stupeň neresti a skazenosti, to značí, že len zväčšujú nebezpečenstvo.“

„Chcete povedať, že trestná sústava by sa mala zdokonaľiť.“

„Nedá sa zdokonaľiť. Zdokonalené väznice by stály viac, ako sa vydáva na vzdelanie ľudu, a zaľahly by novou ľarchou zas len na ľud.“

„No nedostatky trestnej sústavy nijako nepoškodujú sám súd,“ zas pokračoval Ignatij Nikiforovič vo svojej reči, nepočúvajúc švagra.

„Tieto nedostatky sa nedajú napraviť,“ vravel Nechludov zvýšeným hlasom.

„Teda akože? Treba vraždiť? Alebo, ako navrhoval istý štátnik, treba vypichovať oči?“ opýtal sa Ignatij Nikiforovič s víťazným úsmevom.

„Áno, bolo by to ukrutné, ale účelné. Veď, čo sa teraz robí, je tiež ukrutné, a pritom nielen neúčelné, ale také hlúpe, že nemožno pochopiť, ako duševne zdraví ľudia môžu pracovať v takej hroznej a ukrutnej ustanovizni, ako je trestný súd.“

„A vidíte, ja tam pracujem,“ povedal Ignatij Nikiforovič blednúc.

„To je vaša vec. Ale ja to nechápem.“

„Myslím, že vy mnoho nechápete,“ povedal Ignatij Nikiforovič trasúcim sa hlasom.

„Videl som na súde, ako sa zástupca prokurátora zo všetkých síl usiloval obviniť nešťastného chlapca,

ktorý v každom neskazenom človekovi mohol vyvolať iba súcit; viem, ako iný prokurátor vypočúval sektára a na čítanie evanjelia použil trestný zákonník; a aj ostatná činnosť súdov sa skladá iba z takýchto nesmyselných a ukrutných skutkov.“

„Neostal by som v úrade, keby som takto smýšľal,“ povedal Ignatij Nikiforovič a vstal.

Nechľudov zbadal zvláštny lesk pod švagrovými okuliarmi. — Vari sú to len nie slzy? — pomyslel si. A naozaj, boly to slzy urážky. Ignatij Nikiforovič pristúpil k obloku, vytiahol vreckovku, odkašľal si a začal si utierať okuliare, potom si ich sňal a utrel si aj oči. Keď sa Ignatij Nikiforovič vrátil k divánu, zapálil si cigaru a už nič nevravel. Nechľudova bolelo, že natoľko roztrpčil švagra a sestru a hanbil sa za to, najmä preto, lebo zajtra odchádzal a už sa s nimi neuvidí. V pomykove sa s nimi rozlúčil a zaviezol sa domov.

— Je celkom možné, že je pravda, čo som hovoril — aspoň mi nič nenamietal. Ale nemal som hovoriť tak. Málo som sa ešte zmenil, keď som sa dal natoľko strhnúť nedobрым citom a mohol som ho tak uraziť a roztrpčiť chudinu Natašu, — rozmýšľal.

XXXIV.

Skupina, s ktorou šla Maslovová, odchádzala zo stanice o tretej a preto, ak chcel Nechľudov vidieť skupinu pri odchode z väzenia a zároveň s ňou dôjsť na železničnú stanicu, musel prísť do väzenia pred dvanástou.

Keď si ukladal veci a listiny, zdržal sa pri svojom denníku, prečítal si z neho niektoré miesta, aj to, čo napísal naposledy. Naposledy pred odchodom do Petrohradu napísal: „Kaťuša nechce prijať moju obeť, chce sa sama obetovať. Zvíťazila, ale aj ja som zvíťazil. Robí mi radosť vnútornou premenou, ktorá, ako sa mi zdá — bojím sa veriť — odohráva sa v nej. Bojím sa veriť,

ale zdá sa mi, že Kaťuša oživa.“ Tiež tam hneď za tým bolo napísané: „Prežil som veľmi ťažké aj veľmi radostné chvíle. Dozvedel som sa, že sa nepekne správala v nemocnici. A zrazu ma to strašne zábolelo. Nečakať som, že ma to tak zabolí. Shováral som sa s ňou s odporom a nenávisťou, a potom som sa zrazu rozpomenul na seba, na to, koľko ráz som sa ešte aj teraz, hoci len v myšlienkach, previnil práve tým, za čo som ju nenávidel a zrazu v tej chvíli bol som si protivný a ju som ľutoval a bolo mi veľmi dobre. Len keby človek vždy načas stihol vidieť brvno vo vlastnom oku, o čo lepší by sme boli.“ Pod dnešným dátumom napísal: „Bol som u Nataše a práve preto, že som bol spokojný so sebou, bol som zlý a zlostný a bolo mi z toho ťažko. Nuž čože si počať? Od zajtrajška sa začína nový život. Sbohom, starý život, a navždy. Nakopilo sa mnoho dojmov, ale ešte vždy ich nemôžem sjednotiť.“

Keď sa Nechludov zobudil na druhý deň ráno, prvým jeho pocitom bola ľútosť, že sa tak rozišiel so švagrom. — Takto nemôžem odísť, — pomyslel si, — musím zájsť k nim a napraviť to.

Ale keď pozrel na hodiny, videl, že teraz už nemá kedy a že sa musí poponáhľať, aby nezameškal odchod skupiny. Napochytne sa schystal, poslal vrátnika a Tarasa, Fedosiinho muža, ktorý cestoval s ním, s vecami rovno na stanicu, najal si drožkára, čo sa mu prvý naďabil, a dal sa zaviezt' do väzenia. Vlak s väzňami odchádzal dve hodiny pred riadnym, ktorým cestoval Nechludov, preto aj vyplatil byt, lebo sa už nezamýšľal vrátiť.



Boly neznesiteľné júlové horúčavy. Dlažba ulíc, kamene domov a plech na strechách, ktoré v dusnej noci neochladly, sálaly teplom do horúceho, nehybného povetria. Vetra nebolo, a keď sa aj dvíhal, prinášal horúce povetrie, nasýtené prachom a páchnúce zápachom olejovej farby. Na uliciach bolo málo ľudí, a tí, čo tam

boli, usilovali sa ísť v tôni domov. Iba do čierna ohorení sediaci-dlaždiči v krpcoch sedeli naprostriedku ulíc a búchali kladivami na dlaždice, ktoré ukladali do horúceho piesku, a zachmúrení mestskí policajti v nebielených blúzach, s pomarančovými šnúrami na revolveroch, unudene prestupujúc s nohy na nohu, stáli naprostriedku ulíc, a vozne konskej dráhy, zaclonené s jednej strany od slnca a ťahané koňmi v bielych kapucniach, otvormi ktorých im trčaly uši, cengajúc preháňaly sa hore-dolu po uliciach.

Keď sa Nechl'udov doviezol k väzeniu, skupina väzňov ešte nevyšla a vo väzení ešte vždy trvala usilovná práca, odovzdávanie a prijímanie odosielaných väzňov, ktorá sa začala už o štvrtej ráno. V odosielanej výprave bolo 623 chlapov a 64 žien: všetkých bolo treba skontrolovať podľa súdneho soznamu, oddeliť chorých a slabých a odovzdať sprievodcom. Nový správca väzenia, jeho dvaja zástupcovia, lekár, felčiar, sprievodný dôstojník a pisár sedeli za stolom s listinami a kancelárskymi potrebami, postaveným na dvore v tôni múru a po jednom vyvolávali, prezerali, vypočúvali, zapisovali väzňov, ktorí k nim rad-radom pristupovali.

Stôl už do polovice osvietily slnečné lúče. Začalo byť horúce a najmä dusno od bezvetria a dýchania zástupu väzňov, ktorí tu stáli.

„Tak čo je, nebude konca?“ povedal, poľahujúc si z cigarety, vedúci sprievodu, vysoký, tučný, červený človek, s nadvihnutými plecami a krátkymi rukami, ktorý neprestajne fajčil do fúzov, čo mu zakrývaly ústa. „Načisto ma umorili. Odkiaľ ste ich toľko nabrali? Mnoho ich je ešte?“

Pisár zistil.

„Ešte dvadsaťštyri chlapov a ženy.“

„No, čo ste zastali, poďte!...“ zakričal sprievodný vojak na väzňov ešte neprekontrolovaných, čo sa tlačili na seba.

Väzni stáli v radoch a už vyše troch hodín, a nie v tóni, ale na slnci, a čakali, kým na nich dôjde rad.

Táto práca sa konala dnu za vrátami a zvonku, pred vrátami stál ako obyčajne strážnik s puškou, so dvadsať vozov pre veci väzňov a pre slabých, a na rohu hrbka príbuzných a priateľov, čo čakali väzňov, aby ich videli, keď budú vychádzať a ak to bude možné, poshovali sa s nimi a odovzdávali im jedno-druhé. K tejto skupinke sa pripojil aj Nechludov.

Prestál tu asi hodinu. O hodinu bolo počuť zpoza vrát rinčanie reťazí, zvuk krokov, hlasy vrchnosti, pokašliavanie a tichú vravu veľkého zástupu. To trvalo asi päť minút a zatiaľ vchádzali a vychádzali bráničkou dozorcovia. Napokon bolo počuť povel.

Vráta sa s hrmotom otvorily, rinčanie reťazí bolo počuť zreteľnejšie a na ulicu vyšli sprievodní vojaci v bielych blúzach s puškami a — zrejme podľa známeho a zvyčajného manévru — rozostavili sa v pravidelnom širokom oblúku pred vrátami. Keď sa rozostavili, ozval sa nový povel a vo dvojiciach začali vychádzať väzni v tľapkavých čiapkach na oholených hlavách, s batôžkami na pleciah: ledva vliekli zakuté nohy, rozháňali sa jednou voľnou rukou a druhou si pridržovali batôžky na chrbte. Najprv šli chlapi, odsúdení na nútené práce, všetci v rovnakých sivých nohaviciach a plášťoch, označkových na chrbtoch. Všetci — mladí, starí, chudí, tuční, bledí, červení, čierni, fúzatí, bradatí, bezbradí, Rusi, Tatári, Židia — vychádzali, rinčiac okovami a bystro sa rozháňajúc rukou, ako by sa chystali ísť kamsi ďaleko, ale keď prešli so desať krokov, zastavili sa a poslušne sa sorad'ovali jeden za druhým do štvorstupu. Hneď za nimi valili sa z vrát, bez prestávky, práve takí holohlaví ľudia bez okov na nohách, ale skutí po dvoch okovami na rukách, tiež v takých šatách. To boli vyhnanci... Vychádzali tiež tak bystro, potom sa zastavovali a sorad'ovali práve tak po štyroch do radu. Za nimi šli vypovedaní obcami. Potom ženy,

tiež po poriadku, najprv odsúdené na nútené práce, vo väzenských sivých plášťoch a šatkách, potom ženy poslané do vyhnanstva a ženy, čo dobrovoľne šly s mužmi, vo vlastných mestských a dedinských šatách. Niektoré ženy niesly dojčence, ukrútené do väzenských plášťov.

So ženami tiež pešo šly deti: chlapci a dievčatká. Tieto deti ako žriebätá v čriede tisly sa medzi väzňami. Chlapci sa stavali do radu mlčky, iba vše pokašľovali alebo trúsili úsečné poznámky. No medzi ženami bolo počuť neumlkajúcu vravu. Nechľudovovi sa zdalo, že rozoznal Maslovovú, keď vychádzala; ale potom sa mu stratila vo veľkom množstve iných a on videl iba zástup sivých bytostí, ako by zbavených ľudskosti a najmä ženskosti, s deťmi a batôžkami, ktoré sa rozostavovaly za chlapmi.

Hoci už všetkých väzňov spočítali dnu vo väzení, sprievodní vojaci ich začali počítať znova a kontrolovať s predošlým počtom. Toto počítanie trvalo dlho, najmä preto, lebo niektorí väzni sa pohybovali, prechádzali s miesta na miesto a tým pletli sprievodcov v počítaní. Sprievodcovia nadávali a socali väzňov, ktorí poslušne, ale zlostne poslúchali a znovu ich prepočítavali. Keď všetkých odznova spočítali, sprievodný dôstojník čosi zavelil a v zástupe nastala trmavrrma. Slabí chlapi, ženy a deti, predbiehajúc sa navzájom, pohli sa k vozom a začali klásť na ne batohy a potom sa aj oni škriabali na vozy. Vyliezaly a usádzaly sa ženy s kričiacimi dojčencami, potom veselé deti, čo sa škriepily o miesta a konečne smutní a zachmúrení väzni.

Niekoľkí väzni sňali čiapky, pristúpili k sprievodnému dôstojníkovi a prosili ho o čosi. Ako sa Nechľudov neskôr dozvedel, pýtali sa na vozy. Nechľudov videl, ako sprievodný dôstojník mlčky, nehľadiac na prosebníka, poťahoval z cigarety, ako sa potom zrazu zahnal krátkou rukou na väžňa, ako väzeň vtiahol oho-

lenú hlavu medzi plecía a v očakávaní úderu odskočil od neho.

„Ja ťa tak povýšim na zemana, že si to zapamätáš! Dôjdeš aj pešo!“ zakričal dôstojník.

Iba jedného tackajúceho sa vysokého starca s okovami na nohách pustil dôstojník na voz a Nechľudov videl, ako starec sňal ťľapkavú čiapku, prežehnal sa, pobral sa k vozom a ako sa potom dlho nemohol vyškriať na voz pre okovy, ktoré prekážaly zodvihnúť slabú stareckú sputnanú nohu a ako mu pomohla akási žena, ktorá už sedela na voze a vytiahla ho za ruku.

Keď sa všetky vozy zaplnily batohmi a na batohy si posadali väzni, ktorým to dovolili, sprievodný dôstojník sňal čiapku, utrel si vreckovkou čelo, plešinu a tučný krk a prežehnal sa.

„Skupina, v chod!“ zavelil.

Vojaci zhrmotali puškami, väzni si sňali čiapky a začali sa prežehnávať — poniektorí ľavými rukami — sprievodcovia čosi zakričali, väzni im tiež čosi zakričali na odpoveď, medzi ženami vypukol nárek a skupina, obkolesená vojakmi v bielych blúzach, sa pohla, víriac prach nohami, sputnanými v okovách. Na predku šli vojaci, za nimi, rinčiac reťazami, väzni v okovách, po štyroch v rade, za nimi vyhnanci, potom vypovedaní obcami, prikutí k sebe dvaja a dvaja ručnými okovami, — potom ženy. Napokon šly vozy s batohmi a slabými, a na jednom voze vysoko sedela ukrútená žena a neprestajne skuvíňala a nariekala.

XXXV.

Sprievod bol taký dlhý, že prví už zmizli s očí, keď sa pohýnaly vozy s batohmi a slabými. Keď sa vozy pohly, Nechľudov vysadol na čakajúcu bričku a kázal pohoničovi predbehnúť zástup, lebo chcel popozerať, či medzi

mužskými niet známych väzňov a potom medzi ženami nájsť Maslovovú a opýtať sa jej, či dostala veci, ktoré jej poslal. Bola veľká horúčava. Vetra nebolo a prach, vírený tisícami nôh, držal sa celý čas nad väzňami, pohybujúcimi sa prostriedkom ulice. Väzni šli rýchlym krokom a pohoničov pomalý koník, ktorý viezol Nechludova, iba pomaličky ich predbiehal. Rad za radom šly neznáme tvory čudného a strašného výzoru, pohybovaly sa tisíce jednako obutých a oblečených nôh, a do taktu nôh sa rozháňaly voľné ruky, ako by sa posmeľovali. Bolo ich toľko, všetci boli takí jednakí a dostali sa do takých neobyčajne podivných okolností, že sa Nechludovovi zdalo, že to nie sú ľudia, ale akési zvláštne strašné bytosti. Tento dojem v ňom rozptýlilo iba to, že v zástupe trestancov poznal väzňa, vraha Fiodorova, a medzi vyhnancami komika Ochotina a ešte istého tuláka, ktorý sa bol na neho obrátil. Skoro všetci väzni sa obzerali, poškuľovali na bríčku, ktorá ich predbiehala a na pána, čo na nej sedel a obzeral si ich. Fiodorov hodil hlavou dohora na znak, že poznal Nechludova; Ochotin žmurkol okom. Ale ani jeden, ani druhý sa mu nepozdravili, lebo to pokladali za zakázané. Keď Nechludov dohonil ženy, hneď zazrel Maslovovú. Šla v druhom rade žien. S kraja šla rozpálená, škaredá žena s krátkymi nohami, čiernymi očami, v plášti, podkasanom za opasok — bola to Parádnica. Potom šla ťarchavá žena, čo namáhavo vliekla nohy, a tretia bola Maslovová. Niesla batôžtek na pleci a hľadela rovno pred seba. Tvár mala pokojnú a odhodlanú. Štvrtá v rade s ňou bodro kráčala mladá, pekná žena v krátkom plášti a v šatke uviazanej, ako nosia vydaté ženy — bola to Fedosia. Nechludov sišiel s bríčky a priblížil sa k idúcim ženám, lebo sa chcel spýtať Maslovovej na veci a ako sa cíti, ale sprievodný poddôstojník, ktorý šiel s tejto strany skupiny, hneď zbadal blížiaceho sa a pribehol k nemu.

„Neslobodno sa priblížiť ku skupine, pane, — to sa nesmie,“ kričal idúcky.

No keď sa poddôstojník priblížil a poznal Nechludova po tvári (vo väzení už každý poznal Nechludova), priložil ruku k čiapke, stal si k Nechludovovi a povedal:

„Teraz sa nedá, na stanici môžete, ale tu sa nesmie. Nezaostávať, marš!“ zakričal na väzňov a chlapiac sa, hoci bola horúčava, rýchlo prebehol v nových, šviháckych čizmách na svoje miesto.

Nechludov sa vrátil na chodník, drožkárovi kázal aby šiel za ním a šiel zároveň s väzňami. Všade, kadiaľ skupina prechádzala, vzbudzovala pozornosť, smiešanú s ľútosťou a hrôzou. Z ekvipáží, čo šly popri väzňoch, vykláňali sa ľudia, a kým len mohli vidieť, sprevádzali ich očami. Chodci sa zastavovali a prekvapene a vylakane hľadeli na strašné divadlo. Niektorí sa priblížili a podávali almužnu. Almužny prijímali sprievodcovia. Niektorí ani zhypnotizovaní šli za zástupom, ale potom sa zastavovali, krútili hlavami a sprevádzali skupinu iba očami. Ľudia, volajúc jeden druhého, vybiehali zo dverí a z vrát, vykláňali sa z oblokov a nehybne, mlčky hľadeli na hrozný sprievod. Na ktorejosi križovatke nemohol prejsť pre väzňov parádny koč. Na kozlíku sedel pohonič s lesklou tvárou a širokým zadkom, s radmi gombičiek na chrbte, v koči na zadnom sedadle sedeli muž so ženou: žena, chudá a bledá v jasnom klobúku a s krikľavým slnečníkom a muž v cylindri a jasnom, šviháckom svrchníku. Napredku naproti nim sedely ich deti: vyparádené dievčatko, svieže ako kvietok, s rozpustenými pobelavými vlasmi, tiež s krikľavým slnečníkom, a osemročný chlapček s dlhým, chudým hrdlom, s trčiacimi kľúčnymi kosťami, v námorníckej čiapke, ozdobenej dlhými stužkami. Otec zlostne vyčítal pohoničovi, že načas neobišiel zástup, čo im zatarasil cestu a matka s odporom žmúrila a mraštila sa, kryla sa pred slncom a prachom hodvábnym slneč-

níkom, ktorý si pritiahla až ku tvári. Pohonič so širokým zadkom sa zlostne chmúril pri pánových nezaslužených výčitkách — pán mu sám kázal ísť touto ulicou — a s námahou držal vrané žrebce, lesknúce sa a spenené pod ohlávkami a na šiji, ktoré nechcely stáť.

Policajt by bol z celého srdca rád poslužil majiteľovi parádneho koča, prepustil ho a zastavil väzňov, ale cítil, že v tomto sprievode je čosi pochmúrne a slávnostné, čo nemožno narušiť ani kvôli takému bohatému pánovi. Iba priložil ruku k čiapke na znak svojej úcty k bohatstvu a prísne hľadel na väzňov, ako by sľuboval, že v každom prípade ochráni pred nimi sediacich na koči. A tak musel koč čakať, kým celý sprievod prešiel a pohol sa len vtedy, keď prehrmel posledný voz s batôžkami, väzňami na nich sediacimi a s hysterickou ženou, ktorá už trochu zatíchla, ale keď videla parádny koč, zas začala nariekať a skuvíňať. Len potom pohonič zľahka pohol liacami a vrané klusáky, cvendžiac podkovami o dlažbu, niesly koč, čo sa ľahko kolembal na gumových obručiach, na letovisko, kam sa viezli muž so ženou, dievčatko a chlapec s tenkým hrdlom a vyčnievajúcimi kľúčnymi kosťami, zabaviť sa.

Ani otec, ani matka, nevysvetlili ani dievčatku, ani chlapčekomu, čo videli; takže deti si samy musely rozlúštiť otázku, čo znamená toto divadlo.

Dievčatko si všimlo výraz otcovej a matkinej tváre a vyriešilo otázku tak, že to boli ľudia celkom inakší ako jej rodičia a ich známi, že to boli zlí ľudia a že preto s nimi treba zaobchádzať práve tak, ako s nimi zaobchádzali. A preto sa dievčatko len bálo a bolo rado, keď týchto ľudí už nebolo vidno.

Ale chlapec s dlhým, chudým hrdlom, ktorý ani nezmurkol a uprene hľadel na sprievod väzňov, vyriešil otázku inak. Vedel už pevne a nepochybné, veď sa to dozvedel priam od boha, že títo ľudia boli práve takí ako aj on a ako aj všetci ostatní ľudia, a že teda týmto ľudom

urobil niekto čosi zlého — takého, čo sa nemá robiť; a bolo mu ich ľúto a cítil hrôzu aj z ľudí, čo boli v okovách a holohlaví; aj z ľudí, čo im dali okovy a čo ich oholili. A preto sa chlapcovi čoraz väčšmi odúvaly pery a musel sa veľmi premáhať, aby sa nerozplakal, lebo sa domnieval, že plakať v takýchto prípadoch je hanba.

XXXVI.

Nechľudov šiel práve takým rýchlym krokom, ako väzni, ale aj ľahko oblečenému, v ľahkom svrchníku mu bolo hrozne horúce a najmä dusno od prachu a nehybného, žeravého povetria, čo sa ani nepohlo v uliciach. Keď prešiel asi štvrt kilometra, vysadol na bríčku a viezol sa, ale prostriedkom ulice v bríčke sa mu zdalo ešte horúcejšie. Pokúsil sa vyvolať si myšlienky na včerajší rozhovor so švagrom, ale teraz ho tieto myšlienky už neznepokojovaly tak ako ráno. Zastrely ich dojmy, vyvolané odchodom väzňov z väzenia a ich sprievodom. Ale nadovšetko — bola páľa na úmor. Pri plote, v tóni stromov stáli dvaja chlapci z reálky so sňatými čiapkami za pričupeným pred nimi zmrzlinárom. Jeden z chlapcov si už pochutnával, oblizoval kostenú lyžičku, druhý čakal na pohárik, nadvrch naplnený čímisi žltým.

„Kde by som sa tu mohol napiť,“ opýtal sa Nechľudov svojho drožkára, lebo pocítil nepremožiteľnú túžbu občerstviť sa.

„Hneď tu bude dobrý hostinec,“ povedal drožkár, zabočil za roh a zaviezol Nechľudova ku vchodu s veľkou vývesnou tabuľou.

Tučný výčapník v košeli za pultom a kedysi bieli čašníci, čo sedeli za stolami, lebo nebolo hostí, zvedavo si obzerajúc neobyčajného hosťa, ponúkli mu svoje služby. Nechľudov si objednal selterskú vodu a sadol si obďaleč od obloka za stolík so špinavým obrusom.

Dvaja mužskí sedeli za stolom s čajovým náčiním a fľašou z bieleho skla, stierali si s čiel pot a voľačo si pokojne vypočítavali. Jeden z nich bol čierny a plešivý, práve s takým lemom čiernych vlasov na tyle, ako mal Ignatij Nikiforovič. Tento dojem zas pripomenul Nechľudovovi včerajší rozhovor so švagrom a želanie uvidieť sa s ním a so sestrou pred odchodom. — Sotva by som stihol do vlaku, pomyslel si. Radšej napíšem list. — Pýtal si papier, obálku a známku, a pochlipkávajúc čerstvú sipiacu vodu, začal rozmýšľať, čo napíše. Ale myšlienky sa mu rozbiehaly a nijako nemohol zostaviť list.

„Milá Nataša, nemôžem odcestovať pod ťažkým dojmom včerašieho rozhovoru s Ignatijom Nikiforovičom...“ začal. A čo ďalej? Odprosiť, odprosiť za to, čo som včera povedal? Veď som povedal len, čo som si myslel. A on si pomyslí, že sa toho vzdávam. A potom, to jeho zasahovanie do mojich vecí... Nie, nemôžem, — a Nechľudov pocítil, že sa v ňom zas búri nenávisť k tomu cudziemu, nafúkanému človekovi, ktorý mu nerozumel, preto položil nedokončený list do vrečka, zaplatil, vyšiel a pobral sa dohoniť skupinu väzňov.

Páľa bola čoraz väčšia. Steny a dlažba ako by boli vydychovaly horúce povetrie. Zdalo sa, že nohy sa pália od horúcej dlažby a Nechľudov pocítil, ako by sa bol popálil, keď sa rukou dotkol lakovaného blatníka na bričke.

Kôň šiel ulicami ustatým ľahkým klusom, rovnomerne klopkejúc podkovami o zaprášenú a hrboľatú dlažbu; drožkár podchvíľou zadriemal a Nechľudov sedel, o ničom nerozmýšľal a ľahostajne hľadel pred seba. Na svahu ulice, naproti vrátam veľkého domu, stála hrbka ľudí a sprievodný vojak s puškou. Nechľudov zastavil drožkára.

„Čo sa stalo?“ opýtal sa domovníka.

„S väzňom je čosi.“

Nechľudov sišiel s bričky a pristúpil k hrbke ľudí.

Na hrboľatých dlaždiciach, skláňajúcich sa k chodníku, ležal s hlavou nižšie ako nohy, robustný, nemladý väzeň s ryšavou bradou, červenou tvárou a pripľasťeným nosom, v sivom plášti a sivých nohaviciach. Ležal horeznačky s nadol rozťahnutými dlaňami na rukách, pokrytých pehami a v dlhých prestávkach, rovnomerne mykajúc vysokými a širokými prsami, štikútal, hľadiac do neba meravými, krvou podliatymi očami. Nad ním stál zachmúrený policajt, podomový obchodník, poštár, predavač, stará žena s dáždnikom a ostrihaný chlapec s prázdnyim košíkom.

„Zoslabli od sedenia vo väzení, zoslabli veru a teraz ich vedú priam do pekla,“ odsudzoval kohosi predavač, obracajúc sa k Nechľudovovi, ktorý k nim pristúpil.

„Iste umrie,“ plačlivým hlasom vravela žena s dáždnikom.

„Treba mu rozviazať košeľu,“ povedal poštár.

Policajt začal trasľavými, tučnými prstami neobratne rozväzovať šnúrkym na žilovatom, červenom hrdle. Bol síce rozčúlený a vzrušený, ale predsa pokladal za potrebné okríknúť zástup.

„Čo ste sa shrkli! Aj tak je horúce. Vietor zastávajúte.“

„Doktor by mal dať svedectvo — a čo sú slabí, mali by ich nechať. Ved' ho viedli sotva živého,“ vravel predavač, zrejme sa chvastal znalosťou nariadení.

Policajt rozviazal šnúrkym na košeli, potom sa vystrel a poobzeral.

„Rozíd'te sa, vravím vám. Čo vás do toho, nevidali!“ vravel hľadajúc súhlas u Nechľudova, ale keď v jeho pohľade nevidel súhlasu, pozrel na sprievodného vojaka.

No vojak stál bokom, obzeral si vykrivený opäťok a bol celkom ľahostajný k policajtovým ťažkostiam.

„Tí, čo by sa mali, tí sa nestarajú. Či je to poriadok, moriť ľudí?“

„Väzeň je väzeň, ale tiež je človek,“ vraveli v zástupe.

„Položte mu hlavu vyššie a dajte mu vody,“ povedal Nechľudov.

„Už šli po vodu,“ odpovedal policajt, chytil väžňa popod pazuchy a s námahcu mu položil hornú polovicu tela hrochu vyššie.

„Čo je to za shromaždenie?“ ozval sa zrazu rázny, veliteľský hlas a k hrbke ľudí, čo sa shrkla okolo väžňa, rýchlou chôdzou pristúpil policajný náčelník v neobyčajne čistej, lesklej blúze a ešte ligotavejších vysokých čižmách. „Rozíďte sa! Nemáte tu čo stáť!“ zreval na zástup, hoci ešte ani nevedel, prečo sa shrkol.

Keď prišiel celkom blízko a zazrel umierajúceho väžňa, prikývol súhlasne hlavou, ako by bol očakával práve toto, a oslovil policajta:

„Ako sa to stalo?“

Policajt oznámil, že šla skupina väzňov, väzeň odpadol a sprievodný vojak kázal, aby ho tu nechali.

„Nuž čo? Treba ho previezť na policajnú strážnicu. Drožkára!“

„Domovník bežal poň,“ povedal policajt a priložil ruku k štítku čiapky.

Predavač začal vravieť čosi o horúčave.

„Čo ťa do toho? Ha? Choď si svojou cestou,“ povedal policajný náčelník a tak prísne pozrel na neho, že predavač zamĺkol.

„Vody sa mu treba dať napiť,“ povedal Nechľudov.

Policajný náčelník prísne pozrel aj na Necľudova, ale nepovedal nič. Keď domovník doniesol v krčahu vodu, kázal policajtovi dať sa napiť väžňovi. Policajt zdvihol ovisnutú hlavu a pokúsil sa naliať mu vody do úst, ale väzeň už nemohol piť; voda stekala po brade a namočila na prsiach kamizol a zaprášenú konopnú košeľu.

„Nalej mu na hlavu!“ rozkázal policajný náčelník, policajt sňal väžňovi tľapkavú čiapku a vyliat mu vodu aj na ryšavé kučeravé vlasy, aj na holú lebku.

Väžňove oči, ako by vylakane, ešte väčšmi sa otvorily,

ale lepšie mu nebolo. Po tvári mu tiekli prúdičky, špinavé od prachu, ale ústa práve tak pravidelne štikúťaly a celým telom mu mykalo.

„A čo tento? Vezmite tohto,“ obrátil sa policajný náčelník k policajtovi, ukazujúc na Nechludovovho drožkára. „Hej, ty, pod' sem!“

„Som obsadený,“ povedal drožkár zamračene, nezdvihnúc oči.

„To je moja drožka,“ povedal Nechludov, „ale vezmite si ju. Ja zaplatím,“ dodal drožkárovi.

„No, čo stojíte?“ zakričal náčelník. „Berte ho!“

Policajt, domovníci a sprievodný vojak zdvihli umierajúceho, odniesli ho k bricke a posadili na sedadlo. Ale väzeň sa nemohol sám udržať: hlava mu kluckala nazad a celé telo sa klzalo so sedadla.

„Položte ho ležmo!“ zavelil náčelník.

„To nič, vaše blahorodie, ja ho aj takto odveziem,“ povedal policajt, pevne si sadol na sedadlo k umierajúcemu a chytil ho mocnou pravou rukou popod pazuchu.

Vojak zdvihol väžňove nohy, obuté do väzenskej obuvi bez onuciek, vystrel ich a natiahol pod kozlík.

Policajný náčelník sa obzrel, zazrel na dlažbe tľapkovú väžňovu čiapku, zdvihol ju a natiahol na mokrú hlavu, ovisnutú nazad.

„Marš!“ zavelil.

Drožkár sa zlostne obzrel, pokrútil hlavou a spre-vádzaný vojakom, pohol sa krokom nazpät' k strážnici. Policajt, ktorý sedel pri väžňovi, ustavične prechytával kľúce sa telo a hlavu, čo sa kolembala na všetky strany. Sprievodný vojak, ktorý šiel popri bricke naprával väžňovi nohy. Nechludov sa pobral za nimi.

XXXVII.

Bricka s väžňom došla k strážnici popri hasičskej strážii, vtiahla do dvora policajnej strážnice a zastala pred jedným z vchodov.

Hasiči s vysúkanými rukávmi, s hlasitou vravou a smiechom, umývali na dvore akúsi striekačku.

Len čo brička zastala, niekoľko policajtov ju obkolesilo, chytili väžňovo mŕtve telo popod pazuchy a za nohy a složili ho s bričky, škrípajúcej pod nimi.

Policajt, čo doviezol väžňa, sišiel s bričky, pokýval strpnutou rukou, sňal čiapku a prežehnal sa. Mŕtveho niesli do dverí a hore schodmi. Nechľudov šiel za nimi. V neveľkej, špinavej miestnosti, kde vniesli mŕtveho, boli štyri priče. Na dvoch sedeli dvaja chorí v plášťoch, jeden s krivými ústami a obviazaným hrdlom a druhý suchotinár. Dve priče boli voľné. Na jednu z nich položili väžňa. Drobný človečik s iskrivými očami a ustavične sa pohybujúcimi obrvami, len v bielizni a ponožkách, pristúpil rýchlou, mäkkou chôdzou k donesenému väžňovi, pozrel na neho, potom na Nechľudova a nahlas sa rozchichotal. Bol to blázon, ktorého doviezli do ambulancie.

„Chcú ma naľakať,“ vravel. „Lenže nie — nepodarí sa.“

Hneď za policajtmi, čo doniesli mŕtveho, vošiel policajný náčelník s felčiarom.

Felčiar pristúpil k mŕtvemu, dotkol sa väžňovej chladnej, žltkastej, pehami pokrytej ruky, ešte mäkkej, ale už mŕtvolne bledej, podržal ju a potom pustil. Bezvládne padla na brucho mŕtveho.

„Je po ňom,“ povedal felčiar a pokrútil hlavou, ale zrejme, aby konal úradne, rozhalil mokrú, činovatnú košeľu mŕtveho, odhrnul si s ucha kučeravé vlasy a priložil ucho na väžňove žltkasté, nehybné, vysoké prsia. Všetci mlčali. Felčiar sa nadvíhol, zas pokrútil hlavou a dotkol sa prstom najprv jedného, potom druhého viečka nad otvorenými, belasými, meravými očami.

„Nenastrašíte, nenastrašíte,“ vravel blázon a celý čas pľuval v tú stranu, kde stál felčiar.

„Čo teraz?“ opýtal sa policajný náčelník.

„Čo teraz?“ opakoval felčiar. „Treba ho odpratať do márnice.“

„Dajte pozor, či sa nemýlite!“ povedal náčelník.

„Toľko už len viem,“ povedal felčiar a nevedno prečo, zakryl odokryté prsia mŕtveho. „Ale pošlem po Matveja Ivanyča, nech ho prezrie. Petrov, zájdi,“ povedal felčiar a odišiel od mŕtvoly.

„Odniešť do márnice,“ povedal náčelník. „A ty potom príď do kancelárie — podpíšeš sa,“ doložil sprievodnému vojakovi, ktorý sa celý čas nepohol od väzňa.

„Rozkaz,“ odpovedal vojak.

Policajti zdvihli mŕtveho a niesli ho zas dolu schodmi. Nechľudov chcel ísť za nimi, ale blázon ho zadržal.

„Veď ste vy nie spiknutý s nimi, dajte mi teda cigaretu,“ povedal.

Nechľudov vytiahol cigaretu a dal mu ju. Blázon svraštil obrvy a začal veľmi rýchlo rozprávať, ako ho mučia sugesciami.

„Veď sú všetci proti mne a prostredníctvom svojich medií ma mučia a trýznia...“

„Odpusťte,“ povedal Nechľudov, nedopočúval ho a vyšiel na dvor, lebo chcel vedieť, kam odnesú mŕtveho.

Policajti so svojím bremenom prešli celým dvorom a vchádzali do pivničného vchodu. Nechľudov chcel ísť za nimi, ale náčelník ho pristavil.

„Čo si želáte?“

„Nič,“ odpovedal Nechľudov.

„Keď nič, tak si choďte.“

Nechľudov počúvol a šiel k svojmu drožkárovi. Drožkár driemal. Nechľudov ho zobudil a zas sa pobrali na stanicu.

Neodviekol sa ani sto krokov, keď zas stretol nákladný voz, sprevádzaný sprievodným vojakom s puškou a na voze ležal druhý, zrejme už mŕtvy väzeň. Väzeň ležal na voze na chrbte a oholená hlava s čiernou briadkou, pokrytá tľapkavou čiapkou, čo sa mu šuchala do

tváre až po nos, sa mu natriasala a udierala pri každom drgnutí voza. Povožník v hrubých čižmách viedol koňa a šiel popri ňom. Za vozom šiel policajt. Nechľudov podrgol svojho drožkára do pleca.

„Čo to vystrájajú!“ povedal drožkár a zastavil koňa.

Nechľudov sišiel s bričky a vošiel v zápätí za povožníkom, zas popri hasičskom strážcovi, do dvora policajnej strážnice. Na dvore teraz hasiči už doumývali striekačku a na jej mieste stál vysoký, kostnatý hasičský veliteľ s belasou obrubou na čiapke a s rukami vo vreckách a prísne hľadel na plavého žrebca s vypasenu šijou, ktorého hasič viedol popred neho. Žrebec krivka! na prednú nohu a hasičský veliteľ zlostne vravel čosi zverolekárovi, čo tiež tam stál.

Stál tam aj policajný náčelník. Keď zazrel druhého mŕtveho, pristúpil k povožníkovi.

„Kde ste ho zdvihli?“ opýtal sa, nespokojne krútiac hlavou.

„Na starej Gorbatovskej,“ odpovedal policajt.

„Väzeň?“ opýtal sa hasičský veliteľ.

„Ano, prosím.“

„Dnes už druhý,“ povedal policajný náčelník.

„No, to sú poriadky. Ale je aj páľa,“ povedal hasičský veliteľ, potom sa obrátil k hasičovi, čo odvádzal chromého plavka, a zakričal: „Postav ho do rožnej pripravy! Ja ťa, sukin syn, naučím, ako kaličiť kone, ktoré sú drahšie ako ty, šelma.“

Mŕtveho, práve tak ako prvého, zdvihli policajti s voza a niesli do prijímacej miestnosti. Nechľudov, ako zhypnotizovaný, pobral sa za nimi.

„Čo si želáte?“ opýtal sa ho ktorýsi policajt.

Nechľudov neodpovedal a len šiel, kam niesli mŕtveho.

Blázon sedel na priči a dychtivo fajčil cigaretu, ktorú mu dal Nechľudov.

„Á, vrátili ste sa!“ povedal a rozchichotal sa. Ale keď zazrel mŕtveho, smraštil sa, „Zas,“ povedal. „Už

sa mi to zunovalo, veď nie som chlapec, no nie?“ oslovil Nechludova s pýtavým úsmevom.

Nechludov medzitým hľadel na mŕtveho, ktorého už teraz nikto nezacláňal a ktorému bolo vidno celú tvár, predtým zakrytú čiapkou. Aký škaredý bol prvý väzeň, tak tento bol neobyčajne krásny, aj v tvári, aj celým telom. Bol to chlap v plnom rozkvetení síl. Hoci mal hlavu pošpatenú, lebo ju mal do polovice oholenú, mal veľmi krásne nevysoké vypuklé čelo s vyvýšeninkami nad čiernymi, teraz mŕtvymi očami, a krásny nevelký nos s hrbčekom nad tenkými, čiernymi fúzmi. Ústa, čo mu teraz sinely, mal složené do úsmevu: krátka briadka iba lemovala dolnú časť tváre a na oholenej strane lebky bolo vidno nevelké, mocné a pekné ucho. Výraz tváre mal aj pokojný, aj prísny, aj dobrý. Nevraviac ani, že mu už z tváre bolo vidno, aké možnosti duchovného života boli zničené v tomto človekovi — podľa jemných kostí rúk a okovaných nôh a podľa mocných svalov všetkých súmerných údov bolo vidno, aký to bol utešený, mocný, obratný, ľudský živočích, ako živočích svojho druhu omnoho dokonalejší, než ten plavý žrebec, pre ktorého krívanie sa tak zlostil hasičský veliteľ. A tohto tu umorili, a nielen že ho nikto neľutoval ako človeka, ale nikto ho neľutoval ani len ako daromne znivočené ťažné zviera. Jediný pocit, ktorý jeho smrť vyvolávala vo všetkých ľuďoch, bol pocit zlosti za oštaru, že musia odpratať jeho telo, hroziace rozkladom.

Do prijímacej miestnosti vošiel doktor s felčiarom a policajt. Doktor bol mocný, územčistý chlap v kabáte z čínskeho hodvábu a práve takých úzkych nohaviciach, čo mu obťahovali svalnaté stehná. Policajt bol drobný, tučný, s guľatou červenou tvárou, ktorú robilo ešte okrúhlejšou, že si zvykol naberať do líc povetrie a pomalicky ho vypúšťať. Doktor si prisadol na lôžko k mŕtve-
mu, práve tak ako predtým felčiar, opáčil mu ruky, popočúval srdce, vstal a potiahol si nohavice.

„Mŕtvejší už nemôže byť,“ povedal.

Policajt si nabral plné ústa povetria a pomaly ho vypúšťal.

„Z ktorého väzenia?“ opýtal sa sprievodného vojaka.

Vojak odpovedal a pripomenul, že mŕtvy má okovy.

„Rozkážem sňať; chvalabohu, kováčov máme,“ povedal policajt, zas nadul líca, pobral sa ku dverám a pomaličky vypúšťal povetrie.

„Od čoho je to?“ oslovil Nechľudov doktora.

Doktor pozrel na neho cez okuliare.

„Čo od čoho je? Že umierajú od slnečného úpalu? Nuž od toho, že sedia bez pohybu, bez svetla celú zimu, a zrazu prídu na slnce a ešte k tomu v takýto deň, ako je dnes, idú pokope, niet prílevu vzduchu, a už je úpal.“

„Ale prečo ich posielajú?“

„Nuž, to sa už ich opýtajte. A kto ste vy vlastne?“

„Som cudzí.“

„Jaj tak?... Moja úcta, nemám kedy,“ povedal doktor, zlostne si potiahol nohavice a pobral sa k pričiam chorých.

„A ty sa ako máš?“ opýtal sa bledého mužského s krivými ústami s obviazaným hrdlom.

Blázon, ktorý sedel na svojej priči, prestal fajčiť a pľuval v tú stranu, kde bol doktor.

Nechľudov sišiel dolu na dvor a popri hasičských koňoch a kôľnach a popri stráži v medenej prilbici prešiel cez vráta, vysadol na bričku, kde drožkár zas zaspal, a pobral sa na stanicu.

XXXVIII.

Keď Nechľudov došiel na stanicu, všetci väzni už sedeli vo vozňoch za zamrežovanými oblokmi. Na nástupišti stálo niekoľko ľudí, čo ich vyprevádzali; nepusti-

li ich k vozňom. Sprievodní vojaci boli teraz veľmi ustarostení. Cestou od väzenia po stanicu odpadli a umreli od úpalu okrem dvoch väzňov, ktorých videl Nechl'udov, ešte traja: jedného, ako prvých dvoch, odviezli na najbližšiu policajnú strážnicu a dvaja odpadli už tu, na stanici.* Sprievodcovia neboli ustarostení preto, že pod ich dozorom umrelo päť ľudí, ktorí ešte mohli žiť. To ich nezaujímalo, ale starali sa iba o to, aby splnili všetko, čo sa podľa zákona vyžadovalo v takýchto prípadoch: aby odovzdali mŕtvych, ich doklady a veci, kam treba, a vylúčili ich z počtu väzňov, ktorých bolo treba zaviesť do Nižného a s tým bolo veľa lopoty, najmä v takej horúčave.

Práve týmto boli zaujatí sprievodní vojaci a preto, kým to všetko nevykonali, nedovolili Nechl'udovovi a ostatným, čo o to žiadali, priblížiť sa k vozňom. No Nechl'udova predsa len pustili, lebo podplatil sprievodného poddôstojníka. Poddôstojník Nechl'udova pustil a len ho poprosil, aby sa čím skorej poshovárал a odišiel, aby ho nevidel sprievodný dôstojník. Všetkých vozňov bolo osemnásť a všetky, okrem vozňa pre vrchnosť, boly natrieskané väzňami. Keď Nechl'udov prechodil popred obloky vozňov, načúval, čo sa robí dnu. Zo všetkých vozňov bolo počuť rinčanie reťazí, trmu, vravu, popretkávanú nesmyselnými oplzlosťami, ale nikde sa nevravelo, ako Nechl'udov očakával, o kamarátoch, čo cestou odpadli. Reči sa týkali zväčša batohov, pitnej vody a vyberania miesta. Nechl'udov nazrel oblokom do jedného vozňa a videl naprostriedku v chodbičke sprievodných vojakov, ktorí snímali väzňom ručné okovy. Väzni ťažahovali ruky a jeden vojak kľúčom odmykal zámky na ručných okovách a snímal ich. Druhý vojak okovy sbieral. Keď Nechl'udov prešiel popred všetky mužské vozne, dostal sa k ženským. Z dru-

* Začiatkom 80-tych rokov päť väzňov umrelo za jeden deň od slnečného úpalu, kým ich viedli z Butyrskej väznice na stanicu Nižegorodskej železnice. (Pozn. autora.)

hého bolo počuť rovnomerné ženské stenanie a slová: „Ach-a-ach! Ľudkovia moji! Ach-ach, ach! Ľudkovia moji!“

Nechľudov prešiel ďalej a pristúpil k obloku tretieho vozňa, ako mu ukázal sprievodný vojak. Len čo pristúpil k obloku, ovialo ho odtiaľ dusno, presýtené tuhým zápachom ľudských výparov, a zreteľne sa ozvalo vrešťanie ženských hlasov. Na všetkých lavičkách sedely rozpálené, spotené ženy v plášťoch a blúzach, a nahlas sa shováraly. Nechľudovova tvár, keď sa priblížil k mrežiam, zaujala ich pozornosť. Najbližšie zamĺkly, a pohly sa k nemu. Maslovová sedela pri obloku na druhej strane, iba v blúze a bez šatky. Bližšie k tejto strane sedela biela, usmievavá Fedosia. Keď poznala Nechľudova, dlbala Maslovovú a ukázala jej rukou na oblok. Maslovová chytro vstala, prehodila si šatku na čierne vlasy a s oživenou, červenou spotenou tvárou pristúpila k obloku a chytila sa mreže.

„Taká horúčava,“ povedala s radostným úsmevom.

„Dostali ste veci?“

„Dostala, ďakujem.“

„Nepotrebuje nič?“ opýtal sa Nechľudov a cítil, ako z rozpáleného vozňa sála teplo ani z kachličkovej pece.

„Nič nepotrebujem, ďakujem.“

„Keby sa dalo napiť,“ povedala Fedosia.

„Áno, napiť,“ opakovala Maslovová.

„A vari nemáte vody?“

„Doniesli, ale všetku sme už vypili.“

„Hneď,“ povedal Nechľudov, „požiadam sprievodného vojaka. Teraz sa neuvidíme až do Nižného.“

„A vari naozaj idete?“ opýtala sa Maslovová, ako by to nevedela a radostne pozrela na Nechľudova.

„Idem nasledujúcim vlakom.“

Maslovová nepovedala nič a len o niekoľko sekúnd hlboko vzdychla.

„A čo, milostivý pán, je to pravda, že dvanástich

väzňov na smrť umorili?“ povedala hrubým mužským hlasom stará, nevľúdna áreštantka.

Bola to Korablevová.

„Nepočul som o dvanástich, videl som dvoch,“ povedal Nechl'udov.

„Vravia, že dvanásť. A či sa im za to nič nestane? To sú diabli!“

„A zo žien nikto neochorel?“ opýtal sa Nechl'udov.

„Baby sú tvrdšie,“ povedala so smiechom druhá, nizučká áreštantka, „iba tamtá si smyslela rodiť. Ako bedáka,“ povedala a ukázala na susedný vozeň, z ktorého sa ozývalo stále rovnaké stenanie.

„Vravíte, či dačo netreba,“ povedala Maslovová, usilujúc sa zadržať na perách radostný úsmev, „či by nemohli nechať tú ženu tu, aby sa netrápila. Keby ste to povedali vrchnosti.“

„Áno, poviem.“

„A ešte, či by táto nemohla vidieť Tarasa, svojho muža,“ dodala a očami ukazovala na usmievajúcu sa Fedosiu. „Veď ide s vami.“

„Milostivý pane, neslobodno sa shovárať,“ ozval sa hlas sprievodného poddôstojníka. Nebol to ten, čo pustil Nechl'udova.

Nechl'udov odišiel a šiel hľadať dôstojníka, aby ho poprosil za rodičku a za Tarasa, ale dlho ho nemohol nájsť ani sa domôcť odpovede od sprievodných vojakov. Mali veľa starostí: jedni kamsi odvádzali nejakého väzňa, druhí bežali nakúpiť si zásob na cestu a ukladali si veci po vozňoch, tretí posluhovali akejsi dáme, čo cestovala so sprievodným dôstojníkom, a neochotne odpovedali na Nechl'udovove otázky.

Nechl'udov zazrel sprievodného dôstojníka až po druhom cenganí. Dôstojník si utieral krátkou rukou fúzy, čo mu zakrývaly ústa a nadvihnúc plecيا hrešil za čosi feldvébla.

„Čo vlastne chcete?“ opýtal sa Nechl'udova.

„Žena tam rodí vo vozni, myslel som, že by bolo treba...“

„No, nech ňi rodí. Potom uvidíme,“ povedal dôstojník a pobral sa do svojho vozňa, rázne sa rozháňajúc krátkymi rukami.

Práve vtedy prišiel sprievodca s píšťalkou v ruke: ozvalo sa posledné cenganie, pískanie, a medzi vyprevádzajúcimi na nástupišti a v ženskom vozni bolo počuť plač a bedákanie. Nechľudov stál na nástupišti s Tarasom a díval sa, ako sa popri ňom jeden za druhým ťahaly vozne so zamrežovanými oblokmi, v ktorých bolo vidno oholené hlavy chlapov. Potom sa priblížil ženský vozeň a v obloku bolo vidno hlavy žien, prostovlasé aj v šatkách; potom druhý vozeň, z ktorého sa stále ozývalo rovnaké stenanie ženy, a potom vozeň, v ktorom bola Maslovová. Spolu s inými stála pri obloku, dívala sa na Nechľudova a žalostne sa mu usmievala.

XXXIX.

Do odchodu osobného vlaku, ktorým cestoval Nechľudov, ostávaly ešte dve hodiny. Nechľudov zprvu zamýšľal zájsť v tomto zvyšnom čase ešte k sestre, ale teraz po raňajších dojmoch cítil sa taký rozčúlený a ubitý, že ako si sadol na divánik prvej triedy, celkom neočakávane pocítil takú ospalosť, že sa obrátil nabok, položil si dlaň pod líce a hneď aj zaspal.

Zobudil ho čašník vo fraku, s číslom a servítkou.

„Pane, pane, neráčite byť Nechľudov, knieža? Milostivá pani vás hľadájú.“

Nechľudov vyskočil, pretrel si oči a rozpomenul sa, kde je a čo všetko bolo dnes ráno.

V rozpomienkach sa mu vynáral sprievod väzňov, mŕtvoly, zamrežované vozne a v nich zatvorené ženy, z ktorých jedna v mukách a bez pomoci rodí a druhá

sa mu žalostne usmieva zpoza železnej mreže. No v skutočnosti mal pred sebou celkom inšie: stôl, plný fľašiek, mís, svietnikov a príborov a okolo stola behajú obratní čašníci. V úzadí dvorany pred príborníkom s misami, ovocím a fľašami stál bufetčík pri bufete a bolo vidno chrbty cestujúcich.

Kým si Nechľudov sadol a pomaličky prišiel k sebe, zbadal, že ľudia v miestnosti zvedavo hľadia na čosi, čo sa robilo vo dverách. Pozrel ku dverám a videl sprievod ľudí, ktorí niesli v kresle dámu, s hlavou okrutnou vo vzdušnom závoji. Predný nosič bol lokaj a zdal sa Nechľudovovi akýsi známy. Zadný bol tiež známy vrátnik s pozamentmi na čiapke. Za kreslom šla elegantná nabrčkavená chyžná v zástere a niesla balíček, akýsi okrúhly predmet v koženom puzdre a dáždničky. Ešte za nimi šiel knieža Korčagin, s apoplektickým krkom a vypätými prsami, v okuliároch a v cestovnej čiapke, a ešte za ním — Missi, Míša, bratanec a Nechľudovovi známy diplomat Osten s dlhým krkom, vyčnievajúcim ohryzkom a vždy veselým výzorom a náladou. Ako šiel, čosi dôrazne, ale zrejme žartovne dokazoval usmievajúcej sa Missi. Posledný šiel doktor a zlostne fajčil cigaretu.

Korčaginovci cestovali nižegorodskou železnicou zo svojho majetku neďaleko mesta ku kňažninej sestre, na jej majetok.

Sprievod: nosiči, chyžná a doktor, prešiel do dámskej miestnosti, vyvolávajúc zvedavosť a úctu všetkých prítomných. No starý knieža si sadol za stôl, hneď si zavola čašníka a začal si čosi objednávať. Aj Missi s Ostenom ostali v jedálni a práve si chceli sadnúť, keď zazreli vo dverách známou a šly jej v ústrety. Táto známa bola Natália Ivanovna. Natália Ivanovna, sprevádzaná Agrafernou Petrovnou, obzerala sa na všetky strany, keď vchádzala do jedálne. Skoro zároveň zbadala Missi a brata. Najprv šla k Missi, Nechľudovovi

iba kývla hlavou. Ale keď sa s Missi pobožkala, hneď sa pobrala k nemu.

„Konečne som ťa našla,“ povedala.

Nechľudov vstal, pozdravil sa Missi, Míšovi a Ostenovi a zastavil sa v rozhovore s nimi. Missi mu rozprávala o požiari ich domu na dedine, ktorý ich prinútil preniesť sa k tete. Osten pri tejto príležitosti začal rozprávať smiešnu príhodu o požiari.

Nechľudov nepočúval Ostena a obrátil sa k sestre:

„Aký som rád, že si prišla,“ povedal.

„Už dávno som prišla,“ povedala sestra. „Sme tu s Agrafenou Petrovnou.“ Ukázala na Agrafenu Petrovnu, ktorá bola v klobúku a nepremokavom kabáte a s láskavou dôstojnosťou zďaleka, rozpačite sa poklonila Nechľudovovi, lebo nechcela prekážať. „Všade sme ťa hľadaly.“

„A ja som tu zaspal. Aký som rád, že si prišla,“ opakoval Nechľudov. „Začal som ti písať list,“ povedal.

„Vari naozaj?“ povedala naľakane. „A prečo?“

Missi so svojimi gavaliermi zbadala, že sa medzi bratom a sestrou nadpriada intímny rozhovor, preto odišla nabok. A Nechľudov so sestrou si sadli k obloku na zamatový divánik, vedľa číhosi vecí, vlnenej prikrývky a škatule.

„Keď som včera odišiel od vás, chcel som sa vrátiť a pokajať sa, ale nevedel som, ako by ma prijal,“ povedal Nechľudov. „Nepekne som sa shováral s tvojím mužom a trápilo ma to,“ povedal.

„Vedela som, bola som presvedčená,“ povedala sestra, „že si nechcel. Veď ty vieš...“

Slzy sa jej tísly do očí a dotkla sa mu ruky. Táto veta bola nejasná, ale Nechľudov ju úplne pochopil a dojal ho jej význam. Jej slová značily, že okrem lásky, ktorá ju celú ovláda — okrem lásky k mužovi, je pre ňu dôležitá a drahá aj láska k nemu, k bratovi, a že každé nedorozumenie medzi nimi je pre ňu ťažkým utrpením.

„Ďakujem, ďakujem ti . . . Ach, čo som ja dnes videl,“ povedal, lebo mu zrazu sišiel na um druhý mŕtvy väzeň. „Dvoch väzňov zabili.“

„Ako zabili?“

„Tak, zabili. Viedli ich v tejto horúčave. A dvaja umreli od slnečného úpalu.“

„To je nemožné! Ako? Teraz? Dnes?“

„Áno, teraz. Videl som ich mŕtvoly.“

„Ale ako to, že zabili? Kto zabil?“ opýtala sa Natália Ivanovna.

„Zabili tí, čo ich násilne viedli,“ povedal Nechľudov podráždene, lebo cítil, že sestra hľadí aj na toto očami svojho muža.

„Ach, božemôj!“ povedala Agrafena Petrovna, ktorá podišla bližšie k nim.

„Áno, nemáme ani najmenšieho pochopu, čo sa robí s tými nešťastníkmi, a treba to vedieť,“ dodal Nechľudov, hľadiac na starého Korčagina, ktorý s uviazanou servítkou sedel za stolom pri bielom víne s čerstvým ovocím a práve vtedy sa obzrel na Nechľudova.

„Nechľudov!“ zakričal, „chcete sa ochladiť? Na cestu je to výborné.“

Nechľudov sa poďakoval a odvrátil sa.

„Čo teraz urobíš?“ pokračovala Natália Ivanovna.

„Čo môžem. Neviem, ale cítim, že musím niečo urobiť. A čo môžem, to aj urobím.“

„Áno, áno, chápem. No a s tými,“ povedala s úsmevom a ukázala očami na Korčagina, „je už nadobro koniec?“

„Nadobro, a myslím, že s oboch strán bez ľútosti.“

„Škoda. Mne je ľúto. Mám ju rada. No, povedzme, že je tak. Ale prečo sa chceš sputnať?“ doložila placho. „Prečo aj ty ideš?“

„Idem, lebo tak treba,“ povedal Nechľudov vážne a sucho, ako by chcel skončiť tento rozhovor.

Ale hneď sa zahanbil za to, že bol k sestre chladný. — Prečo by som jej nepovedal všetko, o čom rozmýš-

Ľam? — pomyslel si. — A nech aj Agrafena Petrovna počuje, — povedal si v duchu, keď pozrel na starú chyžnú. Prítomnosť Agrafeny Petrovny ho ešte väčšmi povzbudila zopakovať sestre svoje rozhodnutie.

„Hovoríš o mojom úmysle vziať si Kaťušu za ženu? Nuž, vidíš, rozhodol som sa, že to urobím, ale ona ma rozhodne a odhodlane odmietla,“ povedal a hlas sa mu zachvel, ako sa chvel vždy, keď hovoril o tomto. „Ona nechce moju obeť a sama obetuje v svojej situácii veľmi mnoho, a ja nemôžem prijať jej obeť; čo, ak je to len chvíľkové rozhodnutie. A preto idem za ňou a budem tam, kde bude ona, a budem jej pomáhať podľa svojich síl a obľahčím jej osud.“

Natália Ivanovna nepovedala nič. Agrafena Petrovna skúmavo hľadela na Natáliu Ivanovnu a pokyvovala hlavou. Vtedy z dámskej miestnosti zas vyšiel sprievod. Ten istý lokaj Filip-krásavec a vrátnik niesli kňaznú. Zastavila nosičov, zavolala k sebe Nechludova a žalostne stonajúc podala mu bielu ruku s prsteňmi a s hrôzou čakala mocné stisnutie.

„Epouvantable!“⁷⁰ povedala o horúčave. „Nevydržím to. Ce climat me tue.“⁷¹ A keď porozprávala o hrôzach ruského podnebia a pozvala Nechludova, aby prišiel k nim, dala znak nosičom. „Teda určite príd'te,“ dodala, obracajúc cestou dlhú tvár k Nechludovovi.

Nechludov vyšiel na nástupište. Kňaznin sprievod sa poberal napravo k prvej triede. A Nechludov s nosičom, čo niesol batožinu a s Tarasom, ktorý si niesol batôžtek, pobrali sa naľavo.

„Toto je môj spoločník,“ povedal Nechludov sestre, ukazujúc na Tarasa, o ktorého osude jej už predtým rozprával.

„Vari len necestujete treťou triedou?“ opýtala sa Natália Ivanovna, keď Nechludov zastal pred vozňom tretej triedy a nosič s batožinou a Taras vošli do vozňa.

⁷⁰ Hrozná! (franc.)

⁷¹ Toto podnebie ma zabíja (franc.)

„Ale bude mi lepšie s Tarasom,“ povedal Nechludov.
„No, a ešte niečo,“ dodal, „v Kuzminskom som ešte neodovzdal zeme sedliakom, teda, keby som náhodou umrel, podedia ich tvoje deti.“

„Dmitrij, prestaň,“ povedala Natália Ivanovna.

„Ale ak ich aj odovzdám, nuž jedno ti môžem povedať, a to, že všetko ostatné bude ich, lebo sa sotva ožením, a ak sa aj ožením, deti nebudem mať... takže...“

„Dmitrij, prosím ťa, nerozprávaj takto,“ vravela Natália Ivanovna, ale Nechludov zároveň videl, že rada počula, čo povedal.

Napredku, pred vozňom prvej triedy, stála len neveliká skupina ľudí, čo sa ešte vždy dívali na vozeň, do ktorého vniesli kňaznú Korčaginovú. Ostatní cestujúci boli už na miestach. Oneskorení cestujúci sa ponáhľali, klopkali po doskách nástupišťa, sprievodcovia zatvárali dvere a volali na cestujúcich, aby nastúpili, a vyprevádzajúcim, aby odišli.

Nechludov vošiel do vozňa, rozpáleného slncom, horúceho a zapáchajúceho a hneď zas vyšiel na plošinku.

Natália Ivanovna stála naproti vozňu v modernom klobúku a pelerínke spolu s Agrafenou Petrovnou a zrejme hľadala predmet rozhovoru, ale nemohla ho nájsť. Nemohla ani len povedať: „Ecrivéz,“⁷² lebo sa už dávno s bratom vysmievali z tejto frázy, zvyčajnej pri lúčení. Kratučký rozhovor o peňažných veciach a dedičstve zrazu pretrhol nežne-bratské city, ktoré medzi nimi boli, a cítili sa teraz vzájomne odcudzení. A tak Natália Ivanovna bola rada, keď sa vlak pohol, a mohla iba kývajúc hlavou vyjadriť smutnou aj láskavou tvárou: „Sbohom, teda sbohom, Dmitrij!“ No len čo vozeň prešiel, hneď rozmýšľala, ako tlmočiť mužovi svoj rozhovor s bratom a v tvári sa jej zračila vážnosť a starostlivosť.

⁷² Píš (franc.)

Aj Nechl'udovovi, hoci cítil k sestre všetko len najlepšie a nikdy nič pred ňou netajil, bolo teraz s ňou ťažko a neprijemne a chcel sa s ňou čo najskôr rozlúčiť. Cítil, že už niet tej Nataše, ktorá mu kedysi bola taká blízka, že jestvuje iba otrokyňa čierneho, chlpatého muža, ktorý mu je cudzí a neprijemný. Videl to jasne, lebo jej tvár zažiarila nezvyčajne živo iba vtedy, keď začal hovoriť o tom, čo zaujímalo jej muža — o odovzdaní zemí sedliakom a o dedičstve. A to ho kormútilo.

XL.

Horúčava vo veľkom vozni tretej triedy, na ktorý celý deň páľilo slnce a ktorý bol plný národa, bola taká, že sa nedalo dýchať, preto Nechl'udov nevošiel do vozňa, ale ostal na plošinke. No ani tu sa nedalo dýchať a Nechl'udov si vydýchol z plných pľúc len vtedy, keď sa vozne dostaly zpoza domov a zadul prievan. — Áno, zabili, — zopakoval si slová, ktoré povedal sestre. A v predstavách sa mu neobyčajne živo vynárala, zpoza všetkých dojmov dnešného dňa, utešená tvár druhého mŕtveho väzňa s usmievavým výrazom úst, prísnymi črtami čela a s nevelkým pevným uchom pod oholenou, osinetou lebku. — A najhroznejšie je, že ho zabili a nikto nevie, kto ho zabil. Ale zabili ho. Viedli ho, ako ostatných väzňov, na rozkaz Maslennikova. Maslennikov najskôr vydal zvyčajné nariadenie, svojím hlúpym podpisom s chvostíkom podpísal listinu s tlačným záhlavím a samozrejme vôbec sa nebude cítiť vinným. Ešte menej vinným sa môže cítiť doktor, ktorý prezeral väzňov. Statočne si splnil povinnosť, oddelil slabých a nijako nemohol predvídať hroznú horúčavu, ani to, že ich povedú tak neskoro a v takom hustom zástupe. Správca väzenia? ... Nuž správca, ten len splnil rozkaz, aby toho a toho dňa vypravili toľko a toľko

trestancov, vypovedancov, chlapov a žien. Vinníkom nemôže byť ani sprievodný vojak, ktorého povinnosťou bolo prijať tam a tam podľa soznamu toľko a toľko, a zas tam a tam odovzdať práve toľko väzňov. Viedol skupinu, ako obyčajne a ako treba, a nemohol predvídať, že takí mocní chlapi, ako tí dvaja, ktorých videl Nechl'udov, nevydržia a umrú. Nikto nie je na vine, ale ľudia zabili a zabili ich predsa len práve tí ľudia, čo nenesú vinu za ich smrť.

— Všetko sa stalo preto, — rozmýšľal Nechl'udov, — že všetci títo ľudia — gubernátori, dozorcovia, policajní náčelníci, policajti — sa domnievajú, že sú na svete okolnosti, v ktorých nie je záväzný ľudsky sa správať k človekovi. Ved' všetci títo ľudia — aj Maslennikov, aj správca väzenia, aj sprievodný dôstojník, všetci títo ľudia, keby neboli gubernátormi, správcami, dôstojníkmi, dvadsať ráz by si rozmysleli, či je možné poslať ľudí na cestu v takej horúčave a tak pokope, dvadsať ráz by boli cestou zastali a keby boli videli, že človek slabne a dusí sa, boli by ho vyviedli zo zástupu, zaviedli do tône, dali mu vody, dovolili by mu oddýchnuť si a keby sa bolo stalo nešťastie, boli by prejavili súcit. Títo to neurobili, ba ani iným nedovolili urobiť tak, iba preto, lebo videli pred sebou nie ľudí a svoje povinnosti k nim, ale úrad a jeho požiadavky, ktoré im boli vyššie ako požiadavky ľudskosti. V tomto je všetko, — rozmýšľal Nechl'udov. — Ak môžeme uznať, že je vôbec niečo dôležitejšie ako láska k človeku, hoci len na hodinku a hoci len v nejakom jednom, výnimočnom prípade, tak niet zločinu, ktorého by sa človek nemohol dopustiť na ľudoch, a predsa sa pritom cítiť nevinným.

Nechl'udov sa tak zamyslel, že ani nezbadal, ako sa počasie premenilo: slnce sa skrylo za predný, nízky, roztrhaný oblak a od západného obzoru sa blížila hustá, bledopopolavá chmára, čo sa už vylievala tam kdesi ďaleko, nad poľami a lesmi, kosým, sporým dažďom. Od

chmáry vialo vlhké, daždivé povetrie. Tu a tam chmáru rozrezávaly blesky a s rachotom vozňov sa čoraz častejšie miešalo rachotenie hromu. Chmára sa približovala stále väčšmi a väčšmi, kosé kvapky dažďa, hnané vetrom, začaly kvapkať na plošinku a na Nechľudovov svrchník. Nechľudov prešiel na druhú stranu a vdychujúc vlhkú sviežosť a obilnú vôňu zeme, dávno čakajúcej na dažď, díval sa na sady, lesy, žltnúce polia raži, ešte zelené pásy ovsa a čierne brázdy tmavozelených, zakvitnutých zemiakov, bežiace okolo. Všetko ako by sa bolo pokrylo lakom: zelené ešte väčšmi ozelenelo, žlté ožltlo a čierne očernelo.

„Ešte, ešte!“ vravel Nechľudov, lebo sa tešil, že v blahodarnom daždi tak ožívajú polia, sady a záhrady.

Lejak netrval dlho. Chmára sa čiastočne vyliala, čiastočne preniesla, a na mokrú zem padaly už posledné rovné, husté, drobné kvapky. Slnce zas vykuklo, všetko sa zablyšťalo a na východe nad obzorom sa zjavil oblúk nevysokej jasnej dúhy, prerušenej iba na jednom konci, v ktorej vynikala fialová farba.

— No, o čomže som to rozmýšľal? — opýtal sa Nechľudov v duchu, keď sa skončili všetky premeny v prírode a vlak sa spustil do priehlbiny s vysokými svahmi. — Áno, rozmýšľal som, že všetci títo ľudia: správca väzenia, sprievodní vojaci, všetci tí úradníci, väčšinou krotkí, dobrí ľudia, stali sa zlými len preto, že slúžia úradom.

Rozpomenul sa na ľahostajnosť Maslennikova, keď mu rozprával, čo sa robí vo väzení, na prísnosť správcu, na ukrutnosť sprievodného dôstojníka, keď nepustil väzňov na vozy a nedbal, že vo vlaku v mukách rodí žena. Všetci títo ľudia boli zrejme nezraniteľní, neprístupní najprostejšiemu súcitu iba preto, že úradovali. Ako úradníci boli neprístupní citu lásky k človeku — ako tá vydláždená zem dažďu, — rozmýšľal Nechľudov, keď sa díval na svah priehlbiny, vydláždený rôznofarebnými kameňmi, na ktorom dažďová voda nevsa-

kovala do zeme, ale stekala potôčkami. — Možno je aj potrebné vydláždiť svahy kameňmi, ale smutný je pohľad na túto zem bez rastlinstva, ktorá by mohla rodiť obilie, trávu, kríky, stromy, práve také, aké vidno na vrchu svahu. Práve tak je aj s ľuďmi, — rozmýšľal Nechľudov, — možno sú potrební tí gubernátori, správcovia, policajti, ale hrozné je vidieť ľudí, čo nemajú najdôležitejšej ľudskej vlastnosti — lásky a súcitu človeka k človeku.

— Všetko vyplýva z toho, — rozmýšľal Nechľudov, — že títo ľudia uznávajú za zákon, čo nie je zákonom, a neuznávajú za zákon, čo je večným, nezmeniteľným, neporušiteľným zákonom, ktorý sám boh vpísal do srdca ľudí. A preto mi býva tak ťažko s tými ľuďmi, — rozmýšľal Nechľudov, — proste sa ich bojí. A sú veru aj naozaj strašní. Strašnejší ako zbojníci. Zbojník predsa len vie poľutovať, ale títo nevedia poľutovať: sú poistení proti ľútosti ako tieto kamene proti rastlinstvu. A práve preto sú hrozní. Vravia, že Pugačovovci a Razinovci sú strašní. Títo sú tisíc ráz strašnejší, — pokračoval Nechľudov v myšlienkach. — Keby sa predložila psychologická úloha, ako zariadiť, aby ľudia našich čias, kresťania, humanisti, prasto dobrí ľudia, páchali najhroznejšie zločiny a necítili sa pritom vinnými, bolo by možné iba jedno riešenie: aby bolo práve to, čo je, aby títo ľudia boli gubernátormi, správcami väzení, dôstojníkmi, policajtmi, totiž, aby po prvé, boli presvedčení, že jestvuje práca, nazvaná štátnou službou, pri ktorej sa môže zaobchádzať s ľuďmi ako s vecami, bez ľudského, bratského pomeru k nim, a po druhé, aby práve táto štátna služba tak viazala ľudí, že by zodpovednosť za následky ich zaobchádzania s ľuďmi nepadala na jednotlivcov. Bez týchto podmienok nie je možné v našich časoch páchať také hrozné skutky, ako som dnes videl. Všetko tkvie v tom, že si ľudia myslia, že bývajú okolnosti, keď slobodno zaobchádzať s človekom bez lásky, ale takých okolností niet. S vecami mož-

no zaobchodiť bez lásky: možno rúbať stromy, robiť tehly, kuť železo bez lásky; ale s ľudmi sa nemôže zaobchodiť bez lásky práve tak, ako sa nemôže zaobchodiť s včelami bez opatrnosti. Taká je už vlastnosť včiel. Keď začneš s nimi zaobchodiť bez opatrnosti, uškodíš aj im, aj sebe. A tak je aj s ľudmi. A nemôže byť inak, lebo vzájomná láska medzi ľudmi je základný zákon ľudského života. Pravda, človek sa nemôže prinútiť milovať, ako sa môže prinútiť pracovať, ale z toho ešte nevyplýva, že môžeme zaobchodiť s ľudmi bez lásky, najmä keď niečo od nich žiadame. Ak necítiš lásku k ľudom, pokojne sed', — rozmýšľal Nechľudov, oslovujúc seba, — zaoberaj sa sebou, vecami, čím chceš, len nie ľudmi. Ako sa dá jesť bez škody a s úžitkom iba vtedy, keď sa chce jesť, tak aj s ľudmi sa dá zaobchodiť s úžitkom a bez škody iba vtedy, keď ich miluješ. Len si dovoľ zaobchodiť s ľudmi bez lásky, ako si včera zaobchodil so švagrom, a nebude ťhraníc ukrutnosti a zverstva v pomere k iným ľudom, ako som to dnes videl, a nebude konca tvojim utrpeniam, ako som sa o tom presvedčil z celého svojho života. Áno, áno, tak je, — rozmýšľal Nechľudov. — To je dobre, dobre! — opakoval si, lebo cítil dvojnásobný pôžitok aj z chládeže po mučivej horúčave, aj z vedomia, že sa mu lepšie vyjasnila otázka, ktorou sa už dávno zaoberal.

XLI.

Vozeň, v ktorom mal Nechľudov miesto, bol do polovice plný národa. Boli tam sluhovia, remeselníci, továrenskí robotníci, mäsiari, Židia, predavači, ženy, ženy robotníkov, bol tam aj vojak a dve panie: jedna mladá, druhá staršia, s náramnicami na obnaženej ruke, a pán prísneho výzoru, s kokardou na čiernej čiapke. Všetci títo ľudia, už spokojní, že sa umiestili, sedeli pokojne, niektorí lúskali slnečnicové jadierka, iní fajčili cigarety a zas niektorí sa živo shovárali so susedmi.

Taras so šťastnou tvärou sedel napravo od chodbičky, držal Nechľudovovi miesto a živo sa shováral so svalnatým mužským, čo sedel naproti nemu v rozopätej súkennej veste; ako sa Nechľudov neskôr dozvedel, bol to záhradník, ktorý cestoval na svoje pôsobisko. Nechľudov nedošiel až k Tarasovi, zastal na chodbičke pri starcovi vážneho výzoru, s bielou bradou, v nankinovom kabáte, ktorý sa shováral s mladou ženou v dedinských šatách. Pri žene sedelo sedemročné dievčatko v novom sarafančeku s vrkôčikom skoro bielych vlasov; nôžky mu visely vysoko nad dlážkou a neprestajne lúskalo slnečnicové jadierka. Starec sa obzrel na Nechľudova, podobral polu kabáta s lesklej lavičky, na ktorej sedel sám a povedal láskavo:

„Nech sa páči sadnúť.“

Nechľudov sa poďakoval a sadol si na ukázané miesto. Len čo sa Nechľudov usadil, žena pokračovala v prerušenom rozhovore. Rozprávala, ako ju v meste privítal muž, od ktorého sa teraz vracala.

„O fašiangoch som bola, a ľa, s božou pomocou aj teraz som chvíľu pobudla,“ rozprávala. „Teraz, ak boh dá, zas na Vianoce.“

„To je dobre,“ povedal starec a obzeral sa na Nechľudova, „navštevovať treba, inak sa mladý chlap, keď žije v meste, roztratári.“

„Nie, deduško, môj nie je taký. Nie že by stváral voľajaké hlúposti, on je ako cudná dievčina. Všetky peniažky do kopejočky domov posiela. A už z dievčatka mal takú radosť, že sa ani vypovedať nedá,“ povedala žena s úsmevom.

Dievčatko, čo vyplúvalo šupinky z jadierok a počúvalo matku, ako by potvrdzovalo matkine slová, pozrelo pokojnými, múdrymi očami starcovi a Nechľudovovi do tváre.

„Ak je rozumný, nuž tým lepšie,“ povedal starec. „A tamto — tým sa nezaoberá?“ doložil, ukazujúc očami

na párik — muža so ženou — zrejme továrenských robotníkov, čo sedeli na druhej strane chodbičky.

Továrenský robotník priložil k ústam fľašu s vodkou, vyvrátil hlavu a poťahoval si z nej, a žena držala v ruke batôžtek, z ktorého vytiahla fľašu, a uprene sa dívala na muža.

„Nie, môj nepije, ani nefajčí,“ povedala žena, čo sa shovárala so starcom, využijúc príležitosť ešte raz si pochváliť muža. „Takých ľudí, deduško, je málo na svete. Taký je veru,“ povedala, obrátiac sa aj k Nechľudovovi.

„Nuž tým lepšie,“ opakoval starec, a hľadel na robotníka, čo si popíjal.

Keď si robotník upil, podal fľašu žene. Žena ju vzala, zasmiala sa, pokývala hlavou a tiež si ju priložila k ústam. Robotník zbadal, že sa Nechľudov a starec dívajú na neho a obrátil sa k nim:

„Čože, milostivý pán? Že pijeme? Keď pracujeme — to nikto nevidí, ale keď pijeme — každý vidí. Zarobil som si, nuž pijem a aj manželku častujem. A viac nikoho.“

„Hej, hej,“ povedal Nechľudov, lebo nevedel, čo odpovedať.

„Tak je, pán môj! Moja žena je tvrdá ženská! Som s manželkou spokojný, lebo ma vie poľutovať. Pravdu vravím, Mavra?“

„No, na, vezmi si. Už nechcem,“ povedala žena a podala fľašu mužovi. „A čože táraš do sveta,“ doložila.

„Veru, tak je to,“ pokračoval robotník, „raz je dobrá ako kus chleba, a raz zaškrípe ani nemazaný voz. Pravdu vravím, Mavra?“

Mavra opitým pohybom pohodila rukou, a zasmiala sa.

„Čo pletieš...“

„Veru, tak je, dobrá ako kus chleba, ale iba do času, len jej dačo pretiahni popod nos a začne ti vystrájať, že by si ani nepomyslel... Pravdu vravím. A vy, pán

môj, mi odpustte. Vypil som si, čože si už teraz počať...“ povedal robotník a hneď sa ukladal spať, položiac si hlavu na kolená usmievajúcej sa ženy.

Nechľudov si chvíľku posedel so starcom, ktorý mu porozprával o sebe, že je kachliar, päťdesiattri rokov pracuje a postavil v živote toľko pecí, že sa nedajú ani spočítať, ale teraz sa chystá oddýchnuť si, lenže nikdy nemá kedy. Bol v meste, chlapcom ukázal, čo majú robiť a teraz cestuje na dedinu, svojich navštíviť. Nechľudov vypočul starcovo rozprávanie, potom vstal a šiel na miesto, ktoré mu držal Taras.

„Len si, milostivý pán, sadnite. Batoh položíme tamto,“ privetivo povedal záhradník, čo sedel naproti Tarasovi a pozrel nahor, Nechľudovovi do tváre.

„Dobrých sa mnoho zmestí,“ povedal spevavým hlasom usmievajúci sa Taras a mocnými rukami zdvihol svoj tridsaťkilový batoh ako pierko a zaniesol ho k obloku. „Miesta je dosť, a aj postáť si môžeme, aj pod lavičku sa dá. Pokoj nadovšetko. Načo veľa hovoriť!“ vravel a celý žiaril dobrotou a láskavosťou.

Taras vravieval o sebe, že keď si nevypije, nenachádza slov, ale keď si vypije pálenky, že sa hneď vie pekne vyjadrovať a môže všetko vyrozprávať. A naozaj, keď bol Taras triezvy, zväčša mlčal; ale keď si vypil — čo sa mu stávalo zriedka a len vo výnimočných prípadoch — býval veľmi príjemne shovorčivý. Vtedy rozprával mnoho a pekne, veľmi jednoducho, pravdivo, a hlavne láskavo; láskavosť mu len tak svietila z dobrých, belasých očí a vlúdneho úsmevu, čo mu neschádzal z úst.

Práve takýto bol teraz. Nechľudovov príchod mu na chvíľku zastavil reč. Ale keď uložil batoh, sadol si na predošlé miesto, položil si na kolená mocné, zrobené ruky a hľadiac záhradníkovi rovno do očí, rozprával d'alej. Rozprával novému známemu o osude svojej ženy do všetkých podrobností, prečo ju poslali do vyhnanstva, prečo teraz cestuje za ňou na Sibír.

Nechľudov nikdy nepočul podrobnosti o tejto udalosti, preto počúval so záujmom. Zastihol rozprávanie na mieste, keď už bolo po otrávení a v rodine sa dozvedeli, že to urobila Fedosia.

„Rozprávam tu o svojom nešťastí,“ povedal Taras, prehovoriac k Nechľudovovi úprimne a priateľsky. „Naďačil sa mi taký srdečný človek — rozhovorili sme sa, nuž mu rozprávam.“

„Dobre, dobre,“ povedal Nechľudov.

„Nuž teda, priateľko môj, takto sa to stalo. Mamka vzala ten posúšik: ‚Idem,‘ vraví, ‚k policajtovi.‘ Môj tatko je rozumný starec. ‚Maj strpenie, starká,‘ vraví, ‚ženička je skoro ešte decko, sama nevie, čo urobila, treba ju poľutovať. Možno, že sa spamätá.‘ Ale kdeže by, nepočúvla ho. ‚Kým ju,‘ vraví, ‚budeme tu držať, všetkých nás znesie so sveta ako švábov.‘ A pobrala sa ti, braček môj, k policajtovi. Ten sa hneď doteperil k nám... A hneď svedkov.“

„No a čo ty?“ spýtal sa záhradník.

„A ja sa ti, braček môj, od holenia brucha svíjam a dávam. Všetky vnútornosti mi vyvracia, nemôžem povedať slova. Tatko hneď zapriahol do voza, posadil Fedosiu a hybaj s ňou na políciu a potom k vyšetrojúcemu sudcovi. A ona, braček môj, ako sa ti hneď na začiatku ku všetkému priznala, tak aj vyšetrojúcemu sudcovi vyrozprávala rad-radom všetko, ako bolo. Aj kde vzala otravu, aj ako posúšky ušúľala. ‚Prečo si to urobila?‘ opytuje sa jej. — ‚Ale nuž preto,‘ vraví, ‚že mi je protivný. Mne je,‘ vraví, ‚milšia Sibír ako život s ním,‘ — to so mnou, aby si vedel,“ rozprával Taras s úsmevom. „Teda priznala sa ku všetkému. Pravdaže, hneď ju vzali do väzenia. Tatko sa vrátil sám. A tu sa blíži čas robôt a žena v chalupe — iba mamka a aj tá je už nanič. Rozmýšľali sme, čo si počať, či by nám ju neprepustili na záruku. Pobral sa tatko k jednej vrchnosti — nič nevykonala, pobral sa k druhej. Päť takých vrchností pochodil. Už si myslel, že sa prestane oštarovať, keď sa

nám nad'abil istý človek, z kancelárie. Taký podkutý, akých sa málo nájde. „Daj mi,“ vraví, „piatku — vymôžem ju.“ Zjednali sme sa na tri ruble. Nuž čo, braček, založil som jej plátno, a dal som. Len čo napísal tú listinu,“ zatiahol Taras, ako by rozprával o výstrele, „hneď sme utrafili. Ja som vtedy už zas bol na nohách a sám som šiel po ňu do mesta na voze. Prišiel som ti ja, braček môj, do mesta. Hneď som kobyľu postavil do krčmy na dvor, vzal som listinu a idem do väzenia. „Čo chceš?“ — „Tak a tak,“ vravím, „moja gazdiná je tu zatvorená.“ — „A máš listinu?“ vraví. Hneď som mu ju podal. Nazrel do nej. „Počkaj,“ vraví. Sadol som si tam na lavičku. Slnce už prekročilo poludnie. Vychádza správca. „Ty si,“ vraví, „Vargušov?“ — „Ja som.“ — No, teda si ju ber,“ vraví. Hneď aj otvorili vráta. Vyviedli ju v jej šatách, ako sa patrí. „No, tak poďme.“ — „A vari si tu pešo?“ — „Nie, s koňom.“ Prišli sme do krčmy, vyplatil som stojné, zapriahol kobyľu, napchal som jej do vreca sena, čo ostalo. Sadla si a ukrútila sa do šatky. Požbrali sme sa. Ona čuší, aj ja čuším. Len keď sme sa už blížili k domu, vraví: „A čo, mamka žije?“ Vravím — žije. „A tatko žije?“ — „Žije.“ „Odpusť mi, Taras,“ vraví, „moju hlúposť. Sama som nevedela, čo robím.“ A ja vravím: „Načo mnoho rečí — dávno som odpustil.“ Potom už nič nevravela. Prišli sme domov a ona hneď mamke k nohám. Mamka vraví: „Boh ti odpustí.“ Ale tatko ju privítal a vraví: „Netreba staré spomínať. Ži, ako najlepšie vieš. Teraz,“ vraví, „nie je na to čas, treba s poľa sberať. Za Skorodným,“ vraví, „na pohnojenej osmine sa urodilo s božou pomocou také ražisko, že ani kosa neberie, preplietlo sa a poľahlo ani perina. Treba vyžať. Vyber sa zajtra ty s Tarasom, požni si.“ A chytila sa ti tá, braček môj, od toho času do roboty. A tak ti robila, až zázrak. Vtedy sme mali v prenájme tri hektáre, a boh dal, že sa nám raž a ovos urodily ako zriedkakedy. Ja žnem, ona viaže, alebo obaja žneme. Ja som súci do roboty, ide mi robota od ruky, ale ona je ešte

zručnejšia, nech sa pustí do hocičoho. Baba obratná a mladá ako cumlík. Taká ti bola, braček môj, do roboty ani osa, až som ju musel krotiť. Prídeme domov, prsty napuchnuté, ruky trpnu, bolo by si treba oddýchnuť, ale ona sa ani nenavečeria, len beží do kôlne chystať povriesla na ráno. Čo sa to len stalo!“

„A čo, aj k tebe bola už vládnejšia?“ opýtal sa záhradník.

„Ani mi nevrav, tak ti ku mne prilipla, že sme boli ani jedna duša. Čo si myslím — hneď pochopí. Už aj mamka, čo aká srditá, aj tá vravela: ‚Našu Fedosiu ako by boli vymenili, celkom iná žena je z nej.‘ Ideme raz na dvoch vozoch po snopy, na prednom sedíme my dvaja. A vravím jej: ‚Akože ti to, Fedosia, vtedy sišlo na rozum?‘ — ‚Nuž tak sišlo,‘ vraví, ‚nechcela som s tebou žiť. Myslím si, radšej umriem, ale nebudem.‘ — ‚No, a teraz?‘ spytujem sa. ‚Teraz,‘ vraví, ‚ta mám v srdci.‘ Taras zamíkol a s radostným úsmevom, prekvapene pokrútil hlavou. ‚Len čo sme sobrali s poľa, zaviezol som konope do močidla, prídem domov,‘. prestal na chvíľku, zamíkol, ‚vidím — predvolanie — na súd. A my sme už zabudli aj len pomyslieť, za čo ju majú súdiť.‘

„To už nebude inak, ibaže zlý duch,“ povedal záhradník: „ved' či si sám človek môže smyslieť dušu znivočiť? Aj u nás istý človek...“ A záhradník chcel začať rozprávať, ale vlak práve pomaly zastával.

„Iste stanica,“ povedal, „podme sa napiť.“

Rozhovor sa pretrhol a Nechľudov vyšiel hneď za záhradníkom z vozňa na mokré dosky nástupišta.

XLII.

Nechľudov ešte prv, ako sostúpil s vozňa, zazrel pri stanici niekoľko nádherných ekvipáží, do ktorých boli zapriahnuté štvorky a trojky vypasených koní, cenga-

júcich hrkálkami; keď sišiel na nástupište, tmavé a mokré od dažďa, videl pred prvou triedou hrbku ľudí, zpomiedzi ktorých vynikala vysoká tučná dáma v klobúku s drahým perím a v nepremokavom kabáte, a vysoký mladík s tenkými nohami, športove oblečený, s ohromným vypaseným psom v drahom obojku. Za nimi stáli lokaji s plášťami a dáždňikmi a pohonič, ktorí prišli naproti. Na celej tejto skupine, od tučnej panej po pohoniča, ktorý si pridržal rukou šos dlhého kaftana, zračila sa pečať spokojnej namyslenosti a zámožnosti. Okolo skupiny sa hneď utvoril kruh zvedavcov a ľudí pochlebujúcich bohatstvu; bol tam náčelník stanice v červenej čiapke, policajt, chudorľavé dievča v ruskom kroji s perlami, ktoré vždy v lete bývalo pri príchode vlakov, telegrafista a cestujúci mužskí a ženy.

V mladíkovi so psom poznal Nechludov gymnazistu, mladého Korčagina. A tučná dáma bola sestra kňaznej, na ktorej majetok sa Korčaginovci prenášali. Hlavný sprievodca vlaku s lesklými pozamentmi a čižmami otvoril dvere na vozni a na znak úcty ich držal, kým Filip a nosič v bielej zástere opatrne vynášali kňaznú s podlhovastou tvárou v jej skladačom kresle; sestry sa privítaly, bolo počuť hovoriť po francúzsky, či kňazná pôjde na koči alebo na bričke, a sprievod, ktorý uzatvárala nabrčkavená chyžná s dáždňikmi a puzdrom, pohol sa k staničnému východu.

Nechludov sa nechcel s nimi stretnúť, aby sa zas nemusel lúčiť, preto nedošiel až k staničnému východu, ale zastal a čakal, kým prejde celý sprievod. Kňazná so synom, Missi, doktor a chyžná prešli napred, starý knieža zaostal za nimi so švagrinou a Nechludov zastal obďaleč a iba úryvkovito počul francúzske vety ich rozhovoru. Jedna z viet, ktorú povedal knieža, vryla sa, nevedno prečo — ako to často býva — Nechludovovi do pamäti so všetkými intonáciami a zaferbením hlasu.

„Oh! Il est du vrai grand monde, du vrai grand

monde,"⁷³ povedal knieža o komsi svojim zvučným, namysleným hlasom a spolu so švagrinou vošiel do dverí stanice, sprevádzaný úctivými sprievodcami vlaku a nosičmi.

Práve vtedy sa zjavil odkiaľsi zpoza uhla stanice na nástupišti zástup robotníkov v krpcoch, v krátkych kožúškoch a s batôžkami na chrbtoch. Robotníci pristúpili ráznou, mäkkou chôdzou k prvému vozňu a chceli nasadnúť, ale sprievodca vlaku ich hneď odohnal od vozňa. Robotníci nezastali, šli ďalej k susednému vozňu a náhlili sa stúpajúc jeden druhému na nohy a už začali nastupovať, zachytávajúc sa batohmi o rohy a dvere vozňa, keď iný sprievodca zo staničných dverí spozoroval ich úmysel a prísne ich okríkol. Robotníci, čo už nastúpili, hneď rýchlo sostúpili a zas sa pobrali rovnakou mäkkou chôdzou ešte ďalej k nasledujúcemu vozňu, k tomu, v ktorom sedel Nechľudov. Sprievodca ich zas pristavil. Už aj zastali a chystali sa ísť ďalej, ale Nechľudov im povedal, že vo vozni je miesto, aby nasadli. Poslúchli ho a Nechľudov vošiel v zápätí za nimi. Robotníci si už chceli posadať, ale pán s kokardou a obe dámy, keďže pokladali ich úmysel usalašiť sa v tomto vozni za osobnú urážku, rozhodne sa proti tomu vzopreli a začali ich vyháňať. Robotníci — bolo ich so dvadsať — aj starci, aj celkom mladí, všetci s ustatými, ohorenými, chudými tvárami, zachytávajúc sa batohmi o lavice, steny a dvere a zrejme sa cítiac úplne v nepráve, pobrali sa hneď ďalej cez vozeň, iste ochotní ísť až na koniec sveta a sadnúť si kamkoľvek by im kázali, hoci aj na klince.

„Kde to leziete, čerti! Tu sa usalašte,“ okríkol ich iný sprievodca, ktorý šiel naproti nim.

„Voilà encore des nouvelles!“⁷⁴ povedala mladšia z dvoch dám, úplne presvedčená, že takou dobrou fran-

⁷³ Ach, ten je skutočne z veľkého sveta, skutočne z veľkého sveta (franc.)

⁷⁴ To je zas novinka! (franc.)

cúzštinou upúta Nechl'udovovu pozornosť. A dáma s náramnicami iba ustavične ňuchala, mraštila sa a povedala čosi o tom aké je príjemné sedieť so smradľavou sedľačou.

A robotníci, cítiac radosť a uspokojenie ľudí, ktorých minulo veľké nebezpečenstvo, zastali a začali sa umiestňovať, shadzovali pohybom pliec ťažké batohy s chrbtov a pchali ich pod lavice.

Záhradník, čo sa shováral s Tarasom, nesedel na svojom mieste, ale presadol si naň a tak naproti a pri Tarasovi boli tri miesta. Traja robotníci si sadli na tieto miesta, ale keď Nechl'udov pristúpil k nim, pohľad na jeho panský oblek ich tak zmiatol, že vstali a chceli odísť, ale Nechl'udov ich poprosil, aby ostali a sadol si na operadlo lavičky pri uličke.

Jeden z dvoch robotníkov, asi päťdesiatnik, v pomykove, ba až v strachu vymenil si pohľad s mladým. Veľmi ich prekvapilo a zarazilo, že Nechl'udov, namiesto, aby im bol nadal a vyhnal ich, ako majú páni vo zvyku, prepustil im miesto. Až sa báli, aby sa z toho nevykl'ulo pre nich dačo zlého. No keď videli, že tu nebolo vôbec zlého úmyslu a že sa Nechl'udov jednoducho shováral s Tarasom, upokojili sa, kázali šuhajovi, aby si sadol na batoh a požiadali Nechl'udova, aby si sadol na svoje miesto. Zprvu sa starší robotník, čo sedel naproti Nechl'udovi, celkom schúlil a starostlivo odťahoval nohy v krpcoch, aby sa nedotkol pána, ale neskôr sa tak priateľsky rozhovoril s Nechl'udovom a Tarasom, že až zpakruky páckal Nechl'udova po kolene, keď ho chcel osobitne upozorniť na niektoré miesta svojho rozprávania. Rozprával všetko o sebe, o pome-roch a o práci na rešeliniskách, z ktorej šli teraz domov po poltreťamesačnom lopotení a niesli domov zarobené peniaze, každý so desať rubľov, lebo čiastku zárobku dostali ako závdavok, keď ich prijímali do práce. Pracovali, ako rozprávali, po kolená vo vode, a to od

svitu do mrku, s dvojhodinovým oddychom na poludnie.

„Kto je nie navyknutý, tomu je, pravdaže, ťažko,“ rozprával, „ale keď máš strpenie — ide to. Len keby sme mali riadnu stravu. Zpočiatku bola strava zlá. No a potom sa ľudia ponosovali, tak sa strava zlepšila a ľahšie sa pracovalo.“

Potom porozprával, ako celých dvadsaťosem rokov chodil na zárobky, a celý svoj zárobok dával domov — najprv otcovi, potom staršiemu bratovi, teraz synovcovi, čo doma gazduje, a on že strovil z päťdesiatich-šesťdesiatich rubľov, zarobených do roka, dva-tri ruble na daromnice, na tabak a zápalky.

„Vše aj zhreším, keď si od ustatosti pálenôčky vypijem,“ dodal s vinovatým úsmevom

Porozprával aj, ako ženy za nich doma gazdujú a ako ich počastoval podnikateľ teraz pred odchodom polvedierkom, ako jeden z nich umrel a druhého vezú chorého. Chorý, o ktorom rozprávali, sedel v tom istom vozni v kúte. Bol to mladý chlapec, popolavobledý, s osinetými perami. Zrejme ho zmorila a morila zimnica. Nechľudov šiel k nemu, ale chlapec pozrel na neho takým prísny, trpitel'ským pohľadom, že ho Nechľudov nechcel znepokojovať otázkami, ale poradil staršiemu, aby kúpil chinín a napísal mu na kartičku názov lieku. Chcel mu dať peniaze, ale starý robotník povedal, že netreba, že dá zo svojich.

„No koľko som sa už nachodil po svete, ale takýchto pánov som veru ešte nevidel. Nielen že ťa neschmatne za krk, ale ti ešte aj miesto prepustí. Ako vidno, ani páni nie sú všetci jednaki,“ dokončil obrátený k Tarasovi.

— Áno, celkom nový, iný, nový svet, — rozmýšľal Nechľudov, hľadiac na chudé, svalnaté údy, na hrubý, doma vyrobený odev a na ohorené prívetivé a strhané tváre robotníkov a cítil sa so všetkých strán obkolešený celkom novými ľuďmi s vážnymi záujmami, ra-

dostami a trampotami opravdivého lopotného, ľudského života.

— Toto je ten le vrai grande monde,⁷⁵ — pomyslel si Nechľudov, rozpomínajúc sa na vetu, ktorú povedal knieža Korčagin, a na celý prázdny, prepychový svet Korčaginovcov s ich chatrnými, úbohými záujmami.

A pocítil radosť cestovateľa, ktorý objavil nový, neznámy a utešený svet.

Koniec druhej časti

⁷⁵ skutočný veľký svet (franc.)

TRETIA ČASŤ

I.

Skupina väzňov, s ktorou šla Maslovová, prešla okolo päťtisíc vierst. Do Permi šla Maslovová železnicou a loďou s trestancami a iba tam sa Nechludovovi podarilo vykonať, aby ju premiestili k politickým, ako mu radila Bogoduchovská, ktorá tiež šla s touto skupinou.

Cesta do Permi bola pre Maslovovú veľmi ťažká fyzicky aj mravne. Fyzicky — pre tesnotu, nečistotu a odporný hmyz, čo nedal pokoja, a mravne — pre priam tak odporných mužských, ktorí, hoci sa vymieňali po určitom úseku cesty, rovnako ako hmyz, všetci boli jednako dobiedzaví, dotieraví a nedávali pokoja. Medzi trestancami a trestankyňami, dozorcami a sprievodnými vojakmi sa natoľko zakorenil zvyk cynickej zvrhlosti, že každá, ale najmä mladá žena, ak nechcela využiť, že je ženou, musela sa mať stále na pozore. A tento ustavičný strach a zápas bol veľmi ťažký. A najmä Maslovová bola ustavične vystavená útokom mužských, jednak pre svoj príťažlivý zovňajšok a jednak pre svoju, všetkým známu, minulosť. Rozhodný odpor, ktorý dávala najavo chlapom, čo do nej dobiedzali, sa im zdal urážkou a vyvolával v nich ešte aj zlosť na ňu. Jej situáciu v tomto ohľade uľahčovala blízkosť Fedosie a Tarasa, ktorý, keď sa dozvedel o útokoch, akým bola vystavená jeho žena, žiadal sa zaradiť medzi väzňov, aby ju chránil a od Nižného cestoval ako väzeň spolu s uväznenými.

Preloženie do skupiny politických väzňov zlepšilo situáciu Maslovovej v každom ohľade. Nielen, že politických väzňov lepšie umiestňovali, lepšie stravovali, že boli vystavení menším surovostiam, ale preložením

Maslovovej k politickým prestalo aj jej prenasledovanie mužskými a mohla žiť bez toho, aby jej podchvíľou niekto pripomínal minulosť, na ktorú teraz tak chcela zabudnúť. Ale najväčšou výhodou preloženia bolo, že sa soznámila s niektorými ľuďmi, ktorí mali na ňu rozhodný a veľmi blahodarný vplyv.

Maslovovej dovolili na etapných staniciach byť s politickými väzňami, ale ísť musela ako zdravá žena s trestancami. Tak šla celý čas až do Tomska. Spolu s ňou, tiež pešo, šli dvaja politickí väzni: Mária Pavlovna Ščetininová, to krásne dievča s barančími očami, čo prekvapilo Nechludova pri stretnutí s Bogoduchovskou, a akýsi Simonson, vypovedaný do Jakutskej oblasti, práve ten čierny, strapatý mužský s hlboko vpadnutými očami, ktorého si Nechludov všimol tiež na tejto návšteve. Mária Pavlovna šla pešo, lebo prepustila svoje miesto na voze ťarchavej trestankyni; a Simonson preto, lebo pokladal za nespravodlivé využívať triedne výsady. Títo dvaja, na rozdiel od ostatných politických väzňov, čo sa pohýnali neskoršie na vozoch, odišli s trestancami zavčas rána. Tak bolo aj na poslednom úseku cesty pred veľkým mestom, v ktorom prevzal skupinu nový sprievodný dôstojník.

Bolo včasné, pochmúrne septembrové ráno. Raz padal sneh, raz pršalo s nárazmi chladného vetra. Všetci väzni zo skupiny, štyristo chlapov a asi päťdesiat žien, stáli na dvore etapnej stanice a niektorí sa tisli okolo hlavného sprievodného dozorca, ktorý rozdával starostom väzňov peniaze na stravu na dva dni, a niektorí si kupovali jedivo od priekupníčok, ktoré pustili na dvor etapnej stanice. Bolo počuť mrmlavé hlasy väzňov, počítajúcich peniaze a kupujúcich zásoby, a piskľavé hlasy priekupníčok.

Kaťuša s Máriou Pavlovnou, obe v čižmách a krátkych kožúškoch, ukrútené do vlniakov, vyšly na dvor staničnej budovy a pobraly sa k priekupníčkam, ktoré sedely za vetrom pri severnej stene ohrady a opreteký

núkaly svoj tovar: čerstvý biely chlieb, koláče, ryby, rezance, kašu, pečeňu, hovädzinu, vajcia, mlieko; no ktorási mala aj pečené prasiatko.

Simonson v gumenom krátkom kabáte a v gumených galošiach, priviazaných motúzmi na vlnených pančuchách (bol vegetarián a nepoužíval ani kože zabíjajúcich zvierat), bol tiež na dvore a vyčkával, kým skupina odíde. Stál pri schodíkoch a zapisoval si do zápisníka myšlienku, ktorá mu sišla na um. Sišla mu na um táto myšlienka:

„Keby,“ písal, „baktéria pozorovala a skúmala necht človeka, uznala by ho za neorganické teleso. Práve tak sme aj my uznali za neorganické teleso zemeguľu, keď sme pozorovali jej kôru. To nie je správne.“

Maslovová nakúpila vajec, sväzok praclíkov, ryby a sviežeho pšeničného chleba a ukladala si všetko do batôžka a Mária Pavlovna sa vyrovnávala s priekupníkmi, keď medzi väzňami nastal ruch. Všetko zamĺklo a ľudia sa začali stavať do radu. Vyšiel dôstojník a dával posledné rozkazy pred odchodom.

Všetko šlo ako obyčajne: väzňov počítali, prezerali, či sú okovy v poriadku, a pospájali dvojice, čo šly s okovami na rukách. Ale zrazu sa ozval veliteľský, zlostný hlas dôstojníka, bolo počuť údery po tele a detský plač. Všetko na mih zatíchlo, ale potom prebehlo celým zástupom tlmené reptanie. Maslovová a Mária Pavlovna sa pobraly k hučiacemu miestu.

II.

Mária Pavlovna a Kaťuša došli na miesto a videly, ako si zachmúrený dôstojník, mocný chlap s veľkými pobelavými fúzmi, šuchal ľavou rukou pravú dlaň, ktorou vylepil väzňovi zaucho, a neprestajne neslušne a surovo nadával. Pred ním stál vysoký, chudý väzeň v krátkom plášti a ešte kratších nohaviciach, s hlavou

oholenou do polovice, jednou rukou si utieral skrvačenú tvár a druhou držal dievčatko, ukrútené do šatky, ktoré prenikavo vrešťalo.

„Ja ťa (neslušná nádavka) naučím mudrovať (zas nádavka), ženám ho dáš,“ kričal dôstojník. „Navliekaj.“

Dôstojník žiadal, aby väzňovi, vypovedanému obcou, ktorý šiel do vyhnanstva a celou cestou niesol na rukách dievčatko, čo mu ostalo po žene, ktorá umrela v Tomsku na týfus, založili putá na ruky. Väzňove výhovorky, že so sputnanými rukami nemôže niesť dieťa, podráždily dôstojníka, ktorý aj tak bol zlej vôle a teraz zbil väžňa, lebo ho hneď neposlúchol.*

Naproti zbitému stál sprievodný vojak a väzeň s čiernou bradou, ktorý už mal navlečené puto na jednej ruke a zamračene poškuľoval hneď na dôstojníka, hneď na zbitého väžňa s dievčatkom. Dôstojník zopakoval vojakovi rozkaz vziať dievčatko. Medzi väzňami sa ozývalo čoraz hlasnejšie reptanie.

„Od Tomska sme šli bez pút,“ ozval sa chripľavý hlas zo zadných radov.

„Veď je to dieťa, a nie šteňa.“

„Kamže má podieť dievčatko?“

„Na to niet zákona,“ povedal ešte ktosi.

„Kto to bol?“ skríkol dôstojník, ani keby ho pichlo a skočil do zástupu. „Ja ti ukážem zákon! Kto to povedal? Ty? Ty?“

„Každý vraví, lebo...“ povedal územčistý väzeň so širokými plecami.

Nestihol dopovedať, dôstojník ho oboma rukami začal fliaskať po tvári.

„Chcete sa búriť? Ja vás naučím sa búriť! Postrieľam vás ani psov, vrchnosť sa mi len poďakuje. Ber dievča.“

* Skutočná udalosť, opísaná v knihe D. A. Lineva „Po etape“. (Pozn. autora.)

Zástup zatíchol. Jeden sprievodný vojak vytrhol zúfalo kričiace dievčatko a druhý začal navliekať putá väžňovi, ktorý pokorne nastavil ruku.

„Odnes ho ženám,“ zakričal dôstojník vojakovi, naprávajúc si plecný remeň na šabli.

Dievčatko sa namáhalo oslobodiť si ručičky zpod šatky; tvár malo podbehnutú krvou a neprestajne nariekalo. Zo zástupu vystúpila Mária Petrovna a podišla k dôstojníkovi.

„Pán dôstojník, dovoľte, ja ponesiem dievčatko.“

Sprievodný vojak s dievčatkom zastal.

„Ty si aká?“ spýtal sa dôstojník.

„Politická.“

Krásna tvár Márie Pavlovny s utešenými, vypuklými očami zrejme zaúčinkovala na dôstojníka (všimol si ju už pri preberaní väžňov). Mlčky pozrel na ňu, ako by o čomsi uvažoval.

„Mne je to jedno, neste, keď chcete. Vám je ľahko ich ľutovať, ale ak niekto ujde, kto bude zodpovedný?“

„Akože by mohol ujsť s dievčatkom,“ povedala Mária Pavlovna.

„Nemám kedy shovárať sa s vami. Vezmite ho, ak chcete.“

„Rozkážete odovzdať?“ opýtal sa vojak.

„Odovzdaj.“

„Poď ku mne,“ povedala Mária Pavlovna a usilovala sa privábiť dievčatko k sebe.

Ale dievčatko, ktoré sa z vojakových rúk ťahalo k otcovi, len ďalej vrieskalo a nechcelo ísť k Márii Pavlovne.

„Počkajte, Mária Pavlovna, ku mne pôjde,“ povedala Maslovová a vybrala z batôžka praclík.

Dievčatko poznalo Maslovovú a keď zazrelo jej tvár a praclík, hneď šlo k nej.

Všetko zatíchlo. Otvorili vráta, skupina vyšla von a soradila sa; sprievodní vojaci zas prepočítavali väžňov, uložili, priviazali batohy a usadili slabých. Maslovová

s dievčatkom na rukách si stala medzi ženy, k Fedosii. Simonson, ktorý celý čas pozoroval, čo sa dialo naokolo, rozhodným krokom pristúpil k dôstojníkovi, ktorý už vydal rozkazy a nasadal na svoj tarantas.

„Mrzko ste sa správali, pán dôstojník,“ povedal Simonson.

„Berte sa na svoje miesto, do toho vás nič.“

„Je mojou povinnosťou povedať vám to a preto som aj povedal, že ste sa mrzko správali,“ povedal Simonson a uprene sa díval zpod hustých obrv dôstojníkovi do tváre.

„Hotoví? Skupina v chod,“ zakričal dôstojník, ktorý si ani nevšimol Simonsona, chytil sa za plece vojaka-pohoniča a vysadol na tarantas.

Skupina sa pohla, roztiahla sa a vyšla na blatnatú vymletú cestu, obkopanú s oboch strán priekopami, ktorá viedla hustým lesom.

III.

Po hýrivom, prepychovom a zhýčkanom živote posledných šiestich rokov v meste a po dvoch mesiacoch, strávených vo väzení s kriminálnikmi, zdal sa teraz Maslovovej život s politickými väzňami veľmi pekným, aj pri všetkých ťažkostiach ich terajšej situácie. Tridsať-štyridsaťverstové pochody pri dobrej strave a dennom oddychu po dvoch dňoch pochodu ju fyzicky posilnily; a zas styk s novými ľuďmi jej odhalil také životné záujmy, o ktorých nemala ani pochopu. Takých *zázračných* ľudí, ako vravievala, ako sú tí, s ktorými šla teraz, nielen že nepoznala, ale nevedela si prv predstaviť.

„No, a plakala som, že ma odsúdili,“ vravela. „A mala by som do smrti bohu ďakovať. Dozvedela som sa, čo by som sa nebola celý život dozvedela.“

Veľmi ľahko a bez námahy pochopila pohnútky, čo

viedly týchto ľudí, a ako človek z ľudu, úplne s nimi sympatizovala. Pochopila, že títo ľudia šli za ľud proti pánom; a to, že aj oni boli dakedy pánni a obetovali svoje výhody, slobodu a život za ľud, nútilo ju, aby si ich neobyčajne cenila a ich obdivovala.

Obdivovala všetkých svojich nových spoločníkov, ale najväčšmi bola nadšená Máriou Pavlovnou, a nielen že ju obdivovala, ale si ju aj obľúbila zvláštnou, úctivou a nadšenou láskou. Prekvapovalo ju, že táto krásna dievčina z bohatého generálskeho domu, ktorá ovládala tri reči, správala sa ako najprostejšia robotníčka, dávala iným so seba všetko, čo jej posielal bohatý brat, a obliekala a obúvala sa nielen jednoducho, ale až chudobne a vôbec nedbala, ako vyzerá. Najmä táto črta, že totiž v nej nebolo ani trošičku koketnosti, prekvapovala a preto aj lákala Maslovovú. Maslovová videla, že Mária Pavlovna vedela, ba že jej bolo aj príjemné vedomie, že je krásna, no nielen že sa netešila z dojmu, ktorým pôsobí na mužských jej výzor, ale bála sa ho a cítila priam odpor a strach z lásky. Jej druhovia-mužskí to vedeli, a čo aj cítili náklonnosť k nej, nedovolili si prejaviť jej ju a správali sa k nej ako k druhovi-mužskému. No neznámi chlapi boli k nej často dotieraví a — ako rozprávala — chránila ju pred nimi jej veľká telesná sila, na ktorú bola veľmi hrdá. „Raz,“ ako so smiechom rozprávala Kaľuši, „sa ku mne priplichtil na ulici akýsi pán a nijako nechcel zmiznúť, ale tak som ho zmykala, že sa naľakal a ušiel.“

Stala sa revolucionárkou, ako rozprávala, lebo od detstva cítila odpor k panskému životu a obľúbila si život prostých ľudí: vždy ju hrešili, že sa zdržiava v izbe pre čelaď, kuchyni, koniarni, a nie v salóne.

„Ale mne s kuchárkami a paholkami bývalo veselo a s našimi pánni a dámami nudne,“ rozprávala. „Potom, keď som začala mať rozum, videla som, že náš život je celkom zlý. Matku som nemala, otca som nemala

rada a devätnásťročná som s priateľkou ušla z domu a šla som za robotníčku do továrne.“

Keď odišla z továrne, žila na dedine, potom prišla do mesta a v byte, kde bola tajná tlačiareň, ju zatkli a potom odsúdili na nútené práce. Mária Pavlovna nikdy o tom nerozprávala sama, ale Kaťuša sa dozvedela od iných, že ju odsúdili na nútené práce preto, lebo vzala na seba výstrel, ktorý pri prehliadke vo tme vypálil ktorýsi revolucionár.

Odkedy ju Kaťuša poznala, videla, že Mária Pavlovna, čo kde bola, čo aké boli okolnosti, nikdy nemyslela na seba, ale vždy sa len starala, ako by poslúžila, pomohla niekomu vo väčších alebo menších ťažkostiach. Jeden z jej terajších druhov, Novodvorov, žartom hovoril o nej, že sa oddáva športu dobročinnosti. A bola to pravda.

Celým záujmom jej života, ako je záujmom poľovníka nájsť zver, bolo nájsť príležitosť poslúžiť iným. A tento šport sa stal zvykom, stal sa jej životnou úlohou. A robila to tak prirodzene, že všetci, čo ju poznali, už si jej ochotu ani necenili, len ju požadovali.

Keď sa Maslovová dostala k nim, Mária Pavlovna pocítila k nej odpor, bridila sa jej. Kaťuša to zbadala, ale potom tiež spozorovala, že sa Mária Pavlovna premohla a bola k nej veľmi láskavá a dobrá. A láskavosť a dobrota takej neobyčajnej bytosti natoľko dojaly Maslovovú, že sa jej oddala celou dušou, nevedomky si osvojila jej názory a mimovoľne ju vo všetkom napodobňovala. Kaťušina oddaná láska dojala Máriu Pavlovnu a aj ona si Kaťušu obľúbila.

Tieto dve ženy sblížoval ešte aj odpor, ktorý obe cítily k pohlavnej láske. Jedna nenávidela túto lásku, lebo skúsila všetku jej hrôzu, druhá preto, že neskúsia ju, hľadela na ňu ako na niečo nepochopiteľné a zároveň odporné a urážajúce ľudskú dôstojnosť.

IV.

Vplyv Márie Pavlovny bol jedným z vplyvov, ktorým Maslovová podliehala. Vznikol z toho, že Maslovová si obľúbila Máriu Pavlovnu. Druhý bol vplyv Simonsona a ten pochádzal z toho, že sa Simonson zaľúbil do Maslovovej.

Všetci ľudia žijú a konajú čiastočne podľa vlastných myšlienok a čiastočne podľa myšlienok iných ľudí. Nakoľko ľudia žijú podľa vlastných myšlienok a nakoľko podľa myšlienok iných ľudí, v tom spočíva jeden z hlavných rozdielov medzi nimi. Niektorí ľudia vo väčšine prípadov používajú svoje myšlienky ako rozumovú hru, zaobchádzajú so svojím rozumom ako so sotrvačníkom, s ktorého sňali pohonný remeň, ale v svojich skutkoch sa podriaďujú myšlienkam — obyčaji, zvykom, zákonu; iní zas pokladajú vlastné myšlienky za hlavnú hybnú silu všetkej svojej činnosti a skoro vždy sa držia požiadaviek vlastného rozumu, podriaďujú sa mu, a iba zriedkavo — aj to len po kritickom zhodnotení — konajú podľa rozhodnutia iných. Takýmto človekom bol Simonson. On všetko kontroloval a riešil rozumom a na čom sa rozhodol, to aj robil.

Už ako gymnazista usúdil, že majetok, ktorý nahonobil otec, bývalý úradník intendatúry, nahonobil nečestne a vyhlásil otcovi, že ten majetok treba rozdať ľudu. Keď ho otec nielen neposlúchol, ale mu poriadne nabrýzgal, odišiel z domu a prestal žiť z otcovských prostriedkov. Bol presvedčený, že všetko terajšie zlo pochádza z nevzdelanosti ľudu, preto sa po skončení univerzity pridal k narodníkom, šiel na dedinu za učiteľa a smelo hlásal žiakom aj sedliakom všetko, čo pokladal za spravodlivé a zavrhoval všetko, čo pokladal za nespravodlivé.

Zatkli ho a odsúdili.

Na súde došiel k presvedčeniu, že sudcovia nemajú

práva súdiť ho, a povedal to. Keďže však sudcovia s ním nesúhlasili a len ho ďadej súdili, rozhodol sa, že nebude odpovedať a mlčal na všetky ich otázky. Poslali ho do vyhnanstva do Archangelskej gubernie. Tam si zostavil náboženské učenie, usmerňujúce všetku jeho činnosť. Obsahom jeho náboženského učenia bolo, že všetko na svete je živé, že mŕtveho niet, že všetky predmety, ktoré pokladáme za mŕtve, neorganické, sú iba časťou ohromného organického telesa, ktoré nemôžeme obsiahnuť, a preto úlohou človeka ako čiastočky veľkého organizmu je podporovať život tohto organizmu a všetkých jeho živých častí. Preto považoval za zločin ničiť živé; bol proti vojne, proti trestu smrti a proti každému zabíjaniu nielen ľudí, ale aj zvierat. Aj o manželstve mal vlastnú teóriu, zakladajúcu sa na tom, že rozmnožovanie sa ľudí je iba nižšou funkciou človeka a jeho vyššou funkciou že je slúžiť už jestvujúcemu živému. Potvrdenie tejto myšlienky nachádzal v jestvovaní fagocytov v krvi. Slobodní ľudia, podľa jeho mienky, boli ako fagocyty, ktorých úlohou je pomáhať slabým a chorým časticiam organizmu. Odvtedy, ako došiel k tomuto presvedčeniu, aj žil podľa neho, hoci predtým, ako každý mladý šuhaj, dosť hýril. Teraz pokladal seba, ako aj Máriu Pavlovnu za svetových fagocytov.

Jeho láska ku Kaľuši nenarušila túto teóriu, lebo miloval platonicky a domnieval sa, že takáto láska nielen nehatí činnosť fagocytov v službe slabým, ale ju ešte podnecuje.

No takto svojsky neriešil iba mravné otázky, svojsky riešil aj väčšinu praktických otázok. Pre každú praktickú činnosť mal vlastné teórie. Mal pravidlá, koľko hodín treba pracovať, koľko oddychovať, ako sa živiť, ako sa šatiť, ako kúriť do pece, ako svietiť.

A Simonson bol zároveň pred ľuďmi veľmi ostýchavý a skromný. Ale keď sa na niečom rozhodol, už ho nič nemohlo zastaviť.

A práve tento človek mal na Maslovovú rozhodný vplyv tým, že ju miloval. Maslovová to veľmi chytrou uhádla svojím ženským inštinktom, a vedomie, že mohla vyvolať lásku v takom neobyčajnom človekovi, pozdvihlo ju vo vlastných očiach. Nechľudov jej núkal manželstvo z veľkodušnosti a preto, čo bolo predtým; ale Simonson ju miloval takú, aká bola teraz, a miloval ju prosto preto, že ju miloval. Okrem toho cítila, že ju Simonson pokladá za neobyčajnú ženu, ktorá sa líši od všetkých ostatných žien, za ženu s neobyčajne vysokými mravnými vlastnosťami. Nevedela celkom dobre, aké vlastnosti jej pripisuje, ale pre istotu, aby ho nesklamala, usilovala sa zo všetkých síl vypestovať v sebe najlepšie vlastnosti, aké si len mohla predstaviť. A to ju nútilo, aby sa snažila byť takou dobrou, akou len mohla byť.

Začalo sa to už vo väzení, keď na spoločných návštevách s politickými zbadala na sebe mimoriadne upretý pohľad jeho nevinných, dobrých tmavobelasých očí, čo na ňu hľadely zpod obrv vypuklého čela. Už vtedy si všimla, že je to osobitný človek a že akosi neobyčajne hľadá na ňu, a zbadala aj mimovoľne prekvapujúce spojenie prísnosti, ktorú vyvolávaly jeho strapaté vlasy a zachmúrené obočie, s detskou dobrotou a nevinnosťou pohľadu v jeho tvári. Potom ho raz videla v Tomsku, keď ju preložili k politickým väzňom. A hoci spolu neprehovorili ani slova, v pohľade, ktorý si vymenili, bolo priznanie, že sa pamätajú na seba a že sú si navzájom dôležití. Významných rozhovorov ani potom medzi nimi nebolo, ale Maslovová cítila, keď rozprával v jej prítomnosti, že jeho reči patria jej, že rozprával pre ňu a usiloval sa vyjadrovať čo najsrozumiteľnejšie. Sbližovať sa začali najmä odvtedy, ako šiel pešo s kriminálnikmi.

Od Nižného do Permi podarilo sa Nechľudovovi sísť sa s Kaľušou iba dva razy: raz v Nižnom, pred nasadnutím väzňov na nákladnú loď, obtiahnutú sieťou, a druhý raz v Permi vo väzenskej kancelárii. Na oboch týchto stretnutiach sa mu zdala uzavretá a nedobrá. Na otázky, či sa má dobre a či niečo nepotrebuje, odpovedala mu vyhýbavo, zmäteno a ako sa mu zdalo, s nepriateľským pocitom výčitky, ktorý sa aj predtým u nej zjavoval. A jej pochmúrna nálada, vyvolávaná iba prenasledovaním mužských, ktorému bola v tom čase vystavená, Nechľudova trápila. Obával sa, aby pod vplyvom ťažkých a znemravňujúcich okolností, do ktorých sa na ceste dostala, znovu neupadla do predošlého rozporu so sebou a do životného zúfalstva, v ktorom sa zlostila na neho a veľmi mnoho fajčila a pila pálenku, aby na všetko zabudla. Ale nemohol jej ničím pomôcť, lebo v tomto prvom čase cesty nemal možnosť schádzať sa s ňou. Iba keď ju premiestili k politickým, nielen že sa presvedčil o neopodstatnenosti svojich obáv, ale naopak, pri každom stretnutí s ňou badal čoraz určitejšiu vnútornú premenu, ktorú tak veľmi túžil u nej vidieť. Keď sa sišli prvý raz v Tomsku, bola zas taká, ako pred odchodom. Nechmúрила sa a nebola v pomykove, keď ho videla, naopak, privítala ho radostne a prirodzene, poďakovala sa mu za všetko, čo pre ňu urobil a najmä za to, že ju pripojil k ľuďom, s ktorými bola teraz.

Po dvojmesačnom pochode po ďalšiu etapnú stanicu zmena, ktorá sa s ňou stala, prejavila sa aj v jej zovňajšku. Pochudla, ohorela, a ako by ostarla; na sluchách a okolo úst sa ukázaly vrásočky, vlasy nepadaly voľne do čela, ale uväzovala si ich do šatky, a ani v obleku, ani v účese, ani v správaní nemala už predošlých príznakov koketnosti. A táto zmena, čo sa

v nej odohrala a ustavične odohrávala, vyvolala v Nechľudovovi veľmi radostný pocit.

Ovládol ho cit, ktorý nikdy predtým k nej nepocítil. Tento cit nemal nič spoločného s prvým poetickým opojením a tým menej so smyselným zaľúbením, ktoré cítil neskôr, ba ani len s pocitom vykonanej povinnosti, spojeným s obdivovaním seba, keď sa po súde rozhodol vziať si ju za ženu. Bol to celkom prirodzený cit ľútosti a dojatia, aký pocítil, keď sa s ňou prvý raz sišiel vo väzení, a ktorý pocítil s novou silou potom, po udalosti v nemocnici, keď premohol svoj odpor a odpustil jej domnelé pletky s felčiarom (ktorých nepravdivosť sa neskôr vysvetlila): bol to celkom taký cit, iba s tým rozdielom, že vtedy bol chvíľkový, ale teraz bol už trváci. O čomkoľvek rozmýšľal, čokoľvek robil, v jeho nálade prevládala ľútosť a dojatie nielen k nej, ale aj ku všetkým ľuďom.

Tento cit ako by bol uvoľnil v Nechľudovovej duši prúd lásky, čo si predtým nemohol nájsť východu, ale teraz sa vylieval na všetkých ľuďí, s ktorými sa Nechľudov stretol.

Nechľudov sa cítil celou cestou v takej vzrušenej nálade, že nevoľky prejavoval účasť a bol pozorný ku všetkým ľuďom, od pohoniča a sprievodného vojaka po správcu väzenia a gubernátora, s ktorými mal do činenia.

V tomto čase, keďže Maslovovú zaradili k politickým väzňom, naskytla sa Nechľudovovi príležitosť soznámiť sa s mnohými politickými, najprv z Jekaterinburgu, kde ich umiestili veľmi slobodne, všetkých pospolu vo veľkej cele, a potom cestou s tými piatimi mužskými a štyrmi ženami, ku ktorým pripojili Maslovovú. Nechľudovovo sblíženie sa s politickými vyhnancami úplne zmenilo jeho názor na nich.

Hneď od začiatku revolučného hnutia v Rusku a najmä po prvom marci Nechľudov cítil k revolucionárom nežičlivosť a pohrdanie. Odpudzovala ho od nich

predovšetkým ukrutnosť a tajomnosť spôsobov, ktoré používali v boji proti vláde, ale najmä ukrutnosť vražd, ktoré spáchali a potom protivila sa mu všetkým revolucionárom spoločná črta veľkého sebavedomia. No keď ich poznal bližšie a keď poznal všetko, čo často bez viny vytrpeli od vlády, objavil, že nemohli byť inými, len takými, akými boli.

Čo ale hrozne nesmyselné boli útrapy, ktorým boli vystavení takzvaní kriminálnici, predsa len voči nim zachovávali aj pred odsúdením, aj po ňom aspoň nejaký náznak zákonitosti; ale v zaobchádzaní s politickými nebolo ani tohto náznaku, ako Nechľudov videl pri Šustovovej a neskôr pri mnohých a mnohých zo svojich nových známych. S týmito ľuďmi zaobchádzali, ako zaobchádzajú s rybami, keď ich lovia do siete: vytiahnu na breh všetko, čo sa chytí, a potom vyberajú veľké ryby, ktoré potrebujú, a nestarajú sa o drobizg, čo hynie a schne na brehu. Tak pochytili na stá zrejme nielen nevinných ľudí, ale aj ľudí, čo nemôžu škodiť vláde, držali ich niekedy aj celé roky vo väzeniach, kde sa nakazili suchotami, zbláznili sa alebo spáchali samovraždu; držali ich tak iba preto, že nebolo príčiny ich prepustiť. A keď boli poruke vo väzení, mohli sa zísť na vysvetlenie niektorej otázky pri vypočúvaní. Osud všetkých týchto ľudí, ešte aj s vládneho stanoviska nevinných, závisel od ľubovôle, dlhej chvíle a nálady žandárskeho a policajného dôstojníka, špehúna, prokurátora, vyšetrojúceho sudcu, gubernátora a ministra. Keď sa takýto úradník nudí alebo sa chce vyznamenať — nuž zatýka, a podľa svojej nálady alebo podľa nálady vrchnosti drží ľudí vo väzení alebo ich prepustí. A zas vyšší hodnostár tiež podľa toho, či sa chce vyznamenať alebo v akom pomere je s ministrom — alebo pošle do vyhnanstva na kraj sveta, alebo drží v samoväzbe, alebo odsúdi do vyhnanstva, na nútené práce, na smrť, alebo prepustí, keď ho o to požiada nejaká dáma.

Zaobchádzali s nimi ako vo vojne a prirodzene používali proti nim prostriedky, aké sa používajú vo vojne. A ako vojaci žijú vždy v ovzduší verejnej mienky, ktorá nielen že skrýva pred nimi zločinnosť ich skutkov, ale robí z týchto skutkov hrdinstvá — práve tak aj politickí väzni žili v takom istom ovzduší verejnej mienky ich krúžku, ktoré ich vždy sprevádzalo, a podľa tejto mienky ukrutné skutky, ktorých sa dopúšťali s nebezpečenstvom straty slobody, života a všetkého, čo je človeku drahé, nielen že sa im nezdaľ zlym, ale naopak až hrdinskými. Takto sa Nechľudovovi vysvetlil podivný jav, že ľudia najkrotkejšej povahy, neschopní nielen zapríčiniť, ale ani len vidieť utrpenie živých bytostí, pokojne sa chystali vraždiť ľudí a skoro všetci v určitých prípadoch uznávali vraždu za zákonitú a spravodlivú, keď bola prostriedkom sebaobrany a prostriedkom dosiahnutia vyššieho cieľa všeobecného blaha. Veľká dôležitosť, ktorú pripisovali svojej práci a tým aj sebe, prirodzene vyplývala z významu, ktorý im prikladala vláda a z ukrutnosti trestov, ktorým ich podrobovali. Museli si o sebe veľa myslieť, aby mali sily znášať, čo znášali.

Keď ich Nechľudov poznal bližšie, presvedčil sa, že nie sú celkom zločincami, ako si ich predstavujú niektorí ľudia, a ani nie celkom hrdinami, za ktorých ich pokladali iní, ale že sú to obyčajní ľudia, medzi ktorými, ako všade, nájdú sa aj dobrí, aj zlí, aj priemerní. Boli medzi nimi ľudia, ktorí sa stali revolucionármi preto, lebo si naozaj pokladali za povinnosť bojovať proti jestvujúcemu zlu; no boli aj takí, čo si vybrali túto činnosť zo sebeckých, ctibažných pohnútok; a väčšinu z nich vábila k revolúcii túžba, známa Nechľudovovi z vojenských čias, túžba po nebezpečenstve, riziku, pôžitku zahrávania si s vlastným životom — pocity príznačné pre energickú mládež, akej je najviac. Od obyčajných ľudí sa odlišovali, a to na vlastný prospech, vyššími mravnými požiadavkami, než sa

uznávaly v kruhoch obyčajných ľudí. U nich sa pokladala za povinnosť nielen zdržanlivosť, prísny život, pravdovravnosť, nezištnosť, ale aj ochota obetovať všetko, ešte aj vlastný život pre blaho celku. A preto tí z nich, čo boli vyše strednej úrovne, veľmi ju prevyšovali a boli vzorom zriedkavej mravnej výšky; a zas tí, čo boli nižšie strednej úrovne, boli omnoho nižšie od nej a boli to často ľudia falošní, pretvarujúci sa a zároveň aj namyslení a pyšní. Teraz niektorých zo svojich nových známych si Nechľudov nielen ctí, ale si ich z celej duše obľúbil; k iným zas bol viac ako ľahostajný.

VI.

Nechľudov si obľúbil najmä mladého mužského, suchotinára Kryľcova, vypovedaného na nútené práce, čo šiel so skupinou, do ktorej pridělili Maslovovú. Nechľudov sa s ním soznámil ešte v Jekaterinburgu a potom cestou sa s ním niekoľko ráz videl a shováral. Raz v lete na etapnej stanici, keď mali väzni deň odpočinku, strávil s ním Nechľudov skoro celý deň a Kryľcov sa rozhovoril a vyrozprával mu celú históriu, ako sa stal revolucionárom. Jeho história po uväznenie bola veľmi krátka. Otec, bohatý zeman z južných gubernií, umrel, keď Kryľcov bol ešte chlapcom. Bol jedináčik a vychovávala ho matka. Učil sa ľahko aj na gymnáziu, aj na univerzite a skončil štúdiá ako najlepší kandidát matematickej fakulty. Navrhovali mu, aby ostal na univerzite a cestoval do cudziny. Váhal. Lúbil isté dievča a pomýšľal na ženbu a chcel pracovať na okresnom úrade. Mal chuť do všetkého a za nič sa nemohol rozhodnúť. V tom čase ho druhovia z univerzity požiadali o peniaze na verejnú činnosť. Vedel, že touto verejnou činnosťou je revolucionárska činnosť, ktorá ho vtedy vôbec nezaujímal, ale z pria-

teľstva a hrdosti, aby si nemysleli, že sa bojí, dal im peniaze. Ľudí, čo vzali od neho peniaze, pochyтали. Našli záznam, z ktorého sa dozvedeli, že peniaze dal Kryľcov; uväznili ho; najprv sedel na policajnej strážnici a potom vo väzení.

„Vo väzení, kam ma zatvorili,“ rozprával Kryľcov Nechľudovovi (sedel s vpadnutými prsami na vysokej priči, podopretý lakťami o kolená a len chvíľami sa díval lesklými, horúčkovitými, utešenými, múdrymi a dobráckymi očami na Nechľudova), „v tom väzení neboly veľmi prísne poriadky, nielen že sme sa dorozumievali kľopkaním, ale sme aj chodili po chodbe, shovárali sme sa, delili sme sa o jedlo a tabak a večierkami sme si spolu aj zaspievali. Mal som pekný hlas. Áno, nebyť matky, ktorá sa veľmi sužovala, bolo by mi vo väzení bývalo dobre, ba až príjemne a veľmi zaujímavo. Tam som sa vlastne soznámil aj s chýrnym Petrovom (neskôr sa podrezal sklom v pevnosti) a ešte s inými. No ja som nebol revolucionárom. Soznámil som sa aj s dvoma zo susednej cely. Zlapali ich v súvislosti s poľskými proklamáciami a súdili ich pre pokus o útek zo sprievodu väzňov, keď ich viedli na železnicu. Jeden bol Poliak Lozinski, druhý — Žid, priezviskom Rozowski. Áno. Rozowski bol ešte celkom chlapec. Hovoril, že má sedemnášť rokov, ale vyzeral ani pätnášťročný. Bol chudučký, drobnučký, mal lesklé čierne oči, bol živý a ako všetci Židia veľmi muzikálny. Hlas mu ešte mutoval, ale spieval utešene. Áno. Videl som, ako ich oboch viedli na súd. Ráno ich odviedli. Večer sa vrátili a povedali, že ich odsúdili na smrť. Nikto to neočakával. Taký nepatrný bol ich priestupok, len sa pokúšali ujsť zo sprievodu a ani nikomu neublížili. A potom, veď bolo celkom neprirodzené, že by mohli popraviť také chlapča, ako bol Rozowski. A my všetci vo väzení sme boli presvedčení, že ich len tak chceli postrašiť, že rozsudok nevykonajú. Zprvu nás to trocha rozčúlilo, ale potom sme sa upokojili a

život plynul po starom. Áno. Iba raz večer prišiel k mojim dverám strážca a tajne mi oznámil, že prišli tesári postaviť šibenicu. Najprv som nepochopil. Čo sa robí? Akú šibenicu? Ale starý strážca bol taký rozčúlený, že som pri pohľade na neho pochopil, že to pre našich dvoch. Chcel som klopať, porozprávať sa s priateľmi, ale bál som sa, aby nepočuli tí dvaja. Aj priatelia mlčali. Zrejme o tom všetci vedeli. Na chodbe a v celách bolo celý večer mŕtve ticho. Neklopali sme si a ani sme nespievali. Asi o desiatej zas prišiel ku mne strážca a povedal mi, že z Moskvy dovezli kata. Povedal a odišiel. Volal som na neho, aby sa vrátil. Vtom počujem, že mi Rozowski kričí cez chodbu zo svojej cely: „Čo chcete? Načo ho voláte?“ Povedal som čosi, vari, že mi doniesol tabak, ale on už dačo šípil a začal sa ma vypytovať, prečo sme nespievali, prečo sme neklopali. Nepamätám sa, čo mu na to povedal a chytro som odišiel, aby som sa nemusel s ním showárať. Áno. Bola to hrozná noc. Celú noc som pozorne sledoval každúčký zvuk. Zrazu, nad ránom, počujem — otvárajú dvere na chodbe a ide ktosi, mnoho ich ide. Stál som pri oblôčku. Na chodbe horela lampa. Prvý prešiel správca. Bol to tučný a vari aj hrdý a rozhodný človek. Teraz mal tvár celkom zmenenú: bol bledý, pochmúrny, ako by vyľakaný. Za ním šiel zástupca — zachmúrený, s odhodlaným výrazom, za nimi stráž. Prešli popri mojich dverách a zastali pri susednej cele. Počujem — správcov zástupca kričí akýmsi čudným hlasom: „Lozinski, vstávajte, oblečte si čistú bielizeň!“ Áno. Potom som počul vrznúť dvere, to vošli k nemu a potom počujem kroky Lozinského: šiel druhej stranou chodby. Videl som iba správcu. Stojí bledý, rozopína a zapína si gombičku a krčí plecami. Áno. A zrazu sa uhol, ako by sa bol niečoho naľakal. To Lozinski prešiel popri ňom a pristúpil k mojim dverám. Bol to pekný šuhaj, viete, taký pekný Poliak: široké, rovné čelo s kučerami pobelavých, jemných

vlasov a utešené belasé oči. Bol to zdravý šuhaj v rozkvet, plný života. Zastal pred mojím oblôčkom tak, že som mu videl celú tvár. Strašnú, opadnutú, bledú tvár. „Kryl'cov, máš cigarety?“ Chcel som mu podať, ale zástupca, ako by sa bál, aby sa neoneskoril, chytro vytiahol svoju tabatierku a ponúkol ho. Vzal si jednu cigaretu a zástupca mu pripálil. Lozinski začal fajčiť, ako by sa bol zamyslel. Potom, ako by sa bol na niečo rozpamätal, začal hovoriť: „Je to aj ukrutné, aj nespravodlivé. Nespáchal som nijaký zločin. Ja...“ Na bielom, ešte mladom hrdle, od ktorého som nemohol odtrhnúť oči, sa mu čosi zachvelo a zatíchol. Áno. Vtedy počujem, ako Rozowski z chodby kričí čosi tenkým, židovským hlasom. Lozinski odhodil ohorok a odišiel odo dverí. V oblôčku sa zjavil Rozowski. Detská tvár s vlhkými čiernymi očami bola červená a spotená. Aj on mal oblečenú čistú bielizeň a veľmi široké nohavice, ktoré si ustavične poťahoval oboma rukami, a celý sa triasol. Priblížil úbohú tvár k môjmu oblôčku. „Anatolij Petrovič, však je pravda, že mi doktor predpísal prsný čaj? Som nezdravý, a musím sa napiť prsného čaju.“ Nikto neodpovedal a on sa skúmavo díval hneď na mňa, hneď na správcu. Nikdy som nepochopil, čo tým chcel povedať. Áno. Zrazu správčova tvár sprísnela a zasa zakričal akýmsi piskľavým hlasom: „Aké žarty! Poďme.“ Rozowski zrejme nijako nemohol pochopiť, čo ho očakávalo, a ako by sa ponáhľal, šiel, temer bežal pred všetkými po chodbe. Ale potom sa vzoprel — počul som jeho prenikavý hlas a plač. Nastal hurhaj, dupot. Prenikavo vrieskal a plakal. Potom sa všetko vzd'aľovalo — zrinčaly dvere na chodbe a všetko zatíchlo... Áno. Tak ich aj obesili. Povrazmi oboch zahrdúsili. Jeden strážca to videl a rozprával mi, že Lozinski sa nevzpieral, ale Rozowski sa dlho metal, takže ho museli vyvliecť na popravište a nasilu mu pchali hlavu do sľučky. Áno. Ten strážca bol nasprostastý. „Vraveli mi, pán môj,

že je to strašné. A niet na tom nič strašného. Keď odvisli — len dva razy takto spravili plecami, — a ukázal ako sa im krčovito zdvihly a ovisly pleciami, potom kat nimi trhol, aby sa vari slučky zatiahly pevnejšie, a bol koniec — už sa ani nepohli. — Niet na tom nič strašného,“ opakoval Kryľcov strážcove slová a chcel sa usmiať, no namiesto úsmevu sa rozplakal.

Potom dlho mlčal, ťažko dýchal a prehltal nárek, čo sa mu tisol do hrdla.

„Odvtedy som revolucionárom. Áno,“ povedal, keď sa upokojil a v krátkosti dorozprával o sebe.

Patril k skupine národovol'cov a bol aj na čele podvratnej skupiny, ktorej úlohou bolo terorizovať vládu, aby sa sama zriekla moci a povolala ľud. Za týmto účelom cestoval raz do Petrohradu, raz do cudziny, raz do Kijeva, raz do Odesy a všade mal úspech. Prezradil ho človek, ktorému úplne dôveroval. Uvážnili ho, súdili, držali dva roky vo väzení, odsúdili na smrť a potom rozsudok premenili na doživotné nútené práce.

Vo väzení dostal suchoty a teraz, za takýchto podmienok, ostávalo mu sotva niekoľko mesiacov života; vedel to, ale neľutoval, čo urobil; vravel, keby mal ešte raz žiť, že by venoval život na to isté — na podvrátenie poriadkov, za ktorých bolo možné to, čo videl.

Životné osudy tohto človeka a sblíženie s ním osvetlily Nechludovovi mnoho, čo predtým nechápal.

VII.

V ten deň, keď pri odchode z etapnej stanice došlo ku konfliktu medzi sprievodným dôstojníkom a väzňami pre decko, Nechludov, ktorý nocoval v zájazdnom hostinci, zobudil sa neskoro a ešte sa zdržal písaním listov do gubernského mesta, takže sa pohol z hotela neskôršie ako obyčajne a nedohonil skupinu cestou ako inokedy, ale došiel do dediny, pri ktorej

bola medzistanica, už na mrku. Keď sa Nechl'udov usušil v hostinci, čo patrilo obstarlej, tučnej žene, vdovici s neobyčajne tučnou bielou šijou, napil sa čaju v čistej izbe, okrášlenej veľkým množstvom ikon a obrazov, a ponáhlal sa na etapnú stanicu k dôstojníkovi, vyžiadať si dovolenie návštevy.

Na šiestich predchádzajúcich etapných staniaciach sa sprievodní dôstojníci menili, ale ani jeden nedovolil Nechl'udovovi vstúpiť do miestností etapných staníc, takže vyše týždňa nevidel Kaľušu. Táto prísnosť pochádzala z toho, lebo čakali, že tadial'to pocestuje dôležitý väzenský hodnostár. Teraz už hodnostár precestoval, ani nepozrúc na etapné stanice, a Nechl'udov dúfal, že sprievodný dôstojník, ktorý ráno prevzal skupinu, dovoľí mu ísť sa s väzňami, ako mu dovolili predošlí dôstojníci.

Hostinská ponúkla Nechl'udovovi tarantas na cestu do medzistanice, ktorá bola na konci dediny, ale Nechl'udov šiel radšej pešo. Mladý šuhaj, plecnatý bohatier-paholok v ohromných čižmiskách, čerstvo natretých páchnúcim dechtom, podujal sa, že ho vyprevadí. S neba padala hmľa a bola taká tma, že len čo ho šuhaj predišiel so tri kroky na miestach, kde nedopadalo svetlo z oblokov, Nechl'udov ho už nevidel a počul iba čvachtať jeho čižmy v lepkavom, hlbokom blate. Keď prešli námestie s kostolom a dlhú ulicu s jasne osvetlenými oblokmi, Nechl'udov v zápätí za šuhajom vyšiel na kraj dediny do úplnej tmy. Ale aj vo tme sa čoskoro ukázaly tratiace sa v hmle lúče lampášov, čo horely v blízkosti stanice. Červenkasté škvrny svetielok boli čoraz väčšie a jasnejšie; bolo vidno koly ohrady, čiernu postavu pohybujúceho sa strážnika, pásavý stĺp a búdku. Stráž okríkla prichádzich zvyčajným: „Kto ide?“ a keď sa strážnik dozvedel, že cudzí, bol taký prísny, že im ani nechcel dovoliť čakať pri ohrade. Ale Nechl'udovovho sprievodcu nezmatla prísnosť stráže.

„Ech ty, chlape, dáky si zlostný!“ povedal strážcovi.
„Oznám nás dozorcovi a my počkáme.“

Strážnik im neodpovedal, len zakričal čosi do bráničky, zastal a uprene sa zahľadel, ako plecnatý paholok čistil trieskou pri svetle lampáša Nechľudovove čižmy od blata, čo sa na ne nalepilo. Za kolmi ohrady bolo počuť hučať mužské a ženské hlasy. Asi o tri minúty zrinčal plech, dvierka bráničky sa otvorily, a zo tmy vyšiel do svetla lampáša dozorca v plášti, prehodnom cez plecia a opýtal sa, čo chcú. Nechľudov mu odovzdal vopred prichystanú navštívenku, na ktorej bolo napísané, že prosí, aby ho prijali v súkromnej veci, a poprosil, aby ju dozorca odovzdal dôstojníkovi. Dozorca nebol taký prísny ako strážnik, ale zato bol náramne zvedavý. Rozhodne chcel vedieť, načo Nechľudov chce vidieť dôstojníka a kto je, lebo zrejme ňuchal korisť a nechcel ju prepásť. Nechľudov povedal, že má tu osobitnú prácu a že sa odvdáčí a poprosil odovzdať listok. Dozorca vzal lístok, kývol hlavou a odišiel. O chvíľu po jeho odchode zas zarinčala bránička a začaly z nej vychádzať ženy s košmi, s košíkmi z brezovej kôry, hlinenými hrncami a batôžkami, prekročily prah bráničky, nahlas štebotajúc zvláštnym sibírsnym nárečím. Všetky boli oblečené nie po dedinsky, ale po mestsky, v kabátoch a kožúškoch; sukne mali vysoko podkášané a na hlavách uviazané šatky. Zvedavo si pri svetle lampáša obzeraly Nechľudova a jeho sprievodcu. Jednu zrejme potešilo, že sa stretla s plecnatým šuhajom a hneď mu aj líškavo nadala sibírskou nádavkou.

„Ty strašiak, čože tu porábaš, aby ťa porantalo!“ oslovila ho.

„Ale tuto cestujúceho som odprevadil,“ odpovedal parobok, „a ty si čo zanesla?“

„Mlieko, ráno nám zas kázali prísť.“

„A nocovať ťa nenechali?“ opýtal sa šuhaj.

„Aby ťa šuchlo, brecháč!“ zakričala so smiechom. „Hybaj s nami do dediny, nás odprevad’.“

Parobok jej povedal ešte čosi také, že sa rozosmialy nielen ženy, ale aj stráž, a potom sa opýtal Nechľudova:

„Tak čo, nájdete sám cestu? Nezablúdite?“

„Nájdem, nájdem.“

„Keď prejdete popri kostole, od poschodového domu druhý napravo. Tu máte bakaľku,“ povedal a podal Nechľudovovi palicu dlhšiu ako on, o ktorú sa podpierať a šulpajúc ohromnými čižmiskami, zmizol vo tme aj so ženami.

Jeho hlas, prekrikovaný ženami, ešte sa ozýval z hmly, keď zas vrzla bránička, vyšiel dozorca a zavolať Nechľudova, aby šiel s ním k dôstojníkovi.

VIII.

Medzietapná stanica vyzerala práve tak ako všetky etapné stanice a medzistanice na sibírskej ceste: vo dvore; ohradenom končistými brvnami-kolmi, boly tri prízemné, obytné domy. V jednom, najväčšom, so zamrežovanými oblokmi umiestňovali väzňov, v druhom sprievodných vojakov a v treťom býval dôstojník a bola kancelária. Vo všetkých troch domoch teraz svietily svetlá, ktoré ako vždy, no najmä tu, klamlivo sľubovali čosi dobrého, útulného medzi osvetlenými stenami. Pred schodíkmi domov svietily lampáše a ešte päť lampášov horelo popri stenách a osvetľovalo dvor. Poddôstojník viedol Nechľudova po doske ku schodíkom najmenšieho domu. Vyšiel na tri schodíky a pustil ho napred do predizby, osvetlenej lampôčkou a presýtenej zápachom čmudu. Pri peci vojak v hrubej košeli, s kravatou a v čiernych nohaviciach, v jednej čižme so žltou sárrou, shrbený rozduchoval druhou sárrou samovar. Keď zazrel Nechľudova, nechal samo-

var, sňal mu kožený kabát a vošiel do prostrednej izby.

„Prišiel, vaše blahorodie.“

„Tak zavolaj ďalej,“ ozval sa zlostný hlas.

„Vojdite ďalej,“ povedal vojak a hneď sa zas prichytil rozduchovať samovar.

V druhej izbe, osvetlenej visiacou lampou, za stolom so zvyškami obeda a dvoma fľašami, sedel dôstojník veľmi červenej tváre s dlhými, pobelavými fúzmi, v rakúskej vojenskej blúze, čo mu priliehala na široký hrudník a na plecia. V teplej izbe, okrem tabakového zápachu páchlo ešte veľmi tuho akosi veľmi ťažkou, neprijemnou voňavkou. Keď dôstojník zočil Nechľudova, nadvihol sa a akosi posmešne a upodozrievavo uprel oči na príchodzieho.

„Čo si želáte?“ opýtal sa, ale ani nevyčkal odpoveď a už zakričal do dverí: „Bernov! Samovar! Tak čo, bude to už?“

„Zaraz.“

„Ja ti dám zaraz, že si zapamätáš,“ zakričal dôstojník a zablýskal očami.

„Už nesiem!“ zakričal vojak a vošiel so samovarov.

Nechľudov vyčkal, kým vojak postavil samovar (dôstojník ho sledoval maličkými, zlostnými očami, ako by ho chcel prepichnúť). Keď už samovar stál, dôstojník zaparil čaj. Potom vytiahol z cestovného košíka na fľašky štvorhrannú buteľku s koňakom a piškóty „Albert“, rozložil to všetko na obrus a opýtal sa Nechľudova:

„Tak, čím môžem poslúžiť?“

„Prosil by som o schôdzku s istou uväznenou,“ povedal Nechľudov postojacky.

„Politickou? To zákon zakazuje,“ povedal dôstojník.

„Tá žena nie je politická,“ povedal Nechľudov.

„Ale, prosím vás pekne, sadnite si,“ ponúkol ho dôstojník.

Nechľudov si sadol.

„Nie je politická,“ opakoval, „ale na moju prosbu jej vyššia vrchnosť dovolila ísť s politickými.“

„Aha, viem,“ prerušil ho dôstojník. „Taká malá, po-
černá? No hej, môžete. Bude sa páčiť cigareta?“

Podal Nechľudovovi škatuľku s cigaretami, potom opatrne nalial dva poháre čaju a jeden podal Nechľudovovi.

„Nech sa páči,“ povedal.

„Ďakujem vám, rád by som ju videl...“

„Noc je dlhá. Máte kedy. Rozkážem, aby vám ju zavolať.“

„A nemohli by ste ma pustiť do ich miestnosti a ne-
volať ju sem?“ opýtal sa Nechľudov.

„K politickým, to je proti zákonu.“

„Už ma niekoľko ráz pustili. Veď ak sú obavy, že
by som im mohol niečo odovzdať, mohol by som odo-
vzdať aj jej prostredníctvom.“

„To nie, ju prehliadnu,“ povedal dôstojník a zasmial
sa neprijemným smiechom.

„Teda prehliadnite mňa.“

„No, obídeme sa aj bez toho,“ povedal dôstojník a
nadvihol odzátkovánú buteľku k Nechľudovovmu po-
háru. „Dovolíte? Ako ráčite. Keď žije človek na tejto
Sibíri, je veľmi, veľmi rád vzdelanému človekovi. Veď
viete, že naša služba je veľmi smutná. A keď človek
navykne na inšie, veru je ťažko. Veď o našincoch je
taká mienka, že sprievodný dôstojník je surovec a ne-
vzdelanec, ale nepomyslia, že človek sa možno narodil
na dačo celkom inšie.“

Dôstojníková červená tvár, jeho voňavka, prsteň a
najmä neprijemný smiech boly Nechľudovovi veľmi
odporné, ale bol teraz, ako vôbec celou touto cestou,
vo vážnej a pozornej duševnej nálade, ktorá mu nedo-
volila ľahkomyselne a pohrdavo zaobchádzať čo s akým
človekom a pokladal za potrebné s každým hovoriť
„z celej duše“, ako si pomenoval tento vzťah. Vypočul

dôstojníka, pochopil jeho duševný stav v tomto smysle, že ho tiesni osud a muky jemu podriadených ľudí a povedal vážne:

„Myslím, že aj vo vašom zamestnaní dá sa nájsť útecha v tom, že obľahčíte ľudom utrpenie.“

„Akéže je ich utrpenie? Ved' je to taký zvláštny národ.“

„Aký zvláštny národ?“ opýtal sa Nechľudov. „Sú to takí ľudia, ako aj ostatní. A sú medzi nimi aj nevinní.“

„Pravdaže, sú všelijakí. Rozumie sa, že človek ich ľutuje. Iní nič neodpustia, ale ja, kde môžem, usilujem sa obľahčiť im osud. Nech radšej ja trpím a nie oni. Iní pre hocičo, hneď podľa zákona, a hneď — strieľať, ale ja ich ľutujem. — Prajete si? Napite sa ešte,“ povedal a nalial mu čaju. „Ale kto vlastne je žena, ktorú chcete vidieť?“

„Je to nešťastná žena, ktorá sa dostala do verejného domu a tam ju skrivodlivo obvinili z otrávenia, ale je to veľmi dobrá žena,“ povedal Nechľudov.

Dôstojník pokrútil hlavou.

„Áno. To sa stáva. V Kazani, rozpoviem vám, bola istá žena — Ema sa volala. Rodom Maďarka, ale oči úplne perzské,“ pokračoval dôstojník a nemohol zdržať úsmev pri tejto rozpomienke. „Bola taká šik, ani ktorákolvek grófka...“

Nechľudov prerušil dôstojníka a vrátil sa k predošlému rozhovoru.

„Myslím, že vy môžete obľahčiť osud týchto ľudí, kým sú vo vašej moci. A verím, že by vás veľmi tešilo, keby ste tak konali,“ vřavel Nechľudov, usilujúc sa vyjadrovať čo najsrozumiteľnejšie, ako sa shovárame s cudzincami alebo s deťmi.

Dôstojník sa díval na Nechľudova lesklými očami a zrejme netrpezlivo čakal, kým skončí, aby mohol ďalej rozprávať o Maďarke s perzskými očami, ktorá sa mu

zrejme živo vynárala v predstavách a pohlcovala všetku jeho pozornosť.

„Áno, povedzme, že je to pravda,“ povedal. „Veď ich aj ľutujem. Lenže som vám chcel rozprávať o tej Eme. Čo neurobila...“

„To ma nezaujíma,“ povedal Nechl'udov, „a poviem vám dorovna, že hoci som bol predtým tiež inakší, teraz nenávidím taký pomer k ženám.“

Dôstojník vylakane pozrel na Nechl'udova.

„A čajíku ešte neráčite?“ opýtal sa.

„Nie, ďakujem.“

„Bernov!“ zakričal dôstojník. „Vyprevad' ich k Vakuľovovi a povedz, aby ich pustili do osobitnej cely k politickým; môžu tam pobudnúť do kontroly.“

IX.

Nechl'udov, sprevádzaný poslom, vyšiel zas na tmavý dvor, nejasne osvetlený lampášmi, horiacimi červeným svetlom.

„Kam?“ opýtal sa sprievodný vojak, ktorého stretli, vojaka, čo sprevádzal Nechl'udova.

„Do osobitnej, číslo päť.“

„Tadiaľto neprejdeš, je zamknuté, musíš ísť tamtým vchodom.“

„A prečo je zamknuté?“

„Dozorca zamkol a odišiel do dediny.“

„No tak hybajte tadeto.“

Vojak zaviedol Nechl'udova k druhým schodíkom a pobral sa po doskách ku vchodu. Už so dvora bolo počuť hučanie hlasov a ruch vo vnútri ako v dobrom úli, chystajúcom sa rojiť, ale keď Nechl'udov došiel bližšie a otvorily sa dvere, hučanie vzrástlo a premenilo sa na hukot prekrikujúcich sa, nadávajúcich a smejúcich sa hlasov. Ozval sa meňavý zvuk reťazí, zavvanul známy, ťažký pach.

Oba tieto dojmy — hukot hlasov s rinčaním reťazí a hrozný zápach — slievaly sa v Nechl'udovovi vždy do jedného mučivého pocitu, do akejsi mravnej ťažoby, prechodiacej do ťažoby fyzickej. A oba dojmy sa miešaly a navzájom sa zosilňovali.

Keď teraz Nechl'udov vošiel do predsiene medzietapnej stanice, kde stála ohromná smradľavá kaďa, takzvaný „šafel“, prvé, čo videl, bola žena, sediaci na kraji kade. Naproti nej stál mužský v tľapkavej čiapke pošuchnutej nabok na oholenej hlave. O čomsi sa shovárali. Keď väzeň zazrel Nechl'udova, žmurkol a povedal:

„Ani cár vodu neudrží.“

A žena si spustila plášť a sklopila oči.

Z predsiene sa šlo na chodbu, do ktorej sa otváraly dvere ciel. Prvá bola cela pre rodiny, potom veľká cela pre slobodných a na konci chodby dve malé cely, určené pre politických. Staničné miestnosti, určené pre sto päťdesiat ľudí, boli také tesné pre štyristopäťdesiatich, ktorých tu ubytovali, že sa väzni nepomestili v celách a zaplnili aj chodbu. Niektorí sedeli a ležali na dlážke, iní chodili hore-dolu s prázdnyimi čajníkmi alebo s čajníkmi plnými vriacej vody. Medzi týmito bol aj Taras. Dohonil Nechl'udova a prívetivo sa mu pozdravil. Tarasova dobrácka tvár bola zohavená belasočervenými opuchlinami na nose a pod okom.

„Čo sa ti stalo?“ opýtal sa Nechl'udov.

„Ale nuž to len tak,“ povedal Taras s úsmevom.

„Veď sa všetci mlátia,“ povedal sprievodný vojak pohrdavo.

„Pre ženskú sa pochytili so slepým Fed'kom,“ dodal väzeň, čo šiel za nimi.

„A ako sa má Fedosia?“ opýtal sa Nechl'udov.

„Dobre, je zdravá, tuto jej nesiem vrenú vodu na čaj,“ povedal Taras a vošiel do cely pre rodiny.

Nechl'udov nazrel do dverí. Cela bola plná žien a

mužov, aj na pričiach, aj pod pričami. V cele bola para zo schnúcich, premočnutých šiat a bolo počuť neuti-
chujúci krik ženských hlasov. Nasledujúce dvere viedly
do cely pre slobodných. Tá bola ešte plnšia a aj priam
vo dverách, aj pred dvermi na chodbe stál hlučný
zástup väzňov v mokrých šatách, ktorí čosi robili a
čosi riešili. Sprievodný vojak vysvetlil Nechľudovovi,
že to starosta väzňov vydáva majdanščikovi vopred
vzaté alebo vopred prehraté peniaze na stravu, podľa
kartičiek urobených z hracích karát. Keď väzni zazreli
poddôstojníka a pána, čo bližší zatíchli a nepriateľsky
si obzerali okoloidúcich. Medzi tými, čo sa delili, zazrel
Nechľudov známeho väžňa Fiodorova, odsúdeného na
nútené práce, ktorý mal vždy v blízkosti seba biedne-
ho, bieleho, ako napuchnutého mladého chlapca so
zdvihnutými obrvami a ešte aj odporného, rapavého,
beznosého tuláka, o ktorom sa vravelo, že vraj na
úteku zabil v tajge svojho spoločníka a živil sa jeho
mäsom. Tulák stál na chodbe v mokrom plášti, pre-
hodenom cez plece, posmešne a bezočivo hľadel na
Nechľudova a nevystúpil sa mu. Nechľudov ho obišiel.

Čo aký známy bol Nechľudovovi tento pohľad, čo
ako často videl za tieto tri mesiace všetkých týchto
štyristo chlapov-trestancov v najrozmanitejších okol-
nostiach, v horúčave, v oblaku prachu, ktorý dvíhali no-
hami vlečúcimi okovy, aj na oddychu cestou, aj v etap-
ných stanicích v teplom počasí na dvore, kde sa odohrá-
valy strašné výjavy verejnej nemravnosti, predsa vždy,
keď vchádzal medzi nich a cítil ako teraz, že ich pozor-
nosť je upretá na neho zachvátil ho trýznivý pocit hanby
a vedomia vlastnej viny proti nim. Ale najťažšie mu
bolo, že k pocitu hanby a viny sa pripájal ešte aj ne-
premožiteľný pocit odporu a hrôzy. Vedel, že v pome-
roch, do ktorých sa dostali, nemohli nebyť takými, ako
boli, a predsa nemohol potlačiť svoj odpor k nim.

„Im je dobre, darmožráčom,“ začul Nechľudov, keď
sa blížil ku dverám politických, „čože je im, čertom;

ich zato hlava nebolí.“ povedal to čísi zachrípnutý hlas a dodal ešte neslušnú nádavku.

Ozval sa nepriateľský, posmešný rehot.

X.

Keď prešli popri cele pre slobodných, poddôstojník, čo sprevádzal Nechludova, povedal, že príde no neho pred prehliadkou a vrátil sa nazpät. Sotva poddôstojník odišiel, hneď pristúpil celkom blízko k Nechludovovi rýchlou chôdzou väzeň, pridržiavajúc bosými nohami putá, ovial ho ťažkým a kyslým zápachom potu a povedal mu tajomným šeptom:

„Zastaňte sa chlapca, milostivý pán. Načisto ho zbalamutili. Opili ho. Dnes pri preberaní povedal, že je Karmanov. Zastaňte sa ho, lebo my nemôžeme, zabili by nás,“ povedal väzeň, nepokojne sa poobzeral a hneď aj odišiel od Nechludova.

Išlo o to, že Karmanov, odsúdený na nútené práce, prehovoril šuhaja, ktorý sa na neho ponášal a bol odsúdený na vyhnanstvo do odľahlých krajov, aby sa s ním vymenil tak, že by Karmanov, odsúdený na nútené práce, šiel do vyhnanstva a šuhaj na nútené práce miesto neho.

Nechludov už o tom vedel, lebo tento väzeň mu už pred týždňom rozprával o výmene. Nechludov kývol hlavou na znak, že porozumel a urobí, čo bude môcť a bez obzretia šiel ďalej.

Nechludov poznal tohto väzňa z Jekaterinburgu, kde ho prosil o protekciu, aby dovolili jeho žene ísť za ním, a prekvapil ho jeho skutok. Bol to asi tridsaťročný chlap strednej postavy a celkom obyčajného sedliackeho výzoru, odsúdený na nútené práce pre pokus krádeže a vraždy. Volal sa Makar Devkin. Jeho zločin bol veľmi čudný. Tento zločin, ako sám rozprával Nechludovovi, nespáchal on, Makar, ale „on“, diabol.

K Makarovmu otcovi, ako sám rozprával, prišiel cestujúci a najal si u neho za dva ruble záprah do dediny, vzdialenej štyridsať vierst. Otec kázal Makarovi, aby zaviezol cestujúceho. Makar zapriahol koňa, obliekol sa a potom spolu s cestujúcim pili čaj. Pri čaji cestujúci rozprával, že sa ide ženiť a nesie so sebou päťsto rubľov, ktoré si zarobil v Moskve. Keď to Makar počul, vyšiel na dvor a položil do saní pod slamu sekeru.

„Ani sám neviem, načo som vzal sekeru,“ rozprával, „len mi ktosi šepce: ‚Vezmi sekeru.‘ Nasadli sme a ideme. Vezieme sa a dobre. Aj som zabudol na sekeru. Už sme sa blížili k dedine, mali sme ešte šesť vierst cesty. S poľnej cesty šlo sa na hradskú hore vrškom. Sišiel som so saní, idem za nimi a „on“ mi šepce: ‚Čo si ty myslíš! Vyjdeš na vršok, na hradskej sú ľudia a hneď dedina. Odniesie peniaze; ak máš konať, tak teraz — nemáš čo čakať.‘ Nahol som sa k saniam ako by som naprával slamu a sekerisko ani čo by mi samo do ruky skočilo. Cestujúci sa obzrel. ‚Čo robíš?‘ vraví. Rozohnal som sa sekerou a chcel som ho ovaliť, ale on, chlap vrtký, soskočil so saní a schytil ma za ruky. ‚Čo to robíš, ty zbojník?...‘ Zvalil ma do snehu a ani som sa nebránil. Sám som sa mu poddal. Poviazal mi ruky opaskom a šmaril ma do saní. Zaviezol ma rovno na policajnú strážnicu. Posadili ma do väzenia. Súdili. Obec dala potvrdenie, že som človek dobrý, že nič zlého na mne nespozorovali. Aj gazdovia, u ktorých som robil, ma chválili. Ale na fiškál'a nebolo peňanazí,“ rozprával Makar, „a preto ma odsúdili na štyri roky.“

A teraz tento človek chcel zachrániť krajana a hoci vedel, že týmito slovami vystavuje nebezpečenstvu vlastný život, predsa len povedal Nechludovovi väzenskú tajnosť, za čo by ho určite zahrdúsili, keby sa dozvedeli, že to urobil.

Politickí väzni boli umiestení v dvoch malých celách, s dverami do ohradenej čiastky chodby. Keď Nechl'udov vošiel za ohrádku, prvý, koho videl, bol Simonson s borovým polenom v ruke, pričupený v krátkom kabáte pred rozheganými a od žeravosti prehnutými dvierkami rozkúrenej pece.

Keď zazrel Nechl'udova, tak ako bol pričupený, pozrel dohora zpopod previsnutých obrv a podal mu ruku.

„Som rád, že ste prišli, chcem sa s vami poshovárať,“ povedal významne, hľadiac Nechl'udovovi rovno do očí.

„O čom vlastne?“ opýtal sa Nechl'udov.

„Potom poviem. Teraz mám robotu.“

A Simonson sa zas pribral k peci, do ktorej kúril podľa svojej zvláštnej teórie o najmensej strate tepelnej energie. Nechl'udov už chcel vojsť do prvých dverí, keď z druhých dverí vyšla Maslovová, zohnutá, s metlou v ruke, ktorou odmetala k peci veľkú hromadu smetí a prachu. Bola v bielej blúze, podkasanej sukni a pančuchách. Hlavu mala až po obrvy obviazanú šatkou proti prachu. Keď zazrela Nechl'udova, vystrela sa a celá červená a oživená odložila metlu, utrela si ruky o sukňu a zastala priam pred ním.

„Riadite celu?“ opýtal sa Nechl'udov podávajúc jej ruku.

„Áno, moje staré zamestnanie,“ povedala a usmiala sa. „Veď je tu toľko špiny, že sa ani vypovedať nedá. Už sme sa nariadili až až. A čo, vlniak uschol?“ opýtala sa Simonsona.

„Skoro,“ povedal Simonson, hľadiac na ňu akýmsi osobitným pohľadom, ktorý Nechl'udova prekvapil.

„Nuž teda prídem poň a donesiem kožuchy usušiť. Všetci naši sú tu,“ povedala Nechl'udovovi, ukázala mu na prvé dvere a vošla do druhých.

Nechl'udov otvoril dvere a vošiel do neveľkej cely, slaboo osvetlenej kovovou lampôčkou, čo stála nízko na pri-

či. V cele bolo chladno a páchlo neusadeným prachom, vlhkosťou a tabakom. Plechová lampa jasne osvetľovala ľudí, čo boli pri nej, ale priče boli vo tme a po stenách sa pohybovaly kolembavé tône.

V neveľkej cele boli všetci, okrem dvoch mužských, čo sa starali o stravu a odišli po vrenú vodu a jedivo. Bola tu Nechľudovova stará známa Viera Jefremovna, ešte väčšmi pochudnutá a ožltnutá s veľkými, vyľakáňými očami a nabehnutou žilou na čele, v sivej blúze a s krátkymi vlasmi. Sedela pred novinovým papierom, na ktorom bol nasypáný tabak a trhanými pohybmi ho napchávala do cigaretových dutiniek.

Bola tu aj jedna z Nechľudovovi najpríjemnejších politických žien — Emília Rancevová, ktorá robila gazdinú a dodávala tomuto prostrediu aj v najťažších podmienkach ženskú domáckosť a pôvab. Sedela pri lampe s vysúkanými rukávmi na ohorených krásnych, obratných rukách a utierala a rozostavovala hrnčeky a šálky na uterák, prestretý na priči. Rancevová bola nepekná mladá žena s múdрым a krotkým výrazom tváre, ktorá sa jej vedela pri úsmeve zrazu premeniť a byť veselou, bodrou a čarovnou. Teraz privítala Nechľudova s takým úsmevom.

„A my sme si mysleli, že ste už načisto odcestovali do Ruska,“ povedala.

Bola tu v tmavom vzdialenom kúte aj Mária Pavlovna, krútila sa okolo maličkého pobelavého dievčatka, ktoré neprestajne čosi štebotalo milučkým detským hláskom.

„Ako dobre, že ste prišli! Videli ste Kaťu?“ opýtala sa Nechľudova. „Aha, akého máme hosťa.“ Ukázala na dievčatko.

Bol tu aj Anatolij Kryľcov. Vychudnutý a bledý, v kapcoch, s nohami skrčenými pod seba, shrbený a trasúci sa sedel v najvzdialenejšom kúte na priči, ruky mal v rukávoch krátkeho kožúška a horúčkovitými očami sa díval na Nechľudova. Nechľudov chcel podísť k nemu,

ale napravo odo dverí sedel kučeravý, ryšavkavý chlap v okuliaroch a v gumenom krátkom kabáte, ktorý sa prehraboval v batohu a shováral sa s peknučkou, usmievacou Grabecovou. Bol to chýrny revolucionár Novodvorov a Nechľudov sa poponáhlal pozdraviť sa s ním. Preto sa tak mimoriadne ponáhlal, lebo zo všetkých politických väzňov tejto skupiny bol mu iba tento človek nepríjemný. Novodvorov blysol cez okuliare belasými očami na Nechľudova, zachmúril sa a podal mu úzku ruku.

„Tak čo, príjemne sa vám cestuje?“ povedal, zrejme ironicky.

„Áno, mnoho je zaujímavého,“ odpovedal Nechľudov, ktorý sa robil, že nebadá iróniu, ale prijíma jeho slová ako prejav prívetivosti a pristúpil ku Kryľcovovi.

Navonok Nechľudov prejavoval ľahostajnosť, ale v duši mu Novodvorov nebol ani zd'aleka ľahostajný. Novodvorove slová, jeho zrejmä túžba povedať mu a urobiť mu niečo nepríjemného, pokazily Nechľudovovi predošlú dobrú náladu. Bolo mu zrazu clivo a smutno.

„No, ako je so zdravím?“ povedal stisnúc Kryľcovovu chvejúcu sa ruku.

„Obstojne, len sa nemôžem zohriať, premokol som,“ povedal Kryľcov a chytró spratal ruku do rukáva krátkeho kožuška. „A tu je psia zima, ľala, obloky sú povybíjané.“ Ukázal na obločné tabuľky, rozbité na dvoch miestach za železnými mrežami. „A čo je s vami, prečo ste doteraz neprišli?“

„Nepustili ma, vrchnosť je prísna. Iba teraz sa naskytol vlúdny dôstojník.“

„Ďakujem za takú vlúdnosť!“ povedal Kryľcov. „Opýtajte sa Maše, čo robil ráno.“

Mária Pavlovna nevstala so svojho miesta, len porozprávala, čo bolo ráno s dievčatkom pri odchode z etapnej stanice.

„Myslím, že rozhodne treba podať kolektívny protest,“

povedala Viera Jefremovna rozhodným hlasom a zároveň nerozhodne a vyľakane pozerala do tváre raz jednému, raz druhému. „Vladimír protestoval, ale to nestačí.“

„Aký protest,“ povedal Kryľcov a zlostne sa zamračil. Zrejme ho už dávno dráždila strojenosť a neprirodzenosť tónu Viery Jefremovny. „Hľadáte Kaťu?“ opýtal sa Nechlůdova. „Stále pracuje, riadi. Už oriadila túto našu, mužskú; teraz upratuje ženskú. Ibaže blchy nevykántri. Žerú nás ostopäť. A Maša čo tam robí?“ opýtal sa, ukazujúc hlavou do kúta, v ktorom bola Mária Pavlovna.

„Vyčesáva svoju chovanicu,“ povedala Rancevová.

„A nechytí sa nám od nej hmyz?“ opýtal sa Kryľcov.

„Nie, nie, dávam dobrý pozor, teraz je už čistučká,“ povedala Mária Pavlovna. „Vezmite ju,“ popýtala Rancevovú, „a ja pôjdem pomôcť Kati. Aj vlniak mu zanesiem.“

Rancevová vzala dievčatko a s materinskou nežnosťou privinula k sebe holé, okrúhle ručičky dieťaťa, posadila si ho do lona a podala mu kúsok cukru.

Mária Pavlovna odišla a hneď za ňou vošli do cely dvaja mužskí s vrenou vodou a jedivom.

XII.

Jeden z príchodiacich bol nevysoký, vycivený mladík v krátkom súkennom kožuchu a vysokých čižmách. Šiel ľahkou a rýchlou chôdzou, nesúc dva veľké, pariace sa čajníky s vrenou vodou a držal pod pazuchou chlieb, ukrútený do ručníka.

„No, pozrimeže, aj náš knieža sa ukázal,“ povedal, keď kládol čajník medzi šálky a podával chlieb Maslovovej. „Celé poklady sme nakúpili,“ povedal shadzujúc kožuštek a hodil ho ponad hlavy do kúta priče.

„Markel nakúpil mlieka a vajec; teraz už bude naozajstná hostina. A ako vidím, Kirilovna ustavične pestuje tú svoju estetickú čistotu,“ povedal s úsmevom, hľadiac na Rancevovú. „No, teraz zapar čaj,“ povedal jej.

Z celého zovňajšku tohto človeka, z jeho pohybov, hlasu a pohľadu vialo bodrosťou a veselosťou. Druhý z príchodiacich — tiež nevysoký, kostnatý s veľmi vyčnievajúcimi kosťami na chudých lícach popolavej tváre a krásnymi, zelenými, naširoko rozostavenými očami a úzkymi perami — bol naopak človek pochmúrneho a smutného výzoru. Mal na sebe starý vatovaný svrchník a čižmy s galošami. Niesol dva hrnce a dva košíky. Postavil pred Rancevovú svoju nošu a poklonil sa Nechľudovovi tak, že nachýlil krk a pritom sa díval na neho. Potom mu neochotne podal spotenú ruku a pomaličky začal rozostavovať potraviny, ktoré vyberal z košíka.

Obaja títo politickí väzni boli chlapi z ľudu; prvý bol sedliak Nabatov, druhý továrenský robotník Markel Kondratiev. Markel sa dostal do revolučného hnutia ako starší, až tridsaťpäťročný, ale Nabatov už ako osemnásťročný. Nabatov sa pre svoje vynikajúce schopnosti dostal z dedinskej školy na gymnázium, celý čas žil iba z kondícií a dokončil gymnázium so zlatou medailou, ale nešiel na univerzitu, lebo už v siedmej triede sa rozhodol, že pôjde medzi ľud, z ktorého pochádzal, a bude vzdelávať svojich zanedbaných bratov. Tak aj urobil; najprv šiel za pisára na veľkú dedinu, ale čoskoro ho uväznili, lebo čítal sedliakom knižky a založil medzi nimi spotrebné a výrobné družstvo. Prvý raz ho držali vo väzení osem mesiacov, potom ho prepustili, ale bol pod tajným dozorom. Keď ho prepustili, hneď odcestoval do druhej gubernie na inú dedinu, kde bol učiteľom a robil to isté. Zas ho zavreli a tentoraz ho držali vo väzení rok a dva mesiace, a vo väzení sa ešte väčšmi upevnil vo svojich názoroch.

Po druhom uväznení poslali ho do vyhnanstva do

Permskej gubernie. Odtiaľ ušiel. Zas ho zatvorili a po siedmich mesiacoch väzenia ho poslali do vyhnanstva do Archangelskej gubernie. Potom ho odsúdili do vyhnanstva do Jakutskej oblasti, lebo odoprel prisahať novému cárovi; takto strávil polovicu dospelého veku vo väzení a vo vyhnanstve. Všetky tieto zážitky ho ani trošku neroztrpčily, ale ani neoslabily jeho energiu, ba ešte ju podnietily. Bol to pružný človek s výtečným trávením, vždy rovnako činný, veselý a bodrý. Nikdy nič neofutoval, ani si nerobil plány do ďalekej budúcnosti, ale v prítomnosti konal zo všetkých síl svojho rozumu obratne a prakticky. Keď bol na slobode, pracoval za cieľ, ktorý si vytýčil, predovšetkým vzdelával a sjednocoval robotnícky a najmä sedliacky ľud; keď nebol na slobode, práve tak energicky a prakticky udržiaval styk s vonkajším svetom a usporadoval život ako za daných podmienok najlepšie mohol, a to nielen pre seba, ale aj pre svoj krúžok. Predovšetkým bol to človek družný. Zdalo sa, že pre seba nič nepotreboval, uspokojil sa s hocičím, ale pre svoj krúžok žiadal mnoho a vedel pracovať akokoľvek — aj telesne, aj duševne — bez oddychu, bez spánku, bez jedla. Ako sedliak bol pracovitý, dôvtipný, obratný v práci, prirodzene zdržanlivý a úctivý, pozorný nielen k citom, ale aj k mienkam iných. Stará matka, negramotná sedliacka vdova, veľmi poverčivá, mu ešte žila; Nabatov jej pomáhal, a keď bol na slobode, navštevoval ju. Keď býval doma, dopodrobna si všímal jej život, pomáhal jej v práci a nepretrhol styky s bývalými kamarátmi, sedliackymi chlapcami: fajčil s nimi dohán v psej nôžke, chytal sa s nimi za pasy a vysvetľoval im, ako ich každý klame a ako sa majú oslobodiť z klamstva, v ktorom ich držia. Keď rozmýšľal a hovoril o tom, čo dáva ľudu revolúcia, vždy mal na mysli práve ten ľud, z ktorého pochádzal, skoro v tých istých podmienkach, lenže so zemou a bez pánov a úradníkov. Revolúcia, podľa jeho predstáv, nemala zmeniť základné formy života

ľudu — v tomto sa neshodoval s Novodvorovom a následníkom Novodvorova Markelom Kondratievom — revolúcia, podľa jeho mienky, nemala zbúrať celú budovu, len inak rozdeliť vnútorné miestnosti utešenej, pevnej, ohromnej starej budovy, ktorú tak vrúcne miloval.

Aj v náboženskom ohľade bol typickým sedliakom: nikdy nerozmýšľal o metafyzických otázkach, o prapočiatku všetkého, o posmrtnom živote. Jemu bol boh ako Aragovi — hypotézou, ktorú doteraz nikdy nepotreboval. Ani trochu ho nezaujímal, ako vznikol svet, či podľa Mojžiša alebo podľa Darwina, a darwinizmus, ktorý sa zdal jeho druhom takým dôležitým, bol mu práve takou hračkou mysle ako aj stvorenie sveta za šesť dní.

Otázka ako vznikol svet ho nezaujímalá najmä preto, lebo vždy sa zaoberal len otázkou, ako žiť na svete čo najlepšie. Nikdy nerozmýšľal ani o budúcom živote, lebo v hĺbke duše nosil od predkov zdedené, pevné, pokojné presvedčenie, spoločné všetkým roľníkom, že ako vo svete zvierať a rastlín nič nemá konca, len sa ustavične premieňa z jednej formy do druhej — hnoj na zrno, zrno na sliepku, žubrienka na žabu, červík na motýľa, žalud' na dub — tak nehynie ani človek, len sa mení. Veril v to a preto hľadel smrti do očí smelo, ba až veselo a pevne znášal útrapy, ktoré vedú k nej, ale nerád o tom hovoril a ani nevedel o tom hovoriť. Rád pracoval a vždy bol zaujatý praktickou prácou a k tejto praktickej práci pobádal aj svojich spoločníkov.

Druhý politický väzeň z ľudu v tejto skupine, Markel Kondratiev, bol človek iného druhu. Od pätnásteho roku chodil do roboty a začal fajčiť a piť, aby zahlušil hmlisté vedomie krivdy. Krivdu pocítil prvý raz, keď na Vianoce ich, chlapcov, doviedli k stromčeku, ktorý pripravila továrnikova žena, kde jemu a jeho kamarátom darovali pišťalku za jednu kopejku, jablko, pozlátený orech a figu, ale továrnikovým deťom hračky, ktoré sa mu zdaly darmi čarodejnice a stály, ako sa

neskôr dozvedel, vyše päťdesiat rubľov. Mal dvadsať rokov, keď prišla do továrne za robotníčku známa revolucionárka, ktorá zbadala Kondratievove vynikajúce vlastnosti a začala mu dávať knihy a brošúry, debatovať s ním, vysvetľovať mu jeho postavenie a príčiny tohto postavenia a ukázala prostriedky, ako ho zlepšiť. Keď si jasne uvedomil možnosť oslobodiť seba a iných z útlaku, v ktorom žil, nespravodlivosť jeho postavenia sa mu zdala ešte ukrutnejšou a hroznejšou ako predtým a náruživô zatúžil nielen po oslobodení, ale aj po potrestaní ľudí, čo ustanovili a podporovali túto ukrutnú nespravodlivosť. Túto možnosť, ako mu vysvetlili, dávalo vzdelanie a Kondratiev sa náruživô dal do učenia. Nebolo mu síce jasné, ako sa dovŕši uskutočnenie socialistického ideálu zdokonaľiť sa pomocou vzdelania, ale veril, že ako mu vzdelanie odhalilo nespravodlivosť pomerov, v ktorých žil, práve tak vzdelanie túto nespravodlivosť aj napraví. Okrem toho vzdelanie ho povznášalo v jeho vlastných očiach nad iných ľudí. Preto prestal piť aj fajčiť a všetok voľný čas, ktorého mal potom viac, keď sa stal skladníkom, venoval štúdiu.

Revolucionárka ho učila a bola ohromená tou osobitnou schopnosťou, ktorou nenásytne hltal všetky možné vedomosti. Za dva roky sa naučil algebru, geometriu, dejepis, ktorý si zvlášť obľúbil, a prečítal celú umeleckú, kritickú a najmä socialistickú literatúru.

Revolucionárku zatkli a s ňou aj Kondratieva, lebo našli u neho zakázané knihy; potom ho uväznili a napokon poslali do vyhnanstva do Vologodskej gubernie. Tam sa soznámil s Novodvorovom, prečítal ešte mnoho revolučných kníh, všetko si zapamätal a ešte väčšmi sa utvrdil v svojich socialistických názoroch. Keď sa vrátil z vyhnanstva, bol vodcom veľkého štrajku robotníkov, ktorý sa skončil zbúraním továrne a zabitím riaditeľa. Zatvorili ho a odsúdili k strate občianskych práv a do vyhnanstva.

Jeho pomer k náboženstvu bol práve taký záporný ako k jestvujúcemu hospodárskemu zriadeniu. Pochopil nesmyselnosť viery, v ktorej vyrástol, a keď sa s úsilím, zpočiatku so strachom, ale potom s nadšením od nej oslobodil, ako by z odplaty za klamstvo, v ktorom držali jeho aj jeho predkov, neprestajne sa jedovato a zlostne vysmieval z popov a z cirkevných dogiem.

V správaní bol askétom, nepotreboval k životu mnoho, a ako každý človek, čo od malička privykol pracovať a má dobré svaly, mohol ľahko a obratne vykonávať akúkoľvek telesnú prácu, ale najväčšmi si cenil voľné chvíle, aby sa vo väzeniach a na cestách do vyhnanstva mohol ďalej učiť. Teraz študoval prvý sväzok Marxa a opatroval si túto knihu v batôžku veľmi starostlivo ako veľkú vzácnosť. Ku všetkým spoločníkom sa správal zdržanlivo, ľahostajne, s výnimkou Novodvorova, ktorému bol neobyčajne oddaný a ktorého úsudky o všetkom prijímal ako nezvratnú pravdu.

Ženami, na ktoré hľadel ako na prekážky vo všetkej potrebnej práci, úplne opovrhoval. Ale Maslovovú ľutoval a bol k nej prívetivý, lebo v nej videl príklad vykorisťovania nižšej triedy vyššou. Práve preto nemal rád Nechľudova, nechcel sa s ním shovárať a nikdy mu nestisol ruku, len si od neho pri pozdravovaní dal stisnúť podanú ruku.

XIII.

V peci sa rozhorelo a rozohrialo sa, čaj zaparili, ponalievali do pohárov a hrnčekov, primiešali mlieka, vložili praclíky, čerstvý biely pšeničný chlieb, vajcia na tvrdo, maslo, teľaciu hlavu a nôžky. Všetci sa pomkli k miestu na priči, ktoré nahrádzalo stôl, pili, jedli a shovárali sa. Rancevová sedela na debne a nalievala čaj. Okolo nej sa shrkli všetci ostatní, okrem Kryľcova, ktorý si vyzliekol mokrý kožuštek, ukrútil sa do su-

chého vlniaka, ležal na svojom mieste a shováral sa s Nechl'udovom,

Po zime a vlhku na pochode, po nečistote a neporiadku, ktorý tu našli, po práci, vynaloženej na to, aby dali všetko do poriadku, keď sa už najedli a napili horúceho čaju, všetci boli vo veľmi príjemnej, radostnej nálade.

Dupot, kriky a nádavky trestancov za stenou, ktoré ako by pripomínaly, kde vlastne sú, len zväčšovali pocit útlunosti. Ako na ostrovčeku uprostred mora cítili sa títo ľudia, ako by na čas nezaplavení ponížovaním a utrpeniami, ktoré stále na nich doliehaly, a preto boli v rozjarenej nálade. Hovorili o všetkom, len nie o svojom položení a o tom, čo ich očakávalo. A ako už vždy býva medzi mladými mužskými a ženami, najmä keď sú nasilu vedno, ako boli vedno títo ľudia, vznikly aj medzi týmito shodné aj neshodné, rozmanito sa prepletajúce vzájomné náklonnosti. Skoro všetci boli zaľúbení. Novodvorov bol zaľúbený do peknučkej, usmievavej Grabecovej. Grabecová bola mladučká vysokoškolačka, ktorá veľmi málo rozmýšľala a bola celkom ľahostajná k otázkam revolúcie. Ale dala sa uniesť duchom času, čím si sa kompromitovala a odsúdili ju do vyhnanstva. Ako na slobode hlavným záujmom jej života byly úspechy u mužských, práve tak bolo aj potom pri výsluchoch, vo väzení a na ceste do vyhnanstva. Teraz na pochode sa tešila, že sa zapáčila Novodvorovi a aj ona sa zaľúbila do neho. Viera Jefremovna, čo sa veľmi ľahko zaľúbila, ale sama nebola príťažlivá, hoci vždy dúfala vo vzájomnú lásku, bola zaľúbená raz do Nabatova, raz do Novodvorova. Čosi podobné ľúbosti bolo aj v pomere Krylcova k Márii Pavlovne. Lúbil ju, ako mužskí ľúbia ženy, ale pretože poznal jej názory na lásku, obratne skrýval svoj cit pod kepienkom priateľstva a vďačnosti za to, že sa neobvyčajne nežne starala o neho. Nabatov a Rancevová boli sputnaní veľmi složitými ľúbostnými vzťahmi. Ako Má-

ria Pavlovna bola úplne čistá panna, tak Rancevová bola úplne čistá vydatá žena.

Už ako šestnásťročná gymnazistka sa zaľúbila do Ranceva, poslucháča petrohradskej univerzity a deväťnásťročná sa za neho vydala, keď bol ešte na univerzite. Jej muža vypovedali z Petrohradu, lebo sa zamiešal do univerzitného hnutia, ešte kým bol vo štvrtom ročníku, a potom sa stal revolucionárom. A ona nechala štúdium medicíny, odišla za ním a tiež sa stala revolucionárkou. Keby jej muž nebol býval človekom, ktorého pokladala za najlepšieho a najmúdrejšieho zo všetkých ľudí na svete, nebola by sa do neho zaľúbila, a keby sa nebola zaľúbila, nebola by sa vydala. No keď sa už zaľúbila a vydala za človeka podľa jej mienky najlepšieho a najmúdrejšieho, prirodzene chápala život a cieľ života práve tak, ako ho chápal najlepší a najmúdrejší človek na svete. On zpočiatku videl smysel života v štúdiu a aj ona tak chápala život. Stal sa revolucionárom, aj ona sa stala revolucionárkou. Veľmi dobre vedela dokazovať, že jestvujúci poriadok je nemožný a že povinnosťou každého človeka je bojovať proti tomuto poriadku a usilovať sa ustanoviť také politické a hospodárske zriadenie, v ktorom by sa osobnosť mohla slobodne vyvíňať a podobne. A zdalo sa jej, že skutočne tak cíti a myslí, no v podstate si myslela iba to, že všetko, čo myslí jej muž, je skutočná pravda, a hľadala len jedno — úplný súhlas a úplné splynutie s mužovou dušou, lebo iba to jej poskytovalo mravné uspokojenie.

Rozlúčenie s mužom a dieťaťom, ktoré si vzala jej matka, bolo pre ňu ťažké. Ale znášala rozluku odhodlane a pokojne, lebo vedela, že ju znáša pre muža a pre vec, ktorá je určite správna, lebo muž jej slúži. Vždy bola v myšlienkach s mužom a ako predtým nikoho neľúbila, tak ani teraz nemohla ľúbiť nikoho, okrem svojho muža. Ale oddaná a čistá láska Nabatova ju dojímala a znepokojovala. Tento mravný a pevný člo-

vek, priateľ jej muža, usiloval sa zaobchádzať s ňou ako so sestrou, ale v jeho správaní k nej prebleskovalo čosi viac a toto čosi viac ich oboch ťakalo a zároveň im okrašľovalo terajší ťažký život.

Takže celkom nezaľúbení boli v tomto krúžku iba Mária Pavlovna a Kondratiev.

XIV.

Nechľudov sedel pri Kryľcovovi, shováral sa s ním a počítal s tým, že sa po spoločnom čaji a večeri poshovára s Kaťušou osamote ako obyčajne. Medziiným rozprával Kryľcovovi, ako ho Makar oslovil a porozprával históriu jeho zločinu. Kryľcov počúval pozorne a lesklé oči upieral na Nechľudovovu tvár.

„Áno,“ povedal zrazu. „Často rozmýšľam, že my ideme spoločne, zároveň s nimi — s kým s „nimi“? Práve s tými ľuďmi, pre ktorých pracujeme. A zatiaľ nielen že ich nepoznáme, ale ani ich nechceme poznať. A oni, čo je ešte horšie, nás nenávidia a pokladajú nás za svojich nepriateľov. A to je hrozné.“

„Niet v tom nič hrozného,“ povedal Novodvorov, ktorý načúval ich rozhovor. „Masy vždy zbožňujú iba moc,“ povedal svojím rachotivým hlasom. „Vláda má moc — nuž ju zbožňujú a nás nenávidia; zajtra my budeme pri moci — budú zbožňovať nás...“

Vtom sa ozval zpoza steny výbuch nádaviek, šuchanie a socanie o stenu, rinčanie reťazí, výskanie a výkriky. Kohosi bili a ktosi kričal: „Stráž!“

„Hľa, aké sú to zvery! Čože my môžeme mať spoločného s nimi?“ povedal Novodvorov pokojne.

„Vravíš — zvery. A Nechľudov mi práve rozprával o istom skutku,“ povedal Kryľcov podráždene a porozprával, ako Makar riskuje život, chrániac svojho krajanu. „To nie je zverstvo, ale hrdinstvo.“

„Sentimentálnosť!“ povedal Novodvorov ironicky.

„Nám je ťažko pochopiť emócie týchto ľudí a motívy ich skutkov. Ty v tom vidíš veľkodušnosť, a možno je v tom iba závišť k trestancovi.“

„Prečo ty len nechceš vidieť v inom nič dobrého,“ povedala Mária Pavlovna, zrazu rozohnená. (Ona si so všetkými tykala.)

„Nedá sa vidieť, čoho niet.“

„Ako niet, keď sa človek vystavuje strašnej smrti.“

„Myslím,“ povedal Novodvorov, „ak chceme konať svoju prácu, prvou podmienkou na to je (Kondratiev nechal knihu, ktorú čítal pri lampe a pozorne začal načúvať svojho učiteľa) nefantazírovať, ale hľadiť na veci, ako sú. Robiť všetko pre ľud, ale nič od neho nečakať; masy sú objektom našej činnosti, ale nemôžu byť našimi spolupracovníkmi do tých čias, kým sú inertné ako teraz,“ začal, ako by prednášal. „A preto je celkom iluzórne očakávať od nich pomoc dovtedy, kým sa neuskutoční proces rozvoja — ten proces rozvoja, na ktorý ich pripravujeme.“

„Aký proces rozvoja,“ rozhovoril sa Kryľcov celý červený. „Vravíme, že sme proti svojvôli a despotizmu, ale či toto nie je najhroznejší despotizmus?“

„Niet tu nijakého despotizmu,“ odpovedal Novodvorov pokojne. „Ja len vravím, že poznám cestu, po ktorej má ísť ľud, a že mu ju môžem ukázať.“

„No, prečo si presvedčený, že cesta, ktorú ty ukazuješ, je správna? Či to nie je despotizmus, z ktorého pramenila inkvizícia a popravy vo francúzskej revolúcii? Aj oni, na základe vedy, poznali jedinú správnu cestu.“

„Že oni poblúdili, to ešte neznačí, že som aj ja poblúdil. A potom, je veľký rozdiel medzi fantáziou ideologov a faktami kladnej ekonomickej vedy.“

Novodvorovov hlas celkom napíňal miestnosť. Hovoril iba on a všetci ostatní mlčali.

„Vždy sa škriepia,“ povedala Mária Pavlovna, keď na chvíľočku zatíchol.

„A čo si vy o tom myslíte?“ opýtal sa Nechľudov Márie Pavlovny.

„Myslím, že Anatolij má pravdu, že ľudu nemôžeme vnucovať naše názory.“

„No a vy, Kaťuša?“ opýtal sa Nechľudov s úsmevom a očakával jej odpoveď s obavou, že Kaťuša povie niečo nevhodného.

„Ja myslím, že sa krivdí pospolitému ľudu,“ povedala Kaťuša, a celá sa zapálila, „že sa mu až priveľmi krivdí.“

„Pravdu máte, Michajlovna, pravdu,“ zvolal Nabatov, „ľudu sa hrozne krivdí. Neslobodno mu krivdiť. A práve to je naša starosť.“

„Čudná predstava o úlohách revolúcie,“ povedal Novodvorov a mlčky, zlostne začal fajčiť.

„Nemôžem sa s ním shovárať,“ pošepky povedal Kryľcov a zamíkol.

„Aj je omnoho lepšie nič nevravieť,“ povedal Nechľudov.

XV.

Hoci si všetci revolucionári veľmi ctili Novodvorova, hoci bol veľmi vzdelaný a pokladal sa za veľmi rozumného, Nechľudov ho zaradil medzi revolucionárov, ktorí mravnou hodnotou stáli nižšie strednej úrovne, a to hodne nízko pod ňou. Rozumové schopnosti tohto človeka — jeho čitateľ — boli veľké; ale jeho mienka o sebe — jeho menovateľ — bola nepomerne ohromná a už dávno prerástla jeho rozumové schopnosti.

Tento človek bol povahou duševného života pravým opakom Simonsona. Simonson bol človek prevažne chlapskej povahy, u takých skutky vyplývajú z činnosti mysle, ktorá ich určuje. A zas Novodvorov patril k ľuďom prevažne ženskej povahy, u ktorých myšlienková činnosť smeruje čiastočne k dosiahnutiu cieľov,

ktoré im diktuje cit, a čiastočne k ospravedlneniu skutkov, vyvolaných citom.

Celá revolučná činnosť Novodvorova, hoci ju 'vedel výrečne vysvetliť veľmi presvedčivými dôvodmi, zdala sa Nechľudovovi založená iba na ctibažnosti, na túžbe vynikať medzi ľuďmi. Zpočiatku, vďaka schopnosti osvojovať si cudzie myšlienky a presne ich reprodukovať, bol prvým medzi učiteľmi a žiakmi, kde pôsobil a kde sa táto schopnosť vysoko cenila (gymnázium, univerzita, magisterstvo), a bol spokojný. Ale keď dostal diplom a prestal sa učiť, prestalo aj toto prvenstvo a zrazu — ako Nechľudovovi rozprával Kryľcov, ktorý Novodvorova nemal rád — aby zas získal prvenstvo v novej sfére, načisto zmenil svoje názory a z mierneho liberála stal sa červeným narodovolcom. Vďaka tomu, že nemal v povahe mravných a estetických vlastností, ktoré vyvolávajú pochybnosti a váhanie, veľmi rýchle zaujal v revolučnom svete postavenie vodcu skupiny, ktoré uspokojovalo jeho ctibažnosť. Keď si raz vybral smer, už nikdy nepochyboval a neváhal a preto bol presvedčený, že sa nikdy nemýlil. Všetko sa mu zdalo veľmi jednoduché, jasné, nepochybné. Aj pri obmedzenosti a jednostrannosti jeho názorov všetko mu bolo naozaj veľmi prosté a jasné, človek len musel byť logický, ako on vravieval. Jeho sebaistota bola taká veľká, že mohla iba alebo odpudzovať ľudí, alebo si ich podrobovať. A pretože bol činný iba medzi veľmi mladými ľuďmi, ktorí pokladali jeho neobmedzenú sebaistotu za myšlienkovú hĺbku a múdrosť, väčšina sa mu podrobovala a Novodvorov mal veľký úspech v revolučných kruhoch. Jeho činnosť pozostávala z prípravy povstania, v ktorom sa mal zmocniť vlády a svoláť shromaždenie. Na shromaždení mal byť predložený program, ktorý on zostavil. Bol úplne presvedčený, že tento program vyčerpával všetky otázky a že ho nebolo možno neuskutočniť.

Druhovia si ho ctili za smelosť a rozhodnosť, ale ne-

mali ho radi. A ani on nikoho nemal rád a ku všetkým vynikajúcim ľudom sa správal ako k súperom a keby bol mohol, ochotne by bol s nimi zaobchodil, ako zaobchodia staré opice-samci s mladými. Bol by iným ľudom odňal všetok rozum a všetky schopnosti, len aby neprekážaly vyniknúť jeho schopnostiam. Pekne sa správal iba k ľuďom, ktorí sa mu poklonkovali. Takto sa správal aj teraz na ceste k robotníkovi Kondratievovi, ktorého si získal propagandou, k Viere Jefremovne a k peknučkej Grabecovej, ktoré obe boli zaľúbené do neho. Hoci bol zásadne za ženskú otázku, v hĺbke duše pokladal všetky ženy za hlúpe a bezvýznamné, s výnimkou tých, do ktorých často býval sentimentálne zaľúbený, ako bol zaľúbený teraz do Grabecovej, a vtedy ich považoval za neobyčajné ženy, ktorých prednosti mohol spozorovať iba on.

Otázka o pomere pohlaví zdala sa mu, ako aj všetky otázky, veľmi jednoduchou a jasnou a úplne rozriešenou uznaním voľnej lásky.

Mal jednu fiktívnu ženu, druhú skutočnú, s ktorou sa rozišiel, keď sa presvedčil, že medzi nimi niet opravdivej lásky, a teraz zamýšľal uzavrieť nové voľné manželstvo s Grabecovou.

Nechľudovom pohrdal, lebo — ako hovoril — „pretvaruje“ sa s Maslovovou, ale najmä preto, lebo si dovoľuje rozmýšľať o nedostatkoch jestvujúceho zriadenia a o prostriedkoch na jeho nápravu nielen nie doslova tak, ako smýšľal on, Novodvorov, ale až akosi po svojom, po kniežatsky, teda hlúpo. Nechľudov poznal tento vzťah Novodvorova k sebe a hoci ho to roztrpčovalo, cítil, že aj pri všetkej dobrodúšnej nálade, ktorá ho neopúšťala celou cestou, odpláca sa Novodvorovovi rovnakou mincou a nijako nemôže premôcť najväčšiu antipatiu k tomuto človekovi.

V susednej cele bolo počuť hlasy vrchnosti. Všetko stíchlo a hneď nato vošiel hlavný dozorca s dvoma sprievodnými vojakmi. Bola to kontrola. Dozorca spočítal všetkých, ukazujúc na každého prstom. Keď došiel rad na Nechludova, povedal mu dobrácky, familiárne:

„Teraz, knieža, po kontrole už nemôžete ostať. Musíte odísť.“

Nechludov vedel, čo to značí, pristúpil k nemu a dal mu prichystané tri ruble.

„No, čože mám s vami robiť! Posed'te si ešte.“

Dozorca chcel odísť, ale vtom vošiel poddôstojník a v zápätí za ním vysoký, chudý väzeň s podbehnutým okom a riedkou briadkou.

„Prišiel som si po dievčatko,“ povedal väzeň.

„Ľaľa, tatko prišiel,“ ozval sa zrazu zvučný detský hlások a pobelavá hlavička sa zdvihla zpoza Rancevovej, ktorá s Máriou Pavlovnou a Kaťušou šila dievčatku nové šatočky zo sukne, ktorú darovala Rancevová.

„Ja som to, dcérka, ja,“ povedal Buzovkin láskavo.

„Tu jej je dobre,“ povedala Mária Pavlovna a útrpne pozerala na dobitú tvár Buzovkinovu. „Nechajte ju u nás.“

„Panie mi šijú nové šatočky,“ povedalo dievčatko a ukázalo otcovi, koľko už urobila Rancevová. „Krásne, če-e-ervené,“ džavotalo.

„Chceš u nás nocovať?“ opýtala sa Rancevová, hladkajúc dievčatko.

„Chcem. Aj tatko.“

Rancevová celá zažiarila úsmevom.

„Tatko nemôže,“ povedala. „Teda ju nechajte,“ povedala otcovi.

„Dobre, nechajte,“ povedal dozorca, ktorý zastal vo dverách a potom vyšiel zároveň s poddôstojníkom.

Len čo sprievodní vojaci odišli, Nabatov pristúpil k Buzovkinovi, potľapkal ho po pleci a povedal:

„Tak čo, braček, je to pravda, že sa váš Karmanov chce vymeniť?“

Dobrácka, láskavá Buzovkinova tvár zrazu zosmutnela a oči sa mu zastrely akýmsi závojom.

„My sme nepočuli. Sotva,“ povedal a doložil ešte vždy s takými zastretými očami: „No, Aksjutka, kraľuj si tu teda s paniami,“ a ponáhlal sa odísť.

„Všetko vie a naozaj sa vymenili,“ povedal Nabatov. „Čo urobíte?“

„Poviem v meste vrchnosti. Poznám ich oboch osobne,“ odpovedal Nechľudov.

Všetci mlčali, lebo sa báli, že sa obnoví škriepka.

Simonson, ktorý celý čas ležal mlčky v kúte na priči, s rukami založenými pod hlavou, rozhodne vstal, opatrne obišiel sediacich a pristúpil k Nechľudovovi.

„Môžete ma teraz vypočuť?“

„Pravdaže,“ povedal Nechľudov, vstal a šiel za ním.

Kaťuša pozrela na vstávajúceho Nechľudova a keď sa im oči stretly, začervenala sa a ako by v pomykove pokrútila hlavou.

„Chcem sa s vami poshovárať o nasledovnom,“ začal Simonson, keď vyšiel s Nechľudovom na chodbu. Na chodbe bolo veľmi zreteľne počuť hučanie hlasov a výkriky medzi trestancami. Nechľudov sa zamračil, ale Simonsonovi to zrejme neprekážalo.

„Poznám váš vzťah ku Katerine Michajlovne,“ začal a pozorne hľadel dobrými očami Nechľudovovi priamo do tváre, „a preto si pokladám za povinnosť,“ pokračoval, ale musel prestať, lebo priam pri dverách naraz vykrikovaly dva hlasy, ktoré sa o čosi škriepily:

„Vravím ti, chumaj: nie sú moje!“ kričal jeden hlas.

„Zadrhni sa, čert,“ chripel druhý.

Vtedy vyšla na chodbu Mária Pavlovna.

„Vari sa tu dá shovárať,“ povedala, „poďte sem, je tam iba Vieročka.“ A prvá vošla do susedných dverí

maličkej cely, určenej zrejme na samoväzbu, vykázanej teraz na umiestenie politických žien. Na priči ležala Viera Jefremovna, celá poukrúcaná.

„Má migrénu, spí a nepočuje, a ja odídem,“ povedala Mária Pavlovna.

„Naopak, ostaň,“ povedal Simonson, „nemám pred nikým tajností, tým menej pred tebou.“

„No dobre,“ povedala Mária Pavlovna, ktorá ako dieťa kolembala celým telom s boka na bok a práve tak sa kolembajúc sadala si hlbšie na priču a prichystaná načúvať, hľadela krásnymi barančími očami kamsi do diaľky.

„Teda vám chcem povedať,“ opakoval Simonson, „keďže poznám váš vzťah ku Katerine Michajlovne, že si pokladám za povinnosť oznámiť vám svoj pomer k nej.“

„Teda ako je to?“ opýtal se Nechludov a nevoľky sa zaradoval prostote a pravdivosti, s ktorou sa Simonson s ním shováral.

„Nuž tak, že by som si Katerinu Michajlovnu chcel vziať za ženu...“

„Podivné!“ povedala Mária Pavlovna a utkvela pohľadom na Simonsonovi.

„... a rozhodol som sa požiadať ju, aby sa stala mojou ženou,“ pokračoval Simonson.

„Čože ja tu môžem? To závisí od nej,“ povedal Nechludov.

„Áno, ale ona sa nerozhodne bez vás.“

„Prečo?“

„Preto, lebo kým otázka vášho vzťahu k nej nie je načisto vyriešená, ona si nemôže voľiť.“

„S mojej strany je otázka vyriešená načisto. Chcel som urobiť, čo si pokladám za povinnosť a okrem toho obľahčiť jej situáciu, ale v nijakom prípade ju nechcem obmedzovať.“

„Áno, ale ona nechce vašu obeť.“

„Tu niet nijakej obete.“

„A ja viem, že je to jej pevné rozhodnutie.“

„Nuž teda načo o tom hovoriť so mnou,“ povedal Nechľudov.

„Nato, lebo ona potrebuje, aby ste to aj vy uznali.“

„Akože môžem uznať, že nemusím urobiť to, čo si pokladám za povinnosť. Môžem povedať iba jedno, že slobodný som nie ja, ale ona.“

Simonson zamĺkol a zamyslel sa.

„Dobre, tak jej to aj poviem. Nemyslite si, že som do nej zaľúbený,“ pokračoval. „Milujem ju ako veľmi dobrého, vzácneho človeka, čo mnoho vytrpel. Ja od nej nič nežiadam, ale hrozne rád by som jej pomohol, obľahčil jej situ ...“

Nechľudov sa začudoval, keď počul chvenie v Simonsonovom hlase.

„...obľahčil jej situáciu,“ pokračoval Simonson. „Keď nechce prijať vašu pomoc, nech prijme moju. Ak by súhlasila, žiadal by som, aby ma poslali do vyhnanstva na miesto určené pre ňu. Štyri roky nie sú večnosť. Žil by som jej nablízku a možno by som jej obľahčil osud ...“ a zas prestal od vzrušenia.

„Čože ja môžem na to povedať,“ pokračoval Nechľudov. „Rád som, že našla takého ochrancu, ako ste vy ...“

„Nuž práve toto som chcel vedieť,“ pokračoval Simonson. „Chcel som vedieť, či by ste vy, ktorý ju ľúbite a želáte jej šťastia, pokladali za šťastie jej manželstvo so mnou?“

„Ó, áno,“ povedal Nechľudov rozhodne.

„Všetko závisí od nej, chcem len, aby si oddýchla jej utrápená duša,“ povedal Simonson, hľadiac na Nechľudova s takou detskou nežnosťou, aká sa vôbec nedala čakať od tohto na výzor nevrlého človeka.

Simonson vstal, chytil Nechľudova za ruku, pritiahol sa tvárou k nemu, placho sa usmial a pobožkal ho.

„Tak jej to teda poviem,“ povedal a odišiel.

„No toto!“ povedala Mária Pavlovna. „Je zaľúbený, načisto zaľúbený. Veru by som nikdy nebola pomyslela, že sa Vladimír Simonson zaľúbil tak hlúpo — chlapčensky. Je to prekvapujúce, a poviem pravdu, aj zamrucujúce,“ dokončila so vzdychom.

„A čo ona, Kaťa? Čo myslíte, ako ona hľadá na to?“ opýtal sa Nechľudov.

„Ona?“ Mária Pavlovna sa odmlčala, zrejme chcela odpovedať na otázku čo najpresnejšie. „Ona? — Viete, ona, aj pri všetkej svojej minulosti, je od prírody z najmravnejších pováh... a má taký jemný cit... Ona vás ľúbi, ľúbi dobrou láskou a je šťastná, že vám môže preukázať hoci aj záporné dobro — aby vás nespútala so sebou. Manželstvo s vami by bolo pre ňu hrozným pokleskom, horším ako všetko predošlé, a preto naň nikdy nepristane. A zároveň ju vaša prítomnosť znepokojuje.“

„Tak čo, mám zmiznúť?“ povedal Nechľudov.

Mária Pavlovna sa usmiala svojím detským úsmevom.

„Áno, čiastočne.“

„Ako to, zmiznúť čiastočne?“

„Zle som sa vyjadrila; ale o nej som vám chcela povedať, že ona iste vidí podivnosť Simonsonovej akejsi nadšenej lásky (on jej nič nevravel) a že jej aj lichotí, aj sa jej bojí. Viete, nie som kompetentná v tejto veci, ale zdá sa mi, že s jeho strany je to najobyčajnejší mužský cit, hoci maskovaný. Vraví, že táto láska dvíha v ňom energiu a že je to láska — platonická. Ale ja viem, že ak je to aj výnimočná láska, jej základom je predsa len pud... Ako u Novodvorova s Ľubočkou.“

Mária Pavlovna odbočila od otázky a rozvravela sa o svojej obľúbenej téme.

„Tak čo mám teraz robiť?“ opýtal sa Nechľudov.

„Myslím, že by ste jej to mali povedať. Vždy je lepšie,

aby bolo všetko jasné. Poshovárajte sa s ňou, zavolám ju. Chcete?“ povedala Mária Pavlovna.

„Prosím,“ povedal Nechľudov a Mária Pavlovna vyšla.

Nechľudova sa zmocnil čudný pocit, keď osamel v maličkovej cele a načúval tiché dýchanie Viery Jefremovny, prerušované chvíľami stenáním, a hručanie trestancov, ktoré sa neprestávalo ozývať zpoza dvoch dverí.

Čo mu povedal Simonson, oslobodzovalo ho od povinnosti, ktorú vzal na seba a ktorá sa mu vo chvíľkach slabosti zdala ťažkou a strašnou, no zároveň bolo mu akosi nielen nepríjemne, ale aj bolestne. V tomto pociť bolo aj to, že Simonsonov návrh maril výnimočnosť jeho skutku, zmenšoval v jeho vlastných očiach, aj v očiach cudzích ľudí cenu obeti, ktorú prinášal. Ak tento človek, taký dobrý a ničím k nej neviazaný, chce spojiť s ňou svoj osud, vtedy jeho vlastná obeť už nie je taká významná. A bola to možno aj obyčajná žiarlivosť: tak navykol na jej lásku k sebe, že nemohol dopustiť, že by mohla ľúbiť niekoho iného. Takto by sa zmarnil aj raz navždy zostavený plán — žiť v jej blízkosti, kým si odpyká trest. Ak by sa vydala za Simonsona, jeho prítomnosť by bola zbytočná a on by si musel zostaviť nový životný plán. Ešte ani nestihol rozobrať svoje city, keď sa otvorenými dverami vovalil ešte mocnejší huk trestancov (dnes sa tam robilo čosi neobyčajné) a do cely vošla Kaťuša.

Pristúpila k nemu rýchlymi krokmi.

„Mária Pavlovna ma poslala,“ povedala a zastala blízko neho.

„Áno, chcem sa s vami poshovárať. No, sadnite si. Vladimír Ivanovič sa shováral so mnou.“

Sadla si, složila ruky na kolená a vyzerala pokojná, no len čo Nechľudov vyslovil Simonsonovo meno, tuho sa začervenala.

„A čo vám vravel?“ opýtala sa.

„Povedal mi, že si vás chce vziať za ženu.“

Tvár sa jej zrazu zachmúrila, zračilo sa na nej utrpenie, ale Kaťuša nepovedala nič, iba sklopila oči.

„Žiada odo mňa súhlas alebo radu. Povedal som mu, že všetko závisí od vás, že vy sa musíte rozhodnúť.“

„Ach, čo to vravíte? Načo?“ povedala a pozrela mu do očí tým čudným, škuľavým pohľadom, čo na Nechľudova účinkoval vždy tak neobyčajne mocne. Niekoľko sekúnd si mlčky hľadeli do očí. A tento pohľad mnoho povedal aj jednému, aj druhému.

„Vy sa musíte rozhodnúť,“ opakoval Nechľudov.

„O čom sa mám rozhodnúť?“ povedala. „O všetkom sa dávno rozhodlo.“

„Nie, vy sa musíte rozhodnúť, či prijímate, čo vám ponúka Vladimír Ivanovič,“ povedal Nechľudov.

„Veď akáže som ja žena — trestankyňa! Načo mám znivočiť ešte aj Vladimíra Ivanoviča,“ povedala a zachmúrila sa.

„Dobre, a čo keby vás omilostili,“ povedal Nechľudov.

„Ach, nechajte ma. Už nemám čo povedať,“ povedala, vstala a vyšla z cely.

XVIII.

Keď sa Nechľudov hneď za Kaťušou vrátil do mužskej cely, boli tam všetci rozčúlení. Nabatov, ktorý všade chodil, s každým nadväzoval styky a všetko pozoroval, doniesol zpravu, ktorá všetkých prekvapila. Doniesol im zpravu, že na stene našiel riadky, ktoré napísal revolucionár Petlin, odsúdený na nútené práce. Všetci sa domnievali, Petlin je už dávno v Kare a zrazu vysvitlo, že iba nedávno prešiel tadiaľto sám s trestancami.

„17-ho augusta,“ bolo napísané na stene, „ma vyslali samého s trestancami. Neverov šiel so mnou, ale obesil sa v Kazani v blázinci. Som zdravý a veselý a dúfam

vo všetko najlepšie.“ Všetci uvažovali o Petlinovom položení a o príčinách Neverovovej samovraždy. Iba Kryľcov mlčal so sústredenou tvárou a hľadel pred seba meravými, lesklými očami.

„Muž mi vrazil, že Neverov mával halucinácie už v Petropavlovke,“ povedala Rancevová.

„Áno, básnik, fantasta, takí ľudia nevydržia samoväzbu,“ povedal Novodvorov. „Keď som sa ja dostal do samoväzby, nedovolil som predstavám pracovať a čo najsystematickejšie som si rozdelil čas. Preto som to vždy dobre znášal.“

„Čo všetko človek znesie! Ja som často bol až rád, že ma zatvorili,“ povedal Nabatov veselým hlasom, zrejme chcel rozohnať pochmúrnú náladu. „Takto sa všetkého bojíš: aj že sa im dostaneš do rúk, aj že iných zapletieš a veci poškodíš, ale keď ťa zavrú — je koniec zodpovednosti, môžeš si oddýchnuť. Sed' si a fajči.“

„Ty si ho dobre poznal?“ opýtala sa Mária Pavlovna a nepokojne pozerala na Kryľcova, ktorý sa zrazu v tvári zmenil a opadol.

„Neverov že bol fantasta?“ začal Kryľcov zrazu, zadychčaný, ako by bol dlho kričal alebo spieval. „Neverov bol taký človek, akých, ako hovorieval náš vrátnik, *zem málo rodí*... Áno... Bol to človek celý kryštalový, naskrze priezračný. Áno... Nielen že neklamal — ale nevedel sa ani len pretvarovať. Nielen že bol veľmi citný, ale ako by celý svlečený s kože a všetky nervy navonok. Áno... složitá, bohatá povaha, nie taká... No, škoda reči!“ Chvilku mlčal. „My sa škriepime,“ povedal zlostný a zachmúrený, „čo je lepšie, či najprv vzdeláť ľud a potom zmeniť spôsob života, alebo najprv zmeniť spôsob života, a potom bojovať; a ako, či miernou propagandou a či terorom. Škriepime sa, áno. Ale *oni* sa neškriepia, oni sa vyznajú v svojej práci, im je celkom jedno, či zahynú alebo nezahynú desiatky, stovky ľudí. Naopak, oni práve chcú, aby najlepší zahynuli. Áno, Gercen hovoril, že keď odstránili dekabristov, snížili všeobecnú

úroveň. Akože by nesnížili. Potom odstránili aj Gercena a jeho vrstovníkov. Teraz neverovovcov...“

„Všetkých nezničia,“ povedal Nabatov svojím veselým hlasom. „Vždy ostane niekoľko na semä.“

„Nie, neostane, keď *tamtých* budeme ľutovať,“ povedal Kryľcov zvýšeným hlasom a nedal sa prerušiť. „Daj mi cigaretu.“

„Ale veď ti to škodí, Anatolij,“ povedala Mária Pavlovna, „prosím ťa, nefajči.“

„Ach, nechaj ma,“ odpovedal srdito a zapálil si, ale hneď sa rozkašľal; začalo ho nťahovať ako na vracanie. Odplul si a pokračoval: „Nedobre sme robili, nedobre. Netreba nám uvažovať, ale pevne sa somknúť... a kántriť ich. Veru.“

„Ale veď sú tiež ľudia,“ povedal Nechľudov.

„Nie, to nie sú ľudia, keď môžu robiť, čo robia... Viete, vraj vynašli bomby a balóny. Áno, vyletieť v balóne a posypať ich ako ploštice bombami, kým nepodochnú... Áno. Lebo...“ začal, ale zrazu celý očervenel, ešte väčšmi sa rozkašľal a ústami ho zaliala krv.

Nabatov bežal po sneh. Mária Pavlovna vytiahla valeriánové kvapky a chcela mu ich podať, ale on zatvoril oči, odtisol ju bielou, vychudnutou rukou a ťažko, rýchlo dýchal. Keď ho sneh a chladná voda trochu upokojily a keď ho uložili na noc, Nechľudov sa odobral od všetkých a pobral sa k východu s poddôstojníkom, ktorý prišiel po neho a už ho dlho čakal.

Trestanci už boli ticho a väčšinou spali. Hoci ľudia v celách ležali aj na pričiach, aj pod pričami, aj v priechodoch, predsa sa nemohli všetci pomestiť a niekoľkí ležali ešte aj na chodbe na dlážke s batôžkami pod hlavou a prikrytí vlhkými plášťami.

Zo dverí ciel a na chodbe bolo počuť chrápať, stonať, rozprávať zo sna. Všade bolo vidno natisnuté skupiny ľudských postáv, zakrytých plášťami. Nespaľo iba niekoľko ľudí v cele pre slobodných, kde se-

deli v kúte okolo obhorenej sviečky, ktorú zahasili, keď zazreli vojaka, a nespál ešte starec na chodbe pod lampou; sedel nahý a oberal hmyz s košele. Skazené povetrie v cele pre politických väzňov sa zdalo čisté v porovnaní so zapáchajúcou dusnotou, ktorá bola tu. Čmudiacu lampu bolo vidno len ako by v hmle a ťažko sa dýchalo. Aby sa dalo prejsť cez chodbu a nestúpiť alebo nepotknúť sa o niekoho zo spiacich, bolo si treba vopred nájsť nejaké prázdne miesto, stúpiť naň a zas hľadať miesto pre nasledujúci krok. Traja ľudia, čo si zrejme nenašli miesta ani na chodbe, rozložili sa v predsieni priam pri smradľavej kadi-šafli, z ktorej tieklo škárami. Jeden z nich bol nasprostastý starec, ktorého Nechľudov často videl na pochode. Druhý bol asi desaťročný chlapec; ležal medzi dvoma väzňami a spal na nohe jedného z nich s rukou podloženou pod líce.

Keď Nechľudov vyšiel z vrát, zastal a rozľahujúci hrudník, dlho zhlboka dýchal mrazivé povetrie.

XIX.

Bola hviezdnatá noc. Nechľudov sa vrátil po stuhnutom, iba kde-tu premokajúcom blate do zájazdneho hostinca, zaklopal na oblok, v ktorom už bola tma a plecnatý bosý paholok mu otvoril dvere a pustil ho do pitvora. Na pravej strane pitvora bolo počuť hlasné chrápanie pohoničov v čeladnej izbe; zvonku, zpoza dverí bolo počuť ako kone, ktorých bolo veľmi veľa, žujú ovos. Naľavo viedly dvere do izby pre hostí. V tejto izbe voňala palina a pot, zpoza priečky bolo počuť rovnomerné srkavé chrápanie číchsi mohutných pľúc a v červenom skle horela lampôčka pred ikonami. Nechľudov sa sobliekol, a postlal si na pohovku z voskovaného plátna vlniak a svoju koženú hlavnicu, ľahol si a premietal si v predstavách všetko, čo videl a počul

v tento deň. Zo všetkého, čo dnes Nechl'udov videl, najhroznejším sa mu zdal chlapec, spiaci v močovke, čo vytekala z kade, s hlavou položenou na väžnovej nohe.

Hoci mal Nechl'udov teraz večer neočakávaný a dôležitý rozhovor so Simonsonom a Kaťušou, nezdržal svoje myšlienky pri tejto udalosti; jeho pomer k nej bol veľmi složitý a zároveň neurčitý, preto odháňal od seba tieto myšlienky. No tým živšie si predstavoval nešťastníkov, čo ledva dýchali v dusnom povetrí a ležali v močovke, čo vytekala zo smradľavej kade, a najmä chlapca s nevinnou tvárou, ktorý spal na trestancovej nohe a ktorého mal stále na ume.

Je celkom inšie vedieť, že kdesi ďaleko jedni ľudia mučia iných, vystavujúc ich všelijakej nemravnosti, neľudskému ponížovaniu a utrpeniam, ako celé tri mesiace sa dívať, ako jedni neprestajne mravne klesajú a ako ich iní ľudia mučia. A Nechl'udov to skúsil. Za tie tri mesiace neraz sa opytoval v duchu: — Som ja šialený, že vidím, čo iní nevidia, alebo sú šialení tí, ktorí stvárajú to, čo ja vidím? — Ale ľudia (a bolo ich tak mnoho), konali všetko, čo ho tak zarážalo a ohromovalo, s takou pokojnou presvedčenosťou, ako by nielen muselo tak byť, ale ako by všetko, čo robia, bola veľmi dôležitá a osočná práca — a preto bolo ťažko uznať všetkých týchto ľudí za šialencov: a seba zas tiež nemohol uznať za šialeného, lebo si uvedomoval, že má jasnú myseľ. A preto bol ustavične v pochybnostiach.

Všetko, čo Nechl'udov videl za celé tieto tri mesiace, javilo sa mu takto: zo všetkých ľudí, žijúcich na slobode, vyberali sa prostredníctvom súdu a administratívy najcitlivejší, najhorlivejší, najoduševnenejší, najnadaťnejší, najmocnejší ľudia, čo neboli takí prefíkaní a opatrní ako ostatní, a týchto ľudí, ktorí sa neprevinili väčšmi, ani neboli nebezpečnejší pre spoločnosť ako ľudia, čo ostali na slobode, po prvé zatvárali do väzení, posielali do vyhnanstva a na nútené práce a pritom

ich držali celé mesiace, ba celé roky v úplnej nečinnosti, hmotne zabezpečených, odlúčených od prírody, od rodiny, od práce, teda mimo všetkých podmienok prirodzeného a mravného ľudského života. Toto bolo po prvé. Po druhé ľudia v týchto ustanovizniach boli vystavení rozmanitým, celkom nepotrebným potupám: chodili v reťazách, s oholenými hlavami, v potupnom odevu, čiže vzali im hlavnú hybnú silu poriadneho života bezmocných ľudí — starosť o ľudskú mienku, stud a vedomie ľudskej dôstojnosti. Po tretie, pretože títo ľudia boli vystavení neustálemu nebezpečenstvu života, už ani nehovoriac o výnimočných prípadoch, ako o slnečnom úpale, utopení, požiaroch, o ustavičných chytľavých chorobách vo väzeniach, o vysilení a ruvačkách — aj tak boli ustavične v takej situácii, v ktorej aj najlepší, najmravnejší človek z pudu sebazáchovy koná najhroznejšie a najukrutnejšie skutky a ospravedlňuje iných, čo ich konajú. Po štvrté, týchto ľudí násilne spolčovali s ľuďmi mimoriadne skazenými životom (najmä práve prostredníctvom týchto ustanovizní), so zhýralcami, vrahmi, zločincami, ktorí pôsobili osvedčenými prostriedkami ako kvások v ceste, na všetkých ľuďoch, ešte nie celkom skazených. A po piate, napokon, všetkým ľuďom, podliehajúcim týmto účinkom, vstúpilo sa čo najpresvedčivejšie, a to najmä pomocou všelijakého neľudského zaobchádzania, tým, že trýznili deti, ženy, starcov, že bili palicami, korbáčom, že odmieňali tých, čo predviedli utečenca živého alebo mŕtveho, že odlučovali mužov od žien a spájali na spolužitie cudzie ženy s cudzími mužmi, že strieľali ich, vešali — týmto všetkým vstúpili im čo najpresvedčivejšie, že akékoľvek násilie, ukrutnosti, zverstvá nielen že sa nezakazujú, ale že ich vláda dovoľuje, keď je to pre ňu výhodné, a preto sa to tým skôr môže dovoliť ľuďom, čo nie sú na slobode, čo sú v núdzi a nešťastí.

Všetko to boli akési schválne vymyslené ustanovizne na vystupňovanie nemravnosti a neresti, akej sa v ta-

kej miere nedalo dosiahnuť za nijakých iných podmienok a cieľom toho vystupňovania bolo, aby sa potom tieto nemravnosti a neresti rozšírily v najširšej miere medzi všetkým ľudom. — Priam ani čo by si boli dali úlohu, ako čo najlepšie a najistejšie skaziť čo najviac ľudí, — rozmýšľal Nechľudov, keď rozoberal, čo sa robilo vo väzeniach a na etapných staniciach. Státisíce ľudí každoročne dohnali na najvyšší stupeň skazy, a keď už boli celkom skazení, vypúšťali ich na slobodu, aby roznášali medzi všetok ľud skazenosť, do ktorej upadli vo väzeniach.

Vo väzniciach — v Ľumenskej, jekaterinburskej, tomskej — a na etapných staniciach Nechľudov videl, ako sa úspešne dosahovalo tohto cieľa, ktorý ako by si vytýčila spoločnosť. Ľudia prostí, obyčajní, s požiadavkami ruskej, spoločenskej, sedľackej, kresťanskej mravnosti, zanechávali predošlé názory a osvojovali si nové, žalárenské, pozostávajúce najmä z toho, že každé pokarhanie, každé násilie nad ľudskou osobnosťou, každé jej znivočenie je dovolené, keď je výhodné. Ľudia, čo žili nejaký čas vo väzení, presvedčili sa celou svojou bytosťou, že podľa toho, čo sa robí s nimi, všetky mravné zákony úcty a súcitu k človeku, ktoré hlásajú cirkevní aj mravní učitelia, sú v skutočnosti zrušené a že preto ani oni sa ich nemusia pridržať. Nechľudov to videl u všetkých známych väzňov, u Fiodorova, u Makara, ba aj u Tarasa, ktorý po dvoch mesiacoch, prežitých na etapách, prekvapil ho nemravnosťou svojich názorov. Cestou sa Nechľudov dozvedel, ako tuláci utekajú do tajgy, prehovárajú kamarátov, aby ušli s nimi, a potom ich zabíjajú a živia sa ich mäsom. Videl živého človeka, ktorého z toho obvinili a ktorý sa k tomu priznal. A najhroznejšie bolo, že prípady ľudozrúctva neboly ojedinelé, ale sa ustavične opakovali.

Iba pri osobitnom pestovaní neresti, aké sa uskutočňuje v týchto ustanovizniach, bolo možné dohnáť ruského človeka do takého stavu, do akého boli dohnaní tu-

láci, ktorí predstihli aj najnovšie učenie Nietzscheho, ktorí pokladali všetko za možné a nič za zakázané, ktorí šírili toto učenie zpočiatku len medzi väzňami a potom aj medzi všetkým ľudom.

Jediným vysvetlením všetkého, čo sa robilo, bolo zamedzenie, zastrašenie, napravenie a zákonitá odplata, ako sa písalo v knihách. Ale v skutočnosti nebolo ani len náznaku ani o jednom, ani o druhom, ani o treťom, ani o štvrtom. Miesto zamedzenia bolo iba šírenie zločinov. Miesto zastrašenia bolo iba povzbudzovanie zločincov, z ktorých mnohí ako tuláci šli dobrovoľne do väzenia. Miesto nápravy bola sústavná nákaza všetkými neresťami. Vládne tresty nielen že neodstraňovali potrebu odplaty, ale naopak, ujímala sa aj tam, kde jej predtým nebolo.

— Prečo to teda všetko robia? — opýtoval sa Nechľudov seba a nenachádzal odpovede.

Ale najväčšmi ho zarážalo, že toto všetko sa nerobilo náhodou, nie z nedorozumenia, nie raz, ale že sa to všetko robilo ustavične, celé stáročia, iba s tým rozdielom, že predtým pri tom ľudom trhali nozdry, odrezávali uši, biľagovali ich a vystavovali na pranier, a teraz dávali ručné okovy a nútili pochodovať vo dvojiciach a nie na záprahoch.

Úvahy, že všetko, čo ho poburovalo, vyplývalo, ako mu vraveli úradníci, z nedokonalosti zariadenia väzníc a vyhnanstva a že sa to všetko dá napraviť zriadením moderných väzníc — neuspokojovaly Nechľudova, lebo cítil, že to, čo ho poburovalo, nezáviselo od viac alebo menej dokonalého zariadenia väzníc. Čítal o zdokonalených väzeniach s elektrickými cengáčmi, o popravách elektrinou, odporúčaných Tardom, a zdokonaľovanie násilia ho poburovalo ešte väčšmi.

Najväčšmi poburovalo Nechľudova to, že na súdoch a v ministerstvách sedeli ľudia, ktorí dostávali veľké platy z peňazí, vybratých od ľudu, za to, že na základe knížiek, ktoré napísali takí istí úradníci na základe prá-

ve takých pohnútok, zarad'ovali skutky ľudí, porušujúcich zákony, ktoré napísali tiež oni, pod určité paragrafy a podľa týchto paragrafov posielali ľudí kamsi na také miesto, odkiaľ ich už nevideli, a kde milióny ľudí, vydaných úplne napospas moci ukrutných, zosurovených väzenských správcov, dozorcov a sprievodných vojakov, hynuly duševne aj telesne.

Keď Nechľudov bližšie poznal väzenia a etapné stanice, videl, že všetky neresti, ktoré sa vzmáhajú medzi väzňami: opilstvo, hra v karty, ukrutnosť a všetky tie strašné zločiny, ktoré páchajú odsúdenci, ba aj ľudozrúťstvo — nie sú náhodami alebo prejavmi degenerácie, zločinctva alebo zvrhlosti, ako to veľmi vhod vládám vysvetľujú tupí učenci — ale že sú nevyhnutným následkom nepochopiteľného bludu, ktorý dovoľuje ľuďom trestať iných ľudí. Nechľudov videl, že ľudozrúťstvo sa nezačína v tajge, ale v ministerstvách, výboroch a departementoch, a v tajge že sa len končí; že napríklad jeho švagrovi a všetkým sudcom a úradníkom, počnúc od súdneho sluhu po ministra, vôbec nezáležalo na spravodlivosti alebo blahu ľudu, o ktorom hovorili, ale že všetci potrebovali len ruble, ktoré im platili za to, že robili všetko, čo bolo príčinou tejto skazenosti a utrpenia. Toto bolo úplne jasné.

— Či sa aj toto všetko robilo z nedorozumenia? Čo by bolo treba urobiť, aby sa všetkým tým úradníkom zabezpečili ich platy, ba aby im dávali ešte aj odmeny, len aby pri tom nerobili nič z toho, čo robia teraz? — rozmýšľal Nechľudov. A v týchto myšlienkach, ale až po druhom kikiríkaní, napriek blchám, ktoré len čo sa pohl frkaly okolo neho ako fontána — zaspal tuším spánkom.

XX.

Keď sa Nechľudov prebudil, pohoniči už dávno odišli, hostinská už vypila čaj a utierajúc si šatkou spotený tučný krk, prišla povedať, že mu etapný vojak doniesol

kartičku. Kartička bola od Márie Pavlovny. Písala, že Kryľcovov záchvat je vážnejší, ako si mysleli. „Aj sme najprv chceli nechať ho tu a ostať s ním, ale nedovolili, nuž ho odvezieme, ale obávame sa najhoršieho. Snažte sa v meste zariadiť, ak by ho tam nechali, aby nechali aj niekoho z nás. Ak na to treba, aby som sa za neho vydala, samozrejme som ochotná.“

Nechľudov poslal chlapca na stanicu po kone a chytro sa začal baliť. Ešte nedopil druhý pohár, keď pred vchod zatiahla trojka zvoniac hrkálkami a hrkotajúc kolesami po zamrznutom blate ako po dlažbe. Nechľudov vyplatil hostinskú s tučným krkom, chytro vyšiel, vysadol do košatiny vozíka a kázal hnať čím chytrejšie, lebo chcel dohoniť skupinu. Neďaleko za ohradou pre staťok naozaj sa mu podarilo dohoniť vozy, naložené batohmi a chorými, ktoré hrkotaly po mäknúcom zamrznutom blate (dôstojník tu nebol — viezol sa vopred). Vojaci, zrejme podnapití, s veselou vravou šli za vozmi a krajom cesty. Vozov bolo mnoho. Na predných sedeli natisnutí po šiestich slabí trestanci, na zadných troch sa viezli — po traja na záprahu — politickí väzni. Na poslednom voze sedeli Novodvorov, Grabecová a Kondratiev, na druhom od konca Rancevová, Nabatov a slabá reumatická žena, ktorej Mária Pavlovna prepustila miesto. Na treťom, na sene a na hlavniciach ležal Kryľcov. Na kozlíku pri ňom sedela Mária Pavlovna. Nechľudov pristavil pohoniča pri Kryľcovovi a podišiel k nemu. Podnapitý sprievodný vojak zakýval na neho rukou, ale Nechľudov si ho nevšímal, pristúpil k vozu a držiac sa za lievč, šiel popri ňom. Kryľcov v kožuchu a v baranici, s ústami zaviazanými šatkou, vyzeral ešte chudší a bledší. Utešené oči sa zdaly neobyčajne veľké a lesklé. Trochu ho hegalo na hrboľatej ceste, ale zato upreným pohľadom hľadel na Nechľudova a na jeho otázku o zdraví iba zatvoril oči a nahnevane pokrútil hlavou. Zrejme potreboval všetku energiu, aby vydržal heganie voza. Mária Pavlovna se-

delá na druhej strane voza. Vymenila si s Nechludovom významný pohľad, ktorý vyjadroval jej nepokoj pre Kryľcovov stav, a potom hneď začala veselým hlasom:

„Vidno, dôstojník sa zahanbil,“ zakričala, aby ju Nechludov počul v hrmotaní kolies. „Buzovkinovi sňali ručné púta. Sám si nesie dievčatko a s nimi ide Kaťa a Simonson a namiesto mňa Vieročka.“

Kryľcov povedal čosi, čo sa nedalo dopočuť, ukazujúc pri tom na Máriu Pavlovnu a zachmúrený, zrejme zdržiavajúc kašeľ, pokýval hlavou. Nechludov nachýlil k nemu hlavu, aby ho počul. Vtedy si Kryľcov uvoľnil ústa zo šatky a zašepkal:

„Teraz mi je už omnoho lepšie. Len aby som neprechladol.“

Nechludov súhlasne prikývol a vymenil si pohľad s Máriou Pavlovnou.

„No, a čo problém troch telies?“ zašepkal ešte Kryľcov a ťažko, s námahou sa usmial. „Spletité riešenie!“

Nechludov nepochopil, ale Mária Pavlovna mu vysvetlila, že je to slávny matematický problém, ako určiť pomer troch telies: slnca, mesiaca a zeme a že Kryľcov žartom vymyslel toto porovnanie na pomer Nechludova, Kaťuše a Simonsona. Kryľcov prikývol hlavou na znak, že Mária Pavlovna správne vysvetlila jeho žart.

„Ja to nerozriešim,“ povedal Nechludov.

„Dostali ste môj lístok? Zariadite?“ opýtala sa Mária Pavlovna.

„Určite,“ povedal Nechludov a pretože zbadal nespokojnosť na Kryľcovovej tvári, odišiel k svojmu vozu, vyškríbal sa do preliačenej košatiny, a držiac sa krajov voza, čo ho drgáňal po jamách nevalcovanej cesty, začal predbiehať na celú verstu rozťahnutú skupinu väzňov v sivých plášťoch a v krátkych kožuškoch, v okovách, a dvojice v ručných putách. Na druhej strane cesty Nechludov poznal Kaťušinu belasú šatku, čierny kabát Viery Jefremovny a Simonsonovu kazajku, ple-

tenú čiapku a biele vlnené pančuchy, s remienkami ako sandále. Šiel so ženami a horlivo im čosi rozprával.

Keď ženy zazrely Nechludova, pozdravily sa mu a Simonson slávnostne nadvihol čiapku. Nechludov im nemal čo povedať, preto ani nezastavil pohoniča a predbehol ich. Keď pohonič vyšiel na valcovanú cestu, hnal ešte rýchlejšie, ale neprestajne musel schádzať s tvrdej cesty, aby obišiel vozy, čo sa ťahaly hore a dolu cestou.

Cesta, celá rozrytá hlbokými koľajami, viedla tmavým ihličnatým lesom, čo sa s oboch strán pestrel jasnou a pieskovou žltou ešte neopráchnutého lístia briez a ihličia červených smrekov. Na polceste sa les končil a s oboch strán sa ukázaly „jelane“ (polia), zjavily sa zlaté kríže a kopuly kláštora. Deň sa úplne vyjasnil, oblaky sa rozišly, slnce vystúpilo vyše lesa a mokré lístie, kaluže, kopuly a kostolné kríže sa jasne ligovaly v slnci. Napredku, napravo, v sivobelasej diaľave sa zabelely ďaleké vrchy. Trojka došla do veľkej dediny neďaleko mesta. Ulica bola plná národa: aj Rusov, aj inorodcov v čudných čiapkach a plášťoch. Opití a triezvi mužskí a ženy sa hemžili a robili hurhaj pri obchodoch, hostincoch, krčmách a vozoch. Bolo badať, že neďaleko je mesto.

Pohonič šibol a pritiahol podsebného, presadol si na kozlík bokom tak, aby liace mal napravo a zrejme aby ukázal, čo vie, preletel dlhou ulicou a práve tak cvalom dobehol k rieke, cez ktorú sa išlo na kompe. Kompa bola na prostriedku bystrej rieky a blížila sa s druhej strany. Na tejto strane ju čakalo so dvadsať vozov. Nechludov nemusel dlho čakať. Kompa zašla vysoko proti prúdu a nesená bystrou vodou chytro sa prihnala k doskám prístavišťa.

Vysokí, plecnatí, svalnatí a mlčanliví prievozníci v krátkych kožuchoch a vysokých čižmách, obratne a zbehlo vyhodili laná, pripevnili ich na stípy, odtisli závary, pustili vozy s kompy na breh a začali nakladať a dohusta naplnili celú kompu vozmi a koňmi, čo uska-

kovaly od vody. Bystrá, široká rieka plieskala o boky plavákov kompy a naťahovala povrazy. Keď sa kompa zaplnila a Nechľudovov vozík s vypriahnutými koňmi, stisnutý so všetkých strán, stál na jednom kraji, prievozníci založili závary a nevšímajúc si prosieb ľudí, čo sa nepomestili, strhli laná a odrazili. Na kompe bolo ticho, bolo počuť iba ako dupkajú prievozníci a ako prestupujúce konské nohy buchocú kopytami o dosky.

XXI.

Nechľudov stál na kraji kompy a hľadel na širokú, bystrú rieku. V predstavách sa mu zamieňavo vynáraly dva obrazy: nárazmi nadhadzovaná hlava v roztrpčení umierajúceho Kryľcova a postava Kaťuše, bodro kráčajúcej po kraji cesty so Simonsonom. Prvý dojem z Kryľcova — umierajúceho, ale nechystajúceho sa umrieť — bol ťažký a smutný. No druhý dojem z bodrej Kaťuše, čo našla lásku takého človeka, ako bol Simonson a dostala sa teraz na pevnú a správnu cestu dobra — bol by mal byť radostný, lenže Nechľudovovi bol aj tento dojem ťažký a nemohol premôcť jeho ťarchu.

Z mesta sa niesol ponad vodu hlahol a medené chvenie veľkého slávnostného vyzváňania. Pohonič, ktorý stál pri Nechľudovovi, a všetci povozníci jeden za druhým sňali čiapky a prežehnali sa. Neprežehnal sa iba nevysoký, zarastený starec, ktorý stál najbližšie zo všetkých pri zábradlí a ktorého si Nechľudov zpočiatku ani nevšimol; starec len zdvihol hlavu a uprene sa zadíval na Nechľudova. Mal oblečenú halenu, súkenné nohavice a obnosené, poplátané vysoké čižmy. Na chrbte mal neveľké vrečko a na hlave vysokú čistú kožušinovú čiapku.

„A čo, starý, ty sa nemodlíš?“ povedal Nechľudovov pohonič, keď si založil na hlavu čiapku a ponaprával si ju. „Či nie si kresťan?“

„Komuže sa mám modliť,“ povedal zarastený starec, rozhodne útočne a chytro vyslovujúc slabiku za slabikou.

„Komu inému ako bohu,“ povedal pohonič ironicky.

„Najprv mi ho ukáž, kde je? Ten boh!“

V starcovom výraze bolo čosi také vážne a pevné, že pohonič pocítil, že má do činenia s mocným človekom a trochu sa zarazil, ale neukázal to, len aby nemlčal a nezahanbil sa pred načúvajúcim obecenstvom, odpovedal chytro:

„Kde? Nuž — na nebi.“

„A bol si tam?“

„Bol-nebol, ale každý vie, že sa bohu treba modliť.“

„Ale boha nikto nikde nevidel. Jednorodený syn, ktorý s otcom jedno je, ten nám ho zjavil,“ rovnako rýchlo vřavel starec, prísne zachmúrený.

„Zrejme nie si kresťan, ale prázdna hlava. Doprázdna sa modlíš,“ povedal pohonič, zapchávajúc si bičisko za opasok a naprávajúc bočnicu podsebnému.

Ktosi sa zasmial.

„Akejže si viery, deduško?“ opýtal sa nemladý už chlap, čo stál s vozom na kraji kompy.

„Nemám nijakej viery. Preto ja neverím nikomu, nikomu, iba sebe,“ zas tak chytro a rozhodne odpovedal starec.

„Ale akože môžeš sebe veriť,“ povedal Nechľudov a zamiešal sa do rozhovoru. „Človek sa môže pomýliť.“

„Nikdy v živote,“ rozhodne odpovedal starec a pohodil hlavou.

„Prečo sú teda všelijaké viery?“ opýtal sa Nechľudov.

„Preto sú všelijaké viery, že ľudia veria ľuďom a nie sebe. I ja som veril ľuďom a blúdil som ako v tajge; tak som zabľúdil, že som už ani nedúfal, že vybrádnem. Sú staroverci, aj novoverci, aj sobotisti, aj chlysti, aj popovci, aj bezpopovci, aj rakúšania, aj molokáni, aj škopci. Každá viera seba vychvaľuje. A všetci sa roz-

liezli ako slepé štence. Vier je mnoho, ale duch jeden. Aj v tebe, aj vo mne, aj v ňom. Teda ver každý svojmu duchu a tak sa všetci sjednotia. Buď každý sám pre seba a všetci budú zajedno.“

Starec hovoril nahlas a ustavične sa obzeral, zrejme chcel, aby ho počulo čím viac ľudí.

„A vy už dávno toto vyznávate?“ opýtal sa ho Nechludov.

„Ja? Už dávno. Dvadsiaty tretí rok ma už prenasledujú.“

„Ako prenasledujú?“

„Ako prenasledovali Krista, tak aj mňa prenasledujú. Lapajú a po súdoch, po popoch — po farizejoch a zákonníkoch ma vláčia; zatvorili ma do blázinca. Ale mne nič nemôžu urobiť, lebo som slobodný. „Ako sa voláš?“ vravia. Myslia si, že si dám voláke iné meno. A ja si veru nedám ani meno. Všetkého som sa zriekol, nemám ani mena, ani miesta, ani vlasti. — Ničoho nemám. Som sám pre seba. Ako sa volám? Človek. „A koľko máš rokov?“ — Ja, reku, nepočítam, veď ani sa nedajú spočítať, lebo som vždy bol a vždy budem. — „Kto ti je otec a matka?“ — Nemám, reku, ani otca, ani matky, okrem boha a zeme. Boh mi je otec a zem — matka. „A cára, vravia, uznávaš?“ — Prečo by som ho neuznával? On je sebe cárom a ja som sebe cárom. — „No, vravia, škoda sa s tebou shovárať.“ Ja vravím: „Veď ťa ja neprosím, aby si sa so mnou shováral.“ Nuž tak ma mučia.“

„A kamže teraz idete?“ opýtal sa Nechludov.

„Ale, kam ma boh zavedie. Pracujem, a keď niet roboty — žobrem,“ skončil starec, lebo zbadal, že sa kompa blíži k druhému brehu a víťazne si obzrel všetkých, čo ho počúvali.

Kompa pristala pri druhom brehu. Nechludov vytiahol peňaženku a ponúkol starcovi peniaze. Starec nevzal.

„To ja neberiem. Chlieb beriem,“ povedal.

„Teda, odpusť.“

„Nemám čo odpúšťať. Neurazil si ma. Ved’ ja sa ani nemôžem uraziť,“ povedal starec a dal si na chrbát sňaté vrecko. Medzitým vytiahli najatý vozík a zapriahli kone. — „Či sa vám to chcelo, pán veľkomožný, s ním sa shovárať,“ povedal pohonič Nechľudovovi, keď už Nechľudov dal prepitné mohutným prievozníkom a vysadol na voz. „Taký tuláčisko pomätený.“

XXII.

Keď vyšli na vršok, pohonič sa obrátil.

„Do ktorého hostinca vás zaviesť?“

„Ktorý je najlepší?“

„Ktorýže by bol lepší ako ‚Sibírsky‘. Ale aj u Ďukova je dobre.“

„Do ktorého chceš.“

Pohonič si zas sadol bokom a pohnal kone. Mesto bolo ako všetky mestá: rovnaké domy s mezanínmi a zelenými strechami, rovnaký chrám, rovnaké skliepky a na hlavnej ulici obchody, ba ešte aj rovnakí policajti. Len domy boli skoro všetky drevené a ulice nedláždené. V jednej z najživších ulíc pohonič zastavil trojku pred vchodom do hostinca. Ale v hostinci nemali voľných izieb, preto museli ísť do druhého. V druhom mali voľnú izbu a Nechľudov prvý raz po dvoch mesiacoch bol znovu v zvyčajnom prostredí pomernej čistoty a pohodlia. Čo ako málo prepychu bolo v izbe, do ktorej zaviedli Nechľudova, cítil veľkú úľavu po ceste v najatých povozoch, po bývaní v zájazdných hostincoch a etapných staniaciach. No najmä sa mu bolo treba očistiť od vší, od ktorých sa nikdy nemohol oslobodiť po návšteve na etapných staniaciach. Keď sa složil, hneď šiel do kúpeľa a odtiaľ, keď sa dal do poriadku, ako sa v meste svedčí a obliekol si naškrobenú košeľu, noha-

vice so zaležanými záhybmi, kabát a svrchník, zašiel ku krajskému náčelníkovi. Vrátnik z hostinca mu doviedol drožkára s vykrmeným, veľkým kirgizským koňom, zapriahnutým do rozheganej bričky; ten zaviezol Nechľudova k veľkej, peknej budove, pred ktorou stála stráž a policajt. Pred domom a za domom bola záhrada, kde sa medzi oprchnutými osikami a brezami s trčiacimi holými konármi tuho a temne zeleňaly jedle, borovice a strieborné jedle.

Generál bol chorý a neprijímal návštevy. No Nechľudov predsa len poprosil lokaja, aby mu odovzdal navštívenku a lokaj sa vrátil s priaznivou odpoveďou.

„Kázali, aby sa páčilo.“

Predsieň, lokaj, vojenský sluha, schodište, dvorana s lesklo natretými parketami — všetko pripomínalo Petrohrad, ibaže bolo trochu špinavšie, no zato trochu majestátnejšie. Nechľudova zaviedli do pracovne.

Generál, človek prudkej povahy, popuchnutý, s nosom ani zemiak, s vystrčenými hrčami na čele a na holej lebke, s mieškami pod očami, sedel v tatárskom hodvábnom župane s cigaretou v rukách a pil čaj z pohára v striebornom podstavci.

„Vitajte, báfuška! Odpusťte, že vás prijímam v župane; je to predsa len lepšie ako vôbec neprijať,“ povedal a zakryl si županom tučné hrdlo, svraštené odzadu do záhybov. „Nie som celkom zdravý, ani von nechodím. Čo vás donieslo do našej sedemdesiatej siedmej krajiny?“

„Sprevádzal som na ceste skupinu väzňov, v ktorej mám blízku osobu,“ povedal Nechľudov, „a prišiel som poprosiť vašu excelenciu o túto osobu a ešte o niečo.“

Generál si potiahol z cigarety, chlípil si čaju, zahasil cigaretu o malachitový popolník a nespúšťajúc s Nechľudova úzke, sadlom zarastené, lesklé oči, vážne počúval. Prerušil ho len preto, aby sa ho opýtal, či si nechce zafajčiť.

Generál patrila k učeným dôstojníkom, čo sa domnie-

vajú, že je možný súlad medzi liberálnosťou, humanizmom a ich povolaním. Ale ako človek od prírody rozumný a dobrý, veľmi chytro vycítil, že taký súlad nie je možný, a aby nevidel vnútorný rozpor, do ktorého sa ustavične dostával, čoraz väčšími a väčšími sa poddával zvyku medzi dôstojníkmi veľmi rozšírenému, piť mnoho liehovín a tak podľa toho zvyku, že po tridsaťpäťročnej vojenskej službe stal sa tým, čo lekári nazývajú alkoholikom. Bol celý presiaknutý alkoholom. Stačilo mu napiť sa akejkoľvek tekutiny, aby cítil opilosť. A piť alkohol mu bolo takou potrebou, bez ktorej nemohol žiť, a každý deň podvečer býval celkom opitý, hoci sa už natoľko prispôbil tomuto stavu, že sa netackal a netáral veľké hlúposti. A ak aj táral, mal také dôležité, vynikajúce postavenie, že čo akú hlúposť by bol povedal, pokladali to za rozumnú reč. Iba ráno, práve o takom čase, ako ho zastihol Nechludov, ponášal sa na rozumného človeka a mohol chápať, čo mu hovorili, a viac-menej úspešne dokazovať pravdivosť porekadla, ktoré rád opakoval: Opitý a umný — dvojako osožný. Vyššia vrchnosť vedela, že je pijan, ale predsa len bol vzdelanejší ako iní — hoci zaostal vo vzdelaní tam, kde bol, keď začal piť — okrem toho bol smelý, obratný aj vo vystupovaní, vedel aj v opilosti zachovať takt a preto ho vymenovali a ponechali na takom význačnom a zodpovednom mieste.

Nechludov mu porozprával, že osoba, o ktorú sa zaujíma, je žena, že je nevinne odsúdená a že podali za ňu prosbu jeho veličenstvu.

„Tak, prosím. No, prosím?“ povedal generál.

„Sľúbili mi z Petrohradu, že zpravu o jej osude mi pošlú najneskoršie tento mesiac, a to sem...“

Generál nespúšťal s Nechludova oči, natiahol ruku s krátkymi prstami k stolu, zacengal, mlčky načúval ďalej, pričom si odfukoval dym z cigarety a veľmi nahlas kašľal.

„Prosil by som teda, ak by to bolo možné, zadržať túto ženu tu, kým príde odpoveď na podanú prosbu.“

Vošiel lokaj, dôstojníkov sluha, oblečený po vojensky.

„Opýtaj sa, či už vstala Anna Vasilievna,“ povedal generál sluhovi, „a dones ešte čaj. Ešte niečo, prosím?“ opýtal sa generál Nechludov.

„Druhá moja prosba,“ pokračoval Nechludov, „týka sa politického väzňa, ktorý ide v tej istej skupine.“

„Aha!“ povedal generál a významne pokýval hlavou.

„Je to ťažko chorý človek — umiera. Pravdepodobne ho nechajú tu v nemocnici. A jedna z politických žien by chcela ostať pri ňom.“

„Je mu cudzia?“

„Áno, ale vďaka by sa za neho vydala, len aby jej to umožnilo ostať pri ňom.“

Generál uprene pozeral svojimi lesklými očami, mlčal a len počúval, zrejme chcúc zmiasť spoločníka svojím pohľadom, a ustavične fajčil.

Keď Nechludov skončil, generál vybral zo stola knihu, chytro slinil prsty, ktorými obracal stránky, našiel paragraf o manželstve a prečítal ho.

„Na čo je odsúdená?“ opýtal sa, zdvihnúc oči od knihy.

„Ona — na nútené práce.“

„No, teda manželstvo nemôže zlepšiť postavenie odsúdeného.“

„Ale veď...“

„Dovoľte. Keby si ju vzal za ženu slobodný človek, práve tak by si musela odpykať trest. Tu je len otázka — kto si má odpykať ťažší trest — on a či ona.“

„Obidvaja sú odsúdení na nútené práce.“

„No, tak sú si kvit,“ povedal generál so smiechom. „Čo jemu, to aj jej. Jeho pre chorobu možno tu nechať,“ pokračoval, „a rozumie sa, urobí sa všetko možné na obľahčenie jeho osudu; ale ona, aj keby sa vydala za neho, nemôže tu ostať...“

„Pani generálová pijú kávu,“ oznámil lokaj.

Generál kývol hlavou a pokračoval:

„Vlastne, ešte si to rozmyslím. Ako sú ich priezviská? Napište mi to sem.“

Nechľudov napísal.

„Ani to vám nemôžem dovoliť,“ povedal generál na Nechľudovovu prosbu navštíviť chorého. „Pravda, vás neupodozrievam,“ povedal, „veď vy sa len zaujímate o neho a o iných a máte peniaze. A tu, u nás, sa za všetko platí. Vraví mi: vykoreň úplatkárstvo. Ale akože ho vykoreniť, keď sú všetci úplatkári? A čím nižší úradník, tým väčší úplatkár. No, kdeže môžeš doze- rať na človeka na päťtisíc vierst. Kráľuje si tam práve tak, ako ja tu,“ a zasmial sa. „Veď ste sa iste stýkali s politickými; dávali ste peniaze a pustili vás k nim,“ povedal s úsmevom. „No nie?“

„Áno, to je pravda.“

„Chápem, že musíte takto postupovať. Chcete vidieť politického. Ľutujete ho. A dozorca alebo sprievodný vojak vezme, lebo má len štyridsať kopejok platu a rodinu, teda nemôže nevziať. Aj na jeho aj na vašom mieste by som urobil tiež tak ako vy a on. Ale na svojom mieste si nedovolím uchýliť sa ani od najprísnejšej litery zákona, najmä preto, lebo som človek a môžem sa dať strhnúť ľútosťou. Ale ja som presný, aj mi dôverujú za určitých podmienok a preto nesmiem sklamať túto dôveru. No, s touto otázkou sme teda skončili. A teraz mi, prosím, porozprávajte, čo sa robí u vás, v hlavnom meste!“

A generál sa začal vypytovať a rozprávať, lebo zrejme sa chcel zároveň dozvedieť novinky aj ukázať, aký je on význačný a humánný človek.

„No, a u koho ste sa složili, prosím vás? U Ďuka? Veď tam je zle. Príďte k nám na obed,“ povedal generál, keď vyprevádzal Nechludova, „o piatej. Viete po anglicky?“

„Áno, viem.“

„No, to je výborné. Viete, prišiel sem jeden Angličan, cestovateľ. Študuje vyhnanstvo a sibírske väzenia. A bude u nás obedovať, príďte aj vy. Obedujeme o piatej a žena si žiada presnosť. Dám vám aj odpoveď, čo urobíme s tou ženou a s chorým, možno aj budeme môcť nechať niekoho pri ňom.“

Keď sa Nechludov odporúčal od generála, cítil sa vo veľmi čulej nálade, povzbudzujúcej do práce a pobral sa na poštu.

Pošta bola v nízkej, sklepenej miestnosti; za písacími stolmi sedeli úradníci a vysluhovali tlačiacich sa ľudí. Jeden úradník, s hlavou naklonenou nabok, neprestajne udieral pečiatky na obálky, čo mu obratne podhadzovali. Nechludova nenechali dlho čakať a keď povedal svoje priezvisko, hneď mu vydali dosť početnú korešpondenciu. Dostal peniaze aj niekoľko listov a kníh a posledné číslo časopisu „Otečestvennyje zápiski“. Keď už Nechludov dostal listy, prešiel k drevenej lavičke, na ktorej sedel vojak s knižkou a na čosi čakal, sadol si k nemu a začal prezerať došlé listy. Medzi nimi bol jeden doporučený — krásna obálka s presnou pečaťou z jasnočerveného pečatného vosku. Rozpečatil obálku a keď našiel list od Selenina aj s akousi úradnou listinou, pocítil, že mu krv udrela do tváre a že mu stislo srdce. Bolo to rozhodnutie Kaťušinej prosby. Ako rozhodli? Vari zas odmietli? Nechludov chytro prebehol list, napísaný drobným, ťažko čitateľným, pevným, lámaným písmom a radostne vzdychol. Rozhodnutie bolo priaznivé.

„Najmilší priateľu!“ písal Selenin. „Náš posledný roz-

hovor zanechal vo mne mocný dojem. Mal si pravdu o Maslovovej. Pozorne som si prezrel spisy a presvedčil som sa, že sa proti nej dopustili poburujúcej nespravodlivosti. Dala sa napraviť iba v prosbovej komisii, kam si aj podal žiadosť. Podarilo sa mi pôsobiť na rozhodnutie komisie a teraz Ti posielam kópiu omilostenia na adresu, ktorú mi dala grófka Jekaterina Ivanovna. Pôvodnú listinu poslali na miesto, kde Maslovovú súdili a iste ju hneď odošlú sibírskej hlavnej správe. Ponáhľam sa oznámiť Ti túto príjemnú zvesť. Priateľsky. Ti stískam ruku. Tvoj Selenin.“

Obsah omilušujúcej listiny bol tento: „Kancelária Jeho imperátorského Veličenstva na prijímanie prosieb, podaných Jeho Veličenstvu. Tá a tá vec, príprava a expedícia úradných listín. To a to oddelenie, ten a ten deň, rok. Na rozkaz hlavného riaditeľa kancelárie Jeho imperátorského Veličenstva na prijímanie prosieb, podaných Jeho Veličenstvu, oznamuje sa týmto mešťianke Jekaterine Maslovovej, že Jeho imperátorské Veličenstvo na základe najponíženejšej zprávy, súc zhovievavé k prosbe Maslovovej, ráčilo najmilostivejšie rozkazať zameniť jej nútené práce na osadenie sa na Sibíri, na miestach nie veľmi odľahlých.“

Zpráva bola radostná a dôležitá; stalo sa všetko, čo si Nechl'udov mohol želať pre Kaťušu aj pre seba... Pravda, táto zmena v jej postavení robila ešte složitejším jeho pomer k nej. Kým bola odsúdená na nútené práce, manželstvo, ktoré jej ponúkal, bolo fiktívne a značilo iba obľahčenie jej osudu. No teraz už nič neprekážalo ich spoločnému životu. A na toto Nechl'udov nebol prichystaný. A potom, jej vzťah k Simonsonovi. Čo značily jej včerajšie slová? A keby súhlasila vydať sa za Simonsona, bolo by to dobre alebo zle? Nijako sa nemohol vyznať v týchto myšlienkach a prestal teraz o tom rozmýšľať. — Všetko sa vyjasní neskôr, — pomyslel si, — teraz sa len musím čo najskôr s ňou sísť, oznámiť jej radostnú novinu a oslobodiť ju. —

Myslel, že na to stačí kópia, ktorú mal v rukách. A keď vyšiel z poštovej kancelárie, kázal pohoničovi, aby ho zaviezol do väzenia.

Generál mu síce nepovolil návštevu väzenia ráno, ale Nechľudov vedel zo skúsenosti, že čo sa nedá dosiahnuť od vyššej vrchnosti, často sa veľmi ľahko dosiahne od nižších úradníkov, preto sa predsa len rozhodol, že sa pokúsi dostať sa teraz do väzenia, aby oznámil Kaťuši radostnú novinu a oslobodil ju a možno sa aj dozvie, ako sa má Kryľcov a odkáže jemu a Márii Pavlovne, čo povedal generál.

Správca väzenia bol veľmi vysoký, tučný a majestátny mužský s fúzmi a bokombriadkami, ktoré sa zakrúcaly k ústnym kútikom. Prijal Nechľudova veľmi prísne a povedal mu dorovna, že cudzím osobám nemôže dovoliť návštevu bez povolenia náčelníka. Na Nechľudovovu poznámku, že mu návštevy dovoľovali aj v hlavných mestách, správca odpovedal:

„To je celkom možné, ale ja nedovolím.“ Pritom tón jeho hlasu hovoril: „Vy, páni z hlavného mesta si myslíte, že nás ohromíte a omráčite: ale aj my na východnej Sibíri dobre poznáme poriadky a ešte vám ukážeme.“

Ani kópia listiny priamo z kancelárie jeho veličenstva nezapôsobila na správcu. Rozhodne odoprel pustiť Nechľudova do väzenia. Na Nechľudovovu naivnú mienku, že Maslovová môže byť oslobodená po predložení tejto kópie, sa len pohrdavo usmial a vyhlásil, že prepustenie kohokoľvek musí nariadiť jeho najbližšia vrchnosť. Sľúbil len toľko, že Maslovovej oznámi, že dostala milosť a že ju nezdrží ani hodinu, keď dostane písomný rozkaz od svojej vrchnosti.

Aj o Kryľcovovom zdraví odoprel dať akúkoľvek zprávu a povedal, že nemôže povedať ani len či je tu taký väzeň. Tak Nechľudov nič nedosiahol, len nasadol na drožku a zaviezol sa do hotela.

Správca bol najmä preto taký prísny, lebo vo väzení, naplnenom dvojnásobne, bol vtedy epidemický

týfus. Drožkár, ktorý viezol Nechl'udova, cestou mu rozprával, že vo väzení „ľudia kapú ani muchy. Prišla na nich voľáka cholera. Aj dvadsať ľudí zakopú každý deň.“

XXIV.

Napriek neúspechu vo väzení, Nechl'udov, ešte vždy v rovnakej bodrej činorodej nálade, pobral sa do kancelárie gubernátora prezvedieť sa, či ešte nedošla listina o omilostení Maslovovej. Listina nedošla, preto sa Nechl'udov vrátil do hotela a poponáhľal sa hneď bezodkladne napísať to Seleninovi. Keď dopísal listy, pozrel na hodinky; bol už čas ísť na obed ku generálovi.

Cestou mu zas sišlo na um, ako Kaťuša prijme milosť. Kde ju osadia? Ako bude s ňou žiť? A čo Simonson? Aký je jej pomer k nemu? Rozpomenul sa na premenu, ktorá sa s ňou stala. Pritom sa rozpomenul aj na jej minulosť.

— To treba zabudnúť, vyčiarknuť, — pomyslel si a zas sa poponáhľal odohnať myšlienky na Kaťušu. — Potom uvidím, — povedal si a začal rozmýšľať, čo má povedať generálovi.

Obed u generála, pripravený so všetkým Nechl'udovovi zvyčajným prepychom života bohatých ľudí a vysokých úradníkov, bol mu po dlhom postrádaní nielen prepychu, ale aj najmenšieho pohodlia, neobyčajne príjemný.

Domáca pani bola petrohradská grande dame⁷⁶ zo starého sveta, bývalá dvorná dáma mikulášovského dvora, ktorá hovorila prirodzene po francúzsky a neprirodzene po rusky. Držala sa veľmi vzpriamene, a keď pohybovala rukami, neodťahovala lakty od drieku. Bola

⁷⁶ veľká dáma (franc.)

pokojne a trošku smutne úctivá k svojmu mužovi a neobvyčajne prívetivá k hosťom, hoci s rôznymi odtienkami prívetivosti, podľa toho, kto to bol. Nechl'udova prijala ako svojho, s osobitnou jemnou, nebadanou líškavosťou, ktorá Nechl'udovovi znovu pripomenula všetky jeho prednosti, takže pocítil príjemné uspokojenie. Dala mu pocítiť, že vie o jeho skutku, síce originálnom, ale čestnom, ktorý ho doviedol na Sibír, a že ho pokladá za výnimočného človeka. Toto jemné lichotenie a celý skvostný, prepychový spôsob života v generálovom dome spôsobily, že sa Nechl'udov celkom oddal pôžitku z krásneho zariadenia, chutných jedál, ľahkosti a príjemnosti styku s dobre vychovanými ľuďmi svojich zvyčajných kruhov, ako by všetko, v čom žil v poslednom čase, bol iba sen, z ktorého sa zobudil do opravdivej skutočnosti.

Na obede, okrem domácich — generálovej dcéry s mužom a pobočníka — bol ešte Angličan, kupec, majiteľ zlatých baní a gubernátor, ktorý pricestoval z ďalekého sibírskeho mesta. Všetci títo ľudia boli Nechl'udovovi príjemní.

Angličan, zdravý, rumenný mužský, ktorý veľmi zle hovoril po francúzsky, ale napodiv krásne a rečnícky pôsobivo anglicky, mnoho videl a zaujímavo rozprával o Amerike, Indii, Japonsku a Sibíri.

Mladý kupec, majiteľ zlatých baní, sedliacky syn, vo fraku, šitom v Londýne, s briliantovými manžetovými gombičkami, ktorý mal veľkú knižnicu, mnoho obetoval na dobročinné ciele a pridržiaval sa európskych liberálnych zásad, bol Nechl'udovovi príjemný a zaujímavý, lebo zosobňoval úplne nový a pekný druh ušľachtilého štiepku európskej kultúrnosti na zdravej sedliackej plánke.

Gubernátor z ďalekého mesta bol práve ten bývalý riaditeľ departementu, o ktorom sa toľko rozprávalo, keď bol Nechl'udov v Petrohrade. Bol to tučný človek s brčkavými, riedkymi vlasmi a nežnými belasými oča-

mi, veľmi tučný v dolnej časti, mal pestované, biele ruky, plné prsteňov a príjemný úsmev. Tohto gubernátora si domáci pán cenil preto, lebo medzi toľkými úplatkármi on jediný sa nedal podplatiť. A zas domáca pani, veľká milovníčka hudby a zároveň veľmi dobrá klavíristka, vážila si ho preto, lebo bol dobrým hudobníkom a hrával s ňou štvorručne. Nechľudov bol v takej šťastnej duševnej nálade, že mu teraz ani tento človek nebol nepríjemný.

Veselý, energický dôstojník — pobočník so sivastou vyholenou bradou, vo všetkom ochotný poslúžiť, bol príjemný svojou dobráckosťou.

No zo všetkých bol Nechľudovovi najpríjemnejší milý mladý párik: generálova dcéra s mužom. Dcéra bola nepekná, prostoduchá mladá žena, celá zaujatá svojimi dvoma prvými deťmi; jej muž, za ktorého sa vydala z lásky po dlhom boji s rodičmi, liberálny kandidát moskovskej univerzity, skromný a múdry človek, bol v štátnej službe a zaoberal sa štatistikou a najmä inorodcami, ktorých študoval, mal ich rád a usiloval sa zachrániť ich od vymierania.

Všetci boli k Nechľudovovi nielen prívetiví a milí, ale tešili sa mu ako novej, zaujímavej osobe. Generál, ktorý prišiel na obed vo vojenskom kabáte, s bielym krížom na hrdle, privítal Nechľudova ako starého známeho a hneď pozval hostí, aby si šli zahryznúť a vypiť vodky. Na generálovu otázku, čo robil po odchode u neho, Nechľudov rozprával, že bol na pošte, dozvedel sa, že osoba, o ktorej mu ráno hovoril, dostala milosť, a že teraz ho zas chce poprosiť o povolenie navštíviť väzenie.

Generál, zrejme nespokojný, že pri obede rozprávajú o úradných veciach, zachmúril sa a nič nepovedal.

„Chcete vodky?“ opýtal sa po francúzsky Angličana, ktorý pristúpil k nim. Angličan si vypil vodky a rozprával, že si práve poobzeral chrám a továreň a že by ešte rád vidieť veľké väzenie vyhnancov.

„To je výborné,“ povedal generál, obrátiac sa k Ne-

chl'udovovi, „môžete ísť spolu. Dajte im priepustku,“ povedal pobočníkovi.

„Kedy ta chcete ísť?“ opýtal sa Nechl'udov Angličana.

„Najradšej navštevujem väzenia večer,“ povedal Angličan, „všetci sú doma, niet nijakých príprav a všetko je, ako býva.“

„Aha, chce ho vidieť v celej kráse! Nech vidí. Ja som písal, ale mňa nepočúvajú. Nech sa to teda dozvedia zo zahraničnej tlače,“ povedal generál a pobral sa k obednému stolu, kde domáca pani ukazovala hostom miesta.

Nechl'udov sedel medzi domácou paňou a Angličanom. Naproti mu sedela generálova dcéra a bývalý riaditeľ departementu.

Pri obede sa shovárali len úryvkovito, hneď o Indii, o ktorej rozprával Angličan, hneď o tonkinskej výprave, ktorú generál prisne odsudzoval, hneď o sibírskom všeobecnom šudiarstve a úplatkárstve. Všetky tieto rozhovory nevelmi zaujímaly Nechl'udova.

Ale po obede, v salóne pri káve, rozprúdil sa veľmi zaujímavý rozhovor s Angličanom a domácou paňou o Gladstonovi, a Nechl'udovovi sa zdalo, že v tomto rozhovore pekne povedal mnoho rozumného, čo si všimli aj jeho spoločníci. A Nechl'udovovi po dobrom obede, víne, pri káve, v mäkkom kresle, medzi prívetivými a dobre vychovanými ľuďmi, bolo čoraz príjemnejšie. A keď si domáca pani na Angličanovu prosbu sadla s bývalým riaditeľom departementu ku klavíru a zahrala dobre naštudovanú Beethovenovu Piatu symfoniou, Nechl'udov pocítil dávno nezažitú duševnú náladu úplnej spokojnosti so sebou, ako by sa bol iba teraz dozvedel, aký je on dobrý človek.

Klavír bol znamenitý a prednes symfonie pekný. Aspoň tak sa zdalo Nechl'udovovi, ktorý túto symfoniou poznal a mal ju rád. Keď počúval utešené andante,

pocítil šteklenie v nose, taký bol dojatý sám sebou a všetkými svojimi ctnosťami.

Nechľudov sa poďakoval domácej panej za dlho postrádaný pôžitok a chcel sa už odobrať a odísť, keď zrazu s odhodlaným výrazom pristúpila k nemu dcéra domácej panej a povedala mu celá červená:

„Opytovali ste sa ma na deti; chcete ich vidieť?“

„Myslí si, že každého zaujíma vidieť jej deti,“ povedala matka a usmiala sa dcérinej milej netaktnosti. „Knieža to ani trošku nezaujíma.“

„Naopak, veľmi, veľmi ma zaujíma,“ povedal Nechľudov, dojatý takou prekypujúcou, šťastnou materinskou láskou. „Prosím vás, ukážte mi ich.“

„Vedie knieža pozrieť svoje deťúrence,“ so smiechom zakričal generál od kartárskeho stola, za ktorým sedel so zaťom, majiteľom zlatých baní a pobočníkom. „Len si odbavte, odbavte povinnosť.“

Zatiaľ mladá žena, zrejme rozčúlená, že o chvíľku budú posudzovať jej deti, šla rýchlymi krokmi pred Nechľudovom do ďalších izieb. V tretej, vysokej izbe s bielymi tapétami, osvetlenej neveľkou lampôčkou s tmavým tienidlom, stály vedľa seba dve postieľky a medzi nimi v bielej pelerínke sedela pestúnka s dobráckou sibírskou tvárou s vyčnievajúcimi lícnymi kosťami. Pestúnka vstala a poklonila sa. Matka sa nahla nad prvú postieľku, kde s otvorenými ústočkami pokojne spalo dvojročné dievčatko s dlhými, kučeravými vlasmi, rozhádzzanými po hlavni.

„Toto je Kaťa,“ povedala matka, naprávajúc pletenú prikrývku s belasými pásmi, zpod ktorej vykúkala drobná biela stupaj. „Však pekná? Má iba dva roky.“

„Utešená!“

„A toto je Vasiuk, ako ho pomenoval dedko. Celkom iný typ. Sibírčan. Však?“

„Utešený chlapček,“ povedal Nechľudov, obzerajúc si bucka, spiaceho na brušku.

„Naozaj?“ povedala matka s významným úsmevom.

Nechľudov sa rozpomenul na reťaze, na oholené hlavy, na ruvačky, zhýralosť, na umierajúceho Kryľcova, na Kaľušu s celou jej minulosťou. A ozvala sa v ňom závišť a zatúžil po takomto, ako sa mu teraz zdalo, skvostnom a čistom šťastí.

Niekoľko ráz pochválil deti, čím aspoň čiastočne uspokojil matku, čo dychtivo prijímala jeho pochvaly, a vyšiel za ňou do salónu, kde ho už čakal Angličan, aby podľa dohovoru šli spolu do väzenia. Nechľudov sa odobral od starých a mladých domácich a vyšiel s Angličanom pred generálov dom.

Počasie sa premenilo. V chumáčoch padal sporý sneh a už zasypal cestu aj strechu, aj stromy v záhrade, aj vchod, aj vrch bričky a chrbát koňa. Angličan mal svoj koč, preto Nechľudov kázal Angličanovmu pohoničovi zaviesť pána do väzenia, a on vysadol na svoju bričku a s ťažkým pocitom, že má splniť nepríjemnú povinnosť, šiel za ním na bričke, čo sa mäkko, ale ťažko pohybovala po snehu.

XXV.

Pochmúrna budova väzenia so strážcom a lampášom pri vrátach, aj napriek čistej bielej prikrývke, čo teraz pokrývala všetko — vchod, strechu aj steny, vyvolávala svojimi osvetlenými oblokmi na celej čelnej stene ešte pochmúrnejší dojem ako ráno.

Majestátny správca vyšiel pred vráta, pod lampášom prečítal priepustku, ktorú dostal Nechľudov a Angličan, v pomykove pokrčil mohutnými plecami, ale splnil rozkaz a pozval hostí, aby šli za ním. Zaviedol ich najprv do dvora, potom do dverí napravo a hore schodmi do kancelárie. Ponúkol im, aby si sadli a opýtal sa ich, čím im môže poslúžiť, a keď sa dozvedel, že Nechľudov chce vidieť Maslovovú, poslal po ňu dozorca a prichystal sa

odpovedať na otázky, ktoré mu Angličan hneď začal dávať prostredníctvom Nechludova.

„Pre koľkých ľudí je zariadená väznica?“ opytoval sa Angličan. „Koľko je v nej väzňov? — Koľko mužských, koľko žien a koľko detí? — Koľko je odsúdených na nútené práce, koľko do vyhnanstva, koľko ide dobrovoľne s nimi? — Koľko je chorých?“

Nechludov prekladal Angličanove otázky a dozorcove odpovede bez toho, že by bol vnímal ich smysel, lebo ho celkom neočakávane miatlo nastávajúce stretnutie. Keď vprostred vety, ktorú prekladal Angličanovi, začul blížiac sa kroky a dvere na kancelárii sa otvorily, a ako už mnoho ráz, vošiel dozorca a za ním v šatke na hlave a vo väzenskej blúze Kaťuša, pri pohľade na ňu pocítil akúsi ťarchu.

— Chcem žiť, chcem mať rodinu, deti, chcem žiť po ľudsky, — mihlo sa mu hlavou vo chvíli, keď do miestnosti rýchlou chôdzou vchádzala Kaťuša so sklopenými očami.

Nechludov vstal, spravil jej niekoľko krokov v ústrety a jej tvár sa mu zdala prísna a neprijemná. Bola zas taká, ako vtedy, keď mu robila výčitky. Kaťuša sa červenala a bledla, prstami krčovito žmolila okraj blúzy, hneď pozrela na neho, hneď zas klopila oči.

„Viete už, že ste dostali milosť?“ opýtal sa Nechludov.

„Áno, dozorca vravel.“

„Tak teda, len čo dôjde listina, môžete odísť a usadiť sa, kde chcete. Porozmýšľajte...“

Vtom ho prerušila:

„Čože mám rozmýšľať? Kde bude Vladimír Ivanovič, ta pôjdem s ním.“

Čo aj bola veľmi rozčúlená, zdvihla oči na Nechludova a vyslovila tieto slová rýchlo, zreteľne, ako by si už vopred bola prichystala všetko, čo povie.

„Teda tak!“ povedal Nechludov.

„Nuž čo, Dmitrij Ivanovič, keď on chce, aby som s ním

žila,“ naľakane sa zarazila a opravila, „aby som bola pri ňom. Čo môže byť pre mňa lepšie? Musím si to pokladať za šťastie. Čože ja!...“

— Jedno z dvoch: alebo si obľúbila Simonsona a vôbec nechce prijať obeť, o ktorej si namýšľam, že jej ju prinášam, alebo ma ešte vždy ľúbi a pre moje šťastie sa ma zrieka a navždy páli za sebou všetky mosty, keď spája svoj osud so Simonsonom, — pomyslel si Nechludov a zahanbil sa. Cítil, že sa červená.

„Ak ho ľúbite...“ povedal.

„Čo tam ľúbiť, neľúbiť. Z toho som ja už dávno vyrástla, a potom, veď Vladimír Ivanovič je celkom neobyčajný človek.“

„Áno, pravdaže,“ začal Nechludov. „Je to veľmi dobrý človek, aj ja si tak myslím...“

Zas ho prerušila, ako by sa bála, že povie, čo netreba a že mu nestihne povedať všetko.

„Nie, Dmitrij Ivanovič, už mi len odpusťte, ak nerobím, ako vy chcete,“ povedala a dívala sa mu do očí svojím škulavým, tajomným pohľadom. „A vidno, tak to vari má byť. Aj vám treba žiť.“

Povedala mu práve to isté, čo si sám pred chvíľočkou vravel, ale teraz už na to nemyslel, teraz myslel a cítil niečo celkom inšie. Nielen že sa zahanbil, ale bolo mu ľúto všetkého, čo s ňou strácal.

„Toto som nečakal,“ povedal.

„Načo máte tu žiť a trápiť sa. Dost' ste sa natrápili,“ povedala a usmiala sa.

„Netrápil som sa, bolo mi dobre a chcel by som vám ešte slúžiť, keby som mohol.“

„Nám,“ povedala: „nám,“ a pozrela na Nechludova, „už nič netreba. Už ste aj tak toľko pre mňa urobili. Nebyť vás...“ chcela čosi povedať a hlas sa jej zachvel.

„Už mi toľko neďakujte,“ povedal Nechludov.

„Čože sa máme rátať. Naše účty vyrovná boh,“ povedala a čierne oči sa jej zaleskly slzami, čo sa jej do nich natisly.

„Aká ste vy dobrá žena!“ povedal.

„Ja že som dobrá?“ povedala cez slzy a žalostný úsmev jej zažiaril na tvári.

„Are you ready?“⁷⁷ opýtal sa ho vtom Angličan.

„Directly,“⁷⁸ odpovedal Nechľudov a opýtal sa jej na Kryľcova.

Spamätala sa z rozčúlenia a pokojne rozpovedala, čo vedela: Kryľcov cestou veľmi oslabil a hneď ho dali do nemocnice. Mária Pavlovna je veľmi ustarostená, pýtala sa do nemocnice, že ho bude opatrovať, ale ju nepustili.

„Mám už ísť?“ povedala, keď zbadala, že Angličan čaká.

„Nelúčim sa; ešte sa uvidíme,“ povedal Nechľudov.

„Odpusťte,“ povedala celkom tíško. Oči sa im stretly a z čudného škulavého pohľadu a žalostného úsmevu, s ktorým povedala nie „sbohom“, ale „odpusťte“, Nechľudov vyrozumel, že z dvoch domnienok o príčine jej rozhodnutia bola správna druhá: ľúbila ho a myslela si, že ak pôjde za neho, zničí mu život, ale keď odíde so Simonsonom, oslobodí ho, a teraz sa tešila, že vykonala, čo chcela, a zároveň ju bolelo, že sa s ním rozchádza.

Stisla mu ruku, chytro sa obrátila a odišla.

Nechľudov sa obzrel na Angličana, prichystaný ísť s ním, ale Angličan si voľačo zapisoval do zápisníka. Nechľudov ho nevyrušil, sadol si na drevený divánik, čo stál pri stene a zrazu pocítil strašnú ustatosť. Nebol ustatý z bezsennej noci, ani z cesty, ani z rozčúlenia, ale cítil, že je strašne ustatý z celého svojho života. Oprel sa o operadlo divána, na ktorom sedel, zatvoril oči a hneď aj zaspal ťažkým, tvrdým spánkom.

„Ráčite si teraz pozrieť cely?“ opýtal sa správca.

⁷⁷ Ste hotový? (angl.)

⁷⁸ Hneď (angl.)

Nechľudov sa strhol a čudoval sa, kde je. Angličan si dopísal poznámky a chcel si obzrieť cely. Nechľudov, ustatý a ľahostajný, pobral sa za ním.

XXVI.

Správca, Angličan a Nechľudov, sprevádzaní dozorcami, prešli pitvorom a chodbou, smradľavou na zvracanie, kde ich prekvapilo, že našli dvoch väzňov močiť rovno na dlážku, a vošli do prvej cely pre odsúdených na nútené práce. V cele s pričami na prostriedku všetci väzni už ležali. Bolo ich so sedemdesiat. Ležali hlava pri hlave, bok pri boku. Pri príchode návštevníkov všetci vyskočili, rinčiac okovami a stali si k pričiam, blýskajúc hlavami dopolovice čerstvo oholenými. Dvaja ostali ležať. Jeden bol mladý chlap, červený, zrejme v horúčke, a druhý, starec, neprestajne jaskal.

Angličan sa opýtal, či mladý chlap dávno ochorel. Správca povedal, že ráno a že starec už dávno chorľavie na brucho, ale umiestiť ho nebolo kde, lebo lazaret je už dávno preplnený. Angličan nespokojne pokrútil hlavou, oznámil, že by rád povedal týmto ľuďom niekoľko slov a požiadal Nechľudova, aby prekladal, čo bude hovoriť. Vysvitlo, že Angličan, okrem jedného účelu svojej cesty — opísať vyhnanstvo a väzenia na Sibíri — mal aj druhý cieľ — hlásať spasenie vierou a vykúpením.

„Povedzte im, že ich Kristus ľutoval a miloval,“ vravel, „a umrel za nich. Ak v to uveria, budú spasení.“ Kým rozprával, všetci väzni mlčky stáli v pozore pred pričami. „Povedzte im, že v tejto knihe,“ tým končil, „je to všetko napísané. Vie tu niekto čítať?“

Vysvitlo, že čítať a písať vedelo vyše dvadsať ľudí. Angličan vytiahol z príručného vaku niekoľko viazaných Nových zákonov a svalnaté ruky s mocnými čiernymi nechtami sa načiahly k nemu z konopných

rukávov, vzájomne sa odstrkujúc. Rozdal v tejto cele dve evanjeliá a pobral sa do nasledujúcej.

V nasledujúcej cele bolo to isté. Bolo tu práve tak dusno a smrad; práve tak v popredí medzi oblokmí visel svätý obraz a naľavo odo dverí stála kaďa, a všetci práve tak tesno ležali bok po boku a práve tak všetci vyskočili a stali si do pozoru a tak isto nevstali traja. Dvaja sa nadvihli a sadli si, ale jeden ostal ležať, ba ani nepozrel na nich; boli to chorí. Angličan práve tak povedal tú istú reč a práve tak rozdal dvoje evanjelií.

V tretej cele bolo počuť hlasy a hurhaj. Správca zaklopal a zakričal: „Ticho!“ Keď sa dvere otvorily, zas vyskočili do pozoru všetci, okrem niekoľkých chorých a dvoch, čo sa bili: tí sa s tvármi znetvorenými zlosťou zaborili jeden druhému do vlasov a do brady. Len vtedy sa pustili, keď pribehol k nim dozorca. Jeden mal do krvi rozbitý nos a tiekly mu sople, sliny a krv, ktoré si utieral rukávom pláštá; druhý si oberal vytrhané chlpy z brady.

„Starosta!“ prísne skríkol dozorca.

Vystúpil krásny, mocný chlap.

„Nemôžem ich, prosím, nijako skrotiť, vaše blahorodie,“ povedal starosta, veselo sa usmievajúc očami.

„Ja ich skrotím,“ povedal správca zamračene.

„What did they fight for?“⁷⁹ opýtal sa Angličan.

Nechľudov sa opýtal starostu, prečo sa pochytili.

„Pchal nos, zamiešal sa, do čoho sa nemal,“ povedal starosta a len sa smial. „Tamten ho nahuckal, a tento vykonal.“

Nechľudov to povedal Angličanovi.

„Chcel by som im povedať niekoľko slov,“ povedal Angličan, obracajúc sa k správcovi.

Nechľudov preložil. Správca povedal: „Môžete.“ Vtedy Angličan vybral svoje evanjelium v koži viazané.

„Prosím, prekladajte za mnou,“ povedal Nechľudo-

⁷⁹ Prečo sa bili? (angl.)

vovi. „Vy sa hádate a bijete, ale Kristus, ktorý umrel za nás, dal nám iné prostriedky na riešenie našich škriepok. Opýtajte sa ich, či vedia, ako treba podľa Kristovho zákona zaobchádzať s človekom, ktorý nás urazil.“

Nechľudov preložil jeho slová aj otázku.

„Vrchnosť sa zmiluje, ona rozhodne?“ povedal jeden s otázkou a zaškúlil na vznešeného správcu.

„Vyhnať ho, a nebude urážať,“ povedal iný.

Kde-tu bolo počuť súhlasný smiech. Nechľudov preložil Angličanovi ich odpovede.

„Povedzte im, že podľa Kristových prikázaní treba urobiť práve naopak: ak ťa udrú po jednom líci, nadstav druhé.“ povedal Angličan a robil ako by nadstavoval svoje líce.

Nechľudov preložil.

„Sám by to mal skúsiť,“ ozval sa hlas.

„A ak vylepí na druhé, potom ktoré nadstaviť?“ povedal jeden chorý, čo ležal.

„Tak či tak ťa celkom zmorduje.“

„No len oprobuj,“ povedal ktosi v úzadí a veselo sa zasmial. Všeobecný nezadržateľný smiech zachvátil celu; aj dobitý sa zarehotal cez krv a sople. Smiali sa aj chorí.

Angličan sa nezmiatol, len žiadal tlmočiť im, že čo sa zdá nemožné, stáva sa pre veriacich možným a ľahkým.

„A opýtajte sa, či aj oni pijú.“

„Áno, áno,“ bolo počuť jeden hlas a zároveň aj výbuchy smiechu.

V tejto cele boli štyria chorí. Na Angličanovu otázku, prečo chorých nedajú do jednej cely, odpovedal správca, že chorí sami nechcú. Že títo chorí nemajú chytľavé choroby, felčiar dozerá na nich a poskytuje im pomoc.

„Už druhý týždeň ani nenakukol,“ ozval sa čísi hlas.

Správca neodpovedal a viedol ich do nasledujúcej cely. Zas odomkli dvere, zas všetci vstali a zatíchli, a Angličan zas rozdával evanjeliá. To isté bolo aj v piatej, aj

v šiestej cele, aj napravo, aj naľavo, aj na obidvoch stranách chodby.

Od trestancov prešli k vyhnancom. Od vyhnancom k vypovedaným obcami a k tým, čo väzňov dobrovoľne sprevádzali. Všade bolo to isté: všade rovnako preziabnutí, hladní, nečinní, chorobami nakazení, zhanobení, zavretí ľudia vyzerali ani divé zvery.

Keď Angličan rozdal určitý počet evanjelií, viac už nerozdával, ba ani nerečnil. Smutné divadlo a najmä dusné povetrie zrejme udusily aj jeho energiu a už len chodil po celách a vravel „al right“⁸⁰ na správcovo vysvetlenie, akí väzni sú v ktorej cele. Nechľudov šiel ako vo sne; nemal síl odprieť a odísť, hoci cítil stále rovnakú ustatosť a beznádejnosť.

XXVII.

V jednej cele pre vyhnancom Nechľudov na svoje prekvapenie videl toho čudného starca, ktorého ráno videl na kompe. Starec, strapatý a celý vráskavý, sedel na dlážke pri pričiach, iba v špinavej košeli popolavej farby, roztrhnutej na pleci a v práve takých nohaviciach, bosý, a prísny, skúmovým pohľadom sa díval na vchádzajúcich. Vycivené telo, ktoré bolo vidno dierami špinavej košele, bolo biedne a slabé, ale tvár mal ešte sústredenejšiu, vážnejšiu a živšiu ako na kompe. Všetci väzni, ako aj v ostatných celách, vyskočili a stali si do pozoru, keď vošla vrchnosť; len starec ostal sedieť. Oči sa mu ligotaly a ohrvy nahnevane chmúrily.

„Vstaň!“ okríkol ho správca.

Starec sa nepohol, len sa pohrdavo usmial.

„Nech vstávajú pred tebou tvoji sluhovia. Ale ja nie som tvoj sluha. Ty máš biľag...“ pokračoval starec a ukázal správcovi na čelo.

⁸⁰ dobre (angl.)

„Čo-o-o?“ povedal správca vyhrážavo a zahnal sa na neho.

„Poznám toho človeka,“ poponáhlal sa povedať Nechludov správcovi. „Prečo ho zatvorili?“

„Polícia ho poslala, lebo nemá dokladov. Žiadame síce, aby takých ani neposielali, ale vždy len pošlú,“ povedal správca a zlostne zagánil na starca.

„A ty si, vidno, tiež z ancikristovho vojska,“ oslovil starec Nechludova.

„Nie, som len na návšteve,“ povedal Nechludov.

„Čo, prišiel si vari pozrieť, ako ancikrist mučí ľudí? No, len sa dívaj. Polapal ľudí, celé vojsko zatvoril do klieťky. Ľudia majú v pote tváre chlieb jesť, a on ich zatvoril ani svine a kŕmi ich bez roboty, aby ozvereli.“

„Čo to vraví?“ opýtal sa Angličan.

Nechludov povedal, že starec odsudzuje správcu za to, že drží ľudí v nevoli.

„Opýtajte sa ho, ako podľa jeho mienky treba robiť s ľuďmi, čo nedodržiajú zákon,“ povedal Angličan.

Nechludov preložil otázku.

Starec sa čudne zasmial a vyceril husté zuby.

„Zákon,“ opakoval pohrdavo, „najprv všetkých okradne, všetku zem a všetko bohatstvo ľuďom zhabe. K sebe poshrňa, pobije všetkých, čo sú proti nemu, a potom zákon napíše, aby nekradli a nezabíjali. Najprv by mal zákon napísať.“

Nechludov preložil. Angličan sa usmial.

„No jednako, opýtajte sa ho, ako by bolo treba teraz zaobchodiť so zlodejmi a vrahmi.“

Nechludov zas preložil otázku. Starec sa prísne zachmúril.

„Povedz mu, aby sňal so seba ancikristov biľag, potom nebude ani zlodejov, ani vrahov. Tak mu povedz.“

„He is crazy,“⁸¹ povedal Angličan, keď mu Nechludov preložil starcove slová a pokrčiac plecami vyšiel z cely.

⁸¹ Je pomätený (angl.)

„Ty si rob svoje a ich nechaj. Každý robí len pre seba. Len boh vie, koho treba trestať, nad kým sa zmiľovať, ale my nevieme,“ povedal starec. „Bud' sám sebe vrchnosťou a vtedy ani vrchnosti netreba. Chod' si, chod',“ doložil zlostný, zachmúrený a blýskal očami na Nechludova, otáľajúceho v cele. „Dost' si sa naďíval, ako ancikristovi sluhovia ľuďmi vši krmia. Chod', chod'!“

Keď Nechludov vyšiel na chodbu, Angličan so správcom stál pred otvorenými dverami prázdnej cely a Angličan sa opytoval, načo je tá cela. Správca mu vysvetlil, že je to márnica.

„Ó,“ povedal Angličan, keď mu to Nechludov preložil a želel si vojsť dnu.

Márnica bola obyčajná, neveľká cela. Na stene horela lampôčka a slabo osvetľovala v jednom kúte nahádzané vrecia, drevo, a napravo na priči štyri mŕtve telá. Prvá mŕtvola v konopnej košeli a nohaviciach bol mužský vysokej postavy, s malou končistou briadkou a s hlavou oholenou dopolovice. Telo už bolo meravé; osiňeté ruky boli predtým zrejme složené na hrudi, ale sa roztiahly; aj bosé nohy sa roztiahly a trčaly stupajami na obe strany. Pri ňom ležala v bielej blúze a sukni bosá a prostovlasá stará žena s tenkým, krátkym vrkôčikom, so svraštenou, drobnou, žltou tváričkou a končistým noštekcom. Za starenkou bola zas mŕtvola mužského v čomsi lilavom. Táto farba Nechludovovi čosi pripomínala.

Podišiel bližšie a zahľadel sa na mŕtveho.

Krátka, končistá briadka, trčiaca dohora, mocný, pekný nos, bledé vysoké čelo, riedke kučeravé vlasy. Poznol známe črty a neveril vlastným očiam. Včera videl túto tvár rozčúlenú, nahnevanú, trpiacu. Teraz bola pokojná, nehybná a strašne krásna.

Ano, bol to Kryľcov, alebo aspoň stopa, ktorú zanechalo jeho hmotné jestvovanie.

— Prečo trpel? Načo žil? Či to už teraz pochopil? —

rozmýšľal Nechľudov a zdalo sa mu, že na to niet odpovede, že nejestvuje nič okrem smrti a prišlo mu zle.

Ani sa nerozlúčil s Angličanom, poprosil správcu, aby ho vyprevadil von, a cítiac, že musí pobudnúť chvíľku osamote, aby popremýšľal o všetkom, čo prežil tohto večera, dal sa zaviesť do hotela.

XXVIII.

Nechľudov si neľahol spať a dlho chodil hore-dolu po izbe v hoteli. Jeho starosť o Kaťušu sa skončila. Nepotrebovala ho a bolo mu preto aj smutno, aj sa hanbil. Ale toto ho teraz netrápilo. Druhá starosť nielen že sa neskončila, ale trápila ho ešte väčšmi ako kedykoľvek predtým a vyžadovala od neho prácu.

Všetko strašné zlo, ktoré videl a poznal v tomto čase a najmä teraz, v tomto hroznom väzení, všetko to zlo, čo zničilo aj milého Kryľcova, víťazilo, vladáril, a nevidel nijakú možnosť nielen zvíťaziť nad ním, ale ani len pochopiť, ako ho premôcť.

V predstavách sa mu vynorily všetky tie stovky a tisícky zhanobených ľudí, zatvorených v nakazenom puvetří, ktorých ľahostajne zatvárali generáli, prokurátori, správcovia, rozpomenul sa na čudného slobodomyselného starca, usviedčajúceho vrchnosť a uznávaného za blázna a medzi mŕtvami na utešenú, mŕtvu, voskovú tvár v hneve umrevšieho Kryľcova. A predošlá otázka, či on, Nechľudov, je šialený, alebo či sú šialení ľudia, čo sa pokladajú za rozumných a robia toto všetko, vynorila sa mu s novou silou a žiadala si odpoveď.

Pretože ustal chodiť a rozmýšľať, sadol si na diván pred lampou a bezmyšlienkovite otvoril evanjelium, ktoré mu dal Angličan na pamiatku a ktoré hodil na stôl, keď vyberal veci z vrecák. — Vravial, že tam je vyriešené všetko, — pomyslel si, a keď otvoril evanjelium,

začal čítať, kde sa mu otvorilo. Evanjelium podľa Matúša, kapitola XVIII.

1. *V tej hodine pristúpili k Ježišovi jeho učeníci a spýtali sa: Kto je najväčší v kráľovstve nebeskom? — čítal Nechludov.*

2. *On zavolať si dieťa, postavil ho medzi nich.*

3. *A riekol: Veru, hovorím vám: Ak sa neobrátite a nebudete ako deti, nikdy nevojдете do kráľovstva nebeského;*

4. *kto sa teda pokorí ako toto dieťa, je najväčší v kráľovstve nebeskom.*

— Áno, áno, tak je to, — pomyslel si Nechludov, rozpomínajúc sa, ako cítil uspokojenie a radosť zo života iba v takej miere, nakoľko sa pokoroval.

5. *Kto by prijal jedno takéto dieťa v mojom mene, mňa prijíma.*

6. *Kto by však zviedol na hriech jedného z týchto maličkých, ktorí veria vo mňa, lepšie by bolo, aby mu oslí žarnov zavesili na šiju a potopili ho do morskej hlbiny.*

— Prečo je tu: „kto by prijal“. Akože prijať? A čo značí „v mojom mene?“ — opytoval sa Nechludov v duchu, lebo cítil, že tieto slová mu nič nehovorila. — A prečo žarnov na šiju a morská hlbina? Nie, to je nie ono: to je nepresné, nejasné, — pomyslel si, rozpomínajúc sa, ako sa niekoľko ráz v živote pribral čítať evanjelium a ako ho vždy odpudzovala nejasnosť takýchto miest. Prečítal ešte verše 7., 8., 9. a 10., o pokušeníach, o tom, že musia prísť na svet, o treste v ohnivom pekle, do ktorého budú ľudia uvrhnutí, a o akýchsi anjeloch detí, ktoré hľadajú na tvár otca nebeského. — Škoda, že je to také akési nesúvislé, — rozmýšľal, — ale badať, že je v tom čosi dobrého.

11. *Lebo syn človeka prišiel spasiť, čo zahynulo, — čítal ďalej.*

12. *Čo myslíte. Keby niekto mal sto oviec a jedna*

z nich by zabľúdila, či nenechá tých deväťdesiatdeväť na vrchoch a nepôjde hľadať tú, ktorá zabľúdila?

13. A keď sa mu ju podarí nájsť, veru vám hovorím, väčšmi sa jej raduje ako tým deväťdesiatim deviatim, ktoré nezabľúdily.

14. Tak nie je vôľa vášho otca na nebesiach, aby zahynul čo aj len jeden z týchto maličkých.

— Áno, nebolo vôle otca, aby zahynuli, a hľa, hynie ich na stá, na tisíce. A niet spôsobu zachrániť ich, — pomyslel si.

21. Vtedy pristúpil k nemu Peter a spýtal sa ho, — čítal Nechľudov ďalej: — Pane, keď sa brat previní proti mne, koľko ráz mu odpustiť? Až do sedem ráz?

22. Ježiš mu odpovedal: Nehovorím ti, že až do sedem ráz, ale až do sedemdesiatkrát sedem ráz.

23. Preto podobné je kráľovstvo nebeské človeku kráľovi, ktorý chcel účtovať so svojimi sluhami.

24. Keď začal účtovať, priviedli mu jedného, ktorý mu bol dlžen desaťtisíc hrivien.

25. Pretože nemal čím zaplatiť, kázal ho pán predať aj so ženou, aj s deťmi a so všetkým, čo mal, a zaplatiť.

26. Sluha však padol pred ním na kolena a prosil ho: Pane, pozhovej mi a všetko ti zaplatím!

27. A pán sa zľutoval nad sluhom, prepustil ho a dlh mu odpustil.

28. Keď tento sluha vyšiel, našiel jedného zo svojich spolusluhov, ktorý mu bol dlžen sto denárov, chytil ho a škrtil, hovoriac: Zaplať, čo si dlžen!

29. Jeho spolusluha padol mu k nohám a prosil ho: Pozhovej mi a všetko ti zaplatím.

30. On však nechcel, ale odišiel a uvrhol ho do väzenia, dokiaľ by dlh nezaplatil.

31. Keď jeho spolusluhovia videli, čo sa stalo, náramne sa zarmútili, šli a rozpovedali svojmu pánovi všetko, čo sa prihodilo.

32. Vtedy predvolal si ho pán a povedal mu: Ty zlý sluha, celý dlh som ti odpustil, pretože si ma prosil;

33. či si sa nemal aj ty zmiľovať nad svojím spolusluhom, ako som sa aj ja zmiľoval nad tebou?

„A vari len toto?“ vykrikol zrazu Nechludov nahlas, keď prečítal tieto slová. A vnútorný hlas celej jeho bytosti vravel: „Áno, len toto.“

A s Nechludovom sa stalo, čo sa často stáva s ľuďmi, žijúcimi duševným životom. Totižto myšlienka, ktorá sa mu zpočiatku zdala čudnou, nesmyselnou, ba až smiešnou, čoraz častejšie nachádzala potvrdenie v živote a zrazu sa mu zjavila ako najprostejšia, najnepochybnejšia pravda. Takto sa mu teraz vyjasnila myšlienka, že jediným, nepochybným prostriedkom záchrany od hrozného zla, ktoré trápi ľudí, je len to, aby sa ľudia vždy uznávali za vinných pred bohom a preto aj za neschopných trestať alebo naprávať iných ľudí. Teraz mu bolo jasné, že všetko strašné zlo, ktoré videl vo väzeniach a žalároch, a pokojná sebaistota tých, čo toto zlo vykonávali, pochádzala iba z toho, že ľudia chceli robiť nemožné veci: sami boli zlí, a chceli naprávať zlo. Hriešnici chceli naprávať hriešnikov a domnievali sa, že to dosiahnu mechanickou cestou. Ale stalo sa iba, že ľudia, čo žili v nedostatku a zisťní ľudia urobili si zamestnanie z trestania a domnelého naprávania ľudí a sami sa nanajvýš skazili a neprestajne kazia aj tých, ktorých mučia. Teraz mu bolo jasné, z čoho pochádza všetka hrôza, ktorú videl, a čo treba robiť na jej odstránenie. Odpoveď, ktorú nemohol nájsť, bola práve tá, ktorú dal Kristus Petrovi: že totiž treba odpúšťať vždy a všetkým, nesčíselnekrát odpúšťať, lebo niet ľudí, čo by sa sami neboli previnili a mohli by trestať a naprávať iných.

— Ved' je nemožné, aby to bolo také prosté, — vravel si Nechludov, a zatiaľ celkom jasne videl — čo aké čudné sa mu to zpočiatku zdalo, lebo bol navyknutý na opak — že toto bolo jediné a nielen teoretické, ale aj najpraktickejšie vyriešenie otázky. Ustavičná námietka proti zločincovi, čo robiť s nimi, či

ich vari nechať len tak bez trestu — teraz ho už netrápila. Táto námietka by mala význam, keby bolo dokázané, že trest znižuje zločinnosť, že napráva zločincov; ale keď je dokázaný pravý opak a je zrejmé, že nie je v moci jedných ľudí naprávať druhých, vtedy jediné rozumné, čo sa dá robiť, je prestať robiť, čo je nielen neosožné, ale aj škodlivé a okrem toho ešte aj nemravné a ukrutné. — Už niekoľko stáročí popravujete ľudí, ktorých uznávate za zločincov. A čo, vari už vyhynuli? Nevyhynuli, ale ich množstvo sa ešte zväčšilo aj o zločincov, ktorých kazia tresty, a aj o zločincov-sudcov, prokurátorov, vyšetrojúcich sudcov, žalárnikov, ktorí si sedia a trescú ľudí. — Nechľudov teraz pochopil, že spoločnosť a poriadok vôbec jestvujú nie preto, že existujú títo zákonom chránení zločinci, čo súdia a trescú iných ľudí, ale preto, že aj pri takejto skazenosti ľudia sa predsa len navzájom ľutujú a majú sa radi.

Nechľudov dúfal, že nájde potvrdenie tejto myšlienky práve v evanjeliu a preto ho začal čítať od začiatku. Keď prečítal Kázeň na vrchu, ktorá ho vždy dojímala, teraz prvý raz nevidel v nej abstraktné, utešené myšlienky a zväčša predkladané zveličené a nesplniteľné požiadavky, ale prosté, jasné a prakticky splniteľné prikázania, ktoré, keby sa zachovávaly (čo bolo úplne možné), ustanovily by celkom nové zriadenie ľudskej spoločnosti, v ktorom by sa zničilo nielen samo násilie, ktoré tak poburovalo Nechľudova, ale dosiahla by sa najvyššia ľudstvu dostupná blaženosť — kráľovstvo božie na zemi.

Týchto prikázaní bolo päť.

Prvé prikázanie (Matúš, V. 21—26.) hovorilo, že človek nielen že nemá zabíjať, ale nemá sa ani len hnevať na brata, nemá nikoho považovať za bezvýznamného, za blázna, a ak sa s niekým poškriepi, musí sa pomeriť prv, ako prinesie obeť bohu, t. j. prv, ako sa pomodlí.

Druhé prikázanie (Matúš, V. 27—32.) hovorilo, že človek nielen že nemá smilniť, ale nemá sa ani len kochať v kráse inej ženy, a keď sa raz spojí s jednou ženou, má jej byť navždy verným.

Tretie prikázanie (Matúš, V. 33—37.) hovorilo, že človek nemá nič sľubovať pod prísahou.

Štvrté prikázanie (Matúš, V. 38—42.) hovorilo, že človek nielen že nemá odplácať oko za oko, ale má nadstaviť druhé líce, keď ho udrú po jednom, má odpúšťať krivdy a pokorne ich znášať a nikomu neodoprieť, čokoľvek by ľudia od neho žiadali.

Piate prikázanie (Matúš, V. 43—48.) hovorilo, že človek nielen že nemá nenávidieť nepriateľov a nemá bojovať proti nim, ale má ich milovať, má im pomáhať a slúžiť.

Nechľudov uprel oči na svetlo horiacej lampy a zmeravel. Rozpomenul sa na všetku škaredosť vtedajšieho života, jasne si predstavil, aký by život mohol byť, keby ľudí vychovávali na základe týchto zásad, a dušu mu ovládlo dávno nepocítané nadšenie. Ako by po dlhom trápení a súžení bol zrazu našiel uspokojenie a slobodu.

Nespal celú noc, a ako býva s mnohými a mnohými, čo čítavajú evanjelium, prvý raz teraz pochopil mnoho ráz prečítané a nepovšimnuté slová v ich úplnom význame. Ako huba vodu vsakoval do seba všetko potrebné, dôležité a radostné, čo sa mu odhaľovalo v tejto knihe. A všetko, čo čítal, zdalo sa mu známe, zdalo sa mu, že potvrdzuje a upevňuje vo vedomí to, čo vedel už dávno predtým, ale čo si úplne neuvedomoval a čomu neveril. Teraz si uvedomoval a veril.

No nielen že si uvedomoval a veril, že plniac tieto prikázania ľudia dosiahnu najvyššiu dostupnú blaženosť, ale uvedomoval si teraz a aj veril, že človek nemusí robiť nič inšie, len plniť tieto prikázania, že v nich je jediný rozumný smysel ľudského života, že každé odbočenie od nich je chyba, ktorej vzápätí nasleduje trest.

Vyplývalo to z celého učenia a najmä jasne a výrazne to bolo vyjadrené v podobenstve o robotníkoch na vinici. Robotníci na vinici si namysleli, že vinica, do ktorej ich poslali pracovať pre pána, je ich vlastníctvom; že všetko, čo bolo vo vinici, je pre nich a že ich prácou je iba užívať života v tejto vinici, zabudnúť na pána a zabíjať tých, čo im pripomínali pána a ich povinnosti k nemu.

— To isté robíme aj my, — rozmýšľal Nechl'udov, — keď žijeme v nesmyselnom presvedčení, že sme sami pánmi svojho života a že sme ho dostali preto, aby sme z neho mali len pôžitok. A veď je to zrejmý nesmysel. Veď, keď nás už sem poslali, tak iste z čejši vôle a na niečo. Ale my sme sa rozhodli, že žijeme len na svoju radosť, a je jasné, že s nami bude zle, ako bude zle s robotníkom, ktorý nesplní pánovu vôľu. A pánova vôľa je vyjadrená práve v týchto prikázaniach. Len ak budú ľudia plniť tieto prikázania, príde na zem kráľovstvo božie a ľudia dosiahnu najväčšiu blaženosť, ktorá im je dostupná.

Hľadajte kráľovstvo božie a spravodlivosť jeho, a všetko ostatné bude vám pridané. Ale my hľadáme to ostatné, a zrejme ho nenachádzame.

Toto je teda úlohou môjho života. Len čo sa skončila jedna úloha, začína sa druhá.

Od tejto noci začal sa Nechl'udovovi celkom nový život, nielen preto, že vstúpil do nových životných pomerov, ale aj preto, že všetko, čo sa s ním dialo od tohto času, malo pre neho celkom iný význam ako predtým. Ako sa skončí toto nové obdobie jeho života, ukáže budúcnosť.

Koniec

17-ho decembra r. 1899.